F. M. Dostojevski

Zločin i kazna

Roman u šest dijelova s epilogom

s ruskoga preveo
Iso Velikanović

eLektire.skole.hr

Sadržaj

PRVI DIO _____ 3

DRUGI DIO _____ 52

TREĆI DIO _____ 114

ČETVRTI DIO _____ 163

PETI DIO _____ 212

ŠESTI DIO _____ 257

EPILOG _____ 312

RJEČNIK _____ 322

PRVI DIO

I

Na početku mjeseca srpnja, po neobično toplom vremenu, pred veče, iziđe neki mladić na ulicu iz svoje sobice, koju je bio unajmio kod stanara u S-skoj uličici[1], te krene polagano, kao da se skanjuje, prema K-nu mostu.[2]

Sretno je izbjegao susret sa svojom gazdaricom na stepenicama. Njegova sobica nalazila se pod samim krovom visoke četvorokatnice i ličila više na ormar nego na stan. Gazdarica pak, koja mu iznajmljivaše tu sobu s objedom i poslugom, stanovala je jedan kat niže, u zasebnu stanu, pa kad god bi izlazio na ulicu, morao bi svakako proći kraj gazdaričine kuhinje, koja je gotovo uvijek bila širom otvorena na stubište. I svaki put, kad god bi ovud prolazio, mladića bi podilazilo neko bolno, strašljivo čuvstvo, kojega se stidio i zbog kojeg se mrštio. Dužan je gazdarici i kosom na glavi, te ga je strah da se ne sretne s njom.

Nije on bojažljiv i zastrašen, nego baš obratno; no odnekoga je vremena bio u razdražljivu i napetu stanju, koje je ličilo na hipohondriju. Toliko se zadubao u samoga sebe i usamio, da se bojao čak svakoga susreta, a ne samo susreta s gazdaricom. Ubila ga siromaština, ali ga je ta tjeskoba u posljednje vrijeme prestala tištiti. Svojim svakidašnjim poslovima sasvim se prestao baviti i nije htio da se bavi. U stvari se on nikakve gazdarice nije bojao, ma što mu god ona spremala. Ali zastajati na stubama, slušati kojekakve gluposti o dnevnim tricama, koje ga se ništa ne tiču, sve to navaljivanje, da plati, sve te prijetnje, pritužbe i usto se još sam izvlačiti, ispričavati se, lagati, - ta bolje je šmugnuti niz stube kao mačka i izmaći, da te nitko ne vidi.

[1] U Stolarskoj uličici, pored Sijenskoga trga.

[2] Prema Kokuškinu mostu na kraju Stolarske uličice pored Sadove ulice.

Međutim, ovoga puta, bojazan od susreta sa svojom vjerovnicom prenerazi čak i njega samoga, kad je izišao na ulicu.

"Na ovakvo djelo hoću da se odvažim, a ovamo se bojim takvih sitnica!" pomisli on s čudnim smiješkom. - "Hm!... da... sve je u rukama čovjeka, a uvijek mu izmakne ispred nosa, jedino zbog plašljivosti... takav je već aksiom... Zanimljivo je, čega se ljudi najviše boje? Novoga koraka, nove vlastite riječi boje se oni najviše... Uostalom ja brbljam previše. Zato i ne radim ništa, jer brbljam. No možda je i ovako: zato brbljam, jer ništa ne radim. Naučio sam se brbljati za ovih posljednjih dana, ležeći dane i noći u kutu i premišljajući... o tricama i kučinama. No, zašto ja sada idem? Zar sam ja sposoban za t o ? Zar je t o ozbiljno? Nimalo nije ozbiljno. Tako, fantazirajući, sam sebe tješim; igrarije! Pa da, možda i jesu igrarije!"

Na ulici je vladala strašna žega, a usto i zapara, tišina, posvuda vapno, skele, opeke, prašina i onaj osobiti ljetni smrad, tako poznat svakom Peterburžaninu, koji nije kadar unajmiti ljetnikovac, - sve je to u jedan mah potreslo mladiću i onako već rastrojene živce. Oduran zadah iz krčama, kojih baš u ovom dijelu grada ima sva sila, i pijanci, koje je svaki čas sretao, iako bijaše radno vrijeme, popunjavali su gadan i tužan kolorit slike. Osjećaj silnog gađenja pojavi se na trenutak na finim crtama mladićevim. Uzgred budi rečeno, bijaše on osobito lijep, krasnih tamnih očiju, tamnoplave kose, viši od srednjega rasta, vitak i stasit. No nabrzo zapadne u duboku zamišljenost, skoro kao u neku otupjelost, te je hodao ne primjećujući više ništa oko sebe, a i ne želeći da išta primjećuje. Pokatkad bi samo promrmljao štogod sam sebi, jer bijaše naučan na monologe, što je sada priznavao sam sebi. U taj čas bio je i svjestan, da mu se misli povremeno brkaju i da je jako slab: već je drugi dan, kako nije skoro ništa jeo.

Tako je bijedno bio odjeven, da bi se drugi čovjek, čak i naviknut, ustručavao, da po bijelu danu izlazi na ulicu u takvim dronjcima. Uostalom, ova je gradska četvrt bila takva, da je tu bilo teško nekoga začuditi odjećom. Sjennaja ploščad (Sijenski trg) u blizini, silesija poznatih krčmi, i ponajviše cehovsko, zanatlijsko stanovništvo, zbijeno po tim središnjim peterburškim ulicama i uličicama, zašarene ponekad opću panoramu takvim likovima, da bi gdjekad pri susretu s nekom spodobom bilo neobično i začuditi se. No u mladićevoj se duši nagomilalo već toliko zlobnog prezira, da se on uza svu svoju, gdjekad jaku mladu osjetljivost, nije ni najmanje stidio svojih prnja na ulici. Drugačije je bilo, kad se sretne s kojim znancem, ili s pređašnjim drugovima, s kojima se uopće nije volio sretati... Ali kad su taj čas, bogzna zašto i kuda, provezli ulicom pijanca u ogromnim taljigama, u koja je bio upregnut golem teretni konj, i pijanac mu na prolasku iznenada doviknuo: "Ej ti, njemački klobučaru!" i razderao se u sav glas, pokazujući na njega rukom, - mladić naglo zastane i grčevito zgrabi svoj šešir. Bio je to visok, okrugao, Zimmermanov šešir, ali već posve iznošen, izlinjao, izrupčan i izmrljan, bez oboda i sasvim nepodobno naheren. Ali ga nije prožimao stid, nego sasvim drugo čuvstvo, nalik na zaplašenost.

- Ja sam to i znao! - šaptao je zbunjen. - Tako sam i mislio! To je najgadnije! Evo ovakva nekakva glupost, ma kakva tričava sitnica može da pokvari svu zamisao! Jest, suviše je primjetljiv šešir... Smiješan, pa zato i primjetljiv... Uz moje dronjke treba svakako kapa, kakvagod pljosnata pogača, a ne ova nakaza. Nitko ne nosi ovakav šešir, primijetit će me na vrstu[3] daleko i zapamtiti... glavna stvar, zapamtit će onda, i eto dokaza. Treba tu biti

[3] ***vrsta*** – ruska mjera za dužinu, 1,06 km

što neprimjetljiviji... Sitnice, sitnice, glavna su stvar!... Te sitnice i upropašćuju vazda i sve...

Put mu nije bio dalek; znao je dapače, koliko ima koračaja od vrata njegove kuće; upravo sedam stotina trideset. Jedanput ih je izbrojio, dok je bio duboko zamišljen. U ono doba nije još ni sam vjerovao tim svojim sanjama i samo se je uzrujavao zbog njihove drske, ali zamamne smionosti. Ali sada, nakon mjesec dana, započinjao je to drugačije posmatrati, te je uza sve čangrizave monologe o svojoj nemoći i neodlučnosti privikao da "drsku" sanju i preko volje smatra već podhvatom, premda još vazda nije vjerovao sam sebi. Sada je dapače krenuo, da izvrši p o k u s svoga pothvata i na svakom mu je koraku uzrujanost bivala sve jača i jača.

Srce mu je zamiralo i živci drhtali, kad se je približio golemoj kući, koja je jednom stranom gledala na kanal[4], a dugom na S-u[5] ulicu. Kuća se sastojala od samih malih stanova i bila nastanjena svakakvim obrtnicima, krojačima, bravarima, kuharicama, različitim Nijemcima, djevojkama, koje žive od svog tijela, malim činovnicima, i sve tako. Na obadvoja vrata i kroz obadva dvorišta u kući sve vrvi svijet, što ulazi i izlazi. Služe ondje tri ili četiri pazikuće. Mladić se obraduje, što nije sreo nijednoga, te šmugne neopažen kroz vrata i odmah nadesno uz stube. Stube su bile mračne i uzane, "sporedne", no on je sve to već znao i proučio, te mu se je cio taj smještaj sviđao: u ovakvoj tami nije čak ni radoznao pogled opasan. "Ako se već sada ovako bojim, što bi tek bilo, kad bi se zaista desilo da se prihvatim samoga p o s l a ?..." pomisli on i nehotice, već na trećem katu. Tamo mu zakrče put neki isluženi vojnici, nosači, koji su iz nekoga stana iznosili pokućstvo. Znao je otprije, da u tom stanu stanuje neki činovnik Nijemac s porodicom: "Taj se Nijemac dakle seli sada, te je u trećem katu na tim stubama, na tom koridoru, nastanjen jedini staričin stan; to je dobro za svaki slučaj..." pomisli on opet i zazvoni na staričinu stanu. Zvonce zvekne slabo, kao da nije od mjedi, nego od lima. Po ovakvim malim stanićima u tim kućama skoro su samo ovakva zvonca. Bio je već zaboravio zvuk toga zvončića, i sada kao da mu je taj neobični zvek ujedanput nešto napomenuo i jasno predočio... Toliko mu oslabiše taj mah živci, da je zadrhtao. Za čas se vrata nešto malo odškrinuše: stanarka ogledavaše kroz otvor došljaka s očitim nepovjerenjem i samo su joj se vidjele iz mraka očice, kako sjaju. No kad je smotrila, da je u koridoru mnogo svijeta, ohrabri se i otvori vrata širom. Mladić prekorači prag i uđe u mračno predsoblje, pregrađeno pregradom, za kojom se nalazila malena kuhinja. Starica je šuteći stajala pred njim i gledala ga, kao da ga pita. Bijaše to sitna, suha baka od šezdeset godina, oštrih zlobnih očica, malog, šiljatog nosa, gologlava. Plavušna, prosijeda kosa bijaše dobro namazana uljem. Oko tankoga otegnutoga vrata, koji je ličio na kokošju nogu, omotala je neku flanelsku krpu, a o ramenima joj visi, usprkos žegi, krznen pršnjak, sav iskrzan i požutio. Starica je pokašljivala i ječala. Mladić ju je jamačno pogledao nekim osobitim pogledom, jer u njenim očima sine iznenada ono pređašnje nepovjerenje.

- Raskoljnjikov, student, bio sam kod vas pred mjesec dana, - promrmlja brže mladić i malo se pokloni, jer se je sjetio, da treba biti prijazniji.

- Sjećam se, baćuška, jako se dobro sjećam, da ste bili tu, - progovori starica razgovijetno, ne skidajući kao ni dosad s njegova lica svoj upitni pogled.

- Evo dakle... opet dođoh po isto onakvu poslu... - nastavi Raskoljnjikov, ponešto zbunjen i začuđen staričinom nepovjerljivošću.

[4] Jekaterinski kanal.

[5] Sadova ulica.

"Uostalom, možda je ona vazda takva, a ja to nisam onda primijetio", pomisli on nevoljko se osjećajući.

Starica pošuti, kao da premišlja, a onda se ukloni s puta, te pokaže na sobna vrata i reče, propuštajući gosta:

- Uđite, baćuška!

Mala soba, sa žutim tapetama, geranijima i muslinskim zastorima na prozorima, u koju je ušao mladić, bijaše taj čas osvijetljena suncem na zalazu. "I onda će sigurno isto ovako svijetliti sunce!..." sine Raskoljnjikovu nenadano u glavi i on ogleda brzim pogledom sve u sobi, da, koliko može, prouči i zapamti razmještaj. No u sobi nije bilo ništa osobito. Pokućstvo i pod bili su otrti, da su sjali; sve se blistalo. "Lizavetin s ogromnim ispupčenim drvenim naslonom, okruglog stola ovalna oblika pred divanom, toaletnog stola s ogledalom kraj zida između prozora, stolica pokraj zidova, i dvije tri jeftine slike u žutim okvirima, koje prikazuju njemačke gospođice s pticama u rukama, - bijaše to sve pokućstvo. U kutu pred malom ikonom gorjelo je kandilo. Sve je jako čisto; i pokućstvo i pod bili su otrti, da su sjali; sve se blistalo, "Lizavetin posao", pomisli mladić. U svemu stanu nema ni trunka prašine. "U pakosnih starih udovica nalazi se ovakva čistoća", nastavi sam sebi Raskoljnjikov i pogleda radoznalo ispod oka na cicani zastor pred vratima u drugu malu sobicu, gdje stoji staričina postelja i komoda, i kamo on nije još nikada zavirio. Sav se stan sastojao od te dvije sobe.

- Što je po volji? - progovori starica oštro, kad je ušla u sobu, stala kao i prije pravo pred njega, te mu se zagledala ravno u lice.

- Zalog sam donio, evo!

I on izvadi iz džepa star, pljosnat, srebren sat. Na zaklopcu s naličja bio je naslikan globus. Lanac je bio od čelika.

- Ta i predašnjemu je vašemu zalogu već rok. Još prekjuče je protekao mjesec.

- Platit ću vam kamate još za mjesec dana; strpite se!

- Kako me volja bude, baćuška, ili da se strpim, ili da vašu stvar prodam odmah sada.

- Koliko dajete za sat, Aljona Ivanovna?

- Koješta donosiš, baćuška; ne vrijedi skoro ništa. Za prsten sam vam posljednji put dala dvije banke, a možeš i nov kupiti kod zlatara za rubalj i po.

- Dajte mi četiri rublja, ja ću ga iskupiti, očev je. Ja ću naskoro dobiti novaca.

- Rubalj i po kamate unaprijed, ako hoćete.

- Rubalj i po! - zavikne mladić.

- Od volje vam.

I starica mu opet pruži sat. Mladić ga uze i toliko se rasrdi, da je već htio otići, ali se odmah predomisli, jer se sjetio, da nikuda više ne može i da je došao zbog nečeg drugoga. - Dajte! - reče on otresito.

Starica se maši u džep po ključeve i ode za zastore u drugu sobu. Mladić ostane sam nasred sobe, te stane radoznalo prisluškivati i smišljati. Čuo je, kako je otključala komodu. "Sigurno gornju ladicu", pomisli. "Ključeve ona nosi dakle u desnom džepu... Svi su nanizani na jednom čeličnom kolutiću... A tamo ima jedan ključ, triput veći od svih drugih, sa zupčatom bradom, a taj naravno nije od komode... Ima dakle još nekakva škatulja, ili kovčeg... To je zanimljivo... Na kovčezima su svagda takvi ključevi... Uostalom, kako je sve to podlo..."

Starica se vrati.

- Evo, baćuška: na rubalj deset kopjejaka mjesečno, za rubalj i po imate dakle da platite unaprijed petnaest kopjejaka za mjesec dana unaprijed. I još za dva pređašnja rublja dužni ste po istom računu dvadeset kopjejaka unaprijed. Svega dakle trideset i pet. Dobivate sada svega za vaš sat rubalj i petnaest kopjejaka. Evo vam.

- Što! Zar samo rubalj i petnaest kopjejaka!

- Upravo toliko.

Mladić se ne htjede prepirati, nego primi novce. Gledao je staricu i nije se žurio, da ode, kao da bi htio još nešto da rekne ili učini, ali kao da i sam ne zna, što zapravo...

- Ja ću vam, Aljona Ivanovna, ovih dana donijeti možda još jednu stvar... srebrnu... lijepu... dozu za cigarete... dok je dobijem opet od prijatelja.

Zbuni se i zašuti.

- No, onda ćemo govoriti, baćuška.

- Zbogom... A vi ste uvijek sami kod kuće, sestrice vaše nema? - zapita on, što god je mogao slobodnije, kad je izlazio u predsoblje.

- A što će vam ona, baćuška?

- Pa ništa. Samo sam zapitao. A vi odmah... Zbogom, Aljona Ivanovna!

Raskoljnjikov iziđe sav zbunjen. Zbunjenost mu je sve rasla te rasla. Kad je silazio niz stube, nekoliko se puta čak zaustavio, kao da ga je nešto iznenada zaprepastilo. A naposljetku, već na ulici, uzvikne:

"Oh, Bože, kako je sve to odurno! Ta zar ja, zar ja... ne, to je besmislica, gadarija! - priklopi on odrešito. - I kako mi je takva strahota mogla i pasti na pamet? Evo, za kakvu je prljavštinu prikladno moje srce! Ta to je nadasve prljavo, gnusno, gadno, gadno!... A ja cio mjesec dana..."

Ali nije mogao ni riječima, ni usklicima da iskaže svoju uzbuđenost. Čuvstvo beskrajne odvratnosti, što ga je započelo gušiti i stezati mu srce još onda, kad je išao k starici, toliko je sada ojačalo i tako mu se jasno predočilo, da nije znao, kamo bi se djeo od jada. Teturao je po pločniku, kao da je pijan, nije primjećivao prolaznike i sudarao se s njima, a snašao se istom u drugoj ulici. Ogleda se i opazi, da stoji pred krčmom, u koju se ulazi s pločnika niz stube, u podrum. Baš taj čas su izlazila na vrata dva pijanca i, jedan drugoga podupirući i psujući, penjala se na ulicu. Raskoljnjikov bez duga premišljanja siđe odmah dolje. Nikada nije dosad ulazio u krčme, no sada mu se vrtjelo u glavi, a žeđa ga je palila i morila. Prohtjelo mu se, da se napije hladna piva, tim više, što je nenadanu svoju slabost pripisivao i tomu, što je bio gladan. Sjedne u mračan i prljav ugao za ljepljiv stolić, naruči pivo i pomamno iskapi prvu čašu. Odmah mu odlane i misli mu se razvedre. "Sve je to besmislica", reče on, nadajući se, "ta čemu sam se ja i zbunio! To je samo tjelesno neraspoloženje. Samo jedna čaša piva, komadić dvopeka, - i za čas ti se okrijepio um, razvedrila misao, učvrstile nakane! Pi, kako je sve to sićušno i..." Ali unatoč tomu prezirnom otpljuvavanju gledao je već veselo, kao da je iznenada zbacio neko užasno breme, te prijaznim pogledom ogleda prisutne. No i u taj je čas nejasno slutio, da je sva ta sklonost prema nečem boljem bila također nezdrava.

U taj čas je u krčmi ostalo malo ljudi. Osim ona dva pijanca, koje je sreo na stubama, izašla je za njima odjednom cijela rulja od pet ljudi, s djevojkom i s harmonikom. Kad odoše, nastane tišina i bi nekako prostrano. Preostadoše: jedan čovjek uz pivo, pripit, ali samo

malo, naoko građanin, a i njegov drug, debeo, golem, u sibirci,[6] sijede brade, pijan pijancat, koji je drijemao na klupi, a pogdjekada, naglo, kao iza sna širio ruke, pucketao prstima i potresao gornjim tijelom, ali nije ustajao s klupe, pjevuckajući kakvugod besmislicu, naprežući se, da se dosjeti stihova, kao na primjer:

Svu godinu ženu milovao,
Svu go-di-nu že-nu mi-lo-vao...

Ili opet iznenada, kad se probudi:

Po Pisarskoj ulici on zađe,
Staru svoju ljubavnicu nađe...

Ali nitko nije učestvovao u njegovoj sreći: šutljivi drug njegov promatrao je dapače to praskanje neprijateljski i nepovjerljivo. Bio je tu još jedan čovjek, po izgledu nalik na otpuštena činovnika. Sjedio je odvojeno, kraj svoje čaše, pogdjekada pijuckao i promatrao uokolo. I on kao da je bio u nekom uzbuđenju.

II

Raskoljnjikov nije bio navičan na svjetinu, a kako je već rečeno, uklanjao se je svakom društvu, pogotovo u posljednje vrijeme. No sada ga najedanput nešto privuklo k ljudima. Kao da se u njemu događalo nešto novo, a u isti ga mah zaokupila neka žudnja za ljudima. Za ovo mjesec dana neprestanoga jada svojega i mračne uzbuđenosti iznemogao je toliko, te je željan, da makar na čas odahne u drugom svijetu, ma kakav to svijet bio, i tako je on, uza svu prljavštinu u ovoj krčmi, bio tu zadovoljan.

Krčmar je bio u drugoj sobi, ali je često ulazio u glavnu sobu, silazeći u nju odnekuda niz stube, pri čemu su se ponajprvo pomaljale njegove gizdelinske, ulaštene čizme s velikim crvenim suvratcima. Na njemu je bio kaputić i strašno uprljani, crni atlasni prsluk, ovratnika nije imao, a lice mu je bilo premazano uljem, poput željezne brave. Za pregratkom je bio dječak od četrnaest godina, a bio je još jedan mlađi dječak, koji je donosio ono, što se naruči. Stajali su tu izrezani krastavci, crni dvopek i iskalana riba; sve je to jako gadno zaudaralo. Zrak je gušio, muka je bila sjedjeti ovdje, a sve je bilo tako prožeto vinskim zadahom, da ti se čini, kao da se od toga samoga zraka možeš opiti za pet časaka.

Dešava se, da se sastanemo s ljudima, koje i ne poznajemo, i za koje se počinjemo zanimati od prvoga pogleda, nekako odjednom, iznenada, prije no što izustimo i jednu riječ. Baš ovakav dojam učinio je na Raskoljnjikova onaj gost, što je sjedio podalje i naličio na otpuštena činovnika. Mladić se je kasnije nekoliko puta sjećao toga prvog dojma i pripisivao ga dapače slutnji... Neprestano je pogledavao na činovnika, naravno i zato, jer je i ovaj postojano gledao njega, a vidjelo se, da bi i on rado htio zapodjenuti razgovor. Na

[6] Sibirka je kratak, nabran kaftan, optočen krznom.

druge, koji su u krčmi, i na samoga krčmara, gledao je činovnik nekako, kao da je već navikao na njih, pa i s dosadom, a u isti mah i sa sjenkom bahata prezira, kao na ljude nižega položaja i naobrazbe, s kojima nije vrijedno da govori. Bio je to čovjek, koji je prevalio pedeset godina, srednjega stasa, dobro razvijen, prosijed i velike ćele, lica nabuhla od neprestanoga pijančenja, žuta, dapače zelenkasta, i nabreklih vjeđa, iza kojih su sjale, kao rupice sitne, ali živahne crvenkaste oči. Ali nešto je u njega bilo jako neobično; u pogledu kao da mu je sjalo oduševljenje, pa i rasudljivost i um, ali u isti mah kao da je podrhtavalo i bezumlje. Odjeven je bio u stari, sasvim razderani crni frak, s kojega su popadala dugmeta. Samo se još jedno nekako drži i njime se on zakopčava, jer očito ne će da se udalji od pristojnosti. Ispod prsluka od nankinga viri mu naprsnik, sav zgužvan, uprljan i poliven. Lice mu je po činovničkom običaju obrijano, no već davno, tako da su već stale izbijati sivkaste dlake. A i u manirima mu ima zaista nešto ozbiljno, činovničko. Ali on je bio uznemiren, razbarušivao kosu, podnimao gdjekad u jadu obadvjema rukama glavu, a poderanim se laktovima opirao na poliveni ljepljivi stol. Naposljetku on uperi pogled u Raskoljnjikova, te progovori glasno i odlučno:

- Da li bih se smio, milostivi gospodine moj, obratiti k vama s jednim pristojnim razgovorom? Jer iako vi niste osobiti na oko, iskustvo moje razaznaje u vama čovjeka naobražena i nenavična na piće. Ja sam i sam svagda cijenio obrazovanost, združenu sa srdačnim čuvstvima, a i osim toga sam ja titularni savjetnik. Marmeladov - tako mi je prezime; titularni savjetnik. Bih li smio znati, jeste li izvoljeli služiti?

- Nisam, ja sam na naukama... - odgovori mladić, donekle začuđen i neobičnim, napirlitanim tonom toga govora, i time, što se onaj baš ovako ravno obratio k njemu. Premda je maločas poželio bio na čas ma kakav dodir s ljudima, sada ga opet, čim mu je uistinu uputio prvu riječ, zaokupi odmah uobičajeno neprijatno i razdražljivo čuvstvo gadljivosti prema svakoj tuđoj osobi, koja se dodiruje ili samo hoće dodirnuti njegove ličnosti.

- Student dakle, ili bivši student! - zavikne činovnik, - tako sam ja i mislio! Iskustvo, gospodine, veliko iskustvo! - I da pohvali sebe, upre prst u čelo. - Bili ste student ili se bavili učenom strukom! A dopustite!

On se pridigne, zatetura, zgrabi svoju staklenicu, čašicu i sjedne do mladića, gotovo nasuprot njemu. Bio je nakresan, ali je govorio jasno i žustro, a samo se pogdjekada bunio i zapinjao u govoru. Raskoljnjikova saleti sav željan, kao da ni on nije mjesec dana govorio ni s kim.

- Gospodine, - započe on skoro svečano, - siromaštvo nije sramota, to je istina. Znam ja, da ni pijanstvo nije vrlina, i te kako da nije. Ali golotinja, gospodine, golotinja je sramota. U siromaštvu čuvate vi još plemenitost prirođenih čuvstava, ali u golotinji to ne može nitko i nikad. Poradi golotinje i ne istjeruju štapom, nego metlom izmeću iz ljudskoga društva, da još uvredljivije bude; i pravo je, jer u golotinji ja sâm sam voljan da vrijeđam sebe. I onda udri piti! Gospodine, prije mjesec dana moju je suprugu istukao gospodin Lebezjatnjikov, a supruga moja nije ovo, što sam ja! Razumijete li? Dopustite, da vas još zapitam, pa bilo jedino od radoznalosti: jeste li vi noćivali na Njevi, u barkama za sijeno?

- Nisam, nisam imao prilike, - odgovori Raskoljnjikov.

- A što?

- No, ja odande dolazim, i već petu noć...

Nalije čašicu, iskapi i zamisli se. I zbilja, na odjeći mu se, pa i u kosi viđalo prionulo sijensko plaće. Bilo je vrlo vjerojatno, da se pet dana nije svlačio ni umivao. Osobito su mu ruke bile prljave, masne, crvene, s crnim noktima.

Njegov razgovor kao da je probudio općenitu, iako slabu pažnju. Dječaci za pregradom stadoše hihotati. Krčmar, čini se, upravo zato da posluša "veseljaka", siđe iz gornje sobe, te sjedne podalje, lijeno, no ozbiljno zjevkajući. Očigledno je da ovdje odavno znaju Marmeladova. A i svoju sklonost za napirlitan govor stekao je valjda otud, što se naučio na česte razgovore s kojekakvim neznancima po krčmama. Ta se navika u gdjekojih pijanaca prevraća u potrebu, a najviše u onih, s kojima kod kuće postupaju oštro i koje ponižavaju. Zato se oni u pijanom društvu svagda trude da steknu opravdanje, a ako može da bude, i poštovanje.

- Veseljače! - progovori krčmar glasno. - A zašto ti ne radiš, zašto vi ne služite, ako ste činovnik?

- Zašto ja ne služim, gospodine, - prihvati riječ Marmeladov, obraćajući se samo Raskoljnjikovu, kao da ga je on to zapitao, - zašto ja ne služim? A zar mene srce ne boli zbog toga, što se ja potucam od nemila do nedraga? Kad je gospodin Lebezjatnjikov prije mjesec dana vlastoručno istukao moju suprugu, a ja ležao pijan pijancat, zar ja nisam patio? Molim vas, mladiću, je li se vama dešavalo... hm!... no, pa da uzalud molite, da vam uzajme novaca?

- Dešavalo mi se... a kako to uzalud?

- Mislim, sasvim uzalud, kad unaprijed znate, da neće ništa biti. Vi eto, na primjer, znate unaprijed i pouzdano, da taj čovjek, taj najdobrostiviji i najkorisniji građanin, ni zašto vama neće dati novaca, jer zašto bi vam, pitam ja, i dao? Ta on zna, da mu ja neću vratiti. Iz milosrđa? No gospodin Lebezjatnjikov, koji prati nove misli, razložio je onomad, da je milosrđe u naše vrijeme dapače naukom zabranjeno, i da se tako radi u Engleskoj, gdje je politička ekonomija. Zašto bi on dao, pitam ja? I eto, znate unaprijed, da neće dati, a ipak vi polazite i...

- Pa zašto da idem? - priklopi Raskoljnjikov.

- Ako nemate kome, ako ne znate kuda više ići! Trebalo bi da svaki čovjek može nekamo otići. Jer nekad ti dođe, da moraš otići bilo kud. Kad je jedinica kći moja prvi put pošla sa žutom ceduljom, i ja sam onda pošao... (jer moja kći živi sa žutom ceduljom gospodine...) - priklopi on usput, nekako usplahireno gledajući mladića. - Ništa, gospodine, ništa! - požuri se da odmah izjavi s očitom mirnoćom, kad su ona dva dječaka za pregradom prasnula, a i sam se krčmar nasmiješio. - Ništa, gospodine! Ne buni me, što klimaju glavom, jer to već svi znaju, i svaka tajna se otkrije; i ja na sve to ne gledam s prezirom, nego sa smirenošću. Neka! Neka! "Evo čovjeka!"[7] Molim vas, mladiću, možete li vi... Ali ne, treba to iskazati snažnije i slikovitije; ne valja dakle: možete li vi, nego usuđujete li se vi, gledajući sada mene, reći i potvrditi, da ja nisam svinja?

Mladić ne odgovori ni riječi!

- No, gospodine, - nastavi govornik ozbiljno i dapače još s jačim dostojanstvom, pošto je sačekao, da prestane hihotanje, koje je opet bilo nastalo u sobi. - No, pa neka sam svinja, a ona neka bude dama! Ja sam životinjskoga lika, a Katerina Ivanovna, supruga moja, naobražena je osoba i po rođenju časnička kći. Neka sam ja i podlac, a ona je i visoka srca i puna čuvstava, oplemenjenih odgojem. A ipak... samo da me ona požali! Gospodine moj, gospodine, ta svaki čovjek treba da ima bar jedno mjesto, gdje bi i njega žalili! A Katerina je Ivanovna doduše velikodušna dama, ali nepravedna. Znam ja doduše i sam, da ona, i kad mi ćubu čerupa, čerupa je jedino što me od srca žali, (jer ona meni, ponavljam

[7] Riječi Poncija Pilata kojima je iskazao poštovanje Kristu koji je mirno podnosio muke i poruge.

bez žaljenja, čerupa ćubu, mladiću, - potvrdi on s dvostrukim dostojanstvom, kad je opet čuo hihotanje), no da me, za boga, bar jedanput... Ali ne! Ne! Sve je to uzalud, i ne vrijedi govoriti!... jer je već često bivalo, što želim, i često su već žalili mene, no... takva je već moja narav, ja sam rođeni skot!

- Svakako! - priklopi krčmar zijevajući.

Marmeladov grune odrešito pesnicom o stol.

- Takva vam je moja narav! Znate li, znate li vi, gospodine moj, da sam ja i njezine čarape propio? Nisam cipele, jer to bi bar nekako odgovaralo običaju, nego čarape, čarape sam njene propio. Rubac njen od kostrijeti propio sam također, ranije poklonjen, njen vlastiti, ne moj; a stanujemo u hladnoj rupčagi, i ona je zimus prozebla i prokašljala, već i krv baca. Sitne djece imamo troje, a Katerina Ivanovna radi od jutra do mraka, trlja i pere i djecu mije, jer na čistoću je navikla od maloće, a prsiju je slabih i naginje na sušicu, i ja to osjećam! Zar da ne osjećam? I što više pijem, to jače osjećam. Zato i pijem, jer u tom piću tražim smilovanja i osjećaja... Pijem, jer hoću dvostruko da trpim!

I on sagne glavu na stol, kao u očajanju.

- Mladiću, - nastavi on, dižući se opet, - na vašem licu čitam nekakav jad. Čim ste ušli, pročitao sam ga i zato sam se odmah obratio k vama, jer kad vam kazujem historiju svojega života, nisam nakan sramotiti sebe pred ovim dangubama, koje i onako sve znaju, nego tražim osjećajna i naobražena čovjeka. Znajte dakle, da je moja supruga odgojena u otmjenom gubernijskom plemićkom institutu, a na završetku je igrala pred gubernatorom i drugim ličnostima, pa je zato dobila zlatnu medalju i pohvalnicu. Medalju... no medalju smo prodali... odavno već... hm!... pohvalnica joj još i danas leži u kovčegu i još ju je nedavno pokazivala gazdarici. S gazdaricom je ona doduše u neprestanim razmiricama, ali je htjela bar pred nekim da se pohvali i da priča o nekadašnjim sretnim danima. I ne kudim ja, ne kudim, jer to joj je jedino i preostalo u uspomenama, a sve je drugo nestalo netragom! Jest, jest, žestoka dama, ponosita i nepokorljiva. Sama pere pod i živi o crnu kruhu, ali ne dopušta, da je se ne poštiva. Zato je i gospodinu Lebezjatnjikovu zamjerila njegovu prostotu, a kad ju je gospodin Lebezjatnjikov radi toga izbio, nije u postelju legla od bubotaka, koliko od osjećaja. Uzeo sam je kao udovicu, s troje djece, sve jedno manje od drugoga. Za prvoga je muža, za pješačkoga časnika, bila pošla iz ljubavi i odbjegla s njim iz roditeljske kuće. Ljubila je muža preko mjere, ali se on prokartao, pao pod sud, te tako i umro. Pod kraj ju je i tukao; ona mu to doduše nije opraštala, što ja u tančine znam i po dokumentima, ali se još i danas sjeća njega sa suzama i mene kori njime, a ja to volim, volim, jer ona bar u uobrazilji gleda svoju nekadašnju sreću... I ostala ona iza njega s tri maloljetna djeteta u dalekom divljem kotaru, gdje sam ja tada bio, i ostala u takvoj očajnoj golotinji, da ni iskazati ne znam, premda sam ja viđao mnogo svakojakih zgoda. A rođaci je se svi odrekli. A i ponosna je bila, preponosna... I eto onda, gospodine moj, onda ja, koji sam isto tako bio udovac i od prve žene imao kćer od četrnaest godina, zaprosim nju, jer nisam mogao da gledam onoliku nevolju. Rasudite i sami, u koliku je bijedu bila zapala, kad je ona, naobražena i valjano odgojena, poznatog imena, pristala, da pođe za mene. Ali je pošla! Plakala je i ridala i ruke lamala, ali je pošla! Jer nije znala ni kud ni kamo. Razumijete li vi razumijete li vi, gospodine, što to znači, kad nemaš više kuda? Ne! To vi još ne razumijete... I cijelu godinu dana vršio sam ja svoju dužnost pošteno i sveto i nisam ni dirnuo ovo, (on upre prstom u staklenicu), jer ja imam osjećaja. No ni tim nisam mogao da ugodim. Onda sam izgubio službu, ali opet nisam svojom krivnjom, nego su promijenili status, i sada sam se latio pića!... Bit će već godinu i po, kako smo naposljetku nakon lutanja i nebrojenih neprilika, stigli u ovu ve-

lebnu prijestolnicu, ukrašenu nebrojenim spomenicima. I tu sam ja dobio službu... Dobio i opet izgubio. Razumijete? Razumijete? Sada sam izgubio svojom krivnjom, jer je izbila moja ćud... Stanujemo sada u rupčagi, kod gazdarice Amalije Fjodorovne Lippewechsel, a od čega živimo i čime plaćamo, ne znam. Stanuju tamo i mnogi drugi osim nas... Sodoma je to najgadnija... hm!... da... A dotle mi je odrasla i kći od prve žene, a koliko je ona, kći moja, pretrpjela od maćehe, dok je odrasla, to ću radije prešutjeti. Jer Katerina Ivanovna, premda je puna, prepuna najvelikodušnijih osjećaja, žestoka je i ogorčena i zna izružiti... Jest, gospodine! No čemu da to i spominjem! Odgoja, kako možete i misliti, Sonja[8] nije imala nikakva. Pokušao sam prije četiri godine, da prođem s njom geografiju i svjetsku historiju, no kako nisam ni sam bio osobito vješt, a i nema zgodnih priručnika za to, jer kakve su te knjige, što sam imao... hm! no, ni tih knjiga više nema, pa se tako završila sva nauka. Stali smo kod Kira Perzijskoga. Onda je ona, kad je već odrasla, pročitala nekoliko knjiga romana, i još nedavno je, zahvaljujući gospodinu Lebezjatnjikovu, jednu knjigu, filozofiju od Lewesa[9] - možda je znate? - pročitala s velikim interesom, čak je i nama pročitala na glas neke odlomke: eto to vam je sva njena naobrazba. A sada se ja obraćam k vama, gospodine moj, sam od sebe s privatnim pitanjem: može li po vašem sudu mnogo zaraditi siromašna, a čestita djevojka čestitim poslom?... Petnaest kopjejaka na dan ne će ona, gospodine, zaraditi, ako je čestita i nema osobitoga dara, a i tu se mora svojski upeti! Pa onda državni savjetnik Klopstock, Ivan Ivanovič - možda ste čuli? ne samo da nije sve do danas platio za šivanje pol tuceta holandskih košulja, nego ju je još uvrijedio i otjerao, ustapkao se nogama i nazvao je pogrdnim imenom, jer tobože ovratnik na košulji nije sašiven po mjeri, a usto i koso. A onamo dječica gladuju... A Katerina se Ivanovna ushodala po sobi, lama rukama, a po obrazima joj izbile crvene pjege, kao što vazda biva u toj bolesti. "Živiš, veli, kod nas, ti muktašice, jedeš i piješ i griješ se", a baš puno jede i pije, kad ni djeca nemaju po tri dana kore kruha. Ležao sam ja onda... no, pa što! ležao sam pijan pijancat i čujem, kako govori moja Sonja, (pokorna je ona i glasić je u nje tako krotak... plavka je ona, lice joj je vazda blijedo, mršavo) kaže: "Što, Katerina Ivanovna, zar da se ja latim takva posla?" A Darja Francovna, žena zloduha i policiji predobro poznata, triput je već zapitkivala po gospodarici. "Pa što, - odgovara Katerina Ivanovna podrugljivo, - čemu i čuvati? Baš i jest blago!" Ali nemojte je kriviti, nemojte je kriviti, milostivi gospodine, nemojte je kriviti! Nije to izrečeno pri zdravoj pameti, nego u uzbuđenju, u bolesti i uz plač gladne djece, a i rečeno je više za uvredu, nego baš u pravom smislu... Jer Katerina je Ivanovna već takva karaktera, pa čim se rasplaču djeca, makar i od gladi, ona ih odmah počinje tući. I vidim ja, nekako u šest sati, ustala Sonječka, ogrnula rubac, obukla ogrtač i otišla od kuće, a u devet se sati vratila. Došla i ravno Katerini Ivanovni, pa šuteći položila na stol trideset srebrnih rubalja. Ni riječi nije izustila, niti uzgledala, nego uzela naš veliki, zeleni polusuknen rubac (imamo mi takav zajednički polusukneni rubac) prekrila njime cijelu glavu i lice i legla na postelju, lice okrenula k zidu i samo joj podrhtavaju ramena i cijelo tijelo... A ja, kao i maločas, sve ležim onakav... I vidio sam ja onda mladiću, vidio sam, kako je Katerina Ivanovna, također bez ijedne riječi, pristupila Sonječkinoj posteljici i cijelo veče proklečala do njenih nogu, ljubila joj noge i nije htjela da ustane, a zatim su obadvije zaspale zajedno, zagrljene... obadvije... obadvije... a ja sam... ležao pijan pijancat...

[8] Sonja, Sonječka, dem. od Sofja, Sofija.

[9] *Fiziologija svakidašnjeg života* (1860, ruski prijevod 1861) Georgea Lewesa (1817-1878) je popularizacija ideja pozitivizma i darvinizma, popularna u Rusiji šezdesetih godina devetnaestog stoljeća.

Marmeladov zašuti, kao da mu se je prekinuo glas. Onda odjedanput brzo nalije čašu, ispije i zastenja.

- Otad, gospodine moj, - nastavi on nakon neke šutnje, - otad je zbog jedne nemile zgode i zbog prijave zlobnoga svijeta, čemu je osobito pripomogla Darja Francovna, tobože zato jer joj nismo iskazivali štovanje, koje je pripada, - otad je kći moja, Sofja Semjonovna, morala uzeti žutu cedulju, te poradi toga nije više mogla ostati kod nas. Jer ni gospodarica, Amalija Fjodorovna, nije htjela da dopusti, (a prije je i ona sama pomagala Darji Francovnoj) pa i gospodin Lebezjatnjikov... hm!... Zbog Sonje se je i desio onaj slučaj između njega i Katerine Ivanovne. Isprva je sam oblijetao Sonječku, a onda se ujedanput ponio: "Što, veli, ja, ovakav naobražen čovjek, u jednom stanu da živim s takvom i takvom?" A Katerina Ivanovna ne da, nego brani... pa tako se i izleglo ono... Sada nam Sonječka dolazi najviše u sumrak, pomaže Katerini Ivanovni i donosi, koliko može... Stanuje kod krojača Kapernaumova, na stanu je kod njih, a Kapernaumov je hrom i mucav i sva je njegova nebrojena porodica mucava. I žena mu je mucava... U jednoj sobi stanuju, a Sonja ima za sebe sobu s pregratkom... Hm!... da... Ljuta sirotinja i mucavci... da... Čim sam onda izjutra ustao, obučem ja svoje dronjke, dignem ruke k nebu i krenem k njegovoj preuzvišenosti Ivanu Afanasjeviču. Njegovu preuzvišenost Ivana Afanasjeviča poznajete?... Ne poznajete? No, onda ne znate sveca! To je vosak... vosak, pred licem gospodnjim; kao što se topi vosak!... I rasplakali se dapače, pošto su izvoljeli sve saslušati. "No, veli, Marmeladove, jedanput si ti već prevario moje nade... Uzimam te još jedanput na svoju ličnu odgovornost", - tako su rekli, - "pamti, veli mi, odlazi!" Izljubim mu prah pod nogama, u mislima, a zbiljski ne bi oni ni dopustili, jer su dostojanstvenik i čovjek novih državnih i obrazovanih misli; vratim se kući, a kad rekoh, da sam opet primljen u službu i da dobivam plaću, gospode, što je onda bilo...

Marmeladov zastane opet u silnoj uzbuđenosti. U taj čas uđe s ulice cijela četa pijanaca, već i sada pijanih, a s vrata zaori svirka najmljenog vergla i djetinji, piskutljivi, sedmogodišnji glasić, koji je pjevao "Hutorok"[10]. Nastane graja. Krčmar i posluga zabave se pridošlicama. Marmeladov pak, i ne mareći za njih, nastavi pripovijedati. Činilo se, da je već jako klonuo, ali što se je jače opijao, to je bio govorljiviji. Uspomene na nedavni uspjeh u službi kao da su ga oživjele i odrazile mu se dapače na licu nekim sjajem. Raskoljnjikov ga je pozorno slušao.

- Bilo je to, gospodine moj, prije pet nedjela... Da... Čim su doznale njih dvije, Katerina Ivanovna i Sonječka, gospode, ja kao da sam se preselio u carstvo božje. Nekada ležim kao mrcina, i samo psovke pljušte. A sada obilaze na prstima, djecu mire. "Semjon Zaharič umorio se u službi, odmara se, ps!" Kavom me hrane prije službe, skorup kuhaju! Pravi skorup uzele nabavljati, čujte! A otkud su mi skucale za pristojan mundir, jedanaest rubalja i pedeset kopjejaka, ne razumijem. Cipele, divni naprsnici od pamučna platna, obični mundir, sve za jedanaest i pol rubalja sprtljale one najkrasnije. Vratio se ja sutradan prvi put iz službe, gledam: Katerina Ivanovna priredila dva jela, juhu i suha mesa s hrenom, o čemu nismo dosad ni sanjali. Haljina nema ona nikakvih... ama nikakvih, a sada se udesila, kao da će u goste, odjenula se, i to ne makar kako, jer one znaju iz ničega sve da stvore: očešljaju se, pa ovratnik kakav čisti, narukavnici, i sasvim je druga osoba, pomladila se i poljepšala. Sonječka, golubica moja, pomogla je samo novcima, a meni samoj, veli, ne priliči, da vam sada često dolazim, osim u sumrak, da nitko ne vidi. Čujete, čujete, došao ja poslije podne, da prodrijemam, a što mislite, nije mogla Katerina Ivanov-

[10] Popularna pjesma na riječi A. V. Koljcova (*Mali salaš*).

na da izdura: još prije nedjelju dana svadila se na pasje ime s gazdaricom, s Amalijom Fjodorovnom, a sada je pozvala na šaljicu kave. Dva su sata prosjedjele i sve šaputale, "kako je, veli, Semjon Zaharič sada u službi i plaću dobiva, i sam je otišao k njegovoj preuzvišenosti, a preuzvišeni sam izišao, svim naredio, neka čekaju, a Semjona Zahariča pored sviju odveo za ruku u kabinet". Čujete, čujete? "Ja se, naravski, veli, sjećam vaših zasluga, Semjone Zahariču, i premda ste se vi držali one lakomislene slabosti, no sada ste se zavjetovali, a osim toga je i kod nas po zlu pošlo bez vas (čujete, čujete!), to se ja, veli, uzdam sada u vašu poštenu riječ", a sve je to, kažem vam, iz prsta isisala, ali nije iz lakomislenosti, nego jedino, da se pohvali! Nije, gospodine, nego sama vjeruje u sve, vlastitim riječima tješi sama sebe, tako mi boga! I ne kudim je; ne, ne kudim ja to!... A kad sam prije šest dana prvu plaću moju, dvadeset i tri rublja i četrdeset kopjejaka, donio potpunu, nazvala me je čedom: "Čedo moje", veli mi. I nasamo, razumijete li? No, baš ja i jesam krasnik i od oka muž. Ali što ćeš, ona me uštinula za obraz: "Čedo moje!" veli.

Marmeladov zastane, htjede se nasmiješiti, no odjedanput mu podvoljak zadršće. Ali se ipak suspregne. Ta krčma, taj razvraćeni lik, pet noći na barkama sa sijenom i staklenica, a u isti mah ta bolna ljubav prema ženi i porodici bunili su njegova slušatelja. Raskoljnjikov ga je slušao napeto, ali s bolnim osjećajem. Mrsko mu je bilo, što je skrenuo ovamo.

- Milostivi gospodine, milostivi gospodine! - uzvikne Marmeladov, došavši sebi, - oh, gospodine moj, vama je možda sve to smiješno, kao i drugima, te vas samo uznemirujem glupošću svih tih jadnih sitnica svoga domaćega života, no meni nije do smijeha! Jer ja mogu sve to osjećati... I cio raj rajski dan mojega života i cijelo to veče ja sam i sam proveo u poletnim sanjarijama: to jest, kako ću ja to sve udesiti, i kako ću djecu odjenuti, i nju smiriti, i jedinicu kćer svoju iz sramote vratiti porodici u krilo... I mnogo, mnogo... Oprostivo je to, gospodine. No, gospodine moj, (Marmeladov odjedanput nekako zadršće, digne glavu i uperi pogled u svoga slušaoca), no, a sutradan, nakon sviju tih sanjarija (to jest upravo prije pet dana), naveče, ja kao noćni tat lukavo ukradem Katerini Ivanovni ključ od kovčega, izvadim ono, što je preostalo od donesene plaće, ne sjećam se, koliko je još bilo u svemu, i eto, pogledajte me, sve je planulo! Peti dan već nisam kod kuće, i traže me tamo, i službi je kraj, i mundir mi leži u krčmi kod Egipatskoga mosta, a u zamjenu sam dobio ovu odjeću... i svemu je konac!

Marmeladov se grune pesnicom u čelo, stisne zube, zažme oči i čvrsto se podlakti o stol. No za čas mu se lice naglo promijeni, te on s nekim tobožnjim lukavstvom i s tobožnjom drskošću pogleda Raskoljnjikova, nasmije se i progovori:

- A danas sam bio kod Sonje, zamolio sam novaca za piće! He-he-he!

- Zar je dala? - zavikne netko od onih što uđoše, zavikne i zahihoće u sav glas.

- Evo i ovu sam bočicu rakije kupio za njene novce, - reče Marmeladov, obraćajući se jedino Raskoljnjikovu. - Trideset mi je kopjejaka dala, svojim rukama, posljednje, što je imala, sâm sam vidio... Ni riječi nije rekla, samo me je šuteći pogledala. Ovako tamo... Ne na zemlji, već tamo ovako... jaduju zbog ljudi, plaču, a ne kore, ne kore!... Ali to je još bolnije, bolnije, kad ne kore!... Trideset kopjejaka, jest, gospodine. A i ona bi ih sada trebala, a? Što mislite, gospodine moj dragi? Ta ona mora sada paziti na čistoću. Novaca stoji ta čistoća, osobita, razumijete? Razumijete? No, mora kupovati pomade, ne može bez njih; ukrućene suknje, cipelicu onakvu zamamniju, da pokaže nožicu, kad joj se desi da prekoračuje lokvu. Razumijete li, razumijete li, gospodine, što znači ta čistoća? No, a eto ja, rođeni otac, tih trideset kopjejaka izlagao sebi za piće! I pijem! I propio sam već! No tko bi dakle požalio ovakva, kakav sam ja, što? Je li vam sada, gospodine, žao mene, ili nije? Govori, gospodaru, žališ li ili ne žališ? He-he-he!

Htjede opet naliti, ali nije više bilo. Bočica je bila prazna.

- A što treba tebe žaliti? - zavikne krčmar, koji se opet našao kraj njih.

Zaori smijeh, pa i psovke. Smijali su se i psovali i oni, koji su slušali, i koji nisu slušali, nego samo promatrali lik otpuštenoga činovnika.

- Žaliti! - Čemu i žaliti mene! - zavapi odjedanput Marmeladov, ustajući, ispružene ruke, u očitom oduševljenju, kao da je te riječi jedino i očekivao. - Čemu žaliti, veliš ti? Da! Nema zašto žaliti mene! Razapeti treba, razapeti na krst, a ne žaliti! Razapni, dakle, suče, - razapni, ali kad razapneš, požali ga! I onda ću ja sam doći k tebi, da me razapneš, jer ja ne žeđam veselja, nego jada i suza!... Zar ti, prodavče, misliš, da je ova tvoja rakija išla u meni u slast? Jada, jada sam ja tražio na dnu čaše, jada i suza, i okusio sam, i našao sam; a požalit će nas onaj, koji je sve požalio, koji je sve i sva razumio, on jedini, on koji je i sudac. Doći će onoga dana i zapitat će: "A gdje je kći, što sebe žrtvova maćehi zloj i sušičavoj, i djeci tuđoj maloljetnoj? Gdje je kći, što se sažali na oca svojega zemaljskoga, pijanca nevaljaloga, ne žacajući se od zvjerstva njegova?" I reći će: "Priđi! Ja sam ti već oprostio jedanput... Jedanput sam ti oprostio... Opraštaju ti se i sada mnogi grijesi tvoji, jer si ljubila mnogo..." I oprostit će mojoj Sonji, oprostit će, znam ja već, da će oprostiti... Ja sam to nedavno osjetio u srcu, kad sam bio kod nje!... I svima će presuditi i oprostiti, i dobrima i zlima, i premudrima i smjernima... A kad svrši sa svima, onda će progovoriti i nama: "Izlazite, reći će, i vi! Izlazite pijani, izlazite slabi, izlazite sramotni!" I mi ćemo izići svi, bez stida i stat ćemo. I reći će: "Svinje ste vi! Lika zvjerskoga i znamena; no hodite i vi!" I progovorit će premudri, progovorit će razumnici: "Gospode! Zašto primaš ove?" I reći će: "Zato ih primam, premudri, zato ih primam, razumnici, jer nijedan od njih nije sebe smatrao dostojnim toga..." I pružit će k nama ruke svoje i mi ćemo pasti ničice... i zaplakat ćemo... i sve ćemo razumjeti! Onda ćemo razumjeti sve!... I svi će razumjeti i... i Katerina Ivanovna... i ona će razumjeti! Gospode, dođi kraljevstvo tvoje!

I on se spusti na klupu, izmučen i iznemogao, nikoga ne gledajući, kao da je zaboravio na sve oko sebe i duboko se zamislio. Njegove ih se riječi nešto dojmiše, na trenutak zavlada šutnja, ali nabrzo se opet razlegnu prijašnji smijeh i psovke.

- Izmudrio!

- Nalagao!

- Činovnik!

I tako redom.

- Hajdemo gospodine, - odjedanput će Marmeladov, dižući glavu i obraćajući se Raskoljnjikovu. - Dovedite me do kuće... Koselova kuća, dvorište. Vrijeme je... da odem Katerini Ivanovni...

Raskoljnjikov je već davno htio otići; a i sam mu je kanio pomoći. Marmeladov je bio kudikamo slabiji na nogama, nego u govoru, te se čvrsto opro o mladića. Bilo je dvjesta trista koračaja puta. Zbunjenost i strah obuzimali su pijanca sve više i više, što je bliže prilazio kući.

- Ja se sada ne bojim Katerine Ivanovne, - mrmljao je on u uzbuđenosti, - i ne bojim se toga, što će mi kosu čupati. Što ja marim za kosu!... Gluparija je kosa! Ja to govorim! I bolje je, ako pročupa, a ja se ne bojim toga... ja se... očiju njenih bojim... da... očiju... I crvenih se pjega na obrazima bojim... i još se - dihanja njena bojim... Je si li vidio, kako dišu u toj bolesti... u uzbuđenju? I dječjega se plača bojim... Zato, jer ako ih Sonja nije nahranila, onda... i ne znam, kako je! Ne znam! A bubotaka se ne bojim. Znaj, gospodaru, da me ti buboci ne bole, nego se i naslađujem njima... Jer bez toga ja i ne mogu da budem. Bolje je

tako. Neka me izbije, neka iskali srce... bolje je tako... A evo kuće. Koselov dom. Bravara, Nijemca bogatoga... vodi me!

Uđu iz dvorišta u kuću i popnu se na treći kat. Stube su bivale, što dalje, sve mračnije. Bilo je skoro jedanaest sati, i premda u to doba u Peterburgu nije prava noć, gore je na stubama bio crni mrak.

Mala začađena vrata na kraju stuba, sasvim na vrhu, bila su otvorena. Ugarak je osvjetljivao vrlo siromašku sobu, dugu desetak koračaja; cijela se soba vidjela iz hodnika. Sve je u njoj razbacano i u neredu, osobito kojekakve dječje prnje. Ispred stražnjega je ugla bila prevučena izrupčana plahta. Za njom se valjda nalazio krevet. U samoj pak sobi bijahu samo dvije stolice i divan, prevučen voštanim platnom, sav izderan, a pred njim stari kuhinjski stol od borovine, neobojen i nepokriven. Na kraju stola dogara u željeznom svijećnjaku ugarak od lojanice. Bilo je očito, da Marmeladov stanuje u zasebnoj sobi, a ne u kutu, ali se kroz njegovu sobu prolazilo. Odškrinuta bijahu vrata u druge prostorije ili pregratke, na koje je bio razdijeljen stan Amalije Lippewechsel. Tamo je bila buka i vika. Hihotali su kao da se kartaju i piju čaj. Pogdjekada dolijetahu odonud najslobodnije riječi.

Raskoljnjikov odmah pozna Katerinu Ivanovnu. Bila je strahovito isušena, prilično visoka i stasita žena, još uvijek krasne, zagasite plave kose i, stvarno, obraza, koji bijahu crveni od pjega. Hodala je gore dolje po svojoj sobici, ruku stisnutih na prsima, podbuhlih usana, te nervozno, isprekidano disala. Oči joj se sjahu kao u vrućici, no pogled joj bijaše oštar i nepomičan. Bolan je utisak pružalo to sušičavo uzrujano lice, uz posljednje svjetlucanje ugarka, što dogara i kojega odbljesak trepti po njemu. Raskoljnjikovu se učini, da ima trideset godina, a i nije zaista bila par Marmeladovu... Kad uđoše, nije ni čula ni primjetila, činilo se kao da je u nekom drijemežu, te niti što čuje, niti vidi. U sobi je zagušljivo, ali ona nije otvorila prozor; sa stuba udaraše smrad, ali vrata na stube ne bijahu zatvorena; iz nutarnjih se prostorija kroz odškrinuta vrata valjahu valovi duhanskog dima i ona kašljaše, ali nije vrata zatvarala. Najmlađa djevojčica, od šest godina, spavaše na podu, nekako sjedećke, zgrčena, a uprvši glavu o divan. Dječak, za godinu dana stariji od nje, sav drhtaše u kutu i plakaše. Maločas su ga valjda istukli. Starija djevojčica, od devet godina, povisoka i tanka kao šibica, u jadnoj košulji i potpuno razderanoj, u staroj poluplatnenoj kukuljici, prebačenoj onako preko golih ramena, a sašivena je vjerojatno prije dvije godine, jer joj sada nije dopirala ni do koljena, stajaše u kutu kraj maloga brata, ogrlivši ga oko vrata svojom dugom rukom, suhom kao šibica. Ona ga, čini se, mirila, nešto mu šaptala, svakojako suzdržavala, da ne bi opet slučajno zaplakao, a u isti mah u strahu pratila majku svojim krupnim prekrupnim tamnim očima, koje se činjahu još krupnije na tom izmršavljenom, zaplakanom lišcu. Marmeladov ne uđe u sobu, nego baš na vratima klekne, a Raskoljnjikova gurne naprijed. Žena, kad opazi neznanca, rastresena se ustavi pred njim, časom se prene i kao da uze premišljati: zašto je taj ušao? Ali joj se jamačno odmah učinilo, da on ide u druge sobe, jer se kroz njihovu sobu prolazi. Kad je to smislila, nije ni za što više marila, te pođe k vratima od hodnika, da ih pritvori, ali onda smotri iznenada svoga muža, gdje kleči na samom pragu, i vrisne.

- Ha, - zavikne ona sva bijesna, - jesi li se vratio! Ti robijašu! Izmete!... A gdje su novci? Što ti je u džepu, pokazuj! Ni odjeća nije tvoja! Gdje ti je odjeća? Gdje novci? Govori!...

I ona poče, da ga pretražuje. Marmeladov odmah poslušno i pokorno raširi ruke, da joj olakša traženje po džepovima. Novaca nije bilo ni kopjejke.

- Gdje su novci? - viče ona. - Oh, gospode, zar je sve propio! Ta dvanaest je rubalja bilo ostalo u kovčegu!...

I odjedanput ga u bijesu zgrabi za kosu i povuče u sobu. Marmeladov joj sam olakša posao ponizno pužući na koljenima.

- I to je meni naslada! Ni to mi nije bol, nego na-sla-da, mi-lo-sti-vi go-spo-di-ne, - uzviknuo je, dok ga je tresla za kosu, tako da je jedanput udario dapače čelom o pod.

Dijete, što je spavalo na podu, probudi se i zaplače. Dječak u kutu ne izdrža, nego zadršće, zavrisne i poleti k sestri u silnu strahu, kao u nastupu kakve bolesti. - Starija je djevojčica onako sanjiva drhtala kao list na vodi.

- Propio! Sve, sve propio! - vikala je u očajanju jadna žena. - Ni odjeća nije ona. A gladni su, gladni! (lamajući rukama pokazivala je na djecu.) Oh, prokleta li života! A vas, vas nije stid, - odjednom saleti Raskoljnjikova, - iz krčme! Ti si s njim pio? I ti si s njim pio! Napolje!

Mladić ne odvrati ni riječi, nego se požuri, da ode. Uto se još nutarnja vrata otvore širom, te odande proviri nekoliko radoznalih. Protegle se otud drske, nasmijane glave s cigaretama i lulama, s kapama. Javile se spodobe u noćnim haljinama i sasvim raskopčane, u ljetnim, sasvim nepristojnim haljinama, neke s kartama u ruci. Osobito su se slatko smijale, kad je Marmeladov, vučen za kosu, vikao, da mu je to naslada. Stanu dapače ulaziti u sobu; a naposljetku se začuje zlokobna cika: to se gurala lično Amalija Lippewechsel, da po svom običaju uvede red i da, po stoti put uplaši jadnu ženu bijesnim nalogom, neka se odmah sutra seli iz stana. Pri odlasku Raskoljnjikov još uspije turiti ruku u džep, skupi koliko je tamo zagrabio bakrena novca, što mu je vraćeno u krčmi, kad je razmijenio rubalj, te položi neopazice na prozor. Kasnije, već na stubama, predomisli se i htjede da se vrati.

"Ta kakvu sam ja to ludoriju počinio - pomisli on, - imaju oni Sonju, a meni i samom treba". No onda smisli, da više ne može uzeti novce, a i onako ih ne bi ni uzeo, te odmahne rukom i pođe u svoj stan. - "Ta i Sonji treba pomade, nastavi on, idući ulicom i prkosno se nasmiješi, - novaca stoji ta čistoća... Hm! A Sonječka će danas možda i sama bankrotirati, jer to je isto takav rizik, kao i lov na krznaše... kopanje zlata... ostali bi svi dakle kratkih rukava, da nije mojih novaca... Hej Sonja! Kakav su ipak bunar umjeli iskopati! I crpe! Pa crpe! I privikli se. Pustili koju suzu i privikli se. Na sve se privikava podlac!"

On se zamisli.

- No, a ako sam slagao, - zavikne odjedanput nehotice, - ako zbilja nije podlac čovjek, to jest sav uopće rod čovječji, onda to znači, da su sve drugo predrasude, sama tobožnja strašila, te nema nikakvih pregrada, i tako mora da bude.

III

Sutradan se probudi dosta kasno, nakon nemirna sna, ali san ga nije okrijepio. Probudi se žučljiv, razdražljiv, pakostan, te s mržnjom ogleda svoju sobicu. - Bila je to maljucna sobica, šest koračaja duljine, vrlo bijedna sa svojim žućkastim, prašnim tapetama, koje bijahu posvuda odlijepljene od zida, i tako niska, da je iole visoku čovjeku nelagodno u njoj, te ti se neprestano čini, da ćeš svakog trena udariti o strop. Kakav je stan, takvo je i pokućstvo: tri stare stolice, prilično trošne, u uglu obojen stol, na kome je ležalo nekoliko bilježnica i knjiga; već po tom, kako su zaprašene, vidjelo se, da ih odavno već nije dirnula ničija ruka; i naposljetku ogroman, glomazan divan, koji zaprema skoro sav zid i pol

širine sobe, nekada prevučen cicom, ali sada u krpama i koji služi Raskoljnjikovu kao postelja. Često je spavao na njemu onakav, kakav je, ne svlačeći se, bez plahte, pokrivajući se starom svojom, trošnom studentskom kabanicom, s jednim malim uzglavljem, pod koje je stavljao svu svoju rubeninu, i čistu i nošenu, da mu bude uzglavlje više. Pred divanom stajaše mali stolić.

Teško bi bilo, više se zapustiti i zanemariti; ali Raskoljnjikovu je to bilo u sadašnjem duševnom raspoloženju i prijatno. Sasvim se povukao od sviju, kao kornjača u svoj oklop, pa je pucao od jeda i trzao se kao u grčevima čak kad bi i smotrio lice sluškinje, koja treba da ga služi i gdjekada mu zaviruje u sobu. Tako to biva u gdjekojih monomana, koji sve misli usmjere na jedno. Gazdarica mu je već dvije sedmice prestala davati jelo, a on i ne misli da ode k njoj i da se s njom objasni, premda je ostajao bez objeda. Nastasja, kuharica i jedina gazdaričina sluškinja, donekle je bila i zadovoljna tim raspoloženjem stanarovim te mu je sasvim prestala spremati i mesti i samo se gdjekada iznenada, jedanput u sedmici laćala metle. Ona ga je sada i probudila.

- Ustaj, što spavaš! - zavikne ona nad njim. - Deset je sati. Donijela sam ti čaj; hoćeš čaja? Valjda si izgladnio?

Stanar rasklopi oči, zadršće i pozna Nastasju.

- Je li gazdaričin čaj, a? - zapita, uspravljajući se i bolesna izgleda.

- Otkud gazdaričin!

Postavi pred njega svoj vlastiti napuknut čajnik, s već otpitim čajem, i položi dva žuta komadića šećera.

- Ded, Nastasja evo ti, molim te, - reče on pošto je počeprkao po džepu (spavao je odjeven) i izvadio šačicu bakrena novca, - otiđi i kupi mi žemičku. I uzmi u kobasičarni bar malo kobasice, jeftinije.

- Žemičku ću ti odmah donijeti, ali zar ne bi mjesto kobasice šči? Dobar je šči, jučerašnji. Ostavila sam ti ga još juče, ali si došao kasno. - Dobar je šči.

Kad je donijela šči i on ga se prihvatio, sjedne Nastasja do njega na divan i razbrblja se. Bila je ona sa sela, malo brbljava žena.

- Praskovja Pavlovna hoće da te tuži na policu, - reče ona.

On se jako namršti.

- Policiju? Što bi ona?

- Novaca, ne plaćaš, a s kvatere ne ideš. Eto, što bi.

- He, još i taj bijes, - promrmlja on i zaškripi zubima. - Ne, to meni sada... u nezgodan čas... Luda je ona! - priklopi na glas. - Otići ću joj danas, da se razgovorim.

- Bila ona luda ili ne bila, takva je, kakva sam i ja, a što si se ti, pametnjakoviću, izvalio kao vreća, i nikada ništa od tebe? Prije si, veliš, djecu učio, a zašto sada ništa ne radiš?

- Ja radim... - odgovori Raskoljnjikov preko volje i otresito.

- Što radiš? - Posao...

- Kakav posao?

- Mislim! - odvrati on ozbiljno i nakon šutnje.

Nastasja prsne u smijeh. Smješljiva je ona, a kad ju rasmiju, smije se nečujno, ljulja se i trese cijelim tijelom, dokle god joj se samoj ne smuči.

- A jesi li mnogo novaca smislio? - jedva izgovori naposljetku.

- Bez cipela ne možeš djecu učiti. A i pljujem ja na to.

- Ne pljuj u bunar!

- Za djecu plaćaju u sitnom. Što ćeš od kopjejaka? - nastavi on mrzovoljno, kao da odgovara svojim vlastitim mislima.

- Ti bi odmah cio kapital?

- On je čudno pogleda.

- Jest, cio kapital, - odgovori odlučno, pošto je pošutio.

- Samo polako, inače ćeš ga uplašiti; to je jako strašno. Da, da odem po žemičku, ili ne?

- Kako te volja.

- Da, zbilja, zaboravila sam! Stiglo je jučer pismo za tebe, dok nisi bio kod kuće.

- Pismo? Meni? Od koga?

- Ne znam, od koga. Dala sam pismonoši tri svoje kopjejke. Hoćeš li mi vratiti, a?

- Ta donesi, za boga miloga! - zavikne Raskoljnjikov sav uzrujan. - Gospode bože!

Za čas se pojavi pismo. Jest zbilja: od matere, iz R-ske[11] gubernije. On problijedi, primajući ga. Davno već nije dobivao nikakvih pisama; no sada mu je iznenada još nešto drugo stislo srce.

- Nastasja, odlazi, za boga miloga; evo ti tvoje tri kopjejke, samo, za boga, odlazi brže.

Pismo mu je drhtalo u rukama; nije htio pred njom da ga raspečaćuje, htio je da bude nasamo s tim pismom. Kad je Nastasja izišla, prinese ga brzo k usnama i poljubi; onda je još dugo promatrao rukopis na adresi, taj znani, mili, sitni, kosi rukopis majke, koja ga je nekada učila čitati i pisati. Oklijevao je; čak kao da se je bojao nečega. Naposljetku ga raspečati: pismo je bilo veliko, debelo, dva lota,[12] dva velika tabaka bila su sitno-sitno ispisana,

M i l i m o j R o đ a ,

- pisala mu je mati, - evo su već dva mjeseca i više, otkad nisam s tobom pismeno razgovarala, zbog čega sam patila i čak neku noć nisam spavala, razmišljajući. Ali ti jamačno ne ćeš kriviti mene, zbog te moje nenamjerne šutnje. Ti znaš, koliko ja tebe ljubim; ti si nama jedini, meni i Dunji[13], ti si nama sve, sva nada i uzdanje naše. Kako je meni bilo, kad sam saznala, da si već prije nekoliko mjeseci napustio sveučilište, jer nemaš čim da se uzdržavaš i da je nestalo satova i drugih tvojih sredstava! Kako sam ti ja mogla pomoći sa svojih sto i dvadeset rubalja godišnje mirovine? Onih petnaest rubalja, što sam ti poslala prije četiri mjeseca, uzajmila sam, kako i sam znaš, na račun te mirovine, od ovdašnjega trgovca Vasilija Ivanoviča Vahrušina. On je dobar čovjek i bijaše prijatelj još tvojega oca. No jer sam mu odstupila pravo, da mjesto mene prima mirovinu, morala sam čekati, da se dug izravna, a izravnat je istom sada, tako da ti za sve to vrijeme nisam mogla ništa slati. No sada, hvala bogu, čini mi se, da ti mogu još poslati, a i uopće možemo sada da se pohvalimo dobrom srećom, te hitim, da ti to javim. Ponajprvo, ti i ne sanjaš, mili Rođa, da sestra tvoja evo već mjesec i po živi kod mene, pa se mi nećemo ni rastajati više. Slava tebi, gospode, svršile su se njene muke ali ja ću ti sve redom pripovijedati, da doznaš, kako je sve bilo i što smo mi od tebe krile dosad. Kad si mi prije dva mjeseca javio,

[11] Rjazanske gubernije.

[12] jedan lot = 13 grama.

[13] Dunja, Dunječka, dem. od Avdotja, Jevdokija (Eudoxia).

da si doznao od nekog, kako Dunja mnogo trpi od prostaštva u kući Svidrigajlovih, te si zatražio od mene, da te točno izvijestim, - što sam ti mogla odgovoriti? Da sam ti javila cijelu istinu, ti bi možda sve ostavio, i makar pješice došao k nama, jer ja znam tvoj karakter i tvoje osjećaje, ti ne bi dopustio, da ti vrijeđaju sestru. Ja sam i sama očajavala, ali što sam mogla? Nisam onda još ni sama znala cijelu istinu. Glavna je pak neprilika bila u tom, što je Dunječka, kad je lanjske godine stupila u njihovu kuću kao guvernanta, uzela predujam od punih sto rubalja, s pogodbom, da joj se mjesečno odbije od plaće, pa dakle nije mogla ostaviti mjesto, dok ne namiri dug. A tu je sumu, sada ti mogu sve objasniti, premili Rođa, uzajmila više zbog toga, da tebi pošalje šezdeset rubalja, što si ih ti onda onoliko trebao, te si ih i dobio lane. Mi smo te onda prevarili i napisali, da je to od prijašnje Dunječkine uštede, ali to nije bilo tako, a sada ti javljam čistu istinu, jer sada je sve s voljom božjom okrenulo na bolje, te ti moraš znati, kako te ljubi Dunja i kakvo zlatno srce ima. Gospodin je Svidrigajlov isprva postupao s njom zaista jako grubo, te je bio neučtiv i podrugivao joj se za stolom... Ali neću da spominjem sve te nemile potankosti, da te ne uzrujavam bez potrebe, jer sada je svemu kraj. Ukratko, Dunječki je, uza sav dobar i plemenit postupak Marfe Petrovne, supruge gospodina Svidrigajlova, i sviju ukućana, jako teško bilo, osobito onda, kad bi gospodin Svidrigajlov, po staroj svojoj navadi još iz pukovnijskoga života, bio pod vlašću Bakhovom. No što je bilo kasnije? Pomisli, taj se mahnitac odavno već bio pomamio za Dunjom, ali je to prikrivao tobožnjom prostotom i prezirom prema njoj. Možda se i sam stidio i užasavao, videći, da je već vremešan čovjek i otac porodice, a goji tako lakomislene nade, te se i zato ljutio nehotice na Dunju. A možda je on prostotom svojega ponašanja i porugama htio samo da skrije istinu od drugih. No naposljetku se nije mogao uzdržati nego se drznuo, da pristupi s otvorenom gnusnom ponudom, obećavajući joj svakakve nagrade, a i to, da će sve ostaviti i s njom otići u drugo selo ili u inozemstvo. Lako ti je zamisliti sve muke njene! Ostaviti odmah mjesto nije mogla, ne samo zbog novčanoga duga, nego i zbog obzira prema Marfi Petrovnoj, koja bi mogla odjedanput posumnjati, te bi onda buknuo u porodici razdor. A i za Dunječku bio bi to velik skandal, jer to ne bi olako prošlo. Bilo je i mnogo drugih uzroka, tako da Dunja nikako nije mogla računati, da će se prije šest nedjelja osloboditi iz toga užasnog doma. Napokon ti znaš Dunju, znaš, kako je razumna i čvrsta karaktera. Dunječka zna mnogo trpjeti, pa i u najtežim slučajevima naći u sebi toliko velikodušnosti, da ne izgubi svoju čvrstoću. Često smo se dopisivale, a ona čak ni meni nije ništa javljala, samo da me ne uzbudi. Do raspleta došlo je neočekivano. Marfa Petrovna je slučajno prisluškivala, dok je njezin muž nagovarao u vrtu Dunječku, pa sve naopako razumjela, pomislila, da je Dunječka svemu uzrok, i nju okrivila za sve. Tu se odmah u vrtu odigrao strahovit prizor: Marfa je Petrovna dapače i udarila Dunju i nije htjela ništa ni da sluša, nego cio sat vikala, a naposljetku naredila, da Dunju odmah odvezu k meni u grad, na prostim seljačkim taljigama, u koje su pobacali sve njene stvari, rubeninu, haljine, kako su ih našli, niti svezane, niti složene. A onda još udario pljusak, i Dunja, uvrijeđena i osramoćena, morade sa seljakom proputovati u nepokrivenim taljigama cijelih sedamnaest vrsta. Pomisli sada, što sam ti ja mogla odgovoriti na tvoje pismo, koje sam dobila prije dva mjeseca, i o čem bih ti mogla pisati? Ja sam bila očajna; istinu ti nisam smjela pisati, jer ti bi bio jako nesretan, ogorčio bi se i ozlojedio, a i što bi mogao pomoći? Još da sebe upropastiš, - a i Dunječka mi je branila; da pak pismo ispunim tričarijama o koječem, a na duši mi je tolik jad, to nisam mogla. Cio su mjesec kod nas po cijelu gradu kolale brbljarije o toj zgodi, te je već došlo tako daleko, da od prezirnih pogleda i šaptanja nisam mogla s Dunjom ni u crkvu, a i pred nama su na glas razgovarali o tom. Svi nam se znanci otuđili, svi nas prestali dapače i pozdravljati, a kako sam pouzdano doznala, trgo-

vački su pomoćnici, a i neki pisari, u namjeri da nas ljuto uvrijede, premazali katranom kućna vrata, tako da su i vlasnici kuće tražili, da se iselimo iz stana. Sve je to skrivila Marfa Petrovna, kojoj je pošlo za rukom, da po svim kućama obijedi i okalja Dunju. Ona je kod nas poznata sa svima i toga se mjeseca svaki čas dovozila u grad, pa kako je nešto brbljava i voli pripovijedati o svojim obiteljskim stvarima, a osobito se svima i svakom tužiti na muža, što nikako ne valja, to je ona za kratko vrijeme razglasila svu tu zgodu, ne samo po gradu, nego i po kotaru. Ja sam se razboljela, no Dunječka je bila čvršća od mene, i da si je vidio, kako je ona sve trpjela, te i mene tješila i bodrila! Anđeo je ona! Ali po milosti božjoj naše se muke dokončaše: gospodin Svidrigajlov se predomislio i pokajao se, požalio valjda Dunju i predočio Marfi Petrovnoj potpune i jasne dokaze o Dunječkinoj nevinosti, i to: pismo, koje je Dunja još prije, nego što ih je Marfa Petrovna zatekla u vrtu, morala napisati i dati njemu, da izbjegne lična objašnjavanja i tajne sastanke, koje je on svom silom tražio, a to je pismo nakon odlaska Dunječkina ostalo u rukama gospodina Svidrigajlova. U pismu ona jako žestoko i sa silnim negodovanjem prekorava njega, što mu je vladanje prema Marfi Petrovnoj tako neplemenito, te mu predočuje, da je otac i ima obitelj, i da je napokon gadno, da muči i unesrećuje djevojku, koja je i onako nesretna i bez zaštite. U jednu riječ, mili Rođa, pismo je napisano tako plemenito, da sam ja ridala, kad sam ga čitala, a ni danas ga još ne mogu da čitam bez suza. Osim toga je u Dunjinu korist svjedočila i služinčad, koja je vidjela i znala mnogo više, nego što je slutio sam gospodin Svidrigajlov, kako to i biva svagda. Marfa Petrovna bila je sasvim poražena i "nanovo ubijena", kako nam je sama priznala, ali se je zato potpuno uvjerila u nevinost Dunječkinu, te se je odmah sutradan, u nedjelju, dovezla ravno u stolnu crkvu i tamo je klečeći, u suzama, molila Bogorodicu, neka joj dade snage, da podnese ovu novu kušnju i izvrši svoju dužnost. Onda je iz stolne crkve, nikomu ne svrćući, došla ravno k nama, sve nam ispripovijedala, gorko se naplakala, te u iskrenom kajanju izgrlila Dunju i zamolila, da joj oprosti. Još toga je jutra, nimalo ne oklijevajući, ravno od nas krenula po svim kućama u gradu, te svuda najlaskavijim riječima po Dunječku, roneći suze, uskrsavala njenu nevinost i plemenitost njenih osjećaja i vladanja. Štoviše, svima je pokazivala i na glas čitala Dunječkino vlastito pismo gospodinu Svidrigajlovu i dala ga dapače, da prepisuju. (To je bilo, čini mi se, već i previše.) Tako je nekoliko dana redom pohađala sve u gradu, jer su se neki stali vrijeđati, što je drugima iskazala prednost, pa je sada uvela red i u svakoj su je kući unaprijed očekivali, i svi su znali, da će taj i taj dan Marfa Petrovna tamo i tamo čitati ono pismo, a na takvo bi se čitanje opet skupljali i oni, koji su pismo već nekoliko puta zaredom čuli i kod svoje kuće, i kod drugih znanaca. Moje je mišljenje, da je tu bilo mnogo, vrlo mnogo štošta suvišno, no Marfa je Petrovna već takve naravi. Ali barem je sasvim vratila Dunječki čast i sva je gnusoba toga pala kao neizbrisiva sramota na njena muža, kao na glavnoga krivca, tako da ga i ja žalim; preoštro su postupali s tim mahnitim čovjekom. Dunju pak stadoše odmah zvati, da poučava u nekim kućama, ali ona je odbila. Uopće joj svi stadoše odjedanput iskazivati osobito štovanje. Sve je to ponajviše i pripomoglo ovom neočekivanom slučaju, koji mijenja, može se reći, svu sudbinu našu. Znaj dakle, mili Rođa, da je Dunja zaprošena, i da je ona već pristala, pa ti to i hitim javiti što prije. Premda se to svršilo i bez tvojega savjeta, ne ćeš se valjda ljutiti ni na mene ni na sestru, jer ćeš i sam iz svega ovog razabrati, da nismo mogle čekati i odgađati do tvog odgovora. A ti ne bi ni mogao sve valjano presuditi, kad nisi tu. A desilo se ovako. On je već dvorski savjetnik, Petar Petrovič Lužin, a daleki je rođak Marfe Petrovne, koja je mnogo pripomogla u tom. Započeo je tim, da je po njoj poručio, kako bi se želio upoznati s nama, pa je primljen, kako se pristoji, pio je kavu, a sutradan poslao pismo, u kojem vrlo uljudno iznosi svoju prosidbu i moli za skori i odlučni odgovor.

On je radin i zaposlen čovjek i žuri se sada u Peterburg, jer mu je svaki čas skupocjen. Mi smo, razumije se, u prvi mah bile jako preneražene, jer se sve to dogodilo prebrzo i iznenada. Mislile smo i premišljale zajedno cio taj dan. On je valjan i osiguran čovjek, služi na dva mjesta i ima već svoju glavnicu. Ima mu doduše već četrdeset i pet godina, ali je prilično ugodne vanjštine i može se još sviđati ženama, pa i uopće vrlo je solidan i pristojan, samo nešto mrk i nekako ponosit. No to se možda samo čini tako, na prvi pogled. A i upozorujem te mili Rođa, dok se sastaneš s njim u Peterburgu, što će vrlo skoro biti, nemoj o njem suditi prenaglo i prežestoko, kako je tvoja navada, ako ti se na prvi pogled ne bude štogod svidjelo u njega. Kažem to za svaki slučaj, premda sam uvjerena, da će on i na tebe učiniti prijatan dojam. Osim toga, da progledaš kakvoga mu drago čovjeka, moraš biti prema njemu pažljiv i oprezan, da ne zapadneš u pogrešku i u predrasudu, jer njih ti je kasnije teška muka ispraviti i izgladiti. A kako se po mnogim znacima čini, Petar je Petrovič jako čestit čovjek. Odmah kod prvoga posjeta izjavio nam je, da je on čovjek pozitivan, ali u mnogom pristaje, kako sam veli, "uz načela najmlađih naših pokoljenja" i neprijatelj je svih predrasuda. I još je mnogo štošta govorio, jer je ponešto tašt i veoma voli, da ga slušaju, no to i nije napokon mana. Ja sam, dabome, jako malo razumjela, no Dunja mi je protumačila, da on nema doduše velike naobrazbe, ali je uman čovjek, a čini se i dobar. Ti znaš, Rođa, sestrinu narav. Ona je čvrsta, razborita, i velikodušna djevojka, premda je vatrena srca; ja sam to dobro zapazila u nje. Razumije se, da ni u nje ni u njega nema osobite ljubavi, no Dunja nije samo pametna djevojka, nego je i stvorenje plemenito kao anđeo, te će smatrati svojom dužnošću, da usreći muža, a on će se opet starati o njenoj sreći, a u ovo posljednje, nemamo zasad velikog razloga da sumnjamo, premda se stvar prebrzo svršila, mora se priznati. Uza to je on jako razborit čovjek, te će dabome i sam uviđati, da je njegova sreća u braku tim sigurnija, što Dunječka bude sretnija s njim. A što se tiče kojekakvih nejednakosti u naravi, kojekakvih starih navada i čak izvjesnog nesuglasja u mislima (bez čega ne može da bude ni u najsretnijim brakovima), o tom mi je sama Dunječka rekla, da se uzda u sebe; ne treba se tu uznemirivati, jer ona može mnogo da podnese, samo ako sve inače bude pošteno i pravo. On se, na primjer, i meni učinio u prvi mah nekako oštrim, no možda zato, što je prostodušan, pa tako jamačno i jest. Kod drugog posjeta, na primjer, kad je već bio dobio pristanak, rekao je u razgovoru, da je već i prije, dok još nije znao Dunju, odlučio bio, da uzme čestitu djevojku, no bez miraza, i svakako onakvu, koja je već iskušala bijedu, jer muž, veli on, ne treba ničim da bude obavezan ženi, nego je mnogo bolje, da žena smatra muža za svojega dobročinitelja. On je to, da odmah pridodam, izrekao nešto mekše i prijaznije, nego što sam ja napisala, jer ja sam zaboravila onaj pravi izraz, i sjećam se samo misli, a osim toga nije on to rekao nipošto namjerice, nego se je očevidno zabrbljao, u živom razgovoru, te se kasnije još i trudio, da to ispravi i ublaži; no meni se ipak učinilo nekako oštro i ja to kasnije rekoh Dunji. Ali Dunja mi čak zlovoljno odgovorila, da "riječi još nisu djelo", i to je dabome istina. Prije nego što se odlučila, Dunja nije cijele noći ni okom trenula, nego misleći, da ja još spavam, ustala s postelje, te je svu noć hodala gore dolje po sobi; naposljetku klekla, te se dugo, žarko molila pred ikonom, a ujutro mi izjavila, da se odlučila.

Spomenula sam već, da Petar Petrovič polazi sada u Peterburg. Ima tamo mnogo posla a i nakan je otvoriti u Peterburgu odvjetničku kancelariju. Davno se već bavi svakakvim tužbama i parnicama, i baš je nedavno dobio neku znatnu parnicu. A u Peterburgu se mora zadržati još osim toga, što ima neku važnu stvar kod senata. Tako on može i tebi, mili Rođa, od koristi biti u svemu, a ja i Dunja već smo zaključile, da bi ti već od danas zaista mogao započeti svoju buduću karijeru i smatrati svoju sudbinu već potpuno određenom. Oh, da bude tako! Bila bi takva sreća, da se ne bi mogla ni za što drugo smatra-

ti, nego baš za milost Svevišnjega. Dunja jedino o tom i sanja. Već smo se usudile o tom natuknuti Petru Petroviču nekoliko riječi. On je odgovorio oprezno i rekao, da naravno ne može biti bez tajnika, pa je dabome bolje plaćati plaću rođaku, nego tuđem, ako samo onaj bude sposoban (kao da ti ne bi bio sposoban!), ali je odmah izrazio sumnju, da li ćeš imati vremena, da radiš u njegovoj kancelariji. Onda se stvar i završila na tome, no Dunja sada ni na što drugo i ne misli. Nekoliko je dana već kao u nekoj groznici, te je skovala već cio plan, kako ćeš ti kasnije biti drug i dapače kompanjon Petru Petroviču u njegovim parničnim poslovima, pogotovo jer si i onako na pravnom fakultetu. Ja se, Rođa, sasvim slažem s njom, odobravam njene planove i nade i smatram ih sasvim vjerojatnim; uza sve sadašnje sustezanje Petra Petroviča, koje se lako može objasniti (zato što on tebe još ne poznaje), Dunja je čvrsto uvjerena, da će od svojega budućeg muža dobrotom postići sve, ona je sigurna u to. Mi smo, razumije se, pazile, da pred Petrom Petrovičem ne izlanemo bilo što od tih naših daljnjih sanjarija, u prvom redu, da ćeš mu ti biti kompanjon. On je razuman čovjek i možda bi to primio jako hladno, jer bi mu se sve činilo pukom sanjarijom. Isto tako nismo ni ja ni Dunja ni riječi rekle njemu o tvrdoj nadi našoj, da će nam on priskočiti i tebe pomagati novcem, dok si na sveučilištu; nismo govorile prvo zato, jer će se to i samo udesiti kasnije i on će se jamačno i sam ponuditi, bez suvišnih riječi (ta kako bi i odbio Dunječki!), pogotovo, gdje mu ti možeš da budeš desna ruka u kancelariji i da tu pomoć ne dobivaš kao znak dobročinstva, nego kao zasluženu plaću. Tako hoće Dunječka da to udesi, a ja se sasvim slažem s njom. U drugom redu pak nismo govorile zato, jer sam ja osobito željela, da ti budeš s njime na ravnoj nozi, kad se naskoro sastanete. Dunja mu je sa zanosom govorila o tebi, a on veli, da svakoga čovjeka treba najprije da promotriš svojim očima izbliza, pa da onda o njem sudiš, a on kani da stvori o tebi mišljenje, nakon što se upozna s tobom. Znaš li što, mili moj Rođa, meni se čini zbog nekih razloga (uostalom nipošto zbog Petra Petroviča, nego tako, zbog nekih mojih vlastitih, ličnih, možda i babjih, ženskih hirova) - čini mi se, da će bolje biti, ako ja budem, nakon što se oni uzmu, živjela sama, kao što i sada živim, a ne zajedno s njima. Ja sam potpuno uvjerena, da će on biti toliko plemenit i učtiv, te će me i sam pozvati i ponuditi mi, da se više ne rastajem sa kćerkom, a što dosad još nije govorio, razlog je, svakako, taj, što se to samo po sebi razumije; no ja ću odbiti, ja sam često viđala u životu, da punice nisu jako mile muževima, a ja ne, samo da ne želim biti nikome nimalo na teret, nego hoću i sama da budem sasvim slobodna, samo dok imam bilo kakav svoj zalogaj i takvu djecu, kakav si ti i Dunječka. Ako budem mogla, nastanit ću se u vašoj blizini, jer ja sam, Rođa, za konac u pismu ostavila ono, što je najugodnije: znaj dakle, milo čedo moje, da ćemo se možda sastati opet svi i sve troje se izgrliti po prvi put nakon tri godine. Već je sasvim odlučeno, da ćemo ja i Dunja u Peterburg, ne znam kada, no svakako vrlo, vrlo brzo, možda već za sedmicu dana. Sve zavisi od odluke Petra Petroviča, koji će nam odmah javiti, čim se bude snašao u Peterburgu. On bi želio zbog nekih razloga što više požuriti vjenčanje, i čak da se svadba održi, ako bude moguće za mesojeđa, a ako ne uspije zbog kratkoće roka, ono odmah poslije gospojinskoga posta. Oh, kako ću biti sretna kad te privijem na svoje srce. Dunja je sva uzbuđena od veselja, što će se s tobom sastati, pa je jedanput u šali rekla, da bi već zbog toga pošla za Petra Petroviča. Anđeo je ona! Ništa ona ne pripisuje ovom pismu, nego mi samo naređuje, neka ja napišem, da ima mnogo da govori s tobom, tako mnogo, te joj se i ne da laćati pera, jer u nekoliko redaka ne možeš ništa napisati i samo se uzbuđuješ; nego te grli od srca i šalje ti nebrojeno poljupce. No uza sve to, što ćemo se mi možda vrlo brzo sastati, ja ću ti ovih dana poslati novaca, što god više budem mogla. Sada, gdje su svi doznali, da se Dunječka udaje za Petra Petroviča, i moj je kredit odjedanput porastao, te ja znam pouzdano, da će mi sada

Afanasij Ivanovič uzajmiti, na račun moje mirovine, čak i sedamdeset i pet rubalja, tako da ću ti poslati dvadeset i pet rubalja, a možda i trideset rubalja. Poslala bih ti i više, ali se bojim naših putnih troškova; Petar Petrovič bio je doduše tako dobar, te je preuzeo jedan dio troška za naš put u prijestolnicu, to jest ponudio se sam, da će otpremiti na svoj trošak naš prtljag i veliki kovčeg (nekako po znancima), ali moramo misliti i na dolazak u Peterburg, jer ne možemo onamo bez prebijene pare, bar prvih dana. Ja sam uostalom s Dunječkom sračunala sve do sitnice, pa je izišlo, da put neće biti skup. Do željeznice je od nas svega devedeset vrsta, a mi smo se već, za svaki slučaj, pogodile s jednim znancem našim, seljakom vozarom; a onda ćemo ja i Dunječka lijepo da se odvezemo u trećem razredu. Možda ću dakle uspjeti, da ti ne pošaljem samo dvadeset i pet rubalja, nego po svoj prilici trideset. No dosta je; dva sam tabaka sasvim ispisala i nema više mjesta; cijela naša historija; pa i jest se nagomilalo mnogo događaja! A sada, mili moj Rođa, grlim te do skoroga našega viđenja i blagosivam te materinskim blagoslovom. Ljubi Dunju, sestru svoju Rođa; ljubi ju onako, kako ona tebe ljubi, i znaj, da ona tebe ljubi beskrajno, više nego sebe. Ona je anđeo, a ti, Rođa, ti si nama sve, - sva naša nada i sve uzdanje. Samo ti budi sretan, pa ćemo biti sretne i mi. Moliš li se ti Bogu, Rođa, kao nekada, i vjeruješ li ti u milost stvoritelja i spasitelja našega? Bojim se u srcu, da li nije i tebe snašlo to novo moderno bezvjerje? Ako jest, ja se za tebe bogu molim. Sjeti se, mili, kako si još u djetinjstvu, za živa oca tepao molitve svoje meni na koljenima i kako smo svi mi bili sretni! Zbogom, ili bolje do viđenja! Grlim te od svega srca i cjelivam te bezbroj puta.

Tvoja do groba
Puljherija Raskoljnjikova

Skoro za sve vrijeme, dok je Raskoljnjikov čitao, od samoga početka pisma, lice mu bijaše vlažno od suza; no kad je dočitao, bijaše blijedo, iskrivljeno od grča, žučljiv, zao smiješak titrao mu je na usnama. Prilegne glavom na tanko, izlizano uzglavlje i poče premišljati, dugo premišljati. Srce mu je jako kucalo i misli se jako komešale. Naposljetku mu se smuči i bude mu tjeskobno u toj žutoj sobici, nalik na ormar ili na kovčeg. Pogled i misao tražili su prostora. Zgrabi šešir i iziđe, ali sada bez straha, da li će koga sresti na stubama: sad je zaboravio na to. A udari pravcem prema Vasiljevskomu otoku preko V-skog[14] prospekta, kao da se žuri onamo po poslu, ali je po običaju svojem išao i ne zapažajući, kamo ide, šapćući sam sebi, pa i razgovarajući sa sobom, na veliko čudo prolaznika. Mnogi su ga smatrali pijancem.

IV

Majčino ga je pismo izmučilo. No o najglavnijoj i najvažnijoj stvari nije u njega bilo kolebanja ni na časak, već ni onda, dok je čitao pismo. Jezgra cijele stvari bila je u njegovoj glavi riješena, i konačno riješena. "Tog braka neće biti, dok ja živim, i nek gospodin Lužin ide do đavola!"

"Jer je očevidna stvar" mrmljao je u sebi, smješkajući se i slaveći zlobno unaprijed uspjeh svoje odluke. - "Ne, mama, ne, Dunja, nećete vi mene prevariti... I još se ispričavaju, što

[14] Voznesenjski prospekt.

me nisu zapitale za savjet, nego su bez mene riješile stvar! Koješta! Misle one, da se sada više ne može raskinuti; da vidimo, može li se ili ne može! Divna li mi izgovora: "Takav je, veli, poslen čovjek Petar Petrovič, takav poslen čovjek, da se ni ženiti ne može drugačije, nego na diližansi ili čak u vlaku". Ne, Dunječka, sve ja vidim i znam, o čemu ti namjeravaš mnogo govoriti sa mnom; znam i ja to, o čemu si ti cijelu noć premišljala, hodajući po sobi, i zašto si se molila pred Kazanskom bogorodicom, što je u maminoj spavaćoj sobi. Teško se penjati na Golgotu. Hm! Riješeno je dakle konačno: za poslenoga i razboritoga čovjeka izvolijevate se vi udavati, Avdotja Romanovna, za čovjeka, koji ima svoju glavnicu (već ima svoju glavnicu, to je solidnije i jače se doima), koji služi na dva mjesta, i pristaje uz načela naših najmlađih (kako piše mama), i č i n i s e dobrim, kako primjećuje sama Dunječka. To č i n i s e divnije je od svega! I ta se ista Dunječka udaje za to č i n i s e !... Divno!... Divno!...

"... A da mi je ipak znati, zašto mi mama piše o tim "najmlađim pokoljenjima?" Je li samo zato, da okarakteriše ličnost, ili sa sasvim drugom svrhom: da mene pridobije za gospodina Lužina? Oh, kako su lukave! Da mi je razjasniti samo još jednu činjenicu: koliko su one bile iskrene jedna prema drugoj; onoga dana i one noći i za sve ovo posljednje vrijeme? Jesu li sve r i j e č i što su ih izmijenile otvoreno izrečene, ili su obadvije razumjele, da je i u jedne i u druge jedno u srcu i u mislima, te i ne treba sve izgovarati na glas, i zaludno je zalijetati se. Tako je po svoj prilici donekle i bilo; po pismu se vidi: mami se je učinio n e š t o oštar, a naivna mama odmah saletjela Dunju sa svojim primjedbama. A ona se, naravno, rasrdila i "odgovorila zlovoljno". Dakako! Tko se i ne bi ražestio, kad je stvar razumljiva i bez naivnih pitanja, i kad je tako riješena da ne treba više ništa govoriti. I što to ona piše meni: "Ljubi Dunju, Rođa, a ona tebe ljubi više nego sebe"; ne grize li nju samu tajom savjest poradi toga, što je pristala, da žrtvuje svoju kćer? "Ti si naše uzdanje, ti si nama sve!" "O mama!..." Sve je jače i jače kipio bijes u njemu, te da je u ovaj čas sreo gospodina Lužina, ubio bi ga valjda!

"Hm!... istina je, - nastavi on slijedeći vihor misli, što je bjesnio u glavi, - istina je, da čovjeku treba "pristupati pažljivo i oprezno, da ga upoznaš"; no gospodin Lužin je jasan. Glavno je, on je poslovan čovjek i č i n i s e , dobar", ta nije šala, postarao se za prtljagu veliki kovčeg otprema na svoj račun! No, pa zar onda nije dobar? A njih dvije, v j e r e n i c a i mati, naimaju seljaka taljige rogožinom pokrivene. (Ta putovao sam ja tako!) Ništa! Ta samo devedeset vrsta, "a onda ćemo lijepo u trećem razredu" tisuću vrsta. I pametno je: pružaj noge prema pokrivaču; zar tako, gospodine Lužinu? Ta to je vaša vjerenica... I zar niste mogli znati, da mati uzaima putni trošak na svoju mirovinu? Naravno, to je vaš zajednički trgovački posao, poduzeće, koje obim stranama donosi jednaku korist i jednake dijelove, znači i rashodi idu na pola: ako smo braća, kese nam nisu sestre, kako poslovica veli. Ali i tu ih je poslovni čovjek nasamario malo: prtljaga manje stoji nego njihov put, a možda će mu ga i besplatno prenesti. Zar dakle njih dvije, ili ne vide to, ili namjerice ne primjećuju? I zadovoljne su eto, zadovoljne! A kad još pomisliš, da su ovo istom cvjetovi, a da plodovi istom dolaze! Evo što je tu važno; nije važna škrtost ni tvrdičluk, nego t o n svega tog. Ta to će biti i ton nakon svadbe, proročanstvo... A i kuda srlja mama? S čim će ona ići u Peterburg? S tri rublja ili s dvije "bančice", kako veli ona... starica... hm! Od čega ona namjerava živjeti dalje u Peterburgu? Ta ona je i sama nekako već dokučila, da kod Dunje ne može živjeti nakon udaje, čak ni u početku! Onaj se je mili čovjek jamačno nekako zaletio, odao se, premda se mama obadvjema rukama brani od toga: "Sama ću, veli, odbiti". U što se dakle ona i u koga uzda; u onih sto i dvadeset rubalja mirovine, s odbitkom za dug Afanasiju Ivanoviču? Plete ona tamo zimske rupce, veze navlake za rukave, kvari stare oči. Ali rupci donose svega dvadeset rubalja u

godini uz onih sto i dvadeset rubalja, znam ja. Uzdaju se dakle ipak u plemenite osjećaje gospodina Lužina: "Sam će, misle, ponuditi, moliti". Hoće baš! Tako to svagda biva u tih schilerovskih krasnih duša: do posljednjega časa kite čovjeka paunskim perjem, do posljednjega se časa nadaju dobru, a ne zlu; slute doduše, da će se na zlo okrenuti, ali ni za što neće prije da izreknu pred sobom pravu riječ, peče ih, čim pomisle na to; obadvjema se rukama brane od istine sve dotle, dok ih taj čovjek, kojega su u zvijezde kovale, sam ne zvrcne po nosu. Da mi je znati, ima li gospodin Lužin kakvih ordena; okladio bih se, da mu o petlji visi Anin red i da ga on prikapča, kad ide na objede dobavljačima i trgovcima. Prikopčat će ga valjda i za svoju svadbu. Đavo ga odnio!...

"No... mami se ne čudim, bog bio s njom, ona je već takva, ali Dunja? Dunječka, mila, ta ja vas znam! Bila vam je dvadeseta godina, kad smo se posljednji put vidjeli: karakter sam vaš shvatio. Mama eto piše, kako "Dunječka može mnogo da podnese". To sam ja i znao. To sam ja znao i pred dvije i po godine, i odonda sam dvije i po godine razmišljao o tom, kako "Dunječka može mnogo da podnese". Kad već može da podnese gospodina Svidrigajlova sa svim posljedicama, onda zaista mnogo može da podnese. A sada smislila, zajedno s mamom, da može podnijeti i gospodina Lužina, koji iznosi teoriju o prednosti onih žena, koje muževi uzimaju iz siromašnih slojeva i tako im iskazuju dobročinstvo, a izlaže to gotovo već pri prvom sastanku. No, recimo, da se "zaletio", premda je on razborit čovjek (tako da se možda i nije zaletio, nego mu je bila namjera, da to što prije razjasni), no Dunja, Dunja! Ta ona je tog čovjeka prozrela, a ipak će živjeti s tim čovjekom! Ta ona će se suhim kruhom hraniti i vodu će piti, a dušu svoju neće prodati i svoju duševnu slobodu neće dati za komfor; neće je dati za sav Schleswig-Holstein[15], a kamoli za gospodina Lužina. Ne, nije takva Dunja bila, koliko ja znam, i... naravno, nije se ni sada promijenila!... Što ćeš! Teški su Svidrigajlovi! Teško je cijeloga života potucati se po gubernijama kao guvernanta za dvjesta rubalja ali ja ipak znam, da će moja sestra radije poći među crnce[16] kakvom plantatoru ili među Letonce[17] k baltijskomu Nijemcu, nego da duh svoj i moralni svoj osjećaj okalja vezom s čovjekom, kojega ne štuje i koji je ne zaslužuje, - zauvijek, jedino zbog lične koristi! I sve da je gospodin Lužin od suha zlata ili od pravog briljanta, ni onda ne bi pristala, da bude zakonita suložnica gospodinu Lužinu! Zašto dakle pristaje sada? U čemu je dakle stvar? A odgonetka? Stvar je jasna: zbog same sebe, svog komfora, čak ni da bi sebe spasila od smrti, neće se prodati, a za drugoga će se eto prodati! Zbog milog, obožavanog čovjeka prodat će se! U tom i jest cijela stvar: za brata, za majku prodat će se! Sve će prodati! O, tu ćemo mi kad se desi zgoda, prigušiti i naše moralno čuvstvo; slobodu, mir, pa i savjest, sve ćemo iznijeti na sajam starudija. Do bijesa i život! Neka samo ta naša ljubljena bića budu sretna! I ne samo to, nego ćemo izmisliti i svoju vlastitu kazuistiku, naučit ćemo od jezuita, te ćemo možda i same sebe umiriti na neko vrijeme, uvjeriti sebe, da tako treba da bude, zaista treba da bude tako radi plemenitog cilja. Takvi mi i jesmo, i sve je jasno kao dan. Jasno je, da se tu ni o kom drugom ne radi, nego o onom Rodionu Romanoviču Raskoljnjikovu, i da se on tu nalazi u prvom planu. Pa da, može ga usrećiti, na sveučilištu ga može uzdržavati, načiniti ga kompanjonom u kancelariji, svu mu budućnost osigurati, može on onda još kas-

[15] Sukob oko vojvodstava Schleswig i Holstein bio je povod rata između Njemačke i Danske 1864. godine, i između Prusije i Austrije 1866. Godine 1867. Schleswig i Holstein su pripali Prusiji.

[16] U novinama se u to doba mnogo pisalo o položaju američkih crnaca nakon nedavno završenog građanskog rata.

[17] Novine su mnogo pisale i o bježanju Letonaca iz pribaltičkih gubernija u Njemačku, zbog ruskog terora.

nije postati bogataš, ugledan, poštovan, a može čak da završi život kao štovan čovjek! A mati? Ta tu se radi o Rođi, o milom Rođi, prvencu! Kako ne bi za ovakvoga prvenca žrtvovala čak i ovakvu kćer! O, mila i nepravedna srca! Ta što ćete: onda ne bi možda zazirala ni od Sonječkina udesa! Sonječka, Sonječka Marmeladova, vječna Sonječka, dokle je svijeta i vijeka! A žrtvu, jeste li vas dvije posve ocijenile žrtvu? Jeste li? Da li odgovara snazi? Je li od koristi? Je li razumno? Znate li vi, Dunječka, da Sonječkin usud ni po čemu nije gadniji od života s gospodinom Lužinom? "Ljubavi tu ne može biti", piše mama. Ali što, ako osim ljubavi ne može biti ni poštovanja, nego naprotiv postoji gađenje, prezir, mržnja, što onda? Onda opet naravno izlazi na ono, da treba "paziti na čistoću". Zar nije istina? Razumijete li, razumijete li vi, što ta čistoća znači? Razumijete li vi, da je lužinska čistoća ono isto, što i Sonječkina čistoća, a možda još i gora, gadnija, podlija, jer vi se, Dunječka, ipak nadate velikom komforu, a tamo se ni o čem drugom ne radi, nego o smrti od gladi! "Skupa je, skupa ta čistoća! Dunječka! No, a ako vam onda uzmanjka snage, ako se pokajete? Koliko će biti jada, tuge, proklinjanja, suza, skrivanih od svih, koliko će ih biti, jer vi niste više Marfa Petrovna? A što će onda biti od majke? Ta ona je već i sada nespokojna, na mukama je; što li će onda, kad bude sve sama vidjela? A što će biti od mene?... Ali što ste vi u stvari mislili o meni? Neću ja vaše žrtve, Dunječka, neću, mama! Neće doći do toga, dok sam ja živ, neće doći, neće! Ne primam ja to!"

Odjedanput se trgne i zastane.

"Neće doći? A šta ćeš ti učiniti, da do tog ne dođe? Hoćeš li zabraniti? A kakvo imaš pravo? Što im možeš ti obećati za uzvrat, da bi imao takvo pravo? Da ćeš njima posvetiti sav život, svu budućnost, nakon što svršiš nauke i dobiješ mjesto? Slušali smo mi to, ali to je na vrbi svirala, a sada? Sada odmah treba učiniti nešto, razumiješ li? A što ti radiš sada? Još ih pljačkaš. A one nabavljaju novce na račun mirovine od sto rubalja i od Svidrigajlovih uz zalog! Čim ćeš ti njih očuvati od Svidrigajlovih, od Afanasija Ivanoviča Vahrušina, ti budući milijunaru, ti Zeuse, koji raspolažeš njihovom sudbinom? Za deset godina? Ali za deset će godina mati tvoja oslijepiti od rubaca, a možda i od suza; isušit će se od posta; a sestra? No, ded smisli, što može da bude od sestre nakon deset godina, ili za tih deset godina? Jesi li se domislio?"

Tako je on mučio sebe i dražio tim pitanjima, čak s nekom nasladom. Ali sve to redom nisu bila nova, nisu bila nenadana pitanja, nego stara pitanja, koja ga odavno more. Odavno su ga već počela kidati i sve su mu srce iskidala. Davno predavno začeo se u njem taj sadašnji jad, rastao, gomilao se, te u posljednje vrijeme sazreo i koncentrirao se, prevratio se u užasno, ljuto, fantastično pitanje, koje mu je izmučilo srce i um, tražeći svom snagom rješenje. A sada je majčino pismo kao grom tresnulo u nj. Jasno je, da sada ne valja tugovati niti pasivno patiti i jedino premišljati o tom, kako se ta pitanja ne mogu riješiti, nego treba svakako učiniti nešto, i to odmah, što brže. Treba se odlučiti po što po to na nešto, ili...

"Ili se sasvim odreći života, - zavikne on iznenada bijesno, - ponizno se pokoriti sudbini, ma kakva ona bila, jednom zauvijek, prigušiti u sebi sve, odreći se svakoga prava, da radiš, živiš i ljubiš!...

"Razumijete li, razumijete li vi, milostivi gospodine, što to znači, kad više nikuda ne možete? - padne mu na pamet jučerašnje pitanje Marmeladovljevo. - "Jer treba, da svaki čovjek može kud bilo otići..."

Odjednom se trgne: glavom mu sine misao, i to opet jedna jučerašnja. No nije se trgnuo zato, što mu je u glavi sinula ta misao. Znao je, predosjećao je, da će mu svakako "sinuti", i čak ju je čekao; a ta misao nije bila nipošto jučerašnja. Ali razlika je bila u tom, što je pri-

je mjesec dana, pa još i jučer, bila samo sanjarija, a sada... sada mu se iznenada javila, ali ne kao sanjarija, nego u nekom novom, groznom i sasvim nepoznatom obliku, i on je odjedanput spozna... Grunulo ga u glavu i pred očima mu se smračilo.

Ogleda se žurno, tražio je nešto. Htio je sjesti, i tražio je klupu. Prolazio je sada K-skim boulevardom.[18] Klupu opazi kojih sto koračaja pred sobom. Pođe onamo, što je brže mogao; ali putem doživje malu zgodu, koja mu je na nekoliko časaka zaokupila svu pažnju.

Ogledavajući se za klupom opazi, da dvadesetak koračaja pred njim ide neka žena, ali isprvice nije pazio na nju, kao što nije dosad pazio ni na što, što je prolazilo pred njim. Često bi, na primjer, došao kući, a da se nikako nije sjećao, kojim je putem došao, pa se već naučio, da tako hoda. Ali na ovoj ženi, koja je išla pred njim, bilo je nešto neobično, što odmah pada u oči, te mu ona stane pomalo zaokupljati svu pažnju, isprva nehotice i nekako preko volje, a onda sve jače te jače. Snašla ga želja, da dokuči, što li je to tako neobično u te žene? U prvom redu, ona je zacijelo jako mlada djevojka, a hoda po toj žegi gologlava, bez suncobrana i bez rukavica, i nekako smiješno razmahuje rukama. Na njoj je haljina od lake svile, ali ju je nekako jako čudno obukla, jedva zakopčana, a otraga u struku, na gornjem kraju suknje, razderana; cio se komad oderao, pa visi i vije se. Malena marama prebačena preko golog vrata, ali i ona stoji nekako nakrivo i nahero. A onda, djevojka stupa nesigurno, spotiče se i tetura. Taj susret privuče naposljetku svu pažnju Raskoljnjikovljevu. S djevojkom se sukobi baš kraj klupe, ali kad ona dođe do klupe, izvali se na nju u kut, te nasloni glavu na naslon i zaklopi oči, očigledno od velikog umora. On je pogleda i odmah razabere, da je potpuno pijana. Neobično mu je i nemilo bilo gledati ovakav prizor. Štoviše pomisli, da li se možda ne vara. Pred njim je posve mlado lice, od šesnaest godina, možda i od petnaest, - maljucno, bijelo, ljepuškasto, ali sasvim zajapureno i kao nabuhlo. Djevojka, čini se, gotovo i nije pri svijesti; nogu prebacila preko noge i otkrila je više, nego što bi trebalo, i kako se po svem vidi, nije baš svjesna, da je na ulici.

Raskoljnjikov ne sjedne, a ne htjede ni otići, nego je neodlučan stajao pred njom. Ta je ulica vazda pusta, a sada, u dva sata i po ovakvoj žegi, nije tu skoro bilo ni žive duše. Ali na strani, kojih petnaest koračaja dalje, na kraju boulevarda, bio je stao neki gospodin, koji je, sudeći po svemu, htio također pristupiti djevojci s nekom namjerom. I on ju je valjda smotrio iz daljine i letio je za njom, ali ga je smeo Raskoljnjikov. Šibaše ga pakosnim pogledima, ali nastojeći međutim da ih Raskoljnjikov ne primijeti, te nestrpljivo čekaše, da se taj nemili odrpanac ukloni i da dođe na njega red. Stvar je bila razumljiva. Gospodinu je bilo tridesetak godina, bio je krupan, ugojen, bijel i rumen u licu, ružičastih usana, s brčićima, jako kicoški odjeven. Raskoljnjikov se strahovito rasrdi; snađe ga odjednom volja, da uvrijedi toga ugojenog gizdelina. Ostavi na čas djevojku i pristupi gospodinu.

- Hej vi, Svidrigajlove! Što ćete vi tu? - zavikne stiščući pesnice i smijući se, dok su mu se usne pjenile od bijesa.

- Što to znači? - oštro zapita gospodin, namrštivši obrve i začudivši se bahato.

- Gubite se!

- Otkud se ti usuđuješ, ti gade!...

[18] Konnogvardejskim (konjičko-gardijskim) boulevardom.

I on izmahne korbačem. Raskoljnjikov poleti na njega dignutih pesnica, i ne misleći, da bi taj krupni gospodin mogao smotati i dvojicu takvih kakav je on. No u taj ga čas netko odostrag zgrabi snažno: među njih stane redar.

- Mir, gospodo ne tucite se na javnom mjestu! Što bi vi? Tko ste vi? - obrati se on oštro Raskoljnjikovu, primijetivši njegove dronjke.

Raskoljnjikov ga pogleda pažljivo. Bilo je to čestito vojničko lice sa sijedim brcima i zaliscima i s razboritim pogledom.

- Vas ja i trebam, - zavikne, hvatajući redara za ruku. - Ja sam bivši student Raskoljnjikov... Da i vi znate, - obrati se gospodinu. - A vi hodite sa mnom, pokazat ću vam nešto...

I kako je uhvatio redara za ruku, povuče ga prema klupi.

- Evo vidite, potpuno pijana, maločas je išla boulevardom; tko bi je znao, kakva je, ali ne čini se, da je od toga zanata. Sva je prilika, da su se negdje opili i prevarili... prvi put... razumijete?... pa su je tako pustili na ulicu. Pogledajte, kako joj je razderana haljina, pogledajte, kako je obučena: ta nju su oblačili, nije se sama obukla, a oblačile su je nevješte ruke, muške. To se vidi. A sada pogledajte amo: toga gizdelina, s kojim sam se skoro potukao, ja ne poznajem, prvi ga put vidim; i on je nju primijetio usput, maločas, pijanu, bez svijesti, pa i njega sada snašla volja, da priđe i da je zgrabi, - jer je u takvom stanju - i da ju odvede nekuda... Tako je to zacijelo; vjerujte, da se ja ne varam. Ja sam vidio sam, kako ju je pratio i motrio, ali ja sam ga spriječio i sada on čeka, mota cigaretu... Valjda mu je ne ćemo dati! Da je otpremimo kući? Što mislite?

Redar za tren sve razumjede i razabra. Što se tiče debelog gospodina, sve je jasno, preostaje još djevojčica. Stari se vojnik nagne nad nju, da je izbliza razmotri, i iskreno mu se žaljenje javi na licu.

- Ah, jada li! - reče, klimajući glavom, - skoro još pravo dijete. Prevarili su je, kao sveto! Slušajte, gospođice, - poče je zvati, - gdje stanujete?

Djevojka rasklopi umorne, zamućene oči, tupo pogleda te ljude, koji je ispituju, i odmahne rukom.

- Slušajte, - reče Raskoljnjikov, - evo, (on počeprka po džepu i izvadi dvadeset kopjejaka; našlo se), uzmite, najmite izvoščika i naredite mu, neka je odveze u stan. Samo da nam je doznati njen stan!

- Gospođice, ta gospođice! - započne opet redar, kad je primio novce, - odmah ću najmiti izvoščika i sam ću vas otpratiti. Kamo želite? A? Gdje stanujete?

- Idem... Napastuju! - promrmlja djevojka i opet odmahne rukom.

- Ah, ah, ne valja tako! Ah, sramota je to, gospođice, velika sramota! - Opet on zaklima glavom, stideći se, žaleći i zgražajući se. - Muka je to! - obrati se on Raskoljnjikovu i sada ga opet letimice pogleda od glave do pete. Učinio mu se valjda čudan i on: u takvim dronjcima, a daje novac!

- Jeste li je našli daleko odavle? - zapita ga.

- Kažem vam: išla je preda mnom, teturala, tu na boulevardu. Kad je došla do klupe, izvalila se odmah na nju.

- Ah, kakva je danas sramota nastala na svijetu. Gospode bože! Tako mlada, i eto se opila! Prevarili je, tako je! Eto su joj i haljinicu razderali... Ah, kakva je pokvarenost nastala sada!... A možda je iz plemićke porodice, iz koje siromašne... Mnogo ih sada ima takvih. Naoko je nekako nježna, kao prava gospođica.

I opet se nagne nad nju.

Možda i u njega rastu isto takve kćeri - "kao prave gospođice i nježne" s navikama obrazovane čeljadi i sa svakojakim pomodarskim oponašanjem...

- Glavna je stvar, - upeo se Raskoljnjikov, - da je ne prepustimo tomu podlacu! Ta on će je još osramotiti! Jasno je kao dan, što on želi; eto i ne odlazi, podlac!

Raskoljnjikov je govorio na glas i pokazivao rukom upravo na njega. Onaj ga ču i već htjede da se ponovo razbjesni, ali se predomisli i samo ga prezirno pogleda. Onda se polako udalji još deset koračaja i opet stane.

- Da je ne prepustimo, - odgovori podčasnik premišljajući... - Samo da ona rekne, kamo bi je odvezli, jer inače... Gospođice, ta gospođice! - nagne se on opet.

Iznenada rasklopi ona sasvim oči, pogleda pažljivo, kao da je razumjela nešto, ustane s klupe i pođe opet istim putem, otkud je i došla.

- Pi, bestidnici, napastuju! - reče ona i opet odmahne.

Pođe brzo, teturajući kao i prije. Gizdelin pođe za njom, ali drugom alejom, ne skidajući očiju s nje.

- Ne brinite se, neću dopustiti, - reče brkonja odrešito i krene za njima.

- Uh, kakva je pokvarenost nastala sada! - ponovi on na glas, uzdišući.

U taj čas kao da je nešto ubolo Raskoljnjikova; za jedan tren kao da se nešto prevrnulo u njemu.

- Slušajte, hej! - zavikne on za brkonjom.

Ovaj se okrene.

- Pustite! Čemu? Okanite se! Neka se pozabavi! (On pokaže na gizdelina.) Što vas briga?

Redar ga nije razumio, te je razrogačio oči. Raskoljnjikov se nasmije.

- E-eh! - reče stari vojnik, mahne rukom i pođe za gizdelinom i djevojkom, pomislivši, da je Raskoljnjikov ili lud ili još nešto gore.

- Odnio mojih dvadeset kopjejaka, - izgovori Raskoljnjikov pakosno, kad je ostao sam. - No neka uzme i od onoga, pa neka pusti djevojku da ode s njim, tako će se i svršiti... I što sam se ja petljao u to! Zar ja da pomažem? Imam li ja pravo, da pomažem? Neka se živi gutaju, što se mene tiče? Kako sam ja smio dati onih dvadeset kopjejaka? Zar su moje?

Uza sve te čudne riječi bi mu jako teško. Prisjedne na ostavljenu klupu. Misli su mu se razbjegle... A bilo mu je uopće teško misliti u taj čas o bilo čemu. Volio bi se sada sasvim zanijeti u san, zaboraviti na sve, onda se probuditi i započeti posve iznovice...

- Jadna djevojčica! - reče, kad je pogledao prazan ugao klupe. - Prenut će se, zaplakat će, onda će mati doznati... Najprije će je istući, onda premlatiti, ljuto i sramotno, možda će je i otjerati... A ako je i ne otjera, nanjušit će ipak Darje Francovne i curica će započeti da se povlači kojekuda... Onda evo odmah bolnice, (a to biva svagda u onih, koje žive kod jako čestitih matera i nevaljale se kradom od njih), no, onda... onda opet bolnica... vino... krčme... i opet bolnica... za dvije tri godine bogalj, pa ako poživi svega devetnaest ili osamnaest godina... Zar nisam viđao takve! A zašto su one postale takve? Pa eto sve na ovakav način... Pi! Neka! Tako, vele, mora i biti. Ovoliki procenat, vele, mora svake godine nestati... nekuda... do đavola, valjda, da preostale okrijepi i da im ne smeta. Procent! Divne su zaista te njihove riječi: tako umirujuće, naučne. Rekoše: procent, ne treba se dakle uznemiravati. Da je drugačija riječ, no onda... bilo bi možda nezgodnije... A što onda, ako i Dunječka nekako zapadne u taj procent!... Ako ne u taj, a ono u drugi!

"Kamo ja to idem? - pomisli iznenada. - Čudno. Ta ja sam radi nečega pošao. Kad sam pročitao pismo, krenuo sam... Na Vasiljevski otok, Razumihinu sam ja sada pošao, eto... sjećam se. Ali zašto sam krenuo? I otkud mi je baš sada pala na pamet misao, da idem Razumihinu? To je značajno."

Čudio se sam sebi. Razumihin mu je bio jedan od pređašnjih drugova na sveučilištu. Dok je Raskoljnjikov bio na sveučilištu, nije za čudo ni imao drugova, od svih se tuđio, nikomu nije odlazio i nije ni volio, da k njemu dolaze. Uostalom brzo su se odbili svi od njega. Nije učestvovao ni u općim sastancima, ni u razgovorima, ni u zabavama, niti bilo u čemu Učio je marljivo i zato su ga štovali, ali ga volio nije nitko. Bio je vrlo siromašan, a nekako naduto ponosan i nedruževan, kao da nešto taji u sebi. Gdjekojim se drugovima njegovim činilo, da ih sve smatra za djecu, gleda s visoka, kao da ih je sve pretekao i po razvitku, i po znanju, i po načelima, a njihova načela i interese drži za nešto niže.

S Razumihinom se nekako združio, ili baš i nije združio, nego bio razgovorniji i otvoreniji. Ali s Razumihinom nije nitko ni mogao biti drugačiji. To je bio neobično veseo i druževan momak, dobar i prostodušan. Ali pod tom se prostodušnošću krila ozbiljnost i dostojanstvo. Najbolji njegovi drugovi su to shvaćali i svi su ga voljeli. Bio je jako bistar, iako zaista nešto priprost. Vanjštine je bio naočite: visok, mršav, vazda loše obrijan, crnokos. Znao se gdjekada kavžiti i bio na glasu kao snažan čovjek. Jedanput je noću u društvu, jednim zamahom, oborio stražara, visokog dvanaest vršaka. Piti je mogao bez kraja, ali je mogao i da uopće ne pije; mogao je vragovati do zla boga, ali je mogao da uopće ne vraguje. Razumihin je bio osobit još i po tom, što ga nikada nikakve nezgode nisu zbunjivale, i nikakve loše prilike, činilo se, nisu mogle njega slomiti. Znao je stanovati ma i na krovu, znao je trpjeti najgrđu glad i najljuću zimu. Bio je puki siromak i sam je samcat uzdržavao sebe, zarađujući novac svakojakim poslovima. Znao je nebrojene izvore, iz kojih je mogao crpsti zaradu. Jedanput nije cijelu zimu nikako grijao sobu, te je tvrdio, da je tako i prijatnije, jer se bolje spava u hladnoj sobi. Sada je i on bio prisiljen da napusti sveučilište, ali ne za dugo, nego se svom silom trsio, da popravi svoje prilike i da nastavi nauke. Raskoljnjikov nije bio kod njega već četiri mjeseca, a Razumhin nije ni znao njegov stan. Jedanput su se, prije dva mjeseca, susreli na ulici, no Raskoljnjikov je odvratio glavu i prešao štoviše na drugu stranu, da ga onaj ne smotri. A Razumihin, ma da ga je i opazio, prošao je, ne želeći da buni prijatelja.

V

"Zbilja, ja sam nedavno htio da zamolim Razumihina za posao, ili da mi nabavi instrukcija, ili što bilo... - domišljao se je Raskoljnjikov, - ali čime mi sada može pomoći? Sve da mi i pribavi instrukcija, sve da podijeli sa mnom posljednju kopjejku, ako je ima, pa da čak i kupim čizme i odjeću popravim, kako bi mogao ići na instrukcije... hm... no, a dalje? Što ću s petacima[19]? Zar meni treba sada to? Smiješno je zaista, što sam pošao k Razumihinu...

[19] Pet kopjejki

Pitanje, zašto je sada pošao k Razumihinu, uznemirivalo ga je jače, nego što mu se i samom činilo, uzrujano je tražio neko zlokobno značenje u tom svojem postupku, koji bijaše naoko sasvim običan.

"Što, zar sam htio sve da popravim samo Razumihinom i zar sam svemu izlaz našao u Razumihinu?" - pitao je sebe u čudu.

Premišljao je i protirao čelo, i za divno čudo, nekako iznenada, odjednom i skoro sama od sebe sinula mu u glavi, nakon duga razmišljanja, sasvim neobična misao.

"Hm... k Razumihinu, - progovori on odjedanput sasvim spokojno, kao da je to neko konačno rješenje, - k Razumihinu ću ja otići, dabome... ali - neću sada... Ja ću k njemu... sutradan nakon o n o g a , dok o n o bude svršeno i dok sve pođe po novom".

I odjedanput se snađe.

"Nakon o n o g a , - zavikne ustajući s klupe, - a zar će se o n o desiti? Zar će se zbilja desiti?"

Ostavi klupu i pođe, skoro potrči; htjede se u prvi mah vratiti kući, ali mu odjedanput posta strašno mrsko vraćati se kući: u tom kutu, u toj užasnoj rupčagi, tamo baš i dozrijeva sve ono evo već mjesec dana i dulje; i on pođe, kamo ga oči vode.

Nervozna mu se drhtavica pretvorila u neku grozničavu; stala ga hvatati i jeza; žega je silna, a on zebe. Nekako na silu, skoro besvjesno, po nekoj unutarnjoj potrebi, započne zagledavati u sve, na što nailazi, kao da se svom silom nastoji zabaviti, ali mu je to slabo polazilo za rukom, te je svaki čas zapadao u zamišljenost. A kad bi se prenuo, digao glavu i ogledavao se uokolo, odmah bi zaboravljao, o čem je maločas razmišljao, pa i to, kuda je išao. Tako on prođe sav Vasiljevski otok, iziđe na Malu Njevu, prijeđe most i skrene na otoke. Zelenilo i svježina svidješe se u prvi mah njegovim umornim očima, vičnima gradskoj prašini, vapnu i golemim kućama, koje stišću i dave. Tu nema ni zapare, ni smrada, ni krčmi. No nabrzo mu se i ti novi, prijatni osjećaji pretvore u bol i razdražljivost. Postajkivao bi pred kakvim ljetnikovcem, ukrašenim zelenilom, pa bi gledao kroz ogradu i viđao podalje, na balkonima i na terasama, nagizdane žene i djecu, kako trče po vrtu. Osobito ga je zanimalo cvijeće i njega je najdulje promatrao. Sretao je i sjajne kočije, jahače i jahačice; pratio ih radoznalo očima i zaboravljao na njih još prije, nego što su mu nestajali s očiju. Jedanput zastane i prebroji svoje novce: imao je oko trideset kopjejaka: "dvadeset redaru, tri Nastasji za pismo, - dakle sam Marmeladovima dao jučer četrdeset i sedam ili pedeset kopjejaka", pomisli, računajući bogzna zašto, ali nabrzo zaboravi čak i to, zašto je izvadio novce iz džepa. Sjeti se onda, kad je prolazio kraj neke gostionice, neke vrste javne kuhinje, i osjetio, da je gladan. Uđe u kuhinju, ispije čašicu votke i pojede nekakav nadjeveni kolač. Dojeo ga je istom vani. Davno već nije pio votke i ona odmah učini svoje, premda je ispio samo jednu čašicu. Noge odjedanput otežaše i stao da ga hvata silan san. Pođe kući; ali kad je već bio došao do Petrovskoga otoka, zastane sav iznemogao, skrene s puta, uđe u šikaru, izvali se na travu i za tren zaspi.

U bolesnu stanju sni znaju biti neobično izraziti, jasni i izvanredno nalik na javu. Stvara se gdjekada grozomorna slika, ali okviri i cio proces njena nastajanja, tako su vjerojatni i popraćeni takvim finim podrobnostima, koje su doduše nenadane, ali tako umjetnički odgovaraju potpunoj cjelini te slike, da ih na javi ne bi smislio taj isti sanjač, makar bio takav umjetnik kao Puškin ili Turgenjev. Takvi se sni, bolesni sni svagda dugo pamte i jako se doimaju rastrojenoga i uzbuđenoga organizma čovjeka.

Strašan se san prisnio Raskoljnjikovu. Usnio je svoje djetinjstvo, još u njihovu gradiću. Ima mu sedam godina i šeta se o blagdanu, pred veče, s ocem izvan grada. Vrijeme je

mutno, dan sparan, mjesto sasvim onako, kako se uščuvalo u njegovoj pameti: u pameti mu je dapače mnogo jače izblijedilo, nego što mu se sada prikazuje u snu. Gradić je pred njim kao na dlanu, nema unaokolo ni vrbe; negdje se daleko, sasvim na kraju neba, crni šumica. Nekoliko koračaja od posljednjega gradskoga plota stoji krčma, velika krčma, od koje je on svagda nemilo zazirao i pobojavao se kad god bi na šetnji s ocem prolazio pored nje. Tamo je bila navijek gomila, tamo su se derali, hihotali psovali odurnim, hrapavim glasovima pjevali i često se tukli; oko krčme su se vazda šuljale takve pijane i strašne njuške... Kad bi ih sreo, privijao bi se uz oca i sav bi drhtao. Kraj krčme je stramputica, vazda prašna, i prašina se na njoj vazda tako crni. Ta se stramputica vijuga dalje, te tri stotine koračaja odatle obilazi nadesno gradsko groblje. Usred groblja je kamena crkva sa zelenom kupolom, kamo je dvaput u godini s ocem i majkom odlazio na službu, kad su se služile zadušnice za njegovu baku, koja je već odavno umrla i koju on nije nikada vidio. Nosili su onda sa sobom koljivo u bijeloj zdjeli, u ubrusu, a koljivo je bilo šećerno, od riže i sušaka, koji su bili u rižu pouticani u obliku krsta. Volio je tu crkvu i starinske ikone u njoj, ponajviše bez okvira, i staroga svećenika drhtave glave. Do bakina groba, na kojem je ploča, bio je i grob mlađega brata, koji je umro kad mu je bilo šest mjeseci, i koga također nije znao i nije mogao pamtiti; ali mu rekoše, da je imao mlađega brata, te se svaki put kad je dolazio na groblje, pobožno i ponizno krstio nad grobićem, klanjao mu se i cjelivao ga. I eto mu se prisnilo sada: ide s ocem putem na groblje i prolaze kraj krčme; drži on oca za ruku i u strahu se obazire na krčmu. Nešto mu osobito privlači pažnju: kao da je tu neka zabava, vrve građanke u svečanim haljinama, žene, njihovi muževi i svakojaka klatež. Svi su pijani, svi pjevaju, a pred ulazom u krčmu stoje taljige, ali čudne taljige. Jedne od onih ogromnih taljiga, u koje prežu goleme teretne konje, te voze na njima robu i vinsku burad. Volio je svagda promatrati te goleme teretne konje, s dugim grivama, a krupnim nogama, kako idu spokojno, odmjerenim korakom i vuku za sobom čitavo brdo, a nikako se i ne upinju, kao da im je lakše s kolima nego bez kola. No sada, začudo, u velike takve taljige upregnuto bilo malo, mršavo, riđasto, seljačko kljusence, jedno od onih, što ih je često gledao, kako se upinju s kakvim visokim vozom drva ili sijena, pogotovo kad se kola zaglibe ili zapadnu u kolosijek, i onda ih seljaci tako ljuto, tako ljuto mlate knutovima, gdjekada i po njuški i po očima, a njemu je tako teško, tako teško gledati, da bi skoro da zaplače, te ga mati svaki put uklanja s prozora. No sada nastaje odjedanput velika buka: iz krčme izlazi vičući i pjevajući, s balalajkama, takvi veliki seljaci, trešteni pijani, u crvenim i modrim košuljama, sa zaogrnutim kaputima. "Sjedajte svi! - viče jedan od njih, još mlad, debela vrata, mesnata lica, crvena kao mrkva; - sve ću odvesti, sjedajte!" No odmah zaori smijeh i uzvikivanje:

- Takva raga, pa da nas odveze!

- A jesi li ti, Mikolka, pri pameti: ovakovu kobilicu prežeš u takve taljige?

- Ta toj riđuši ima zacijelo dvadeset godina, braćo!

- Sjedajte, sve ću vas odvesti! - viče opet Mikolka, skače prvi u taljige, hvata uzde i staje uspravan sprijeda u taljigama. - Dorat je otoič otišao sa Matvejem, - viče on s taljiga, - a ta me kobilica samo srdi; najradije bih je, mislim, ubio, zabadava je hranim. Velim - sjedajte! Potjerat ću trkom. Trkom će ona!

I on hvata u ruke knut, uživajući, kako će mlatiti riđušu.

- Ta sjedaj, svejedno! - hihoću u rulji. - Čuješ li, trkom će!

- Nije ona trkom trčala valjda već deset godina.

- Potrčat će!

- Ne žalite, braćo, hvatajte svaki svoj knut, spremajte se!

- I hoćemo! Udri!

Svi se hihoćući i šaleći penju na Mikolkine taljige. Natovarilo se šest ljudi i još bi ih moglo stati. Uzimaju sa sobom jednu ženu, gojnu i rumenu. Ona je u vunenu sarafanu, na glavi joj parta s niskama, na nogama cokule; hrska ona orahe i osmjehuje se. Uokolo, u gomili također se smiju, a kako da se i ne smiju: onakva jadna kobilica, pa da ovoliki teret poveze trkom! Dva se momka u taljigama odmah mašaju knutova, da pomognu Mikolki. Zaori: "Đi!" Kljuse trga iz sve snage, ali ne samo da ne može trkom, nego jedva jedvice i korakom, samo prebira nogama, dašće i kleca pod udarcima ona tri knuta koja pljušte po njoj kao kiša. Smijeh na taljigama i u gomili raste, ali Mikolka se srdi i u bijesu mlati, mlati kobilicu sve češće, kao da zbilja misli, da će ona udariti u trk.

- Pustite i mene, braćo! - viče iz gomile jedan momak, koji se pomamio.

- Sjedaj! Sjedaj! Sjedajte svi - viče Mikolka, - sve će vas odvesti! Umlatit ću je!

Šiba je i šiba i ne zna više od bijesa, čim bi ju udarao.

- Tatice, tatice, - viče on ocu, - tatice, što to oni rade? Tatice, tuku jadnog konja!

- Hajdemo, hajdemo! - odgovara otac, - pijani su, luduju, glupani, hajdemo, ne gledaj ih! - i hoće da ga odvede, ali mu se on otima i sav izvan sebe trči konju. No jadnom je konju loše.

Gubi dah, zastajkuje, opet trga, samo što ne pada.

- Udri na mrtvo ime - viče Mikolka, - kad ne ide drugačije. Umlatit ću je!

- Ta zar ti nisi kršteno čeljade, ti đavole! - dovikuje mu neki starac iz gomile.

- Otkud bi ovoliki konjićak vukao onoliki teret! - domeće drugi.

- Ubit ćeš konja! - viče treći.

- Ne brini se, moj je! Što me je volja, to i radim. Sjedaj i ti! Sjedajte svi! Hoću svakako, da udari u trk!...

Uto prasne hihot i nadjača sve: kobilica nije mogla da podnese onoliko udaranje, te se u nemoći stala ritati. Ni starac se nije mogao suspreći, pa se nasmiješio. I jest smiješno: ovako jadna kobilica i još se rita!

Još dva momka iz gomile grabe knutove i trče kobilici, da je tuku s bokova. Svaki pritrčaje s druge strane.

- Po njuški, po očima je udri, po očima, - viče Mikolka.

- Pjesmu, braćo! - viče netko s taljiga i svi na taljigama prihvaćaju. Razliježe se raskalašna pjesma, udara talambas, kao pripjev pozvižduju. Žena hrska orahe i osmjehuje se.

... On trčka oko konjićka, potrkuje pred njega, vidi, kako ga biju po očima, baš po očima! Plače. Bijes ga spopada, suze mu teku. Jedan od njih, što mlate, zahvati ga po licu, ali on to ne osjeća; lama rukama, viče. Leti k sijedome starcu sijede brade, koji klima glavom i sve to osuđuje. Jedna ga žena hvata za ruku i hoće da ga odvede, ali se on otima i opet žuri konjićku. A konjićak već iznemogao, ali se još jednom pokušava ritnuti.

- Da te đavo! - uzvikuje Mikolka bijesan. - Baca knut, naginje se i izvlači ozdol iz taljiga dugu i debelu rukunicu, hvata je objeručke za kraj i svom silom izmahuje na riđušu.

- Smlavit će je! - viču uokolo.

- Ubit će je!

- Moja je! - viče Mikolka i s punim zamahom spušta rukunicu. Zaori težak udar.

- Udri je, udri! Što ste prestali! - viču glasovi iz gomile.

Mikolka izmahuje po drugi put i drugi udar punim zamahom pada na leđa jadnoj ragi. Ona se spušta zadom, ali odskakuje i trga, trga s posljednjom snagom na sve strane, da izvuče; ali sa svih strana dočekuje je šest knutova, a rukunica se opet diže i pada po treći put, onda po četvrti put, odmjereno, sa zamahom. Mikolka se razbjesnio, što ne može jednim udarcem da je ubije.

- Žilava je! - viču unaokolo.

- Sad mora pasti, braćo, gotova je! - viče iz gomile jedan zanesenjak.

- Sjekirom je treba, da što! Treba odjedanput dotući, - viče treći.

- Hej! Đavoli te derali! S puta? - uzvikuje Mikolka bijesno, odbacuje rukunicu, opet se naginje u taljige i izvlači željeznu motku. - Pazite se! - viče i iz sve snage izmahuje na svog jadnog konjića. Udar grune; kobilica se zaljulja, sjedne, htjedne trgnuti, ali motka joj se opet iz sve snage obori na leđa, te ona pada na zemlju, kao da su joj odjedanput podrezali sve četiri noge.

- Dotucite je! - viče Mikolka i skače, kao da je izvan sebe, s taljiga. Nekoliko momaka svi redom crveni i pijani, hvataju sve, što im je pri ruci, knutove, batine, rukunicu, i jure kobilici, što izdiše. Mikolka staje sa strane i udara motkom nasumce po leđima. Raga otežе njušku, teško uzdiše i skapava.

- Dotukao je! - viču u gomili.

- A zašto nije trčala!

- Moja je! - viče Mikolka, s motkom u rukama, a oči mu se zakrvavile. Stoji i kao da žali, što nema više nikoga da bije.

- No, ti zaista nisi kršteno čeljade! - viču već mnogi glasovi iz gomile.

Ali jadni dječak nije više pri sebi. Vičući gura se kroz gomilu k riđuši, obuhvata joj mrtvu, okrvavljenu glavu i ljubi je, ljubi je u oči, u labrde... Onda odskakuje odjedanput, te bijesan navaljuje svojim pesničicama na Mikolku. U taj ga mah hvata napokon otac, koji je već dugo trčao za njim, te ga iznosi iz gomile.

- Hajdemo, hajdemo, - govori mu, - hajdemo kući.

- Tatice! Zašto su oni... jadnoga konjića... ubili! - jeca on, ali dah mu zastaje i riječi mu se u uzvicima kidaju iz stisnutih grudi.

- Pijani su... luduju... ne tiče se nas... hajdemo, - govori otac. On grli oca rukama, ali u prsima ga guši, guši. Hoće da odahne, da zavikne, i - budi se.

Probudio se sav oznojen, oznojene kose, bez daha, i pridigne se sav užasnut.

- Hvala bogu, samo je san! - reče, sjedajući pod drvetom i duboko dišući. - No što je to? Da me ne spopada vrućica: takav glupi san.

Cijelo mu je tijelo bilo kao izlomljeno, a u duši zbrka i mrak. Podlakti se na koljena i podupre rukama glavu.

- Bože! - usklikne on, - zar ću ja zbilja zgrabiti sjekiru i udarati po glavi i razmrskati joj lubanju... šuljati se sav u ljepljivoj, toploj krvi, kidati bravu, krasti i drhtati; sakrivati se, sav obliven krvlju... sa sjekirom... Gospode bože, zar ću zbilja?

Drhtao je kao list, dok je to govorio.

- A što mu je! - nastavi, dižući se opet i kao u silnom čudu, - ta ja sam znao, da to ne ću moći podnijeti, zašto sam dakle sve dosad mučio sebe? Ta još jučer, jučer, kad sam otišao, da izvršim taj... p o k u s , ta jučer sam razabrao konačno, da neću izdržati... Što mi

je dakle sada? Čemu sam sve dosad sumnjao? Ta jučer, kad sam silazio niz stube, rekao sam ja sam, da je to podlo, gadno, nisko, nisko... ta meni se je od same te misli n a j a v i zgadilo i užas me spopao...

- Ne, ne mogu ja to izdržati, ne mogu izdržati! Sve da nema, sve da nema nikakve sumnje u tim računima, sve da je to, što je odlučeno u ovom mjesecu, jasno kao dan, istinito kao aritmetika! Gospode! Ta ja se ipak neću odlučiti! Ta neću izdržati, neću izdržati!... Čemu, čemu sve dosad...

Ustane, začuđen se ogleda oko sebe, kao da se čudi i tomu, što je zašao ovamo, te pođe prema T-vu mostu.[20] Bio je blijed, oči su mu gorjele, svi su mu udovi bili iznemogli, ali odjedanput poče lakše disati. Osjetio je, da je već zbacio sa sebe ono strašno breme, što ga je tištalo tako dugo, i pri duši mu bi lako i spokojno. "Gospode! - molio se, - pokaži mi put tvoj, a ja se odričem te proklete... moje tlapnje!"

Prelazeći preko mosta gledao je mirno i spokojno Njevu, jarki zapad jarkoga rumenoga sunca. Slab je bio, ali ipak nije osjećao umornosti. Kao da mu se sada odjedanput provalio čir, koji se gnojio mjesec dana. Sloboda, sloboda! Oslobodio se je sada tih čini, čarolija, basne i sablazni!

Kasnije, kad se sjećao ovoga vremena i svega, što mu se dogodilo tih dana, čas po čas, točku po točku, crtu po crtu, čudio se svagda gotovo sujevjerno, jednoj stvari koja zapravo nije bila jako neobična, ali mu se kasnije vazda činila unaprijed određenom sudbinom.

Radilo se ovom: nikako nije mogao da razumije ni da objasni sam sebi, zašto se nije, ovako umoran i izmučen, vratio kući najkraćim i najprečim putem, kuda bi mu to bilo najzgodnije, nego se vratio preko Sijenskoga trga, preko kojega nije morao uopće ići. Zaobilaženje nije bilo daleko, ali primjetno i sasvim nepotrebno. Vraćao se dabome već desetak puta kući a da se nije sjećao, kojim je ulicama došao. No zašto se (pitao se on navijek), zašto se takav važan, takav, po njega odlučan i u isti mah takav potpuno slučajan susret na Sijenskom trgu preko kojega nije imao zašto ići) desio baš sada u taj sat, u taj tren u njegovom životu, upravo u takvom duševnom raspoloženju, i upravo u takvim prilikama, u kojima je jedino i mogao taj susret najodlučnije i najkonačnije djelovati na svu njegovu sudbinu? Kao da ga je tamo namjerno očekivao!

Bilo je otprilike devet sati, kad je prolazio Sijenskim trgom. Svi trgovci za stolovima, za klupama, i ovi po dućanima i dućančićima zatvarahu svoje radnje, ili skidahu i spremahu svoju robu, i razilažahu se svojim kućama, upravo kao i njihove mušterije. Pored javnih kuhinja, po prizemljima, po prljavim i smradnim dvorištima i kućama Sijenskoga trga, a najviše pred krčmama, vrvjeli su kojekakvi i, različiti obrtnici i odrpanci. Raskoljnjikov je najvolio ta mjesta i sve te uličice u blizini, kad god je bez svrhe izlazio na ulicu. Ovdje nisu njegovi dronjci privlačili ničiju bahatu pažnju, jer hodao kako mu drago obučen, nitko se ovdje neće zgražati. Baš na uglu K-ne uličice[21] trgovali su robom na dva stola neki građanin i njegova žena: koncima, končanim tracima, cicanim rupcima i tako dalje. I oni su se spremali, da odu kući, ali su se zadržali razgovarajući sa znanicom, koja im bijaše pristupila. Ta je znanica bila Lizaveta Ivanovna, mlađa sestra one iste starice Aljone Ivanovne, koleške registratorke[22] i lihvarice, kod koje je jučer bio Raskoljnjikov, došavši, da založi sat i da izvede svoj p o k u s ... Odavno je već znao sve o toj Lizaveti,

[20] Tučkovu mostu.

[21] Konnaja (Konjska) uličica (produženje Demidove pri izlazu na Sijenski trg).

[22] Žena nižeg činovnika u Rusiji u 18. stoljeću.

a i ona je njega donekle znala. Bila je visoka, nezgrapna, plaha, tiha djevojka, skoro idiotkinja, u dobi od trideset i pet godina, potpuna ropkinja svoje sestre, pred kojom dršće i koja čak trpi batine. Stajala je neodlučna, sa svežnjem u ruci, pred onim građaninom i ženom, te ih pozorno slušala. Oni su joj nešto tumačili vrlo živo. Kad ju je Raskoljnjikov iznenada smotrio, zaokupi ga neko neobično čuvstvo, nalik na silno čuđenje, premda u tom susretu nije bilo ništa čudno.

- Odlučite o tome vi sami, Lizaveta Ivanovna, - govorio joj je građanin glasno. - Dođite vi sutra u sedam sati. I oni će doći.

- Sutra? - otegne Lizaveta zamišljeno, kao da ne može da se odluči.

- Ali vam je Aljona Ivanovna utjerala u strah u kosti! - rastoroče se trgovkinja, žustra ženica. - Gledam vas, sasvim ste kao malo dijete. Nije vam ni rođena sestra, nego polusestra, a eto, kako vas je smotala.

- Samo vi nemojte sada ništa govoriti Aljoni Ivanovni, - prekine je muž, - to vam savjetujem, a nama dođite, nemojte, da vas molimo. Probitačan je posao. Onda će već i vaša sestra uvidjeti.

- Da dođem?

- U sedam sati, sutra; i oni će doći, pa odlučite sami.

- I samovar ćemo spremiti, - dometne žena.

- Dobro je, doći ću, - reče Lizaveta, sve još premišljajući, i stane se polako udaljavati.

Raskoljnjikov je tada već bio prošao i nije dalje ništa čuo. Prolazio je tiho, neopazice, i pazio je, da mu ni jedna riječ ne izmakne. Njegovo prvobitno čuđenje se malo po malo pretvorilo u užas, kao da mu trnci prođoše po leđima. On je doznao, on je odjedanput, iznenada i sasvim neočekivano doznao, da sutra, točno u sedam sati naveče Lizaveta, staričina sestra i njezina jedina sustanarka neće biti kod kuće i da će sigurno starica točno u sedam sati naveče biti sama kod kuće.

Do stana mu ostade samo još nekoliko koračaja. Uđe u svoj stan kao čovjek, osuđen na smrt. Ni o čemu nije razmišljao i nije ni mogao razmišljati; no cijelim je svojim bićem u jedan mah osjetio, da u njega nema više ni slobode rasuđivanja, ni volje, i da je sve u jedan mah konačno odlučeno.

Naravno, sve da je godine i godine izgledao zgodnu priliku za svoj naum, ni onda ne bi bio mogao računati na sigurno, na sigurniji korak k ostvarenju tog nauma, nego što je bio ovaj, koji je sada iznenada iskrsao. Svakako bi bilo teško doznati u navečerje i pouzdano, s većom točnošću i što manjim rizikom, bez ikakvoga opasnoga ispitivanja i izviđanja, da će sutra, u taj i taj sat, ta i ta starica, kojoj rade o glavi, biti kod kuće sama samcata.

VI

Kasnije je Raskoljnjikov slučajno doznao, zašto su onaj građanin i žena prizivali Lizavetu. Stvar je bila najobičnija i nije tu bilo ništa osobito. Doseljena porodica, koja je osiromašila, prodaje stvari, odjeću i drugo, sve što je žensko. Budući da im nije probitačno prodavati na trgu, traže trgovkinju, a Lizaveta se bavi tim: prima u komisiju, obavlja naloge i ima veliku praksu, jer je poštena i svagda kazuje krajnju cijenu: kakvu cijenu odredi, onako mora i biti. A uopće malo govori, te je tiha i strašljiva, kako je već rečeno...

No Raskoljnjikov je u posljednje vrijeme postao sujevjeran. Tragovi toga sujevjerja ostadoše u njem još mnogo kasnije i skoro se nisu ni mogli izbrisati. A i u svemu tome on je bio kasnije uvijek sklon da vidi neku neobičnost, tajnovitost, gotovo prisustvo nekakvih osobitih uticaja i podudaranja. Još zimi mu je znanac student, Pokorev, koji je odlazio u Harkov, jedanput u razgovoru saopćio adresu Aljone Ivanovne, ako bi uzmorao štogod zalagati. Dugo nije odlazio k njoj, jer je imao instrukcija i prometao se je kojekako. Prije mjesec i po sjetio se adrese; imao je dvije stvari, zgodne za zalog: stari očev srebrni sat i mali zlatni prsten s nekakva tri crvena kamečka, što mu je sestra na rastanku poklonila za uspomenu. Odluči, da odnese prsten; nađe staricu, a odmah na prvi pogled, dok još ništa osobito nije znao o njoj, osjeti neku neodoljivu odvratnost prema njoj. Dobije od nje dvije "bančice" i putem svrati u neku jadnu krčmu. Naruči čaja, sjedne i duboko se zamisli. Neobična misao stala mu kljuvati u glavi, kao pile u jajetu, i ta ga misao neobično zaokupi.

Skoro sasvim do njega, za drugim stolićem, sjedili su student, kojega nije nikako znao, niti ga se otkale sjećao, i mladi časnik. Odigrali su bili partiju na biljaru i uzeli piti čaj. Uto on začuje, da student govori časniku o lihvarici Aljoni Ivanovnoj, koleškoj sekretarki, i saopćuje mu njenu adresu. Već se o to samo učini Raskoljnjikovu nekud čudnim: tek što je odonud došao, a oni upravo govore o njoj. Slučaj je to naravno, ali on nije ipak mogao da se otrese sasvim neobična dojma, a u taj čas evo opet kao da mu netko namjerice podilazi: student započinje pripovijedati drugaru kojekakve pojedinosti o toj Aljoni Ivanovnoj.

- Divna je ona, - veli, - uvijek možeš od nje dobiti novaca. Bogata je kao Židov, može odmah pet tisuća isplatiti, a ne odbija ni zalog, koji vrijedi jedan rubalj. Mnogo je naših zalazilo k njoj. Samo je strahovita mrcina...

I on se raspripovijeda, kako je pakosna i hirovita, te ako samo jedan dan zakasniš, propade stvar. Daje četiri puta manje, nego što stvar vrijedi, a kamata uzima po pet i po sedam na mjesec, i tako dalje. Student se razbrbljao, pa ispričao još i to, da baba ima sestru Lizavetu, koju ona, onako malena i jadna, svaki čas tuče i drži u potpunom ropstvu, kao malo dijete, ma da je Lizaveta najmanje osam vršaka visoka.

- To ti je pravo čudo! - uzvikne student i zahihoće.

Stanu govoriti o Lizaveti. Student je pripovijedao o njoj s nekim osobitim uživanjem i sve se smijao, a časnik je s velikim interesom slušao i onda zamolio studenta, neka mu pošalje tu Lizavetu, da mu pokrpi rubeninu. Raskoljnjikovu nije izmakla ni jedna riječ i u jedan je mah sve doznao: Lizaveta je mlađa staričina sestra, polusestra, od druge matere, i ima već trideset i pet godina. Radi ona sestri dan i noć, u kući je i kuharica i pralja, osim toga šije za prodaju, pa i naima se da pere podove, a svu zaradu daje sestri. Nikakvu narudžbu i nikakav posao ne smije da primi bez staričina dopuštenja. Starica je već sastavila oporuku, a to zna i Lizaveta, kojoj po oporuci ne ostaje ni prebijena para, nego samo pokretnine, stolice i takve stvari; svi su novci namijenjeni manastiru u N-skoj guberniji,[23] za vječiti pomen njene duše. A Lizaveta je bila iz građanskoga staleža, a ne činovničkoga, djevojka užasno nezgrapna, neobično visoka rasta, dugih, nekako izvrnutih nožurina, uvijek u izgaženim cipelama od jareće kože, ali je pazila na čistoću. Ali najviše se je čudio i smijao student tome, što je Lizaveta svaki čas bila trudna.

- Ta ti veliš, da je ona nakaza? - primijeti časnik.

[23] Novgorodskoj guberniji.

- Jest, garava je, kao preobučeni vojnik, ali da znaš, nakaza nije nipošto. U nje je tako dobro lice i oči. Još kako. Mnogima se sviđa - to je dokaz. Tako je mirna, krotka, smjerna, zadovoljna, sa svime zadovoljna. A smiješak joj je dapače vrlo lijep.

- Ta ona se i tebi sviđa? - nasmija se časnik.

- Zbog svoje neobičnosti. No što ću ti reći. Ja bih tu prokletu babu ubio i oplijenio, a uvjeravam te, ne bi me pekla savjest, - dometne student vatreno.

Časnik zahihoće opet, a Raskoljnjikov protrne. Kako je to bilo neobično!

- Molim te, ja bih ozbiljno da te zapitam, - ražesti se student. - Ja sam se ovo naravno našalio, no pazi: s jedne strane glupa, besmislena, ništavna, pakosna, bolesna starica, koja nije nikome potrebna, nego naprotiv svima škodljiva, koja i sama ne zna, zašto živi, a sutra će i onako umrijeti. Razumiješ? Razumiješ?

- No, razumijem, - odgovori časnik, pažljivo se zagledavajući u druga, koji se žesti.

- Slušaj dalje! S druge strane mlade, svježe sile, koje propadaju uludo bez pomoći, i to u tisućama, i to svuda! Stotinu, tisuću dobrih djela i poslova moglo bi se izvršiti i ispraviti babinim novcima, zapisanima manastiru! Stotine, tisuće ljudi mogle bi se možda izvesti na valjan put; nekoliko desetaka porodica moglo bi se spasiti iz siromaštva, od raspada, propasti, nevaljalštine, veneričnih bolnica, - i sve to njenim novcima. Da je ubiješ i da uzmeš njene novce, pa da se onda pomoću njih posvetiš služenju cijelom čovječanstvu i općem dobru, zar misliš, da se ono sićušno zlodjelce ne bi zbrisalo tisućama dobrih djela? Za jedan život - tisuća života, spasenih od gnjileža i raspada. Jedna smrt i sto života u zamjenu, - ta to je aritmetika! A što i znači, na općoj tezulji, život te sušičave, glupe i zlobne babe? Ništa više, nego život kakve uši, švabe, pa ne vrijedi ni toliko, jer je ta baba štetna. Ona drugima izjeda život: nedavno je od pakosti ugrizla Lizavetu za prst; skoro su joj ga odrezali!

- Naravno, nije vrijedna da živi, - primijeti časnik, - ali što ćeš, takva je priroda.

- Eh, brate, ta prirodu popravljaju i njome upravljaju, a da nije tako, podavili bi se u predrasudama. Da nije tako, ne bi nijednoga velikana bilo. Govore: "Dužnost, savjest", - neću ništa da govorim protiv dužnosti i savjesti, - ali kako ih mi shvaćamo? Čekaj, još ću te nešto zapitati. Slušaj!

- Ne, čekaj ti; ja ću tebe zapitati. Slušaj!

- No!

- Ti tu eto govoriš i pričaš, a ded mi reci: hoćeš li ti ubiti babu ili nećeš?

- Naravno da neću! Ja to onako zbog pravednosti... Ne radi se o meni...

- A po mome sudu, ako ne možeš sam da se odlučiš, ne pričaj o nekoj pravednosti... Hajdemo još jednu partiju!

Raskoljnjikova zaokupi silna uzrujanost. Sve su to naravno bili najobičniji i najčešći mladenački razgovori i misli, kakve je već toliko puta slušao, samo u drugom obliku i o drugim temama. No zašto mu se baš sada desilo, da sluša baš ovakav razgovor i ovakve misli, kad su se upravo i u njegovoj glavi začele... baš ovakove misli?!... I zašto baš sada, kad je upravo od babe izišao sa začetkom te misli, nailazi upravo na taj razgovor o babi?... Čudnim mu se vazda činilo, to podudaranje. Taj je ništavi, krčmarski razgovor izvanredno jako utjecao na dalji razvitak stvari: kao da je zaista bilo tu neko preodređenje i uputa...

Kad se je vratio sa Sijenskog trga, svali se na divan i prosjedi cio sat ne mičući se. Dotle se bilo smračilo; svijeće nije imao, a nije mu ni na pamet padalo, da bi je zapalio. Nikada nije mogao da se sjeti: je li za to vrijeme mislio o čemu? Naposljetku osjeti opet pređašnju groznicu, jezu, te se s nasladom sjeti da na divanu može i leći. Nabrzo ga čvrst olovan san savlada, gotovo nekako prignječi.

Spavao je neobično dugo i nije ništa sanjao. Nastasja, kad je ušla u njegovu sobu u deset sati drugog jutra, jedva ga je razdrmala. Donijela mu čaja i kruha. Čaj je opet bio prekuhan i opet u njenu vlastitu čajniku.

- Eto ga, spava! - zavikne ona srdito. - Vazda spava! On se teškom mukom pridigne. Glava ga je boljela; stane na noge, okrene se po svojoj sobici i opet se svali na divan.

- Opet ćeš da spavaš! - zavikne Nastasja. - Ta jesi li ti bolestan, što li?

On joj ne odgovori.

- Hoćeš li čaja?

- Kasnije, - odgovori on na silu, sklapajući oči i okrećući se zidu.

Nastasja postoji časak kraj njega.

- I zbilja je možda bolestan, - reče, pa se okrene i ode. U dva sata uđe opet s juhom. On je ležao kao i maločas. Čaj nije ni dirnuo. Nastasja se uvrijedi i ljutito ga prodrma.

- Što crkavaš! - zavikne, gledajući ga s gađenjem.

On se pridigne i sjedne, ali ništa ne odgovori, nego se zagleda u zemlju.

- Jesi li bolestan, ili nisi? - zapita Nastasja, i opet ne dobije odgovora. - Mogao bi izići na ulicu, - reče ona nakon šutnje, - bar da te vjetar produha. Hoćeš li da jedeš, a?

- Kasnije, - odgovori on mlitavo. - Odlazi!

I mahne rukom.

Ona postoji još časak, sa žaljenjem ga pogleda i iziđe.

Za nekoliko časaka on digne oči i zagleda se dugo u čaj i u juhu. Onda uzme kruh, uzme žlicu i počne jesti.

Pojeo je malo, bez apetita, tri, četiri žlice, nekako makinalno. Glava ga je manje boljela. Pošto je ručao, otegne se opet na divanu, ali nije više mogao da zaspi, nego je ležao ne mičući se, ničice, zabivši glavu u jastuk. Neprestano je sanjao i to sve neke neobične sne: sve mu se češće priviđalo, da je negdje u Africi, u Egiptu, na nekoj oazi. Karavana se odmara, deve mirno leže; unaokolo izrasle u krugu paome; svi objeduju. A on vazda pije vodu iz samoga potoka, koji odmah tu do njega teče i žubori. Hlad je tu, a divna, predivna modra hladna voda brza niz šareno kamenje i niz čist pijesak pun zlatnih titreika... Uto začuje jasno, da izbija sat. Protrne, prene se, digne glavu, pogleda na prozor, odredi, koje je vrijeme, te se sasvim osvijesti i skoči naglo, kao da ga je nešto odbacilo s divana. Na prstima priđe k vratima, odškrine ih tiho i stane prisluškivati dolje niz stube. Srce mu je silna kucalo. No na stubama je sve bilo tiho, kao da svi spavaju... Čudno mu se i neobično učini, da je mogao u takvom snu prospavati od juče, i da nije ništa uradio, ništa pripremio... A onamo možda je već i šest sati. Mjesto sna i tupoće zaokupi ga neobična, grozničava i kao bezglava žurba. Uostalom, mnogo pripreme nema. Upeo sve sile, da sve smisli i da ništa ne zaboravi, a srce mu svejednako kuca i bije tako, da mu je teško i disati. Ponajprije, treba napraviti petlju i prišiti je na kabanicu, - to je posao jednog trena. Maši se pod uzglavlje i izvuče iz rubenine što je ondje bila zgurana, staru, neopranu svoju košulju, koja se bila već sasvim raspala. Od toga dronjka izdere trak širok jedan vršak, a dug osam vršaka. Onda ga predvostruči, skine svoju prostranu, jaku, ljetnu kabanicu od

pamučna sukna (jedinu, što ima), i stane obadva kraja toga traka prišivati pod lijevo pazuho, s nutarnje strane. Ruke su mu se tresle, dok je prišivao, ali se savlada, te je prišio tako, da se spolja nije ništa opažalo, kad je ponovo obukao kabanicu. Igla i konac bili su već odavno pripremljeni, te su ležali na stolicu, u papiru. Što se pak tiče petlje, to je bio njegov vlastiti lukavi izum: petlja je bila za sjekiru. Ta ne može po ulici nositi sjekiru u ruci. A ako je skrije pod kabanicu, svejedno je mora pridržavati rukom, pa bi se primijetilo. Ali sada, kad ima petlju, zadjenut će za nju sjekiru, pa će sjekira cijelim putem visjeti mirno pod pazuhom, iznutra. A kad turi ruku u bočni džep na kabanici, može i pridržavati sjekirište, da ne klimata; kabanica je jako široka, prava vreća, te se spolja ne može primijetiti, da kroz džep nešto pridržava. I tu je petlju smislio još prije dvije nedjelje dana.

Kad je to svršio, turi prste u malu pukotinu, između njegova "turskog" divana i poda, počeprka u lijevom kutu i izvuče davno pripravljeni i sakriveni zalog. Taj zalog uostalom nije bio uopće zalog, nego drvena daščica, glatko ostrugana, velika i debela onoliko, koliko je mogla biti srebrna tabakera. Tu je daščicu slučajno našao na jednoj svojoj šetnji, na nekom dvorištu, gdje je u pokrajnom krilu bila nekakva radionica. Zatim je daščici dometnuo još glatku, tanku, željeznu pločicu, - valjda odlomak nečega, - koju je također našao onda na ulici. Složio je te dvije pločice, od kojih je željezna bila manja nego drvena, te ih čvrsto svezao koncem unakrst, onda ih valjano i uredno zamotao u čist, bijel papir i svezao tako, da bude poteže razvezati. Učinio je to da na neko vrijeme odvrati babinu pozornost, kad se bude zabavila sa svežnjićem, i da tako nešto dobije na vremenu. Željeznu je pločicu dometnuo zbog težine, kako baba bar u prvi čas ne bi pogodila, da je "stvar" drvena. Sve je to čuvao pod divanom dok ne dođe pravi čas.

Tek što je izvadio zalog, zaori odjedanput negdje u dvorištu nečiji uzvik:

- Već davno je sedam sati!

- Davno! Bože moj!

Poleti vratima, osluhne, zgrabi šešir i stane silaziti niz svojih trinaest stepenica, oprezno, tiho, poput mačke. Mora još najvažniju stvar svršiti - ukrasti iz kuhinje sjekiru. Da ono mora izvršiti sjekirom, odavno je već bio odlučio. Ima on i sklopni vrtni nož, ali u nož se ne uzda, a pogotovo ne u svoju snagu, pa se je zato odlučio za sjekiru. Spomenut ćemo usput jednu osobitost u pogledu svih konačnih odluka, što ih je već bio usvojio u ovom pothvatu. Te su odluke imale neobično svojstvo: štogod su bivale konačnije, bivale su u isti mah u njegovim očima drskije i besmislenije. Uza svu svoju bolnu nutarnju borbu, on nije mogao ni na trenutak, za cijelo to vrijeme, vjerovati da bi mogao izvršiti svoje naume.

I sve kad bi se desilo, da bi porazmislio i riješio sve konačno do posljednje sitnice, te ne bi više nimalo sumnjao, - i onda bi valjda odbio sve od sebe kao nesklapnost, nakaznost i nemogućnost. Ali tih stvari i sitnica, koje nisu riješene, preostala je još sva sila. Što se pak tiče toga, gdje će naći sjekiru, za to se ne brine, jer to je najlakše, Nastasja naime svaki čas odlazi od kuće, osobito naveče: ili otrči k susjedima, ili u dućan, a vrata su vazda širom otvorena. Gospodarica se jedino zbog toga vazda i svađa s njom. Treba dakle samo kradom da uđe u kuhinju, kad dođe čas, i da uzme sjekiru, a onda za sat, kad sve bude svršeno, da opet uđe i vrati sjekiru. Ali su se javljale i sumnje. Doći će on, recimo, za sat, da vrati sjekiru, a Nastasja se baš vratila. Mora naravno proći i pričekati, dok ona ne ode opet. Ali ako ona dotle zatreba sjekiru, počne je tražiti, uzviče se, - eto sumnje ili bar povoda za sumnju.

No to bijahu još sitnice, o kojima on nije ni započinjao da misli, pa i nije imao kada. Premišljao je o glavnom, a sitnice le odgađao za ono vrijeme, dok se ne bude s â m o s v e m u u v j e r i o. No to mu se je činilo potpuno neostvarivo. Tako se bar činilo njemu samome. Nikako nije, na primjer, mogao zamisliti, da će jedanput prestati razmišljati, te će ustati - i poći ravno onamo... Čak i svoj nedavni p o k u s (to jest pohod s namjerom, da konačno razgleda mjesto) samo je nekako pokušao učiniti, ali ne uistinu, već samo onako: "Hajde da odem i pokušam; što bih premišljao!" - ali nije izdržao nego se zgadio i odmah pobjegao, bijesan na samoga sebe. A međutim, kao da bijaše već završio analizu, što se tiče moralnoga rješenja pitanja: kazuistika mu se izoštrila kao britva, u sebi nije više nalazio svjesnih prigovora. No naposljetku nije naprosto vjerovao ni sebi, te je tvrdoglavo, ropski tražio prigovore izvana napipavao ih, kao da ga tko sili i vuče na to. Posljednji dan, koji je tako nenadano došao i sve u jedan mah riješio, djelovao je na njega skoro sasvim mehanički: kao da ga je netko uhvatio za ruku i povukao ga za sobom, neodoljivo, slijepo, vrhunaravnom silom, kojoj se ne može protiviti. Kao da mu je okrajak odjeće zapao u kotač na stroju, i ovaj ga sada počinje uvlačiti u se.

Isprva, uostalom već davno, zanimalo ga je jedno pitanje: zašto se tako lako pronalaze i odaju skoro svi zločini i tako se jasno nalaze tragovi skoro svih zločinaca? Stigao je pomalo do različitih i zanimljivih zaključaka i po njegovu sudu nije glavni uzrok u materijalnoj nemogućnosti, da se skrije zločin, nego više u samom zločinu; skoro svakomu zločincu klonu u času zločina volja i razbor, te ih odmjenjuje djetinjska, fenomenalna lakomislenost, i to baš onda, kad su najpotrebniji razbor i opreznost. Po njegovu sudu, to pomračenje razbora i klonuće volje zaokuplja čovjeka kao bolest, razvija se postupice i doseže vrhunac kratko vrijeme nakon toga, što već zavisi o individui; onda prolaze isto onako, kako prolazi svaka bolest. Ali da riješi pitanje: rađa li bolest samo zločin, ili je samo zločin, nekako po svojoj osobitoj prirodi, vazda praćen nečim nalik na bolest? - nije još osjećao u sebi snage.

Kad je došao do tih zaključaka, utvrdi, da se njemu lično, u njegovoj stvari, ne mogu ni dešavati slične boljetice, te mu neće ponestati ni razbora ni volje, dok god bude izvršivao ono, što je naumio, a to jedino zato, jer to, što je naumio - "nije zločin..." Ne spominjemo sav onaj put, kojim je došao do toga zaključka; i ovako smo predaleko otišli naprijed... Dometnut ćemo samo, da su faktične, čisto materijalne prepreke bile u njegovoj pameti uopće najsporednije. "Treba samo očuvati nad njima svoju volju i svoj razbor, i sve će one biti u pravi čas svladane, kad bude potrebno, da se do najsitnije sitnice razaberu sve potankosti toga djela..." No djelo nikako da se započne. Konačnim svojim odlukama svejednako je slabo vjerovao, pa kad je kucnuo čas, dogodilo se sve sasvim drugačije, nekako nenadano, čak skoro neočekivano.

Jedna ga je posve obična okolnost zaprepastila, prije nego što je bio sišao niz stube. Kad je bio pored gazdaričine kuhinje, koja je bila širom otvorena, kao i svagda, oprezno je ispod oka pogledao u nju, da se ponajprije uvjeri, nije li tamo možda, ako i nema Nastasje, sama gazdarica, a ako i nije, jesu li valjano zatvorena vrata njene sobe, da ne bi kakogod provirila odande, kad on uđe po sjekiru. No kako se je začudio, kad je opazio, da je Nastasja sada kod kuće, u svojoj kuhinji, i čak u poslu: vadi iz košare rubeninu i vješa je na užeta! Kad je smotrila njega, prestade vješati, okrene se k njemu i zagleda se u njega, dokle god nije prošao. On odvrati pogled i prođe, kao da ne primjećuje ništa. No stvar je svršena: nema sjekire! To ga je strahovito ošinulo.

"I po čemu sam ja sudio, - mislio je, došavši do vrata, - po čemu sam ja sudio, da ona u taj čas nikako neće biti kod kuće! Zašto sam zašto sam to tako sigurno zaključivao?" Bio

je smlavljen i čak nekako ponižen. Najradije bi se sebi od bijesa smijao... Tupi, zvjerski bijes zavri u njem...

Zamišljen stane u vratima. Da izađe na ulicu i da se tobože šeta, bilo mu je mrsko; da se vrati kući, još mrže. "I kakvu sam priliku promašio zauvijek!" mrmljao je, stojeći besciljno u vratima, upravo pred mračnom sobicom pazikuće, koja bijaše također otvorena. Odjedanput se trgne. Iz pazikućine sobice, koja je bila dva koraka od njega, bljesnu mu nešto u oči ispod klupe na desnoj strani... Ogleda se, - nema nikoga. Priđe na prstima pazikućinu stanu, siđe niz dvije stepenice i zovne tihim glasom pazikuću. "Stvarno, nema ga kod kuće! Bit će uostalom u blizini, na dvorištu, kad su vrata širom otvorena!" Pojuri sjekiri (bila je to sjekira) i izvuče je ispod klupe, gdje je ležala između dvije cjepanice; odmah je tu, ne izlazeći, zadjene u petlju, turi obadvije ruke u džepove i izađe iz pazikućina stana; nitko ga nije opazio. "Ako to nije razbor, onda je đavo!" pomisli, smiješeći se čudno. Taj ga slučaj neobično obodri.

Hodao je putem polako i ozbiljno; nije se žurio, da ne bude sumnje. Slabo se je obazirao na prolaznike, čak je i nastojao, da im ne gleda u lica i da bude zapažen što manje. Sjeti se sada svoga šešira. - "Bože moj! Imao sam prekjučer novaca, a nisam mjesto šešira uzeo kapu!" Kletva mu se ote iz duše.

Zaviri slučajno, jednim okom, u dućančić, te opazi da je tamo na zidnom satu već deset minuta preko sedam. Mora se požuriti, a u isti mah zaobići: da priđe onoj kući sa zaobilazne, s druge strane...

Kad je prije sam sebi prikazivao ovo u mašti, mislio je gdjekada, da će se jako bojati. Ali sada se nije bojao jako, čak se nije uopće bojao. Zaokupljale su ga čak u taj tren neke sporedne misli, samo ne na dugo. Kad je prolazio kraj Jusupova parka, jako ga zaokupi misao, da bi se trebali urediti vodoskoci, pa bi oni krasno hladili zrak po svim trgovima. Malo se po malo stane uvjeravati, da bi bila prekrasna i vrlo korisna stvar za grad, kad bi se Ljetni park proširio na cijelo Marsovo polje, pa se sjedinio s dvorskim Mihajlovskim parkom. Onda ga odjedanput stane zanimati: zašto čovjek u svim velikim gradovima ne samo što je prinuđen, nego i nekako osobito sklon, da živi i da se nastanjuje baš po onim gradskim dijelovima, gdje nema ni parkova, ni vodoskoka, gdje je blato i smrad i svakakav gad. Sjeti se sada svoje vlastite šetnje po Sijenskom trgu i na čas se prene. "Besmislica takva, pomisli. - Ta bolje je i ne misliti ništa!"

"Tako se jamačno oni, koji vode na stratište, lijepe mislima uza sve stvari, koje sretaju putem", sine mu u glavi, ali mu sine samo kao munja; i sam on brže ugasi tu misao... Ali evo je već blizu, evo i kuće, evo i vrata. Uto izbi negdje sat jedanput. "Što je to, zar sedam i po? Ne može biti, sat ide valjda prebrzo!"

Na svu sreću, na vratima mu opet posreći. I ne samo to, nego se kao naručeno baš u taj mah uvezao na vrata ogroman voz sijena, koji ga je sasvim zakrivao, dok je prolazio kroz vrata, a čim se voz izvezao iz veže u dvorište, šmugne on časom nadesno... Tamo se, s one strane voza, čulo, kako je nekoliko glasova vikalo i prepiralo se, ali njega nije nitko primijetio i nitko ga nije sreo. Mnogi su prozori, što gledaju na to ogromno, četvorno dvorište bili u taj čas pootvarani, ali on nije dizao glavu, - nije imao snage. Stube k babi bile su blizu, odmah do vrata nadesno. Već je bio na stubama...

Odahne, pritisne rukom srce, koje mu je zakucalo, odmah tamo napipa i namjesti još jedanput sjekiru, te se stane oprezno, polako penjati uz stube, svaki čas osluškujući. No na stubama u taj mah nije bilo nikog, sva su vrata bila pozatvarana; nikoga nije sreo. U prvom je katu doduše jedan prazan stan bio širom otvoren i u njem su radili ličioci, ali oni

ga nisu ni pogledali. Stane, razmisli i krene dalje. "Bilo bi naravno bolje, kad ih ne bi bilo ovdje, ali... nad njima su još dva kata".

No evo i trećeg kata, evo i vrata, evo i stana sučelice; to je onaj prazni. Sve se čini, da je prazan i stan u drugom katu, upravo pod babinim stanom: skinuta je posjetnica, što je bila čavlićima pribijena na vrata, - iselili su se!... Zaduhao se. Na trenutak mu sine u pameti misao: "Da li da se vratim?" Ali ne odgovori na svoje pitanje, nego stane osluškivati još jedanput dolje niz stube, te je slušao dugo, pažljivo. Zatim se ogleda posljednji put, sabere se, popravi odjeću i još jedanput pipne sjekiru u petlji. "Nisam li ja blijed... jako? - pomisli. - Nisam li osobito uzrujan? Ona je nepovjerljiva... Ne bih li pričekao još... dok srce ne prestane?..."

No srce nije prestajalo, nego je kao namjerice kucalo sve jače, jače, jače... Ne otrpi, te polako pruži ruku za zvoncetom i pozvoni. Za po časa pozvoni opet, jače.

Nema odgovora. Uludo zvoniti ne vrijedi, a i ne priliči mu. Starica je sigurno kod kuće, ali je sumnjičava i sama. Zna donekle njene navade... te još jedanput prisloni uho sasvim uz vrata. Jesu li mu osjetila bila izoštrena, (to je uopće teško i zamisliti), ili se zbilja jako čulo, samo on razabere odjedanput, kao da ruka oprezno šuška pored kvake na bravi, a haljina šušti po vratima. Netko je kradom stajao kraj same brave i isto ovako, kao i on napolju, prisluškivao, tajeći se unutri i prislanjajući također uho uz vrata...

On se namjerice pomakne i nešto promrmlja glasnije, da se ne bi činilo, kao da se krije; onda pozvoni i po treći put, ali polako, mirno i bez ikakve nestrpljivosti. Kad se je kasnije sjećao toga, taj mu se čas bistro i jasno urezao u pamet zauvijek. Nije mogao da razumije, otkud je smogao toliku lukavštinu, pogotovo gdje mu se um časomice nekako mračio, a svoje tijelo nije skoro ni osjećao...

Za čas se začuje, kako se odmiče zasun.

VII

Vrata se, kao i onda, odškrinu tek kao mala pukotina, i opet se upilje u njega dva oštra, nepovjerljiva oka. Zbuni se sada Raskoljnjikov i počini gotovo grdnu pogrješku.

U strahu, neće li se starica uplašiti, što su sami, a i ne nadajući se da će je razuvjeriti, kad ga vidi, uhvati on vrata i potegne ih k sebi, da ne bi baba odnekud naumila opet da se zaključa. Kad je ona to opazila, nije doduše trgla vrata natrag k sebi, ali nije ni ispustila kvaku tako da ju je zajedno s vratima skoro izvukao na stubište. Ali kad je vidio, da se ispriječila na vratima i da ga ne propušta, pođe ravno na nju. Ona odskoči uplašena, htjede nešto reći, no kao da nije mogla, pa izbeči oči u njega.

- Zdravo, Aljona Ivanovna, - započne on, što god je mogao slobodnije ali, glas ga nije poslušao, nego se pretrgnuo i zadrhtao, - ja sam vam... donio stvar... ali bolje da odemo ovamo... na svjetlost...

Ostavi je, te i bez poziva pođe u sobu. Starica potrči za njim; jezik joj se razveza.

- Gospode Bože! Što bi vi?... Tko ste vi? Što bi vi?

- Ta molim vas, Aljona Ivanovna... znanac vaš... Raskoljnjikov... evo, zalog sam donio, što sam obećao nedavno...

I on joj pruži zalog.

Starica pogleda časom zalog, ali odmah upre oči ravno u oči nezvanoga gosta. Gledala je pozorno, pakosno, nepovjerljivo. Proteče otprilike čas; njemu se čak učini, da je u njenim očima nešto nalik na podsmijeh, kao da je već sve prozrela. Osjećao je, da se buni, da ga hvata užas, toliki užas, i da će, čini mu se, ako ga bude još pola sata motrila ovako, bez ijedne riječi, pobjeći od nje.

- Ta što me gledate tako, kao da me niste poznali? - progovori on i sam pakosno. - Ako hoćete, uzmite, a ako ne ćete, - otići ću k drugima, nemam vremena.

Nije ni mislio, da to rekne, nego mu je samo odjedanput izletjelo.

Starica se snađe, odlučni ju je ton posjetioca očevidno obodrio.

- A što ti, baćuška, tako najedanput... što je to? - zapita, gledajući zalog.

- Srebrna tabakera: govorio sam vam posljednji put.

Ona pruži ruku.

- A Što ste tako blijedi? Eto i ruke vam dršću. Jesi se trapio, baćuška?

- Groznica, - odgovori on isprekidano. - Htio ne htio, poblijediš... kad nemaš da jedeš, - dometne jedva izgovarajući riječi. Opet mu je nestajalo snage. No odgovor se učini uvjerljivim; starica uzme zalog.

- Što je to? - zapita ona, pošto je još jedanput pozorno promotrila Raskoljnjikova, te stane zalog mjeriti u ruci.

- Stvar... tabakera... srebrna... pogledajte.

- Eh, kao da i nije srebrna... ih, koliko si omotao.

Da razveže uzicu, okrene se ona k prozoru, k svijetlu (svi su prozori kod nje bili zatvoreni, iako je bila zapara), te ga napusti na nekoliko časaka i okrene mu leđa. On raskopča kabanicu i izvuče sjekiru iz petlje, ali je ne izvadi sasvim, nego je samo pridrži desnom rukom pod odjećom. Ruke su mu bile strašno slabe; osjećao je, kako mu se svakim trenutkom sve više koče i zamiru. Bojao se, da će pustiti i ispustiti sjekiru... a odjednom mu se nekako zavrti u glavi.

- Ta koliko je on to zamotao! - zavikne ljutito starica i počne se okretati prema njemu.

Ni časa nije smio časiti više. Potpuno izvadi sjekiru, zamahne objeručke, jedva i znajući za sebe, te skoro bez napora, skoro mahinalno, spusti ušice na glavu. Kao da uopće nije upotrijebio snagu. No čim je jedanput spustio sjekiru, odmah se porodi u njem snaga.

Starica je bila, kao svagda gologlava. Svijetla, prosijeda, tanka njega kosa bila je po običaju masno omazana uljem, spletena u sitnu pletenicu i pribodena komadom rožana češljića, što joj strši u zatiljku. Kako je mala rasta udar je pogodi u samo tjeme. Zavikne ali vrlo slabo i odjednom se spusti na pod iako je još uspjela podići obadvije ruke prema glavi. U jednoj je ruci još vazda držala "zalog". Sada on iz sve snage udari jednom, pa još jednom, sve ušicama i sve po tjemenu. Krv joj brizne kao iz prevaljane čaše i tijelo joj se sruši nauznak. On odstupi, pusti je, neka se sruši, i odmah se nagne nad nju; bijaše već mrtva. Oči su joj bile izbuljene, kao da će joj iskočiti, a čelo i cijelo lice smežurano i nakazno od grča.

Položi sjekiru na pod, do mrtve, i odmah joj se maši u džep, pazeći, da se ne zamaže krvlju, što je tekla, - baš u onaj desni džep, iz kojega je posljednji put izvadila ključeve. Bio je sasvim pri sebi, glava mu nije bila zamagljena i nije mu se vrtjelo, no ruke su mu još vazda drhtale. Sjetio se kasnije da je bio čak vrlo pažljiv, oprezan i neprestano nastojao, da se ne umrlja... Ključeve izvadi odmah; svi su bili kao i onda, u jednom svežnju, na čeličnom kolutiću. Otrči odmah s njima u spavaću sobu. Bila je to vrlo malena sobica, na zidu

poveliki ormar s ikonama, a kraj drugoga zida velik krevet, vrlo čist, sa svilenim, vatenim pokrivačem, sastavljenim iz komadića. Uz treći zid je bila komoda. Začudo, čim je stao uticati ključeve u komodu i začuo njihovo zveckanje, kao da ga je spopao grč. Opet ga snađe volja, da sve baci i ode. No to potraja samo časak; otići je bilo prekasno. Nasmiješi se sam sebi, ali mu uto sine u glavi strašna misao. Prividi mu se iznenada, da je starica još živa i da bi se još mogla osvijestiti. Ostavi ključeve u komodi, te otrči natrag, k tijelu, zgrabi sjekiru i zamahne njome iznad babe, ali je ne spusti. Nije bilo sumnje, da je mrtva. Nagne se i uzme je opet promatrati izbliza, te razabra jasno, da joj je lubanja razmrskana, pa i nešto razvrnuta. Htjede da opipa prstom, ali povuče ruku; i ovako se jasno vidjelo. Krvi je dotle nacurila cijela bara. Odjedanput smotri babi na vratu uzicu, trgne je, ali uzica je bila jaka i nije se dala otkinuti, a osim toga bila je i namočena krvlju. Pokuša, da je izvuče ispod pazuha, ali je nešto smetalo, zapinjalo. U nestrpljivosti zamahne opet sjekirom, da udari po uzici, a time i po tijelu, odozgor, ali se ne usudi i, s naporom, uprljavši ruke i sjekiru, poslije natezanja od neka dva časka, presiječe uzicu, ne dotakavši se sjekirom tijela, i skine je. Nije se prevario, bila je to novčarka. Na uzici su bila dva križa, jedan od čempresovine, drugi bakren, i ikonica od cakline, a odmah do nje je visjela mala, uprljana novčarka od jelenje kože s čeličnim kolutićem i prstenom. Novčarka je bila potpuno nabijena. Raskoljnjikov je turi u džep i ne gledajući, križeve baci starici na prsa, pa zgrabivši ovoga puta i sjekiru, pohita natrag u spavaću sobu.

Žurio se jako. Zgrabi ključeve i opet se uzme mučiti njima. Ali nikako mu ne ide od ruke: neće ključevi u ključanice. Nije zato, što mu ruke dršću, nego što neprestano griješi: vidi na primjer, da nije pravi ključ i ne pristaje, a ipak ga gura. Odjedanput se dosjeti i smisli, da taj veliki ključ sa zupčastom bradom, što tu visi kraj drugih malih ključeva, neće nikako biti od komode (kako mu je i prošli put palo na pamet), nego od kakvoga kovčega, a u tom kovčegu možda i jest posakrivano sve. Okani se komode i odmah se podvuče pod krevet, jer zna, da babe drže obično kovčege pod krevetima. I zbilja: tamo je bio povelik kovčeg, dulji od aršina, s ispupčenim zaklopcem, presvučenim crvenim safijanom, okovan čeličnim čavlićima. Zupčasti ključ je upravo pristajao, te otključa kovčeg. Gore je pod bijelom ponjavom ležala bundica od zečje kože, s crvenim optokom; pod njom je bila svilena haljina, onda šal, a dolje kao da bijahu sami dronjci. Ponajprije on stane o crveni optok otirati svoje okrvavljene ruke. "To je crveno, a na crvenome se najslabije opaža krv", učini mu se, ali naglo se prene. "Gospode! Gubim li ja razum?" pomisli zaplašen.

No čim je počeprkao po onim dronjcima, ispade ispod bundice zlatan sat. Počne brže prevrtati sve. I zbilja su u krpama bile ispremiješane zlatne stvari, - valjda sami zalozi, iskupljeni i neiskupljeni, - narukvice, lančići, naušnice, pribadače i drugo. Neke su stvari bile u škatuljicama, druge samo zamotane u novinski papir, ali valjano i brižljivo, u dva papira, i omotane končanim tracima. Nimalo ne oklijevajući stane trpati u džepove na hlačama i na kabanici, ne birajući i ne otvarajući zaveske i škatuljice; ali nije dospio da nakupi mnogo...

Začuje iznenada, da netko hoda po sobi, gdje je starica. Zastane i stiša se kao mrtvac. Ali je sve bilo tiho, pričinilo mu se dakle. Odjedanput začuje jasno tih krik, ili kao da je netko tiho, iskidano zajecao i zašutio. Onda opet mrtva tišina čas dva. Čučao je kraj kovčega i čekao jedva dišući; no onda skoči naglo, zgrabi sjekiru i istrči iz spavaće sobe.

Usred sobe stajala je Lizaveta, s velikim zavežljajem u rukama, i preneražena se zagledala u ubijenu sestru, blijeda kao smrt i kao da nema snage, da zavikne. Kad je smotrila njega, gdje istrkuje, sva zadršće i zatrepeće kao list, cijelo joj se lice zatrza, pa ona digne ruke, otvori usta, ali ipak ne zavikne, nego poče polako uzmicati pred njim unatrag u kut, s pogledom uperenim oštro u njega, ali bez ikakvog krika, kao da joj je nestalo zra-

ka, pa ne može zaviknuti. On navali na nju sjekirom; a ona naprći usne tako žalostivo, kao mala djeca, kad se uplaše nečeg te upilje oči u ono, što ih plaši, i spremaju se da zaviču. Toliko je nesretnica Lizaveta bila tupa, zatucana i zaplašena oduvijek, te nije ni ruku digla, da zaštiti lice, a to bi bar bila svakako najprirodnija kretnja u ovaj čas, jer se sjekira digla upravo nad njezino lice. Samo je podigla svoju slobodnu ljevicu, ali ni izdaleka do lica, i polako je pružila preda se prema njemu, kao da ga uklanja. Udar je pogodi ravno u lubanju, oštricom, i u jedan joj mah prosiječe gornji dio čela, skoro do tjemena. Odmah se sruši. A Raskoljnjikov se u prvi čas sav zbuni, zgrabi njen svežanj, opet ga baci i potrči u predsoblje.

Strah ga je hvatao sve jače te jače, pogotovo nakon ovoga drugoga, sasvim neočekivanoga ubijstva. Poželi, da mu je brže umaći odavde. I da je u taj čas bio u stanju istinitije gledati i rasuđivati, da je samo mogao smisliti sve tegobe svojega položaja, sav očaj, nakaznost i besmisao, te razumjeti, koliko će muke, a možda i zločina morati još prevladati i izvršiti, da se iskopa i stigne kući, - možda bi se svega toga okanio, te bi odmah otišao, da sam sebe prijavi, ali ne od straha za sebe, nego jedino od užasa i od gađenja, što je učinio. Osobito ga je hvatalo gađenje i iz časa u čas raslo u njem. Ni za što na svijetu ne bi sada otišao onamo kovčegu, pa ni u sobe.

No pomalo ga stade zaokupljati neka rastresenost i kao zamišljenost; časomice se je nekako zanosio u zaborav, ili da se bolje rekne, zaboravljao je na glavne stvari, a odavao se sitnicama. No onda zaviri u kuhinju, opazi na klupi vedro, do polovine puno vode, i sjeti se, da bi mu valjalo oprati ruke i sjekiru. Ruke su mu bile još okrvavljene i lijepile se. Sjekiru spusti oštricom u vodu, uzme komadić sapuna, što je ležao na razbijenoj tasi na prozoru, i stane u vedru prati ruke. Kad ih je oprao, izvadi sjekiru, opere željezo, a onda uzme dugo, koja tri časa, prati sjekirište, gdje bijaše okrvavljeno, pa i sapirati sapunom krv. Zatim obriše sve rubeninom, što se tu sušila na užetu, napetom preko kuhinje, pa stane dugo ogledavati kod prozora sjekiru. Tragova nema, samo sjekirište bijaše još vlažno. Brižljivo zadjene sjekiru u petlju pod kabanicom. Onda, koliko je god mogao u mračnoj kuhinji, ogleda kabanicu, hlače, cipele. Na prvi pogled kao da nema ništa, samo su na cipelama mrlje. Nakvasi krpu i obriše cipele. Znao je uostalom, da ne razbira valjano, te će možda biti štogod, što u oči pada, a on ne zapaža. Zamišljeno stane usred sobe. Bolna se, nejasna misao stane javljati u njem, - misao, da silazi s uma, da u ovaj čas nije u stanju niti rasuditi, niti zaštiti sebe, te ne bi možda uopće ni trebao raditi ovo, što sada radi... "Bože moj! Treba da bježim, da bježim!" promrmlja i poleti u predsoblje. Ali tamo ga je očekivala takva strahota, kakvu on, razumije se, još nikada nije osjetio.

Stao, zagledao se i ne vjeruje rođenim očima: vrata, vanjska vrata, iz predsoblja na stube, ona ista vrata, na koja je maločas pozvonio i ušao, bila su otključana, dapače za cijelu podlanicu odškrinuta: niti su bila zabravljena, niti zasunuta za sve to vrijeme! Starica ih nije za njim zatvorila, možda iz opreznosti. No Bože, ta vidio je kasnije Lizavetu! I kako se nije, kako se nije dosjetio, da je morala ući odnekud! Ta nije ušla kroz zid!

Poleti vratima i zasune ih.

- Ta ne, ne valja ni to! Treba da odem, da odem...

Dugo je prisluškivao. Negdje daleko dolje, valjda u veži, viču i vrište neka dva glasa, svađaju se i psuju. "Što to oni?...!" Počeka nestrpljivo. Naposljetku se sve u jedan mah stiša, kao odrezano; razišli su se. Htjede već izići, no uto se u katu pod njim otvore s bukom vrata u stubište i netko stane silaziti, pjevuckajući nekakvu melodiju. "Što svi halabuče tako!" sine mu glavom. Pritvori opet za sobom vrata i počeka. Naposljetku se stiša sve, nema ni žive duše. Zakorači već na stube, ali uto se opet začuju koračaji.

Ti su se koračaji čuli jako daleko, sasvim dolje na stubama, no on je vrlo dobro i jasno zapamtio kako je odmah od prvoga zvuka stao bogzna zašto slutiti, da su ti koračaji namjerili svakako ovamo, na treći kat, k starici. Zašto? Jesu li ti zvuci bili osobiti, značajni? Koraci su bili teški, jednaki, polagani. Evo je on prošao već prizemlje, evo se je uspeo još dalje; sve se bolje te bolje čuje! Začulo se teško dahtanje penjačevo. Evo već i drugi kat. Ovamo će! I odjedanput mu se učini, kao da se ukočio, kao da je sve to san, gdje sanja, da ga stižu, blizu su, hoće da ga ubiju, a on stoji kao ukopan i ne može ni rukama da makne.

Naposljetku, kad se pridošlica stao već penjati na treća kat, protrne on naglo sav, te brzo i vješto šmugne iz hodnika u stan i zatvori za sobom vrata. Onda uhvati zasun i tiho ga, nečujno zasune. Instinkt mu je pomagao. Kad je sve svršio, pritaji se tik do vrata i suspregne dah. I neznani je gost bio već pred vratima. Stoje oni sada jedan prema drugomu, kao maločas on prema starici, kad su ih vrata rastavljala, te je prisluškivao.

Pridošlica odahne teško nekoliko puta. "Debeo je i krupan valjda", pomisli Raskoljnjikov, stiskajući sjekiru u ruci. Sve mu je to zaista kao u snu. Pridošlica prihvati za zvonce i pozvoni snažno.

Čim je zvonce zveknulo, limenim svojim glasom, učini mu se, da se netko pomakao u sobi. Nekoliko je časaka dapače prisluškivao ozbiljno. Neznanac zvekne još jedanput, počeka opet, a onda stane nestrpljivo, iz sve sile tresti kvakom na vratima. U užasu je gledao Raskoljnjikov, kako zasun skače u kuki, te je s tupim strahom očekivao tren, kad će iskočiti zasun. Činilo se, da to zaista i može biti, koliko onaj trese. Pomisli časkom da bi zadržao zasun rukom, ali onaj bi se mogao dosjetiti. Glava kao da mu se opet zavrtjela. "Evo ću se srušiti!" sine mu u pameti, no neznanac progovori i on se opet snađe.

- Ta crkavaju li one tamo ili ih je tko podavio? Proklete bile! - rukne on kao iz bureta. - Hej, Aljona Ivanovna, stara vještico! Lizaveto Ivanovna, krasoto neopisiva! Otvarajte! Uh, proklete, spavaju, što li im je?

I opet on sav bijesan trgne za zvonce deset puta redom, iz sve snage. Vidi se, da je to čovjek poznat u kući, koji to smije.

Baš u taj se čas začuju nedaleko na stubama sitni, žurni koraci. Dolazi još netko, Raskoljnjikov nije isrpva ni čuo.

- Zar nema nikoga? - jasno i veselo zavikne pridošlica, obraćajući se ravno prvomu pohodniku, koji je još vazda trgao za zvonce. - Zdravo, Koch!

"Po glasu se čini, da je zacijelo jako mlad", pomisli sada Raskoljnjikov.

- Ta vrag ih znao, skoro sam odbio bravu, - odgovori Koch. - A otkud vi mene znate?

- Koješta! Zar nisam prekjuče kod Ćambrinusa dobio od vas tri partije redom na biljaru?

- A-a-a...

- Nema ih zar? Čudno. Glupo, uostalom užasno. Kamo bi starica? Ja imam posla.

- Pa i ja imam posla, baćuška!

- Što ćemo dakle? Da se vratimo? E-eh! A ja sam mislio, da ću dobiti novaca! - zavikne mladić.

- Naravno, vratit ćemo se, ali čemu uricati? Sama mi je, vještica, naznačila sat. Meni je ovamo sneruke. Pa i kuda tumara ona, ne razumijem. Vascijelu godinu sjedi, ni makac, noge je bole, a sad odjedanput odšvrljala!

- Ne bi li zapitali pazikuću?

- Što?

- Kamo je otišla i kada će se vratiti?

- Hm!... dođavola... zapitati... Ta ona ne odlazi nikuda... - i on trgne još jedanput za kvaku na bravi. - Do đavola, što ćemo, hajdemo!

- Stojte! - zavikne sada mladić. - Gledajte: vidite li, kako se vrata odmiču, kad ih tresete?

- No pa?

- Nisu dakle zaključana, nego zasunuta, zakvačena dakle! - Čujete li, kako zasun lupka?

- No pa?

- Ta zar vi ne razumijete? Po tom je netko od njih kod kuće. Da su svi otišli, zaključali bi spolja, a ne bi zasunuli iznutra. A evo čujete li, kako lupka zasun? A čim su zasunule iznutra, moraju biti kod kuće, razumijete? Sjede dakle doma, a ne otvaraju!

- Hej! Tako i jest! - zavikne začuđeni Koch. - Pa što im je onda!

I on poče bijesno tresti vratima.

- Čekajte! - zavikne opet mladić, - ne tresite! Tu nije nešto u redu... vi ste zvonili, tresli, a ne otvaraju; ili su dakle obadvije onesviještene, ili...

- Što?

- Pa što! Hajdemo po pazikuću; neka ih on probudi.

- Istina je!

Obadvojica krenu dolje.

- Čekajte! Ostanite vi ovdje, a ja ću otrčati dolje po pazikuću.

- Zašto da ostanem?

- Tko bi znao, što je!

- Pa dobro...

- Ja vam se spremam za suca istražitelja! Očevidno je, oč-če-v-idno, da tu nešto nije u redu! - zavikne žestoko mladić i otrči niz stube.

Koch ostane, povuče još jedanput za zvonce i zvonce zvekne jedanput; onda poče tiho, kao da razmišlja i promatra, micati kvaku na vratima, privlačiti je i spuštati, da bi se još jednom uvjerio, da su vrata samo zasunuta. Onda se dašćući nagne i stane gledati kroz ključanicu, ali iznutra je bio utaknut ključ i nije se ništa vidjelo.

Raskoljnjikov je stajao i stiskao sjekiru. Bio je kao u bunilu. Voljan je, da se i pobije s njima, kad uđu. Dok su lupali i dogovarali se, nekoliko ga je puta spopadala misao, da sve dokonča u jedan mah i da zavikne kroz vrata. Gdjekada ga je opet snalazila volja, da ih počne psovati i zadirkivati, dok ne otvore vrata! "Samo brže neka bude!" sine mu glavom.

- No ipak on, đavle...

Vrijeme prolazi, jedan čas, dva, - nitko ne dolazi. Koch se stane vrpoljiti.

- Ipak, đavle!... - zavikne on nestrpljivo, te se okani svojega stražarenja i krene dolje i sam, žureći se i lupkajući cipelama po stubama. Koračaji se stišaju.

- Gospode, što bih uradio!

Raskoljnjikov odgurne zasun, odškrine vrata, ništa se na čuje; onda, ništa više ne misleći, izleti, zatvori za sobom vrata, što god može bolje i pohiti niz stube.

Bio je već sišao niz troje stube, kad začuje silnu buku dolje. Kamo bi se djenuo! Nema gdje da se sakrije. Potrči natrag, opet u stan.

- Hej, bijesu, đavole! Drži ga!

Netko izjuri vičući iz nekoga stana dolje, i nije otrčao, nego se svalio niz stube i uzvikao na sav glas:

- Mićka! Mićka! Mićka! Mićka! Mićka! Đavo te deraooo!

Krika se završi s vikom; posljednji se glasovi začuju već s dvorišta; sve zašuti. No u taj se isti mah stane s halabukom penjati uza stube nekoliko ljudi, koji se glasno i mnogo razgovarahu. Trojica su ili četvorica. Začuje zvonki glas onoga mladića. "Oni su!"

Sav u očaju pođe im ravno u susret: bilo što bilo! Ako ga zaustave, sve je propalo; ako ga propuste, opet je sve propalo: zapamtit će ga. Skoro da se već sastadoše; među njima su bile samo još jedne stube, - i iznenada evo spasenja! Nekoliko stepenica od njega, nadesno, prazan i širom otvoren stan, onaj isti stan na prvom katu, u kojem boje radnici, a sada su baš otišli. To su jamačno i bili oni, što su maločas otrčali s onolikom vikom. Pod je istom omazan, nasred sobe stoji čabrica i zdjelica s bojom i četkom. Za tren šmugne kroz otvorena vrata i sakrije se za zid. Bilo je krajnje vrijeme: oni su već stajali na međustepeništu. Onda zakrenu gore i prođu mimo u treći kat, glasno razgovarajući. On počeka, iziđe na prstima i potrči dolje.

Nikoga nema na stubama. Ni u veži. Brže iziđe na vrata i zakrenu lijevo ulicom.

Vrlo je dobro znao, izvanredno je dobro znao, da su oni u ovaj čas već u stanu, da su se vrlo začudili, kad vidješe, da je otvoren, a maločas bijaše zatvoren, te već gledaju tjelesa, i neće proći više od časa, te će se dosjetiti i potpuno će razabrati, da je tu maločas bio ubojica, ali mu je pošlo za rukom, da se nekuda sakrije, da šmugne kraj njih i pobjegne; dosjetit će se i tome, da je on bio u onom praznom stanu, dok su oni prolazili gore. A on ne smije ipak nipošto ubrzati korak, premda je do prvoga zakreta još sto koračaja. "Ne bih li šmugnuo u koju vežu i počekao gdjegod u nepoznatom stubištu? Ne, zlo je! A ne bih li kuda bacio sjekiru? Ne bih li uzeo izvoščika? Zlo je i naopako!"

Naposljetku evo uličice; zakrene u nju polumrtav; tu je već bio napola spasen i shvaćao je to: manje je sumnjiv ovdje, a osim toga vrvi ovuda silan svijet, pa će nestati u njem kao zrno pijeska. No sve su ga te muke tako oslabile, da se je jedva i micao. Znoj je kapao s njega; vrat mu sav ovlažio. "Al si se oljoskao!" dovikne mu netko, kad je izišao na kanal.

Jedva je sada bio pri sebi, a što dalje, sve gore. Znao je jedino, kako se odjedanput, kad je izišao na prokop, uplašio, što ima malo svijeta i da lakše pada u oči, te se htjede vratiti u uličicu. Spadao je skoro s nogu, ali ipak zaobiđe i vrati se kući s potpuno suprotne strane.

Skoro obeznanjen uđe na vrata svoje kuće; u najmanju ruku bio je došao već do stube i onda se istom sjetio sjekire. A ipak ima još jako važan zadatak: vratiti sjekiru, gdje je bila, i udesiti, da se to ne opazi. Nije naravno više ni podoban bio zamisliti, da bi mu kudikamo bolje bilo i ne vraćati sjekiru na pređašnje mjesto, nego je baciti kradom kamo u tuđe dvorište.

No sve se svrši sretno. Vrata u pazikućin stan bila su pritvorena, nisu bila zabravljena, pazikuća je dakle po svoj prilici kod kuće. Ali je tu već toliko bio izgubio sposobnost, da išta zaključi, te je naprečac pristupio pazikućinom stanu i otvorio vrata. Da ga je pazikuća zapitao: "Šta ćete?" on bi mu možda ni pet ni šest dao sjekiru. No pazikuće i opet nije bilo, te mu pođe za rukom, da vrati sjekiru na pređašnje mjesto, pod klupu, pa je i prikrije cjepanicom, kako je bila. Ni žive duže nije sreo onda sve do svoje sobe; gazdaričina su vrata bila zatvorena. Kad je ušao u sobu, baci se na divan onakav, kakav je bio. Nije zaspao, nego je zapao u otupljenost. Da mu je tko ušao tada u sobu, skočio bi on i zaviknuo.

Komadići i odlomci nekakvih misli vrvjeli su mu u glavi; ali ni jednu nije mogao da zadrži i ni na kojoj nije mogao da zastane, koliko god se trudio...

DRUGI DIO

I

Tako je preležao vrlo dugo. Dešavalo se, da se nekako i budi, ali u te je časove opažao, da je već odavno pala noć, a nije mu ni na kraj pameti bilo, da ustane. Naposljetku primijeti, da je već svijetlo. Ležao je nauznak na divanu, još ukočen od malopređašnje otupjelosti. Do njega je dopirala strašna, žestoka cika s ulice, koju je uostalom svake noći u tri sata slušao pod svojim prozorom. Ta ga cika razbudi i sada: "A! eto izlaze već i pijanci iz krčme", pomisli on, "tri su sata", - i skoči iznenada, kao da ga je tko stresao s divana. - "Što! Tri sata već!" - sjedne na divanu - i sada se svega sjeti! Odjedanput, u jedan mah se svega sjeti.

U prvi je čas pomislio, da će poludjeti. Strašna ga studen oblije, ali hladno mu je bilo i od groznice, koja ga bijaše već davno u snu uhvatila. Sada ga podiđe iznenada takva jeza, da su mu skoro zubi poiskakali i sve se u njem uskomešalo. Otvori vrata i stane prisluškivati: sve je u kući tvrdo spavalo. U čudu je ogledavao samoga sebe i sve oko sebe po sobi, te nije shvaćao: kako se je juče vratio kući, a nije zapro vrata, nego se obučen izvalio na divan, dapače sa šeširom: pa mu šešir spao s glave i leži na podu, blizu uzglavlja. - "Da je tko ušao, šta bi pomislio? Da sam pijan, no..." Poleti prozoru. Bilo je prilično svijetlo i on uzme brže ogledavati sebe od glave do pete, svu svoju odjeću: nema li tragova? Ali nije mogao ovako: drščući od jeze stane skidati sve sa sebe i opet ogledavati odasvud. Isprevrtao sve, svaku sitnicu i krpicu, ali nije ni samomu sebi povjerovao, nego do tri puta obnavljao pregledavanje. No čini se, nema ničega, nema nikakvih tragova. Samo dolje na hlačama, gdje su se istrcale, te vise rese, vide se na resama jaki tragovi stisnute krvi. On zgrabi veliki sklopni nož i odreže rese. Kao da ničega više nema. Uto se sjeti, da su mu novčarka i one stvari, što ih je povadio iz babina kovčega, još uvijek po džepovima! Nije dosad ni mislio, da ih izvadi i sakrije! Nije ih se sjetio ni onda, kad je ogledavao odjeću! Ta što je to? Stane ih brže vaditi i bacati na stol. Kad je sve povadio, izvrne i dže-

pove, da se uvjeri, nije li još što preostalo, a onda odnese cijelu tu gomilu u kut. Tamo se u krajnjem kutu, dolje, odlijepila tapeta od zida i razderala se: u tu on rupu, pod tapetu, stane odmah sve gurati: - "Ušlo je! Sve s očiju, i novčarka!" - mislio je radosno, kad se je pridignuo i tupo se zagledao u tu rupu, što se sada bila još jače razvalila. Ali se iznenada sav strese od užasa: - "Bože moj", - šaptao je u očajanju, - "Što je to sa mnom? Zar je to sakriveno? Zar tako sakrivaju?"

Istina je, stvarima se on nije bio ni nadao; mislio je, da će biti samo novci, "sada, što ću i kako ću" - mislio je. - "Zar se tako skriva? Zbilja se meni mete pamet!" Sjedne iznemogao na divan i opet ga protrese nepodnosiva jeza. Mahinalno povuče sa stolice ukraj sebe nekadašnju svoju studentsku zimsku kabanicu, toplu, no sada skoro u prnjama, pokrije se njome, te ga opet zaokupi san i bunilo. Zadrijema.

Ne potraja ni pet časaka, a on skoči nanovo i odmah poleti sav bijesan opet u svojoj odjeći. - "Kako sam i mogao zaspati, a ništa nisam udesio! Jest zbilja, jest zbilja: petlju pod pazuhom nisam još skinuo! Zaboravio, tako nešto zaboravio! Takav dokaz! Strgne petlju, te je stane brže kidati na komadićke i turati pod uzglavlje u rubeninu. - "Komadići rastrgana platna neće nikako pobuditi sumnju; tako je valjda, tako je valjda!" - ponavljao je, stojeći nasred sobe, i s pažnjom napetom do boli stao opet razgledavati unaokolo, po podu i svuda, nije li još što zaboravio? Uvjerenje, da mu svega nestaje, pa i svijesti, i dapače obične rasudljivosti, poče ga nesnošljivo mučiti. Što, zar već započinje, zar to već nastaje kazna? Gle, gle, da nije zbilja?" Odresci od resa, što ih je odrezao sa hlača, ležali su zbilja na podu, nasred sobe, i svatko bi ih mogao opaziti! - "Ta što je to meni!" - zavikne opet sav izvan sebe.

Sada mu padne na pamet neobična misao: možda mu je i sva odjeća krvava, možda su po njemu same mrlje, ali ih samo on ne vidi, ne primjećuje, jer mu je rasudljivost oslabila, razdrobljena... pamet se smračila... Odjedanput se sjeti, da je i novčarka bila okrvavljena. - "Eh! Pa onda mora da ima krvi i u džepu, jer ja sam onda turio novčarku još mokru u džep!" Izvrne brže džep i - zbilja - na postavi su u džepu tragovi, mrlje! - "Nije mi eto još sasvim nestalo pameti, eto, nemam rasudljivosti i sjećam se, čim sam se sam snašao i dosjetio!" - pomisli likujući, te uzdahne duboko i radosno, iz punih grudi; - "to je samo grozničava nemoć, časovito bunilo", - i on istrgne svu postavu iz njegova džepa na hlačama. U taj mu čas sine sunčana zraka na lijevu cipelu: na čarapi, što mu izviruje iz cipele, kao da su se javili tragovi! Izuje cipelu: "Zaista tragovi! Sav je vrh na čarapi prožet krvlju"; nije dakle pazio, nego je tada neoprezno ugazio u onu baru... "No što ću sada s tim? Kamo bih djenuo tu čarapu, rese, džep?"

Skupio sve to u ruke i stao nasred sobe. - "U peć? Ali po peći će najprije uzeti da čeprkaju. Da spalim? A s čim da spalim? Nemam ni žigica. Ne, najbolje je, da odem bilo kamo i sve odbacim. Jest! Najbolje je odbaciti," - ponavljao je, sjedajući opet na divan, - "i odmah, ovoga časa, ne oklijevajući..." No mjesto toga klone mu opet glava na uzglavlje; opet ga uhvati ledena, nepodnosiva jeza; opet potegne kabanicu na sebe. I dugo mu se, još nekoliko sati, sve na mahove priviđalo, da "treba odmah, ne odgađajući, otići bilo kamo i sve baciti, da ne bude na očima, što brže, što brže!" Pridizao se s divana nekoliko puta, htio da ustane, ali nije više mogao. Naposljetku ga razbudi silna lupa u vrata.

- Ta otvori! Jesi li živ, ili nisi? I vazda on crkava! - viče Nastasja gruhajući pesnicom u vrata. - Sav dugovetni dar: crkava kao pas. Pas i jest. Ded otvori! Jedanaest je sati.

- Možda i nije kod kuće, - progovori muški glas.

"He! To je pazikućin glas... Što će on?"

Skoči i sjedne na divanu. Srce mu je kucalo tako jako, da ga je zaboljelo.

- A što si se zabravio? - navaljuje Nastasja. - Ih, stao da se zaključava! Da te ne bi ukrali? Otvori, muška glavo, probudi se!

"Što bi oni? Što će pazikuća? Sve se zna. Bolje da otvorim? Propadoh..."

Pridigne se, nagne se i odgurne zasun.

Sva mu je soba bila tolicna, da je mogao odsunuti zasun, i ne ustajući s postelje.

I zbilja: stoje pazikuća i Nastasja.

Nastasja ga pogleda nekako neobično. On pogleda pazikuću izazovno i očajno. A pazikuća mu šuteći pruži siv papir, predvostručen, zapečaćen voskom.

- Poziv, iz ureda, - reče on dajući mu papir.

- Iz kakvoga ureda?

- Na policiju eto zovu, u ured. Zna se, kakav ured.

- Na policiju... Zašto?...

- A otkud bih ja znao! Zovu, pa idi.

Pogleda ga pažljivo, ogleda se uokolo i okrene se, da ode.

- Kao da se sasvim razbolio! - primijeti Nastasja, ne skidajući očiju s njega. I pazikuća se časkom obazre. - Od juče je u vatri, - dometne ona.

On nije odgovarao; u rukama je držao papir, ali ga nije raspečaćivao.

- Ta nemoj ni ustajati! - nastavi Nastasja, kojoj se ražalio, kad je vidjela, da on spušta noge s divana. - Bolestan si, pa ne idi onamo: neće ti pobjeći. Što ti je to u rukama?

On pogleda: u desnoj su mu ruci odrezani komadići resa, čarapa i krpe od istrgnutog džepa. S njima je eto i spavao. Kasnije, kad je razmišljao o tom, sjećao se, da se napola budio u vrućici, ali vazda svom silom stiskao sve to u ruci i opet zapadao u san.

- Ih, kakve je dronjke pokupio i spava s njima kao s blagom...

I Nastasja prasne u svoj bolesno nervozni smijeh.

Brže turi on sve to pod kaput i upilji oči u nju. Iako je slabo mogao u taj čas posve razborito da prosuđuje, ali je osjećao, da ne postupaju ovako s čovjekom, po kojega dolaze, da ga odvedu. - "No... policija?"

- Da se napiješ čaja! Hoćeš, je li? Donijet ću ti; ostalo je...

- Neću... ja idem; odmah idem; - mrmljao je ustajući.

- Ta nećeš moći ni sići niz stube.

- Otići ću...

- Kako te volja.

Ode ona za pazikućom, a Raskoljnjikov poleti odmah k svjetlosti, da ogleda čarapu i rese. - "Mrlja ima, ali se ne primjećuju jako; sve se uprljalo, zbrisalo, i već izblijedilo. Tko ne zna unaprijed, neće ništa, ništa primijetiti. Nastasja nije dakle mogla ništa opaziti iz daljine, hvala bogu!"

Onda držćući raspečati poziv i stane ga čitati; dugo ja čitao i naposljetku razumio. Bio je to obični poziv iz kvarta, da dođe danas, u devet i po sati, u ured kvartskoga nadzornika.

"Ta otkuda to? Nikakva posla nemam lično ja s policijom! I zašto baš danas?" - mislio je u mučnoj sumnji. "Gospode, samo što prije! Klekne časom, da se moli, ali se onda i sam nasmije, - ne molitvi, nego sebi. Stane se brzo odijevati. "Ako propadnem, propast ću! Čarapu treba da obučem!" - pomisli iznenada. - Još će se bolje istrti u prašini, te će nestati

tragova." No tek što je obukao, odmah je i strgne s gađenjem i užasom. Strgne, no zaključi, da drugačije ne može, uzme je i opet navuče - i opet se nasmije. "Sve je to uvjetno, prema prilikama, sve su to same formalnosti", - sine mu glavom, samo u jednom krajiću misli, a cijelo mu je tijelo drhtalo, - "ta evo sam navukao opet. Ta navukao sam naposljetku!" No smijeh mu se opet pretvori u očajanje. "Nije, nije prema mojoj snazi..." pomisli. Noge su mu drhtale. - "Od straha", - promrmlja u sebi. U glavi mu se vrtjelo i boljela ga od vrućice. - "To je lukavština. Hoće lukavštinom da me domame i da me iznenada zbune u svem" - nastavljao je sam u sebi, silazeći niz stube. - "Loše, što sam ja gotovo u bunilu... mogao bih istresti kakvu glupost..."

Na stubama se sjeti, da je sve stvari ostavio onako, u rupi za tapetom, - "a može još da bude pretraga namjerice onda, kad njega nema", sjeti se i zastane. Ali ga naglo savlada takvo očajanje i takav, ako se može reći, cinizam propasti, da je mahnuo rukom i pošao dalje.

"Samo što prije!"

Na ulici je bila opet nepodnosiva žega; ni da bi kap kiše pala tih dana. Opet prašina, opeka i vapno, opet smrad i dućančića i krčmi, opet svaki čas pijanci, nosači Finci i napola razvaljeni fijakeri. Sunce mu jarko sine u oči, tako da ga je boljelo gledati i u glavi mu se sasvim zavrtjelo, - obični osjećaj grozničava čovjeka, koji po jarkom sunčanom danu naglo izađe na ulicu.

Kad je došao do zakreta u jučerašnju ulicu, pogleda s mučnom uzrujanošću u nju, na onu kuću... i odmah odvrati oči.

"Ako me zapitaju, ja ću možda i reći", - pomisli, približavajući se uredu.

Ured je bio od njega četvrt vrste; preselio se istom nedavno u nove prostorije, u novu kuću, na treći kat. U pređašnjim prostorijama bio je jedanput na čas, no jako davno. Kad je ušao u vežu, opazi s desne strane stube, niz koje silazi seljak s knjižicom u rukama:

- "Podvornik; dakle je tu i ured", i on se stane penjati nasumce. Nije htio nikoga ništa da pita.

"Ući ću, kleknut ću i sve ću ispričati"... pomisli, penjući se u treći kat.

Stube su uske, strme, kaljave. Sve se kuhinje iz svih stanova na sva tri kata i prizemlju otvaraju na te stube i tako su otvorene skoro cio dan. Zato je tu strašno zagušljiv zrak. Gore i dolje penju se i silaze podvornici s knjižicama pod pazuhom, pozivari i svakakav svijet muški i ženski - stranke. Uredska su vrata također širom otvorena. On uđe i stane u predsoblju. Tu sve stoje i čekaju neki seljaci. I tu je jako zagušljiv zrak, a osim toga zaudara i skoro da ti se smuči od svježe, još neosušene boje i smradnoga laka tek obojenih soba. Počeka malo, a onda smisli, da pođe dalje u prvu sobu. Sve su to maljucne i niske sobe. Strašna ga nestrpljivost vuče sve dalje te dalje. Nitko ga i ne gleda. U drugoj sobi sjede i pišu nekakvi pisari, jedva nešto bolje odjeveni od njega, naoko sve nekakav čudan svijet. Obrati se jednom od njih.

- Što ćeš?

Pokaže mu poziv iz ureda.

- Vi ste student? - zapita onaj, pošto je pogledao poziv.

- Jesam, bivši student.

Pisar ga promotri, no bez ikakve radoznalosti. Bio je to nekakav osobito nakostriješen čovjek, ukočena, tupa pogleda.

"Od toga nećeš ništa doznati, jer njemu je sve na svijetu svejedno", - pomisli Raskoljnjikov.

- Idite onamo perovođi, - reče pisar i upre prstom preda se, pokazujući na posljednju sobu.

On uđe u tu sobu, četvrtu po redu, tijesnu i natrpanu svijetom, - ljudima, nešto pristalije odjevenim, nego što su u onim sobama. Među strankama su i dvije gospođe. Jedna, u crnini, siromaški odjevena, sjedi za stolom, sučelice perovođi, i piše nešto, što joj on kazuje u pero. Druga pak gospođa, jako gojna i tamno-crvena, s mrljama po licu, naočita žena i nekud vrlo raskošno odjevena, s brošem, kolika je tasa za čaj, na grudima, stajala je postrance i nešto čekala. Raskoljnjikov tutne perovođi svoju pozivnicu. Perovođa je pogleda letimice, reče: "Pričekajte!" i ponovo se zabavi gospođom u crnini.

Raskoljnjikov odahne slobodnije. - "Zacijelo nije ono!" Pomalo se stane hrabriti, a i sam je svima silama navraćao sebe, da se obodri i snađe.

"Kakvagod glupost, kakvagod sićušna neopreznost, pa se mogu sasvim odati! Hm!... samo da je zraka ovdje", - priklopi on. - "zapara... U glavi se sve gore vrti... a i u pameti"...

Osjećao je u sebi strahovit nered. Bojao se i sam, da se neće svladati. Nastojao je, da prione uza što i da misli na nešto, pa bilo mu to makar sasvim tuđe, ali mu nije sasvim polazilo za rukom. Perovođa ga je uostalom jako zanimao: sve bi da mu nešto pročita s lica, da dokuči. Bio je to vrlo mlad čovjek, od dvadeset i dvije godine, crnomanjasta, živa lica, koje se čini starijim nego što je, odjeven po modi, gizdelinski, s razdjeljkom na zatiljku, očešljan i napomađen, sa silesijom prstenja, s kamenjem i bez kamenja, na bijelim pročetkanim prstima, i sa zlatnim lancem na prsluku. S nekim strancem, što se je tu desio, progovorio je dapače dvije tri riječi francuski, i to sasvim prilično.

- Luiza Ivanovna, izvolite sjesti, - reče on letimice onoj nagizdanoj, zarumenjenoj dami, koja je neprekidno stojala, kao da se ne usuđuje sjesti sama, premda je stolica do nje.

- Ich danke, - odgovori ona i tiho se spusti na stolicu uz šuštanje svile. Svijetlomodra njena haljina, optočena bijelim čipkama, raširi se kao balon kraj stola i zapremi skoro pola sobe. Zamiriše parfum. No dama je očevidno bila u neprilici, što je zapremila pola sobe i što se od nje širi toliki miris, premda se smješkala u isti mah plašljivo i bezobrazno, no s jasnim nemirom.

Dama u crnini završila napokon i počela ustajati. Uto uđe u sobu prilično bučno časnik, vrlo pristao i nekako osobito trzajući pri svakom koraku ramenima, baci na stol kapu s kokardom i sjedne u naslonjač. Nagizdana dama odskoči odmah sa stolice, čim ga je opazila, te stane s nekim osobitim oduševljenjem klecati u znak pozdrava; ali časnik nije ni najmanje obraćao pažnju na nju, a ona se pak nije usuđivala, da sjedne pred njim. Bio je to poručnik, pomoćnik kvartskoga nadzornika, riđastih brkova, što su ravno stršili na obadvije strane, vrlo finih crta, ali te crte nisu ništa osobito iskazivale osim neke drskosti. On pogleda Raskoljnjikova ispod oka, donekle s mrzovoljom: neobično je jadna na njemu bila odjeća, ali uza sve poniženje ipak se držanje nije slagalo s odjećom; Raskoljnjikov ga u svojoj neopreznosti pogleda suviše otvoreno i dugo, tako da se taj i uvrijedio.

- Što ćeš ti? - zavikne on, čudeći se valjda, što se ovakav odrpanac i ne misli skunjiti pred njegovim gromornim pogledom...

- Pozvan sam... pozivnicom... - odvrati Raskoljnjikov nehajno.

- To je u stvari tužbe zbog novaca, protiv studenta, - požuri se perovođa, dižući se sa spisa. - Evo vam! - dobaci on Raskoljnjikovu spisak i pokaže mu mjesto, - pročitajte!

"Novaca? Kakvih novaca?" - mislio je Raskoljnjikov, - "no... nije dakle zacijelo ono!" I on zadršće od radosti. U jedan mu mah silno, neizrecivo odlane. Teret spao s njega.

- A u koliko vam je sati napisano, da dođete, milostivi gospodine? - zavikne poručnik, koji se bogzna zbog čega sve jače te jače žestio. - Piše vam u devet, a sada je već dvanaest!

- Donijeli su mi tek pred četvrt sata, - odgovori glasno i otresito Raskoljnjikov, koji se naglo i iznenada za samog sebe rasrdio također, te je sada uživao u tom. - Dosta je i to, što sam ovako bolestan i grozničav došao.

- Da niste vikali!

- Ja i ne vičem, nego sasvim mirno govorim, a vi eto vičete na mene; ja sam student i ne trpim, da na mene vičete.

Poručnik plane toliko, da u prvi čas nije mogao ništa da odgovori, nego je sve prskao iz usta. Odskoči s mjesta.

- Izvolite šu-tje-ti! Vi ste u uredu. Ne prrrostačite, gospodine!

- Pa i vi ste u uredu, - uzvikne Raskoljnjikov; - a ne samo što vičete, nego i cigaretu pušite, dakle vrijeđate sve nas.

Kad je to izgovorio, osjeti neiskazanu slast.

Perovođa ih je gledao i smješkao se. Žestoki se poručnik očevidno zapanjio.

- To se vas, gospodine, ne tiče! - zavikne on naposljetku nekako neprirodno gromko, - nego vi iskazujte, što vas pitaju. Pokažite mu, Aleksandre Grigorijeviču. Tužba protiv vas! Ne ćete da plaćate! Eto, sokole sivi, kakvi ste vi!

No Raskoljnjikov nije više ni slušao, nego pomamno uhvatio spis, da što prije pronađe odgonetku. Pročita i prvi put i drugi put, i ne razumjede.

- Što je to? - zapita on perovođu.

- Ište se od vas uplata duga na temelju zadužnice, utjeruje se. Ili morate platiti sa svim troškovima, zaostacima i drugim, ili pismeno očitovati, kada ćete moći platiti, a ujedno se obvezati, da nećete nikuda odlaziti iz grada, dok ne platite, i da nećete prodavati ni sakrivati svoju imovinu. A vjerovnik ima pravo prodati vašu imovinu, s vama pak postupiti po zakonima.

- Ta ja... nisam nikome dužan!

- To se nas ne tiče. Nama je uručena vaša zadužnica na sto petnaest rubalja, što ste je prije devet mjeseci izdali koleškoj asesorki Zarnjicynoj, a od udovice je Zarnjicyne isplatom prešla u ruke dvorskoga savjetnika Čebarova, da je naplatimo, budući da je zadužnici istekao rok i ona zakonito prosvjedovana, te vas pozivamo, da o tome dadete izjavu.

- Ta to je moja gazdarica!

- Pa što onda, ako vam je gazdarica?

Perovođa ga je gledao milostivim i sažalnim smiješkom, a u isti mah ponosito, kao novajliju, kojega istom počinju motati: "No, kako ti je sada?" Ali što on sada i mari za zadužnicu i za utjerivanje. Zar mu se vrijedi uzrujavati sada, pa i paziti išta na to! Stajao je, čitao, slušao, odgovarao, pa i sam zapitkivao, ali sve to mahinalno. Pobjedničko slavlje, što se očuvao, što se je izbavio iz opasnosti, koja mu je prijetila, - ispunjalo mu je u ovaj čas cijelo biće, bez predviđanja, bez analize, bez budućeg zagonetanja i odgonetanja, bez sumnje i bez pitanja. Bio je časak potpune, bliske, prave životne radosti. No u taj se isti čas dogodi nešto u uredu, - baš kao da je grunuo grom i munja. Poručnik, još sav uzrujan zbog

onakvog nepoštivanja, sav ražešćen i očevidno željan, da održi svoj ugled, što mu je bio nastradao, obori se svima gromovima na nesretnu gizdavu damu, koja je piljila u njega i preglupo se smješkala od onoga časa, kako je on ušao.

- A ti, ovakva i onakva, - zavikne on iznenada na sav glas, (gospođa u crnini bila je već otišla) - što se to kod tebe dogodilo noćas? A? Opet stvaraš sramotu, razvrat, da sva ulica ori. Opet tučnjava i pijančenje. Nadaj se kaznenom zavodu! Zar ti ja nisam već govorio, zar te nisam već deset puta opominjao, da ti jedanaesti put neću oprostiti! A ti opet ovakva i onakva!

Raskoljnjikovu ispadne spis iz ruke. Zagleda se zbunjen u tu gizdavu gospođu, što je onaj ovako bez sustezanja krpi. Ali brzo se dosjeti, što je, i odmah mu se počne sviđati cijela ta zgoda. Slušao je sa zadovoljstvom, dapače tako, da mu se je htjelo hihotati, hihotati, hihotati... Svi su mu živci samo skakutali.

- Ilja Petrovič! - započne perovođa pažljivo, ali zastane, da počeka, jer kad se poručnik raspali, ne možeš ga drugačije suzdržati, nego jedino za ruke, a to on zna po vlastitom iskustvu.

Što se pak tiče gizdave gospođe, u prvi je mah ona zatreptala od groma i munje; no za čudo: što god psovkama raste broj i krepčina, sve ljubaznijim biva njen lik, zamamnijim njen smijeh, kojim se obraća bijesnomu poručniku. Vrcka se i neprestano kleca, nestrpljivo očekujući, da naposljetku i ona smije priklopiti koju riječ, pa je i dočekala.

- Nikakav halabuka i tučnjave kod mene ne bio, gospodin kapiten, - razbrblja se ona naglo, kao da sipaš grah, s jakim njemačkim akcentom, no brzim ruskim jezikom, - i nikakva, nikakva škandal, i oni došo pijan, i to ja sve kaže, gospodin kapiten, a ja nisam kriv... moj je kuća pristojan, i pristojna ponašanje, gospodin kapiten, i ja vazda sama nisam htio škandal. A oni sasvim došo pijan i onda opet tri poce naručila, a onda jedno digla noge i stalo nogom klavir igralo, i to sasvim ne valja u pristojan kuća, i onda ganz klavir razbila i sasvim, sasvim nema nikakva manir i ja kazo. A on pocu uzela i stala sve odostrag pocom lupala. I onda ja stao brzo pazikuća pozvao i Karl došla, i on uzela Karl i oko udarila i Henriete udarila oko isto, i mene pet puta obraz udarila. I to nije tako delikatno u pristojan kuća, i ja sam vikao. A on na kanal prozor otvorila i stala na prozor kao mala svinja, cičala; i to je sramota. I kako može na prozor na ulica kao mala svinja cičala? Pi, pi, pi, pi! I Karl odostrag njega za frak vukla od prozor i onda, istina, gospodin kapiten, poderala seinen Rock[24]. I onda on vikala, petnaest rubalj mus man njoj Strafe platila. I ja sam, gospodine kapiten, pet rubalj platio za seinen Rock. I to je nepristojna gost, gospodin kapiten, i svakakva škandal radila. Ja, kazala, na vas velik satir gedrückt bude, jer ja u svima novine mogu o vas sve napisala.

- Pisac je dakle?

- Jest, gospodin kapiten, i kakva je to nepristojna gost, gospodin kapiten, kod pristojni kuća...

- No, no, no! Dosta je! Ja sam tebi već govorio, govorio, ta ja sam tebi govorio...

- Ilja Petrovič - ponovo značajno progovori opet perovođa.

Poručnik ga pogleda naglo: perovođa klimne lako glavom.

- ... Evo dakle tebi, najpoštovanija Luiza Ivanovna, moj posljednji savjet, i to posljednji put, - nastavi poručnik. - Ako se kod tebe, u tvojoj pristojnoj kući, desi samo još jedan jedincati škandal, ja ću tebi zapapriti, kako se fino veli. Jesi li čula? Literatu dakle, piscu

[24] ***seinen Rock*** (njem.) - njegov kaput

platiti pet rubalja u "pristojnoj kući" za skut kaputa? Gle ti njih, tih pisaca! - i on dobaci Raskoljnjikovu preziran pogled. - I prekjučer se u gostionici desila slična zgoda: ručao, a neće da plati; "ja ću vas, veli, opisati za to u satiri." Na parobrodu opet jedan, prošle nedjelje, sramotnim imenima okrstio čestitu obitelj državnoga savjetnika, ženu i kćer. Iz slastičarnice onomad izgruhali jednoga šakama. Eto, kakvi su ti pisci, literati, studenti, vikači... Pi, a ti odlazi! Ja ću se sam svratiti k tebi... Pazi se onda! Jesi li čula?

Luiza Ivanovna stane s ubrzanom ljubaznošću klecati na sve strane i tako klecajući uzmakne do vrata; no na vratima natumara natraške na naočita časnika, vedra, zdrava lica, s krasnim, gustim, plavim zaliscima. To je bio glavom Nikodim Fomič, kvartski nadzornik. Luiza Ivanovna klecne brže skoro do poda, te izleti iz ureda sitnim koračićima, poskakujući.

- Opet lomljava, opet grom i munja, vijavica, uragan, - ljubazno se i prijateljski obrati Nikodim Fomič Ilji Petroviču, - opet ste uzbunili srce, opet ste planuli! Čuo sam još sa stuba!

- Da što! - progovori Ilja Petrovič s otmjenim nehajem (a i ne veli: da što, nego nekako: daa što-a), odlazeći s nekim spisima drugom stolu i slikovito trzajući uz svaki korak ramenima; kamo korak, onamo i rame. - Evo, izvolite pogledati: gospodin pisac, student dakle, to jest bivši, neće da plaća, mjenica poizdavao, iz stana se ne seli, neprestano stižu tužbe na njega, a on izvolio zamjeriti, što sam zapalio pred njim cigaretu! A on podlo radi, i izvolite ga pogledati: evo ga u najzamamnijem liku njegovu!

- Siromaštvo nije sramota, prijane, no pa što! Dabome, žestok kao barut, nije mogao da pretrpi uvredu. Vi ste mu zacijelo nešto zamjerili i niste se suspregli, - nastavi Nikodim Fomič, ljubazno se obraćajući Raskoljnjikovu, - no to je suvišno? Ja ću vam reći: naj-pleme-ni-ti-ji čovjek, ali barut, barut! Planuo, buknuo, izgorio - i nema ga! I sve je prošlo! A ostalo je samo zlatno srce! Njega su i u pukovniji okrstili: "poručnik-barut..."

- I kakva je to p-p-pukovnija bila! - klikne Ilja Petrovič, jako zadovoljan, što su ga tako prijatno poškakljali, ali još vazda se dureći.

Raskoljnjikovu se iznenada prohtjedne, da im svima rekne nešto neobično prijatno.

- Ta molim, gospodine kapetane, - započne jako slobodno, obraćajući se odmah Nikodimu Fomiču, - zamislite se u mome položaju. - Ja sam ih voljan zamoliti za oproštenje, ako sam čime uvrijedio. Ja sam siromašan, bolestan student, prignjeten (tako on i reče: "prignjeten") siromaštvom. Ja sam bivši student, jer sada ne mogu da se uzdržavam, no ja ću dobiti novca... Ja imam mater i sestru u -oj guberniji... Poslat će mi i... ja ću platiti. Moja je gazdarica dobra žena, no ona se je tako ozlojedila, što sam instrukcije izgubio i ne plaćam već četvrti mjesec, te mi ne šalje više ni objed... A ja nikako ne znam, kakva je to mjenica. Sad ona ište, da isplatim zadužnicu! Kako i da platim, rasudite sami!...

- To se nas ne tiče... - opet će primijetiti perovođa.

- Dopustite, dopustite, ja se s vama sasvim slažem, no dozvolite, da i ja objasnim, - prihvati opet riječ Raskoljnjikov, ne obraćajući se perovođi, nego vazda Nikodimu Fomiču, ali nastojeći svom silom, da se obrati i Ilji Petroviču, premda se taj svejednako pričinjao, kao da kopka po spisima, te zbog prezira i ne obraća na njega pažnju - dopustite, da i ja objasnim, da ja stanujem kod nje već oko tri godine, otkad sam došao iz provincije, a prije... prije, uostalom, čemu ne bih priznao i ja, ja sam odmah od prvoga početka obećao, da ću uzeti njenu kćer, obećao riječju, sasvim slobodno... bila je to djevojka... uostalom i sviđala mi se... premda nisam bio zaljubljen... u jednu riječ, mladost, to jest, ja velim, da

mi je gazdarica onda mnogo davala na vjeru i ja sam donekle provodio takav život... bio sam jako lakomislen...

- Nitko od vas, gospodine, ne iziskuje iznošenje ovakvih intimnosti, a i nemamo vremena, - prekine ga grubo i ponosito Ilja Petrovič, ali Raskoljnjikov ga vatreno zaustavi, premda mu je bilo izvanredno teško govoriti.

- No dopustite, dopustite, da vam donekle pripovjedim... kako je bilo... i ja... premda je suvišno pripovijedati, slažem se s vama, - no prije godinu dana umrla je ta djevojka od tifusa, ja sam pak ostao na stanu, gdje sam i bio, gazdarica mi je, kad se selila u sadašnji stan, rekla... i rekla prijateljski... da se ona sasvim uzda u mene, i sve... no ne bih li joj dao zadužnicu na sto i petnaest rubalja, na sve, koliko ona računa, da sam joj dužan. Dopustite, gospodine: ona je naročito rekla, čim joj dadem taj spis, kreditirat će mi opet, koliko želim, a nikada, nikada se neće - to su njene vlastite riječi - poslužiti tim spisom, dok ja sam ne platim... A evo sada, kad sam i instrukcije izgubio, i nemam ništa da jedem, tuži ona i utjeruje. Što da reknem sada?

- Sve se te čuvstvene potankosti ne tiču nas, milostivi gospodine, - odreže surovo Ilja Petrovič, - vi ste dužni dati iskaz i obvezu, a što ste tamo bili zaljubljeni i sve te tragične zgode nisu naša briga.

- Ta ti... okrutno... - promrmlja Nikodim Fomič, sjedajući za stol i laćajući se također potpisivanja. Bilo ga je nekako stid.

- Pišite dakle, - reći će perovođa Raskoljnjikovu.

- Što da pišem? - zapita on nekako osobito grubo.

Raskoljnjikovu se učini, da je perovođa sada nakon ispovijedi nehajniji i prezriviji prema njemu, no za čudo, i njemu bi samom odjedanput baš svejedno, što tko misli, i ta se promjena izvršila za jedan tren, za jedan čas. Kad bi mu se htjelo razmisliti malo, on bi se naravno začudio tomu, kako je prije časka i mogao ovako govoriti s njima, te im se narivavati sa svojim čuvstvima. A i otkud mu ta čuvstva? Ta kad bi se sada sva soba napunila ne kvartskim činovnicima, nego najbližim prijateljima, ni onda im ne bi valjda znao reći ni jednu čovječansku riječ, tako mu je u jedan mah opustjelo srce. Mračni osjećaj teške, beskrajne osamljenosti, otuđenosti naglo mu se javio jasno u duši. Nije mu srce ovako iznenada preobrazila niti niskoća onoga srdačnoga očitovanja pred Iljom Petrovičem, niti niskoća poručnikova slavodobića nad njim. Oh, što mu je i stalo sada do vlastite podlosti, do svih ambicija, poručnika, Njemica, utjerivanja dugova, uvreda, i tako dalje, i tako dalje! Kad bi ga osudili, da ovoga časa bude spaljen, ni onda se ne bi ganuo, a teško da bi i osudu saslušao pažljivo. U njemu se zbivalo nešto sasvim nepozato, novo, nenadano, čega nikada još nije bivalo. Ne, da je razumijevao, nego je jasno osjećao svom snagom osjećanja, da se ne samo s čuvstvenim očitovanjima, kao što maločas, nego uopće ni s čim ne može više obraćati tim ljudima u kvartskom uredu, pa sve da su mu to rođena braća i sestre, a ne kvartski poručnici, ni onda se ne bi imao ni za što obraćati njima, dapače ni u kojoj zgodi u životu; nikada još do ovoga časa nije osjetio ovakvo neobično, strašno čuvstvo. A najljuće ga muči, što je io više čuvstvo nego svijest, nego misao; baš čuvstvo, najmučnije čuvstvo od svih čuvstava, što ih je u životu proživio.

Perovođa mu stane kazivati iskaz, uobičajen u takvoj prilici, to jest: ne mogu da platim, obvezujem se, da ću platiti tada i tada, (kada bilo), iz grada neću odlaziti, svojinu neću prodavati ni poklanjati, i tako dalje.

- Ta vi ne možete da pišete, pero vam ispada iz ruku, - primijeti perovođa, radoznalo se zagledavajući u Raskoljnjikova. - Jeste li bolesni?

- Jesam... u glavi mi se vrti... govorite dalje!

- To je sve; potpišite se!

Perovođa uzme spis i zabavi se drugima.

Raskoljnjikov vrati pero, ali ne ustane i ne ode, nego se podlakti s obadva lakta na stol i stegne rukama glavu. Kao da mu zabijaju čavao u tjeme. Strašna mu misao sine glavom: da odmah ustane, da pristupi Nikodimu Fomiču i da mu ispripovjedi sve, što je jučer bilo, do posljednje sitnice, da onda ode s njim u stan i da mu pokaže stvari u kutu, u rupi. Napast je bila tako jaka, te on već ustade, da to izvrši. - "Ne bih li bar časom razmislio?" - sine mu u glavi - "Ne, bolje je bez razmišljanja, samo da stresem!" No onda stane kao ukopan: Nikodim Fomič govori vatreno Ilji Petroviču i do njega doletješe riječi:

- Ne može biti, obadvojicu će pustiti. Prvo, sve protuslovi; rasudite: zašto bi zvali pazikuću, ako su oni počinili? Da sebe okrive? Ili iz lukavštine? Ne, to bi već prelukavo bilo! A studenta Pestrjakova vidjeli su baš na vratima obadva pazikuće i građanka, baš u taj čas, kad je ulazio; išao je s tri prijatelja i rastao se s njima baš na vratima a još pred prijateljima zapitao pazikuću za stan. A Koch, taj je, prije nego što je pošao babi, sjedio pola sata dolje kod srebrnara i točno u sedam sati i tri četvrti krenuo od njega gore starici. Smislite sada...

- No dopustite, otkud u njih ovakvo protuslovlje: sami tvrde, da su lupali i vrata bila zaključana, a za tri časa, had dođoše s pazikućom, vrata su eto otvorena.

- To i jest majstorija: ubica je zacijelo bio unutra i zatvorio vrata zasunom; bili bi ga zacijelo tamo zatekli, da nije Koch počinio ludoriju, te i sam pošao po pazikuću. A on je baš za to vrijeme ulučio priliku, da siđe niz stube i da šmugne nekako kraj njih. Koch se krsti obadvjema rukama: "Da sam, veli, ostao tamo, on bi izletio i ubio bi me sjekirom". Rusku službu zahvalnicu hoće da dade odslužiti, - he-he!

- A ubicu nije nitko vidio?

- Otkud bi ga i vidio! Ta je kuća Nojeva lađa, - primijeti perovođa, koji je sjedio za svojim stolom.

- Stvar je jasna, stvar je jasna! - ponovi vatreno Nikodim Fomič.

- Nije, stvar je vrlo nejasna, - utvrdi Ilja Petrovič.

Raskoljnjikov digne šešir i pođe prema vratima, ali nije došao do vrata...

Kad se osvijestio, razabere, da sjedi na stolici, s desne ga strane pridržava neki čovjek, s lijeve mu strane stoji drugi čovjek, sa žutom čašom, punom žute vode, a Nikodim Fomič stoji pred njim i upiljio u njega pogled. Ustane sa stolice.

- Što je, jeste li bolesni? - prilično oštro zapita Nikodim Fomič.

- I kad se potpisivao, jedva je perom micao, - primijeti perovođa, sjedajući na svoje mjesto i laćajući se opet spisa.

- A jeste li odavno bolesni? - zavikne sa svoga mjesta Ilja Petrovič, listajući također po papirima.

I on je naravno promatrao bolesnika, dok je bio onesviješten, ali je odmah odstupio, čim se bolesnik osvijesti.

- Od jučer... - progunđa Raskoljnjikov kao odgovor.

- A jeste li jučer izlazili iz kuće?

- Jesam.

- Bolesni?

- Bolestan.

- U koliko sati?

- U osam sati naveče.

- A kamo, molim?

- Na ulicu.

- Kratko i jasno.

Raskoljnjikov je odgovarao oštro, otržito, sav blijed kao krpa i ne obarajući crnih upaljenih očiju pred pogledom Ilje Petroviča.

- Jedva stoji na nogama, a ti... - primijetit će Nikodim Fomič.

- Ništa i - izgovori nekako osobito Ilja Petrovič.

Nikodim Fomič htjede još nešto priklopiti, ali onda pogleda perovođu, koji je također bio upro pogled u njega, te zašuti. Svi odjedanput zašute. Bilo je neobično.

- No, dobro je, gospodine, - završi Ilja Petrovič, - mi vas ne zadržavamo.

Raskoljnjikov izađe. Čuo je još, kako je nakon njegova izlaska nastao živ razgovor i jasnije se od sviju razabirao glas Nikodima Fomiča, kao da pita... Na ulici se sasvim osvijesti.

"Pretraga, pretraga, odmah će biti pretraga!" - ponavljao je u sebi, te se žurio, da stigne kući. - "Razbojnici! Sumnjaju!" Malopređašnji ga strah zaokupi svega od glave do pete.

II

"A što, ako je već bila pretraga? Što, ako ih baš zateknem u sobi?"

Ali evo njegove sobe. Nema ničega i nikoga, nitko nije ni zavirio. Nije dapače ni Nastasja ništa dirnula. Oh, gospode! Kako je i mogao ostaviti maločas sve te stvari u toj rupi?

Poleti u kut, turi ruku u tapetu, te stane izvlačiti stvari i trpati ih u džepove. Bilo je svega osam komada: dvije škatulje s naušnicama ili nešto nalik, - nije valjano razgledao, onda četvore korice od safijana. Jedan je lanac bio zamotan samo u novinski papir. I još nešto u novinskom papiru, čini se, orden...

Potrpa sve u džepove, u kabanicu i u hlače u desni džep, što je ostao, a starao se, da se to ne bi primjećivalo. I novčarku uzme zajedno sa stvarima. Onda iziđe iz sobe i ostavi je sada za sobom otvorenu širom.

Stupao je brzo i čvrsto, te iako je osjećao, da je sav izlomljen, bio je pri svijesti. Bojao se potjere, bojao se, da će za po sata, možda i za četvrt sata biti izdan nalog, da paze na njega; mora dakle pošto poto zamesti za vremena tragove. Mora udesiti, dok još ima išta snage i bar neku rasudljivost... Kamo bi otišao?

Odlučio je već davno: "baciti sve u kanal, zamesti trag i svemu je kraj." Tako je odlučio još po noći, u bunilu, za onih časova, kad se nekoliko puta (sjeća se) trzao, da ustane i da pođe: "brže, brže, i sve baciti". Ali se pokazalo, da je jako teško baciti.

Lutao je obalom Jekaterinskog kanala već pola sata, a možda i dulje, te je nekoliko puta pogledavao na stepenice, što silaze kanalu, gdje god je na njih nailazio. Ali nikako ne može da izvrši, što je naumio: ili do samih stuba stoje splavovi i na njima peru pralje rubeninu, ili su privezani čamci, a svuda vrve ljudi, pa se može primijetiti odasvud s brije-

ga, sa svih strana: sumnjivo je, da čovjek namjerno silazi, staje i nešto baca u vodu. A ako korice ne potonu i stanu plivati? Pa i hoće. Svak će vidjeti. I tako već svi samo motre, kad ga sretaju, i ogledavaju ga, kao da jedino o njem vode brigu. - "Zašto tako, ili se možda meni samo čini?" mislio je.

Naposljetku mu padne na pamet: neće li biti bolje, da ode nekamo na Njevu? Tamo ima i manje svijeta, i ne primjećuje se, i svakako je zgodnije, a što je glavno - podalje je odavde. I začudi se, kako je cijelo pola sata lutao zabrinut i uzrujan opasnim mjestima, a nije se na to sjetio. A samo zato je potratio cijelo pola sata na nerazboritu stvar, jer je onako bio odlučio u snu, u bunilu! Postaje strašno rastresen i zaboravljiv, i zna to. Treba svakako da se požuri!

Pođe V-skim prospektom[25] na Njevu; no putem mu se javi odjedanput misao! "Zašto na Njevu? Zašto u vodu? Nije li bolje otići nekamo daleko, makar na Otok, i tamo gdjegod, na zabitnu mjestu, u šumi, pod grmom zakopati sve to i označiti možda drvo?" Osjećao je doduše, da u ovaj čas nije u stanju prosuditi sve jasno i zdravo, no ta mu se misao učinila pogrešivom.

Ali ni na Otoke nije mu bilo suđeno dospjeti, nego se desilo nešto drugo: kad je s V-skog prospekta izlazio na trg, smotri iznenada s lijeve strane ulaz u dvorište, okruženo samim slijepim zidovima, bez prozora. S desne strane, odmah od ulaza u dvorište, otegao se daleko u dvorište slijep, neokrečen zid susjedne trokatnice. S lijeve strane, paralelno sa slijepim zidom i također odmah do vrata, pruža se drvena ograda dvadesetak koračaja unutra u dvorište i onda zaokreće kutom na lijevu stranu. Bilo je to sklonito, zagrađeno mjesto, gdje leži neki materijal. Dalje je, otraga u dvorištu, izvirivao iza ograde okrajak niske začađene kamene suše, očigledno dio nekakve radionice. Tu je zacijelo neka kolarska ili bravarska radionica, ili nešto nalik; svuda se skoro već od vrata crni sama ugljena prašina. "Evo gdje bih mogao baciti i otići!" pomisli odjedanput. U dvorištu ne primijeti nikoga, te šmugne na vrata i opazi, baš kako treba, odmah do vrata prokopan ukraj ograde jarak, (kakav se često kopa u takvim kućama, gdje ima mnogo radnika, nadničara, izvoščika itd.), a iznad jarka, odmah tu na ogradi, piše ona, na takvim mjestima obična prijetnja: "Ovdje je zabranjeno stajati s kolima!" Dobro je dakle već zato, jer se neće nikako posumnjati na njega, što je skrenuo amo i stao. "Sve mahom pobacati gdje bilo i otići!"

Ogleda se još jednom i turi ruku u džep, ali tad opazi upravo kraj vanjskoga zida, između vrata i jarka, gdje nije razmak širi od aršina, velik, neotesan kamen, težak možda nekako pud i po, a do samog kamena uličnoga zida. Za tim je zidom ulica, pločnik, čuje se, kako švrljaju prolaznici, kojih ima tu vazda mnogo, no za vratima ga ne može nitko opaziti, ako baš ne skrene s ulice amo, što se uostalom može lako dogoditi, pa zato i treba da se žuri.

Sagne se kamenu, zgrabi ga snažno, objeručke, za gornji dio, napne sve sile i prevrne ga. Pod kamenom se otvorila nevelika udubina: onamo on stane odmah bacati sve iz džepa. Novčarka dospije na vršak, a ipak je u rupi bilo još mjesta. Onda zgrabi opet kamen, jedanput ga zakrene svali ga na pređašnju stranu, tako da je kamen opet stao na pređašnje mjesto, a samo se maljucno čini višim. No on nakopka zemlje i zatapka je uokolo nogom. Ništa se ne primjećuje.

Onda iziđe i krene na trg. Opet ga, kao i maločas u uredu, zaokupi velika, gotovo nepodnosiva radost. "Zameo sam trag! Tko će se, tko će se i sjetiti, da traži pod tim kamenom? Tu on leži možda još odonda, kad je građena kuća, i još će toliko proležati. Pa sve da i

[25] Voznjesenski prospekt.

nađu: tko će pomisliti na mene? Sve je svršeno! Nema dokaza!" I on se nasmije. Da, sjećao se kasnije, da se nasmijao nervoznim, tihim, nečujnim, dugim smijehom, i neprekidno se smijao za sve vrijeme, dok je prolazio trgom. No kad je stupio na K-ski boulevard, gdje se prekjuče sreo s onom djevojkom, naglo ga prođe smijeh. Druge mu misli sinu u glavu. Učini mu se i to, da mu je sada strahovito odurno prolaziti kraj one klupe, na kojoj je onda, nakon djevojčina odlaska, sjedio i premišljao, a užasno će biti i to, ako opet sretne onoga brkonju, kome je onda dao dvadeset kopjejaka: "Đavo ga odnio!"

Stupao je, te se ogledavao uokolo rastreseno i bijesno. Sve su mu se misli vrtjele sada oko jedne glavne točke, a on sada ostaje nasamo s tom glavnom točkom, - i to je dapače evo sada prvi put nakon ta dva mjeseca.

"A đavo odnio sve to!" pomisli on u neodoljivu bijesu, koji ga je naglo spopao. "Započelo se, pa se započelo, do đavola i taj novi život! Kako je to glupo, gospode!... A koliko sam ja danas nalagao i kolike sam podlosti počinio! Kako sam se odurno ulagivao i prenemagao maločas pred onim gadom Iljom Petrovičem! Uostalom, gluparija je i to! Pljujem ja na sve njih, pa i na to, što sam se ulagivao i prenemagao! Nije to ono, nikako nije to ono pravo!"

Zastane naglo; novo, sasvim nenadano i izvanredno prosto pitanje smelo ga i žalosno iznenadilo:

"Ako si sve to učinio svjesno, a nisi učinio glupanski, ako si zaista imao određen i čvrst cilj, kako da nisi dosad ni zavirio u novčarku i ne znaš, čega si se domogao, poradi čega si se namučio svih muka, te se svjesno dao na ovako podlo, gadno, nisko djelo? Ta ti si je maločas i u vodu htio da baciš, novčarku, skupa sa svim stvarima, što ih također nisi još ni vidio... Zar nije tako?

Jest, tako je, sve je tako. To je uostalom znao i prije i to mu nije nipošto novo pitanje; nije mu bilo ni onda, kad se po noći odlučio bez ikakvoga kolebanja i opiranja, baš kao da tako i mora biti, a drugačije i ne može da bude... Jest, sve je to znao i razumijevao, pa kao da je to bilo odlučeno još jučer, baš u onaj čas, kad se je bio nadvio nad kovčeg, te izvlačio iz njega škatuljice... Ta i jest tako!...

"To i jest zato, jer sam ja bolestan", - zaključi on naposljetku namrgođen, - "sam sam se izmučio i iskrhao sebe, a ni sam ne znam, što radim... I jučer, i prekjučer, i za sve to vrijeme lomio sam sebe. Ozdravit ću i neću se lomiti... A ako nikako ne ozdravim? Gospode, kako mi je dodijalo sve to!..." Stupao je ne zastajući. Mori ga želja, da se kakogod rastrese, ali ne zna, što bi učinio i čega bi se latio. Novo, neodoljivo čuvstvo uzelo ga zaokupljati iz časa u čas sve jače te jače; neko beskrajno, skoro fizičko gađenje od svega, što sreta i što ga okružuje, tvrdokorno, zlobno, mrsko. Gadni su mu svi sretaoci, - gadna su mu lica njihova, hod, kretnje. Naprosto bi da pljune na bilo koga, da ugrize, čini mu se, samo ako ga netko nagovori...

Zastane naglo, kad je izišao na obalu Male Njeve na Vasiljevskom otoku, kraj mosta. "Evo tu on stanuje, u ovoj kući", - pomisli: "Što je to, zar sam ja zbilja sam došao Razumihinu! Opet onakav isti slučaj, kao i nedavno... A ipak bih volio znati: jesam li ja sam došao, ili sam naprosto hodao, pa ovamo skrenuo? Svejedno; rekao sam ja... prekjučer... da ću k njemu sutradan nakon t o g a ; pa što, i otići ću mu! Kao da i ne mogu sada zaći k njemu...

Popne se Razumihinu u četvrti kat.

Bio je kod kuće u svojoj sobici, a u taj je mah radio, pisao, te mu sam otvori. Četiri se mjeseca nisu viđali. Razumihin je sjedio doma u haljini, koja je bila izderana u dronjke, u

papučama, obuvenima na bosu nogu, raščupan, neobrijan, neumiven. Na licu mu se javi čuđenje.

- Što je s tobom? - zavikne, ogledavajući od glave do pete druga, koji je ušao; onda pošuti i zviždukne.

- Zar ti je već tako loše? Ta ti si, brate, gizdom pretekao i mene, - priklopi, gledajući dronjke Raskoljnjikovljeve. - Ded sjedni, umorio si se valjda.

A kad se ovaj izvalio na turski divan od voštana platna, još gori, nego što je njegov, razabere Razumihin u jedan mah, da mu je gost bolestan.

- Ta ti si ozbiljno bolestan, znaš li ti?

Uzme mu pipati bilo, ali Raskoljnjikov istrgne ruku.

- Ne treba! - reći će - ja sam došao... eto dakle nemam nikakvih instrukcija... htjedoh dakle... uostalom, i ne trebam instrukcija...

- A znaš li, što? Ta ti buncaš! - primijeti Razumihin, koji ga je oštro motrio.

- Ne, ne buncam...

Raskoljnjikov ustane s divana. Dok se penjao Razumihinu, nije ni pomislio na to, da se mora eto sastati s njim lice u lice. A sada je za tren iskusio i dokučio, da u ovaj čas nije ni najmanje voljan sastajati se licem u lice s kim bilo na svijetu. Sva mu žuč uskipi. Stade se skoro gušiti od bijesa na samoga sebe, što je i prekoračio Razumihinov prag.

- Zbogom! - odreže naglo i pođe k vratima.

- Ta stani, stani, čudače!

- Čemu... - ponovi on, izvlačeći opet ruku.

- Kojega si đavola i došao onda? Jesi li pobenavio, što li ti je... skoro je i uvreda. Ne puštam te ovako.

- No, slušaj: došao sam ti zato, jer osim tebe ne znam nikoga, tko bi mi pomogao... da počnem... jer si ti bolji od svih njih, to jest umniji si i znaš da prosudiš... A sada vidim, da ne trebam ništa, čuješ, ama ništa... ničijih usluga ni saučešća... Ja sam sâm... No, dosta je! Pustite me s mirom!

- Ta pričekaj časkom, ti vjetrogonjo! Sasvim si poludio! Ja ti ne branim; radi, što te volja. Eto vidiš, instrukcija nemam ni ja, pa i ne marim za njih, no na Staležarskom trgu ima knjižar Heruvimov, a taj je u neku ruku nekakva instrukcija. Ne bih ga ja dao sada ni za pet instrukcija u trgovačkim kućama. Izdaje ti on neka izdanjca, izdaje knjižice iz prirodnih nauka, - pa kako se to rasprodaje! Sami naslovi vrijede zlata! Eto ti si vazda tvrdio, da sam ja glup: brate, moj, ima bogme glupljih od mene! Hoće i on da ima pravac, a glup je kao panj, no ja ga još i podbadam. Evo gle dva tabaka i nešto više njemačkoga teksta, po mom sudu najglupljega šarlatanstva; u jednu riječ, raspravlja se: je li žena čovjek ili nije? No, dokazuje se onda naravno, da jest čovjek. Heruvimov sprema to o ženskom pitanju; ja mu prevodim, on će ta dva i po arka rastegnuti na šest araka, sklepat ćemo presjajan naslov od pola stranice i prodavat ćemo po pola rublja. Razgrabit će se! Za prijevod mi plaća šest rubalja po arku, dobit ću dakle za sve petnaest rubalja, a šest sam rubalja uzeo predujma. Dok to svršimo, započet ćemo prevoditi o kitovima, onda iz drugoga dijela *Confessions*[26], neke smo dosadne brbljarije pronašli tamo, pa ćemo prevesti: Heruvi-

[26] ***Confessions*** (franc.) - *Ispovijesti*, autobiografsko djelo francuskog filozofa Jean Jacquesa Rousseaua (1712-1778)

movu je netko kazao, da je Rousseau nešto kao Radiščev[27]. Ja naravno ne prigovaram, đavo ga odnio! No, hoćeš li da prevedeš drugi arak: J e l i ž e n a č o v j e k ? Ako hoćeš, evo ti odmah tekst, evo ti pera, papira, - sve je to državno, - i evo ti tri rublja: ja sam uzeo predujam na cio prijevod za prvi i za drugi arak, tebi dakle pripadaju na tvoj dio upravo tri rublja. A dok svršiš taj arak, dobit ćeš još tri. I još nešto: nemoj smatrati, da sam ti iskazao kakvu uslugu. Naprotiv, čim si ušao, odmah sam mislio, u čemu ćeš mi koristiti. Prvo, ja sam u pravopisu slab, a drugo, u njemačkom sam jeziku, tu i tamo naprosto schwach, te ja sve to ponajviše sam smišljam, a jedina mi je utjeha, da je tako još i bolje. Ali tko bi i znao, možda i nije bolje, nego gore... Hoćeš ili nećeš?

Šuteći primi Raskoljnjikov arke s njemačkim člankom, primi tri rublja i ode bez ijedne riječi. Razumihin se u čudu zagleda za njim. Ali došavši već do Prve linije, Raskoljnjikov se odjednom vrati, popne se opet Razumihinu, položi na stol i njemačke arke i tri rublja, te opet iziđe! a ne izusti ni riječi.

- Jesi li ti u pijanskom ludilu, što li ti je? - zarikne Razumihin, koji se je naposljetku razbjesnio. - Što si navalio komedijati! Već si i mene smeo... Čemu si onda i dolazio, đavle?

- Ne trebam prijevoda... - promrmlja Raskoljnjikov silazeći već niza stube.

- Da koji ti đavo treba? - zavikne odozgor Razumihin.

Onaj je šutio i silazio.

- Hej, ti! Gdje stanuješ?

Nema odgovora.

- No pa đavo te odnio!

No Raskoljnjikov je već izlazio na ulicu. Na Nikolajevskom se mostu još jednom sasvim otrijezni, jer mu se je desila vrlo neprijatna zgoda. Ljuto ga ošinuo bičem po leđima kočijaš s neke kočije, jer mu je skoro zapao pod konje, premda mu je kočijaš tri četiri puta viknuo. Taj ga udar tako razbjesni, da je odskočio prema ogradi (tko bi znao, zašto je hodao sredinom mosta, kuda idu kola, a ne pješaci), te bijesno zaškrgutao i zaškripao zubima. Uokolo zaori dabome smijeh.

- I pravo je!

Fina ptica neka!

- Tako je to, pričinio se pijanicom i srlja naumice pod točkove, a ti odgovaraj za njega![28]

- To im je zanat, prijatelju, to im je zanat...

No u taj čas, dok je stajao do ograde, te još uvijek besmisleno, ljutito gledao za kočijom, koja se udaljuje, i trao leđa, osjeti iznenada, da mu netko tutka u ruke novce. Pogleda: vremešna trgovkinja, s povezačom na glavi i s cipelama od safijana na nogama, a s njom djevojčica, sa šeširićem i sa zelenim suncobranom, valjda njena kći. "Primi, baćuška, radi Krista!" On uzme, a one prođu. Dvadeset kopjejaka. Po odjeći i po liku lako su mogli suditi, da je prosjak, pravi sabirač novca po ulici, a što mu dadoše cijelih dvadeset kopjejaka, bilo je zato, što je ošinut bičem, a to ih je ganulo.

Stisne on tih dvadeset kopjejaka u ruci, pođe deset koračaja i okrene se licem prema Njevi, u pravcu carskog dvora. Nebo je bilo bez oblačića, a voda skoro modra, što je na Njevi

[27] A. N. Radiščev (1749-1802), ruski književnik; zbog romana *Putovanje iz Peterburga u Moskvu* (1790) osuđen je na smrt, ali je pomilovan i prognan u Sibir.

[28] U novinama se u to vrijeme pisalo kako su se siromasi namjerno bacali pod koltače ne bi li dobili pomoć kao bogalji.

rijetkost. Trulo saborne crkve, koje odnikud nije ljepše, nego kad ga gledaš odavde s mosta, dvadesetak koračaja od kapele, sjajem se sijalo, a kroz čisti se je zrak mogao jasno razabrati svaki njen ukras. Bol od biča stišala se i Raskoljnjikov zaboravi na taj udar; sada ga je svega zaokupila jedna nespokojna misao, koja mu i nije sasvim jasna. Stajao je i gledao u daljinu dugo, uporno; to mjesto poznaje osobito. Kad je odlazio na sveučilište, a još češće na povratku, često je, možda i stotinu puta, znao zastajati baš na ovom mjestu, upirati oči u tu zaista veličanstvenu panoramu i svaki se put nekako čuditi jednom svom nejasnom i nerazumljivom dojmu. Neobjašnjiva je hladnoća vijala svagda na njega s te veličanstvene panorame; ta je sjajna slika bila njemu puki nijemi i gluhi duh... Svaki se je put čudio svome mračnom, zagonetnom dojmu i odgađao na budućnost odgonetljaj, ne uzdajući se u sebe. A sada se iznenada jasno sjeti tih svojih pređašnjih pitanja i sumnja, te mu se čini, da ih se nije sada baš slučajno sjetio. Učini mu se neobičnim i čudnim već to, što je stao na isto mjesto, gdje i prije, kao da je zbilja vjerovao, da će o tom moći misliti sada, kao i prije, te se zabavljati onim istim temama i slikama, kojima se zabavljao... još nedavno. Skoro mu je i smiješno bilo, a u isti ga mah bolno stislo u prsima. U nekoj dubljini, dolje, negdje pad nogama, da jedva i zapaža, javila mu se sada ta nekadašnja prošlost, i nekadašnje misli, i nekadašnji problemi, i nekadašnje teme, i nekadašnji dojmovi, i sva ta panorama i on sam, i sve, sve... Kao da leti nekud u visinu i svega mu nestaje ispred očiju... Nehotice makne rukom i osjeti u pesnici stisnutih dvadeset kopjejaka. Raširi ruku, oštro pogleda u novac, zamahne i baci ga u vodu; onda se okrene i pođe kući. Učini mu se, kao da je u taj mah sam sebe odrezao nožicama od sviju i od svega.

Vrati se kući već pred veče, prohodao je dakle šest sati. Kuda i kako se vraća, toga se nije nikako sjećao. Razdjene se i sav drščući, kao premoren konj, legne na divan, potegne na sebe kabanicu i odmah zadrijema.

Prene se već u sumraku od užasne vike. Bože, kakva je to vika! Takvih neprirodnih glasova, takvoga jauka, vapaja, suza, udaraca nije još nikada čuo ni vidio. Nije ni mislio, da bi moglo biti ovakvog zvjerstva, ovakvog bijesa. U stravi se pridigne i sjedne na postelji, svakoga trena zamirući i mučeći se. Ali tučnjava, vapaji i psovke sve su jače te jače. I sada, na najsilnije čudo svoje, razazna odjednom gazdaričin glas. Vije ona, vrišti, nariče, brzo, naglo, a sipa riječi, da se i ne mogu razabrati, i moli nešto, dabome, da je prestanu tući, jer je bez milosrđa tuku na stubama. Glas onoga, što je tuče, tako je već strašan od pakosti i bjesnila, da mu samo krešti, ali ipak i taj, što bije, govori nešto, isto ovako brzo, nerazgovijetno, žurno i grcajući. Odjednom zatrepće Raskoljnjikov kao list: prepoznao je taj glas; to je glas Ilje Petroviča. Ilja je Petrovič ovdje i tuče gazdaricu! Caka je nogama, treska joj glavu o stepenice, to je jasno, to se čuje po zvuku, po vapajima, po udarcima! Što je to, je li se svijet prevrnuo, što li? Čuje se, kako se po svim katovima, po cijelim stubama skuplja svijet, čuju se glasovi, uzvici, ljudi se penju, tapkaju, lupaju vratima, slijeću se. "No, zašto, zašto, i kako može to da bude!" - ponovi on, ozbiljno misleći, da je sasvim pomjerio pameću. Ali nije, čuje on i suviše jasno!... No, kad je tako, doći će dakle odmah i k njemu, - "jer... sve je to zacijelo zbog onog istog... zbog jučerašnjeg... - Gospode!" Htjede zasunuti vrata, ali ruka mu se nije dizala... pa i ne koristi! Strah mu je kao led obložio dušu, izmorio ga, ukočio... Ali eto, sva se ta graja, što je potrajala jamačna deset časaka, stala pomalo stišavati. Gazdarica ječi i jauče, Ilja se Petrovič još vazda grozi i psuje... No sada se napokon, čini se, smirio i on; ne čuje se više. Da nije otišao? Gospode!" Jest, evo odlazi i gazdarica, sve ječeći i plačući... evo su se i vrata njena zalupila... Svijet se razilazi sa stuba u svoje stanove, - galame, prepiru se, dovikuju se, govor im čas raste do vike, čas pada do šaptanja. Valjda ih je mnogo bilo; skoro sva se kuća strčala. "Ta zar može to da bude, Bože! I zašto, zašto je on dolazio ovamo!"

Raskoljnjikov se iznemogao svali na divan, ali nije više zaklapao očiju; proleži otprilike po sata u takvoj muci i takvom nepodnosivom osjećanju beskrajne strave, kakve još nikada nije osjetio. Uto mu iznenada jarka svjetlost osvijetli sobu: ušla Nastasja sa svijećom i s tanjurom juhe. Pogleda ga pozorno, a kad je vidjela, da ne spava, metne svijeću na stol i stane razmještati po stolu, što je donijela: kruh, sol, tanjur, žlicu...

- Nisi valjda još od jučer jeo. Cio si dan protumarao, a eto te groznica trese.

- Nastasja... zašto su tukli gazdaricu?

Ona upre pogled u njega.

- Tko je tukao gazdaricu?

- Maločas... pred pola sata, Ilja Petrovič, nadzornikov pomoćnik, na stubama... Zašto ju je tako istukao i zašto je dolazio?

Nastasja ga šuteći i namrgođena stane promatrati i dugo je tako gledala. Bude mu neprijatno i dapače strašno od toga promatranja.

- Nastasjo, što šutiš? - progovori on naposljetku snebivljivo, slabim glasom.

- To je krv, - odgovori ona napokon, tiho i kao da govori sama sebi.

- Krv!... Kakva krv?... - promrmlja on, blijedeći i odmičući se prema zidu.

Nastasja ga je neprekidno promatrala šuteći.

- Nitko nije tukao gazdaricu, - progovori ona opet oštrim i odlučnim glasom.

Raskoljnjikov ju je gledao i jedva disao.

- Ja sam sâm čuo... ja nisam spavao... sjedio sam, - reče on još snebivljivije. - Dugo sam slušao... Došao nadzornikov pomoćnik... Svi se strčali na stube, iz svih stanova...

- Nitko nije dolazio. Krv to bukti u tebi; kad ona ne može nikuda, mora da se stine, pa onda ti se svašta prikazuje... Hoćeš li jesti, a?

Raskoljnjikov ne odgovara. Nastasja stoji još uvijek donjega, upire u njega oči i ne odlazi.

- Daj mi, da pijem... Nastasjuško!

Ona siđe i vrati se za dva časa s vodom u bijelom zemljanom vrču; ali se nije više sjećao, što je dalje bilo. Sjećao se samo, kako je gutnuo gutljaj hladne vode i prolio vodu iz vrča na prsa. Onda se onesvijestio.

III

Nije ipak bio u nesvjestici za cijele bolesti; bilo je to grozničavo stanje, s buncanjem i polusviješću. Mnogo štošta se on kasnije sjetio. Čas mu se je činilo, da se oko njega skupljaju silni ljudi, hoće da ga zgrabe i nekuda iznesu, te se zbog njega prepiru i svađaju. Čas je opet stajao sam u sobi, svi poizlazili i boje ga se, a samo pogdjekada odškrinjuju vrata, da ga pogledaju, groze mu se, dogovaraju se o nečem, smiju se i draže ga. Nastasje se sjećao, da je često bila kraj njega; razaznavao je još samo jednoga čovjeka, koji mu se je činio jako poznatim, ali tko je, nikako nije mogao da se sjeti, te se jadio zbog toga, pa i plakao. Gdjekad mu se je činilo, da leži već mjesec dana; drugi put opet, da je još uvijek isti dan. Ali na ono, - na ono je sasvim zaboravio; zato se svaki čas sjećao, da je na nešto zaboravio, što se ne smije zaboraviti, a to ga je sjećanje mučilo i morilo, te ga spopadao

bijes ili užasan, nepodnosiv strah. Trgao se onda s mjesta, da bježi, ali svaki ga je put netko zaustavljao silom i on je opet zapadao u nemoć i nesvjesticu. Naposljetku se sasvim osvijestio.

Desilo se to izjutra, u deset sati. U to jutarnje doba, za vedrih dana, sija mu vazda sunce dugim trakom na desni zid i osvjetljuje kut pokraj vrata. Do postelje mu je stajala Nastasja i još jedan čovjek, koji ga je jako radoznalo promatrao i bio mu potpuno nepoznat. Bio je to mlad momak u kaftanu, s bradicom, po vanjštini nalik na trgovačkog pomoćnika. Kroz odškrinuta je vrata virila gazdarica. Raskoljnjikov se pridigne.

- Tko je to, Nastasja? - zapita on, pokazujući na pomoćnika.

- Eto, prenuo se! - reče ona.

- Prenuli su se, - odazva se pomoćnik.

Gazdarica, koja je privirivala kroz vrata, razabere, da se prenuo, te odmah pritvori vrata i nestane. Bila je ona svagda snebivljiva, teško podnosi razgovore i objašnjenja. Bijaše joj četrdeset godina, debela je i gojna, crnih obrva i crnooka, blaga zbog debljine i lijenosti, a i dapače jako ljepušasta. Ali stidljiva preko mjere.

- Tko ste vi? - nastavi on ispitivati, obraćajući se pravo pomoćniku.

No u taj se čas opet otvore vrata širom, te uđe Razumihin, nešto sagnut, jer je visok.

- Kakva je to morska kajita, - zavikne on ulazeći, - svaki put udarim čelom; i to se zove stan! A jesi li se prenuo, brate? - Maločas sam čuo od Pašenjke.[29]

- Maločas se prenuo, - reče Nastasja.

- Maločas su se prenuli, - povladi i opet pomoćnik sa smiješkom.

- A tko ste, molim vas, vi? - zapita sada Razumihin, obraćajući mu se. - Ja sam, da izvolite znati, Vrazumihin; nisam ja Razumihin, kako me svi krste, nego Vrazumihin, student, plemićki sin, a on je moj prijatelj. No, a tko ste vi dakle?

- Ja sam u našoj radnji pomoćnik, od trgovca sam Šehopajeva i po poslu sam došao.

- Izvolite sjesti na tu stolicu! - Razumihin sjedne na drugu stolicu, s druge strane stolića. - Dobro si uradio, brate, što si se prenuo, - nastavi on, obraćajući se Raskoljnjikovu.

- Četvrti dan već jedva jedeš i piješ. Zaista, davali smo ti žlicom čaj. Ja sam ti dvaput dovodio Zosimova. Sjećaš li se Zosimova? Pregledao te je pomno i odmah rekao, da nije ništa, - udarilo ti nekako u glavu, što li. Nekakva živčana ludorija, loš je bio obrok, veli, malo su ti piva i rena davali, otud i jest bolest, ali ništa, proći će, izvući će se. Junačina ti je Zosimov! Upeo se, da izliječi. No ja vas ne zadržavam, - obrati se on opet pomoćniku. - bi li objasnili, što vam je po volji? Znaš, Rođa, iz njihove radnje dolaze već po drugi put; samo prije nije dolazio ovaj, nego drugi, pa sam s njim govorio. Tko je to prije vas dolazio ovamo?

- Bit će prekjuče, gospodine, jest. Bili su Aleksej Semjonovič; i oni su kod nas u radnji.

- A onaj kao da je bistriji od vas; što sudite?

- Jest gospodine; i jesu razumniji.

- Lijepo od vas; no nastavite!

- Eto od Afanasija Ivanoviča Vahrušina, za kojega ste, sudim, češće čuli, na molbu vaše mame, stigla vama preko naše radnje novčana doznaka, - započe pomoćnik, obraćajući se ravno Raskoljnjikovu. - U slučaju, ako ste vi već pri svijesti, da vam uručim trideset i

[29] Pašenjka, Pađa, Praskovja, Paraskeva, kod nas Petka.

pet rubalja, jer Semjon Semjonovič dobili su od Afanasija Ivanoviča obavijest, kao i prije, na molbu vaše mame. Vi, molim, znate?

- Da... sjećam se... Vahrušin... - progovori Raskoljnjikov zamišljeno.

- Čujete, trgovca Vahrušina zna! - zavikne Razumihin. - Kako da nije pri svijesti? Uostalom, ja sada vidim, da ste i vi bistar čovjek. Eto! Pametan je govor ugodno i slušati.

- Oni su sami, Vahrušin, Afanasij Ivanovič, a na molbu vaše mame, koja je po njima tim istim načinom slala već jednom; ni sada nisu odbili i obavijestili su ovih dana iz svojega mjesta Semjona Semjonoviča, da bi vam predao trideset i pet rubalja, dok ne bude mogao više.

- To "dok ne bude mogao više" najzgodnije vam je ispalo; nije loše ni ono o "vašoj mami". No, što sudite: je li sasvim pri svijesti, ili nije, - a?

- A što ću ja! Meni bi eto samo trebala potvrda.

- Nadrljat će on! Što imate? Knjigu?

- Knjigu, evo.

- Dajte je! Ded se, Rođa, pridigni! Ja ću te pridržati; naškrabaj ti njemu Raskoljnjikova, hvataj pero, pa eto nama, brate, novaca kao blata.

- Ne treba, - reče Raskoljnjikov, uklanjajući pero.

- Što ne treba?

- Neću da potpisujem.

- A kako ćeš, do bijesa, bez potvrde?

- Ne treba... novaca...

- Zar novaca ne treba! Ta ti, brate, buncaš, svjedočim! Nemojte se vi brinuti, ta on samo tako... opet leti. Uostalom, njemu to zna bivati, i kad je budan... Vi ste rasudljiv čovjek, pa ćemo ga rukovoditi, to jest, naprosto, vodit ćemo mu ruku i on će potpisati. Ded prihvatite...

- Pa mogu ja i drugi put doći.

- Ne, ne; čemu da se trudite. Vi ste rasudljiv čovjek... No, Rođa, ne zadržavaj gosta... vidiš, da čeka, - i on se ozbiljno spremi, da Raskoljnjikovu vodi ruku.

- Okani se, ja ću sam... - progovori Raskoljnjikov, prihvati pero i potpiše se u knjizi.

Pomoćnik isplati novce i ode.

- Bravo! A hoćeš li sada, brate, da jedeš?

- Hoću, - odgovori Raskoljnjikov.

- Imate li juhe?

- Ima jučerašnje, - odgovori Nastasja, koja je za sve to vrijeme stajala tu.

- S krompirom i s kašom od riže?

- S krompirom i kašom.

- Znam napamet. Nosi juhu, daj i čaja!

- Donijet ću.

Raskoljnjikov je sve to gledao u silnu čudu i u tupu, besmislenu strahu. Odlučio je, da šuti i da čeka: što će biti dalje? "Čini mi se, da ne tlapim", mislio je, "čini se, da je zaista"...

Za dva časa vrati se Nastasja s juhom i javi, da će odmah biti i čaja. Uz juhu se stvore dvije žlice, dva tanjura i šav pribor: slanik, bibernjača, gorušica za govedinu i drugo, čega prije u ovakvom redu već odavno nije bilo. Stolnjak je bio čist.

- Ne bi bilo loše, Nastasjuška, kad bi Praskovja Pavlovna naredila dvije bočice piva. Da ispijemo.

- Ih ti, prepredeni! - promrmlja Nastasja i ode, da izvrši zapovijest.

Raskoljnjikov je i dalje motrio mrko i napeto. Dotle se Razumihin premjesti k njemu na divan, nespretno kao medvjed, ljevicom mu obuhvati glavu, premda ju je Raskoljnjikov i sam mogao pridići, a desnicom mu prinese k ustima žlicu juhe, pošto je nekoliko puta duhnuo, da se on ne opeče. No juha je bila samo mlaka. Raskoljnjikov gutne pomamno jednu žlicu, onda drugu, treću. No kad mu je dao nekoliko žlica, Razumihin odjednom zastane i izjavi, da se treba posavjetovati sa Zosimovom, što će dalje.

Uđe Nastasja i donese dvije boce piva.

- A hoćeš čaja?

- Hoću.

- Brže amo i čaja, Nastasja, jer kad se radi o čaju, može i bez fakulteta. No evo i piva! - sjedne on opet na svoju stolicu, privuče k sebi juhu, govedinu i stane jesti s takvim apetitom, kao da nije jeo već tri dana.

- Ja, brate Rođa, ručavam sada ovako tu kod vas svaki dan, - progunđa on, koliko su mu dozvoljavala usta puna govedine, - a sve to naređuje Pašenjka, tvoja gazdarica, od sve duše časti mene. Ja, razumije se, ne iziskujem, ali i ne branim se. A, evo i Nastasje s čajem. Kako je hitra! Nastenjka, bi li piva?

- Mani se, obješenjače!

- A čaja?

- Čaja hajde de.

- Nalij! Stani, ja ću ti sam naliti; sjedni za stol.

Odmah se on prihvati posla, nalije, onda nalije još jednu čašu, okani se svoga doručka i sjedne opet na divan. Opet obuhvati ljevicom bolesnika, digne ga i stane ga pojiti čajem čajnom žličicom, te opet neprestano i nekako osobito usrdno duhati na žlicu, kao da to duhanje i jest najglavniji i spasonosni posao, od kojeg će ozdraviti. Raskoljnjikov je šutio i nije se protivio, premda je u sebi osjećao dosta snage, da se pridigne i sjedne na divan bez ičije pomoći, i rukama da vlada, i da drži žlicu ili čašu, pa možda i da hoda. Od neke čudne, skoro zvjerske lukavštine padne mu odjednom na pamet misao, da zasad sakrije svoje sile, da se pritaji, pritvori, ako treba, kao da još sve ne razumije, te da međutim pri sluhne i dokuči, što se tu zbiva. Uostalom, gađenje svoje nije mogao prevladati; kad je posrkao desetak žlica čaja, izvuče odjednom glavu, hirovito odgurne žlicu i opet se izvali na uzglavlje. Pod glavom su mu sada ležali zaista pravi jastuci. - napunjeni perjem i s čistim navlakama; i to on primijeti, te i o tom uzme rasuđivati.

- Mora nam Pašenjka još danas poslati malinova soka, da mu priredim napitak, - reče Razumihin, sjedajući na svoje mjesto i prihvatajući se opet juhe i piva.

- A otkud joj maline? - zapita Nastasja, držeći tasu na raširenih pet prsti i srčući čaj "kroz šećer".

- Maline će ona, draga moja, kupiti u dućanu. Vidiš, Rođa, tu se svašta dogodilo, a ti i ne znaš. Kad si ti onako obješenjački pobjegao od mene, a nisi rekao, gdje stanuješ, spopala me je tolika ljutina, te sam odlučio, da te moram naći i kazniti. Još toga sam se dana pri-

hvatio posla. Hodao sam, nahodao se, pitao sam, napitao se! Taj tvoj sadašnji stan bio sam zaboravio; uostalom, nisam ga se ni sjećao, jer ga nisam ni znao. Za pređašnji stan znao sam jedino, da je kod Pet uglova,[30] Harlamovljeva kuća. Tražio sam i tražio tu Harlamovljevu kuću, a onda izišlo na vidjelo, da kuća uopće nije Harlamovljeva, nego Buchova, - eto, kako se gdjekada buniš u glasovima. No, onda se ja rasrdio. Rasrdio se i otišao sutradan nasumce u prijavni ured, i smisli: za dva su mi časa tamo našli tebe. Ti si tamo zapisan.

- Zapisan.

- Dabome; a eto generala Kobeljova nikako nisu mogli da nađu, dok sam bio tamo. No dugo bih ti znao pričati. A čim sam gruhnuo onamo, odmah sam se upoznao sa svim tvojim poslovima; sa svima, brate; sa svima, sve ja znam; eto i ona je vidjela: i s Nikodinom Fomičem upoznao sam se, i Ilju Petroviča pokazali su mi, i s pazikućom, i s gospodinom Za mjotovom, Aleksandrom Grigorijevičem, perovođom u tom uredu, a naposljetku i s Pašenjkom, - to je kruna svega; eto i ona zna.

- Al sladi! - promrmlja Nastasja, obješenjački se smješkajući.

- Ta vi bi sam šećer da turate, Nastasja Nikiforovna. - Gle ti psa! - zavikne Nastasja i prasne u smijeh. - Ta ja sam Petrova, a nisam Nikiforova, - priklopi ona brzo, kad se prestala smijati.

- Uvažavat ćemo. Dakle, brate, da ti ne govorim suviše, ja htjedoh isprva pustiti svud ovuda električnu struju, da iskorijenim sve predrasude na tom mjestu, no Pašenjka je pobijedila. Ja nisam ni sanjao, brate, da je ona ovako... avenantna... a? Što sudiš?

Raskoljnjikov je šutio, ali nije ni na časak skidao s njega zaplašeni pogled, pa je i sada upro gledati u njega.

- Jako dapače, - nastavi Razumihin, - ni najmanje se ne buneći, što on šuti, nego kao da je dobio odgovor i sada mu povlađuje, - jako je dapače zgodna u svakom pogledu.

- Ih ti, živinče! - zavikne opet Nastasja, kojoj je taj razgovor očevidno bio neko neobjašnjivo blaženstvo.

- Loše je bilo, brate, što se ti od samoga početka nisi znao prihvatiti toga. S njom nije valjalo tako. Ta ona ti je, da pravo reknem, takvoga karaktera, kakvom se i ne nadaš! No o karakteru ćemo kasnije... Samo kako si, na primjer, dotle dotjerao, te se usudila, da ti ne šalje objed? Ili, na primjer, ta mjenica? Jesi li ti s pameti sišao, što li, da potpisuješ mjenice! Ili, na primjer, onaj brak, što ste uglavili, dok je još živjela kćerka, Natalija Jegorovna... Sve ja znam! Uostalom, vidim, da je to nježna žica i da sam ja magarac; oprosti mi! No kad je riječ o gluposti: što misliš, je li, brate, da Praskovja Pavlovna nije nipošto tako glupa, kako bi pomislio na prvi pogled, a?

- Da... - procijedi Raskoljnjikov, gledajući na stranu, no razumijevajući, da mu je korisnije podržavati razgovor.

- Zar nije istina? - uzvikne Razumihin, očevidno obradovan, što mu je odgovorio, - ali ni umna nije, a? Karakter, kojemu se nikako, nikako ne bi nadao! Ja se, brate, nešto bunim, uvjeravam te... Četrdeset godina zacijelo ima. Ona kaže: trideset i šest, i sasvim pravo. Uostalom, ja ti se kunem, da o njoj sudim više umom, samo po metafizici; tu ti se brate, stvorio pravi emblem, - što je tvoja algebra! Ništa ne razumijem! No sve je to gluparija; samo se ona jedanput uplašila, kad je vidjela, da ti nisi više student, instrukcija ni uniforme nemaš više, a nakon gospođičine smrti ona nema zašto da postupa s tobom kao s

[30] Raskršće u Peterburgu.

rođakom; a kako si se ti zavukao u kut i nisi podržavao ništa od pređašnjeg, naumila ona, da te otjera iz stana. Odavno je ona to kanila, ali joj je bilo žao mjenice. Osim toga si je ti uvjeravao, da će mama platiti...

- To sam ja govorio iz podlosti svoje... Mati moja skoro i sama moli milostinju... a ja sam lagao zato, da me drže na stanu i... hrane, - progovori Raskoljnjikov glasno i jasno.

- Da, to je razumno. Samo je nezgoda, što se tu namjerio gospodin Čebarov, dvorski savjetnik i poslovan čovjek; bez njega ne bi Pašenjka ništa ni smislila, koliko je stidljiva; ali poslovni čovjek nije stidljiv i prvi mu je posao bio, razumije se, da zapita: ima li nade, da će se mjenica isplatiti? Odgovor: ima nade, jer on ima mamu, koja će od sto dvadeset i pet rubalja mirovine izbaviti već Rođenjku, makar sama gladovala, a ima i sestricu takvu, što će za brata i u ropstvo. U to se je on i pouzdao... Što se vrckaš? Ja sam, brate, sve tvoje tajne dokučio; nisi ti ututanj raskrivao dušu pred Pašenjkom, dok si se s njom rođakao; a sada govorim o ljubavi... Eto, kako ti je: čestit i čuvstven čovjek raskriva dušu, a poslovan čovjek sluša i jede, a onda i pojede. Odstupila ona dakle mjenicu tomu Čebarovu, kao da ju je tobože isplatio, a on ni pat ni šest, nego utjeruj! Kad sam sve to doznao, htjedoh i njemu da pustim struju, pa da mi odlane na duši, ali u to sam se složio s Pašenjkom, te sam joj naredio, neka cijelu stvar obustavi, u samom dakle izvoru, i zajamčio joj, da ćeš platiti. Ja sam se, brate, podjamčio za tebe, čuješ li? Pozvali čebarova, zajazili ga s deset rubalja, spis mu oduzeli i čast mi je predočiti vam ga, - na riječ vam vjeruju sada, - evo, uzmite, zderao sam, kako treba.

Razumihin položi na stol zadužnicu; Raskoljnjikov ga pogleda, ne odgovori ni riječi i okrene se zidu. Trgne se i sam Razumihin.

- Vidiš, brate, - progovori on nakon jednog časa, - opet si navalio u ludorije. Htio sam te zabaviti i razveseliti brbljarijom, a kao da sam ti samo uzbunio žučljivost.

- Tebe to dakle nisam ja poznao u bunilu? - zapita Raskoljnjikov, pošto je i on časak pošutio, ali ne obaziruć se.

- Jest, mene, i bijes vas je spopadao zbog toga, pogotovo, kad sam doveo jedanput Zamjotova.

- Zamjotova?... Perovođu?... Zašto?

Raskoljnjikov se naglo okrene i upre oči u Razumihina.

- Pa što ti ovako... Što si se usplahirio? Želio je, da se upozna s tobom; sam je poželio, jer sam mnogo govorio s njim o tebi... Od koga bih inače i doznao ovoliko o tebi?... Zgodan je on čovo, brate, divan... na svoj način, razumije se. Sada smo prijatelji; skoro svaki dan se sastajemo. Ta ja sam se u ovaj kraj preselio. Ti još ne znaš? Istom sam se preselio. Bio sam s njim dvaput kod Lavize. Lavize se sjećaš, Lavize Ivanovne?

- Jesam li ja buncao što?

- Dabome da jesi! Niste znali za sebe.

- Što sam buncao?

- Eto ti! Što je buncao? Znaš, o čem se bunca... No sada, brate, da ne tratimo vrijeme, nego na posao!

On ustanu i uzme kapu.

- O čemu sam buncao?

- Baš navalio! Valjda te nije strah za kakvu tajnu? Ne boj se: o grofici nisi ništa kazivao. Ali o nekakvom buldogu, naušnicama, o nekim lancima, o Krestovskom otoku, o pazikući nekakvom, o Nikodimu Fomiču, pa o Ilji Petroviču, nadzornikovu pomoćniku, go-

vorio si mnogo. Osim toga ste se jako izvoljeli zanimati za vlastitu čarapu svoju, jako! Jadikovali ste: dajte mi čarapu, vazda tako. Zamjotov je sam po svim kutovima tražio vaše čarape i davao vam te prnje sâm svojim rukama, umivenima u mirisavoj vodi, s prstenjem. Onda ste se istom umirili, te ste dan i noć držali te prnje u rukama: nismo vam ih mogli istrgnuti. Valjda ti leže i sada negdje pod pokrivačem. I još si iskao rese od hlača, pa još kako plačljivo! Razbijali smo glavu: kakve su to opet rese? Ali ništa nismo mogli da dokučimo... Na posao dakle! Evo tu je trideset i pet rubalja; od njih uzimam deset, a za dva ću sata položiti račun o njima. Za to ću vrijeme poručiti po Zosimova, no on bi i tako trebao biti ovdje, jer je dvanaest sati. A vi Nastenjka, počešće zapitkujte, dok mene ne bude, hoće li da pije, ili što već bude želio. A Pašenjki ću odmah i sam reći, što treba. Do viđenja!

- Pašenjkom zove on nju! Ah, ti lijo prepredena! - progovori za njim Nastasja; onda otvori vrata i uzme za njim prisluškivati, ali nije istrajala, nego otrči i sama dolje.

Silno je radoznala što on govori s njenom gazdaricom; a i vidjelo se uopće, da je posve očarana Razumihinom.

Čim je ona zatvorila za sobom vrata, zbaci bolesnik sa sebe pokrivač i skoči kao sulud s postelje. S plamnom, grčevitom nestrpljivošću očekivao je on, da što prije odu, te kad njih ne bude, da se odmah lati posla. No čega, kakvoga posla da se lati? - to je sada zaboravio, baš kao za inat.

"Gospode! Reci mi ti samo jedno: znaju li oni sve ili još ne znaju? Ali ako već znaju i samo se pretvaraju, draže mene, dok ležim, a onda će odjednom ući i kazati, da je već sve odavno poznato i oni su samo tako... Što bih sada? Eto sam baš zaboravio; odjednom sam zaboravio, a maločas mi je bilo na pameti!"

Stajao je nasred sobe, te se u muci i neodlučnosti obazirao; priđe vratima, otvori ih i stane prisluškivati; ali nije to ono, što mu treba. Odjedanput kao da se sjetio, poleti u kut, gdje je u tapeti rupa, uzme sve ogledavati, turi ruku u rupu, počeprka, ali ni to nije ono, što treba. Ode do peći, otvori je i stane kopkati po pepelu; kako je onamo bacio otkitke od resa s hlača i krpe od razderanog džepa, tako evo i leže, nije ih dakle nitko opazio! Onda se sjeti čarape, o kojoj je maločas pripovijedao Razumihin. Istina je, leži ona evo na divanu, pod pokrivačem, ali se odonda već toliko istrla i isprljala, da Zamjotov, razumije se, nije mogao ništa opaziti.

"Eh, Zamjotov!... ured!... A zašto me zovu u ured? Gdje je pozivnica? Eh!... ja sam smućkao: to su me onda zvali! I onda sam promatrao čarapu, a sada... sada sam ja bolovao. A zašto je Zamjotov zalazio k meni? Zašto ga je doveo Razumihin... - mrmljao je u nemoći, sjedajući opet na divan. - A što je to? Jesam li ja još vazda u bunilu, ili je to zbiljski... Ha, sjetio sam se: da bježim! Što prije da bježim, svakako, svakako, da bježim! Da... a kuda? A gdje mi je odjeća? Cipela nemam! Uklonili! Sakrili! Razumijem! A, evo kabanice, - previdjeli su! Evo i novaca na stolu, hvala Bogu! Evo i mjenice... Uzet ću novce i otići ću, najmit ću drugi stan, neće me oni pronaći!... Da, a prijavni ured? Naći će me! Razumihin će naći. Bolje je, da sasvim pobjegnem... daleko... u Ameriku, pa ni brige me za njih! I mjenicu da ponesem... trebat će tamo... Što da još ponesem? Oni misle, da sam ja bolestan. I ne znaju, da ja mogu da hodam, he-he-he! Po očima sam im pogodio, da sve znaju! Da mi je samo sići niz stube! Ali ako tamo stoje njihovi stražari, redari! Što je to, čaj? A, evo je preostalo i piva, pola boce, hladno!

Uzme bocu, u kojoj je preostala još cijela čaša piva, i slatko iskapi nadušak, kao da gasi oganj u prsima. Ali ne prođe ni čas, a pivo mu udari u glavu i po leđima ga uhvati laka, dapače prijatna jeza. Legne i potegne pokrivač na sebe. Misli njegove, i onako bolesne i

nesuvisle, stanu se miješati sve jače te jače i nabrzo ga prevlada lak, prijatan san. S nasladom on nađe glavom mjesto na uzglavlju, čvršće se omota mekim vatnim pokrivačem, koji je sada na njem mjesto pređašnje razderane kabanice, uzdahne tiho i zapadne u dubok, krepak, ljekovit san.

Probudi se, kad je čuo da mu je netko ušao u sobu, rasklopi oči i smotri Razumihina, koji je otvorio vrata širom i stao na pragu, skanjujući se, bi li ušao ili ne bi. Raskoljnjikov se brže pridigne na divanu i zagleda se u njega, kao da hoće silom da se sjeti nečega.

- A, ne spavaš, no evo i mene! Nastasja, ded donesi zavežljaj! - zavikne Razumihin dolje. - Odmah ćeš dobiti račun.

- Koliko je sati? - zapita Raskoljnjikov, plaho se ogledavajući.

- Svojski si se naspavao, brate: veče je vani, bit će šest sati. Prespavao si šest sati i više.

- Gospode! Ta što je to!...

- Pa što onda? Na zdravlje ti bilo! Kamo ti se žuri? Na sastanak valjda? Sve je vrijeme sada naše. Ja te već tri sata čekam; dvaput sam dolazio, a ti si spavao. Za Zosimova sam dvaput pitao: nije kod kuće, eto, što ćeš! Pa ništa, doći će!... i po svojim sam poslovima hodao. Danas sam se ja preselio, sasvim sam se preselio, sa stricem. Sa mnom je sada stric... No k vragu, na posao!... Ded amo zavežljaj, Nastenjka! Odmah ćemo. A kako ti je, brate?

- Zdrav sam; ja nisam bolestan... Razumihine, jesi li ti ovdje odavno?

- Velim ti, čekam te tri sata.

- Ne pitam to, nego prije.

- Što prije?

- Otkad dolaziš ovamo?

- Ta ja sam ti maločas pripovjedio; zar se ne sjećaš?

Raskoljnjikov se zamisli. Snom mu se predviđa ono što je bilo maločas. Nije mogao sam da se sjeti, te pogleda Razumihina, pitajući ga pogledom.

- Hm! - reći će Razumihin, - zaboravio. Meni se i otoič učinilo, da ti još nisi pri sebi... Sada si se okrijepio snom... Jest, mnogo bolje izgledaš. Momčina! No sada na posao! Odmah ćeš se sjetiti. Ded pogledaj amo, dragoviću!

Stane razvezivati zavežljaj, koji ga je očevidno jako zanimao.

- To mi je, brate, vjeruj mi, osobito ležalo na srcu. Zato, jer treba da od tebe načinimo čovjeka. Da se latimo i da počnemo odozgor! Vidiš li ovu kasetu? - započne on, vadeći iz svežnja prilično lijepu, ali i sasvim običnu, jeftinu kapu. - Dopusti, da probam.

- Kasnije, poslije, - progovori Raskoljnjikov, odmahujući gadljivo.

- Ta nemoj, brate Rođa, nemoj se protiviti, jer kasnije će biti prekasno: a i ja neću stisnuti svu noć oči, jer ja sam kupio bez mjere, nasumce. Kao naručeno! - uzvikne on sa slavljem, pošto mu je probao kapu, - kao naručeno za tebe! Na glavi kapa, to je brate, glavna stvar u odjeći, i kao neka preporuka. Moj prijatelj Tolstjakov mora svaki put da skine svoj zaklopac, kad god dođe u društvo, gdje su svi sa šeširima i kapama na glavi. Svi misle, da je on tako ponizne ćudi, a nije, nego se stidi svojega ptičjega gnijezda, tako je to stidljiv čovjek! No, Nastenjka, evo gledajte dvije zgode za glavu: ovaj palmerston (on dohvati iz kuta zgužvanu okruglu kapu Raskoljnjikovljevu, koju je bogzna zašto okrstio palmerstonom) i ovu dragocjenu stvarcu! Sad procijeni, Rođa, što misliš, koliko sam platio. Nastasjuška! - obrati se on njoj, kad je vidio, da onaj šuti.

- Dvadeset kopjejaka dao si valjda, - odgovori Nastasja.

- Dvadeset kopjejaka, ludo! - zavikne uvrijeđen; - danas ne bih za dvadeset kopjejaka ni tebe mogao kupiti, - osamdeset kopjejaka! I to jedino zato, jer je iznošena. Ali zato je s pogodbom: dok ovu izneseš, dobit ćeš na godinu drugu besplatnu, Boga mi! No sada prelazimo na Sjedinjene Američke Države, kako smo to u gimnaziji zvali. Upozoravam, - hlačama se ponosim! - i on raširi pred Raskoljnjikova sive hlače od lake, ljetne, vunene materije, - niti ima rupice, niti mrljice na njima, nego su sasvim prilične, premda su iznošene; takav je i prsluk, jedne boje, kako moda iziskuje! A što je iznošeno, zapravo je i bolje, jer je mekše, nježnije... Vidiš, Rođa, da u svijetu postigneš karijeru, dosta ti je, po mom sudu, paziti svagda na sezonu; ako u siječnju ne iziskuješ šparge, očuvat ćeš u novčarki nekoliko rubalja; tako ti je to i s ovom kupovinom. Sada je ljetna sezona, te sam i kupio odjeću za ljeto, jer jesenska će sezona i onako iziskivati topliji materijal, pa će se ono morati baciti... pogotovo, što će se dotle sve raspasti, ako ne od sve veće raskoši, a ono od nutarnjih neprilika. No, ded procijeni! Koliko sudiš? - Dva rublja dvadeset i pet kopjejaka! i da znaš, opet uz onu predašnju pogodbu: dok izneseš to, dobit ćeš drugo na godinu besplatno! U Feđajevljevoj trgovini ne prodaju drugačije: kad jedanput platiš, dosta je za čitav život, jer po drugi put nećeš ni doći. Da prijeđemo dakle na cipele, - kako ti se sviđaju? Vidi se, da su iznošene, ali dva će mjeseca poslužiti, jer to je inozemni posao i inozemna roba: prodao ih je prošle nedjelje na Staležarskom trgu tajnik engleskog poklisarstva; nosio je samo šest dana, jako je trebao novaca. Cijena jedan rubalj pedeset kopjejaka. Povoljno?

- A možda mu ne pristaju na nogu, - primijeti Nastasja.

- Ne pristaju? A šta je ovo? - i on izvuče iz džepa staru, okorelu poderanu cipelu Raskoljnjikovljevu, sasvim oblijepljenu suhim blatom, - ponio sam ja uzorak, pa su mi po ovom čudovištu ustanovili pravu mjeru. Sve se je to radilo od srca. A zbog rubenine sam se dogovorio s gazdaricom. Evo, prvo, tri košulje, platnene, ali s prsima po modi... Evo dakle: osamdeset kopjejaka kapa, dva rublja dvadeset i pet kopjejaka druga odjeća, zajedno tri rublja i pet kopjejaka; rubalj i pedeset cipele - jer su eto jako dobre, - skupa četiri rublja pedeset i pet kopjejaka, a pet rubalja sva rubenina, - đuture smo pogodili, - svega dakle upravo devet rubalja pedeset i pet kopjejaka. Četrdeset i pet kopjejaka kusur, u bakrenim petacima, evo izvolite primiti, - tako si se ti, dakle, Rođa, obnovio u svoj odjeći, jer tvoja kabanica, sudim ja ne samo da još može služiti, nego je na njoj kao neko osobito dostojanstvo: tako je, kad naručuješ kod Šarmera! Što se tiče čarapa i svega drugoga, to prepuštam tebi samom: preostaje nam još dvadeset i pet rubljića, a za Pašenjku i za najamninu za stan ne brini se; ja sam ti rekao: kredit najneograničeniji. A sada brate, ded da ti presvučem rubeninu, a možda ti je bolest upravo samo u košulji...

- Okani se! Neću! - odmahivao je Raskoljnjikov, koji je s odvratnošću slušao taj na silu šaljivi izvještaj Razumihinov o kupnji odjeće.

- Ne može to biti, brate; ta zašto sam ja derao cipele! - navaljivao je Razumihin. - Nastasjuška, nemojte se stidjeti, nego pomozite, - eto dakle!

Koliko god se branio Raskoljnjikov, on mu ipak presvuče rubeninu. Raskoljnjikov se izvali na uzglavlje i dva časa ne progovori ni riječi.

"Dugo me se neće okaniti!" mislio je.

- Za kakve je novce kupljeno sve to? - zapita naposljetku, gledajući u zid.

- Novce? Evo ti na! Pa za tvoje vlastite novce. Maločas je bio tu pomoćnik, od Vahrušina, mama poslala; zar si i to zaboravio?

- Sjećam se sada... - progovori Raskoljnjikov nakon duge, mračne zamišljenosti.

Razumihin ga je namršten i uznemiren pogledavao.

Vrata se otvore, te uđe visok, gojan čovjek, također poznat Raskoljnjikovu nekako iz viđenja.

- Zosimov! - Teda negda! - zavikne Razumihin obradovan.

IV

Zosimov je bio visok, debeo čovjek, nabuhla, bezbojno-blijeda, obrijana lica, bijele, nakostriješene kose, s naočalima, s velikim, zlatnim prstenom na prstu nabuhlom od debljine. Dvadeset i sedam mu je godina. Na njemu je široka, gizdelinska, laka kabanica, svijetle ljetne hlače, i sve je uopće na njemu prostrano, gizdelinsko i novo novcato; košulji nema prigovora, lanac je na satu masivan. Kretnje su mu spore, nekako trome, ali u isti mah, namjerice slobodne; međutim, ma da to namjerno skriva, ipak se to često opaža. Svim se znancima čini teškim čovjekom, ali govore, da svoj posao razumije.

- Ja sam, brate, dvaput zalazio k tebi... - Vidiš, prenuo se! - dovikne mu Razumihin.

- Vidim, vidim; no kako nam je sada, a? - obrati se Zosimov Raskoljnjikovu, upre oči u njega, sjedne do njega na divan i odmah se razvagani, koliko god može.

- Hirovit je vazda, - nastavi Razumihin. - Otoič sam mu presvukao košulju, a on je skoro zaplakao.

- Razumije se; mogla se i poslije presvući košulja, kad on neće... Bilo je divno. Glava još vazda boli malko, a?

- Ja sam zdrav, ja sam sasvim zdrav! - progovori Raskoljnjikov odlučno i razdraženo, pridigne se na divanu, sijevnu očima, ali se odmah svali opet na uzglavlje i okrene zidu.

Zosimov ga je pozorno motrio.

- Jako dobro... sve je, kako treba, - reče on tromo. - Je li što jeo?

Reknu mu i zapitaju, što bi mu davali.

- Pa sve mu možete davati... Juhe, čaja... Gljiva i krastavaca, razumije se, ne dajte mu; no ni govedine ne treba, i... no čemu i brbljarije!... - On se zgleda s Razumihinom. - Miksturu bacite, i sve bacite, a ja ću sutra vidjeti... Možda bi i danas... no, da...

- Sutra ću ga naveče povesti na šetnju! - odreže Razumihin. - Otići ćemo u Jusupov vrt, a onda u "Palais de Cristal".[31]

- Sutra ja ne bih njega micao, no uostalom... malko... no, još ćemo vidjeti.

- To mi je mrsko danas ja baš slavim naselje u novom stanu, dva koraka odavde, pa bi i on mogao. Makar da na divanu leži među nama! Hoćeš li ti doći? - obrati se Razumihin Zosimovu. - Nemoj da zaboraviš, obećao si.

- Jedino kasnije možda, što si ti to priredio?

- Pa ništa: čaja, rakije, sleđeva. Bit će i piroga: skupit će se sami prijatelji.

- A tko?

[31] "Kristalni dvorac", restoran u Peterburgu.

- Sami ovdašnji i sve skoro novi, istina je, - osim staroga strica, a i taj je nov: jučer je istom doputovao u Peterburg zbog nekakvih poslova, u pet se godina jedanput viđamo.

- Tko je on?

- Sav je život prokunjao kao kotarski poštar... dobiva malu mirovinu, ima mu šezdeset i pet godina, ne vrijedi ni govoriti... Ja ga uostalom volim. Doći će Porfirij Petrovič: ovdašnji pristav istražitelj, pravnik. Ta ti ga znaš...

- I on ti je neki rođak?

- Neki daleki; a što se ti mrgodiš? Zar zato, što ste se jednom ispsovali, nećeš da dođeš?

- Briga me za njega...

- I to je najbolje. No, onda studenti, učitelj, činovnik jedan, glazbenik jedan, časnik, Zamjotov...

- Reci mi, molim te, kakve veze možeš imati ti, ili on. - Zosimov mahne glavom na Raskoljnjikova, - s nekakvim Zamjotovom?

- Oh vi izbirači? Principi!... Sav si ti na principima, kao na perima: ne smiješ ni da se makneš po svojoj volji; po mojem je sudu on valjan čovjek, - eto to je princip, a za drugo ne marim. Zamjotov je divan čovjek.

- I grabi sebi.

- Pa neka grabi, što me briga! Što onda, ako grabi! - zavikne Razumihin nekaho neobično razdražen. - Jesam li ga ja tebi zato hvalio, što grabi? Ja sam govorio, da je on samo na svoj način valjan! A ako ćemo baš sve sa svih strana razgledati, hoće li preostati mnogo valjanih ljudi? Ja sam uvjeren, da će onda za mene cijela, skupa s utrobom, dati svega jedan pečeni luk, a i to samo onda, ako za prid budeš i ti!...

- To je malo; ja ću za tebe dati dva...

- A ja za tebe samo jedan! Ded se još nadmudruj! Zamjotov je još deran, ja ću i za kosu da ga povučem, jer njega treba privlačiti, a ne treba odbijati. Ako odgurneš čovjeka, nećeš ga popraviti, pogotovo derana. S deranom moraš i dvostruko oprezniji biti. Eh vi, progresivni tupani, ništa vi ne razumijete! Čovjeka ne uvažavate, sebi na žao činite... A ako hoćeš da znaš, nas dvojica imamo možda i jedan zajednički posao.

- Želio bih ga znati.

- Sve u onoj stvari o slikarstvu, to jest o ličiocu... Izvući ćemo mi njega već! Uostalom sada nije ni opasno. Stvar je sasvim jasna! Mi ćemo samo da podgrijemo.

- Kakav je to ličilac?

- Što, nisam ti pripovijedao? Zar nisam? Jest, zbilja, bio sam samo započeo... to je o ubijstvu one babe, činovničke udovice, što je uzajmljivala na zaloge... eto tamo su umiješali ličioca...

- Čuo sam ja za to ubijstvo još prije tebe i ta me stvar dapače zanima... donekle... poradi jedne zgode... a i u novinama sam čitao! Pa eto...

- I Lizavetu su ubili! - bubne sada Nastasja, obraćajući se Raskoljnjikovu.

Za sve to vrijeme ostala je ona u sobi, pa se stisla kraj vrata i sluša.

- Lizavetu? - promrmlja Raskoljnjikov, da se je jedva i čulo.

- Ta Lizavetu, staretarku, zar ne znaš? Dolazila je i ovamo dolje. Još ti je pokrpila košulju.

Raskoljnjikov se okrene zidu i tamo na prljavoj tapeti s bijelim cvjetićima odabere jedan nespretni bijeli cvjetić, s nekim smeđim crticama, i počne razmatrati: koliko ima listića,

kakvi su zupci na listićima i koliko ima crtica. Osjećao je da su mu utrnule i ruke i noge, kao da su uzete, ali nije ni pokušao da se makne, nego upro gledati u cvjetić.

- No, što je onda s ličiocem? - prekine Zosimov nekako zlovoljno Nastasjino brbljanje.

Ona uzdahne i zašuti.

- I njega strpali među ubice! - nastavi Razumihin žestoko.

- Ima li kakvih dokaza?

- Kakvi vražji dokazi! Uostalom, baš to obličavanje i nije obličavanje, nego valja dokazati! To ti je isto onako, kao što su u prvi mah zgrabili i osumnjičili one, kako se zovu... Kocha i Pestrjakova! Pi! Kako se sve to glupo radi, gadi ti se, i kad te se ne tiče! Pestrjakov će možda danas doći k meni... Zbilja, Rođa, ti tu zgodu već znaš, dogodila se još prije tvoje bolesti, baš dan uoči onoga, kako si se onesvijestio u uredu, kad su ondje pripovijedali o tom...

Zosimov pogleda radoznalo Raskoljnjikova, a on se nije ni micao.

- Znaš il što, Razumihine? Gledam te ja, kako si brižljiv, - primijeti Zosimov.

- Neka, a ipak ćemo ih izvući! - klikne Razumihin i lupi desnicom o sto. - Znaš, što tu najgore vrijeđa? Ne vrijeđa to, što oni lažu, jer laž se može svagda oprostiti, laž je mila stvar, jer vodi istini. Nije to, nego me ljuti, što lažu i vlastitoj se laži klanjaju. Ja štujem Porfirija, no... A što ih je, na primjer, ponajprije zbunilo? Vrata su bila zatvorena, a kad su došli s pazikućom, bila su otvorena: dakle su ih ubili Koch i Pestrjakov! Eto ti njihove logike!

- Nemoj se žestiti; njih su samo pridržali; ne može se... Zbilja: ja sam sretao toga Kocha; on je, kako se pokazalo, kupovao od starice stvari, kojima je protekao rok! A?

- Jest, lupež neki! Kupuje on i mjenice, to mu je i zanat. Vrag ga odnio! Znaš li, na što se ja ljutim? Na njihovu jadnu rutinu, otrcanu, skorušenu, na to se ja ljutim... A eto u toj se samoj stvari može pronaći cijeli novi put. Već i sami psihološki podaci mogu pokazati, kako ćeš naići na istinski trag. "Mi imamo, vele, činjenice!" Ali činjenice nisu sve; bar polovina ti je posla u tom, kako si vješt, da se služiš činjenicama.

- A znaš li se ti služiti činjenicama?

- Ta ne možeš šutjeti, kad osjećaš i po opipu osjećaš da bi mogao pripomoći stvari, kad bi... Eh!... Znaš li ti stvar potanko?

- Ja sve čekam ono o ličiocu.

- Da, zbilja! Slušaj dakle priču: upravo preksutradan nakon ubijstva, izjutra, dok su se oni tamo još natezali s Kochom i Pestrjakovom, - premda su obadvojica jasno kao dan dokazali svaki svoj korak, - javila se odjednom sasvim nenadana činjenica. Neki seljanin Duškin, vlasnik krčme, sučelice onoj kući, došao u ured i donio draguljarske korice sa zlatnim naušnicama i ispričao cijelu pripovijest: "Dotrčao, veli, k meni preksinoć, od prilike iza osam sati", - dan i sat! paziš li? - "radnik ličilac, koji mu je po danu već dolazio, Mikolaj, i donio mu ovu škatulju sa zlatnim naušnicama i kamešcima, te me zamolio da ih uzmem u zalog za dva rublja, a kad sam ga zapitao: otkuda mu? - reče, da je našao na pločniku. Nisam ga više ispitivao o tom", - tako govori Duškin, - "nego sam mu dao banku", - to jest rubalj, - "jer ako ne založi meni, mislio sam, založit će drugome, a svakako će propiti, pa je bolje, neka stvar leži kod mene: tko čuva, ne gubi, a ako se što pojavi ili pročuje, ja ću predati." Priča on, dabome, bablje priče, laže, kao da se najmio, jer toga Duškina znam ja, on i sam radi sa zalozima i sakriva ukradene stvari, i nije zato smaknuo od Mikolaja stvar, koja vrijedi trideset rubalja, da je "preda". Naprosto se uplašio.

Ali do vraga, slušaj, nastavlja Duškin: - "A seljanina toga, Mikolaja Dementijeva, znam ja još od malih nogu, iz moje je gubernije i kotara zarajskog, jer i ja sam iz rjazanske gubernije. Mikolaj nije doduše pijanac, ali pije, a znao sam da on radi baš u toj kući, boji zajedno s Mitrejem, a on i Mitrej su iz jednoga mjesta. Kad je dobio banku, odmah ju je razmijenio, ispio mahom dvije čašice, uzeo kusur i otišao, a Mitreja ja nisam onda vidio s njim. Sutradan ja čujem, da je sjekirom ubijena Aljona Ivanovna i sestrica njena Lizaveta Ivanovna. Znao sam ih, a sada me popadne sumnja zbog onih naušnica, - jer sam znao, da je pokojnica uzajmljivala novce na zalog. Odem ja k njima i počnem oprezno ispitivati, kradomice, i ponajprvo zapitam: je li tu Mikolaj? I reče Mitrej, da je Mikolaj udario piti, vratio se kući u zoru, pijan, kod kuće ostao kojih deset časaka i opet otišao, a Mitrej ga kasnije nije vidio, te sam dokončava posao. Posao im je na istim stubama, gdje su one ubijene, u prvom katu. Kad sam sve to čuo, nisam nikom ništa odao", - tako govori Duškin, - "a o ubijstvu sam ispitao, što god sam mogao, i vratio se kući sve u toj mojoj sumnji. A jutros u osam sati", - to jest preksutrašnjeg dana, razumiješ? - "vidim, ulazi k meni Mikolaj, nije trijezan, ali nije ni jako pijan, može da razumije razgovor. Sjeo na klupu, šuti. A osim njega bio je u taj čas u krčmi samo još jedan čovjek stranac, i još je spavao na klupi drugi čovjek, znanac, i još dva moja derana. - Jesi li vidio Mitreja? - pitam. - Nisam, veli, nisam ga vidio. - I nisi bio tu? - Nisam, veli, od prekjuče. - A gdje si danas noćio? - Pa na Pijescima, kod ljudi iz Kolomne. - A otkud ti onda, pitam, te naušnice? - Našao sam na pločniku, - i govori tako, kao da se ne pristoji, i ne gleda me. - A jesi li čuo, velim, da se je to i to, one iste večeri i sata, dogodilo na tim stubama? - Nisam, kaže, nisam čuo, - pa sluša, oči razrogačio i problijedio kao kreda. Ja mu dakle pripovjedim, gledam, a on hvata kapu i ustaje. Htjedoh ga zadržati: čekaj, Mikolaju, velim, ne bi li gutnuli? Deranu namignem, neka pridrži vrata, a ja izađem iza pregrade: ali kad on đipnu iz krčme, pa na ulicu, pa trkom, pa u uličicu, ni traga mu ne ostade. Onda sam se ja oslobodio sumnje, jer je to sigurno njegova "krivica"...

- Dabome!... progovori Zosimov.

- Stoj i Slušaj konac! Pojurili, razumije se, što ih noge nose, za Mikolajem, uhvatili Duškina i ispitali, Mitreja također; prorešetali i one ljude iz Kolomne, a onda preksutradan uhvatili Mikolaja blizu -ske mitnice, na konačištu. Došao on onamo, skinuo sa sebe srebren krst i zaiskao za krst osminu rakije. Dali mu. Nakon nekoliko časaka otišla žena u kravsku staju i vidi kroz pukotinu: tamo on u suši kraj staje privezao za gredu pojas, petlju spetljao; stao na panj i hoće petlju da nadjene na vrat; žena zavikne iza glasa, slete se ljudi: "Takav si ti dakle!" - "Vodite me, veli, u taj i taj kvart; priznat ću sve." Odveli njega dakle, kako mu već priliči, k onoj redarstvenoj oblasti, eto ovamo. Pitaju ga: što je, kako je, tko je i koliko mu je godina, - "dvadeset i dvije", i tako dalje, i tako dalje. Pitaju: "Kad si radio s Mitrejem, nisi li vidio koga na stubama, u toliko i toliko sati?" Odgovara: "Dabome da su prolazili neki ljudi, može biti, ali nisam pazio". - "A nisi ništa čuo, buku kakvu ili što drugo?" - "Nisam ništa čuo osobito." - "A jesi li ti znao, Mikolaju, da su baš toga i toga dana, toga i toga sata, ubili i orobili tu i tu udovicu i sestru njenu?" - "Niti sam znao, niti sanjao. Čuo sam istom od Afanasija Pavliča prekjučer u krčmi." - "A otkud tebi naušnice?" - "Našao sam ih na pločniku" - "Zašto nisi sutradan došao s Mitrejem na posao?" - "Zato, jer sam se zapio." - "A gdje si pijančio?" - "Tamo i tamo." - "Zašto si pobjegao od Duškina?" - "Jer sam se onda jako uplašio." - "Od čega si se uplašio?" - "Da ću biti suđen." - "Čemu bi se plašio, ako znaš, da nisi ništa skrivio?... Vjerovao ti ili ne vjerovao, Zosimove, zapitali su ga to i baš tim riječima, znam zacijelo, meni su istinito kazali! Što veliš?

- Ta nije, ipak tu ima dokaza.

- Ne govorim ja sada o dokazima, nego o pitanju, o tom, kako oni razumiju jezgru same stvari!... Tako oni njega stiskali, stiskali, pritiskali, pritiskali, dok nije priznao: - "Nisam, veli, našao na pločniku, nego u stanu, gdje sam bojio s Mitrejem." - "Kako to?" - "Pa eto tako: bojio ja i Mitrej cio dan, do osam sati, i spremali se, da odemo, a Mitrej zgrabio četku, pa mene maznuo bojom po licu, maznuo mene bojom po licu i potrčao, a ja za njim. Trčim ja za njim i vičem iza glasa, a kad ću sa stuba u vežu, natrčim u sav mah na pazikuću i na gospodu, no koliko je gospode bilo s njim, ne sjećam se, a pazikuća me ispsovao za to, a i drugi me pazikuća ispsovao, onda izišla pazikućina žena, pa nas i ona ispsovala, i jedan gospodin baš ulazio u vežu s gospođom, i on nas ispsovao, jer smo se ja i Mićka izvalili poprijeko: ja zgrabio Mićku za kosu, svalio ga i gruham ga, a Mićka poda mnom zgrabio opet mene za kosu, pa i on mene gruha, a nismo to iz pakosti, nego sve iz ljubavi, igramo se. Onda se Mićka oslobodio i istrčao na ulicu, a ja za njim, ali ga nisam stigao, nego sam se sam vratio u stan, jer je vrijeme bilo, da odemo. Uzmem ja spremati i čekam Mitreja, hoće li doći. Tako sam za vratima u predsoblju, u kutu, stao na škatulju. Gledam, leži, zamotana u papir. Odmotam papir, vidim: neke maljucne kvačice; poskidao ja te kvačice, a ono u škatulji naušnice..."

- Za vratima? Za vratima je ležala? Za vratima? - zavikne iznenada Raskoljnjikov, gledajući Razumihina mutnim, zaplašenim pogledom, te se opre o ruku i podigne se polako na divanu.

- Da... A Što? Što je tebi? Što ti tako?

I Razumihin ustane.

- Ništa!... - odvrati Raskoljnjikov da se jedva čulo, pa se opet spusti na uzglavlje i opet se okrene zidu. Svi pošute na čas.

- Zadrijemao je jamačno, pa iza sna, - progovori najzad Razumihin, gledajući Zosimova, kao da ga pita.

Zosimov odmahne glavom, da nije.

- No, nastavi dakle, - reći će Zosimov; - što je dalje?

- Što bi bilo dalje! Čim je smotrio naušnice, zaboravio odmah i na stan i na Mićku, zgrabio kapu, otrčao k Duškinu i - kako znaš - dobio od njega rubalj, a slagao mu, da je našao na pločniku, te odmah udario piti. A o ubijstvu vazda tvrdi jedno te jedno: "Niti znam, niti sanjam, istom sam preksutradan čuo." - "A zašto se nisi javljao sve dosad?" - "Od straha". - "A zašto si htio da se objesiš?" - "Od pomisli" - "Od kakve pomisli?" - "Što će da me sude." - Eto, to je cijela priča. Što misliš sada: što su oni izvukli otud?

- Što da premišljam! Trag postoji, kakav bio da bio. Činjenica. Neće valjda pustiti na slobodu tvoga ličioca.

- Ta oni su njega već strpali među ubojice i U njih nema više nikakve sumnje.

- Što buncaš i što se žestiš! A što su naušnice? Priznaj i sam: kad onoga istoga dana i sata dopadaju Nikolaju u ruke naušnice iz staričina kovčega, - priznaj i sam, da su mu nekako morale dopasti u ruke. To nije sitnica kod takve istrage.

- Kako su dopale! Kako su dopale! - zavikne Razumihin. - Zar ti, doktor, ti, koji si nadasve dužan proučavati čovjeka, te si u zgodnijim prilikama od ikoga, da proučiš čovječju narav, - zar ti ne vidiš, po svim ovim podacima, kakve je naravi taj Nikolaj? Zar ti ne vidiš od prvoga trena, da je sve najsvetija istina, što je on iskazao na preslušavanju? Baš onako su mu i dopale u ruke, kako je iskazao. Stao je na škatulju i podigao ju!

- Najsvetija istina! A ipak je i sam priznao, da je u prvi mah slagao!

- Slušaj me, slušaj pozorno: i pazikuća, i Koch, i Pestrjakov i drugi pazikuća, i žena pazikuće, i ona građanka što je u taj čas sjedjela kod nje u pazikućinom stanu, i dvorski savjetnik Krjukov, koji je baš u taj par sišao s kočije, te je s damom ispod rake ulazio u vežu, - svi oni, to jest osam ili deset svjedoka, jednoglasno iskazuju, da je Nikolaj pritisnuo Dmitrija na zemlju, pa je ležao na njem i bubao ga, a ovaj mu se uhvatio za kosu, te i on njega buba. Leže oni poprijeko na putu i zakrčili prolaz; psuju ih sa sviju strana, a oni "kao mala djeca" (tako doslovce kazuju svjedoci) leže jedan na drugom, vrište, tuku se, hihoću, tko će koga da nathihoće, smiješno iscerili lica, a onda kao djeca istrčali na ulicu i vitlaju se. Jesi li čuo? Uoči sada ljudski: gore leže još topla tjelesa, čuješ, topla, kako su ih i našli! Ako su oni ubili, ili sam Nikolaj, pa obili kovčeg i pokrali, ili bilo kako učestvovali a grabežu, onda dopusti, da te zapitam samo jedno: slaže li se ovakvo duševno raspoloženje, to jest vrištanje, hihotanje, djetinjska tučnjava na vratima, - sa sjekirama, s krvlju, sa zločinačkom lukavštinom, opreznošću, grabežom? Istom su ih ubili, istom prije pet šest časaka, - tako je, jer su tijela bila još topla, - i eto već oni ostavili tjelesa, ostavili otvoren stan, a znaju, da maločas prođoše kraj njih ljudi onamo, ostavili plijen, pa se kao mala djeca valjaju po putu, hihoću, privlače na sebe opću pažnju, i za to ima deset složnih svjedoka!

- Dabome, čudno je! Razumije se, ne može biti, no... - Nije, brate, nije n o , ali ako te naušnice, što su istoga dana i sata dopale Nikolaju u ruke, sačinjavaju važnu, faktičnu o b j e d u na njega (premda se ta objeda može upravo objasniti njegovim iskazom, dakle je još p r i j e p o r n a), onda treba uvažiti i činjenice, koje ga pravdaju, pogotovo gdje su te činjenice n e p o b i t n e . Što sudiš ti, po karakteru naše jurisprudencije, hoće li oni prihvatiti, ili jesu li sposobni da prihvate takvu činjenicu, - osnovanu jedino na samoj psihološkoj nemogućnosti, jedino na duševnom raspoloženju, - za nepobitnu činjenicu, koja ruši sve bitne činjenice, što ga okrivljuju, kakve bile da bile? Ne, neće prihvatiti, neće prihvatiti ni za što, jer su eto našli škatulju i čovjek je htio da se objesi, "a toga ne bi moglo biti, da se nije osjećao krivim!" To ti je glavno pitanje i zato se ja žestim! Razumij!

- Pa vidim ja, da se ti žestiš. Stani, zaboravio sam da te zapitam: čime je dokazano, da je škatulja s naušnicama zaista iz staričina kovčega?

- To je dokazano, - odgovori Razumihin, mršteći se i kao preko volje. - Koch je prepoznao stvar i kazao, tko ju je založio, a taj je pouzdano dokazao, da je stvar baš njegova.

- To je loše. Sada još nešto: nije li tko vidio Nikolaja u ono vrijeme, kad su Koch i Pestrjakov prošli gore i ne može li se to čimegod dokazati?

- To ti je ono: nitko nije vidio, - odgovori Razumihin zlovoljno, - to i jest zlo; nisu ih opazili niti Koch i Pestrjakov, kad su prolazili gore, premda njihovo svjedočanstvo ne bi sada značilo mnogo. "Vidjeli smo, da je stan otvoren, da u njem valjda rade, no nismo na prolasku pazili i ne sjećamo se točno, jesu li tamo u taj čas bili radnici ili nisu."

- Hm!... Cijelo im je dakle opravdanje, što su se gruhali i što su hihotali. Recimo, da je to jak dokaz, no... Molim te sada: kako objašnjavaš ti sam cijelu tu zgodu? Čime objašnjavaš nalazak naušnica, ako ih je on zaista tamo našao, kako iskazuje?

- Čim objašnjavam? Što tu i treba objašnjavati: stvar je jasna! Bar put, kojim treba da bude povedena stvar, jasan je i dokazan, i baš ga je ta škatulja dokazala. Prvi je ubojica izgubio te naušnice. Ubojica je bio gore, dok su Koch i Pestrjakov lupali, a vrata je zasunuo. Koch je počinio ludoriju i pošao dolje, a onda ubojica izletio i potrčao također dolje, jer nije nikud ni mogao. Na stubama se sakrio od Kocha, Pestrjakova i pazikuće u prazni stan, baš u onaj čas, kad su Dmitrij i Nikolaj istrčali iz stana, odstojao je za vratima, dok su se pazikuća i onaj drugi penjali gore, počekao, dok se nisu stišali koraci, te sišao sas-

vim mirno dolje, baš u onaj čas kad su Dmitrij i Nikolaj istrčali na ulicu, i svi se razišli, i nitko nije ostao u veži. Možda su ga i vidjeli, ali nisu primijetili; zar malo svijeta prolazi? A škatulju je on ispustio iz džepa, dok je stajao za vratima, i nije opazio, da je izgubio, jer mu nije bilo do toga. Škatulja pak jasno dokazuje, da je baš tamo stajao. Eto to ti je cijela majstorija!

- Lukavo! Bome lukavo, brate. Nadasve lukavo.

- A zašto, zašto?

- Pa zato, jer je suviše zgodno ispalo... i splelo se... kao na pozornici.

- E-eh! - zavikne Razumihin, ali u taj se čas otvore vrata i uđe novo lice, koje nitko od nazočnih nije poznavao.

V

Bio je to gospodin već u godinama, dotjeran, stasit, oprezan i zlovoljan u licu. Stao odmah na vratima, pa se ogledava s uvredljivim i neprikrivenim čuđenjem i kao da pita pogledima: "Kamo sam ja to zapao?" Nepovjerljivo i dapače se pretvarajući, da je nešto zaplašen, pa i skoro uvrijeđen, ogleda on tijesnu i nisku "brodsku kajitu" Raskoljnjikovljevu. S isto takvim čudom svrati oči i zaustavi ih na samom Raskoljnjikovu, koji je razdjeven, raščupan, neumiven ležao na svojem jadnom, prljavom divanu, te i sam ukočeno gledao njega. Onda poče isto tako polagano gledati razbarušeni, neobrijani, neočešljani lik Razumihinov, a taj mu je opet drsko, kao da pita, gledao ravno u oči i nije se ni micao s mjesta. Napeto šutanje potraje časak, a naposljetku, kako i mora da bude, nastane mala promjena dekoracije. Gospodin što je ušao, rasudio valjda po nekim, uostalom vrlo jasnim činjenicama, da ovdje, u ovoj "brodskoj kajiti", neće ništa postići pretjeranom dostojanstvenošću, te se malo umekšao i uljudno, ali ipak nekako odrešito progovorio, obraćajući se Zosimovu i jasno krešući svaku slovku u svome pitanju:

- Rodion Romanič Raskoljnjikov, gospodin student ili bivši student?

Zosimov se polako gane, te bi možda bio i odgovorio, da ga nije pretekao odmah Razumihin, koga nije nitko ni pitao:

- Eno ga, leži na divanu! A što bi vi?

To familijarno "a što bi vi?" zateče dotjeranog gospodina i on zamalo da se nije obratio Razumihinu, ali se ipak suzdrži za vremena i brže se opet okrene Zosimovu.

- Evo Raskoljnjikova! - promrmlja Zosimov i mahne glavom na bolesnika, onda zijevne, a pritom nekako neobično jako zine i onda ostane neobično dugo u tom položaju. Zatim se polako maši u džep na prsluku, izvuče golem sat, pupčast, sa zaklopcem, otklopi ga, pogleda, pa ga stane opet onako polagano i lijeno gurati u džep.

Raskoljnjikov je za sve to vrijeme ležao šuteći, naleđuške, te je zurio u pridošlicu, ali mislio nije ništa. Lice njegovo, koje je sada odvratio od zanimljivoga cvjetića na tapeti, bilo je blijedo i iskazivalo je neobičnu patnju, kao da je ovaj čas pretrpio bolnu operaciju ili kao da su ga tek pustili iz mučilišta. No pridošli gospodin stade pomalo razbuđivati u njem sve veću te veću pažnju, onda sumnju, onda nepovjerljivost i dapače kao neku bojazan. A kad je Zosimov pokazao na njega i rekao: "Evo Raskoljnjikova", u jedan se mah naglo

pridigao, kao da je odskočio, te sjeo na postelji i izgovorio skoro izazovnim, no isprekidanim, slabim glasom:

- Jest! Ja sam Raskoljnjikov! Što bi vi?

Gost ga pogleda pozorno i izgovori otržito:

- Petar Petrovič Lužin. Nadam se pouzdano, da vam moje ime nije već sasvim nepoznato.

No Raskoljnjikov, koji je očekivao nešto sasvim drugo, pogleda ga tupo, zamišljeno i ne odgovori ništa, kao da uopće prvi put čuje ime Petra Petroviča.

- Kako to, zar niste dosad izvoljeli dobiti nikakvu vijest? - zapita Petar Petrovič, previjajući se nekako.

Kao odgovor na to pitanje, Raskoljnjikov se polagano spusti na uzglavlje, zavrati ruke pod glavu i zagleda se u strop. Lužinu se javi na licu tuga. Zosimov i Razumihin stanu ga još radoznalije promatrati, te se on naposljetku očigledno zbuni.

- Ja sam mislio i računao sam, - promuca on, - da je pismo, što je poslano prije deset dana i više, skoro pred dvije sedmice...

- Slušajte, što vi tu neprestano stojite kod vrata? - prekine ga sada Razumihin. - Ako želite što izjaviti, sjednite, jer tamo je tijesno za obadvoje, za vas i za Nastasju. Nastasja, ukloni se, propusti! Prođite, evo vam stolice, ovdje! Ta provucite se!

On odmakne svoju stolicu od stola, raskrči nešto mjesta među stolom i svojim koljenima, te počeka u nekom napetom stanju, da se gost provuče kroz tu pukotinu. Odabrao je bio takav čas, da gost nije mogao nikako odbiti, te se on protura kroz taj uski prostor, žureći se i spotičući se. Kad je stigao do stolice, sjedne i nepovjerljivo pogleda Razumihina.

- Vi se uostalom nemojte pometati, - istrese Razumihin, - Rođa boluje već peti dan, tri je dana bio u bunilu, ali se sada osvijestio, pa i jeo je s apetitom. Evo tu mu sjedi doktor, upravo ga je pregledao, a ja sam Rođin drugar, također bivši student, i sada ga tetošim; ne pazite dakle na nas i ne budite u neprilici, nego govorite dalje, što vam je po volji.

- Hvala vam. Samo neću li ja uznemiravati bolesnika svojim prisućem i razgovorom? - obrati se Petar Petrovič Zosimovu.

- N-ne ćete, - promuca Zosimov, - možda ćete ga i zabaviti, - i on zijevne opet.

- O, on je već odavno pri svijesti, još od jutra! - nastavi Razumihin, čija je familijarnost bila tako iskreno prostodušna, da se Petar Petrovič predomislio i započeo se bodriti, možda donekle i zato, što se pokazalo da je taj odrpanac i bezobraznik ipak student.

- Vaša mama... - započne Lužin.

- Hm! - glasno će Razumihin.

Lužin ga pogleda, kao da pita.

- Ništa, ja samo tako; nastavite...

Lužin slegne ramenima.

- ... Vaša je mama, dok sam još ja bio kod njih, započela pismo da vam piše. Kad sam stigao ovamo, počekao sam namjerice nekoliko dana i nisam dolazio k vama, kako bih bio sasvim siguran, da ste vi izviješteni o svem; no sada, na čudo moje...

- Znam, znam! - progovori iznebuha Raskoljnjikov u nestrpljivoj zlovolji. - Vi ste to? Mladoženja? No, znam... dosta je!

Petar Petrovič uvrijedi se duboko, ali prešuti. Svom je silom htio brže da dokuči, što li znači sve to. Časak potraje šutanje.

Raskoljnjikov se bio malo okrenuo prema njemu, kad mu je odgovarao, te ga sada počne opet pozorno motriti, s nekom osobitom radoznalošću, kao da maločas nije dospio, da ga svega razmotri, ili kao da ga je iznenadilo nešto novo na njemu, pa se zato i naročito pridigao s uzglavlja. U pojavi Petra Petroviča iznenađivalo je zaista nešto osobito, to jest, nešto, što opravdava naziv "mladoženja", koji mu je otoič bezobzirno dobačen. Ponajprije se vidjelo i suviše primjećivalo, da se Petar Petrovič svom silom požurio, da se okoristi s ovo nekoliko dana u prijestolnici, te se udesio i dotjerao, da dočeka zaručnicu, što je uostalom sasvim nedužno i dopušteno. Dapače, i vlastita, možda i prezadovoljna samom sobom, njegova svijest o prijatnoj promjeni na bolje mogla bi mu se oprostiti u ovoj prilici, jer se Petar Petrovič nalazi u ulozi zaručnika. Sva mu je odjeća tek od krojača i sve je na njem lijepo, samo je sve prenovo i suviše odaje neku svrhu. Dapače i gizdelinski, novi novcati, okrugli šešir posvjedočava tu svrhu. Petar Petrovič s prevelikim poštovanjem postupa s tim šeširom i preoprezno ga drži u rukama. Dapače i divne rukavice, prave žuvenjevske rukavice, jorgovanove boje, posvjedočavaju to isto, već po tom, što ih on ne navlači, nego ih samo za paradu nosi u rukama. U odjeći Petra Petroviča gospoduju svijetle mladićke boje. Na njemu je lijep ljetni kaputić svijetlosmeđe boje, lake svijetle hlače, isto takav prsluk, tek kupljena, fina rubenina, lagašna batisana ogrlica s ružičastim tracima, a što je najljepše: sve to i pristaje Petru Petroviču. Lice mu je jako svježe i dapače lijepo, te se i onako čini mlađim od četrdeset i pet godina. Tamni zalisci osjenjuju lice s obadviju strana kao dvije kotlete i vrlo se lijepo gusnu ukraj izbrijane brade, koja se svijetli i blista. Dapače ni kosa, koja je uostalom tek malo prosijeda, a frizer ju je očešljao i zakovrčio, nije poradi toga nipošto smiješna niti kakogod glupa oblina, kako to obično biva sa zakovrčenom kosom, jer pridaje licu neizbježivu sličnost s Nijemcem, koji ide na vjenčanje. Ako na tom pri lično lijepom i solidnom licu ima išta, što je zaista neprijatno i što odbija, tome su već drugi razlozi. Kad je Raskoljnjikov bez sustezanja razmotrio gospodina Lužina, zlobno se nasmiješi, opet se spusti na uzglavlje i zagleda se, kao i prije, u strop.

No gospodin se Lužin sabere, te kao da je odlučio, da neće zasad primjećivati sve te nastranosti.

- Jako, jako žalim, što sam vas zatekao u ovakovom stanju, - započne opet, s teškom mukom prekidajući šutnju. - Da sam znao, da bolujete, bio bih se i prije svratio. No znate, brige!... Osim toga imam u senatu jedan vrlo važan odvjetnički posao. A i ne spominjem one brige, kojima ćete se i vi dosjetiti. Vaše, to jest mamu i sestru, očekujem iz sata u sat.

Raskoljnjikov se makne i htjede skoro nešto reći; na licu mu se javila uzrujanost. Petar Petrovič zastane, pričeka, ali kako nije ništa uslijedilo, on nastavi:

- ... Iz sata u sat. Našao sam im za prvi mah stan...

- Gdje? - izrekne Raskoljnjikov slabim glasom.

- Nije daleko odovud, Bakaljejevljeva kuća...

- To je na Voznesenskom, - prekine ga Razumihin, - tamo su u dva kata same sobe za iznajmljivanje, a drži ih trgovac Jušin; bio sam tamo.

- Jest, sobe...

- Strahovita gadarija, nečistoća, smrad, a i sumnjivo je mjesto: svašta se dešavalo; a i vrag bi znao, tko sve stanuje tame!... I ja sam tamo bio zbog jedne skandalozne zgode. Jeftino je uostalom.

- Ja nisam dabome mogao sabrati tolike obavijesti, jer ja sam i sam novajlija, - odvrati Petar Petrovič razdražen, - no ono su dvije još kako čiste sobice, a jer je to na vrlo kratko

vrijeme... Ja sam našao već pravi, to jest budući naš stan, - obrati se on Raskoljnjikovu, - sada ga udešavaju, a donde sam se i ja stisnuo u najmljenoj sobi, nekoliko koračaja odavle, kod gospođe Lippewechsel, u stanu jednoga moga mladoga prijatelja, Andreja Semjoniča Lebezjatnjikova; a on me je i uputio na Bakaljejevljevu kuću...

- Lebezjatnjikova? - progovori polagano Raskoljnjikov, kao da se sjeća nečega.

- Jest, Andrej Semjonič Lebezjatnjikov, činovnik u ministarstvu. Poznajete li ga?

- Da... ne... - odgovori Raskoljnjikov.

- Oprostite, meni se tako učinilo po vašem pitanju. Ja sam mu nekada bio skrbnik... jako mio mladić... koji motri... Volim se sastajati s mladeži: od mladeži doznaješ, što je novo.

Petar Petrovič ogleda s očekivanjem sve nazočne.

- U kojem smislu? - upita Razumihin.

- U najozbiljnijem, da tako reknem, samoj biti stvari, - prihvati Petar Petrovič, kao da se obradovao pitanju. - Ja eto već deset godina nisam bio u Peterburgu. Sve te naše novotarije, reforme, ideje, sve je to doprlo i do nas u provinciju; ali da vidiš jasnije i da vidiš sve, moraš biti u Peterburgu. No, a ja eto vidim, da ćeš najviše i primijetiti i doznati, ako motriš mladi naš naraštaj. Priznajem: obradovao sam se...

- Čemu to?

- Vaše je pitanje preširoko. Možda se varam, ali meni se čini, da nalazim jasniji pogled, više - da tako reknem - kritike, više djelatnosti.

- Istina je, - procijedi Zosimov.

- Što lažeš, nema tu djelatnosti, - zakvači se Razumihin. - Djelatnost je teško steći, ne pada ona s neba. A već je skoro dvjesta godina, kako smo se odlučili od svakoga djelovanja... Ideje, hajde de, lutaju, - obrati se on Petru Petroviču, - ima i želje za dobrim, makar i djetinjaste; i poštenja može da se nađe, uza sve to, što je nagrnula tušta i tama sljepara, ali djelatnosti svejedno nema! Djelatnost nije laka stvar.

- Ne slažem se s vama, - odvrati Petar Petrovič s očevidnim uživanjem. - Dabome, ima zanosa, ima nespretna rada, ali treba i kroz prste pogledati; zanos svjedoči o žaru za stvar i o nezgodnim vanjskim prilikama, u kojima se nalazi stvar. Malo je učinjeno, ali i nije bilo mnogo vremena. O sredstvima i ne govorim. Po momu pak ličnom sudu, ako hoćete, nešto se i učinilo: raširile se nove, korisne misli, raširila su se neka nova, korisna djela, mjesto predašnjih fantazija i romana; literatura zadobiva zreliji lik; iskorijenjene su i ismijane mnoge štetne predrasude... U jednu riječ, mi smo sebe zauvijek odrezali od prošlosti, a i to je, po mom sudu, uspjeh...

- Zaintačio! Preporučuje se, - progovori iznenada Raskoljnjikov.

- Što je, molim? - zapita Petar Petrovič, koji nije pravo čuo, ali ne dobi odgovora.

- Sve je to istina, - priklopi brže Zosimov.

- Zar nije? - nastavi Petar Petrovič, pogledavši prijazno Zosimova. - Recite i sami, - nastavi on, obraćajući se Razumihinu, ali sada već ponešto slavodobitno i nadmoćno, te za malo ne reče: "mladiću!" - da postoji napredak ili kako sada govore: progres, sve ako je i u ime nauke i gospodarstvene istine...

- Fraza!

- Ne, nije to fraza, gospodine! Ako su mi na primjer dosad govorili: "ljubi" i ja sam ljubio, što je otud nastajalo? - nastavi Petar Petrovič možda i suviše brzo. - Nastajalo je to, da sam ja kidao i prepolavljao kaftan i dijelio ga s bližnjim, tako da smo obadvojica ogoljeli,

po ruskoj poslovici: "Tko dva zeca vitla, nijednoga ne stiže". Nauka pak govori: Ljubi u prvom redu samoga sebe, jer sve je na svijetu osnovano na ličnom interesu. Ako budeš ljubio sebe, radit ćeš i poslove svoje, kako treba, i tvoj će kaftan ostati čitav. Gospodarstvena pak istina domeće još: što više ima u ljudskom društvu sređenih ličnih prilika i da tako reknem: čitavih kaftana, to su čvršći temelji i to se čvršće osnivaju i opće stvari. Kad ja dakle privređujem jedino i samo sebi, tim ja baš privređujem na neki način također svima i postizavam da bližnji dobiva nešto izderaniji kaftan, ali ga ne dobiva od lične, pojedinačke darežljivosti, nego uslijed sveopćeg napretka. Ta je misao prosta, ali se, na nesreću, dugo nije javljala, nego je bila zakrivena zanosom i maštanjem, a kao da nema mnogo oštroumlja, da se dosjetiš...

- Oprostite, ni ja nisam oštrouman, - prekine ga oštro Razumihin, - prestanite zato! Ja sam doduše započeo razgovor namjerice, ali meni je za ove tri godine dozlogrdjela sva ta brbljarija - tješenje samog sebe, sve te neprestane, neprekidne fraze, sve ovo jedno te jedno, pa se bogami crvenim, kad preda mnom započnu takav razgovor makar i drugi ljudi, a pogotovo ja. Vi ste se jasno brže bolje preporučili svojim znanjem, ali je to sasvim oprostivo, ja vas ne osuđujem. Htio sam samo da doznam, kakav ste vi čovjek, jer eto vidite, javnom se radu prikrpilo u posljednje vrijeme toliko svakakvih špekulanata i tako su iznakazili u svoju korist sve, čega su se god dodirnuli, da su uopće zagadili svu stvar. No dosta je.

- Gospodine, - započne gospodin Lužin, previjajući se neobično dostojanstveno, - vi valjda ne kanite ovako bezobzirno izjaviti, da i ja...

- O, molim, molim... Kako bih ja mogao!... Ta dosta je! - odreže Razumihin, okrene se naglo i nastavi sa Zosimovom predašnji razgovor.

Petar Petrovič kao razborit čovjek odmah povjeruje objašnjenju. Ali odluči, da će za koji čas otići.

- Nadam se, da će se naše poznanstvo, što smo sada sklopili, - obrati se on Raskoljnjikovu, - učvrstiti još i jače, dok vi ozdravite, pogotovo uz one prilike, koje vi znate... Želim vam nadasve, da ozdravite...

Raskoljnjikov se i ne obazre. Petar Petrovič poče se dizati sa stolice.

- Ubio ih je svakako koji založnik, - tvrdio je Zosimov.

- Svakako založnik i - potvrdi mu Razumihin. - Porfirij ne odaje, što misli, ali ipak ispituje založnike...

- Založnike ispituje? - zapita glasno Raskoljnjikov.

- Jest, pa što?

- Ništa.

- Gdje ih pronalazi?

- Za neke mu je kazao Koch; drugima su bila pozapisivana imena na omotima stvari, a neki su i sami došli, kad su čuli...

- No spretan je i iskusan taj gad, zaista! To je smionost! To je odlučnost!

- Ali baš nije! - prekine ga Razumihin. - To je vama svima zamazalo oči. A ja velim: nespretan je, neiskusan je i to mu je bio zacijelo prvi korak. Ako pomisliš, da je proračunao i da je to neki spretan gad, ispast će to nevjerojatno. Ali ako pomisliš, da je nevješt, onda će ispasti, da ga je puki slučaj izbavio iz bijede, a što sve ne stvara slučaj! Molim te, ta on nije možda ni predviđao zapreke! I kako on postupa? Uzima stvari od desetak i dvadesetak rubalja, natrpava njima džep, čeprka po prnjama u babinu kovčegu, a u komodi su

našli u gornjoj ladici, u škatulji, gotovo novca tisuću i po, osim papira. Ni orobiti je nije znao, nego samo ubiti! Prvi korak, velim ti, prvi korak, zbunio se! I nije se iskobeljao, kako je smislio, nego pukim slučajem.

- Ta vi, čini se, govorite o nedavnom ubijstvu one starice, činovničke udovice? - umiješa se Petar Petrovič, obraćajući se Zosimovu; stajao je već sa šeširom u ruci, u rukavicama, ali je želio, da prije odlaska dobaci još nekoliko umnih riječi.

Nastojao je očigledno da ostavi ugodan dojam, te mu taština prevlada razbor.

- Da. Jeste čuli?

- Kako ne bih čuo, u susjedstvu sam...

- Znate li potankosti?

- Ne mogu reći, da znam; no mene zanima u tom nešto drugo, rekao bih: cijelo pitanje, i ne govorim o tom, da su se posljednjih pet godina povećala ubijstva u nižoj klasi: ne govorim o neprestanim grabežima i paležima na svim stranama; najčudnije je meni, što se zločinstva i u višim klasama isto tako množe, rekao bih: paralelno. Eno se čuje, kako je bivši student na cesti orobio poštu; ena ljudi, odličnih po društvenom položaju, krivotvore novce; eno u Moskvi hvataju cijelu družbu, koja je krivotvorila zadužnice posljednjega zajma s lutrijom, - među glavnim je učesnicima i jedan lektor opće svjetske historije; eno ubijaju u inozemstvu našega sekretara zbog nekog novčanog, zagonetnog razloga... I ako je sada tu staricu lihvarku ubio neki založnik, onda je on sićušan čovjek iz višega društva, jer seljaci i ne zalažu zlatnih stvari. Čime da objasnimo ovu na neki način pokvarenost obrazovanoga dijela našega društva?

- Mnogo je gospodarskih preokreta... - ozove se Zosimov.

- Čime da objasnimo? - prikrpi se Razumihin. - Da čim, nego baš neradom, koji se je prejako ukorijenio.

- To jest, kako to?

- Eto onako, kako je taj vaš lektor u Moskvi odgovorio na pitanje, zašto je krivotvorio papire: "Svi se bogate na kojekakve načine, pa sam i ja htio da se obogatim što brže". Točno se ne sjećam riječi, ali smisao je: mukte, brže, bez truda! Naučeni smo, da živimo na gotovom, tuđom pomoći da se koristimo, tuđi žvak da jedemo. A kad kucne osudni čas, onda svaki pokazuje, što je i kakav je...

- A moral? I ta da tako reknem: načela...

- A što se vi to upinjete? - umiješa se iznenada Raskoljnjikov. - Ta po vašoj je teoriji!

- Kako to: po mojoj teoriji?

- Izvedite zaključak iz onoga, što ste pripovijedali maločas, pa će izići, da smiješ ubijati ljude...

- Molim vas! - zavikne Lužin.

- Nije, nije tako! - oglasi se Zosimov.

Raskoljnjikov je ležao blijed, teško je disao, a gornja mu je usna podrhtavala.

- Svemu ima mjera, - nastavi Lužin uznosljivo, - ekonomska ideja nije poziv na ubijstvo, te ako se samo zamisli...

- A je li istina, da ste vi, - prekine odjednom Raskoljnjikov glasom uzdrhtalim od bijesa u kojem kao da čuješ radost vrijeđanja, - je li istina, da ste vi rekli svojoj zaručnici... onda baš, kad ste stekli njen pristanak, da vas najviše veseli... što je ona puka sirotinja... jer

vam se povoljnije ženiti iz siromaštine, da onda ženi gospodujete... i da je prekoravate, što ste joj iskazali dobročinstvo?...

- Gospodine moj! - zavikne Lužin pakosno i razdraženo, sav raspaljen i zbunjen, - gospodine moj... kako ste vi iznakazili moju misao! Oprostite mi, ali ja vam moram izjaviti, da glasovi, koji su do vas doprli, ili da bolje reknem: koji su vama dojavljeni, nemaju ni sjenke zdravoga temelja, i ja... slutim, tko, u jednu riječ... ta strijela... - u jednu riječ, vaša mama... Ona mi se i onako učinila, uza sva svoja odlična svojstva, nešto zanesenih misli, kao iz romana... No ipak mi nije bilo ni nakraj pameti, da bi ona mogla shvatiti i prikazati stvar u ovakvom obliku, izobličenom fantazijom... I naposljetku... naposljetku...

- A znate što? - zavikne Raskoljnjikov, pridižući se na uzglavlju i upirući u njega pronicav, blistav pogled. - Znate što?

- A što?

Lužin zastane i počeka uvrijeđena i izazovna izraza. Nekoliko časaka potraje šutnja.

- Pa to, ako se vi još jednom... usudite, da izlanete ma i riječ... o mojoj majci... ja ću vas sjuriti naglavce niz stube!

- Što je tebi? - zavikne Razumihin.

- A, tako je dakle! - Lužin problijedi i zgrize usnu. - Slušajte, gospodine, mene, - započne on, zapinjući u govoru i susprežući se svom silom, ali ipak dašćući, - ja sam još maločas, od prvoga maha, pogodio, da vi meni niste sklon, ali sam namjerice ostao tu, da doznam još više. Mnogo bih ja mogao oprostiti bolesniku i rođaku, no sada... vama... nikada...

- Ja nisam bolestan! - zavikne Raskoljnjikov.

- Onda pogotovo...

- Đavo vas odnio!

No Lužin je već izašao i sam. Nije ni dorekao, što je započeo, pa se stao provlačiti između stola i stolice, a Razumihin bijaše sada i ustao, te ga propustio. Nije Lužin nikoga gledao, nije ni mahnuo glavom Zosimovu, koji mu je već odavno mahao, neka se okani bolesnika, te tako iziđe, a kad je prolazio kroz vrata i sagnuo se, digne oprezno šešir do ramena. I zgrbljena njegova leđa čak kao da su tog trena pokazivala koliku on užasnu uvredu odnosi sa sobom.

- Kako možeš, kako možeš tako? - govorio je zaprepašteni Razumihin, mašući glavom.

- Okanite se, okanite me se svi! - zavikne Raskoljnjikov bijesno. - Ta hoćete li me se okaniti najzad, vi mučitelji! Ja vas se ne bojim! Ja se nikoga, nikoga sada ne bojim! Odlazite od mene! Ja hoću sâm da budem, sâm, sâm, sâm!

- Hajdemo! - reče Zosimov i mahne Razumihinu.

- Molim te, zar da ga ovakva ostavimo!

- Hajdemo! - prione opet Zosimov i iziđe.

Razumihin porazmisli i potrči za njim, da ga stigne.

- Moglo bi i gore biti, ako ga ne poslušamo, - reče Zosimov već na stubama. - Ne valja ga dražiti...

- Što je njemu?

- Da ga samo štogod pokrene, kamo sreće! Maločas je bio pri snazi... Znaš, u njega je nešto na umu! Nešto postojano, tegotno... Toga se ja jako bojim; zaista!

- Pa to je možda taj gospodin Petar Petrovič. Iz razgovora je jasno, da on uzima njegovu sestru i da je Rođa baš pred svoju bolest dobio o tom pismenu vijest...

- Jest; đavo ga je donio sada; možda je on iskvario sve A jesi li primijetio, da je on na sve ravnodušan i šuteći prelazi preko svega, osim onog jednog, zbog toga će odmah da plane; to je ubijstvo...

- Jest, jest, - prihvati Razumihin, - još kako sam primijetio! Zanima se, plaši se. To su njega kod nadzornika u uredu zaplašili baš onoga dana, kad se razbolio, pa se onesvijestio.

- Pripovjedi mi ti to opširnije večeras, a ja ću onda tebi reći štošta. On me jako zanima! Za po sata ću se svratiti... Upale uostalom neće biti.

- Hvala ti! A ja ću dotle pričekati kod Pašenjke i pazit ću na njega po Nastasji...

Kad je Raskoljnjikov ostao sam, pogleda Nastasju nestrpljivo i razjađen, ali ona je sve oklijevala, da ode.

- Bi li sada čaja da piješ? - zapita ona.

- Kasnije! Ja bih da spavam! Ostavi me...

Kao u grčevima okrene se zidu; Nastasja izađe.

VI

No čim je izišla, on ustane, zasune vrata, razveže zavežljaj s odjećom, što ga je maločas donio Razumihin i opet ga zavezao, te se počne oblačiti. Začudo: kao da se u jedan mah umirio; nema ni onog priludog bunila, kao maločas, ni paničkog straha, kao za sve posljednje vrijeme. Bio je to prvi čas nekoga neobičnoga, nenadanoga spokoja. Kretnje su mu bile točne i jasne, vidjela se iz njih čvrsta nakana. "Još danas, još danas!..." mrmljao je u sebi. Osjećao je doduše, da je slab, ali je stekao snage i samopouzdanja jakim duševnim naporom, koji se čak pretvorio u spokoj, u postojanu ideju; nadao se uostalom, da se neće srušiti na ulici. Obuče se sasvim, u svu onu novu odjeću, pogleda novce, što leže na stolu, razmisli i turi ih u džep. Bilo je dvadeset i pet rubalja. Uzme i sve bakrene petake, kusur od onih deset rubalja, što ih je Razumihin potrošio na odjeću. Onda odgurne tiho zasun, iziđe iz sobe, siđe niz stube i zaviri u širom otvorenu kuhinju: Nastasja je stajala, njemu okrenuta leđima, nagnula se, te puše u gazdaričin samovar. Nije ništa čula. A tko bi i mislio, da će on otići. Za čas je bio na ulici.

Bilo je osam sati, sunce je zapadalo. Sparina kao i prije; ali on udahne željno taj smradni, prašni zrak, okužen gradom. U glavi mu se malo zavrti; neka mu divlja energija zablista odjednom u upaljenim očima i na isušenom, blijedožutom licu. Nije znao, kamo će, a nije ni premišljao o tom; znao je samo: "da sve to mora završiti još danas, u jedan mah, odmah; da se inače neće vratiti kući, jer n e ć e t a k o d a ž i v i." Kako da završi? Čim da završi? O tom i ne sanja, a neće ni da misli. Tjerao je od sebe misao: misao ga je mučila. Osjećao je samo i znao je, da treba sve da se promijeni, bilo ovako bilo onako, "kako god bilo", ponavljao je s očajnim, stalnim samopouzdanjem i odlučnošću.

Po staroj navadi udari putem svojih pređašnjih šetnja, ravno na Sijenski trg. Još prije Sijenskoga trga stajao je, na cesti pred sitničarijom, mlad, crnokos verglaš i svirao neku jako čuvstvenu pjesmu. Pratio je djevojku od petnaest godina, što je stajala pred njim na pločniku, odjevena kao gospođica, u krinolini, s ogrtačem, rukavicama i slamnatim šeširom s perom crvene boje; sve je to bilo staro i otrcano. Uličnim, kreštavim, ali prilično prijatnim i jakim glasom pjevala je pjesmu i iščekivala da joj iz sitničarije dadnu dvije

kopjejke. Raskoljnjikov stane do dvojice trojice slušalaca, posluša, izvadi petak i stavi ga djevojci u ruku. A ona u jedan mah prekine pjevanje u najčuvstvenijem i najvišem glasu, kao da je odrezala, dovikne verglašu oštro: "Dosta je!" i oni se odvuku dalje, do prvoga dućančića.

- Volite li vi ulično pjevanje? - obrati se Raskoljnjikov iznenada jednom već vremešnom prolazniku, što je stajao do njega kraj orguljica i nalikovao na tumaralo. Taj ga pogleda mrko i začudi se. - Ja volim, - nastavi Raskoljnjikov, ali takva izraza, kao da uopće i ne govori o uličnom pjevanju, - ja volim pjevanje uz orguljice u hladno, tamno, vlažno jesensko veče, svakako u vlažno veče, kad su u svih prolaznika blijeda, zelena, bolesna lica; ili još bolje, kad pada mokar snijeg, sasvim ravno, bez vjetra, znate, a kroz snijeg se blistaju plinske svjetiljke.

- Ne znam... Oprostite... - progunđa gospodin, presenećen i od pitanja i od neobične pojave Raskoljnjikovljeve, te prijeđe na drugu stranu ulice.

Raskoljnjikov pođe ravno i stigne na onaj ugao Sijenskoga trga, gdje su onda tržili građanin i žena, te razgovarali s Lizavetom; no sada ih nije bilo. Kad je poznao mjesto, stane, ogleda se i obrati se mladom momku u crvenoj košulji, koji je zijao na brašnarskim vratima.

- Tu na uglu trži građanin neki, sa ženom, sa suprugom, a?

- Mnogi trže, - odgovori momak i omjeri Raskoljnjikova s visoka.

- Kako se zove on?

- Kako su ga okrstili, tako se i zove.

- Jesi li i ti iz zarajskoga kraja? Iz koje si gubernije?

Momak opet pogleda Raskoljnjikova.

- Mi, svijetli gospodine, nemamo gubernije, nego kotar, a koturao mi se je brat, a ja sam sjedio kod kuće, pa ne znam... Oprostite velikodušno, svijetli gospodine.

- Je li to gore javna kuhinja?

- To je gostionica, i biljar ima; i princese će se naći... Haj, haj!

Raskoljnjikov prijeđe trg. Tamo se na uglu zbila gomila samih seljaka. Progura se u samu gužvu i stane ljudima zagledavati u lica. Nekako ga vuče srce, da sa svima zapodijeva razgovor. No seljaci nisu obraćali pažnje na njega, nego se gomilali i halabučili. On prostoji časak, porazmisli i krene desno, pločnikom, pravcem prema V-mu. Prijeđe trg i zapadne u uličicu...

I prije je prolazio često tom kratkom uličicom, što pravi okuku i ide s trga u Vrtnu ulicu. U posljednje ga je vrijeme dapače i vukla želja, da švrlja ovuda, kad god mu se zgadi, "da bi se još gore zgadilo". Sada pak uđe ovamo, i ne misleći ni na što. Tu ima velika kuća, u kojoj su same krčme i drugi lokali gdje se jede ili pije; iz njih istrkuju svaki čas žene obučene kao za "susjedstvo", gologlave, i samo u haljinama. Na dva tri mjesta zgrnule se one na pločniku, ponajviše kod stepenica u doljnji kat, gdje možeš niz dvije stepenice sići u razne vrlo zabavne lokale. Iz jedne od njih ori se sada huka i buka po svoj prilici, drnda gitara, pjevaju se pjesme, veselje je veliko. Velika se gomila žena zgomilala kod ulaza; neke sjede na stepenicama, druge na pločniku, treće stoje i razgovaraju. Kraj njih glavinja po cesti i na sav glas psuje pijan vojnik s cigaretom, te se čini, da je nekamo htio da uđe, ali kao da je zaboravio, kamo. Jedan se odrpanac psuje s drugim odrpancem, a neki se pijanac, pijan kao zemlja, izvalio i ispriječio na ulici. Raskoljnjikov stane do velike gomile žena. Razgovarale su promuklim glasovima; sve su bile u cicanim haljinama, s cipelama

od safijana i gologlave. Nekima je već preko četrdeset godina, ali ih ima i od sedamnaest godina, a sve imaju podočnjake.

Zanimalo ga je nekako to pjevanje i sva ta huka i buka ondje dolje... Čuje se otud kroz hihot i vrisku, kako netko uz gitaru i razuzdanu pjesmu, pjevanu tankim piskutljivim glasom, bijesno igra i petama lupka takt; nagne se na ulazu, te stane pozorno, mračno i zamišljeno slušati i radoznalo zavirivati s pločnika u hodnik.

"*Oj stražaru, bio živ,*
"*Ne bij mene, nisam kriv!*"

odjekivao je tanki glas pjevačev. Raskoljnjikova snađe silna želja, da razabere, što se pjeva, kao da se jedino o tom i radi.

"Ne bih li se svratio," - pomisli on. - "Hihoću! Pijani su. A kako bi bilo da se i opijem?"

- Zar nećete da svratite, mili gospodine? - zapita ga jedna od žena prilično zvonkim glasom, koji još nije bio ohrapavio.

Bila je mlada, pa ni ružna, - jedina u svoj gomili.

- Gle ti nje, kako je ljepušna! - odgovori on, kad je digao glavu i pogledao je.

Ona se nasmiješi; vidi se, da joj je kompliment po volji.

- Vi ste sami jako zgodni, - reći će ona.

- Kako su mršavi! - primijeti basom druga. - Kao da su izašli iz bolnice.

- Onamo su nalik na generalske kćeri, a sve sami zatubasti nosovi! - priklopi odjednom pridošlica seljak, nakresan, raskopčana kaputa i lukavo nacerena lica. - Haj veselja!

- Ulazi, kad si došao!

- Ući ću! Uživanje!

I on se otkotrlja dolje.

Raskoljnjikov krene dalje.

- Slušajte, gospodine! - zavikne za njim djevojka.

- Što je?

Ona se smete.

- Ja sam, mili gospodine, svagda voljna provoditi s vama vrijeme, ali sad vas se nekako žacam. Poklonite mi, prijatni kavaljeru, šest kopjejaka, da se napijem.

Raskoljnjikov izvadi, koliko je zahvatio: tri petaka.

- Ah, kakav milostiv gospodin!

- Kako se zoveš?

- Pa zapitajte za Duklidu.

- Ta što je to, primijeti sada jedna iz skupine, mašući glavom na Duklidu. - Ne znam, kako i možeš da moliš tako! Ja bih, mislim, u zemlju propala od samoga stida...

Raskoljnjikov pogleda radoznalo tu što govori. Bila je to kozičava djevojka od tridesetak godina, sva posuta modricama, s otečenom gornjom usnom. Govorila je i prekoravala spokojno i ozbiljno.

"Negdje sam," - pomisli Raskoljnjikov odlazeći, - "negdje sam čitao, kako neki čovjek, osuđen na smrt, sat prije smrti govori ili misli: kad bi sada morao da živi gdjegod na vi-

su, na hridi, na tako uskom prostorčiću, gdje jedva može da stane obadvjema nogama, a uokolo neka bude bezdan, ocean, vječni mrak, vječna samoća i vječna bura, te da ovako na aršinu prostora prostoji cio život, tisuću godina, vječnost, - bolje je i tako živjeti, nego odmah umrijeti! Samo da je živjeti, živjeti, živjeti! Kako god živio, - samo da živiš!... I jest istina! Gospode, istinska je istina! Podlac je čovjek!... I podlac je onaj, tko ga zove zato podlacem", - priklopi on nakon časa.

Iziđe na drugu ulicu: "Ha! "Kristalni dvorac!" Maločas je Razumihin govorio o "Kristalnom dvorcu." Samo što sam ja to htio? Da, da pročitam... Zosimov veli, da je čitao u novinama"...

- Ima li novina? - zapita, ulazeći u jako prostranu i dapače čistu gostionicu s nekoliko soba, koje su uostalom bile prilično prazne. Dva tri gosta piju čaj, a u posljednjoj sobi sjedi skup od četiri čovjeka, piju šampanjac. Raskoljnjikovu se učini, da je među njima Zamjotov. Ali iz daljine se nije moglo razabrati valjano.

"Pa neka!" - pomisli.

- Je li po volji rakije? - zapita konobar.

- Daj mi čaja. I donesi mi novina, starih, tako, pet dana za redom, a ja ću ti dati napojnicu.

- Molim! Izvolite današnje. I rakije želite?

Pojave se stare novine i čaj. Raskoljnjikov sjedne i stane tražiti: "Isler"[32] - Isler - Azteki[33] - Azteki - Isler - Bartola - Maksimo - Azteki - Isler... Pi! Đavo te! A, evo piše: srušila se niz stube - građanin izgorio od rakije - požar na Pjescima - požar na Peterburškoj - opet požar na Peterburškoj[34] - Isler - Isler - Isler - Maksimo... A evo"...

Nađe naposljetku, što je tražio, i počne čitati; redovi su mu titrali pred očima, ali ipak pročita čitav "izvještaj" i stane pomamno tražiti u narednim brojevima kasnije dodatke. Ruke su mu drhtale: grčile se od nestrpljivosti, dok je listao. Odjednom sjedne netko od njega za sto. Pogleda, - Zamjotov je, onaj isti Zamjotov i isto onakav, s prstenjem i lancem, s razdjeljkom u crnoj, kovrčastoj, napomađenoj kosi, s gizdelinskim prslukom, ali s nešto izlizanim kaputom i prljavom košuljom. Bio je veseo, bar se je smješkao veselo i dobrodušno. Crnomanjasto mu se lice nešto zažarilo od ispijenog šampanjca.

- Što? Vi ste tu? - započne on u čudu i takvim tonom, kao da je odavno poznat s njim. - A meni je još jučer govorio Razumihin, da vi još uvijek niste pri svijesti. To je čudno, a ja sam bio kod vas...

Raskoljnjikov je znao, da će on pristupiti. Odloži novine i okrene se k Zamjotovu. Na usnama mu je bio smiješak i neka je nova, razdražljiva nestrpljivost izvirivala iz toga smiješka.

- Znam ja, da ste bili, - odgovori, - čuo sam. Čarapu ste tražili... A znate, Razumihin luduje za vama, veli, da ste s njim bili kod Lavize Ivanovne, kod one, o kojoj ste se vi starali onda, pa ste poručniku Barutu namigivali, a on nikako nije razumijevao, sjećate se? A kako ne bi razumio, - stvar je jasna... a?

- I jest on naletica!

- Barut?

---

[32] Ivan Ivanovič Isler, vlasnik "Mineralnih vrela", parka u okolici Peterburga.

[33] Indijanska djeca (Azteki), Bartola i Maksimo, koja su nastupala u Peterburgu u ljetu g. 1865.

[34] Godine 1865. zaredali su požari u Peterburgu.

- Nije, nego prijatelj vaš, Razumihin...

- Ali vi lijepo živite, gospodine Zamjotove; na najprikladnija mjesta možete bez troška. Tko vas je maločas častio šampanjcem?

- Pa mi smo... pili... Zar baš častio?

- Honorar! Svime se koristite! - Raskoljnjikov se nasmije. - Svejedno, dobri mladiću, svejedno, - dometne i pljesne Zamjotova po ramenu. - Ja ne govorim iz zlobe, nego sve iz ljubavi, igrajući se, kako je vaš radnik govorio, kad je gruhao Mićku, u tom slučaju s babom.

- A otkud vi znate?

- Pa ja znam možda više od vas.

- Čudni ste vi nekako... Zacijelo ste još bolesni. Čemu odlazite od kuće!

- Zar vam se činim čudan?

- Da. Što vi to radite, novine čitate?

- Novine.

- Mnogo pišu o požarima.

- Ne, ja ne čitam o požarima. - Pogleda on sada Zamjotova zagonetno; podrugljiv mu smiješak opet naceri usne. - Ne, ne čitam ja o požarima, - nastavi namigujući Zamjotovu. - Priznajte, mili mladiću, vi bi strašno željeli da znate, što sam ja čitao?

- Nipošto ne želim; samo sam zapitao tako. Zar se ne smije pitati? Što vi sve...

- Slušajte, vi ste naobražen čovjek, vješt knjizi, a?

- Ja sam svršio šest razreda gimnazije, - odvrati Zamjotov s nekim dostojanstvom.

- Šest! Ah vrapčiću moj! S razdjeljkom u kosi, s prstenjem, - bogat čovjek! Pi, kakav ste mio mališ!

Raskoljnjikov prasne u nervozan smijeh, baš u lice Zamjotovu. Zamjotov uzmakne, ali se ne uvrijedi, nego se vrlo začudi.

- Pi, kako ste čudni! - ponovi Zamjotov jako ozbiljno. - Čini mi se, vi ste još u bunilu!

- U bunilu! Lažeš, vrapčiću!... Ja sam dakle čudan? No, a jesam li vam zanimljiv, a? Zanimljiv?

- Jeste.

- To jest: što sam čitao, što sam tražio? Eto, koliko sam brojeva naredio, da mi donesu! Sumnjivo, a?

- Ta manite!

- Treba napeti uši?

- Kako to opet napeti?

- Kasnije ću reći, kako napeti, a sada vam, dragoviću, izjavljujem... ne, bolje je: "Priznajem"... Ne, ni to ne valja; "Iskazujem, a vi ispitujete", - eto to je! Iskazujem dakle, da sam čitao, zanimao se, tražio i iskao... - Raskoljnjikov zažmiri i počeka. - Tražio sam, a zato sam i svratio amo, - o ubijstvu babe, udovice činovnikove, - izgovori naposljetku, skoro šapćući, a lice primaknuo sasvim k Zamjotovljevu licu.

Zamjotov upro pogled ravno u lice, pa se ne miče i ne uklanja lice od njegova lica. Najčudnijim se učinilo Zamjotovu to, što su upravo cijelu minutu ovako šutjeli i baš cijelu minutu gledali ovako jedan u drugoga.

- No, što je, što ste čitali? - zavikne on iznenada u neprilici i nestrpljenju. - Što se mene tiče? Pa što onda?

- To je ona ista baba, - nastavi Raskoljnjikov, vazda onako šapćući, a od Zamjotovljeva se uzvika i ne gane, - ona ista, poradi koje sam se ja onesvijestio, sjećate se, kad su u uredu stali pripovijedati. Što je, razumijete li sada?

- Ta što je to? Što... "razumijete li"? - izgovori Zamjotov.

Kruto, ozbiljno lice Raskoljnjikovljevo preobrazi se u jedan mah i on prasne iznenada opet u nervozan hihot, kao maločas, kao da nikako ne može da se suspregne. U jedan mu mah padne na pamet, s izvanrednom jasnoćom osjećanja, onaj nedavni trenutak, kako stoji za vratima, sa sjekirom u ruci, zasun poskakuje, oni pred vratima, tresu ih i grde, a njega spopala odjednom želja, da im zavikne, da se stanu grditi, da im isplazi jezik, da ih draži, da se smije, da hihoće, hihoće, hihoće!

- Vi ste ili ludi, ili... - progovori Zamjotov i zastane, kao da ga je prenerazila misao, što mu je iznenada sinula u glavi.

- Ili? Što "ili"? No, što? No, ded recite!

- Ništa! - odvrati Zamjotov srdito. - Sve je to gluparija.

Obadvojica zašute. Iza nenadanoga smijeha, što ga je bio naglo spopao, Raskoljnjikov se sada zamisli i skunji. Podlakti se na stol i podnimi rukama glavu. Činilo se, kao da je sasvim zaboravio na Zamjotova. Šutnja potraje prilično dugo.

- Što ne pijete čaj? Ohladit će vam se, - sjeti ga Zamjotov.

- A? Što? Čaj?... Pa hajde...

Raskoljnjikov gutne iz čaše, založi zalogaj hljeba, pogleda Zamjotova, te kao da se u jedan mah sjetio svega i nekako trgnuo; na licu mu se opet javi ona pređašnja podruglji-vost. Stane dalje piti čaj.

- Mnogo je sada nastalo tih lupeština, - reći će Zamjotov. - Evo sam istom nedavno čitao u "Moskovskim Vjedomostima", da su u Moskvi uhvatili cijelu četu krivotvoritelja novaca. Bila ih je čitava družina. Krivotvorili banke!

- O, to je već odavno! Ja sam to čitao još prije mjesec dana, - odgovori Raskoljnjikov spokojno. - To su dakle po vašem sudu lupeži! - priklopi on smješkajući se.

- Zar nisu lupeži?

- To? To su djeca, blanbeki, a nisu lupeži! Pola stotine ljudi skuplja se za ovakav posao! Zar to valja? Tu je previše, ako su i trojica, sve ako jedan drugom vjeruje tvrđe, nego samom sebi. Neka se samo tkogod u pijanstvu izlane, pa je sve propalo! Žutokljunci! Naimaju nepouzdane ljude, da im u bankama razmjenjuju novce: zar se takav posao povjerava kome god, na koga naiđeš? Pa da je, recimo, i pošlo za rukom tim žutokljuncima i da je svaki porazmjenjivao sebi po milijun, a što onda? Zar ovako da žive cio život? Svaki da zavisi od drugoga, dokle god živi? Ta bolje se objesiti! A oni nisu niti umjeli da razmijene: uzeo u banci mijenjati, dobio pet tisuća i ruke mu zadrhtale. Četiri je prebrojio, a petu uzeo i ne brojeći, povjerovao, samo da je turi u džep i da pobjegne što brže. Tako je i razbudio sumnju. I sve propalo zbog jednog glupana! Zar može tako da bude?

- Zar su mu ruke zadrhtale? - prihvati riječ Zamjotov. - Ta može da bude. Ja sam čvrsto uvjeren, može da bude. Dešava se, da ne možeš izdržati.

- To zar?

- A vi bi valjda izdržali? Ne, ja ne bih! Za sto rubalja nagrade ići na takvu strahotu! Ići s krivim papirnatim novcem - i kuda! u banku, gdje su pečeni u tim stvarima, - ja bih se zaista zbunio. A vi se ne bi zbunili?

Raskoljnjikova spopadne silna želja, da opet "isplazi jezik". Po leđima su ga časomice podilazili mravi.

- Ja ne bih učinio tako, - započne on izdaleka. - Evo, kako bih ja stao mijenjati: prebrojio bih prvu tisuću, ovako, četiri puta odsvakud, svaku bih banku promotrio, i onda bih se latio druge tisuće; započeo bih je brojati, dobrojio bih do polovice, pa bih izvadio kakvu banku od pedeset rubalja, držao bih je prema svjetlosti, prevrnuo i opet prema svjetlosti, - da nije lažna? "Ja se eto bojim: jedna je rođakinja moja izgubila ovako nedavno dvadeset i pet rubalja", i sada bih pripovjedio tu zgodu. A kad bih počeo da brojim treću tisuću, - molio bih; čini mi se, ja sam tamo u drugoj tisući krivo izbrojio sedmu stotinu, sumnja me spopada, pa bih se okanio treće tisuće i opet se latio druge, - i ovako svih pet tisuća. A kad bih svršio, izvukao bih iz pete i druge tisuće po jednu banku, te opet prema svjetlosti, i opet sumnjivo "promijenite, molim", - na sto bih muka natjerao blagajnika, tako te ne bi znao, kako da me se riješi! Svršio bih najzad sve, pošao bih, otvorio bih vrata, ali ne, oprostite, opet bih sa vratio, da zapitam štogod, da dobijem kakvo objašnjenje, - eto, kako bih ja učinio!

- Pi, kakve vi strahote govorite, - reče Zamjotov smijući se. - Ali sve je to samo razgovor, a u zbilji bi se vi jamačno spotakli. U ovakvoj stvari, velim ja vama, po mom sudu ne samo da ne mogu ja ili vi jamčiti za sebe, nego ni prepreden, drzak čovjek. Ali što da tražimo, - evo primjera: u našoj je četvrti ubijena starica. Odvažan drznik, rekli bi, usred bijela dana riskirao, jedino se po čudu spasao, - a ruke su mu ipak zadrhtale: okrasti nije pogodio, nije izdržao; vidi se po stvari...

Raskoljnjikov kao da se uvrijedio.

- Vidi se! A ded ga uhvatite sada! - uzvikne, zlorado dražeći Zamjotova.

- Pa i uhvatit će ga.

- Tko? Vi? Vi ćete ga uhvatiti? Naskakat ćete se? Evo, što je vama glavno: troši li čovjek novce ili ne troši? Prije nije imao novaca, a onda odjednom počne trošiti, - kako da to onda nije on? I dijete će vas u tom zavarati, ako ushtjedne!

- To i jest, da oni svi ovako rade, - odgovori Zamjotov. - Ubija on lukavo, život meće na kocku, a onda bude odmah uvreban u krčmi. Po trošenju ih i hvataju. Nisu svi ovakvi lukavci kao vi. Vi ne bi u krčmu, razumije se?

Raskoljnjikov namršti obrve i upre pogled u Zamjotova.

- Vas je, čini mi se, snašla želja, da čujete, kako bih ja tu postupio? - zapita on zlovoljno.

- Želio bih, - odgovori onaj čvrsto i ozbiljno.

Stao on nekako preozbiljno govoriti i gledati.

- Jako?

- Jako!

- Dobro. Evo, kako bih ja postupio, - započne Raskoljnjikov, približujući i opet lice Zamjotovljevu licu, upirući opet pogled u njega i opet mu šapćući, tako da je Zamjotov i protrnuo. - Evo, kako bih ja uradio: uzeo bih novce i stvari, a kad bih otišao, ne bih nikuda zalazio, nego bih otišao nekamo na zabitno mjesto, gdje su sami plotovi i gdje nema skoro nikoga, - u vrt kakav, ili nešto slično. Tamo bih u tom dvorištu našao već prije jedan takav kamen, pud ili pud i po težak, gdjegod u kutu, kraj plota, gdje leži možda još

odonda, kad se gradila kuća; odignuo bih taj kamen, - pod njim mora da bude jamica, a u tu bih jamicu poslagao sve stvari i novce. Složio bih i navalio bih kamen onako, kako je i prije ležao, zatapkao bih nogom i otišao. Godinu dana, dvije godine ne bih uzimao, tri godine ne bih uzimao, pa onda tražite! Jesam bio, ali sam se potpuno izvukao!

- Vi ste poludjeli, - zašapće Zamjotov, bogzna zašto, i nekako uzmakne od Raskoljnjikova.

Raskoljnjikovu zablistaju oči; strahovito problijedi; gornja mu usna zadršće i zaigra. Nagne se k Zamjotovu, što god je mogao bliže, i uzme micati usnama, ali izgovarao nije ništa; tako to potraje od prilike pola časa; znao je, što radi, ali nije mogao da se suzdrži. Strašna mu je riječ skakala na usnama, kao onda zasun na vratima: samo što se nije otrgla; evo ovoga će je časa ispustiti, ovoga će je časa izustiti!

- A što, ako sam ja ubio babu i Lizavetu? - izgovori iznenada i - osvijesti se.

Zamjotov ga pogleda preneražen i problijedi kao krpa. Lice mu se naceri od smiješka.

- Ta zar to može biti? - progovori on, da se jedva čulo.

Raskoljnjikov ga pogleda pakosno.

- Priznajte, da ste povjerovali!... Jeste? Je li, da jeste?

- Nipošto! Sada još manje vjerujem, nego prije! - zavikne brže Zamjotov.

- Zapao u zamku najzad! Ulovljen je vrapčić. Vjerovali ste dakle prije, kad sada "još manje vjerujete, nego prije?"

- Ta nipošto! - uzvikivao je Zamjotov, očevidno zbunjen. - Jeste li vi mene zato plašili, da me na to navratite?

- Ne vjerujete dakle? A što ste govorili, kad mene nije bilo, kad sam izišao iz ureda? A zašto me je poručnik Barut ispitivao poslije nesvjestice? - Ej, ti, - zavikne konobaru, ustajući i hvatajući kapu, - koliko dobivaš od mene?

- Trideset kopjejaka svega, - odgovori konobar pritrčavši.

- Evo tebi još dvadeset kopjejaka napojnice. Ih, koliko novaca, - pruži on prema Zamjotovu drhtavu ruku s bankama, - crvenkaste, modrikaste, dvadeset i pet rubalja. Otkuda? A otkud se stvorilo novo odijelo? Ta vi znate, da nisam imao ni kopjejke? Gazdaricu ste valjda već ispitivali... No dosta je! Assez cause![35] Do viđenja... najprijatnijega.

Iziđe, držćući sav od nekog neobičnog, histeričnog osjećaja, u kojem je uostalom bilo nešto nepodnošljive naslade, ali mračan, strašno umoran. Lice mu je bilo nacereno, kao iza nastupa bolesti. Umornost mu je naglo rasla. Snaga mu se budila i javljala se sada naglo, na prvu pobudu, od prvoga osjećaja, koji je podraži, i opet isto tako naglo slabila, kako je slabio osjećaj.

Kad je Zamjotov ostao sam, prosjedi zamišljen još dugo ondje. Raskoljnjikov mu je slučajno izmijenio sve misli o jednoj, izvjesnoj stvari i konačno oblikovao njegovo mišljenje.

"Ilja je Petrovič glupan!" odluči on konačno.

Tek što je Raskoljnjikov otvorio vrata na ulicu, kad se na samim stubama sudari s Razumihinom, koji je ulazio. Ni na korak razdaleko nisu jedan drugoga smotrili, te se skora sudarili glavama. Neko vrijeme uzeše jedan drugoga mjeriti, pogledom. Razumihin je bio nevjerojatno zaprepašten, ali mu je odjednom bijes, pravi bijes, strašno zasijao u očima.

[35] Dosta razgovora!

- Tu si ti dakle! - zavikne on u sav glas. - Iz postelje si pobjegao. A ja ga tamo tražio dapače i pod divanom! Ta i na tavan smo se penjali. Nastasju sam zbog tebe skoro istukao... A eto, gdje je on! Rođka! Što to znači? Govori cijelu istinu! Priznaj! Čuješ!

- Znači to, da ste mi svi smrtno dodijali, te hoću da budem sam, - odvrati Raskoljnjikov spokojno.

- Sam? A ne možeš ni da hodaš, lice ti je blijedo kao krpa, daha ti nestaje! Glupan! Što si ti radio u "Kristalnom dvorcu"? Kazuj odmah!

- Pusti me! - odgovori Raskoljnjikov i htjede da prođe mimo njega.

To razbjesni Razumihina i on ga čvrsto uhvati za rame.

- Pusti? Zar ti smiješ govoriti: "pusti?" A znaš li ti, što ću ja sada učiniti od tebe? Uzet ću te na ruke, zavezati u zavežljaj i odnijeti pod pazuhom kući, pa pod ključ!

- Slušaj, Razumihine, - započne Raskoljnjikov tiho i očevidno sasvim spokojno, - zar ti ne vidiš, da ja neću tvojih dobročinstava? I kakva te je želja spopala, da dobro činiš onima, koji... pljuju na to? Onima najzad, kojima je to zbilja teško podnositi? Ta zašto si ti mene tražio, kad sam se razbolio? Ja bih možda bio volio umrijeti. Zar ti ja nisam dosta nagovorio danas, da ti mene mučiš, da si ti meni... dodijao! To mi je neka slast mučiti ljude! Ja te uvjeravam, sve to priječi zbilja moje ozdravljenje, jer me neprestano razdražuje. Zosimov je eno maločas otišao, samo da me ne razdražuje! Okani me se, za boga miloga, i ti! Na koncu konca, s kakvim pravom zadržavaš ti mene silom? Zar ti ne vidiš, da ja sada govorim sasvim razborito? Čime bih, reci, čime bih te namolio najzad, da mi se ne namećeš i da mi ne iskazuješ dobročinstva? Neka budem nezahvalan, neka budem podao, samo me se kanite svi vi, za boga miloga, okanite me se! Okanite me se!

Započeo je spokojno, unaprijed se radujući, koliki će otrov istresti, a završio bijesan i dašćući, kao malo prije s Lužinom.

Razumihin postoji časak, promisli i ispusti mu ruku.

- Pa idi dođavola! - reče tiho i skoro zamišljeno. - Stoj! - zarikne iznenada, kad se Raskoljnjikov bio maknuo, - slušaj me! Izjavljujem ti, da ste svi vi redom brbljavci i razmetljivci! Desi vam se mučica, - a vi odmah kokodačete kao kokoška, kad snese jaje! Pa i tu kradete od drugih pisaca. Ni truna samostalnog života nema u vama. Od spermina maza načinjeni ste vi, a mjesto krvi je surutka u vama! Nikome ja od vas ne vjerujem! Prvo je vama, u svakoj prilici, - da ne ličite na čovjeka! Sto-o-oj! - zavikne on s dvostrukim bijesom, kad je vidio, kako se Raskoljnjikov opet miče, da ode, - slušaj do kraja! Ti znaš, kod mene se danas sastaje društvo, da proslavimo preseljenje, možda su već došli, ali ja sam tamo ostavio strica, baš sam se bio svratio kući, - pa neka dočekuje. Da ti dakle nisi glupan, bljutav glupan, glup kao noć, da ne oponašaš tuđince... vidiš, Rođa, ja priznajem, da si ti uman momak, ali si glupan! - Da ti dakle nisi glupan, bolje bi bilo da dođeš danas k meni i provedeš veče, nego da uludo tumaraš. Kad si već otišao od kuće, što ću! Ja bih ti dogurao takav mekan naslonjač, ima u gazde... Čaj, društvo... A ako nećeš, - ja ću te na divan, - pa ćeš ipak ležati među nama... I Zosimov će doći. Hoćeš li doći, je li?

- Neću.

- Laž-ž-žeš! - zavikne Razumihin nestrpljivo, - otkud ti znaš? Ti ne možeš odgovarati za sebe! A ništa ti ne shvaćaš u tome. Ja sam se tisuću puta isto ovako na pasja kola svađao s ljudima i opet sam natrag dotrkivao... zastidiš se - i vratiš se čovjeku! Zapamti dakle: Počinkovljeva kuća, drugi kat...

- Vi ćete onda dakle, gospodine Razumihine, dopustiti, da vas tuku, samo da uživate iskazujući dobročinstva.

- Koga? Mene! Da netko samo pomisli, nos bih mu odbio. Počinkovljeva kuća, broj 47, stan činovnika Babuškina...

- Neću doći, Razumihine.

Raskoljnjikov se okrene i ode.

- Kladim se, da ćeš doći! - vikne za njim Razumihin. - Inače ti... inače neću da znam za tebe! Stani, hej, je li tamo Zamjotov?

- Jest.

- Jesi li ga vidio?

- Jesam.

- I govorio s njim?

- Jesam.

- O čemu? Dovraga, nemoj ni kazivati! Počinkova 47, Babuškin. Pamti!

Raskoljnjikov dođe do Sadove i zakrene za ugao. Razumihin je zamišljeno gledao za njim. Naposljetku mahne rukom, uđe u kuću, no stane nasred stuba.

"Dođavola!" - nastavi on skoro na glas, - "govori razumno, a kao da... Ta i ja sam glupan! A zar ne govore razumno i luđaci? Čini mi se, da se Zosimov baš toga i pribojava!" - lupne se prstom po čelu. - "A što, ako... kako da ga sada pustim sama? Još će se utopiti... He, loše sam ruke bio! Ne valja!" - i on potrči natrag, da dostigne Raskoljnjikova, ali njemu nije bilo više traga. Pljune i brzim se koracima vrati u "Kristalni dvorac", da brže ispita Zamjotova.

Raskoljnjikov ode ravno na -ski most,[36] stane na sredini, do ograde, podlakti se obadvjema rukama na nju i stane gledati u daljinu. Kad se rastao s Razumihinom, toliko je oslabio, da se s teškom mukom dovukao dovle. Zaželio je gdjegod sjesti ili leći na ulici. Nadvio se nad vodu, te mahinalno gleda posljednji rumeni odsjev sunčanog zapada, redom kuće, što se mrače u sve gušćoj pomrčini, i jedan daleki prozorčić, negdje na mansardi, na lijevoj obali, kako se sija kao u ognju od posljednjega sunčanoga traka, što je sinuo na nj, sve mračniju vodu u kanalu i, činilo se, pažljivo zuri u tu vodu. Zavrte mu se naposljetku pred očima neki crveni krugovi, kuće se krenu, prolaznici, obale, kočije, sve se to zavrti i zaigra uokolo. Naglo se trgne, možda ga je opet spasla od nesvjestice neka neobična drska pojava. Osjeti da je netko stao do njega s desne strane, usporedo; pogleda - i smotri visoku ženu, s rupcem na glavi, žuta, dugoljasta, ispijena lica, crvenkastih upalih očiju. Gledala je ravno u njega, ali očigledno nije ništa vidjela i ništa razaznavala. Odjednom se ona podlakti desnom rukom na ogradu, digne desnu nogu, prebaci je preko rešetke, onda lijevu, i skoči u kanal. Prljava voda zine i proguta na časak žrtvu, ali za čas izroni utopljenica i voda je ponese polagano: glava i noga bile su joj u vodi, leđa na površini, a suknja joj se zgomilala i nabučila nad vodom kao jastuk.

- Utopila se! - Utopila se! - viče nekoliko desetaka glasova, ljudi se slijeću, po obadvjema se obalama nižu gledaoci, na mostu se oko Raskoljnjikova slegao silan svijet, pa se gura i pritiskuje ga odostrag.

- Ljudi božji, ta to je naša Afrosinjuška! - začuje se negdje daleko plačan ženski glas. - Pomozite, braćo! Ljudi božji, izbavite je!

- Čamac! Čamac! - viču iz svjetine.

[36] Voznjesenski most.

Ali čamac više nije bio potreban: redar strčao niz stepenice na kanal, zbacio sa sebe kabanicu i cipele, te skočio u vodu. Posla mu nije bilo mnogo: voda je nosila utopljenicu dva koraka od slaza, pa je on zgrabi desnicom za haljinu, ljevicom se uhvati za motku, što mu je pružio drug, i za čas je bila utopljenica izvučena. Polože je na granitne ploče na slazu. Ona se brzo osvijesti, pridigne se, sjedne, te uzme kihati i frkati i besmisleno otirati rukama mokru haljinu. Nije ništa govorila.

- Napita ko zemlja, ljudi božji, ko zemlja, - zavijao je onaj isti ženski glas, sada već kraj Afrosinjuške, - i onomad je htjela da se objesi, s užeta smo je skinuli. Pošla ja sada u dućan, ostavila djevojku, da pazi na nju, pa eto jada i nevolje! Građanka je, baćuška, naša građanka, tu odmah stanujemo, druga kuća od kraja, eto tu...

Svijet se počeo razilaziti, redari se još bavili utopljenicom, netko spomenuo redarstveni ured... Raskoljnjikov je sve to gledao s čudnim čuvstvom ravnodušnosti i apatije. Bi mu odvratno. - "Ta to je sve odurno... voda... ne valja", - mrmljao je u sebi. - "Ništa neće biti", - priklopi, - "Što da čekam! Kakav je to ured... A zašto nije Zamjotov u uredu? Ured je u deset sati otvoren"... Okrene ogradi leđa i ogleda se oko sebe.

"No, pa što! Hajde!" - progovori odlučno, krene s mosta i udari na onu stranu, gdje je ured. Srce mu je bilo pusto i gluho. Neće da misli. Minuo ga je i jad, a ni traga nema malopređašnjoj energiji, koju je imao kad je bio pošao od kuće s odlukom, "da sve završi!" Odmijenila ju je potpuna apatija.

"Što ćeš, i to je izlaz!" - mislio je, stupajući obalom polako, tromo. - "Dokončat ću ipak, jer hoću... Samo je li to izlaz? Pa svejedno! Aršin prostora bit će, - he! Al kakav je to svršetak! Zar zbilja svršetak? Da li bih im rekao, ili ne bih? E... đavola! A i sustao sam; da mi je brže leći ili sjesti bilo gdje! Najsramotnije je, što je preglupo. A pljujem ja na to. Pi, kakve mi gluposti padaju na pamet!"...

U ured se ide ravno, a kod drugoga se ugla skreće na lijevo: odande su dva tri koraka. No kad je došao do prvoga ugla, stane, razmisli, zakrene u uličicu i zaobiđe, kroz dvije ulice, - možda bez ikakvoga cilja, a možda zato, da zategne bar još za časak i da uhvati vremena. Stupao je i gledao u zemlju. Odjednom kao da mu je netko šapnuo nešto u uho. Digne glavu i smotri, da stoji pred o n o m kućom, baš pred vratima. Od o n e večeri nije bio tu i nije tuda prolazio.

Neodoljiva ga i neobjašnjiva želja povuče. Uđe u kuću, prođe kroz trijem, onda na prvi ulaz desno, i stane se penjati poznatim stubištem, u treći kat. Na uskim, strmim stubama jako je mračno. Postajkivao je na svakom međustepeništu i obazirao se radoznalo. Na međustepeništu u prizemlju bio je istavljen prozor. "To nije bilo onda", pomisli. Evo i onoga stana na drugom katu, gdje su radili Nikolaška i Mićka. "Zatvoren; i vrata su nanovo obojena; iznajmljuje se dakle." Evo i drugi kat... i treći... "Tu je!" Zaokupi ga dvoumica: vrata su od stana otvorena širom, unutra su ljudi, čuju se glasovi: tome se nije nikako nadao. Počeo se malo skanjivati, ali onda se uspne uz posljednje stepenice i uđe u stan.

I taj stan obnavljaju; rade radnici; to kao da ga je prenerazilo. Njemu se nekako činilo, da će sve zateći sasvim onako, kako je ostavio onda, pa će možda još i leševi biti na istim mjestima, na podu. A sada goli zidovi, nema nikakvog pokućstva; čudno nekako! Pristupi prozoru i sjedne na dasku.

Bila su samo dva radnika, obadvojica mladi momci, jedan stariji, a drugi mnogo mlađi. Lijepili su na zid nove tapete, bijele s ljubičastim cvjetićima, mjesto pređašnjih žutih, razderanih i izlizanih. Raskoljnjikovu se to nimalo ne svidi; gledao je te nove tapete s mržnjom, kao da žali što su sve ovako promijenili.

Radnici su se očevidno zadržali, te sada brže smotavaju svoj papir i spremaju se kući. Kad je došao Raskoljnjikov, nisu ga gotovo uopće zamijetili. Razgovarali su o nečem. Raskoljnjikov skrsti ruke i stane slušati.

- Došla ona meni izjutra, da, - govori stariji mlađemu, - u ranu zoru, sva nagizdana. "A što se, velim ja njoj, kiseliš preda mnom i što se duriš?" - "Hoću, Tite Vasiljiču, veli ona, odsad da budem sasvim po volji vašoj." Eto na! A kako je nagizdana: žurnal, prosto žurnal!

- A što je to, čiko, žurnal? - zapita mladi.

On je očevidno učio od "čikice".

- Žurnal ti je, braco moj, to jest, takve slike, šarene, i dolaze one ovamo krojačima svake subote poštom, iz tuđega svijeta, da znaju, to jest, kako će se tko odijevati, i muškarci, i isto tako i ženskinje. Crtež dakle. Muškarci su naslikani najviše u bundicama, a ženskinje su takve iskićene, da joj nisi najamio, sve ako joj sve daš!

- Čega li nema u tom Pitjeru? - klikne mlađi zanesen. - Osim oca i matere svega ima tu!

- Osim njih, braco moj, svega ima! - poučljivo uglavi stariji.

Raskoljnjikov ustane i ode u drugu sobu, gdje je prije stajao kovčeg, postelja i komoda; soba mu se učini bez pokućstva vrlo malom. Tapete su još iste; u kutu je na njima oštro označeno mjesto, gdje je visio ormarić s ikonom. Pogleda i vrati se svome prozoru. Stariji ga je radnik motrio ispod oka.

- Što bi vi? - zapita on odjednom, obraćajući mu se. Mjesto odgovora Raskoljnjikov ustane, iziđe na hodnik, uhvati za zvonce i trgne. Isto ono zvonce, isti onaj limeni zvuk! Trgne i po drugi i po treći put, pa sluša i sjeća se. Počne se sve jasnije i sve življe prisjećati onog pređašnjeg, bolnog, strašnog, drskog čuvstva; uz svaki je kucaj podrhtavao i sve mu je bivalo prijatnije te prijatnije.

- Ta što bi vi? Tko ste vi? - zavikne radnik i iziđe pred njega.

Raskoljnjikov uđe opet na vrata.

- Hoću da najmim stan, razgledavam ga, - odgovori.

- Stan se ne naima po noći; a i treba da dođete s pazikućom.

- Pod su oprali; hoće li ga mazati? - nastavi Raskoljnjikov. - Krvi nema?

- Kakve krvi?

- Ta ubijena je baba i njena sestra. Bila je tu čitava bara.

- Pa kakav si ti to čovjek? - uzvikne radnik usplahiren.

- Ja?

- Da.

- Ti bi htio znati?... Hajdemo u ured, tamo ću kazati.

Radnici ga pogledaju u dvoumici.

- Vrijeme nam je, da idemo, zadržali smo se. Hajdemo, Aljoška. Treba da zatvorimo, - reći će stariji radnik.

- Hajdemo dakle, - odgovori Raskoljnjikov ravnodušno, iziđe prvi i stane polako silaziti niz stube. - Ej, pazikućo! - zavikne, kad je izišao na trijem.

Nekoliko je ljudi stajalo baš na ulazu s ulice, pa bulje u prolaznike; obadva pazikuće, žena, građanin u dugom kućnom haljetku i još neki. Raskoljnjikov pođe ravno prema njima.

- Što bi vi? - oglasi se jedan pazikuća.

- Jesi li bio u uredu?

- Maločas sam bio. Što bi vi?

- Jesu li tamo?

- Jesu.

- I pomoćnik je tamo?

- Bio je neko vrijeme. Što bi vi?

Raskoljnjikov nije odgovarao, nego stao do njega i zamislio se.

- Došao, da vidi stan, - reče stariji radnik, koji je bio prišao.

- Kakav stan?

- Onaj, gdje mi radimo. "Zašto ste, veli, oprali krv? Tu se, kaže, desilo ubijstvo, a ja sam došao, da najmim stan." I za zvonce je stao zvoniti, skoro je otrgnuo. "Pa hajdemo, veli, u ured, tamo ću sve iskazati." Nameće se.

Pazikuća je neodlučan i namršten promatrao Raskoljnjikova.

- A tko ste vi? - zavikne on što oštrije.

- Ja sam Rodion Romanič Raskoljnjikov, bivši student, a stanujem u Schillovoj kući, ovdje u uličici, nije daleko odovud, broj 14. Zapitaj pazikuću... zna me.

Raskoljnjikov je sve to izgovorio nekako lijeno, zamišljeno, a nije se ni okrenuo, nego upro pogled na ulicu, koja se mračila.

- A što ste vi dolazili u stan?

- Da ga pogledam.

- Što bi da gledate?

- Ta treba ga uhvatiti i odvesti redarstvu, - uplete se odjednom građanin i zašuti.

Raskoljnjikov poškilji preko ramena, pogleda ga pozorno, te reče tiho i lijeno:

- Hajdemo!

- Pa i treba ga odvesti! - prihvati građanin, koji se ohrabrio. - Čemu on dolazi zbog o n o g a ; što je njemu na pameti, a?

- Da li je pijan ili nije, bog bi ga znao, - promrmlja radnik.

- Ta što bi vi? - zavikne opet pazikuća, koji se stao ozbiljno srditi. - Što si se prilijepio?

- Prepreden nitkov! - zavikne žena.

- Čemu da i raspravljamo s njim, - zavikne drugi pazikuća, golem seljak, u raskopčanu kaputu i s ključevima za pojasom. - Odlazi... A jesi baš prepreden nitkov... Odlazi!

Uhvati on Raskoljnjikova za rame i izbaci ga na ulicu. Raskoljnjikov zatetura, ali ne padne nego se uspravi, šuteći pogleda sve gledaoce i krene dalje.

- Čudan čovjek, - reći će radnik.

- Čudan je sada svijet, - reče žena.

- Ipak smo ga trebali odvesti redarstvu, - priklopi građanin.

- Ne treba se petljati, - riješi veliki pazikuća. - I jest prepreden nitkov! Sam se lijepi, dabome, ali da se upetljaš, ne bi se ispetljao... Znam ja!

"Bih li dakle otišao, ili ne bih?" misli Raskoljnjikov, a stao nasred ceste na raskršću i obazire se unaokolo, kao da očekuje od nekoga odlučnu riječ. No ništa se ne oziva ni otkud, sve je gluho i mrtvo, kao kamenje, po kojem on stupa, mrtvo za njega, jedino za njega...

Uto on u daljini od dvjesta koračaja na kraju ulice razabere u mraku, što postaje sve gušći, gomilu svijeta, razgovore, viku... Među svijetom stoji neka kočija... Usred ulice zatrepti ognjić. "Što je to?" Raskoljnjikov zakrene na desnu stranu i zaputi se prema svjetini. "Za sve se on lijepi"; a kad je to pomislio, nasmiješi se hladno, jer je već bio čvrsto odlučio, da će u ured, te pouzdano znao, da će odmah završiti sve.

VII

Nasred ulice stoji gizdava gospodska kočija, u koju su upregnuta dva vatrena čilaša; u kočiji nema nikog, a i sam je kočijaš sišao sa sjedišta i stoje kraj kočije; konje drže za uzde... Unaokolo se slegao svijet, ispred svih redari. Jednom je od njih u rukama zapaljen fenjer, pa se on saginje i nešto osvjetljuje na cesti, baš kod točkova. Svi govore, viču, huču; kočijaš kao da je u neprilici, te ponavlja pogdjekada:

- Nesreća je! Gospode, kakva nesreća!

Raskoljnjikov se progura, koliko je god mogao, i smotri napokon ono, što je izazvalo cio taj metež i radoznalost. Na zemlji leži čovjek, koga su upravo pregazili konji, očevidno onesviješćen, jako loše odjeven, no u "gospodskoj odjeći", sav u krvi. S lica mu i s glave teče krv; lice mu je izudarano, oguljeno, unakaženo. Vidi se, da su ga na smrt pregazili.

- Ljudi božji! - kuka kočijaš, - kako da napaziš! Da sam ja vitlao, ili da mu nisam dovikivao, - ali ja sam tjerao polako, vazda jednako. Svi su vidjeli: ako ljudi lažu, lažem i ja. Što pijan čovjek pazi, zna se! Vidim ga, prelazi ulicu, tetura, samo što nije pao, - zaviknuo mu ja jedanput, pa po drugi i po treći put, i konje zaustavio, a on ravno konjima pod noge i pade! Ili je namjerice, ili je baš tako bio pijan... Konji su mladi, plašljivi, - trgli, a on zaviknuo, - oni još gore... i eto nesreće.

- Tako i jest! - ozove se nečiji svjedočanski glas iz svjetine.

- Vikao je on, istina je, tri mu je puta zaviknuo, - ozove se drugi glas.

- Baš tri puta, svi smo čuli! - zavikne treći.

Kočijaš nije uostalom bio jako tužan i poplašen. Vidjelo se, da je to kočija bogata i odlična vlasnika, koji je negdje očekuje; redari se zato upeli, razumije se, da to udese. Pregaženi treba da bude otpremljen redarstvu i u bolnicu. Nitko mu ne zna za ime.

Dotle se progurao Raskoljnjikov i još se bliže nagnuo. Uto fenjer jasno osvijetli lice nesretnikovo: Raskoljnjikov ga prepoznade.

- Ja ga znam, znam! - zavikne on, protiskujući se sasvim naprijed. To je činovnik, bivši titularni savjetnik, Marmeladov! - Tu on stanuje, u blizini, u Koselovoj kući... Brže doktora! Ja ću platiti, evo!

Izvadi iz džepa novce i uzme ih pokazivati redaru. Bio je u čudnom uzbuđenju.

Redari su bili zadovoljni, što doznadoše, tko je pregaženi. Raskoljnjikov reče i svoje ime, dade svoju adresu, te ih stane nagovarati, kao da se radi o rođenom ocu, neka što brže prenesu onesviještenoga Marmeladova u njegov stan.

- Evo tu, iza tri kuće, - upeo se on, - kuća Nijemca Kosela, bogatoga, on je sada zacijelo pijan, kući se vukao. Ja ga znam, on je pijanac... Ima porodicu, ženu, djecu, ima kćer. Dok

bi ga u bolnicu odvezli, tu u kući jamačno je doktor! Ja ću platiti!... Ipak će ga rođeni njegovati, odmah će mu pomoći, a do bolnice će umrijeti!...

Pođe mu za rukom, da neopazice tutne u ruku; stvar je uostalom bila jasna i u redu, a pomoć je tu svakako bliža. Dignu pregaženoga i ponesu ga; nađu se pomagači. Do Koselove je kuće trideset koračaja. Raskoljnjikov pođe otraga, pridržavajući mu oprezno glavu i pokazujući put.

- Amo, amo! Uz stube ga treba nositi glavom uvis; okrenite ga... eto, tako. Ja ću platiti, ja ću zahvaliti, - mrmljao je.

Katerina se Ivanovna, kao i svagda, čim je imala slobodan trenutak, ushodala odmah gore dolje po maloj svojoj sobici, od prozora do peći i natrag, ruke čvrsto skrstila na prsima, pa govori sama sa sobom i kašlje. U posljednje je vrijeme stala sve češće i češće razgovarati sa starijom kćerkom, s desetgodišnjom Polenjkom, koja doduše mnogo još ne razumije, ali to je razumjela, da je potrebna materi, te je vazda prati svojim krupnim, umnim očicama i svom silom nastoji, kako bi se pričinila, da razumije sve. Sada Polenjka svlači maloga brata, koji je cio dan pobolijevao, pa će ga spremiti u krevet, da spava. Mališ čeka, da mu presvuku košulju, jer tu će mu košulju noćas još isprati, pa sjedi na stolici šuteći, ozbiljna lica, ravno i nepomično, a nožice pružio preda se, čvrsto ih stisnuo, pete sastavio, a prste rastavio. Sluša on, što mati govori sa sestricom, pa naprćio usne, izbuljio očice i ne miče se, baš onako, kako i treba da sjede svi pametni mališi, kad ih svlače, da legnu spavati. Djevojčica, još manja od njega, u samim dronjcima, stoji pred zaslonom i čeka, da i njoj bude red. Vrata na stube su otvorena, da se svijet bar ne kako očuva od valova duhanskog dima, što se iz drugih sob a provlači ovamo, te sušičava jadnica svaki čas zapada u dug, bolan kašalj. Katerina je Ivanovna za ovu nedjelu dana, čini se, još gore omršavjela i crvene joj se mrlje na obrazima sjaju još jasnije nego prije.

- Ti nećeš vjerovati, Polenjka, ti ne možeš ni da zamisliš, - govorila je, hodajući po sobi, - kako smo mi veselo i sjajno živjeli kod kuće, kod oca, a kako je taj pijanac upropastio mene i sve će vas upropastiti! Moj je otac bio civilni pukovnik i skoro već gubernator; trebao je samo još da zakorakne, pa su mi svi dolazili i govorili: "Mi vas, Ivane Mihaljiču, smatramo već za gubernatora našega". Kad sam ja... khe! kad sam ja... khe-khe-khe... oh! prokleta li života! uzvikne, ispljune i uhvati se za grudi. - Kad sam ja... ah, kad sam na posljednjem plesu... kod plemićkoga predvoditelja... vidjela me kneginja Bezemeljnaja, - koja me je kasnije blagoslovila, kad sam se udavala za tvoga oca, Polenjka; - odmah je zapitala: "Nije li to ona mila djevojčica, što je u šalu igrala na ispitnoj svečanosti?... (Rupu treba zašiti; odmah da si uzela iglu i zakrpila, kako sam te učila... jer inače sutra... khe! sutra... khe-khe-khe! razderat će se još gore! - uzvikne ona, naprežući se.) - Onda je upravo bio stigao iz Peterburga kamer-junker knez Ščegoljskij... odigrao sa mnom mazurku, a sutradan htio da dođe i da me zaprosi; ali ja sam mu zahvalila laskavim riječima i rekla mu, da sam već odavno poklonila srce drugom. Taj je drugi bio tvoj otac, Polja; otac se moj strašno srdio... A je li gotova voda? No, ded, košuljicu; a čarapice?... Lida, - obrati se ona maloj kćeri, - ti ovu noć prospavaj bez košulje, kakogod... a čarapice metni tamo... Da se operu zajedno... Što toga odrpanca nema, pijanca! Košulja mu je iznošena kao kakva krpa, svu je izderao... Sve bih zajedno, da se ne mučim dvije noći redom! Gospode! Khe-khe, khe! Opet! Što je to? - zavikne, kad je smotrila svijet u hodniku i ljude, koji nešto nose i protiskuju se k njoj u sobu. - Što je to? Što to nose? Gospode!

- Kamo da položimo? - zapita redar, obaziruć se unaokolo, kad su već uvukli u sobu okrvavljenog i onesviještenog Marmeladova.

- Na divan! Metnite ga samo na divan, glavom ovamo! - pokazivao im je Raskoljnjikov.

- Pregazili su ga na ulici! Pijanog! - zavikne netko s hodnika.

Katerina je Ivanovna stajala posve blijeda, i teško je disala. Djeca se poplašila. Mala Lidočka zaciknula, poletjela k Polenjki, ogrlila je i sva zadrhtala.

Kad je položio Marmeladova, poleti Raskoljnjikov Katerini Ivanovnoj:

- Za boga miloga, umirite se, ne plašite se! - govorio je brzopleto. - Prelazio je ulicu, pregazila ga kočija, nemojte se uznemirivati, osvijestit će se... ja sam naredio, da ga donesu ovamo... ja sam već bio kod vas, sjećate se... Osvijestit će se; ja ću platiti!

- Dobio je svoje! - očajno uzvikne Katerina Ivanovna i poleti k mužu.

Raskoljnjikov razabere brzo, da ona nije od onih žena, što se odmah onesvješćuju. Za tren se nađe nesretniku pod glavom jastuk, na koji još nije nitko ni pomislio; Katerina Ivanovna stane muža svlačiti i pregledavati; dala se na posao, ne gubeći glavu, zaboravila na sebe samu, te grize uzdrhtane usne i guši krik, što joj se kida iz grudi.

Dotle je Raskoljnjikov namolio nekoga, da otrči po liječnika. Liječnik stanuje, kako se razabralo, u drugoj kući.

- Poslao sam po liječnika, - ponavljao je Katerini Ivanovnoj. - Ni brige vas, ja ću platiti. Ima li vode? I dajte brže ubrus, ručnik, što bilo; ne zna se još, kako je ranjen... Ranjen je, ali nije ubijen, budite uvjereni... Što rekne liječnik!

Katerina Ivanovna poleti k prozoru; tamo stoji na provaljenoj stolici velika zemljana umivaonica s vodom, spremljena za noćno pranje dječjeg i muževa rublja. Katerina Ivanovna pere ovako sama po noći bar dva puta u sedmici, a gdjekad i češće, jer su dotjerali već dotle, da skoro već i nemaju nikakve rubenine za mijenjanje, nego svaki obiteljski član ima samo po jedan komad, ali Katerina Ivanovna ne može da trpi nečistoću, te se radije muči noću preko svojih sila, dok svi spavaju, da do jutra mogne osušiti rubeninu, nego da gleda u kući prljavštinu. Prihvati ona umivaonicu, da je odnese, kako Raskoljnjikov ište, ali malo da ne pade s tim teretom, Raskoljnjikov je dotle našao ručnik, zamočio ga u vodu i stao brisati okrvavljeno lice Marmeladovljevo. Katerina je Ivanovna stajala do njega, bolno disala i držala se rukama za prsa. I njoj je samoj trebala pomoć. Raskoljnjikov stane poimati, da je možda loše učinio, što ih je nagovorio, da pregaženog donesu ovamo. I redar je stajao u neprilici.

- Polja! - zavikne Katerina Ivanovna. - Otrči brže Sonji. Ako je ne zatekneš kod kuće, svejedno reci, da su oca pregazili konji i neka odmah dođe... čim se vrati. Brže, Polja! Na, ogrni se rupcem!

- Stogod mozes brze trci! - zavikne dječak sa stolice, a kad je to izrekao, zapadne opet u pređašnje mirovanje, te je sjedio ukočen na stolici, oči razrogačio, pete ispružio, a prste rastavio.

Soba se dotle natrpala tako, da ni jabuka ne bi pala na pod. Redari otišli svi osim jednog, koji je ostao neko vrijeme i nastojao, da istjera opet natrag na stube svijet, što je ovamo nalegao sa stuba. Ali iz nutarnjih soba povrvješe skoro svi stanari gospođe Lippewechsel; isprva su se gurali na vratima, no onda ruljom upali i u sobu. Katerina se Ivanovna razbjesni.

- Pustite bar, da umre spokojno! - zavikne ona svoj svjetini. - Baš ste i našli prizor, da gledate! S cigaretama! Khe-khe-khe! Uđite još i sa šeširima... Pa i sa šeširom je jedan! Napolje! Poštujte bar mrtvaca!

Kašalj je zaguši, ali je prijetnja koristila. Vidi se, da se Katerine Ivanovne nekako pribojavaju: stanari se jedan za drugim proguraju natrag prema vratima s onim čudnim nutarnjim zadovoljstvom, koje se svagda zapaža i u najbližih ljudi, kad se iznenada desi ne-

sreća bližnjemu njihovu, i bez kojega nije ni jedan jedincati čovjek na svijetu, uza sav svoj najiskreniji osjećaj žaljenja i saučešća.

Iza vrata se uostalom začuju glasovi o bolnici, te da nije u redu uznemirivati bez potrebe.

- Nije u redu umirati! - zavikne Katerina Ivanovna, te poleti već, da otvori vrata i da saspe na njih grom i pakao, ali se na vratima sudari sa samom gospođom Lippewechsel, koja je upravo začula za nesreću, te je dotrčala, da uvede red.

Bila je to izvanredno svadljiva i nesklapna Njemica.

- Ah, bog moj! - pljesne ona rukama. - Vaš muž pijan konj pogazio. U bolnic ga! Ja sam gazdarica!

- Amalija Ludvigovna! Molim vas, pazite što govorite, - započe Katerina Ivanovna oholo (s gazdaricom ona govori vazda oholim tonom, da bi ona "pamtila, gdje joj je mjesto", pa ni sada nije mogla da se odrekne toga zadovoljstva - Amalija Ludvigovna...

- Ja vam kazo jedanput za prije, da vi nikada ne smjel govorit meni Amalj Ludvigovna; ja sam Amalj-Ivan.

- Vi niste Amalj-Ivan, nego Amalija Ludvigovna, pa kako ja nisam od vaših podlih laskavaca, kao što je gospodin Lebezjatnjikov, koji se sada smije iza vrata (iza vrata se zaista čuo smijeh i uzvik: "Zakvačile se!"), to ću ja vas zvati vazda Amalijom Ludvigovnom, premda nikako ne mogu da razumijem, zašto se vama ne sviđa to ime. Vi vidite i sami, što se dogodilo Semjonu Zaharoviču; on umire. Molim vas, da odmah zatvorite ta vrata i da nikog ne puštate ovamo. Pustite barem da spokojno umre! Inače će, uvjeravam vas, za vaš postupak doznati još sutra sam general-gubernator. Knez je znao mene, dok sam još bila djevojka, i jako se dobro sjeća Semjona Zaharoviča, kojemu je često iskazivao dobročinstva. Svi znaju, da je Semjon Zaharovič imao mnogo prijatelja i pokrovitelja, koje je sam napustio zbog plemenita ponosa, jer je osjećao svoju nesretnu slabost, no sada (pokaže ona na Raskoljnjikova) pomaže nama jedan velikodušni mladi čovjek, koji ima sredstva i veze, a Semjon ga je Zaharovič znao još iz djetinjstva, i vjerujte, Amalja Ludvigovna...

Sve je to izrekla izvanredno brzopleto, što dalje, sve brže, no kašalj prekine iznenada rječitost Katerine Ivanovne. U taj se mah samrtnik prene i zaječi, te ona potrči k njemu. Bolesnik otvori oči, te ne poznavajući i nepoimajući poče gledati u Raskoljnjikova nad sobom, Disao je teško, duboko i rijetko, na usnama mu s krajeva izbila krv, znoj mu iskočio na čelo. Raskoljnjikova nije poznao, te stane nespokojno šibati očima. Katerina ga je Ivanovna motrila tužnim, no oštrim pogledom, a iz očiju su joj tekle suze.

- Bože moj! Sva su mu prsa zgažena! Kolika krv, krv! - progovori ona očajno. - Treba mu skinuti gornju odjeću. Okreni se malo, Semjone Zaharoviču, ako možeš, - zavikne mu.

Marmeladov je poznade.

- Svećenika! - izgovori on promuklim glasom.

Katerina Ivanovna ode prozoru, prisloni čelo na okvir i uzvikne očajno:

- Oh, do tri puta prokleta života!

- Svećenika! - progovori opet čovjek na samrti, pošto je pošutio časak.

- Otišli-i-i su! - dovikne mu Katerina Ivanovna: on začuje njezin krik i zašuti. Plahim, žalosnim pogledom tražio ju je očima; ona mu se opet vrati i stane do uzglavlja. On se samo umiri, ali ne na dugo vrijeme.

Ubrzo mu se oči zaustave na maloj Lidočki, ljubimici njegovoj, koja je u kutu drhtala, kao da ju je napala bolest, i gledala ga začuđenim, djetinjskim upornim očima.

- A... a... - pokazivao je nespokojno na nju.

Htjede nešto reći.

- Što bi još? - zavikne Katerina Ivanovna.

- Bosa je! - Bosa! - promrmlja on, pokazujući suludim pogledom na bose nožice djevojčine.

- Šuti! - zavikne Katerina Ivanovna razdražena. - I sam znaš, zašto je bosa!

- Hvala rogu, doktor! - klikne obradovan Raskoljnjikov.

Uđe liječnik, pristao starčić, Nijemac, ogledavajući se nepovjerljivo; pristupi bolesniku, prihvati mu bilo, pažljivo mu opipa glavu, te mu uz pomoć Katerine Ivanovne raskopča košulju, svu namočenu krvlju, i razdrlji bolesniku prsa. Prsa su mu bila sasvim iznakažena, izgažena, iskidana, nekoliko se rebara na desnoj sirani izlomilo. S lijeve je strane, baš na srcu, bila kobna, velika žućkasto-crna masnica, ljut udar kopitom. Liječnik se namršti. Redar mu pripovjedi, da je pregaženog zahvatio točak, pa ga vukao i vrtio tridesetak koračaja po cesti.

- Čudo je, da se i prenuo, - šapne liječnik tiho Raskoljnjikovu.

- Što sudite vi? - zapita Raskoljnjikov.

- Odmah će umrijeti.

- Zar nema nikakve nade?

- Ni najmanje! Izdiše on... Uza to mu je i glava ranjena opasno... Hm!... Pa mogu mu pustiti krv... no... ne koristi. Za pet ili deset časaka umrijet će svakako.

Onda je najbolje, da mu pustite krv!

- Molim... Uostalom, velim vam unaprijed, da nipošto neće koristiti.

U taj se čas začuju opet koraci, svijet se u hodniku razmakne, a na pragu se pojavi svećenik s pričešću, sijed starkelja. Njega prati redar, još s ulice. Liječnik mu odmah ustupi mjesto i zgleda se s njim rječitim pogledom. Raskoljnjikov namoli liječnika, da ostane bar još malo. Ovaj slegne ramenima i ostane.

Svi odstupe. Ispovijed potraje sasvim kratko vrijeme. Čovjek na umoru teško da je išta razumijevao, a mogao je izgovarati samo iskidane, nejasne glasove. Katerina Ivanovna uzme Lidočku, skine mališa sa stolice, otiđe u kut do peći, klekne, a djecu namjesti preda se, da kleče. Djevojčica je neprestano drhtala, a dječak klečao na golim koljenima, odmjereno dizao ručicu, krstio se potpunim krstom, klanjao se do zemlje, udarao čelom i vidjelo se, da jako uživa u tom. Katerina je Ivanovna griskala usne i susprezala suze; i ona se molila, gdjekada namještala košuljicu na djetetu i uspjela prebaciti djevojci preko golih ramena rubac, što ga je dohvatila iz komode, ne ustajući i moleći se. Dotle je opet radoznao svijet stao otvarati vrata iz nutarnjih soba. A u hodniku povrvjeli i nalegli gledaoci, svi stanari s tih stuba, ali ne prekoračuju ipak preko praga. Cijelu scenu osvjetljuje samo jedan ugarak.

U taj se čas progura iz hodnika kroz svijet Polenjka, koja je bila otrčala po sestru. Uđe, jedva dišući od brzoga trčanja, skine rubac. Nađe očima mater, priđe joj i reče: Ide! Na ulici sam je srela!" Mati je prigne na koljena i namjesti do sebe. Kroz gomilu se tiho i plaho progura djevojka, i neobična bješe njena nenadana pojava u toj sobi, usred siromaštine, dronjaka, smrti i očajanja. I ona je u prnjama; nošnja joj je jeftina, no nakićena po uličnom običaju, po ukusu i po pravilima, koja su se stvorila u tom zasebnom svijetu, sa ciljem, koji se odaje jasno i sramotno. Sonja ostane u hodniku na samom pragu, ali nije prekoračivala praga, nego je gledala zbunjena, ne shvaćajući, činilo se, ništa, te kao da je za-

boravila i na svoju šarenu, svilenu haljinu s predugim, smiješnim repom, prekupljenim iz četvrte ruke, nepristojnim sada ovdje, i na omašnu krinolinu, što je začepila cijela vrata, i na svijetle cipelice, i na suncobran što joj ne treba po noći, a ona ga je ponijela, i na smiješni, slamni, okrugli šeširić, na kojem se crveni pero. Ispod toga deranski naherenog šeširića izviruje mršavo, blijedo, zaplašeno lišce, otvorenih usta i očiju ukočenih od užasa. Sonja je mala rasta, osamnaest joj je godina, prilično je mršava, ali ljepuškasta plavka, osobito modrih očiju. Upiljila pogled na postelju, u svećenika; i ona se zaduhala od nagloga hoda. Naposljetku dopre do nje valjda šaputanje, neke riječi iz svetine. Obori oči, prekorači korak preko praga i stane u sobi, ali opet do samih vrata.

Ispovijed se i pričest završi. Katerina Ivanovna pristupi opet k muževoj postelji. Svećenik odstupi, a pri odlasku se okrene, da sa dvije tri riječi naputi i utješi Katerinu Ivanovnu.

- A kamo da djenem ove? - oštro mu i razdraženo odgovori ona, pokazujući na mališe.

- Bog je milostiv, uzdajte se u pomoć višnjega, - započne svećenik.

- E-eh! Milostiv je, ali nije nama!

- To je grijeh, gospo, grijeh, - reći će svećenik, klimajući glavom.

- A zar ovo nije grijeh? - zavikne Katerina Ivanovna, pokazujući na samrtnika.

- Oni, koji su to nehotice skrivili, možda će vam nadoknaditi bar dohodak, što ste izgubili...

- Ne razumijete vi mene! - zavikne Katerina Ivanovna razdraženo i mahne rukom - A što da i nadoknađuju? Ta on je sam pijan dojurio pod konje! Kakav dohodak? Od njega nije bilo nikakvog dohotka, nego samo muka. Ta on je bio pijanac i sve je propijao! Nas je krao i u krčmu nosio novce i njima je i meni ubio život u krčmi! I hvala bogu, što umire! Manje je štete!

- Oprostiti treba na samrtnom času, a ovo je grijeh, gospo, ovakva su čuvstva velik grijeh!

Katerina se Ivanovna vrti oko bolesnika, daje mu da pije, otire mu s glave znoj i krv, namješta mu jastuke i razgovara sa svećenikom, ali u poslu rijetko dospijeva, da mu se okrene. Ali sada ga saleti iznenada skoro u bijesu.

- Eh, baćuška! Same riječi te riječi! Oprostiti! On bi se eto danas vratio pijan, da ga nisu pregazili, košulja je samo jedna na njem, sva iznošena, u dronjcima, pa bi se izvalio, da crkava, a ja bih do zore pljuskala po vodi, prala bih njegove i dječje tralje, osušila ih onda pred prozorom, a kad svane, sjela bih, da krpim, - eto vam moje noći!... Čemu onda i govoriti o oproštenju! Pa i oprostila sam!

Dubok, strašan kašalj prekine joj riječ. Ispljune u rubac i pokaže svećeniku, da vidi, a drugom se rukom bolno uhvati za prsa. Rubac joj je bio sav krvav...

Svećenik obori glavu i ne odgovori ništa.

Marmeladov je bio u smrtnoj agoniji; nije skidao očiju s lica Katerine Ivanovne, koja se opet nadvila nad njim. Sve bi nešto da joj rekne; i započinjao je, te se mučio, micao jezikom i nejasno izgovarao riječi, no Katerina Ivanovna razabrala, da je kani zamoliti za oproštenje, te zavikne na njega i zapovjedi mu:

- Šuti! Ne treba!... Znam, što bi da rekneš!...

Bolesnik ušuti, no u taj mu čas pogled dobludi do vrata i on smotri Sonju.

Sve dosad je nije zapažao: stajala je u kutu, u sjeni.

- Tko je to? Tko je to? - progovori on odjednom promuklim zadihanim glasom, sav usplahiren, s užasom pokazujući očima na vrata, gdje mu stoji kći, i mučeći se, da se pridigne.

- Leži! Leži! - dovikne mu Katerina Ivanovna.

No on se uspne iz svih sila i odupre se na ruku. Neko je vrijeme gledao kćer neobičnim pogledom, kao da je ne poznaje. A i nije je još nikada vidio u ovakvoj odjeći. Iznenada je pozna, poniženu, ubijenu, nagizdanu, zastiđenu, kako ponizno očekuje, da i njoj bude red oprostiti se s ocem, što umire. Beskrajan mu se jad javi na licu.

- Sonjo! Kćeri! Oprosti! - zavikne i htjedne joj pružiti ruku, ali izgubivši oslonac, klizne i izmakne se, kako se bio podupro, te se svali s divana i tresne licem o pod; pritrče mu, da ga dignu, polože ga, ali je već izdisao. Sonja cikne tiho, doleti, ogrli ga i ovako se onesvijesti u tom zagrljaju. On joj umrije na rukama.

- Dobio je svoje! - uzvikne Katerina Ivanovna, kad je ugledala mužev leš. - A što ću sada! Čime da ga sahranim! Čime ću njih, čime ću njih sutra nahraniti?

Raskoljnjikov pristupi Katerini Ivanovnoj.

- Katerina Ivanovna, - reče joj, - prošle je nedjelje vaš pokojni muž ispripovjedio meni sav svoj život i sve prilike... Vjerujte, da je o vama govorio sa zanosnim štovanjem. Od te večeri, kad sam ja doznao, kako je odan bio svima vama i kako je štovao i ljubio osobito vas, Katerina Ivanovna, uza svu svoju nesretnu slabost, od te smo se večeri sprijateljili... Dopustite mi dakle sada... da ja pomognem... i uzvratim mome pokojnom prijatelju. Evo vam... dvadeset rubalja, čini mi se, - a ako vam to može da pomogne, ja... u jednu riječ, - ja ću doći, svakako ću doći... možda ću doći već sutra... Zbogom!

I on iziđe hitro iz sobe, gurajući se što je brže mogao kroz svijet na stube, no u gomili se sukobi odjednom s Nikodimom Fomičem, koji je doznao za nezgodu i hoće lično da ureduje. Od one scene u uredu nisu se viđali, no Nikodim ga Fomič odmah poznade.

- A, vi ste? - zapita ga.

- Umro, - odgovori Raskoljnjikov. - Bio je tu doktor, bio je svećenik, sve je u redu. Nemojte jako uznemirivati bijednu ženu; i onako je sušičava. Obodrite ju, ako možete čime...! Ta vi ste dobar čovjek, znam ja... - dometne sa smiješkom, gledajući mu ravno u oči.

- Al ste se vi omastili krvlju! - primijeti Nikodim Fomič, kad je uz fenjer razabrao u Raskoljnjikova na prsluku nekoliko vlažnih mrlja.

- Jest, omastio sam se... ja sam sav u krvi! - reći će Raskoljnjikov nekako osobito, onda se osmiješi, klimne glavom i pođe niz stube.

Silazio je polako, bez hitnje, sav u groznici, i ne znajući to, sav zaokupljen jednim novim, beskrajnim čuvstvom bujnoga, snažnoga života, što ga je odjednom zapljusnuo. To je čuvstvo nalikovalo možda na osjećaj čovjeka, koji je osuđen na smrt, te mu odjednom, iznenada objavljuju, da je pomilovan. Nasred stepeništa stigne ga svećenik, koji se vraćao kući; Raskoljnjikov ga šuteći propusti pred sebe i pozdravi se s njim šuteći, poklonom. Ali kad je već silazio niz posljednje stepenice, začuje za sobom žurne korake. Netko ga dostiže. To je Poljenjka; trči za njim i zove ga:

- Slušajte! Slušajte!

Okrene joj se. Ona strči niz posljednje stube i stane tik preda nj, za stepenicu više njega. Mutna je svjetlost padala s dvorišta. Raskoljnjikov razabere mršavo, no milo lišce djevojčice, što mu se smješka i veselo ga gleda djetinjski. Dotrčala je s porukom, koja se i njoj samoj očigledno jako sviđala.

- Slušajte, kako se zovete vi? I još: gdje stanujete? - zapita ona žurno, zadihana.

Raskoljnjikov joj položio obadvije ruke na ramena, te ju je gledao s nekakvim uživanjem. Prijatno mu je gledati je, - a ni sam ne zna, zašto?

- A tko vas je poslao?

- Poslala me je sestrica Sonja, - odgovori djevojčica, još se veselije smješkajući.

- Ja sam i znao, da vas je poslala sestrica Sonja.

- I mama me je također poslala. Kad me je sestrica Sonja slala, pristupila je i mama i rekla: "Otrči brže, Poljenjka!"

- Volite li sestricu Sonju?

- Najviše je volim od svih! - izgovori Poljenjka nekako osobito odlučno, a smiješak joj se naglo uozbilji.

- A hoćete li mene voljeti?

Mjesto odgovora smotri on, kako mu se približava djevojčino lišce i punačke se usne naivno naprćile, da ga poljube. Ruke njene, tanke kao šibice, ogrle ga svom silom, glava joj klone na njegovo rame i djevojčica zaplače tiho, sve snažnije i snažnije prianjajući licem uz njega.

- Tate mi je jako žao! - progovori ona nakon časa, dižući zaplakano lišce i otirući rukama suze. - Same su nesreće započele sada, - dometne ona iznenada, s onim osobito ozbiljnim izrazom, što ga namjerice poprimaju djeca, kad hoće odjednom da govore kao "veliki".

- A tata vas je volio?

- On je najvolio Ljidočku, - nastavi ona jako ozbiljno i ne smješkajući se, sasvim onako, kako govore veliki, - volio ju je zato, što je mala, i još zato, što je bolesna, i vazda joj je donosio slatkiša, a nas je učio čitati, a mene gramatiku i vjeronauku, - dometne ona ponosito, - a mama nije ništa govorila, ali mi smo znali, da ona to voli, i tata je znao, a mama hoće da me uči francuski, jer meni je već vrijeme za naobrazbu.

- A znate li se moliti?

- Kako ne bi znali, znamo! Odavno već; ja se kao velika molim već sama za sebe, a Kolja se i Ljidočka mole zajedno s mamom na glas; najprije izmole "Bogorodicu", onda još jednu molitvu: "Bože prosti i blagoslovi sestricu Sonju", i onda još "Bože prosti i blagoslovi našega drugoga tatu", jer naš je stariji tata umro već, a ovo nam je drugi tata, a mi se i za njega molimo.

- Polječka, ja se zovem Rodion: pomolite se kadgod i za mene, "i za raba[37] Rodiona" - više ništa.

- Dokle god budem živjela, molit ću se za vas, - izgovori djevojčica vatreno, pa se opet nasmije, poleti k njemu i snažno ga ogrli iznova.

Raskoljnjikov joj rekne ime, dade joj svoju adresu i obrekne, da će se sutra svakako svratiti. Djevojčica ode, potpuno oduševljena njime. Bilo je jedanaest sati, kad je izišao na ulicu. Za pet minuta nađe se opet na mostu, na onom istom mjestu, s koga se maločas strmoglavila žena.

"Dosta je!" - izgovori on odlučno i svečano! - "dalje s tlapnjama, s varavim strašilima, s utvarama!... Postoji život! Zar ja ovo maločas nisam živio? Moj život nije ipak umro zajedno sa starom babom! Carstvo joj nebesko bilo, pa, - dosta je, majčice, vrijeme se smiriti!

[37] Rob (rab božij) u staroslavenskim crkvenim molitvama.

Sada je carstvo razbora i svjetlosti! I... volje, i snage... i da vidimo sada! Da se omjerimo sada!" priklopi on ponosno, kao da se obraća nekoj mračnoj sili i izaziva je. "A ja sam eno već voljan bio, da živim na aršinu prostora!"

"... Slab sam ja vrlo u ovaj čas, ali... čini se, sva je bolest minula. Ja sam i znao, da će proći, kad sam otoič krenuo od kuće. Zbilja: Počirikovljeva kuća, dotle ima nekoliko koračaja. Svakako ću k Razumihinu: da i nisu dva tri koraka... neka dobije okladu! Neka se i on obraduje, - zašto ne bi, neka!... Snage, snage treba, bez snage nećeš ništa postići; a snagu moraš stjecati opet snagom, eto, to oni baš ne znaju", - primetne ponosito i samosvjesno, te krene s mosta, jedva dižući noge. Ponos i samouvjerenost rasli u njem iz časa u čas; za jedan čas nije on više bio onaj čovjek, koji je bio još u prošlom času. A što se desilo tako osobito, što ga je prevratilo ovako? Ta ni sam nije znao; njemu se kao onomu, što se hvata za slamčicu, učinilo odjednom, da i on "može živjeti, da još postoji život, da nije umro njegov život zajedno sa starom babom." Možda je prebrzo donio zaključak, ali na to nije mislio.

"A ipak sam zamolio, da pomenu u molitvi raba Rodiona", - sine mu iznenada glavom.

- "No, to je... za svaki slučaj!" - dometne, pa se odmah i sam nasmije svojoj djetinjariji. Bio je izvanredno raspoložen.

Razumihina nađe lako; u Počinkovljevoj su kući već znali novoga stanara i pazikuća mu odmah pokaže, kamo da ode. Već s pola stuba razbirala se graja i živ razgovor velikoga društva. Vrata na stubištu bila su otvorena širom; čula se vika i prepiranje. Soba je u Razumihina bila povelika, a sabralo se petnaestak ljudi. Raskoljnjikov zastane u predsoblju. Tu se za pregradom dvije gazdaričine sluškinje zabavile oko dvaju velikih samovara, oko boca, tanjura i zdjela s kolačima i zakuskama, donesenim iz gazdaričine kuhinje. Raskoljnjikov pošalje po Razumihina, te on sav blažen dotrči. Na prvi se pogled vidjelo, da je jako mnogo pio, pa iako se Razumihin nikada nije napijao, sada se ipak na njemu malo primjećivalo.

- Slušaj, - požuri se Raskoljnjikov, - ja sam došao samo zato, da ti reknem, da si dobio okladu i da nitko ne zna, što mu se može desiti. Ali ući ne mogu; tako sam slab, da ću odmah pasti. Zdravo dakle i zbogom, a sutra mi dođi...

- Znaš što? Otpratit ću te kući! Kad već i sam govoriš, da si slab, onda...

- A gosti? Tko je taj kuštravi, što je baš zavirio ovamo?

- Taj? Bijes ga znao! Stričev znanac valjda, a možda je i sam došao... S njima ću ostaviti strica: on ti je nadasve dragocjen čovjek; šteta, što ne možeš sada da se upoznaš s njim. Uostalom, đavo ih odnio sve! Ne mare oni sada za mene, a i moram da se osvježim; u dobar si čas dakle, brate; još koji čas, pa bih se bio potukao, boga mi. Buncaju takve ludorije... Ti ni ne sanjaš, koliko može da nabunca čovjek! Uostalom, kako ne bi mogao sanjati? Zar ne buncamo i mi sami? Pa neka buncaju: neće bar buncati kasnije... Sjedni časak, dovest ću Zosimova.

Zosimov saleti Raskoljnjikova kao pomaman; na njemu se vidjela neka osobita radoznalost; lice mu se naglo razvedrilo.

- Odmah spavati, - odredi on, pošto je pregledao pacijenta, koliko je mogao, - a za noć da uzmete jednu stvarcu. Hoćete li uzeti? Ja sam još malo prije priredio... prašak jedan.

- Makar i dva, - odgovori Raskoljnjikov.

Odmah uzme prašak.

- Jako je dobro, što ćeš ga ti sam odvesti, - primijeti Zosimov Razumihinu; - što će sutra biti, to ćemo vidjeti, a danas nije nipošto zlo: znatna promjena od maločas. Dokle živiš, dotle učiš...

- Znaš li, što mi je upravo šapnuo Zosimov, kad smo izlazili? - izlane Razumihin, čim izišli na ulicu. - Neću ti, brate, sve baš kazati, jer oni su glupani. Zosimov mi je naredio, da s tobom brbljam putem i tebe navedem na brbljanje, a onda da mu sve pripovjedim, jer on je zamislio... da si ti... lud, ili da si blizu ludila. Eto vidiš! Prvo, ti si tri puta pametniji od njega, drugo, ako nisi pomjerio pameću, što i da haješ za to, što je njega spopala takva ludorija, a treće, taj se komad mesa, kome je struka - kirurgija, zaludio sada duševnim bolestima, što se pak tebe tiče, konačno ga je navratio današnji tvoj razgovor sa Zamjotovom.

- Je li ti Zamjotov ispripovijedao sve?

- Sve, i pravo je učinio. Razumio sam sada sve do u tančine, a i Zamjotov je sve razumio... No da, u jednu riječ, Rođa... stvar je u tom... Ja sam se sada nakitio malo... Ali to... ne mari... stvar je u tom, što se ta misao... razumiješ, zaista pomalja u njih... razumiješ? To jest, nitko od njih nije smio na glas da kaže, jer je najgadnija ludorija, a pogotovo kad su uhvatili onog ličioca, sve se je raspalo i ugasilo zauvijek. No zašto su glupi? Ja sam onoga Zamjotova malo istukao, - neka je među nama, brate; nemoj ni natuknuti, da znaš; ja sam opazio, da je on osjetljiv; bilo je to kod Lavize, - ali danas, danas je sve jasno. Glavno je taj Ilja Petrovič! On se je onda uhvatio za tvoju nesvjesticu u uredu, ali kasnije se i sam zastidio; ta ja znam...

Raskoljnjikov je požudno slušao. Razumihin se izbrbljao u pijanstvu.

- Ja sam se onda onesvijestio, jer je bila zapara, a zaudarala je uljena boja, - reče Raskoljnjikov.

- Još i objašnjava! Ta i nije samo boja: upala ti se spremala već mjesec dana; evo Zosimova tu! A kako je sada onaj deran utučen, ni ne sanjaš! "Nijesam vrijedan, veli, ni koliko mali prsti u toga čovjeka!" To jest, u tebe. U njega su, brate, gdjekada dobri osjećaji. No kako si mu očitao, očitao danas u "Kristalnom dvorcu", to ti je najviše savršenstvo! Ta ti si ga u prvi mah zaplašio toliko, da se tresao! Skoro si ga natjerao, da opet povjeruje u svu onu drsku besmislicu, a onda si mu odjednom - isplazio jezik: "Evo ti, veliš, što si započeo!" Zgažen je, uništen sada! Vještak si ti, boga mi, tako im i treba! Ej, nije mene bilo tamo! Nije sada mogao da te se načeka. I Porfirij bi da se upozna s tobom...

- A... i taj već... A zašto su me ubrojili među luđake?

- To jest, nisu među luđake. Ja sam se pred tobom, brate, čini mi se, suviše razbrbljao... Prenerazilo ga, vidiš, onomad, što tebe zanima samo ona jedna stvar; sada je jasno, za što te zanima, kad se znaju sve prilike... I kako te je to onda zbunilo i splelo se s bolešću... Ja sam se, brate, malo napio, ali u njega je, đavo ga znao, nekakva vlastita ideja... Ja ti velim: zaludio se duševnim bolestima. Ali ti pljuni na to...

Pošute obadvojica pola časa.

- Slušaj, Razumihine, - progovori Raskoljnjikov, - hoću da ti reknem istinu: ja sam upravo bio kod mrtvaca, umro je neki činovnik... dao sam tamo sve svoje novce... a osim toga, ljubilo me je maločas jedno biće, koje bi, da sam i ubio koga, također... u jednu riječ, vidio sam tamo još jedno biće... s ognjenim perom... uostalom, ja buncam koješta; jako sam slab, pridrži me... evo odmah stuba...

- Što ti je! Što ti je? - pitao ga je usplahireni Razumihin.

- Uglavi mi se malo vrti, ali o tom se ne radi, nego me je zaokupila sjeta, sjeta, kao žensku glavu... zaista! Pazi, što je to? Gledaj! Gledaj!

- Što je?

- Zar ne vidiš? Svjetlost u mojoj sobi, vidiš? Kroz pukotinu...

Stajali su već pred posljednjim stubama, do gazdaričinih vrata, i zbilja se je odozdo primjećivalo, da je u Raskoljnjikovljevoj sobici svjetlost.

- Čudno! Možda je Nastasja, - primijeti Razumihin.

- Nikada ona u to vrijeme ne dolazi u moju sobu, a i spava odavno, no... meni je svejedno! Zbogom!

- Što ti? Otpratit ću te, zajedno ćemo ući!

- Znam, da ćemo zajedno ući, ali bih ovdje da ti stisnem ruku i ovdje da se oprostim s tobom. No, ded ruku, zbogom! - Što je tebi, Rođa?

- Ništa... hajdemo... ti ćeš biti svjedok...

Stanu se penjati uz stube i Razumihinu sine glavom misao, da Zosimov možda i pravo veli. "Eh! Smeo sam ga svojom brbljarijom!" - promrmlja on u sebi. Odjednom začuju, kad su prilazili vratima, glasove u sobi.

- Ta što je to? - zavikne Razumihin.

Raskoljnjikov se prvi uhvati za vrata i otvori ih širom, otvori i stane na pragu kao ukopan.

Mati i sestra sjede mu u sobi i čekaju ga već sat i po. Kako je njih najmanje očekivao, i o njima najmanje mislio, premda mu je danas iznovice javljeno, da one kreću na put, putuju, i da za kratko vrijeme stižu? Cio sat i po sata nadmetale su se one ispitujući Nastasju, koja i sada još stoji pred njima, a već im je uspjelo ispripovijedati sve potankosti. Bješe im, da svisnu od straha, kad su čule, da je "danas pobjegao", bolestan, a kako se vidi iz pripovijedanja, svakako u bunilu! "Bože, što je s njime!" Zaplakale obadvije i pretrpjele ljutu muku za to sat i po čekanja.

Radostan, oduševljen klik dočeka Raskoljnjikova, kad se javio. Polete k njemu, a on stoji kao mrtav; nepodnošljiva, iznenadna spoznaja ošinu ga poput groma. Ni ruke mu se ne dižu, da ih ogrli: ne mogu. Mati i sestra ga stišću u zagrljaju. Ljube ga, smiju se, plaču... On zakorači korak, uzljulja se i svali se onesviješten na pod.

Uzbuna, zaplašeni uzvici, jecaji... Razumihin, koji je stajao na pragu, uleti u sobu, prihvati bolesnika svojim snažnim rukama i ovaj se za čas nađe na divanu.

- Nije ništa, nije ništa! - viče Razumihin materi i sestri, - to je nesvjestica, to je tričarija! Maločas je rekao doktor, da je njemu mnogo bolje, da je sasvim zdrav! Vode! Vode i... No, evo se već osvješćuje, no, evo se prenuo!

Uhvati Dunječku za ruku tako čvrsto, da joj je skoro uganuo ruku, i potegne je, neka vidi, da se nevo prenuo". I mati i sestra gledale su Razumihina kao Providnost, ganute i zahvalne; čude se već od Nastasje, kakav je njihovu Rođi za svega bolovanja bio taj "okretni mladić", kako ga je još te večeri, u intimnom razgovoru s Dunjom, nazvala sama Puljherija Aleksandrovna Raskoljnjikova.

TREĆI DIO

I

Raskoljnjikov se pridigne i sjedne na divanu.

Mahne slabo Razumihinu, neka se okani tih zbrkanih vatrenih riječi, što su mu potokom potekle, da utješi majku i sestru, pa ih uhvati obadvije za ruke i tako se šuteći zagledavao koja dva časa sad u ovu, sad u onu. Mati se uplaši njegova pogleda. Iz toga je pogleda sijalo snažno, čak bolno čuvstvo, ali je u isti mah bilo u njem nešto nepomično, čak nešto mahnito. Puljherija Aleksandrovna zaplače.

Avdotja je Romanovna bila blijeda, ruka joj je drhtala u bratovljevoj ruci.

- Odlazite kući... s njim, - izgovori on iskidanim glasom, pokazujući na Razumihina, - do sutra; sutra će sve... Jeste li odavno došle?

- Večeras, Rođa, - odgovori Puljherija Aleksandrovna, - vlak je strašno zakasnio. No ja sada ni za što ne odlazim od tebe, Rođa! Ja ću prenoćiti ovdje, kraj tebe...

- Ne mučite me! - reče on, i razdraženo mahne rukom.

- Ja ću ostati kod njega! - zavikne Razumihin, - i neću ga napustiti ni časa; do bijesa svi moji tamo, makar svisnuli od jeda! Tamo moj stric predsjedava.

- Kako da vam, kako da vam zahvalim, - započne Puljherija Aleksandrovna, stišćući opet Razumihinu ruke, ali Raskoljnjikov je prekine iznova.

- Ja ne mogu, ja ne mogu, - ponavljao je razdraženo; ne mučite me! Dosta je, odlazite... Ne mogu!

- Hajdemo, mama, bar iz sobe da iziđemo na čas, - šapne zaplašeno Dunja, - mi ga očigledno ubijamo.

- Ta zar da ga nakon tri godine dana ni ne pogledam, - zaplače Puljherija Aleksandrovna.

- Stanite, - zaustavi ih on opet, - vi me svi prekidate, a meni se misli brkaju... Jeste li bile s Lužinom?

- Nismo, Rođa, no on već zna, da smo doputovale. Ćule smo, Rođa, da je Petar Petrovič bio tako dobar, pa te je pohodio danas, - dometne Puljherija Aleksandrovna nešto plaho.

- Jest... bio je tako dobar... Dunja, ja sam otoič rekao Lužinu, da ću ga sjuriti niz stube, i otjerao sam ga do đavola...

- Rođa, što ti to! Valjda... ne veliš, - započne Puljherija Aleksandrovna zaplašeno, ali zastane, gledajući u Dunju.

Avdotja se Romanovna čvrsto zagledala u brata i čekala nastavak. O svađi im je već javila Nastasja, koliko je ona mogla da razumije i da im iskaže, pa ih je izmučila dvoumica i očekivanje.

- Dunja, - nastavi Raskoljnjikov s naporom, - ja ne želim taj brak; ti moraš dakle odmah sutra, čim se sastanete, odbiti Lužina, da se zauvijek izgubi.

- Bože moj! - zavikne Puljherija Aleksandrovna.

- Razmisli, brate, što govoriš! - započne Avdotja Romanovna žestoko, ali odmah se suspregne. - Ti sada nisi možda sabran, umoran si, - reče ona krotko.

- U bunilu? Nisam... Ti polaziš za Lužina z b o g m e n e . A ja ne primam žrtvu. I zato mu za sutra napiši pismo... odbij ga... Ujutro mi daj, da pročitam, pa je kraj!

- Ne mogu ja to učiniti! - zavikne uvrijeđena djevojka. - Kakvim pravom...

- Dunječka, i ti si žestoka, okani se, sutra... Zar ne vidiš... - prestraši se mati i poleti k Dunji. - Ah, hajdemo, bolje je!

- Bunca on! - zavikne nakresani Razumihin. - Kako bi se inače i usudio! Sutra će mu ishlapiti sva ta ludorija... A danas ga je zaista istjerao. Tako je i bilo. No, a onaj se rasrdio... Istresao govoranciju, razmetao se svojim znanjem, pa otišao, podvio rep...

- Istina je dakle? - cikne Puljherija Aleksandrovna.

- Za sutra, brate, - reče Dunja sa žaljenjem. - Hajdemo, mama... Zbogom, Rođa!

- Čuješ, sestro - ponovi on za njom, a upeo posljednje sile, - ja nisam u bunilu; taj je brak podlost. Neka sam ja podlac, ali ti ne treba da budeš... bilo tko... makar ja i bio podlac, ali takvu sestru neću smatrati sestrom, ili ja, ili Lužin! Odlazite.

- Ta ti si poludio, nasilniče! - zarikne Razumihin.

No Raskoljnjikov nije više odgovarao, a možda i nije više imao snage, da odgovara. Legao na divan i potpuno se iznemogao okrenuo zidu. Avdotja Romanovna pogleda radoznalo Razumihina; crne joj se oči zablistaju; Razumihin zadršće pod tim pogledom. Puljherija je Aleksandrovna stajala preneražena.

- Ne mogu nipošto otići! - šapne ona Razumihinu skoro u očajanju. - Ja ću ostati ovdje, gdjegod... otpratite Dunju.

- I sve ćete pokvariti! - šapne i Razumihin, sav izvan sebe. - Hajdemo bar na stube! Nastasja, posvijetli nam! Kunem vam se, - nastavi on polušapatom, kad su već bili na stubama, - nedavno nas je skoro istukao, mene i doktora! Zamislite! Čak i doktora. A on se povukao da ga ne razbjesni i otišao; ja sam dalje ostao, da pripazim, ali on se obukao i izmaknuo. I sada će izmaći, ako ga budete dražili, obnoć, pa može još nešto učiniti sebi...

- Ah, šio vi govorite!

- A i ne može Avdotja Romanovna bez vas u sobu! Smislite, gdje vi stanujete! Žar vam taj podlac Petar Petrovič nije mogao najmiti stan... Uostalom, znate, ja sam pripit i zato sam... ispsovao; ne brinite...

- No ja ću njegovoj gazdarici, - prionula Puljherija Aleksandrovna, - namolit ću je, da meni i Dunji dade kakav kutić, kamo ćemo se noćas smjestiti. Ne mogu ja njega ostaviti ovako, ne mogu.

Dok su ovo govorili, stajali su u stubištu, na međustepeništu baš pred gazdaričinim vratima. Nastasja im svijetli s niže stepenice. Razumihin se neobično uzbudio. Još prije pola sata, kad je Raskoljnjikova pratio kući, bio je doduše suviše brbljav, pa je to i osjećao, ali sasvim bodar i skoro svjež, iako je te večeri ispio silno vino. Ali sadašnje mu stanje nalikuje na neki zanos, a u isti mah kao da mu je sve vino, što je ispio, udarilo opet u glavu naglo s dvostrukom snagom. Stoji s damama, uhvatio ih obadvije za ruke, pa ih nagovara i iznosi im razloge s čudnom iskrenošću, a da ih valjda bolje uvjeri, uz svaku im skoro riječ stiska ruke kao u tijesku, svom snagom, do boli, i guta očima Avdotju Romanovnu, nimalo se ne žacajući. One od boli trgaju gdjekad ruke iz njegove ogromne, košćate ručetine, ali on i ne zapaža, što je na stvari, nego ih još snažnije priteže k sebi. Da mu zapovjede, neka se odmah, njima za volju, strmoglavi niz stube, odmah bi ih poslušao, ne premišljajući i ne skanjujući se. Puljherija Aleksandrovna, uznemirena od misli na svoga Rođu, osjeća doduše, da je taj mladić jako ekscentričan i da joj prebolno stišće ruku, ali budući da je istovremeno providnost njena; to neće da vidi sve te ekscentrične pojedinosti. Ali uza svu isto takvu uzbuđenost, Avdotja je Romanovna, premda i nije strašljive naravi, u čudu i skoro u strahu susretala poglede bratova prijatelja, što gore kao oganj, i samo ono beskrajno povjerenje, što su joj ulile Nastasjine priče o tom čudnom čovjeku, suzdržava je, da mu ne pokuša izmaći i majku odvući sa sobom. Razumije ona i to, da sada i ne mogu više nikuda pobjeći od njega. No za desetak se časaka umiri prilično; u Razumihina je svojstvo, da odmah sve saopći, bio on u kakvom mu drago raspoloženju, pa tako svi odmah doznaju, s kim imadu posla.

- Ne možete gazdarici, to je najužasnija besmislica! - zavikne on, uvjeravajući Puljheriju Aleksandrovnu. - Sve ako ste mu mati, vi ćete ga razbjesniti, ako ostanete, a onda vrag zna, što će biti! Slušajte, što ću ja uraditi: sada će posjediti kod njega Nastasja, a ja ću vas otpratiti u vaš stan, jer sami ne možete ulicama; kod nas je u Peterburgu u tom... Ali do bijesa!... Onda ću od vas odmah trknuti amo i za četvrt ću vam sata, najpoštenija riječ, donijeti glas: kako mu je, spava li ili ne spava, i sve drugo. Onda ću, slušajte, onda ću časom u svoj stan, tamo su kod mene gosti, svi su pijani, povest ću Zosimova, - to je doktor, što ga liječi, on sjedi sada kod mene, nije pijan; taj nije pijan, taj se nikada ne opija! Dovući ću ga k Rođki i onda ću odmah k vama; za jedan ćete sat dobiti dakle o njemu dva izvještaja, - i od doktora, razumijete, od samog doktora; to nije ono, kao od mene! Ako bude zlo, kunem vam se, ja ću vas sam dovesti ovamo, a ako bude dobro, onda lezite, pa spavajte. A ja ću prenoćiti ovdje, u hodniku, neće me ni čuti, a Zosimovu ću narediti, da prenoći kod gazdarice, da bude pri ruci. No, što je sada bolje: vi ili doktor? Ta doktor je korisniji, korisniji. Hajdete dakle kući! A gazdarici ne možete; ja mogu, ali vi ne možete: neće vas pustiti, jer... jer je budala... Bit će zbog mene ljubomorna na Avdotju Romanovnu, a da znate, i na vas... No na Avdotju Romanovnu svakako. To je sasvim, sasvim neobična narav! Uostalom, i ja sam glupan... Do bijesa! Hajdemo! Vjerujete li vi meni ili ne vjerujete?

- Hajdemo, mama, - reče Avdotja Romanovna, - on će zacijelo učiniti, kako obećava. On je izbavio već brata, pa ako doktor bude zaista pristao, da ovdje prenoći, što ćeš bolje?

- Vi, eto... vi... mene razumijete, jer vi ste - anđeo! - klikne Razumihin u zanosu. - Hajdemo! Nastasja, odmah gore i sjedi tamo uz njega, pri svjetlosti; ja ću doći za četvrt sata...

Puljherija se Aleksandrovna nije doduše bila sasvim uvjerila, ali se nije više protivila. Razumihin ih uhvati obadvije pod ruku i potegne niz stube. Uostalom, i on ju je uznemirivao: "Okretan je doduše i dobar, no je li podoban izvršiti, što obećava? Ta u takvom je stanju!..."

- A, razumijem, vi mislite, da sam ja u takvom stanju! - Pogodivši njene misli, Razumihin ih prekine, koračajući svojim velikim koračetinama po pločniku, tako da su dame jedva mogle da ga stižu, ali on to nije ni primjećivao. - Gluparija! To jest... ja sam pijan kao batina, ali ne radi se o tom; nisam ja pijan od vina. Nego je meni udarilo u glavu, kad sam vas ugledao... Ali vrlo važno za mene! Ne obraćajte pažnje; ja buncam, ja nisam dostojan vas!... Ja vas nisam nimalo dostojan!... A čim vas otpratim, odmah ću ovdje na kanalu izliti na glavu dva kabla vode, pa gotova stvar... Da vi samo znate, kako vas ja obadvije ljubim! Nemojte se smijati ni srditi!... Na svakoga se srdite, ali na mene nemojte da se srdite! Ja sam njegov prijatelj, dakle sam i vaš prijatelj. Ja bih tako... Ja sam to i slutio... lanjske godine, bio je jedan takav trenutak... Uostalom, nisam nikako ni slutio, jer vi ste kao s neba spali. A ja neću možda noćas ni trenuti okom... Taj se Zosimov nedavno pobojao, neće li on pomjeriti pameću. Eto zato ga ne treba uzrujavati...

- Što vi to govorite! - uzvikne mati.

- Zar je sam doktor govorio tako? - zapita Avdotja Romanovna zaplašena.

- Govorio je, ali nije to ono, nije nipošto. Dao mu je i lijek, prašak, vidio sam, a vi ste onda baš došli... Eh!... Bolje bi bilo, da ste doputovali sutra! Dobro je, što smo otišli. A za sat će vas Zosimov izvijestiti o svemu. On nije ovako pijan! Neću onda ni ja biti pijan... A zašto sam se ovako nakresao? Zato, jer su me naveli na prepirku, prokletnici! Ta zakleo sam se, da se neću prepirati!... Melju oni sve koješta! Skoro sam se potukao! Ostavio sam tamo strica da predsjedava... Ne bi vjerovali: potpunu bezličnost iziskuju, to je njima najbitnije bivstvo! Da ne budeš, koji jesi, nego da što manje nalikuješ na samoga sebe! To oni smatraju najvišim napretkom. I bar da to lažu na svoj način, a ono...

- Slušajte! - prekine ga plaho Puljherija Aleksandrovna.

Ali to ga sama još raspali.

- Ta što vi mislite? - zavikne Razumihin još jačim glasom, - mislite li vi, da ja zbog toga ovako, jer oni lažu? Besmislica! Ja volim, kad lažu! Laganje je jedina čovječja privilegija koju nemaju drugi organizmi. Slaži, pa ćeš doprijeti do istine! Zato i jesam čovjek, jer lažem. Ni do koje istine nisu ljudi doprli, dok nisu ponajprije četrnaest puta slagali, a možda i sto i četrnaest puta. To je nekako i na čast, ali mi ne znamo ni da slažemo svojim mozgom! Laži ti meni, ali laži na svoj način, i ja ću te onda poljubiti. Slagati na svoj vlastiti način, to ti je skoro bolje od istine, od vazda jednake tuđe istine; u prvom si slučaju ti čovjek, a u drugom si samo ptica! Istina neće pobjeći, a život možeš utući; bilo je primjera. No a što ćemo sada? Svi mi, svi do jednoga, što se tiče nauke, naobrazbe, mišljenja, pronalazaka, ideala, želja, liberalizma, razbora, iskustva i svega, svega, svega, svega, svega, sjedimo još vazda u prvom pripravnom gimnazijskom razredu! Svidjelo nam se, da se s tuđom pameću promećemo, - navikli smo se! Je li istina? Govorim li istinu? - vikao je Razumihin, pa tresao i stiskao damama ruke. - Je li istina?

- O, bože moj, ja ne znam, - izgovori bijedna Puljherija Aleksandrovna.

- Istina je, istina... premda se ne slažem s vama u svemu, - dometne ozbiljno Avdotja Romanovna i odmah zatim cikne, jer joj je toliko do boli stisnuo sada ruku.

- Istina? Vi velite, da je istina? No, onda ste nakon toga vi... vi... - zavikne on u oduševljenju, - vi ste vrutak dobrote, čistoće, razuma i... savršenosti! Dajte mi ruku, dajte... i vi dajte svoju, hoću da vam poljubim ruke ovdje, odmah, klečeći!

I on klekne nasred pločnika, koji je u taj mah, na svu sreću, bio prazan.

- Okanite se, molim vas, što vi to radite? - zavikne Puljherija Aleksandrovna, strahovito usplahirena.

- Ustanite, ustanite! - nasmije se, uznemiri i Dunja.

- Ni za što, dok mi ne date ruke! Eto tako, dosta, ustao sam, hajdemo! Ja sam nesretan zvekan, ja nisam dostojan vas, i pijan sam, i stidim se... Nisam dostojan, da vas ljubim, no prignuti se pred vama, to je dužnost svakog, tkogod nije potpuni skot! Ja sam se i prignuo... Evo vašeg konačišta, i već samo zbog toga je imao pravo Rodion, što je nedavno istjerao vašega Petra Petroviča! Kako vas je smio smjestiti u ovako konačište? To je skandal! Znate li vi, koga ovamo puštaju? A vi ste eto zaručnica! Vi ste zaručnica, je li? No, onda vam ja nakon toga velim, da je vaš zaručnik podlac!

- Slušajte, gospodine Razumihine, vi zaboravljate... - započne Puljherija Aleksandrovna.

- Jest, jest, pravo velite, zaboravljam se, stid me je! - trgne se Razumihin, - no... no... vi se ne možete srditi na mene, što ja ovako govorim! Jer ja iskreno govorim, a ne poradi toga, što... hm! to bi bilo podlo, i u jednu riječ, ne poradi toga, što sam ja u vas... hm!... no, neka, ne treba, neću da reknem, zašto, ne smijem!... A mi smo svi ono otoič shvatili, čim je ušao, da to nije čovjek našega društva. Ne zato, što je došao nakovrčane kose od frizera, ne zato, što se brže stao razmetati svojom pameću, nego zato, jer je on njuškala i spekulant, jer je tvrdica i licemjer, a to se vidi... Vi mislite, da je on uman? Nije, on je glupan, glupan! No, zar je on vama par? O, bože moj! - Vidite, gospođo, - zastane on odjednom, penjući se već stubištem prema sobama, - oni su kod mene doduše svi pijani, ali su za to svi pošteni, pa ako mi i lažemo, jer ovo i ja lažem, ipak ćemo mi dolagati naposljetku do istine, jer svi smo na plemenitu putu, a Petar Petrovič... nije na plemenitu putu. Ja sam ih doduše maločas ispsovao na pasja kola, ali ja ih sve štujem; dapače i Zamjotova, ako baš i ne štujem, a ono bar ljubim, jer on je štene! Dapače i onoga skota Zosimova, jer je pošten i razumije posao... No dosta je, sve je rečeno i oprošteno. Oprošteno? Je li? No hajdemo! Znam ja taj hodnik, bivao sam tu; evo tu, u trećoj sobi, desio se skandal... No, gdje stanujete vi? Koji broj? Osam? Zaključajte se dakle preko noći, nikoga ne puštajte! Za četvrt ću se sata vratiti s viješću, a opet za po sata sa Zosimovom, vidjet ćete! Zbogom, ja hitim!

- Bože moj, Dunječka, što će to biti? - reče Puljherija Aleksandrovna, obraćajući se kćeri uzbunjena i zaplašena.

- Umirite se, mama, - odgovori Dunja, skidajući šešir i ogrtač; - sam nam je bog poslao toga gospodina, ma da dolazi pravo s neke pijanke. U njega se možemo pouzdati, ja vas uvjeravam. I sve, što je on već učinio bratu...

- Ah, Dunječka, bog bi ga znao, da li će on doći! I kako sam se ja mogla odlučiti, da ostavim Rođu!... Nisam ni sanjala, ni sanjala, da ću ga ovako zateći! Kako je bio surov, kao da nam nije rad...

Suze joj navru na oči.

- Nije, nije tako, mama. Vi niste razabrali, vi ste samo plakali. On je jako ubijen od teške bolesti, to je uzrok svemu.

- Ah, ta bolest! Nešto će se desiti, nešto će se desiti! I kako je govorio s tobom, Dunja, - reče mati, plaho zagledavajući kćeri u oči, da pročita sve, što misli, već napola utješena

tim, što sama Dunja brani Rođu, a sigurno mu i oprašta. - Ja sam uvjerena, da će se on sutra sabrati, - dometne, ispitujući do kraja.

- A ja sam uvjerena, da će on i sutra govoriti isto ovako... o tom, - odreže Avdotja Romanovna.

To je bio naravno svršetak razgovora, budući da je to bila tema, o kojoj se Puljherija Aleksandrovna i suviše bojala sada razgovarati. Dunja priđe materi i poljubi je. Mati je šuteći zagrli. Onda sjedne, uzrujano očekujući, da se Razumihin vrati i uzme plaho pratiti pogledom kćerku, koja je skrstivši ruke, također u iščekivanju, počela hodati gore dolje po sobi, razmišljajući u sebi. To zamišljeno hodanje iz kuta u kut obična je navada Avdotje Romanovne, i mati se vazda bojala, da je u takvim trenucima trgne iz misli.

Razumihin je, razumije se, bio smiješan sa svojom nenadanom strašću, što je u pijanstvu planula prema Avdotji Romanovnoj; no mnogi bi mu, i da nije toga ekscentričnoga stanja njegova, oprostio možda, kad bi pogledao Avdotju Romanovnu, osobito sada, gdje se nujna i zamišljena, skrštenih ruku, ushodala po sobi. Avdotja je Romanovna vrlo lijepa, visoka, divna stasa, jaka, samouvjerena. To joj iskazuje svaka kretnja, a ipak to ne oduzima njezinim kretnjama ni mekoću ni draž. Licem nalikuje na brata, ali se može reći, da je krasotica. Kosa joj je tamnoplava, nešto svjetlija nego u brata, oči skoro crne, blistave, ponosite, a u isti mah gdjekada, časomice, neobično blage. Blijeda je, ali joj bljedoća nije bolesna i lice joj sija svježinom i zdravljem. Usta su joj nešto malena, a donja je usnica, svježa i rumena, malčice iskočila unaprijed s bradom, - jedina nepravilnost na tom prekrasnom licu, koja mu uostalom daje neku osobitu značajnost i kao neku bahatost. Lice joj je uvijek više ozbiljno nego veselo, te zamišljeno; ali, kako pristaje tom licu smiješak, kako mu pristaje smijeh, veseo, mlad, slobodan! Nije ni čudo, da je vatreni, iskreni, priprosti, čestiti, snažan kao div, pijani Razumihin, koji nikada nije vidio ništa nalik, od prvoga pogleda izgubio glavu. Usto mu je slučaj, kao namjerno, pokazao Dunju prvi put baš u prekrasnom času ljubavi i radosti pri sastanku s bratom. Vidio je onda kako joj je zadrhtala doljnja usna negodujući zbog drskih i nezahvalno-okrutnih bratovih naloga, - i nije mogao da se suspregne.

Rekao je uostalom istinu, kad se u pijanstvu izbrbljao na stubama, da će ekscentrična gazdarica Raskoljnjikovljeva, Praskovja Pavlovna, ljubomorna biti poradi njega, ne samo na Avdotju Romanovnu, nego možda i na samu Puljheriju Aleksandrovnu. Puljheriji Aleksandrovni ima doduše već četrdeset i tri godine, ali joj je lice još uvijek uščuvalo ostatke nekadašnje krasote, a i čini se ona mnogo mlađom, nego što je zbilja, kako to skoro svagda biva u žena, koje su do starosti očuvale vedar duh, svježinu dojmljivosti i časnu, čistu toplinu srca. Da usput reknemo: uščuvati sve to, jedino je sredstvo, da se ne izgubi krasota i u starosti. Kosa joj je već započela sijedjeti i rijediti se, sitne se vraske odavno navraskale oko očiju, obrazi upali i osušili se od brige i jada, a ipak je to lice krasno. To je slika i prilika Dunječkina lica, ali prije dvadeset godina, i bez ovakve donje usne, koja u nje ne iskakuje unaprijed. Puljherija je Aleksandrovna čuvstvena, ali ne do otužnosti, plaha je i popustljiva, ali samo donekle; mnogo može da dopusti, na mnogo može da pristane, dapače i na ono, što joj je protivno uvjerenju, no uvijek je postojala jedna linija časti, načela i krajnjih uvjerenja, preko koje je nikakve prilike ne bi mogle primorati da prekorači.

Upravo dvadeset časaka iza odlaska Razumihinova začuju se dva tiha, ali brza udarca u vrata; vratio se on.

- Neću da uđem, nemam kada! - požuri se on, kad su mu otvorili vrata. - Spava kao zaklan, divno, spokojno, i dao bog, da odspava deset sati. Kod njega je Nastasja; naredio

sam joj, da ne odlazi, dok ne dođem. Sada ću dovući Zosimova, on će vam raportirati, a onda se pružite i vi; umorili ste se do zla boga, vidim...

I on otrči od njih uz hodnik.

- Okretan i... odan mladić! - klikne Puljherija Aleksandrovna izvanredno obradovana.

- Čovjek od oka, čini se! - odgovori Avdotja Romanovna s nekim žarom i opet se ushoda gore dolje po sobi.

Skoro nakon sata začuju se opet koraci u hodniku i opet kucanje u vrata. Njih su dvije čekale, vjerujući sada sasvim Razumihinovu obećanju: i zbilja mu je pošlo za rukom, da dovuče Zosimova. Zosimov je bio odmah pristao, da ode s gozbe i da pohodi Raskoljnjikova; ali damama je pošao preko volje i s velikim nepovjerenjem, jer se nije uzdao u pijanoga Razumihina. No samoljublje mu se odmah smiri, a čak mu bude i polaskamo, kad je razabrao, da su ga zaista očekivali kao proročište. Posjedi upravo deset časaka i sasvim mu uspije, da uvjeri i umiri Puljheriju Aleksandrovnu. Govorio je s neobičnim saučešćem, no suzdržljivo i nekako nasilu ozbiljno, sasvim kao liječnik od dvadeset i sedam godina na važnoj konzultaciji, nijednom riječju nije zastranio od stvari i nije odao ni najmanje želje, da s damama stupi u ličniji i bliži odnos. Kad je još pri dolasku primijetio, kako je zamamno krasna Avdotja Romanovna, odmah se potrudi, da je za cijeloga posjeta ne bi uopće ni primjećivao, te se obraćao jedino Puljheriji Aleksandrovnoj. Sve mu je to pružilo neobično nutarnje zadovoljstvo. O bolesniku je pak kazao, da je u ovaj čas, kako on sudi, u stanju, koje sasvim zadovoljava. A po njegovu opažanju toj su bolesti, osim lošega materijalnoga stanja i živovanja za posljednjih mjeseci, još i neki moralni uzroci, "ta je bolest, može se reći, proizvod mnogih zamršenih, moralnih i materijalnih dojmova, trzavica, strahovanja, briga, nekih ideja... i tako dalje". Kad je pak letimice opazio, da je Avdotja Romanovna počela osobito pozorno slušati, Zosimov se opširnije raspriča o toj temi. A na uzrujano i plaho pitanje Puljherije Aleksandrovne o tom "da ima tobože sumnje o ludilu", odgovori spokojnim i iskrenim smiješkom, da su razduhali njegove riječi; kod bolesnika se opaža doduše, da je nešto upiljio u glavu, što je nalik na monomaniju, - jer on se, Zosimov, sada bavi tom zanimljivom granom medicine, - ali treba se sjetiti, da je bolesnik skoro do današnjega dana bio u bunilu, i... i, naravno, dolazak svojte njegove okrijepit će ga, rastresti i spasonosno će djelovati na njega, - "ako se samo budu mogla izbjeći osobita nova uzbuđenja", dometne on važno. Onda ustane, uljudno se i prijazno pokloni, ispraćen blagosiljanjem, žarkom zahvalnošću, molbama i dapače ručicom Avdotje Romanovne, koju nije ni tražio, nego mu se sama pružila, te iziđe izvanredno zadovoljan svojim posjetom i još zadovoljniji samim sobom.

- A govorit ćemo sutra; legnite odmah svakako! - završi Razumihin, odlazeći sa Zosimovom. - Sutra ću vam doći s raportom, što god budem mogao ranije.

- Al je zamamljiva djevojčica Avdotja Romanovna! - primijeti Zosimov, kad iziđoše na ulicu, i skoro da se obliznuo.

- Zamamljiva! Ti veliš: zamamljiva! - zarikne Razumihin, nasrne na Zosimova i zgrabi ga za grlo. - Ako se ti ikada usudiš... Razumiješ li? Razumiješ? - viče on, trese ga za ovratnik i pritiskuje uza zid... Jesi čuo?

- Ta pusti me, pijani đavole! - brani se Zosimov.

A onda, kad ga je već ispustio, pogleda ga pozorno i odjednom prasne u smijeh. Razumihin je stajao pred njim, spuštenih ruku, namršten, u ozbiljnoj dvoumici.

- Razumije se, ja sam magarac, - progovori on, mračan kao oblak, - ali... i ti si također.

- Ja, brate, nisam nipošto. Ja o glupostima ne maštam. Krenu šuteći, a tek kad su se približili Raskoljnjikovljevu stanu, prekine šutnju Razumihin, silno zabrinut.

- Slušaj, - reče on Zosimovu, - ti si momak od oka, ali ti si, uz sva tvoja loša svojstva, još i ženskar, znam ja, i to prljav ženskar. Ti si nervozna, slaba ništarija, ti si zvekast, ugojio si se i ničega ne možeš da se odrekneš, - a to ja zovem prljavštinom, jer do prljavštine baš i dovodi. Ti si tako omekoputio te ja, priznajem, nikako ne razumijem, kako uza sve to možeš da budeš dobar i dapače požrtvovan liječnik. Na perinama on spava (doktor)! a po noći ustaje zbog bolesnika! Za tri godine nećeš više ustajati zbog bolesnika... Ali đavola, ne radi se o tom, nego o ovom; ti ćeš danas noćiti u gazdaričinu stanu (teškom sam je mukom nagovorio!), a ja u kuhinji; eto vam prilike, da se bliže upoznate! Nije ono, što ti misliš! Nema onome ni traga, brate...

- Pa ja i ne mislim.

- Tu ti je, brate, stidljivost, šutljivost, plahost, ljuta nevinost, a uza sve to - uzdasi, i topi se kao vosak, topi se! Izbavi me od nje, tako ti svih vragova na svijetu! Prezamamna!... do neba ću ti zahvaliti.

Zosimov prasne u još slađi smijeh.

- Što te je spopalo! Šta će mi ona?

- Ja te uvjeravam: nije teška muka; smućkaj štogod i govori, samo sjedi kraj nje i govori. Ti si uza to i doktor, pa je uzmi liječiti od nečega. Kunem ti se, nećeš se pokajati. Kod nje se nalazi glasovir i ti znaš, da ja malko drndam; znam jednu pjesmicu, rusku, pravu: "Suze ću žarke roniti"... Ona voli prave pjesme, - no pa od pjesme je i započelo; a ti si na glasoviru virtuoz, majstor, Rubinstein... Uvjeravam te, nećeš se pokajati!

- Pa jesi li ti njoj naobećavao koješta, što li? Napismeno? Obećao joj možda, da ćeš je uzeti...

- Ništa, ništa, ništa od svega toga! A i nije ona nipošto takva; njoj je Čebarov...

- No pa okani je se!

- Ta ne mogu je samo tako ostaviti!

- Zašto ne možeš?

- Nekako ne mogu, pa eto! Ima tu neki zamamljivi razlog.

- Pa zašto si je zamamljivao?

- Nisam ja nju nikako zamamljivao, nego sam možda ja sam zamamljen, po gluposti svojoj, a njoj će svejedno biti, bio ja ili ti, samo neka tkogod sjedi do nje i uzdiše. Tu ti je, brate... Ne mogu da ti to iskažem, tu ti je, - no, ti eto znaš dobro matematiku, i sada se još baviš njome, znam... počni ti dakle njoj nizati integralni račun, tako mi boga, ne šalim se, ozbiljno govorim, svejedno će joj biti sasvim: ona će te gledati i uzdisat će, i tako godinu dana bez prestanka. Ja sam joj među inim govorio tako dugo, dva dana redom, o pruskoj gospodskoj palači, (jer o čemu bih i govorio s njom!) - a ona je samo uzdisala i topila se! Samo da joj nisi ni pisnuo o ljubavi, - plaha je, odmah trne, - ali se pričinjaj, da se ne možeš otrgnuti od nje, - pa je dosta. Strahovito udobno, sasvim kao kod kuće: čitaj, sjedi, lezi, piši... I poljubiti je smiješ, samo oprezno...

- Pa što će mi ona?

- Eh, ne mogu nikako da ti objasnim! Vidiš: vas ste dvoje kao stvoreni jedno za drugo! I prije sam ja mislio na tebe... Ta ti ćeš i završiti ovako! Zar ti dakle nije svejedno: bilo prije ili kasnije? Tu ti je, brate, takvo perinsko načelo, - eh, pa i nije samo perinsko! Tu te privlači; tu je konac svijeta, sidro, tiho pristanište, pupak zemljin, osnova svijeta na tri ribe,

esencija palačinki, masnih pašteta, večernjeg samovara, tihih uzdisaja i toplih dušanki, ugrijanog ležaja, - no, kao da si već umro, a onamo si još živ, obadvije slasti u jedan mah! Ali dođavola, ja sam ti se, brate, zabrbljao, vrijeme je snu! Slušaj: ja se noću budim, pa ću mu otići, da ga pogledam. Ali ništa, ludorija, sve je dobro. Nemoj se jako uznemirivati, a ako hoćeš, zađi i ti koji put. A čim primijetiš išta, buncanje na primjer, ili vrućicu, ili štogod, odmah me probudi. Uostalom, ne može biti...

II

Zabrinut i ozbiljan probudi se Razumihin sutradan u osam sati. Mnogo mu se novih i neočekivanih dvoumica javilo toga jutra. Nije ni mislio prije, da će se ovako produbiti. Sjećao se do posljednje sitnice svega jučerašnjeg, te je shvaćao, da mu se desilo nešto, što nije svakidašnje, da je primio u sebe dojam, koji mu dosad nije bio poznat i nimalo ne nalikuje na sve pređašnje. U isti mu je mah jasno bilo u svijesti, da je ta sanjarija, što mu se razbuktala u glavi, do krajnosti neostvariva, - tako neostvariva, te se dapače zastidio i brže prešao na druge, svakidašnje brige i dvoumice, što su mu ostale u nasljedstvo od "prokletog jučerašnjeg dana".

Najstrašnije mu je sjećanje, kako se jučer pokazao "niskim i gadnim", ne samo zato, što je bio pijan, nego zato, što se okoristio djevojčinim položajem, te u glupoj brzopletoj ljubomornosti grdio njena vjerenika, a onamo niti zna njihov odnos i obveze, niti zna čestito samog čovjeka. A i kakvo ima pravo, da sudi o njem tako brzo i prenagljeno! I tko ga je zvao da bude sudac! I zar bi se ovakvo biće, kao Avdotja Romanovna, podavala za novce nevrijednu čovjeku! Ima dakle i u njega nešto što vrijedi. Konačište! A otkud mu bješe zaista i znati, da je to takvo konačište? Ta on sprema stan... pi, kako je sve to nisko! I kakvo mu je opravdanje, što je bio pijan? Glup izgovor, koji ga ponizuje još gore! U vinu je istina, a istina je eto sva i izrečena, "to jest, izrečena je sva prljavština zavidljivog, grubog srca njegova!" I zar on, Razumihin, smije iole i da sanja o tom? Tko je on u uspoređenju s djevojkom, - on, pijani vikač, jučerašnji hvalisavac? "Zar može da bude takve cinične i smiješne uporedbe?" Razumihin pocrveni očajno od te misli i iznenada mu, kao navlaš, baš u taj tren, jasno padne na pamet, kako je jučer stajao na stubama i govorio njima, da će gazdarica zbog njega biti ljubomorna na Avdotju Romanovnu... To je već bilo nesnošljivo. Razmahne se svom silom, te tresne pesnicom po kuhinjskom ognjištu, ozlijedi ruku i izbije jednu opeku.

"Naravno, - progunđa on u sebi nakon časa, s nekim čuvstvom samoponiženja, - naravno, sve se te gadarije ne mogu više nikada uljepšati ni zbrisati... ne vrijedi dakle ni misliti na to, nego se treba šuteći javiti i... izvršiti svoje dužnosti... također šuteći i... ne moliti za oproštenje, i ništa ne govoriti, i... i sada je naravno sve već propalo!"

A ipak, kad se oblačio, ogleda svoju odjeću brižnije, nego što običava. Drugih haljina i nema, a da ih i ima, ne bi ih možda obukao, - "baš ih navlaš ne bih obukao". Ali opet ne smije nikako ostati cinik i prljav musavac: nema prava, da vrijeđa drugima čuvstva, pogotovo kad im je potreban i sami ga zovu k sebi. Očetka on odjeću brižno. Rublje je pak uvijek prilično na njem; u tom on vazda pazi na čistoću.

Umije se toga jutra pomno, - u Nastasje se našao sapun, - opere kosu, vrat i osobito ruke. A kad iskrsne pitanje: bi li obrijao četine ili ne bi (Praskovja je Pavlovna imala krasnih

britava, što su joj ostale iza pokojnoga gospodina Zarnjicyna), bude to pitanje riješeno niječno i dapače u bijesu. "Neka ostane ovako! Još bi pomislite, da sam se obrijao zbog... svakako bi pomislite! Ni za što na svijetu!"

"I... i glavno je, tako je grub, prljav, vladanje mu je krčmansko, i... i recimo, da je i on, bar nešto, ali ipak čestit čovjek... no, čemu da se ponosi tim, što je čestit čovjek? Svaki treba da bude čestit čovjek i usto što čistiji i... i ipak (sjeća se) bilo je i u njega takvih poslova... nisu baš nepošteni, ali ipak...! A kakvih je zamisli bivalo! Hm!... i da sve to poredi s Avdotjom Romanovnom. Ali dođavola! Pa neka! Baš i hoću da budem tako prljav, musav, krčmanski, pljunem ja na to! Još i gore hoću!..."

U takvim ga monolozima zatekne Zosimov, koji je prenočio u gostinjskoj sobi Praskovje Pavlovne.

Ide on kući i na odlasku bi da pogleda bolesnika. Razumihin mu javi, da spava kao mrtav. Zosimov naredi, da ga ne budi, dok se sam ne prene. A on obeća, da će se vratiti u jedanaest sati.

- Ako samo bude kod kuće, - priklopi on. - Ih, dođavola! Nisi svome bolesniku gospodar, pa ded ga onda liječi! Znaš li, hoće li o n k njima, ili će o n e doći amo?

- One će doći, mislim, - odgovori Razumihin, koji je razumio, zašto ga pita, - i razgovarat će, razumije se, o svojim obiteljskim stvarima. Ja ću otići. Ti kao doktor imaš veće pravo od mene.

- Nisam ja ispovjednik, doći ću i otići ću; imam dosta posla i bez njih.

- Neprilično mi je jedno, - prekine ga Razumihin namršten, - jučer sam ja njemu u pijanstvu nabrbljao putem svakakvih gluposti... svakakvih... među ostalim i to, da se ti bojiš, nije li on... sklon ludilu...

- Ti si to izbrbljao i damama.

- Znam, da je glupo! Volja te, bij me! A zaista, jesi li ti čvrsto vjerovao u to?

- Te je besmislica, velim ti; kakvo čvrsto uvjerenje! Sam si ga opisao, da je monoman, kad si me doveo k njemu... No, a jučer smo ga još podjarili, to jest; ti onim pripovijedanjem... o ličiocu, krasan razgovor, jer on je od toga možda i pomjerio pameću. Da sam ja točno znao, što se onda desilo u uredu i da ga je tamo neki gad onom sumnjom... uvrijedio, hm... ne bih ja bio jučer dopustio takav razgovor. Ta ovakvi monomani stvaraju od kapi ocean, a bajku vide na javi... Koliko se ja sjećam iz tog jučerašnjeg prlčanja Zamjotovljeva, meni je jasno pola stvari. Ali što! Ja znam slučaj, kako jedan hipohondar od četrdeset godina nije mogao da podnese, što mu se svaki dan za stolom podruguje deran od osam godina, pa ga je zaklao! A tu, on sav u dronjcima, bezobraznik kvartski, bolest u začetku, i takva sumnja! I to bijesnom hipohondru. Uz takvu ljutu, neiskazanu taštinu! Od toga ti je možda i buknula sva bolest! Ali dođavola! Zbilja, taj je Zamjotov zaista mio momčić, samo, hm!... nije to morao pripovijedati jučer. Brbljavac je strahoviti.

- Pa kome je pripovjedio! Meni i tebi.

- I Porfiriju.

- A što onda, ako je pripovjedio Porfiriju?

- Zbilja, možeš li ti što utjecati na te, majku i sestru? Morale bi danas opreznije s njim...

- A što je on tako na toga Lužina? Čovjek ima novaca, njoj nije, čini se, mrzak... a one nemaju ni prebijene pare? A?

- A što ispituješ? - uzvikne Razumihin razdražen, - Otkud bih ja znao, imaju li ili nemaju? Zapitaj sam, možda ćeš doznati...

- Pi, kako si ti gdjekada glup! Još si ti mamuran od jučer... Do viđenja; zahvali tvojoj Praskovji Pavlovni u moje ime za noćište. Zaključala se, na moje dobro jutro kroz vrata nije ni odgovorila, a ustala je u sedam sati, samovar joj je kroz hodnik donesen iz kuhinje... Nisam bio udostojen, da joj gledam lice...

Upravo u devet sati dođe Razumihin u Bakaljejevljevo svratište. Dame su ga već odavno iščekivale u histeričnom nestrpljenju. Ustale su u sedam sati ili još ranije. On uđe mračan kao noć, nespretno im se pokloni i odmah se rasrdi zbog toga, razumije se, u sebi. Ali se preračunao: Puljherija mu Aleksandrovna odmah poleti, uhvati ga za obadvije ruke i skoro ih poljubi. On pogleda plaho Avdotju Romanovnu, ali i na tom je uznošljivom licu bila u taj čas tolika zahvalnost i prijateljstvo, takvo potpuno i neočekivano štovanje (mjesto tobožnjih podrugljivih pogleda i nehotičnog, loše prikrivanoga prezira), te bi mu bilo baš i lakše, da su ga dočekali pogrdama, jer ovo ga zbuni i suviše. Na svu sreću, tema je za razgovor bila spremna i on se je brže prihvati.

Kad je Puljherija Aleksandrovna čula, da se "još nije budio", no "sve je jako dobro", reče, da je i bolje tako, "jer ona jako, jako, jako želi, da se najprije razgovori". Slijedilo je pitanje o čaju i poziv, da pije s njima: one nisu još ni same pile, nego su čekale Razumihina. Avdotja Romanovna zazvoni, te se na taj zov javi prljav odrpanac. Naruče čaj i naposljetku bude im serviran, ali tako prljavo i neprilično, da se dame zastidješe. Razumihin žestoko opsuje takav stan, ali se onda sjeti Lužina, zašuti, zbuni se i silno obraduje, kad se napokon stadoše redati bez prekida pitanja Puljherije Aleksandrovne.

Odgovarajući na pitanja govorio je tri četvrti sata, neprestano prekidan i zapitkivan, te im ispripovijeda sve glavnije i važnije zgode, što ih je znao iz posljednje godine života Rodiona Romanoviča, a na koncu im opširno opriča i njegovu bolest. Mnogo uostalom ispusti, a i morao je ispustiti, među ostalim i onaj prizor na redarstvu sa svim posljedicama. Njegovo pripovijedanje su slušale požudno, ali kad je pomislio, da je već završio i zadovoljio slušateljice, pokaza se, da po njihovu sudu nije zapravo još ni počeo.

- Recite mi, recite mi, što mislite vi... ah, oprostite, još ne znam vaše ime, - užurbala se Puljherija Aleksandrovna.

- Dmitrij Prokofjič.

- Ja bih dakle, Dmitriju Prokofjiču, jako, jako željela da znam... kako on uopće... sada posmatra stvari, to jest, da me razumijete, kako bih vam kazala, to jest, da bolje reknem: što on voli, što ne voli? Je li on vazda ovako razdražljiv? Kakve su mu želje i, da tako reknem, maštanja, ako se može kazati? Što ga se evo baš sada doima osobito? U jednu riječ, ja bih voljela...

- Ah, mama, zar se može na sve to odgovoriti ovako najedanput! - primijeti Dunja.

- Ah, bože moj, ta ja nisam ni sanjala, ni sanjala, Dmitriju Prokofjiču, da ću ga zateći ovakva.

- To je sasvim prirodno, - odgovori Dmitrij Prokofjič. - Ja nemam matere, a stric mi svake godine dolazi ovamo i skoro me svaki put ne pozna, čak ni po vanjštini, a razuman je čovjek; no, a za tri godine, kako niste skupa, mnogo je vode proteklo. Pa i što bih vam rekao? Poznajem Rodiona godinu i po: mrzovoljan je, mrk, uznošljiv, ponosit; u posljednje je vrijeme (a možda je i davno prije bio) nepovjerljiv i hipohondar. Velikodušan je i dobar. Čuvstva svoja ne voli iskazivati, te mu je draže da bude surov, nego da riječima iskaže, što mu je na srcu. Ali gdjekada nije nipošto hipohondar, nego naprosto hladan i bešćutan do nečovječnosti, kao da se u njemu redom odmjenjuju dva oprečna karaktera. Strahovito je gdjekada nerazgovorljiv! Sve nema kada, svi mu smetaju, a onamo on leži,

ništa ne radi. Nije podrugljiv, ali to nije zato, što ne bi bio dosjetljiv, nego kao da nema vremena za takve trice. Ne sluša do kraja, što mu se govori. Nikada se ne zanima za ono, za što se u taj čas zanimaju drugi. Strašno visoko cijeni sebe i, čini se, kao da ima donekle pravo na to. No, što još?... Čini mi se, vaš će dolazak djelovati spasonosno na njega.

- Ah, dao bog! - klikne Puljherija Aleksandrovna, izmučena time, što je Razumihin ispričao o njenu Rođi.

A Razumihin pogleda naposljetku hrabrije Avdotju Romanovnu. Često ju je pogledavao za razgovora, ali letimično, samo na trenutak, i opet odvraćao pogled. Avdotja Romanovna čas sjedala za sto i pozorno slušala, čas ustajala i opet počinjala po svom običaju hodati iz ugla u ugao, skrštenih ruku, stisnutih usnica, te porijetko zapitkivala, ne prekidajući hoda, zamišljena. I ona je imala običaj, da ne sluša do kraja, što joj se govori. Odjevena je u neku zagasitu haljinu od lake materije, a oko vrata joj je bijeli prozirni šal. Po mnogim znacima, Razumihin je odmah primijetio, da je stanje obiju žena vrlo bijedno. Da je Avdotja Romanovna odjevena kao kraljica, ne bi se valjda ništa bojao; ali sada možda baš zato što je ovako siromaški odjevena i što je vidio cijelo to jadno stanje, zaokupi mu srce strah i on se stane bojati za svaku svoju riječ, za svaku kretnju; ni onako se nije uzdao u sebe, a to mu je bilo pogotovu na nepriliku.

- Vi ste nam mnogo zanimljivih stvari pripovjedili o bratovu karakteru i... pripovjedili ste ih nepristrano. To je dobro; ja sam mislila, da vi zamirete pred njim, - primijeti sa smiješkom Avdotja Romanovna. - Čini se, a bit će jamačno, da se tu radi o nekoj ženi, - dometne ona u dvoumici.

- Ja to nisam govorio, uostalom, možda imate i u tom pravo, samo...

- Što?

- Ta on ne ljubi nikoga; možda i neće nikoga zavoljeti, - odbrusi Razumihin.

- To jest, nije kadar zavoljeti?

- A znate, Avdotja Romanovna, i vi ste silno nalik na brata, dapače u svemu! - istrese on odjednom, nenadno za sebe sama, no odmah se sjeti, što joj je upravo rekao o bratu, te se zacrveni kao rak i sav se zbuni.

Avdotja se Romanovna morade nasmijati, gledajući ga.

- Što se tiče Rođe, varate se valjda obadvoje, - prihvati riječ Puljherija Aleksandrovna, nešto pogođena. - Ja ne govorim o ovom, što je sada, Dunja. Ono, što piše Petar Petrovič u ovom pisma... i što smo mislile ja i ti, - možda nije istina, ali vi ne bi mogli ni zamisliti, Dmitriju Prokofjiču, kako je on fantastičan, i kako bih rekla, hirovit. Nikada se nisam mogla uzdati u njegov karakter, ni onda, kad mu je bilo istom petnaest godina. Ja sam uvjerena, da bi on i sada mogao odjednom učiniti štogod od sebe, što ne bi nikada nitko ni zamislio da učini... Evo odmah ovo: znate li vi, kako je on mene prije godinu i po prenerazio, uzrujao i skoro sasvim ubio, kad je bio naumio, da uzme onu, kako se zove, - kćer te Zarnjicyne, gazdarice svoje?

- Znate li vi što pobliže o toj stvari? - zapita Avdotja Romanovna.

- Vi mislite, - nastavi Puljherija Aleksandrovna raspaljena, - da bi njega suzdržale tada moje suze, moje molbe, moja bolest, moja smrt, možda od jada, naša siromaština? Mirne bi duše prekoračio sve te zapreke. A zar on, zar nas on ne voli?

- O toj stvari nije on sam nikada ništa govorio meni, - odgovori Razumihin oprezno, - no ja sam štošta čuo od same gospođe Zarnjicyne, koja također nije baš, na svoj način, govorljiva, a što sam čuo, to je nekako zaista neobično.

- A što ste, što ste čuli? - zapitaju u isti mah obadvije...

- Ta baš ništa, što bi bilo osobito. Doznao sam samo, da ni samoj gospođi Zarnjicynoj nije bio jako po volji taj brak, koji je već bio uglavljen i do koga nije došlo samo zbog smrti zaručnice... Osim toga, vele, nije zaručnica bila nikako lijepa, to jest, kažu, da je bila i ružna... i tako bolesna, i... i čudna, uostalom, čini se, da je imala neke vrline. Svakako je imala valjda neke vrline; inače se ništa ne bi moglo razumjeti... Ni miraza nije imala, ali on ne bi ni računao na miraz... U takvoj je stvari uopće teško suditi.

- Ja sam uvjerena, da je bila valjana djevojka, - primijeti kratko Avdotja Romanovna.

- Bog mi oprostio, a ja sam se onda ipak poradovala njenoj smrti, premda i ne znam, tko bi od njih upropastio koga: on nju, ili ona njega? - završi Puljherija Aleksandrovna; onda započne opet ispitivati o jučerašnjoj sceni između Rođe i Lužina, oprezno, zapinjući i neprestano pogledavajući Dunju, što je ovoj očigledno bilo vrlo neprijatno.

Ta je zgoda, vidi se, uznemiruje gore od svega, tako da se straši i trese. Razumihin joj ispripovijeda sve iznovice, potanko, ali sada dometne i svoj sud: on okrivi otvoreno Raskoljnjikova, da je namjerice uvrijedio Petra Petroviča, pa ga je sada jako malo ispričavao bolešću.

- To je on smislio još prije bolesti, - priklopi.

- I ja mislim tako, - reče Puljherija Aleksandrovna utučena.

Ali je iznenadi jako, što Razumihin o Petru Petroviču govori sada ovako oprezno i dapače kao s nekim štovanjem, iznenadi to i Avdotju Romanovnu.

- Što vi sudite dakle o Petru Petroviču? - nije se mogla suzdržati Puljherija Aleksandrovna, da ne zapita.

- O budućem mužu vaše kćeri ne mogu ja suditi drugačije, - odgovori Razumihin odlučno i vatreno, - i ne velim to samo iz uobičajene uljudnosti, nego zato... zato... no, već i zato, što je Avdotja Romanovna izvoljela sama, dobrovoljno, odabrati toga čovjeka. A jučer sam ja njega ružio zato, jer sam bio trešten pijan i još... lud, jest, lud, pomjerio pameću, sasvim... i danas se stidim!...

Pocrveni i zašuti. Avdotja Romanovna plane ali ne prekine šutnju. Od onoga časa, kako su započeli o Lužinu, nije ona progovorila ni riječi.

A međutim je Puljherija Aleksandrovna očevidno u neprilici, kad je ona ne pomaže. Naposljetku će reći, vazda zapinjući i neprestano pogledavajući kćer, da je sada silno zabrinjava jedna stvar.

- Vidite, Dmitriju Prokofjiču, - započne. - Ja ću sasvim iskrena da budem s Dmitrijem Prokofjičem, Dunječka?

- Pa naravno, mama, - odobri joj Avdotja Romanovna.

- Evo, što je, - požuri se ona, kao da se breme svalilo s nje, što smije da kazuje svoj jad. - Jutros smo vrlo rano dobile od Petra Petroviča pismo, kao odgovor na našu jučerašnju vijest o dolasku. Vidite, jučer nas je trebao dočekati na kolodvoru kako je i obećao. Mjesto toga je došao na kolodvor, da nas dočeka, nekakav lakaj, s adresom ovog konačišta i da nam pokaže put, a Petar Petrovič nam poručio, da će ovamo doći danas izjutra. Mjesto toga nam je stigao jutros od njega evo ovaj list... Najbolje, da ga sami pročitate; tu ima jedna točka, koja me jako uznemiruje... odmah ćete vidjeti, kakva je to točka, i... recite mi iskreno mišljenje svoje, Dmitriju Prokofjiču! Vi znate bolje od svih karakter Rođin i bolje od svih možete da posavjetujete. Velim vam unaprijed, da je Dunječka sve već odlučila, od prvog maha, ali ja, ja još ne znam, kako bih postupila i... i sve sam čekala vas.

Razumihin rasklopi list, obilježen jučerašnjim datumom, i pročita ovo:

M i l o s t i v a g o s p o đ o ,

Puljherija Aleksandrovna, čast mi je izvijestiti vas, da sam nenadano bio spriječen, te vas nisam mogao dočekati na peronu, nego sam vam zato poslao jako spretna čovjeka. Isto tako neću imati časti ni sutra ujutro, da se sastanem s vama, poradi neodgodivih posala kod senata i kako ne bih smetao vašem rodbinskom sastanku s vašim sinom, a Avdotji Romanovni s bratom. Bit će mi pako čast, da vas pohodim i da vas pozdravim u vašem stanu istom sutra, točno u osam sati poslije podne, pri čemu se usuđujem priklopiti uvjerljivu i usto nepopustljivu molbu svoju, da našem zajedničkom sastanku ne bi prisustvovao Rodion Romanovič, pošto je on mene nečuveno i neuljudno uvrijedio pri mom posjetu, kad je bio bolestan, a osim toga mi je potrebno, objasniti se s vama potanko zbog neke stvari, o kojoj bih želio da doznam vaše vlastito tumačenje. Čast mi je uza to izvijestiti unaprijed, da ću ja, ako bih, protivno svojoj molbi, sreo tamo Rodiona Romanoviča, biti prisiljen, da se odmah udaljim, te onda krivite sami sebe. Pišem to, držeći na umu, da je Rodion Romanovič, koji se pri mome posjetu činio onako bolesnim, nakon dva sata odjednom ozdravio, te kad je krenuo od kuće, može doći i k vama. Uvjerio sam se pak o tom vlastitim očima, u stanu jednog pijanca, koga su pregazili konji, te je od toga umro, a njegovoj je kćeri, djevojci nevaljala vladanja, dao on jučer do dva deset i pet rubalja, pod izlikom, da je za sahranu, što je mene jako začudilo, jer znam, s kolikom ste mukom skupili tu svotu. Preporučujući se poštovanoj Avdotji Romanovni, molim, da izvolite primiti uvjerenje štovanja i odanosti

Vašeg pokornog sluge
P . L u ž i n a ."

- Što bi sada uradila, Dmitriju Prokofjiču? - zapita Puljherija Aleksandrovna, skoro plačući. - Ta kako bih ja Rođi rekla, neka ne dolazi? Juče je svom silom navalio, da odbijemo Petra Petroviča, a sada nam se zabranjuje, da njega samoga ne smijemo primiti! Ali on će baš navlaš doći, dok dozna, i... što će onda biti?

- Postupite onako, kako je odlučila Avdotja Romanovna, - odgovori Razumihin mirno i odmah.

- Ah, bože moj! Ona veli... Bog zna, što ona govori, a ne objašnjava mi cilja! Ona veli, da će biti bolje, to jest, ne bolje, nego svakako treba da bude, da Rođa baš naročito danas dođe u osam sati i da se oni svakako sastanu... A ja mu nisam kanila ni pismo pokazivati, nego nekako lukavo udesiti, uz vašu pomoć, da ne dođe... jer on je jako lakosrd... A i ništa ne znam o tom, kakav je to pijanac umro, i kakva je to kći, i kako je mogao toj kćeri dati posljednje svoje novce... što...

- Što ste ih s teškom mukom skucali, mama, - dometne Avdotja Romanovna.

- Nije on juče bio pri sebi, - nujno će Razumihin. - Da vi znate, što je on juče napravio u gostionici, doduše pametno... Hm! O nekom pokojniku i o nekoj djevojci on mi je zaista govorio nešto juče, kad smo se vraćali kući, ali ja nisam razumio ni riječi... Uostalom, i ja sam jučer...

- Najbolje je, mama, da odemo same k njemu; tamo ćemo, uvjeravam vas, odmah vidjeti, što treba da uradimo, a već je i vrijeme! Gospode! Jedanaest sati! - uzvikne ona, kad je pogledala na svoj divni zlatni, emajlirani sat, što joj visi o vratu na tankom mletačkom lančiću i nikako se ne slaže s njenom opravom.

"Zaručnikov dar", pomisli Razumihin.

- Ah, vrijeme je!... Vrijeme je, Dunječka, vrijeme - uzbuni se i uzvrpolji se Puljherija Aleksandrovna. - Još će pomisliti, da se mi srdimo zbog jučerašnjeg, kad tako dugo ne dolazimo. Ah, bože moj!

Dok je to govorila, brže je zaogrtala ogrtač i naticala šešir; obukla se i Dunječka. Rukavice su joj bile iznošene, pa i razderane, i Razumihin je to opazio, a ipak je ta očita siromaština njihove odjeće davala obadvjema damama kao neku osobitu dostojanstvenost, kako to svagda biva u onih, koji znaju da nose siromašku odjeću. Razumihin je sa štovanjem gledao Dunječku i ponosio se, što će je on voditi.

"Ona kraljica", - mislio je u sebi, - "što je u tamnici krpila svoje čarape, u tom je trenutku bila podobna pravoj kraljici i jošte podobnija, nego za vrijeme sjajnih svečanosti i nastupa."

- Bože moj! - uzvikne Puljherija Aleksandrovna, - zar sam ja i sanjala, da ću se bojati sastanka sa sinom, milim Rođom, kao što se sada bojim!... Ja se bojim, Dmitriju Prokofjiču! - dometne ona, plaho ga pogledavši.

- Ne bojte se, mama, - reče Dunja ljubeći je, - nego vjerujte u njega! Ja vjerujem.

- Ah, bože moj! I ja vjerujem, ali svu noć nisam ni okom trenula! - zajaukne jadnica.

Izađu na ulicu.

- Znaš, Dunječka, kad sam pred jutro malo drjemnula, prisnila mi se odjednom pokojna Marfa Petrovna... i sva u bjelini... pristupila mi, uhvatila me za ruku, a glavom mi maše, i tako oštro, oštro, kao da me kori... Sluti li to na dobro? Ah bože moj, Dmitriju Prokofjiču, vi i ne znate još: Marfa je Petrovna umrla!

- Ne, ne znam; kakva Marfa Petrovna?

- Naglo! I pomislite...

- Kasnije, mama, - umiješa se Dunja, ta gospodin još i ne zna, tko je Marfa Petrovna.

- Ah, ne znate? A ja sam mislila, da vi sve već znate. Oprostite mi, Dmitriju Prokofjiču, meni se ovih dana naprosto pamet muti. Ja vas zaista smatram za providnost našu, zato sam ja bila tako uvjerena, da vi sve već znate. Ja vas smatram rođenim svojim... Nemojte se srditi, što ovako govorim. Ah, bože moj, što vam je to na desnoj ruci? Ozlijedili ste?

- Jesam, ozlijedio sam, - promrmlja Razumihin obradovan.

- Ja govorim gdjekada suviše od srca, tako da me Dunja popravlja... No bože moj, u kakvoj on sobici stanuje! I ta žena, gazdarica njegova, smatra to za sobu? Slušajte, vi velite, da on ne voli odavati, što mu je na srcu, pa ću mu ja možda dodijati svojim... slabostima?... Ne biste li vi mene poučili, Dmitriju Prokofjiču, kako bih s njim? Ja sam, znate, sva zbunjena.

- Nemoj te ga suviše ispitivati ni o čemu, ako budete vidjeli, da se mršti; pogotovo ga nemojte mnogo pitati za zdravlje: ne voli on to.

- Ah, Dmitriju Prokofjiču, kako je teško biti mati! No evo i tih stuba... Kako su strahovite stube!

- Vi ste, mama, problijedili, umirite se, draga, - reče Dunja, umiljavajući joj se. - Treba da bude sretan, što vas vidi, a vi se ovako kinjite, - dometne i oči joj bljesnu.

- Pričekajte, ja ću najprije zaviriti, je li se probudio?

Dame pođu polako za Razumihinom, koji se pred njima popeo uz stube, a kad stignu u trećem katu pred gazdaričina vrata, primijete, da su gazdaričina vrata malo odškrinuta,

te ih iz pomrčine promatraju dva oštra, crna oka. Ali kad im se pogledi sretoše, vrata se naglo zalupe i toliko grunu, da je Puljherija Aleksandrovna skoro zaviknula od straha.

III

- Zdrav je! Zdrav! - veselo im dovikne Zosimov, kad su ulazili.

Došao je on još prije desetak časaka, te sjedi u svome jučerašnjem kutu na divanu. U protivnom kutu sjedi Raskoljnjikov, posve odjeven, dapače brižno umiven i očešljan, što već odavno nije činio. Soba za čas natrpa, ali Nastasja se ipak ugura za posjetiocima, da sluša.

Raskoljnjikov je zaista bio skoro posve zdrav, pogotovo kad se uporedi prema jučerašnjem danu, samo jako blijed, rastresen i mrk. Po vanjštini je nalikovao na ranjenika, ili na čovjeka, koji trpi strašnu fizičku bol: obrve namrštio, usne stisnuo, oči mu gore. Govorio je malo i preko volje, kao na silu ili po dužnosti, a u kretnjama mu se pojavljivao gdjekada neki nemir.

Da mu je još samo povoj na ruci ili kapica od tafta na prstu, sasvim bi nalikovao na čovjeka, kome se gnojio prst, tli kome je ozlijeđena ruka, ili nešto slično.

Ali i to blijedo, mrko lice bljesnu na časak kao nekim sjajem, kad uđoše mati i sestra, no od toga mu padne na lice, mjesto pređašnje turobne rastresenosti, samo još ljuća muka. Sjaj se ugasi brzo, ali muka ostade, te Zosimov, koji je motrio i proučavao svoga pacijenta sa svim mladim žarom liječnika novajlije, primijeti začudo na njem, kad mu je došla svojta, mjesto radosti neku tešku, skrivenu odlučnost, da koji sat potrpi mučenje, kome ne može izbjeći. Vidio je zatim, kako mu skoro svaka riječ u razgovoru dira u neku ranu i vrijeđa je; ali u isti se mah i zadivi donekle jučerašnjem monomanu, koji je juče za svaku riječ zapadao skoro u bijes, a danas umije da vlada sobom i da prikriva svoja čuvstva.

- Jest, vidim sada i sam, da sam skoro sasvim zdrav, - reče Raskoljnjikov, prijazno ljubeći mater i sestru, tako da je Puljherija Aleksandrovna odmah zasjala od radosti, - a ja to ne govorim više k a o j u č e r , - dometne on, obraćajući se Razumihinu i prijateljski mu stišćući ruku.

- Ja sam mu se danas dapače i začudio, - započne Zosimov, koji se jako obradovao pridošlicama, jer za deset mu se časaka već bio presušio razgovor s bolesnikom. - Za tri četiri dana, ako ovako pođe, bit će sasvim, kako je i bilo, to jest, kako je bilo prije mjesec dana, ili prije dva... ili možda i tri? Ta to se odavno počelo i pripremati... a? Priznajete li sada, da ste možda i sami bili krivi? - dometne on s opreznim smiješkom, kao da se još vazda boji, neće li ga način razdražiti.

- Može svakako biti, - odvrati Raskoljnjikov hladno.

- Ja to govorim zato, - nastavi Zosimov, koji se bio pomamio, - jer jedino do vas sama stoji, hoćete li sasvim ozdraviti. Sada, gdje se već može razgovarati s vama, želim vam utuviti, da se svakako moraju ukloniti prvi, da tako reknem: osnovni razlozi, koji su pripomogli, da ste se razboljeli; onda ćete se izliječiti, a ako ne bude tako, bit će vam još i gore. Te prve razloge ja ne znam, ali su vama naravno poznati. Vi ste uman čovjek, te ste naravno promatrali sebe. Meni se čini, da se vaše rastrojstvo započelo donekle u isti mah,

kad ste napustili sveučilište. Vi ne smijete ostajati bez posla, te bi vam, čini mi se, mogao mnogo pomoći rad i čvrsto postavljen cilj.

- Jeste jest, sasvim pravo velite... ja ću se što prije upisati na sveučilište, a onda će sve poći... kao po loju...

Zosimov, koji je svoje umne savjete počeo davati donekle i radi efekta pred damama, prilično se prenerazi nanovo, kad je završio besjedu i pogledao svoga slušatelja, te mu na licu primijetio odlučan smiješak. Uostalom, to potraje samo časak. Puljherija Aleksandrovna stane odmah zahvaljivati Zosimovu, osobito što ih je noćas posjetio u svratištu.

- Što, on je kod vas bio i po noći? - zapita Raskoljnjikov i kao da se uzbunio. - Ni vi dakle niste spavali nakon puta?

- Ah, Rođa, ta to je sve bilo do dva sata. Ja i Dunja i kod kuće ne liježemo nikada prije dva sata.

- Ni ja ne znam, kako da mu zahvalim, - nastavi Raskoljnjikov, pa se odjednom namrštio i skunjio. - Da i ne govorim o novcu, - oprostite, što ja to spominjem (obrati se on Zosimovu), - ja ne znam, čime sam zavrijedio da mi iskažete takvu osobitu pažnju? Naprosto ne razumijem... i... dapače me tišti, jer mi je nerazumljivo: iskreno vam velim.

- Ta nemojte se žestiti, - nasmije se Zosimov na silu; - pomislite da ste prvi moj bolesnik, a liječnik, koji je istom započeo praksu, voli svoje prve pacijente, kao rođenu djecu, gdjekoji se pak i zaljubljuje u njih. A eto ja nisam baš bogat pacijentima.

- O njemu i ne govorim, - nastavi Raskoljnjikov, pokazujući na Razumihina, - ali ni on nije od mene vidio ništa do samih uvreda i briga.

- Al bunca! Što si ti danas ovako čuvstveno raspoložen? - zavikne Razumihin.

Da je bio pronicaviji, vidio bi, da tu nema nipošto čuvstvenoga raspoloženja, nego nešto sasvim oprečno. No Avdotja Romanovna primijeti to. Ona je uzrujana oštro promatrala brata.

- O vama, mama, ne smijem ni da govorim, - nastavi on, kao da je jutros naučio zadaću. - Istom sam danas nekako razabrao, koliku ste muku mučili jučer ovdje, očekujući moj povratak.

Kad je to izgovorio, pruži odjednom ruku sestri, šuteći i smješkajući se. No iz toga je smiješka sinulo sada istinito, nepatvoreno čuvstvo. Dunja mu odmah prihvati ruku i toplo je stisne, obradovana i zahvalna. Prvi se put obraća sada njoj nakon jučerašnje razmirice. Majci zasija lice od ushita i sreće, kad je vidjela ovu konačnu i šutljivu pomirbu brata sa sestrom.

- Zbog toga eto ja i volim njega, - šapne Razumihin, koji u svemu pretjeruje, te se odrešito okrene na stolici. - Takve su u njega geste!...

"I kako kod njega sve zgodno ispada," - mislila je mati u sebi. - "Kako su plemenite pobude u njega i kako je jednostavno, nježno završio svu tu jučerašnju nepriliku sa sestrom - tek time, što je u zgodan čas pružio ruku i lijepo je pogledao... Kako su mu krasne oči i kako mu je cijelo lice krasno!... On je i ljepši od Dunječke... No bože moj, kakva mu je odjeća, kako je strašno odjeven!... Raznosač u dućanu Afanasija Ivanoviča, Vasja, bolje je odjeven!... I samo bih, mislim, htjela da mu poletim i da ga zagrlim, i... zaplačem - ali se bojim, bojim... kakav li je on, gospode! Govori evo prijazno, ali ja se bojim! Ta čega se bojim?..."

- Ah, Rođa, nećeš ni vjerovati, - progovori ona odjednom, da brže odgovori na njegovu primjedbu, - kako smo juče ja i Dunja bile... nesretne! Sada je sve prošlo i svršilo se i svi

smo sretni, pa mogu da ti pripovjedim. Pomisli, jurimo mi amo, da te izgrlimo, skoro ravno iz vagona, a ta žena... a, eto je! zdravo, Nastasja!... veli nam odjednom, da si u pijanskom ludilu, pa si upravo pobjegao kradom od doktora, u bunilu, na ulicu, te su odjurili za tobom, da te traže. Ne bi vjerovao, kako je bilo nama! Meni se odmah prikazalo, kako je tragično poginuo poručnik Potančikov, znanac naš, prijatelj tvoga oca, - ti ga se, Rođa, ne sjećaš, - i on je u pijanskom ludilu isto tako istrčao na ulicu i napolju pao u studenac, sutradan su ga istom izvadili. A mi smo, razumije se, još i gore pomislili. Htjedosmo poletjeti, da potražimo Petra Petroviča, pa da bar uz njegovu pomoć... ta mi smo bile same samcate, - otegne ona žalostivim glasom, a onda odjednom zapne, jer se sjetila, da je još prilično opasno zapodijevati razgovor o Petru Petroviču, sve ako su "svi opet sasvim sretni".

- Jest, jest... sve je to naravno gadno... - promrmlja kao odgovor Raskoljnjikov, ali tako rastresen i nepažljiv, da ga je Dunječka preneražena pogledala.

- Što sam ja to htio? - nastavi on, mučeći se, da se sjeti; - da: nemojte, molim vas, mama, i ti Dunječka, misliti, da vam ja nisam kanio danas prvi doći, i da sam čekao da vi dođete.

- Ta što ti to govoriš, Rođa! - klikne Puljherija Aleksandrovna, također začuđena.

"Što on to radi, kao po nekoj dužnosti da nam odvraća?", - pomisli Dunječka, - "i miri se, i za oproštenje moli, kan da službu služi, ili kao da je nabubao napamet zadaću."

- Upravo sam se probudio i htio da vam odem, ali me je zadržala odjeća; zaboravio sam joj juče reći... Nastasji... da ispere tu krv... Istom sada sam dospio, da obučem.

- Krv! Kakvu krv? - uzbuni se Puljherija Aleksandrovna.

- To je... nemojte se uzrujavati! Krv je otud, što sam jučer, kad sam tumarao nekako u bunilu, naišao na pregažena čovjeka... činovnika...

- U bunilu? Ta ti se evo svega sjećaš, - prekine ga Razumihin.

- Istina je, - odgovori mu Raskoljnjikov nekako osobito brižno, - sjećam se svega, do najsitnije sitnice, ali eto: zašto: sam to učinio, i onamo otišao, i govorio to, ne znam valjano da objasnim.

- I suviše poznata pojava, - uplete se Zosimov, - izvršenje djela gdjekada je majstorsko, nadasve lukavo, ali upravljanje postupcima, osnova je njihova zbrkana i zavisi od raznih bolesnih dojmova. Nalik na san.

"A to i valja, što on mene smatra skoro za luda čovjeka", - pomisli Raskoljnjikov.

- Onda su i zdravi isto takvi, - primijeti Dunječka, uznemirena gledajući Zosimova.

- Prilično ste valjano primijetili, - odgovori on. - U tom smo smislu zaista svi mi, i jako često, skoro ludi, uz malu samo razliku, jer "bolesnici" su mahnitiji od nas; zato tu treba jasnu odrediti granicu. Ali skladna čovjeka, istina je, skoro i nema; na desetke, a možda i na mnoge stotine tisuća nalazi se po jedan, ali je i to prilično slab primjerak...

Svi se namrštiše na riječ: "mahnit", što ju je neoprezno izlanuo Zosimov, kad se razbrbljao o svojoj omiljenoj temi Raskoljnjikov je sjedio, kao da i ne pazi, zamišljen, s čudnim smiješkom na blijedim usnama. Svejednako je nešto premišljao.

- Što je dakle s tim pregaženim? Ja sam te prekinuo! - zavikne pobrže Razumihin.

- Što? - trgne se Raskoljnjikov kao iza sna. - Da... zamrljao sam se krvlju, kad sam pomagao, da ga prenesemo u stan... Zbilja, mama, učinio sam juče nešto neoprostivo: kao da zaista nisam bio pri pameti. Ja sam juče sve one novce, što ste mi poslali, dao... njegovoj ženi... za sahranu. Udovica sada, sušičava, jadna žena... troje sitne siročadi, gladni... prazna kuća... i još jedna kći ima... Možda bi vi i sami dali, da ste vidjeli... Priznajem uosta-

lom, da nisam imao nikakvog prava, pogotovo gdje znam, kako ste vi skuckali te novče. Ako ćeš da pomažeš, treba ponajprije da imaš pravo na to, a inače: "Crevez, chiens, si vous n'êtes pas contents".[38] - On se nasmije. - Je li tako, Dunja?

- Ne, nije tako, - odgovori Dunja odrešito.

- Eh! Pa, i ti... imaš namjera!... - promrmlja on, pogleda je skoro s mržnjom i podrugljivo joj se nasmiješi. - Morao sam na to misliti... Što ćeš, i za pohvalu je; tebi je pak bolje... a doći ćeš do takve granice, te, ako je ne prekoračiš, bit ćeš nesretna; a ako je prekoračiš, možda još nesretnija... Ali sve je to ludorija! - dometne on zlovoljno, ljuteći se, što se je nehotice zaletio. - Htio sam samo reći, da vas, mama, molim za oproštenje, - završi on oštro i otržito.

- Nemoj, Rođa! Ja sam uvjerena, da je sve dobro, što ti činiš! - reče obradovana mati.

- Ne vjerujte, - odgovori on i usta mu se nakrive od smijeha.

Nastane šutnja. Nešto je bilo napeto u cijelom tom razgovoru, i u šutnji i u izmirenju, i u praštanju, i svi su to osjećali.

"Kao da me se boje", mislio je u sebi Raskoljnjikov, gledajući ispod oka mater i sestru. Puljherija Aleksandrovna zaista se sve gore plašila, što god je više šutjela.

"Dok nisam bio s njima, čini mi se, ljubio sam ih", sine mu glavom.

- Znaš, Rođa, umrla je Marfa Petrovna! - istrči odjednom Puljherija Aleksandrovna.

- Kakva Marfa Petrovna?

- Ah, bože moj, ta Marfa Petrovna Svidrigajlova! Onoliko sam ti pisala o njoj.

- A-a-a, jest, sjećam se... Umrla dakle? Ah, zbilja? - trgne se on naglo, kao da se probudio.
- Zar umrla? A od čega?

- Pomisli, naprasno! - užurba se Puljherija Aleksandrovna, ohrabrena njegovom radoznalošću. - I baš onda, kad sam ti ja ono pismo otpravila, baš onog istog dana! Pomisli, onaj strahoviti čovjek kao da je skrivio i njenu smrt. Vele, da ju je nemilo istukao!

- Zar su oni tako živjeli? - zapita Raskoljnjikov, obraćajući se sestri.

- Nisu, baš naprotiv. S njom je on bio uvijek strpljiv, dapače uljudan. U mnogim je zgodama i suviše popuštao njenoj naravi, cijelih sedam godina... Nekako odjednom izgubi strpljenje.

Bit će da on nije dakle nipošto tako strašan, kad je sedam godina izdržao? Ti, Dunječka, čini mi se, braniš njega?

- Ne, ne, užasan je to čovjek! Užasnijeg čovjeka ne bih znala ni zamisliti, - odvrati Dunja, te skoro protrne, namršti obrve i zamisli se.

- Desilo se to kod njih izjutra, - nastavi Puljherija Aleksandrovna žurno. - Nakon toga naredila ona odmah, neka upregnu konje, da se odmah odveze u grad, jer je ona u takvim prilikama svagda odlazila u grad; za ručkom je, vele, jela s velikim apetitom...

- Onako istučena?

- U nje je uostalom, navijek bila ta... navika, a čim je odručala, odmah je otišla u kupaonicu, da ne zakasni na put... Znaš, ona se tamo nekako liječila kupanjem; kod njih je hladan izvor i ona se u njem kupala svaki dan, pa tek što je ušla u vodu, udarila je kap!

- Koješta! - primijeti Zosimov.

[38] Crknite, psi, ako niste zadovoljni.

- A je li je jako istukao?

- Ta to je svejedno, - oglasi se Dunja.

- Hm! Uostalom, zar vas je i volja, mama, ovakve tričarije pripovijedati, - progovori Raskoljnjikov razdraženo i nekako nehotice.

- Ah, mili moj; ta ja nisam znala, o čemu bih i govorila, - izlane se Puljherija Aleksandrovna.

- Zar se svi vi bojite mene, što li? - zapita on, iskrivivši usta na smiješak.

- To je prava istina, - odgovori Dunja gledajući bratu oštro u lice. - Kad se mama penjala uz stube, krstila se dapače od straha.

Lice joj se naceri kao u grču.

- Ah, što ti to, Dunja! Nemoj se, Rođa, srditi, molim te... Čemu ti to, Dunja! - progovori Puljherija Aleksandrovna zbunjeno. - Istina je, ja sam putem ovamo neprestano maštala u vagonu: kako ćemo se sastati, kako ćemo jedno drugomu ispripovijedati sve... tako sam bila sretna, da ni pu ta nisam vidjela! Ali što mi je! I sada sam sretna... Čemu ti, Dunja... Ja sam sretna već zato, što tebe, Rođa, vidim...

- Nemojte, mama, - promrmlja on smeten, ne gledajući je, i stisne joj ruku, - dospjet ćemo, da se narazgovaramo!

Kad je to izgovorio, iznenada se zbuni, problijedi; opet mu jedno skorašnje užasno čuvstvo prođe poput hladne jeze dušom i opet mu bude u jedan mah sasvim jasno i razumljivo, da je ovoga trena izrekao užasnu laž, jer ne samo da neće nikada dospjeti, da se narazgovaraju, nego on sada ni o čemu više, nikada i ni s kim ne može g o v o r i t i . Tako je jak bio dojam te misli, što ga muči, da se na časak skoro sasvim zanio, te ustao i ne gledajući nikoga pošao iz sobe.

- Što ti je? - zavikne Razumihin, hvatajući ga za ruku.

Sjedne on opet, i poče se šuteći ogledavati; svi su ga motrili u čudu.

- A što ste svi ovako dosadni! - zavikne odjednom, sasvim iznenada. - Recite nešto! Čemu i da sjedimo ovako! No, počnite! Hajde da razgovaramo... Skupili se i šutimo... No, nešto!

- Hvala bogu! A ja sam mislila, da ga hvata ono jučerašnje! - reče Puljherija Aleksandrovna prekrstivši se.

- Što ti je, Rođa? - upita nepovjerljivo Avdotja Romanovna.

- Tako, ništa, sjetio sam se jedne stvari, - odgovori on i naglo se nasmije.

- Ako je stvar, onda je dobro! A ono sam i ja već bio pomislio... - progunđa Zosimov, ustajući s divana. - Ali me ni je vrijeme da idem; svratit ću se možda još... ako zateknem...

Pokloni se i ode.

- Tako krasan čovjek! - primijeti Puljherija Aleksandrovna.

- Jest, krasan, divan, naobražen, uman, - progovori odjednom Raskoljnjikov nekako nenadano brzopleto i s nekom sve dotad neobičnom živahnošću. - Ne sjećam se više, gdje sam ga prije bolesti sretao... Čini mi se, sretao sam ga negdje... Evo i ovaj je također dobar čovjek! - mahne on glavom na Razumihina. - Sviđa li se on tebi, Dunja? - zapita on iznenada i nasmije se bogzna zašto.

- Jako, - odgovori Dunja.

- Ih, kakav si ti... krmak! - izgovori Razumihin silno zbunjen, te se zacrveni i ustane sa stolice.

Puljherija se Aleksandrovna tiho osmjehnu, a Raskoljnjikov zahihoće na sav glas.

- Ta kamo ćeš?

- I ja ću... moram.

- Nikako ne moraš, ostaj! Zosimov otišao, pa sada moraš i ti. Ne odlazi... A koliko je sati? Ima li dvanaest? Kako je divan tvoj sat, Dunja! A što ste opet zašutjeli? Vazda govorim ja, te ja...

- To je poklon Marfe Petrovne, - odgovori Dunja.

- I skupocjen je sat, - priklopi Puljherija Aleksandrovna.

- A-a-a? Kako je velik, skoro i nije ženski sat.

- Ja volim takav, - reče Dunja.

"Nije dakle zaručnikov poklon", - pomisli Razumihin i obraduje se nečem.

- A ja sam mislio, da je to Lužinov poklon, - primijeti Raskoljnjikov.

- Nije, nije on još ništa poklonio Dunječki.

- A-a-a! Sjećate li se, mama, ja sam bio zaljubljen i htio sam da se oženim, - iznenada će on, gledajući mater, preneraženu neočekivanim obratom i tonom kako je progovorio o tom.

- Ah, dragi moj, da!

Puljherija se Aleksandrovna zgleda s Dunječkom i Razumihinom.

- Hm!... Da! A što da vam pripovjedim? I sam se slabo sjećam. Bila je tako bolesna djevojčica, - nastavi on, a kao da se opet zamislio i skunjio, - vazda boležljiva; prosjacima je voljela da dariva i vazda je sanjala o samostanima, a jednom je briznula u plač, kad mi je o tom počela govoriti; jest, jest... sjećam se... dobro se sjećam. Mala je ludica bila ona... Ne znam zaista, zašto sam je zamilovao, valjda zato, što je vazda bolovala... Da je još bila hroma, ili gurava, ja bih je valjda još jače bio zavolio... (Nasmiješi se turobno.) Jest... bila je to neka proljetna tlapnja...

- Ne, ne radi se samo o proljetnoj tlapnji, - klikne Dunječka u zanosu.

On pogleda sestru pozorno i napeto, ali nije čuo ili nije razumio njenih riječi. Onda duboko zamišljen ustane, pristupi materi, poljubi je, vrati se na svoje mjesto i sjedne.

- Ti nju i sada još ljubiš? - zapita tronuta Puljherija Aleksandrovna.

- Nju? Sada? Ah... vi o njoj govorite! Ne ljubim. Kao da je sve ovo sada na drugom svijetu... i tako daleko. Pa kao da se sve to oko nas i ne zbiva ovdje...

Pogleda ih pažljivo.

- Evo i vas... kao da vas gledam iz daljine od tisuće vrsta... A đavo znao, zašlo mi i govorimo o tom! I čemu ispitivati! - dometne on ljutito i zašuti, griskajući nokte i opet tonući u misli.

- Kako ti je ružan stan. Rođa, pravi mrtvački lijes, - progovori Puljherija Aleksandrovna, prekidajući neugodnu šutnju. - Ja sam uvjerena, da si takav melanholik postao napola od ovakva stana...

- Stan?... - odvrati on rastreseno. - Jest, stan je mnogo pripomogao... i ja sam mislio o tom... A da vi samo znate, mama, kakvu ste neobičnu misao iskazali evo sada, - dometne on i čudno se nasmiješi.

Još malo, i on ne bi naposljetku ni mogao više trpjeti to društvo, tu svojtu, nakon što se tri godine dana nisu vidjeli, niti taj rođački ton u razgovoru, uz koji nikako ne možeš ni o

čemu da govoriš. Ali on ima jednu neodgodivu stvar, koja se mora po što po to riješiti svakako još danas, - tako je on odlučio maločas, kad se probudio. Sada se on obraduje toj s t v a r i , kao izbavljenju.

- Znaš što, Dunja, - započne on ozbiljno i suho, - ja te, razumije se, molim, da mi oprostiš ono jučerašnje, no ja smatram svojom dužnošću napomenuti tebi, da ne odstupam od svog glavnog zahtjeva. Ili ja, ili Lužin. Neka ja budem podlac, ali ti ne treba da budeš. Jedan od nas dvojice. Ako pak pođeš za Lužina, ja te od onoga trenutka ne smatram više sestrom.

- Rođa, Rođa! Ta to je isto, što i jučer! - klikne turobno Puljherija Aleksandrovna. - I to, što ti vazda krstiš sebe podlacem, ne mogu da podnosim! I sinoć si isto tako!

- Brate, - odgovori Dunja odlučno i isto onako suho, - u svemu tome ti se varaš. Ja sam noćas razmislila i pronašla sam u čemu se varaš. Sve je u tom, što ti, čini mi se, sudiš, da se ja tobože žrtvujem nekom i za nekog. No nije nipošto tako. Ja se udajem naprosto zbog sebe, jer je meni samoj teško, a onda ću dabome voljeti, ako budem mogla koristiti svojoj rodbini, ali to nije glavni povod mojoj odlučnosti...

"Laže!" - mislio je Raskoljnjikov u sebi i od bijesa grizao nokte. - "Ponosita je! Neće da prizna, da kani biti dobrotvorka! Uznošljivost! O, niski karakteri! I kad ljube, kao da mrze... O, kako ja mrzim... sve njih!"

- U jednu riječ, ja se udajem za Petra Petroviča zato, - nastavi Dunja, - jer od dva zla odabirem manje. Ja kanim pošteno izvršiti sve, što on od mene očekuje, ja ga dakle ne varam... Zašto si se ti sada nasmiješio?

I ona plane, a u očima joj sine gnjev.

- Sve ćeš izvršiti? - zapita on, smiješeći se zajedljivo.

- Do neke granice. I manira i način prosidbe Petra Petroviča pokazali su mi odmah, što on treba. On sebe dabome cijeni, možda i previše, ali se ja nadam, da će cijeniti i mene... Zašto se ti opet smiješ?

- A zašto se ti opet crveniš? Ti, sestro, lažeš, ti namjerice lažeš, jedino zbog ženske tvrdoglavosti, da bude po tvome, a ne po mome... Ti ne možeš štovati Lužina: ja sam ga vidio i govorio sam s njim. Ti se dakle prodaješ za novac, postupaš dakle svakako nisko, a ja volim, što bar možeš da se crveniš!

- Nije istina, ne lažem ja!... - zavikne Dunječka, gubeći svu svoju hladnokrvnost. - Ne bih se ja udavala za njega, kad ne bih bila uvjerena, da on mene štuje i još kako cijeni; ja za njega ne bih polazila, kad ne bih bila tvrdo uvjerena, da i ja mogu njega da štujem. Na svu sreću, ja se mogu o tom uvjeriti pouzdano i još danas. Takav brak nije dakle podlost, kako ti veliš! A sve da si i u pravu, sve da sam se ja zaista odlučila na podlost, - zar nije nesmiljeno od tebe, da ovako govoriš sa mnom? Zašto iziskuješ od mene junaštvo, koga u tebe samoga možda nema? To je despotizam, to je nasilje! Ako ja budem upropastila koga, upropastit ću jedino sebe... Ja nisam još nikoga zaklala!... Što me gledaš tako? Što si tako problijedio? Rođa, što ti je? Rođa, mili!...

- Gospode! U nesvijest si ga natjerala! - zavikne Puljherija Aleksandrovna.

- Nije, nije... tričarije... Nije ništa!... Malo mi se zavrtjelo u glavi. Nije nipošto nesvjestica... Vazda vi o toj nesvjestici!... Hm! da... što ja to htjedoh? Da: kako ćeš se ti to uvjeriti još danas, da ga možeš štovati i da on tebe... cijeni, što li, kako si rekla? Ti si rekla, čini mi se, danas? Ili sam krivo čuo?

- Mama, pokažite pismo Petra Petroviča, - reče Dunječka.

Puljherija mu Aleksandrovna drhtavim rukama, dade pismo. On ga uzme s velikom znatiželjom. No prije nego što će ga rasklopiti, pogleda iznenada Dunječku kao u čudu.

- Čudno je to, - progovori on polagano, - kao da ga je odjednom prenerazila nova misao, - što sam se ja i upeo? Čemu sva ta vika? Udaj se za koga hoćeš!

Govorio je to kao da govori sam sebi, ali je izgovorio na glas i neko je vrijeme gledao sestru kao zaprepašten.

Rasklopi naposljetku pismo, vazda još onako neobično začuđen; onda počne čitati polako, pozorno i pročita dva puta. Puljherija se Aleksandrovna jako uznemiri, a i svi su očekivali nešto neobično.

- To mi je čudno, - započne on razmislivši malo, vraćajući materi pismo, ali ne obraćajući se nikome posebno, - ta on vodi parnice, odvjetnik je, i razgovor mu je dapače takav... poletan, - a gle, kako nepismeno piše!

Svi se uzbude; ovo nisu nikako očekivali.

- Ta svi oni pišu ovako, - otržito će Razumihin.

- Zar si ti pročitao?

- Jesam.

- Mi smo mu pokazali, Rođa, mi smo se... savjetovali maločas, - započne zbunjena Puljherija Aleksandrovna.

- To je zapravo sudski stil, - prekine je Razumihin. - Sudski se spisi vazda još pišu ovako.

- Sudski? Jest, baš sudski, poslovni... Nije baš jako nepismeno, ali nije baš niti jako literarno; poslovno!

- Petar Petrovič i ne taji, da se školovao siromaški, pa i hvalio se, da je sam sebi prokrčio put, - primijeti Avdotja Romanovna, nešto uvrijeđena novim bratovim tonom.

- Pa kad se hvali, i ima čim, ja ne poričem. Ti si se, sestro, čini mi se, uvrijedila, što sam ja iz cijelog pisma izvukao takvu frivolnu primjedbu, te misliš, da sam ja namjerice počeo govoriti o takvim sitnicama, da na tebi iskalim srdžbu. Baš protivno, meni je sada uz taj stil pala na pamet jedna primjedba, koja nije nikako suvišna u ovoj prilici. Tamo stoji rečenica: "Krivite sebe"; metnuta je s osobitim značenjem, jasno, a osim toga ima i prijetnja, da će odmah otići, ako ja dođem. Ta prijetnja, da će otići, znači zapravo, da će vas obje ostaviti, ako budete neposlušne, i to vas ostaviti sada, gdje vas je već dozvao u Peterburg. Što misliš dakle: može li takva Lužinova rečenica uvrijediti isto onako, kao da ju je napisao evo on (pokaže na Razumihina), ili Zosimov, ili bilo tko od nas?

- N-ne može, - odgovori Dunječka živnuvši, - ja sam dobro razabrala, da je to suviše naivno iskazano i da on možda samo nije vješt, da napiše... Ti si to dobro prosudio, brate. Čak nisam ni očekivala...

- To je izrečeno sudski, a sudski se i ne može napisati drugačije, te je izišlo grublje, nego što je on možda i htio. Uostalom, moram te ponešto razočarati; u tom pismu ima još jedna rečenica, jedna kleveta na mene, i to prilično podla. Ja sam novce dao jučer udovici sušičavoj i ožalošćenoj, i nisam dao "pod izlikom, da je za sahranu", nego baš za sahranu, i nisam dao kćeri u ruke, djevojci "nevaljala vladanja", kako on piše (a ja sam je jučer prviput vidio), nego baš udovici. U svemu tome razbiram ja želju, da mene što prije okalja i s vama posvadi. Izrečeno je opet sudski, to jest s prejasno iskazanom svrhom i s jako naivnom brzinom. On je uman čovjek, ali za uman postupak - nije dovoljan samo um. Sve to slika čovjeka i... ja ne bih rekao da on tebe jako cijeni. Velim ti ovo samo za pouku, jer ti iskreno želim dobro...

Dunječka mu ne odgovori; odlučila je još maločas, te čeka samo večer.

- Na što si se dakle odlučio, Rođa? - zapita Puljherija Aleksandrovna, još gore nego prije uznemirena njegovim nenadanim, novim, p o s l o v n i m tonom u govoru.

- Što je to: "odlučio se"?

- Ta eto piše Petar Petrovič, da ne dođeš večeras k nama i da će on otići... ako ti dođeš. Kako ćeš dakle... hoćeš li doći?

- O tome ne treba da odlučujem ja, razumije se, nego ponajprije vi, ako vas ne vrijeđa takav zahtjev Petra Petroviča, a onda Dunja, ako nju također ne vrijeđa. A ja ću učiniti, kako je vama bolje, - dometne on suho.

- Dunječka je već odlučila, i ja se slažem s njom, - požuri se da priklopi Puljherija Aleksandrovna.

- Ja sam odlučila, da ću te pozvati, Rođa, usrdno pozvati, da svakako dođeš k nama na taj sastanak, - reče Dunja, - hoćeš li doći?

- Doći ću.

- I vas molim, da dođete u osam sati, - obrati se ona Razumihinu. - Mama, ja pozivam i gospodina.

- Lijepo, Dunječka. Kako vi dakle tamo odlučite, - dometne Puljherija Aleksandrovna, - onako neka i bude. A meni je i samoj lakše; ne volim se pretvarati i lagati; najbolje je, da govorimo cijelu istinu... Srdio se sada ili ne srdio Petar Petrovič.

IV

U taj se čas vrata tiho otvore i u sobu uđe, plaho se ogledavajući, neka djevojka. Svi se okrenu prema njoj začuđeni i radoznali. Raskoljnjikov je ne poznade na prvi pogled. Bila je to Sofja Semjonovna Marmeladova. Juče ju je vidio prviput, no u takav čas, u takvim prilikama i u takvoj odjeći, da mu je u pameti ostala slika sasvim drugog lica. Sada je to bila skromno i dapače bijedno odjevena djevojka, sasvim još mlada, skoro nalik na djevojčicu, skromnog i pristojnog vladanja, jasnog, no ponešto zaplašenog lica. Na njoj je sasvim priprosta domaća haljinica, na glavi staromodan šeširić, jedino joj je u rukama suncobran kao i jučer. Kad je iznenada ugledala punu sobu svijeta, nije se samo zbunila, nego se sasvim smela, zaplašila, kao djetence, te se dapače trgla, da se vrati.

- Ah... vi ste to!... - progovori Raskoljnjikov izvanredno začuđen, pa se smete i on.

Palo mu odmah na pamet, da mu mati i sestra znaju već ponešto, iz Lužinova pisma, o nekoj djevojci "nevaljala" vladanja. Maločas je istom prosvjedovao protiv Lužinove klevete i spomenuo, da je tu djevojku istom prviput vidio, a sada eto ulazi odjednom baš ona. Sjetio se i toga, da nije nikako prosvjedovao protiv riječi: "nevaljala vladanja". Sve mu je to nejasno i na trenutak sinulo u glavi. No kad je pozornije pogledao, razabere odmah, kako je to poniženo stvorenje toliko već poniženo, da ga je i on sam stao žaliti. A kad se trgla, da od straha pobjegne, kao da se nešto uzbunilo u njemu.

- Nisam vam se ni nadao, - brže će on, zadržavajući je pogledom. - Izvolite sjesti! Vi svakako dolazite po poruci Katerine Ivanovne. Molim, ne tamo, sjednite ovamo...

Kad je došla Sonja, Razumihin je bio ustao s jedne od triju stolica Raskoljnjikovljevih, odmah do vrata, da ona mogne ući. Raskoljnjikov joj u prvi mah pokaže mjesto nakraj divana, gdje je sjedio Zosimov, no onda se sjeti, da je taj divan suviše intimno mjesto i da mu služi kao postelja, te joj brže pokaže Razumihinovu stolicu.

- A ti sjedni ovamo, - reče Razumihinu, posađujući ga u ugao, gdje je sjedio Zosimov.

Sonja sjedne, dršćući skoro od straha, i pogleda plaho obadvije dame. Vidjelo se, da ni sama ne shvaća, kako je mogla sjesti do njih. Kad je to zamijetila, uplaši se tako, da je iznenada opet ustala i sasvim se zbunjena obratila Raskoljnjikovu.

- Ja... ja sam... došla na časak, oprostite, što sam vas uznemirila, - progovori ona zapinjući. - Ja sam od Katerine Ivanovne, nema koga da pošalje... Katerina vas Ivanovna jako moli, da izvolite sutra doći na opijelo, izjutra... za vrijeme službe... na Mitrofanijevskom groblju, a onda k nama... k njoj... da založite... Čast da joj iskažete... Moli, da izvolite.

Sonja zapne i zašuti.

- Uznastojat ću svakako... svakako, - odgovori Raskoljnjikov, koji je također bio ustao, pa i sam zapinje i ne svršava, što govori - izvolite sjesti, - reče on, - moram da se razgovorim s vama. No vi se možda žurite, molim vas samo dva tri časka...

I on joj ponudi stolicu. Sonja sjedne opet, te opet plaho, zbunjeno, hitro pogleda obadvije dame i onda se skunji.

Raskoljnjikovu plane blijedo lice; kao da ga je cijelog nešto streslo; oči mu se zasjaju.

- Mama, - reče on tvrdo i odlučno, - ovo je Sofja Semjanovna Marmeladova, kći onog nesretnog gospodina Marmeladova, što su ga jučer pred mojim očima pregazili konji i o kojem sam vam već govorio...

Puljherija Aleksandrovna pogleda Sonju i malo zažmiri. Uza svu svoju zbunjenost pred uporitim, izazovnim pogledom Rođinim, nikako nije mogla da se okani toga zadovoljstva. Dunječka upre ozbiljno i čvrsto pogled jadnoj djevojci u lice i stane je promatrati u dvoumici. Sonja pak, kad je čula, da ju je predstavio, digne opet oči, ali se smete još gore nego prije.

- Htjedoh vas zapitati, - obrati joj se Raskoljnjikov brže, - kako ste vi to udesili danas? Nisu li vas uznemirivali?... na primjer, od policije?

- Nisu, sve je prošlo... Ta i suviše je jasno, kako je poginuo; nisu uznemirivali; samo se stanari srde.

- Zašto?

- Što tijelo dugo leži... sada je vrućina, zadah... te će ga danas, o večernji, prenijeti na groblje, za sutra, u kapelu. Katerina Ivanovna nije isprva htjela, ali sada vidi i sama, da se ne može...

- Danas dakle?

- Ona vas moli, da izvolite sutra doći na opijelo, onda k njoj, na daću[39].

- Daću ona priređuje?

- Da, zakusku; naredila mi, da vam jako zahvalim, što ste nam jučer pomogli... bez vas ne bi imali čime da ga sahranimo.

Zadršću joj usne i brada, ali se ona svlada i suspregne, te odmah opet upre oči u zemlju.

[39] ***daća*** – gozba u čast pokojnika nakon crkvenog obreda

Za razgovora ju je Raskoljnjikov promatrao pozorno. Bilo je to mršavo, sasvim mršavo, blijedo lišce, prilično nepravilno, nekako šiljato, šiljata mala nosića i brade. Ne bi se mogla nazvati ni ljepuškastom, ali modre su joj oči bile tako jasne, pa kad bi te oči oživjele, bilo joj je lice tako dobro i prostodušno, da te je i nehotice privlačilo. Na licu njenu, a i u cijeloj njenoj pojavi, bila je još jedna osobito značajna crta: uza svojih osamnaest godina činila se skoro još djevojčicom, kudikamo mlađom, nego što je zaista bila, skoro sasvim djetetom, i to je gdjekada dapače smiješno izbijalo u nekim njenim kretnjama.

- Zar je Katerina Ivanovna mogla sve da namiri s onako malo novaca, pa još i zakusku kani da priredi? - zapita Raskoljnjikov, uporno nastavljajući razgovor.

- Lijes će biti priprost... i sve će biti priprosto, pa nije skupo... Ja sam s Katerinom Ivanovnom maločas sračunala sve, ostat će još, da ga pomenemo... a Katerina Ivanovna silno želi, da bude tako. Ta ne može se... utješit će je... ona je takva, vi je znate...

- Razumijem, razumijem... Dabome... što vi razgledavate moju sobu? I mama veli, da je nalik na mrtvački lijes.

- Vi ste nam juče dali sve! - progovori Sonječka mjesto odgovora, nekako jako i brzo šapćući, i opet se sva skunji.

Usne joj i brada zadršću opet. Odavno ju je već prenerazio bijedni namještaj Raskoljnjikovljev, a sada su joj se riječi istrgle i same. Nastane šutnja. Dunječkine oči kao da su se razvedrile, a Puljherija Aleksandrovna pogleda dapače prijazno Sonju.

- Rođa, - reče ona ustajući, - mi ćemo, razumije se, zajedno ručati. Dunječka, hajdemo!... A ti, Rođa, otiđi i prošetaj se malo, pa onda odahni, lezi, te dođi što prije... Da te nismo umorili, bojim se ja...

- Da, da, doći ću, - odgovori on, ustajući i užurbavši se. - Uostalom, ja imam posla...

- Ta valjda nećete i ručati odjelito? - zavikne Razumihin, gledajući začuđen Raskoljnjikova. - Što ti je?

- Da, da, doći ću, dabome, dabome!... A ti ostani časak i Ne treba vam on valjda odmah, mama? Ili vam ga ja možda otimam?

- Oh, ne, ne! A vi ćete, Dmitriju Prokofjiču, doći na ručak, bit ćete tako dobri?

- Izvolite doći, - pozove ga Dunja.

Razumihin se pokloni i sav zasija. Na jedan se časak svi nekako neobično zbune.

- Zbogom, Rođa, to jest, do viđenja; ne volim govoriti "zbogom". Zbogom, Nastasja... Ah, opet sam rekla "zbogom"!...

Puljherija Aleksandrovna htjede da pozdravi i Sonju, ali joj nekako ne pođe za rukom, te se užurba i iziđe iz sobe.

No Avdotja Romanovna kao da je čekala, da na nju dođe red, te kad je za majkom prolazila kraj Sonje, pozdravi je pažljivim, uljudnim, potpunim poklonom. Sonječka se smete, nakloni se nekako brže bolje i zaplašeno, a neko joj se bolno čuvstvo javi na licu, kao da joj je uljudnost i pažnja Avdotje Romanovne teška i mučna.

- Zbogom dakle, Dunja! - zavikne Raskoljnjikov već u hodniku, - deder ruku!

- Ta porukovala sam se već; zar si zaboravio! - odgovori Dunja, umiljato se i nespretno okrećući prema njemu.

- Pa neka, daj još jednom!

I on joj snažno stisne prstiće. Dunječka mu se nasmiješi, pocrveni, brže istrgne ruku i ode za majkom, i sama nekako sva sretna.

- No, to je divno! - reče on Sonji, kad se vratio u sobu, te je pogleda otvoreno, - od boga pokoj mrtvima, a živi neka još požive! Je li tako? Je li tako? Ta tako je?

Sonja je u čudu gledala, kako mu se odjednom razvedrilo lice; nekoliko ju je časaka gledao šuteći, uporno; sve, što mu je pokojni otac njen pripovjedio o njoj, sinu mu u taj časak u pameti...

- Gospode, Dunječka! - progovori odmah Puljherija Aleksandrovna, čim izišoše na ulicu, - sada mi je skoro i draže, što smo otišle; nekako mi je odlanulo. Zar sam ja jučer u vagonu i pomišljala, da ću se tome radovati!

- Opet vam velim, mama, da je još jako bolestan! Zar vi ne vidite? Možda se i uništio pateći zbog nas. Treba da budemo dobrostivi i da mu mnogo, mnogo oprostimo.

- A baš ti nisi bila dobrostiva! - prekine je odmah žestoko i ljubomorno Puljherija Aleksandrovna. - Znaš, Dunja, ja sam vas gledala obadvoje; ti si njegova slika i prilika, i licem, ali još više dušom: obadvoje ste melanholici, obadvoje ste mrki i nagli, obadvoje ste ponositi i obadvoje velikodušni... Ta ne može biti, da je on sebičnjak, Dunječka, a?... A kad pomislim, što će večeras biti kod nas, srce me zebe!

- Ne brinite se, mama; bit će, kako mora da bude.

- Dunječka! Razmisli samo, u kakvom smo mi položaju sada! No, ako Petar Petrovič odustane? - izlane neoprezno jadna Puljherija Aleksandrovna.

- Pa što će on značiti poslije toga? - odreže Dunječka prezirno.

- Pravo smo učinile, što smo otišle, - prekine je brže Puljherija Aleksandrovna, - on se žurio nekamo po poslu; neka se prođe, neka se bar nadiše zraka... strašna je zapara kod njega... a gdje da se tu i nadišeš zraka? Tu je i na ulicama kao u sobama bez prozora. Bože, to mi je grad!... Stani, ukloni se, zgnječit će te, nose nešto! Ta to su pronijeli glasovir, zbilja... kako se guraju... I one se djevojke također vrlo bojim...

- Koje djevojke, mama?

- Ta one, Sofje Semjonovne, što je upravo došla...

- A zašto?

- Imam takav predosjećaj, Dunja. Vjerovala ti ili ne vjerovala, ali kad je ona ušla, u taj sam čas odmah pomislila, da se evo tu i krije ono glavno...

- Ne krije se tu ama baš ništa! - uzvikne Dunja ljutito. - Što vi, mama, s tim vašim predosjećajima! Istom je od jučer zna, a sada je nije ni poznao, kad je ušla.

- Pa vidjet ćeš!... Buni ona mene; vidjet ćeš, vidjet ćeš! Tako sam se uplašila: gleda ona mene, gleda, takve su joj oči, a čim je sjela na stolicu, odmah ju je stao predstavljati, sjećaš se? I čudim se: Petar Petrovič piše onako o njoj, a on nam je predstavlja, i još tebi! Mila mu je dakle!

- Što li on ne piše! I o nama su govorili, pa i pisali, zar ste zaboravili? A ja sam uvjerena, da je ona... prekrasna i da su sve ono trice!

- Dao bog!

- A Petar Petrovič je nitkov i spletkar, - odreže odjednom Dunječka.

Puljherija Aleksandrovna ponikne. Razgovor se pretrgne.

- Evo, evo, što bih ja od tebe... - reče Raskoljnjikov, vodeći Razumihina prema prozoru.

- Ja ću dakle reći Katerini Ivanovnoj, da ćete vi doći... - požuri se Sonja, klanjajući se, u namjeri da ode.

- Odmah, Sofja Semjonovna, mi nemamo tajni, vi ne smetate... Htio bih još dvije tri riječi da vam reknem... Znaš, što - okrene se on Razumihinu; i ne dovršivši, kao da je prekinuo. - Ti znaš onoga... kako se zove!... Porfirija Petroviča?

- Kako ga ne bih znao! Rođak mi je. Pa što je s njim, - dometne on, a radoznalost se uzbudi u njemu.

- Ta on sada onu stvar... no, o onom ubijstvu... jučer ste ono govorili... vodi?

- Pa... što? - razrogači Razumihin oči.

- On je ispitivao zalagače, a ja imam tamo zaloga, tako, tričarije, međutim ipak, sestrin prsten, što mi ga je poklonila za uspomenu, kad sam odlazio ovamo, i očev srebrni sat. Sve to vrijedi pet šest rubalja, ali meni je dragocjena uspomena. Što bih dakle uradio sada? Neću, da propadnu stvari, osobito sat. Sav sam drhtao maločas, neće li mati zaiskati, da pogleda sat, kad smo uzeli govoriti o Dunječkinu satu. Jedina stvar, što se uščuvala iza oca. Razboljet će se mati, ako propadne sat! Žene! Što bih dakle, ded me uputi! Znam, da bih trebao prijaviti u kvart. A ne bi li bolje bilo samom Porfiriju, a? Što misliš? Da se čim prije svrši. Vidjet ćeš, da će mama zapitati još prije ručka!

- Nipošto u kvart, svakako Porfiriju! - zavikne Razumihin u nekom neobičnom uzbuđenju. - No, kako mi je to drago! Što bi oklijevali, hajdemo odmah, dva tri koraka je odavle, sigurno ćemo ga zateći.

- Pa... hajdemo...

- A njemu će biti jako, jako, jako, jako drago, što će se upoznati s tobom! Često sam mu govorio o tebi, u više navrata... I jučer sam mu govorio. Hajdemo!... Ti si dakle znao babu? To i jest!... Ve-li-čan-stve-no je sve to ispalo... Ah, ali... Sonja Ivanovna...

- Sofja Semjonovna, - popravi ga Raskoljnjikov. - Sofja Semjonovna, ovo je moj prijatelj Razumihin, dobar je on čovjek...

- Ako morate sada ići... - započne Sonja, i ne pogleda Razumihina, te se pri tome još gore zbuni.

- Pa hajdemo! - odluči Raskoljnjikov. - Ja ću još danas doći k vama, Sofja Semjonovna, samo mi recite, gdje stanujete?

Nije da se meo, nego se nekako žurio, i izbjegavao njene poglede. Sonja mu rekne svoju adresu i zacrveni se pri tom. Svi iziđu zajedno.

- Zar ti ne zaključavaš? - zapita Razumihin, silazeći za njima niz stube.

- Nikada!... Uostalom evo već dvije godine dana kupujem lokot, - priklopi on nehajno. - Ta zar nisu sretnici, koji ne moraju ništa zaključavati? - obrati se Sonji, smijući se.

Na ulici stanu na ulazu.

- Vi ćete na desnu stranu, Sofja Semjonovna? Zbilja: kako ste vi mene našli? - zapita on nekako, kao da joj želi reći nešto sasvim drugo. Sve bi da gleda u njezine tihe, jasne oči i sve mu nekako ne polazi za rukom...

- Ta vi ste jučer Polječki rekli adresu.

- Polja? Ah, da... Polječka! To je... mala... to je vaša sestra? Ja sam njoj dakle rekao adresu.

- Pa zar ste zaboravili?

- Nisam... sjećam se...

- A ja sam za vas čula još onda od pokojnika... Samo još nisam znala onda vaše prezime, ni on nije znao... A sada sam došla... i kad sam jučer doznala vaše ime... zapitala sam da-

nas: stanuje li tu gdjegod gospodin Raskoljnjikov?... Nisam ni znala, da ste i vi podstanar... Zbogom, gospodine... Ja ću Katerini Ivanovnoj...

Bješe joj jako drago, što je naposljetku otišla; pođe oborene glave, žurno, da im što brže nestane s očiju, da što brže prevali tih dvadesetak koračaja do zaokreta desno u ulicu, da bude napokon sama, te da ide, hiti, nikoga ne gleda, ništa ne primjećuje, nego misli, sjeća se, prosuđuje svaku izrečenu riječ, svaku priliku. Nikada, nikada još nije osjećala ništa slično. Cio nov svijet sašao nesvjesno, nejasno u njenu dušu. Sjeti se ona odjednom, da je Raskoljnjikov još danas htio doći k njoj, možda još jutros, možda odmah!

- Samo da ne dođe danas, samo ne danas! - mrmlja i srce joj zamire, kao da moljaka koga, kao zaplašeno dijete. - Gospode! K meni... u onu sobu... vidjet će on, oh, gospode!

I naravno, ona nije mogla u taj trenutak primijetiti nekog nepoznatog gospodina, koji je budno prati i slijedi u stopu. Ide on za njom još odonda, kad je izišla na vrata. U onaj čas, kad su sve troje, Razumihin, Raskoljnjikov i Sonja, stali da izmijene nekoliko riječi na pločniku, taj ih je prolaznik obišao i kao da se trgnuo, kad je slučajno, letimice, pričuo Sonjine riječi: "I zapitala sam: stanuje li tu gdjegod gospodin Raskoljnjikov?" Naglo, no pozorno razmotri on sve troje, osobito Raskoljnjikova, kome se Sonja bila obratila; onda pogleda kuću i zapamti je. Sve se je to desilo na čas, u hodu, a prolaznik se učini sasvim nevješt i pođe dalje, ali polaganijim korakom i kao da nešto očekuje. Čeka on Sonju; vidio je, da se rastaju i da će Sonja krenuti u svoj stan.

"Gdje li to ona stanuje? Vidio sam negdje to lice, - misli on, sjećajući se Sonjina lica, - moram da doznam."

Dođe do ugla i prijeđe na drugu stranu, te se okrene i vidi, da Sonja ide baš za njim, istim putem, ali ništa ne primjećuje. Kad je došla do ugla, zakrene i ona u tu istu ulicu. On pođe za njom, ne skidajući očiju s pločnika na drugoj strani, a kad je prošao pedeset koračaja, prijeđe opet na onu stranu, kojom ide Sonja, stigne je i pođe za njom, udaljen svega pet koračaja.

Bio je to čovjek od nekih pedesetak godina, viši od srednjeg rasta, debeo, plećat, strmih ramena, tako da se čini nešto zgrbljen. Odjeven je gizdelinski i lijepo, čini se pristalim gospodinom. U ruci mu je lijep trskovac, kojim uz svaki korak lupka po pločniku, a na rukama su mu nove rukavice. Široko lice, krupnih jabučica, prilično je prijatno, a licu je boja svježa, nije peterburška. Kosa mu je još jako gusta, sasvim svijetla, tek nešto prosijeda, a široka gusta brada, što mu pada poput lopate, još svjetlija od kose na glavi. Oči su mu modre i gledaju hladno, uporito, zamišljeno, usne su mu rumene. Sve u sve, to je čovjek, koji se je jako dobro održao i mnogo se mlađim čini, nego što je zaista.

Kad je Sonja izišla na Kanal, nađoše se njih dvoje sami na pločniku. Promatrajući je primijeti on, da je zamišljena a rastresena. Kad je stigla do svoje kuće, zakrene Sonja prema ulazu, a on za njom, nešto začuđen. Ona uđe u dvorište, zakrene na desnu stranu, u ugao, gdje su stube, što vode u njezin stan. "He!" promrmlja nepoznati gospodin i poče se za njom penjati uz stube. Sada ga istom primijeti Sonja. Popne se na drugi kat, zakrene u hodnik i pozvoni na sobi broj devet, gdje na vratima piše kredom: K a p e r n a u m o v , k r o j a č . "He!" opet će neznanac, čudeći se čudnom podudaranju, i pozvoni do tih vrata, na broju osam. Ta su dvoja vrata bila od prilike šest koračaja razdaleko.

- Vi stanujete kod Kapernaumova! - reče on gledajući Sonju i smijući se. - On mi je jučer prepravio prsluk. A ja sam ovdje, odmah do vas, kod madame Rösslich, Gertrude Karlovne. Kako je to zgodno.

Sonja ga pogleda pozorno.

- Susjedi, - nastavi on nekako osobito veselo. - Ta ja sam istom treći dan u gradu. No zasad, do viđenja.

Sonja mu ne odgovori; otvorili joj vrata i ona šmugne u svoj stan. Nekako se zastidjela i kao zaplašila...

Razumihin je idući Porfiriju bio osobito uzbuđen.

- To ti je, brate, divota, - ponavljao je nekoliko puta, - i drago mi je! Drago mi je!

"Što ti je drago?" - mislio je u sebi Raskoljnjikov.

- Ja sam i znao, da si i ti zalagao stvari kod babe. I... i... je li to bilo odavno? To jest, jesi li odavno bio kod nje?

"Kakav naivan glupan!"

- Kada?... - zastane Raskoljnjikov smišljajući! - Tri dana prije njene smrti bio sam kod nje, čini mi se. Uostalom, ja sada ne idem, da iskupim stvari, - priklopi on brže, s nekom osobitom brigom za stvari. - Ta ja i opet imam samo jedan rubalj srebra... poradi onog prokletog jučerašnjeg bunila!...

To o bunilu izgovori on osobito uvjerljivo.

- No da, da, da, - poče mu brže povlađivati Razumihin, i ne znajući, zašto. - Eto, zašto je tebe onda... prenerazilo donekle... a znaš, ti si i u bunilu vazda spominjao neko prstenje i lance... No da, da... To je jasno, sve je sada jasno.

"Eto, kako se razmiljela u njih ta misao! Taj bi se čovjek dao raspeti za mene, a eto mu je drago, što se r a z j a s n i l o , zašto sam ja u bunilu spominjao prstenje! Svi vjeruju u to!..."

- A hoćemo li mi njega zateći? - zapita naglas.

- Zateći ćemo ga, zateći, - požuri se Razumihin. - To ti je, brate, momak od oka, vidjet ćeš! Malo je nespretan, to jest, svjetski je čovjek, ali u drugom smislu velim, da je nespretan. Bistra je glava, bistra, sasvim pametan dapače, samo je u njega neki osobiti sklad misli... Nepovjerljiv je, skeptik, cinik... voli da zavarava, to jest, nije, da zavarava, nego da nasamaruje... A i stara materijalna metoda... Ali posao svoj zna, zna... Lanjske je godine rasvijetlio takvu jednu stvar, neko ubijstvo, gdje je bilo nestalo skoro svakog traga! Jako, jako, jako želi, da se upozna s tobom!

- A zašto tako jako?

- To jest, nije, da bi... vidiš, u posljednje vrijeme, kad si se razbolio, često mi se i mnogo dešavalo, da te spominjem... No, on je čuo... i kad je doznao, da si ti na pravnom fakultetu, a ne možeš da svršiš nauke, zbog svojih prilika, onda je rekao: šteta! Ja sam dakle ustanovio... to jest, sve to skupa, ne samo to; juče je Zamjotov... Vidiš, Rođa, ja sam tebi jučer, u pijanstvu govorio nešto, kad smo se vraćali kući... bojim se dakle, brate, da ti ne bi pretjerao, vidiš...

- Što to? Zar to što me smatraju luđakom? Pa možda i jest istina.

On se nasilu nasmiješi.

- Jest, jest... to jest, pi, nije!... li sve, što god sam govorio... (i o drugom, također onda), sve je bila gluparija i u pijanstvu.

- A što se ti ispričavaš! Kako je sve to dodijalo meni! - zavikne Raskoljnjikov s pretjeranom razdražljivošću.

On se uostalom malo i pretvarao.

- Znam, znam, razumijem. Vjeruj, da razumijem. Stid me je i govoriti...

- Pa ako te je stid, nemoj govoriti!

Zašute obadvojica. Razumihin je bio više nego oduševljen, a Raskoljnjikov je to osjećao i bilo mu je mrsko. Bunilo ga je i ono, što je Razumihin maločas govorio o Porfiriju.

"I pred tim treba jadikovati, - mislio je, a blijedio je i srce mu je kucalo, - i to što prirodnije jadikovati. Najprirodnije bi bilo uopće ne jadikovati. Namjerno ne jadikovati. Ne, namjerno opet ne bi bilo prirodno... No, kako tamo ispane... vidjet ćemo... odmah... Je li dobro, ili nije, što idem? Leptirica leti sama na svijeću. Srce mi kuca, to ne valja!..."

- U toj Sivoj kući, - reče Razumihin.

"Najvažnije je to, zna li Porfirij ili ne zna, da sam ja jučer bio u stanu one vještice... i tražio krv? Za jedan tren moram sve doznati, odmah, čim uđem, moram mu poznati na licu; i-na-če... makar propao, ja ću doznati!"

- A znaš li što? - obrati se Razumihinu s obješenjačkim smiješkom. - Ja sam, brate, primijetio danas, da si ti još od jutra u nekoj neobičnoj uzbuđenosti. Je li istina?

- U kakvoj uzbuđenosti? Nisam baš ni u kakvoj uzbuđenosti, - trgne se Razumihin.

- Ta primjećuje ti se, brate. Sjedio si maločas na stolici, kako nikada ne sjediš, sasvim na rubu, i sav se grčio. Svaki čas odskakuješ. Čas se srdiš, a čas ti njuška postane bogzna zašto slatka kao šećer. I crvenio si se; osobito onda, kad su te pozvale na objed, užasno si se zacrvenio.

Ma, nisam! Lažeš!... O čemu ti to govoriš?

- A što se vrckaš kao đače? Pi, do bijesa, opet se zacrvenio!

- Ta ti si zaista svinja!

- A čemu se meteš? Romeo! Čekaj, dok ja to danas negdje pripovjedim, ha-ha-ha! Mamu ću nasmijati... i još nekog...

- Slušaj, slušaj, slušaj, ta to je ozbiljno, ta to je... Što je to najzad, do bijesa! - zbuni se Razumihin sasvim, trnući od užasa. - Što ćeš ti njima pripovjediti? Ja, brate... Pi, kakva si ti svinja!

- Prava proljetna ruža! I kako ti to pristaje, da sama znaš! Romeo od desetak vršaka rasta! A kako si se umio danas, i nokte si očistio, a? Kad se to dešavalo? Boga mi, i napomadio si se! Deder se nagni!

- Svinjo!!!

Raskoljnjikov se toliko smijao, kao da zaista ne može da se suspregne, te jednako se smijući uđu oni i u stan Porfirija Petroviča. To je Raskoljnjikovu i bilo potrebno: iz soba se moglo čuti, da su ušli smijući se i još vazda hihoću u predsoblju.

- Ni riječi da nisi ovdje spominjao, jer ću te ja... smrviti! - šapne Razumihin bijesno, hvatajući Raskoljnjikova za rame.

V

Ovaj je već ulazio u sobe. Ušao je takva lica, kao da se svom silom suspreže, da ne prasne u smijeh. Za njim uđe zamišljen Razumihin, zbunjene, bijesne fizionomije, crven kao božur, dugačak i nespretan. Lice i cijela pojava njegova bili su u taj mah zaista smiješni i opravdavali su smijeh Raskoljnjikovljev. Raskoljnjikov, koji još nije bio predstavljen, po-

kloni se domaćinu, koji je stajao nasred sobe i gledao ih, kao da ih pita, te mu pruži i stisne ruku, još uvijek s očitim naporom, da priguši svoje veselje, da bar dvije tri riječi izgovori i da se predstavi. No tek što mu je pošlo za rukom, da se uozbilji i da nešto promrmlja, - kad odjednom pogleda opet, kao nehotice Razumihina i ne uzmogne se više suspreći: prigušeni smijeh provali to nesuzdržljivije, što ga je jače dosad svladavao. Neobično bjesnilo Razumihinovo na taj "srdačni" smijeh pridavalo je cijelom tom prizoru lik najiskrenijeg veselja i, što je glavno, prirodnosti. Razumihin kao namjerice pripomogne tome i sam.

- Pi, do bijesa! - zavikne on, zamahne rukom i udari njome baš o mali, okrugli stolić, na kome stoji prazna čajna čaša.

Sve poleti i zazveči.

- Ta zašto, gospodo, lomite stolice, to je na štetu države! - uzvikne veselo Porfirij Petrovič.

Bila je to ovakva scena: Raskoljnjikov zaboravio ruku u domaćinovoj ruci, te se smije, ali očekuje čas, da što brže i što prirodnije završi. Razumihin, koji se do kraja zbunio, kad se srušio stolić i razbila čaša, mrko pogledao na krhotine, pljunuo i oštro se okrenuo prema prozoru, tamo stao, publici okrenuo leđa, strašno namrštena lica, pa gleda kroz prozor i ništa ne vidi. Porfirij se Petrovič smije i želi da se smije, ali je očevidno, da mu je potrebno razjašnjenje. U uglu je sjedio na stolici Zamjotov, koji je ustao kad uđoše gosti, te sada stoji i čeka, raširio usta na smiješak, ali motri cio taj prizor u dvoumici i dapače s nekom nepovjerljivošću, a Raskoljnjikova čak i s nekom zbunjenošću. Neočekivana nazočnost Zamjotovljeva prenerazi Raskoljnjikova neprijatno.

"To moram uzeti u obzir!" pomisli on.

- Oprostite, molim, - započne, još jače zbunjen, - Raskoljnjikov.

- Molim, vrlo mi je prijatno, a i tako ste zgodno ušli... Što, on neće ni da se pozdravi? - mahne Porfirij Petrovič glavom na Razumihina...

- Boga mi, ne znam, što se razbjesnio na mene. Ja sam mu jedino rekao putem, da je nalik na Romea i... i dokazao sam mu, i ništa više, čini mi se, nije bilo.

- Svinjo! - ozove se Razumihin, ne okrećući se.

- Imao je dakle jako ozbiljnih razloga, kad se za jednu jedincatu riječcu ovako rasrdio, - nasmije se Porfirij.

- Ih, ti istražitelju!... Ta đavo vas odnio sve! - odbrusi Razumihin.

I odjednom se nasmije, lice mu se razveseli, kao da nije ništa ni bilo, i on priđe Porfiriju Petroviču.

- Dosta! Svi smo glupani! Ali na posao: evo prijatelja, Rodion Romanič Raskoljnjikov, prvo, po čuvenju ga znaš, želi da se upozna s tobom, a drugo, ima malen posao s tobom. Ha! Zamjotov! Otkud ti ovdje? Zar se znate? Kada ste se upoznali?

"Što je to opet!" pomisli Raskoljnjikov uznemiren.

Zamjotov se nekako zbunio, ali ne jako.

- Ta juče smo se upoznali kod tebe, - reče on neusiljeno.

- Bog me je dakle izbavio suvišnog: prošle me je nedjelje molio te molio, da ga svakako predstavim tebi, a vi ste se slizali i bez mene... Gdje ti je duhan?

Porfirij je Petrovič bio odjeven po domaći, u kućnoj haljini, u posve čistom rublju, u izgaženim papučama. To je čovjek od trideset i pet godina, niži od srednjeg rasta, pun i da-

pače s trbuščićem, obrijan, bez brkova i bez zalizaka, kratko ošišane kose na velikoj, okrugloj glavi, koja se nekako osobito zaokruglila i ispupčila na zatiljku. Punačko, okruglo lice, s nešto zatubastim nosom, bijaše boležljive, tamnožute boje, ali prilično živahno i dapače podrugljivo. Bilo bi štoviše i dobrodušno, kad ne bi smetao izražaj u očima, u kojima je neki židak vodeni sjaj, a pokrivene su skoro bijelim, treptavim trepavicama, kao da nekom namiguju. Pogled tih očiju nekako čudno odudara od cijele pojave, koja je ponešto i ženska i pridaje joj mnogo više ozbiljnosti, nego što bi se očekivalo, kad je u prvi mah pogledaš.

Čim je Porfirij Petrovič čuo, da gost ima s njim posao, odmah ga pozove, da sjedne na divan, sjedne i sam na drugi kraj, te očekujući, da mu se odmah razloži stvar, uperi u gosta pogled s onom napetom i preozbiljnom pažnjom, koja tišti i buni u prvi mah, pogotovo kad još nisi poznat, a osobito onda, ako stvar, što je razlažeš, nije po tvom sudu nimalo u skladu s takvom neobično velikom pažnjom, što joj se prida je. No Raskoljnjikov mu razloži svoju stvar kratko i jezgrovito, jasno i točno, te je tako bio zadovoljan sam sobom, da je čak uspio prilično dobro promotriti i Porfirija. Porfirij Petrovič nije također za sve to vrijeme skidao s njega očiju. Razumihin, koji im je sjeo sučelice, za isti stol, ražario se i nestrpljivo pratio izlaganje stvari, te svaki čas prenosio pogled s jednoga na drugoga, tako da je to već nešto prevršavalo mjeru.

"Glupan!" - opsuje ga Raskoljnjikov u sebi.

- Treba da prijavite policiji, - odgovori Porfirij sasvim poslovna lica, - da vi, pošto ste doznali za taj i taj događaj, to jest, za ono ubijstvo, molite sa svoje strane, da se izvijesti istražitelj, kome je predana ta stvar, da te i te stvari pripadaju vama i vi ih želite iskupiti... ili onaj... uostalom, tamo će vam već napisati.

- To i jest ono zlo, - potrudi se Raskoljnjikov, da se što gore zbuni, - što ja u ovaj čas baš i nemam novaca... pa ne mogu ni takvu sitnicu... ja bih, znate, želio sada jedino prijaviti, da su te stvari moje, no kad budem imao novaca...

- To je svejedno, - odgovori Porfirij Petrovič, hladno primajući razjašnjenje o novčanim prilikama, - uostalom možete, ako vas je volja, i ravno meni pisati u tom smislu, pošto sam doznao to i to, to prijavljujem te i te moje stvari, i molim...

- A to na prostom papiru? - prekine brže Raskoljnjikov, zanimajući se opet za novčanu stranu te stvari.

- O, na najprostijem!

I odjednom ga Porfirij Petrovič pogleda očevidno podrugljivo, pa zažmiri i nekako namigne. Uostalom, tako se Raskoljnjikovu možda samo učinilo, jer je to tek trenutak potrajalo. Bar nešto nalik tome. Raskoljnjikov bi se zakleo, da mu je mignuo, a bijes ga znao, zašto.

"Zna!" - sine mu glavom poput munje.

- Oprostite, što sam vas uznemirio takvim sitnicama, - nastavi on, nešto smeten, - stvari su moje vrijedne samo pet rubalja, ali meni su nadasve dragocjene, kao uspomena na one, od kojih sam ih dobio, te priznajem, kad sam doznao, jako sam se uplašio.

- Zato si se onako usplahirio jučer, kad sam ja izbrbljao Zosimovu, da Porfirij ispituje zalagače? - priklopi Razumihin s očevidnom namjerom.

To je bilo već nepodnosivo. Raskoljnjikov ne otrpi, nego ga zlobno opali crnim očima, u kojima je plamtio gnjev. Onda se odmah snađe opet.

- Ti se, brate, čini mi se, podrugueš meni? - obrati se on njemu spretno izvještačenom razdražljivošću. - Ja priznajem, da se možda suviše brinem za to, što je u tvojim očima

sitnica; ali ne treba me zato smatrati sebičnjakom, ni gramzljivcem, jer u mojim očima te dvije ništave stvari možda i nisu sitnice. Ja sam ti već govorio maločas, da je taj srebrni sat, što vrijedi groš, jedina stvar, što mi je ostala od oca. Volja te smijati se meni, ali meni je došla mati, - okrene se on odjednom Porfiriju, - a kad bi ona doznala, - okrene se opet brže Razumihinu, nastojeći osobito, da bi mu zadrhtao glas, - da je taj sat propao kunem vam se, ona bi očajavala! Žene!

- Ta nipošto! Nisam nipošto ovako mislio! Ja sam mislio baš protivno! - uzvikao se ogorčeni Razumihin.

"Je li dobro? Je li prirodno? Nisam li pretjerao?" trepetao je u sebi Raskoljnjikov. "Zašto sam rekao: žene?"

- A, došla vam je mati? - zapita bogzna zašto Porfirij Petrovič.

- Jest.

- A kada?

- Sinoć.

Porfirij zašuti, kao da razmišlja.

- Vaše stvari nisu mogle ni u kom slučaju propasti, - nastavi on spokojno i hladno. - Ta ja vas tu čekam već odavno.

I kao da nije ništa ni bilo, uzme on brižno podmetati pepeljaru Razumihinu, koji je nemilice tresao cigaretu na sag. Raskoljnjikov se trgne, no Porfirij kao da nije ni primijetio, vazda još zaposlen Razumihinovom cigaretom.

- Što-o! Čekaš! A zar si ti znao, da je i on t a m o zalagao? - zavikne Razumihin.

Porfirij se Petrovič obrati ravno Raskoljnjikovu.

- Obadvije vaše stvari, prsten i sat, bile su kod n j e zamotane zajedno u isti papir, a na papiru je bilo razgovijetno napisano olovkom vaše ime, pa dan i mjesec, kad je primila od vas te stvari...

- Kako ste vi samo brižljivi?... - nespretno se nasmiješi Raskoljnjikov, starajući se osobito, da mu gleda ravno u oči, ali nije mogao da istraje, te onda dometne: - Primijetio sam to sada zato, jer je po svoj prilici bilo mnogo zalagača... te bi vam teško bilo popamtiti sve... A vi se baš ovako jasno sjećate svih, i... i...

"Glupo! Slabo! Čemu sam to dometnuo!"

- Skoro su svi zalagači sada već poznati, jedino vi niste izvoljeli doći, - odgovori Porfirij s jedva primjetljivom nijansom poruge.

- Nisam bio sasvim zdrav.

- I to sam čuo. Čuo sam dapače, da vas je nešto vrlo razjadilo. I sada kao da ste blijedi.

- Nisam nipošto blijed... naprotiv, sasvim sam zdrav! - odbrusi Raskoljnjikov grubo i bijesno, mijenjajući iznenada ton.

Zakipio u njem bijes i nije mogao da ga priguši.

- "A u bijesu ću se i izbrbljati!" - sine mu u glavi. - "A zašto me oni muče!..."

- Nije sasvim zdrav! - prihvati riječ Razumihin. - Baš je nagao! Do jučer je skoro u nesvjestici buncao... Ne bi vjerovao, Porfiriju: ne može ni na nogama da stoji, a čim smo se mi, ja i Zosimov, uklonili, obukao se i tiho se odšuljao, pa je vragovao kojegdje, skoro do ponoći, i to, velim ti, sasvim u bunilu, pomisli! Osobit slučaj!

- Zar zaista: s a s v i m u b u n i l u ? Zar zbilja, molim vas! - nekako ženski zamaše glavom Porfirij.

- Eh, koješta! Ne vjerujte! Uostalom, vi i onako vjerujete! - izlane se Raskoljnjikov i suviše ljuto.

No Porfirij Petrovič kao da nije ni čuo te čudne riječi.

- Ta kako bi ti bio i otišao, da nisi bio u bunilu? - ražesti se odjednom Razumihin. - Zašto si izašao? Poradi čega?... I zašto baš kradom? No, jesi li ti onda bio pri zdravoj svijesti? Sada, gdje je minula sva opasnost, govorim ti iskreno!

- Dodijali su mi oni jučer, - obrati se Raskoljnjikov Porfiriju s drzovito izazovnim smiješkom, - pa sam im pobjegao, da najmim stan, gdje me neće pronaći, a ponio sam sa sobom silesiju novaca. Eto, gospodin je Zamjotov vidio novce. A što, gospodine Zamjotove, jesam li ja jučer bio pri pameti, ili u bunilu, ded razriješite prijepor.

U ovaj čas, čini se, volio bi zadaviti Zamjotova. Pogled njegov i šutanje nimalo mu se nisu sviđali.

- Po mom ste sudu govorili vi jako razumno i dapače lukavo, samo ste bili nadasve razdražljivi, - izjavi Zamjotov suho.

- A danas mi je kazivao Nikodim Fomič, - priklopi Porfirij Petrovič, - da vas je sreo jučer, kasno, u stanu nekoga činovnika, koga su pregazili konji...

- No, eto s tim činovnikom! - prihvati riječ Razumihin. - Zar ti nisi lud bio kod toga činovnika? Posljednje si novce dao udovici za sahranu! Ako si već kanio pomoći, - da si dao petnaest ili dvadeset, pa da si sebi ostavio bar tri, a ti si dao svih dvadeset i pet!

- Možda sam ja naišao na zakopano blago, pa ti i ne znaš. Zato sam se eto jučer i raspasao... Eno, gospodin Zamjotov zna, da sam ja našao blago!... Molim, oprostite, - obrati se on Porfiriju, a usne su mu podrhtavale, - što vam već pola sata dodijavamo ovakvim tričavim preklapanjem. Jesmo li vam dosadili?

- Molim, baš protivno! Pro-o-tivno! I ne sanjate, kako me zanimate. Zanimljivo je i gledati i slušati... i priznajem, ja se veselim, što ste napokon izvoljeli doći...

- Pa ded nam bar čaja, grlo je presušilo! - zavikne Razumihin.

- Prekrasna ideja! Možda će se pridružiti i ostali. A ne bi li... što krepče, prije čaja?

- Gubi se!

Porfirij Petrovič iziđe, da naredi čaj.

Raskoljnjikovu su se vitlale misli po glavi kao oluja. Bio je strahovito uzrujan.

"Glavno je, čak se i ne kriju, i neće da se prenavljaju! A čemu si ti govorio o meni s Nikodinom Fomičem, kad mene uopće i ne znaš? Neće dakle ni da kriju, da za mnom tragaju kao pasja rulja. Baš mi pljuju ravno u lice!" - drhtao je od bijesa. - "Pa udarajte ravno, a ne igrajte se mnome, kao mačka s mišem. Ta to je neuljudno, Porfirije Petroviču, ta možda ja to neću još ni doznati!... Ustat ću i otkresat ću svima u lice cijelu istinu i vidjet ćete, kako vas ja prezirem!..." - S teškom mukom odahne. - "A što onda, ako se meni samo čini tako? Što, ako je to priviđenje, te se ja varam u svemu, ljutim se zbog svog neiskustva, ne mogu zadržati svoju podlu ulogu? Možda je sve to bez ikakve namjere? Sve su im riječi obične, ali ima u njima nešto... Sve se to može svagda reći, ali ima nešto. Zašto je on rekao baš: "Kod nje?" Zašto je Zamjotov priklopio, da sam ja govorio l u k a v o ? Zašto oni govore takvim tonom? Jest... ton... I Razumihin je tu sjedio, a zašto se njemu ništa ne pričinja? Tom se nedužnom bukvanu nikada ništa ne pričinja! Opet groznica!... Je li ono otoič mignuo meni Porfirij, ili nije? Valjda je to gluparija; čemu bi mi migao? Ili žele da mi razdraže živce, ili me podbadaju? Ili je sve priviđenje, ili z n a j u ! A Zamjotov je dapače drzak... Je li drzak Zamjotov? Zamjotov je premislio preko noći. Ja sam i slutio, da će on

premisliti. On je ovdje zato kao kod kuće, a isto je prviput. Porfirij ga ne smatra čak ni gostom, okrenuo mu leđa. Slizali se! Zacijelo su se slizali z b o g m e n e ! Zacijelo su o meni govorili, prije nego što smo došli!... Znaju li ono o stanu? Nek bude samo što brže! Kad sam rekao, kako sam pobjegao, da najmim stan, on je propustio, nije prihvatio... A to sam ja o stanu lukavo umiješao: bit će mi zgodno kasnije!... U bunilu tobože! Ha-ha-ha! Sve on o sinoćnjem večeru zna! Za majčin dolazak nije znao!... A ona je vještica zapisala olovkom i datum!... Varate se, ne dam se ja! To još nisu činjenice, to je samo priviđenje! Dajte vi fakte! Ni stan ni činjenica, nego bunilo; znam ja, što treba, da im govorim!... Da li oni znaju za stan? Neću otići, dok ne saznam! Zašto sam ja došao? A sada se eto ljutim, to je dakle činjenica! Pi, kako sam ja danas razdražljiv! Možda to i valja: bolesna uloga... On mene opipava. Htjet će da me zbuni. Zašto sam ja došao?"

Sve mu to sine kroz glavu poput munje.

Porfirij se Petrovič vrati za tren. Odjednom se on nekako razveselio.

- Od onoga tvoga jučerašnjeg, brate, mene još glava... Sav sam se nekako rasklimao, - progovori on Razumihinu sasvim drugim tonom, smijući se.

- No, što, je li bilo zanimljivo? Ja sam vas ostavio baš kod najzanimljivije točke. Tko je pobijedio?

- Pa nitko, razumije se. Na vjekovječna smo se pitanja navratili, u zraku smo lebdjeli.

- Da znaš, Rođa, na što smo se jučer navratili: postoji li zločin ili ne postoji? Mljeli smo toliko, da poludiš!

- Kakvo je to čudo? Obično socijalno pitanje, - odvrati Raskoljnjikov rastreseno.

- Pitanje nije bilo tako formulirano, - primijeti Porfirij.

- Nije sasvim tako, istina je, - pristane odmah Razumihin, žurno i vatreno po svojem običaju. - Slušaj dakle, Rodione, i reci, što misliš. Ja to želim. Jučer sam bjesnio u njihovom društvu i tako čekao; govorio sam im, da ćeš doći... Započeli smo od socijalističkog gledišta. Poznato je ono mišljenje: zločin je protest protiv nenormalnosti socijalnog poretka, - to jedino, ništa više, i nikakvi drugi uzroci ne dolaze u obzir - i ništa...

- Dobro si izmislio! - zavikne Porfirij Petrovič.

Očevidno se zanosio i svaki se čas smijao, gledajući Razumihina, te ga time još jače potpaljivao.

- Ništa drugo ne dolazi u obzir! - prekine ga Razumihin vatreno, - ne izmišljam ja... Ja ću ti pokazati njihovo knjige: sve se kod njih događa zato, jer je "sredina upropastila" - i ništa više. Omiljena fraza. Otud slijedi ravno: ako društvo bude uređeno na normalan način, nestat će mahom i svih zločina, jer neće biti razloga ikakvom protestu, te će u jedan mah svi postati pravednicima. Narav se ne uzima u račun, narav se istjeruje, naravi ne dolaze u obzir! Po njihovu se sudu neće čovječanstvo razviti historijskim ž i v i m putem do kraja, te se samo po sebi preobraziti najzad u normalno društvo, nego će naprotiv socijalni sistem iskočiti iz neke matematske glave, te odmah urediti cijelo čovječanstvo i za jedan ga tren stvoriti pravednim i bezgrješnim, prije ikakvog živog procesa, bez ikakvog historijskog i životnog puta! Zato oni tako instinktivno ne vole historiju; "same su nesklapnosti u njoj i gluposti" - i sve se objašnjava jedino glupošću! Zato oni i ne vole ž i v i proces života i ne treba ž i v e duše! Živa će duša zaiskati života, živa se duša neće pokoriti mehanici, živa duša zna da sumnja, živa je duša natražna! A ova ovdje, makar i zaudarala ponešto na strvinu, ipak je možeš načiniti od kaučuka, pa onda nije živa, nego je lišena slobode, ropska je i neće se uzbuniti. I konačni je rezultat, da su oni

sve sveli samo na slaganje opeka, te na raspoređivanje hodnika i soba u falansteru![40] Falanster je gotov, ali priroda nam još nije spremna za falanster, nego hoće života, životni proces nije još završila, prerano joj je na groblje! Sa samom logikom ne možeš preskočiti prirodu! Logika će pogoditi tri slučaja, a njih ima milijun! Odrezati sav taj milijun i sve svesti na jedino pitanje o komforu! Najlakše rješenje zadaće! Zamamno jasno, te ne treba misliti! Glavno je da ne treba misliti! Sva se životna tajna može smjestiti na dva štampana arka!

- Eto, kako je stao buncati, melje! Za ruke ga treba držati, - smijao se Porfirij. - Pomislite, - obrati se on Raskoljnjikovu, - isto je tako bilo juče naveče u sobi u šestoro, i još nas je unaprijed počastio punchom, - možete zamisliti! - Koješta izmišljaš, brate: "sredina" znači mnogo kod zločina; ja ću to tebi dokazati.

- Znam i ja, da mnogo znači, ali ded ti meni reci: čovjek od četrdeset godina obeščašćuje desetgodišnju djevojčicu, - je li njega sredina navela na to?

- Pa ako ćeš pravo, možda i jest sredina, - primijeti Porfirij s čudnom ozbiljnošću. - Zločin nad djevojčicom može se još kako objasniti "sredinom".

Razumihin zapadne skoro u bjesnilo.

- No, ako hoćeš, odmah ću ja tebi izvesti z a k l j u č a k , - zarikne on, - da su tvoje trepavice zato bijele, jer je Ivan Veliki[41] visok tridest i pet hvati, a dokazat ću jasno, točno, progresivno i dapače s liberalnom nijansom! Mogu! No, hoćeš li se kladiti?

- Kladim se! Da čujemo, kako će on to izvesti!

- Ta vazda on hini, đavo! - zavikne Razumihin, skoči i mahne rukom. - Zar je i vrijedno govoriti s njim! Sve on to namjerice govori, još ti njega ne znaš, Rodione! I jučer je pristao uz njih, samo da zbija šalu sa svima. I što je govorio jučer, bože moj! A oni mu se obradovali!... Može on ovako da izdrži po dvije nedjelje dana. Lanjske nas je godine, bogzna zašto, uvjerio, da će u kaluđere: dva je mjeseca tvrdio to neprestance! Nedavno zamislio i uzeo uvjeravati, da se ženi i da je sve već gotovo za svadbu. Dao napraviti i novu odjeću. Svi mu već stadosmo čestitati. A nije bilo ni zaručnice, niti ičega, sve sama opsjena!

- Al si slagao! Odjeću sam dao načiniti još prije. Zbog nove je odjeće meni i palo na pamet, da vas sve nasamarim.

- Zar ste vi zaista takva pretvorica? - zapita Raskoljnjikov nehajno.

- Zar ste vi mislili, da nisam? Počekajte, i vas ću ja nasaditi, ha-ha-ha! Ali ja ću evo da vam reknem cijelu istinu. Sva ta pitanja, zločini, sredine, djevojčice, podsjetili su me sada na jedan vaš člančić, koji me je uostalom svagda interesirao. O z l o č i n u - kako li se zove, zaboravio sam naslov, ne sjećam se. Prije dva mjeseca imao sam zadovoljstvo, da ga pročitam u P e r i o d i č n o j B e s j e d i .

- Moj članak? U Periodičnoj Besjedi? - zapita Raskoljnjikov začuđen. - Ja sam prije pola godine, kad sam istupio sa sveučilišta, napisao zaista, u povodu neke knjige, jedan članak, ali odnio sam ga onda listu S e d m i č n a B e s j e d a , a ne P e r i o d i č n o j .

- Ali je dospio u P e r i o d i č n u .

- Ta S e d m i č n a je B e s j e d a prestala izlaziti, zato i nisu onda štampali...

---

[40] Velika zajednička nastamba u Fourierovu socijalističkom utopizmu. Francois Charles Fourier (1772-1837) je francuski sociolog i tvorac socijalističkog utopizma.

[41] Veliko zvono u Moskvi.

- Istina je, no kad je S e d m i č n a B e s j e d a prestala, združila se s P e r i o d i č n o m B e s j e d o m , pa zato je vaš člančić prije dva mjeseca štampan u P e r i o d i č n o j B e s j e d i . A vi niste znali?

Raskoljnjikov nije zaista ništa znao.

- Ta, molim vas, možete od njih zaiskati honorar za članak! Vi ste zaista čudne naravi! Samotujete tako, ta ne znate ni ovakve stvari, što se baš vas tiču. Ta to je fakat.

- Bravo Rođa! Ni ja nisam znao! - zavikne Razumihin. - Skoknut ću danas u knjižnicu i zaiskat ću taj broj! Prije dva mjeseca? Koji datum? Svejedno, naći ću! Ništa on ne kazuje!

- A kako ste vi doznali, da je članak moj? Potpisan je slovom.

- Slučajno, i to nedavno. Od urednika; znam ga... Jako sam se zanimao.

- Ja sam razmatrao, sjećam se, psihično stanje zločinca u cijelom toku izvršenja zločina.

- Jest, i vi tvrdite, da sam čin zločina uvijek prati bolest. Jako, jako originalno, ali... mene nije zanimao baš taj dio vašeg člančića, nego jedna misao, što ste je spomenuli na kraju članka, ali je, na žalost, samo nejasno nabačena... U jednu riječ, ako se sjećate, ima tamo neka aluzija na to, kao da na svijetu ima i takvih ljudi, koji mogu... to jest, nije da mogu, nego imaju potpuno pravo, da vrše svakakve opačine, i za njih nije zakon pisan.

Raskoljnjikov se osmjehnu tom namjernom i namještenom iskrivljavanju njegove ideje.

- Kako? Što? Pravo na zločin? Valjda nije zato, što ga je "upropastila sredina?" - poče ispitivati Razumihin, nekako uplašen.

- Nije, nije, nije nipošto zato, - odgovori Porfirij. - Sve je u tom, da se u njegovu članku svi ljudi nekako dijele na "obične" i "neobične". Obični ljudi moraju živjeti u pokornosti, te nemaju prava, da krše zakon, jer oni su, eto, obični. A neobični ljudi imaju pravo, da izvršuju svakakve zločine i svakojako da krše zakon, baš zato, jer su neobični. Tako vi pišete, čini mi se ako se ne varam?

- Ta otkud bi bilo to? Ne može biti ovako! - mrmljao je Razumihin u dvoumici.

Raskoljnjikov se opet nasmiješi. U jedan je mah razumio, o čem se radi i na što bi da ga navedu. Sjećao se svoga članka. Odluči, da primi izazov.

- Nije kod mene sasvim tako, - započne on priprosto i skromno. - Uostalom, priznajem, vi ste ga gotovo vjerno iznijeli, pa možda, ako vas je volja, i sasvim vjerno... (Kao da mu je prijatno pristati uza to, da je sasvim vjerno.) Razlika je jedino u tom, što ja nipošto ne tvrdim, da neobični ljudi svakako moraju i da su dužni činiti svagda svakojaka nedjela, kako vi velite. Meni se štoviše čini, da takav članak ne bi ni propustili u štampu. Ja sam jedino natuknuo, da "neobični" čovjek ima pravo... to jest, nema oficijelno pravo, nego sam ima pravo dopustiti svojoj savjesti, da prekorači... neke zapreke, a i to jedino onda, ako to iziskuje ostvarenje njegove ideje, koja je gdjekada spasonosna za cijelo čovječanstvo. Vi izvoljeste reći, da je moj članak nejasan; ja ću vam ga objasniti, koliko mogu. Možda se i ne varam, što mislim, da vi to valjda i želite; izvolite dakle. Ja mislim: ako se Kepplerova i Newtonova otkrića, uslijed kakvih kombinacija, ne bi bila mogla čovječanstvu objasniti ni uz koji drugi uvjet, nego da bude žrtvovan život jednoga, desetorice, stotine i tako dalje ljudi, koji smetaju tomu otkriću, ili su mu na putu i priječe ga, to bi Newton imao pravo i bio bi dapače obvezan... u k l o n i t i tih deset ili sto ljudi, da svoja otkrića objavi cijelom čovječanstvu. Iz toga uostalom ne slijedi nipošto, da Newton ima pravo ubijati svakoga, koga misli, koga sretne ili skobi, ili krasti svaki dan na trgu. Dalje ja, sjećam se, razvijam u svom članku, da su svi... no, na primjer, i zakonodavci, i utemeljitelji čovječanstva, počinjući od najdrevnijih, te nastavljajući s Likurzima, Solonima, Muhamedima, Napoleonima i tako dalje, svi do jednoga bili zločinci već po tom, šta su,

dajući novi zakon, tim samim kršili stari zakon, sveto poštivan od društva, baštinjen od djedova, te naravno nisu prezali ni pred krvlju, ako im je samo mogla pomoći ta krv, gdjekada sasvim nedužna i junački prolivena za drevni zakon. Vrijedno je uočiti i to, da su ti dobrotvori i utemeljitelji čovječanstva većinom bili osobito strašni krvoloci. U jednu riječ, ja zaključujem, da i svi ljudi, ne samo veliki, nego i oni, koji iole skreću s kolotečine, to jest, koji su iole sposobni, da reknu išta novo, - moraju po prirodi svojoj biti svakako zločinci, više ili manje, razumije se. Inače im je teško izići iz kolotečine, a da ostanu u kolotečini, tome se dabome ne mogu privoljeti. U jednu riječ, vi vidite, da tu nema dosad ništa osobito novo. To se tisuću puta već napisalo i pročitalo. Što se pak tiče moje razdiobe ljudi na obične i neobične, priznajem, da je ta razdioba nešto samovoljna, ali ja to i ne nastojim dokazati točnim ciframa. Ja jedino vjerujem u svoju glavnu misao. A ta je misao, da se ljudi po prirodnom zakonu dijele u o p ć e na dvije vrste: na nižu (običnu), to jest, da tako reknem, na materijal, koji služi jedino za rađanje sličnih stvorenja, i na ljude odista, to jest na one, u kojima ima dara ili talenta, da u svojoj sredini reknu n o v u r i j e č . Podvrste su tu dabome nebrojene, ali one se dvije vrste razlikuju prilično oštro pa svojim crtama: prva vrsta, to jest, materijal, to su uopće ljudi, po svojoj prirodi konzervativni, pristojni, žive u poslušnosti i vole da budu poslušni. Oni po mom sudu i moraju da budu poslušni, jer je to njihovo određenje i nikako ih ne ponizuje. Druga vrsta: svi krše zakon, rušioci su ili bar skloni tome, sudeći po sposobnostima. Zločini su tih ljudi, razumije se, relativni i raznoliki: ponajviše oni iziskuju, u jako različnim izjavama, da se u ime boljega razruši današnje. No ako je kome potrebno poradi ideje koraknuti i preko leša i preko krvi, to on može zaista u sebi, po mom sudu, dopustiti sam sebi, da korakne preko krvi, što uostalom zavisi o ideji i njezinoj veličini, to zapamtite! Jedino u tom smislu govorim ja u svom članku o njihovu pravu na zločin. (Sjećate se, mi smo i započeli od pravnoga pitanja.) Uostalom, nemojte se mnogo uzrujavati: masa skoro nikada ne priznaje njima to pravo, nego ih kažnjava i vješa (više ili manje), te time pravedno izvršuju svoje konzervativno određenje, ali ta ista masa, u budućim svojim pokoljenjima, diže te pogubljene ljude na pijedestal i klanja im se (više ili manje). Prva je vrsta svagda gospodar sadašnjosti, druga vrsta gospodar budućnosti. Oni prvi čuvaju svijet i množe ga brojem; ovi drugi kreću svijet i vode ga k cilju. I ovi i oni imaju sasvim jednako pravo, da postoje. U jednu riječ, kod mene imaju svi jednako pravo, i vive la guerre éternelle,[42] dok ne nastane Novi Jeruzalem, razumije se!

- Vi dakle ipak vjerujete u Novi Jeruzalem?

- Vjerujem, - odgovori Raskoljnjikov čvrsto, a dok je govorio, i to i svu svoju dugu tiradu, gledao je u zemlju, u jednu točku, koju je odabrao na sagu.

- I-i-i u boga vjerujete? Oprostite, što sam tako radoznao.

- Vjerujem, - ponovi Raskoljnjikov, dižući oči na Porfirija.

- I-i u uskrsnuće Lazarevo vjerujete?

- Vjerujem. Što će vam sve to?

- Doslovce vjerujete?

- Doslovce.

- Eto tako sam... bio radoznao. Oprostite! No, molim vas, vraćam se na ono predašnje, - ta ipak ih ne kažnjavaju svagda; neki naprotiv...

- Slave slavlje još za života? O, jest, neki postizavaju i za života, onda...

[42] Živio vječni rat!

- Sami započinju kažnjavati?

- Ako treba, znajte: ponajviše i kažnjavaju. Vaša je primjedba uopće oštroumna.

- Hvala. No recite ovo: po čemu se razlikuju ti neobični ljudi od običnih? Ima li kod rođenja kakvih znakova? Velim zato, jer bi tu trebala veća točnost, da tako reknem, veće spoljašnje oznake: oprostite moj prirodni nespokoj praktična, dobrostiva čovjeka, ali zar se tu ne bi mogla uvesti, na primjer, osobita odjeća, ili da se nose nekakvi žigovi?... Jer priznajte i sami, ako nastane zbrka, te jedan iz jedne vrste uobrazi, da on pripada drugoj vrsti, i započne "uklanjati sve zapreke", kako ste se vi vrla sretno izrazili, ta onda će tu...

- O, to biva jako često! Ta je vaša primjedba još i oštroumnija od one malopređašnje...

- Hvala...

- Nema na čemu; ali uzmite na znanje, da se zabuna može desiti samo ljudima prve vrste, to jest "običnim" ljudima (kako sam ih ja okrstio možda jako nezgodno). Uza svu prirođenu sklonost njihovu za poslušnost, mnogi od njih, po nekoj nestašnosti prirode, koja nije uskraćena ni kravi, vole uobražavati, da su napredni ljudi, "rušioci", te srtati na "novu riječ", i to sasvim iskreno. Ali, u isti mah oni vrlo često i ne zapažaju zaista n o v e ljude, te ih dapače preziru kao zaostale ljude podlih misli. Ali ja mislim, da tu ne može biti osobite opasnosti, te ne treba zaista ni radi čega da se uznemirujete, jer oni nikada ne zakoračuju daleko. Što su se zanijeli, za to mogu dabome gdjekada biti išibani, da zapamte, gdje im je mjesto, ali ništa više; tu ne treba dapače niti izvršitelja; oni će sami sebe išibati, jer su jako dobroćudni: neki će iskazati tu uslugu uzajamno, a drugi će sami sebe svojim rukama... Uza to oni određuju sami sebi raznoliku javnu pokoru - ispada to lijepo i poučno; u jednu riječ, nemate ni radi čega da se uznemirujete... Takav je zakon.

- No, s te ste me strane bar ponešto umirili, ali evo opet nesreće, recite mi, molim vas, ima li mnogo takvih ljudi, koji imaju pravo, da kolju druge, tih "neobičnih"? Ja sam se naravno voljan pokoriti, ali priznajte i sami, neugodno je, ako njih bude jako mnogo, a?

- Ne vodite brigu ni o tom, - nastavi Raskoljnjikov onim istim tonom. - Ljudi s novom mišlju, koji su iole sposobni, da reknu išta n o v o , rađa se uopće neobično malo, dapače začudo malo. Jasno je samo jedno, da je red rađanja ljudi svih tih vrsta i podvrsta stalno i točno određen nekim prirodnim zakonom. Zakon je taj danas dabome nepoznat, ali ja vjerujem, da postoji i da će kasnije postati poznat. Ogromna masa ljudi, materijal, samo je zato na svijetu, da se naposljetku nekim naporom, nekim dosad zapuštenim procesom, nekim ukršćavanjem rodova i pasmina, napne i rodi najzad na svijet od tisuće bar jedan iole samostalan čovjek. A od deset tisuća, možda se rađa jedan, koji bi imao još veću samostalnost. (Ja govorim kao primjer, kao dokaz.) Od sto tisuća jedan je još veće samostalnosti. Genijalni ljudi od milijuna, a veliki geniji, usavršitelji čovječanstva, možda istom nakon što zemljom prođe mnogo tisuća milijuna ljudi. Ukratko, ja nisam zavirivao u retortu, u kojoj se sve to zbiva. No određeni zakon svakako postoji, i mora postojati; ne može tu biti nikakvog slučaja.

- Zbijate li vas dvojica šalu, što li? - zavikne naposljetku Razumihin. - Zaludujete li jedan drugoga ili ne zaludujete? Sjede i jedan se drugom podruguje! Govoriš li ti, Rođa, ozbiljno?

Raskoljnjikov digne prema njemu šuteći svoje blijedo, skoro žalosno lice: ne odgovori mu... A uz to tiho, žalosno lice učini se Razumihinu čudnom Porfirijeva neskrivana, nasrtljiva, razdražljiva, n e u l j u d n a zagrižljivost.

- No, brate, ako je to zaista ozbiljno, onda... Ti dabome pravo veliš, da to nije novo, nego je nalik na sve ono, što smo tisuću puta čitali i slušali; ali u svemu je tom zaista o r i -

g i n a l n o i zaista jedino tvoje ono, gdje na moj užas dopuštaš, da se p o s a v j e s t i lije krv, i to, oprosti, mi, čak s takvim fanatizmom. Ta to dopuštanje, da se lije krv p o s a v j e s t i ... po mom je sudu strašnije, nego službeno, zakonito dopuštanje, da se prolijeva krv...

- Prava istina, strašnije je, - ozove se Porfirij.

- Ti si se nešto zanio! Tu ima pogrešaka. Ja ću pročitati... Ti si me zanio! Ne možeš ti tako misliti... Pročitat ću.

- Svega toga u članku nema, tamo su samo aluzije, - progovori Raskoljnjikov.

- Jest, jest, - uzvrpolji se Porfirij, - sada mi je skoro sasvim jasno, kako vi izvolijevate gledati na zločin... oprostite, što dodijavam, dosađujem vam i suviše, i meni je samom mrsko... no vidite, vi ste me maločas jako umirili o pogrešnim slučajevima, gdje se miješaju one dvije vrste, ali... mene tu ipak uznemiruju razni praktički slučajevi. Neka nekakav čovjek ili mladić uobrazi, da je Likurg ili Muhamed... - budući, razumije se, - pa uzme uklanjati sve zapreke... Dalek je, veli, put, a za put treba novac... no, pa će uznastojati, da se domogne novaca, za pohod... znate?

Gamjotov odjednom frkne iz svog ugla. Raskoljnjikov ga i ne pogleda.

- Priznajem vam svakako, - odgovori on spokojno, - da se takvi slučajevi mogu dešavati. Glupi i tašti ljudi hvatat će se osobito na tu udicu, pogotovo mladež.

- Eto vidite. Pa što onda?

- Pa eto tako je, - podsmjehne se Raskoljnjikov, - nisam ja to skrivio. Tako jest i tako će svagda biti. Evo on (mahne na Razumihina) govorio je maločas, da ja dopuštam prolijevanje krvi. A što onda? Ta društvo je i suviše zaštitilo sebe progonstvima, tamnicama, sucima istražiteljima, robijom, - čemu da se uzrujavate? I tražite krivca!...

- A ako ga pronađemo?

- Sretan mu put!

- Ipak ste logični. A što s njegovom savješću?

- Pa što vas se ona tiče?

- Tako samo, zbog čovječnosti.

- U koga ima savjesti, neka i pati, ako prizna, da je pogriješio. To mu i jest kazna, - osim robije.

- No, a oni zaista genijalni, - zapita Razumihin namršten, - oni, kojima je dato pravo da kolju, ti dakle ne moraju nikako da stradaju, dapače ni za prolivenu krv?...

- Čemu ta riječ: m o r a j u ? Tu nema ni dopuštenja, ni zabrane. Neka pati, ako žali žrtvu... Stradanja i boli moraju biti u širokoj svijesti i dubokom srcu. Istinski veliki ljudi, smatram ja, zacijelo su na svijetu jako nujni, - dometne najednom zamišljeno, čak i tonom koji se razlikovao od tona razgovora.

Digne oči, zamišljen ih sve pogleda, nasmiješi se i prihvati kapu. Bio je i suviše spokojan za razliku od raspoloženja u kojem je maločas ušao, i to je osjećao. Svi ustanu.

- No, grdili vi mene ili ne grdili, srdili se ili ne srdili, ne mogu da se suspregnem, - opet će na koncu Porfirij Petrovič, - dopustite mi još jedno pitanje (jako vam ja dodijavam), jednu bih samo malu ideju da prometnem, samo zato, da je ne zaboravim.

- Dobro je, recite vašu ideju! - stajao je pred njim Raskoljnjikov, ozbiljan, blijed, te čekao...

- Eto... ne znam zaista, kako bih zgodnije izrekao... ideja je jako nestašna... psihološka... Ta kad ste pisali taj vaš člančić, ne može eto biti, he-he, da niste bar iole smatrali i sebe

"neobičnim" čovjekom, koji govori n o v u r i j e č , to jest, u vašem smislu... Je li da je tako?

- Možda i jest, - odgovori Raskoljnjikov prezirno.

Razumihin se pomakne.

- Ako je dakle tako, ne bi li se vi i sami odlučili, no, onako, poradi kakvih neuspjeha i ugnjetavanja u životu, ili za unapređivanje cijelog čovječanstva, - da prekoračite tu zapreku?... Na primjer, da ubijete i opljačkate?

- Kad bih prekoračio, ne bih vam zacijelo rekao, - odgovori Raskoljnjikov s izazovnim, bahatim prezirom.

- Ta nemojte, ja se samo interesiram, zapravo zato, da bih razumio vaš članak, samo u literarnom pogledu...

"Pi, kako je to očito i drsko!" - pomisli Raskoljnjikov s odvratnošću.

- Dopustite, da vam saopćim, - odgovori on suho, - ja sebe ne smatram Muhamedom ni Napoleonom... niti bilo kojom sličnom osobom, a kad dakle nisam to, ne mogu vam ni dovoljno objasniti, kako bih ja postupio.

- Manite se, ta tko kod nas u Rusiji ne smatra sebe sada Napoleonom? - izgovori Porfirij sa strašnom familijarnošću.

Čak i u intonaciji njegova glasa bilo je sada nešto osobito jasno.

- Da nije to kakav budući Napoleon i našu Aljonu Ivanovnu prošle nedjelje ucmekao sjekirom? - izvali odjednom iz ugla Zamjotov.

Raskoljnjikov je šutio, te uporito, čvrsto gledao Porfirija. Razumihin se smrači i namršti. On je već i prije počeo nešto naslućivati. Gnjevno se ogleda. Prođe časak mračne šutnje. Raskoljnjikov se okrene da ode.

- Vi dakle odlazite! - prijazno će Porfirij, izvanredno ljubazno pružajući ruku. - Jako mi je, jako milo, što smo se upoznali. A što se tiče vaše molbe, ni brige vas! Samo napišite onako, kako sam vam govorio. A najbolje će biti, da sami svratite onamo k meni... ovih dana... recimo sutra. Bit ću tamo oko jedanaest sati, zacijelo. Sve ćemo udesiti... razgovarat ćemo se... Vi bi pak, kao jedan od posljednjih, što su t a m o bili, mogli možda i reći štogod nama... - priklopi on na najdobrodušniji način.

- Vi želite mene službeno ispitati, po svim propisima - zapita Raskoljnjikov oštro.

- Čemu? Zasad to nije nikako potrebno. Niste me dobro razumjeli. Ja, vidite, ne propuštam priliku i... i sa svima sam zalagačima već govorio... od nekih sam uzimao iskaze... a vi, kao posljednji... Ali zbilja! - zavikne on, obradovavši se nečemu. - Baš sam se sjetio; ta što ja! - okrene se on Razumihinu. - Ti si mi onda nabio uši o onom Nikolaški... no ja i sam znam, i sam znam, - okrene se Raskoljinjkovu, - da je mladić nedužan, ali što ću, i Mićku sam morao uznemiriti... Evo, u čemu je stvar, suština svega: kad ste prolazili onda stubištem... molim, vi ste u osam sati bili tamo?

- Jest, u osam sati, - odgovori Raskoljnjikov, a u isti čas osjeti neprijatnost, jer je to mogao i prešutjeti.

- Kad ste dakle prolazili u osam sati stubištem, niste li možda vidjeli na drugom katu, u onom otvorenom stanu - sjećate li se, dva radnika, ili bar jednog od njih? Oni su tamo bojili, niste li ih primijetili? To je za njih jako, jako važno!...

- Ličioce? Ne, nisam vidio... - odgovori Raskoljnjikov polagano, kao da kopka po uspomenama, a u isti se mah svim bićem svojim napinjao i zamirao od muke, da bi što prije pogodio, u čemu je zapravo zamka i da ne bi štogod previdio. - Ne, nisam vidio, a nisam

ni primijetio taj otvoreni stan... ali na trećem katu (sasvim je već prozreo zamku, te triumfira), - sjećam se, neki se činovnik selio iz stana... sučelice Aljone Ivanovne... sjećam se... jasno se sjećam... vojnici su iznosili neki divan i mene su pritisli uza zid... a ličilaca se ne sjećam, da su bili tamo... a ni otvorena stana nije bilo nigdje, čini mi se. Da, nije bilo...

- Ta što hoćeš ti! - zavikne odjednom Razumihin, kao da se osvijestio i shvatio. - Ličioci su bojili na sam dan ubijstva, a on je bio tamo tri dana prije toga! Što ti to pitaš?

- Pa, smiješan sam! - lupi se Porfirij po čelu. - Do đavola, pamet mi se već muti od te stvari! - obrati se on Raskoljnjikovu, kao da se ispričava. - Bilo bi nam veoma važno, da doznamo, nije li ih tko vidio tamo u stanu u osam sati, pa sam sada pomislio, da bi i vi mogli reći... sasvim sam smiješao!

- Treba dakle biti pozorniji, - primijeti Razumihin mrzovoljno.

Te je riječi izrekao već u predsoblju. Porfirij ih Petrovič isprati izvanredno ljubazno čak do vrata. Oni iziđu mrki i namršteni na ulicu i nekoliko koračaja ne progovore ni riječi. Raskoljnjikov odahne duboko...

VI

- ... Ne vjerujem! Ne mogu da vjerujem! - ponavljao je zaprepašteni Razumihin, nastojeći svom silom, da pobije Raskoljnjikovljeve zaključke.

Prilazili su već Bakaljejevljevu svratištu, gdje ih Puljherija Aleksandrovna i Dunja odavno čekaju. Razumihin je u žestokom razgovoru postajkivao svaki čas, zbunjen i uzrujan već tim samim, što su oni prvi put progovorili jasno o onom.

- Ne vjeruj! - odgovori. Raskoljnjikov s hladnim, nehajnim smiješkom. - Ti po svom običaju nisi ništa primijetio, a ja sam mjerio svaku riječ.

- Ti si sumnjičav, zato si i mjerio... Hm... zaista, priznajem, Porfirijev je ton bio prilično čudan, a osobito onaj podlac Zamjotov!... Pravo veliš, nešto je bilo u njem; ali zašto, zašto?

- Promislio je preko noći.

- Baš obratno, obratno! Da je u njih takva luda misao, trudili bi se iz svih sila, da je prikriju i da sakriju svoje karte, pa da te onda uhvate... Ali sada - to je drsko i neoprezno!

- Da imaju fakte, to jest stvarne fakte, ili iole osnovane sumnje, onda bi se oni zaista postarali, da prikriju igru, u nadi, da će iskartati još više. (Uostalom, odavno bi već i pretragu proveli!) Ali oni nemaju nijednog fakta, sve je u njih uobraženje, sve ima dva kraja, samo maglovita ideja, - pa zato i nastoje, da zbune drskošću. Ja sam se možda i sam prozlio, što nema fakata, te sam se u ljutini istresao. A možda je i kakav naum u njega... Čini se, da je uman čovjek... Možda me je htio zaplašiti tim, što zna... Tu ti je, brate, posebna psihologija... Uostalom, odurno je objašnjavati sve to. Mani se!

- I uvredljivo, uvredljivo! Razumijem ja tebe! No... kad smo već započeli otvoreno da govorimo, a to je krasno, što smo napokon uzeli da govorimo otvoreno (ja to volim!) - priznat ću ti sada iskreno, da sam odavna već primjećivao u njima tu misao, za sve ovo vrijeme; razumije se, jedva je jedvice primjećuješ, mili ona samo, ali zašto i da mili! Kako se i usuđuju! Gdje im je tu skroviti korijen? Da ti znaš, kako sam ja bjesnio! Što: zar zato, što bijedni student, izmrcvaren siromaštvom i hipohondrijom, uoči ljute bolesti i bunila, što

se već možda javlja u njemu (pazi!), sumnjičav, samoljubiv čovjek, koji zna svoju vrijednost, a šest mjeseci čuči u sobi i ni s kim se ne sastaje, u dronjcima, s cipelama bez potplata, - stoji pred nekakvim redarčićima i trpi njihove pogrde; a tu mu je pred nosem neočekivani dug, dospjela mjenica dvorskoga savjetnika Čebarova, smradni maz, trideset stupanja Reaumura, zapara, gužva ljudska, pripovijedanje o ubijstvu osobe, kod koje je jučer bio, i sve to - na prazan želudac! Kako da se onda i ne onesvijesti! I na tom temelje sve! Dođavola! Ja razumijem, da je to gadno, ali bih ja na tvom mjestu, Rođka, zahihotao svima u lice, ili bolje: plju-nu-o bih im svima u njušku, ali pojače, odvalio bih na sve strane dvadesetak pljusaka, pametno, kako i treba svagda, pa bih time i završio. Pljuni! Obodri se! Sramota je!

"Dobro je on to razložio zaista", - pomisli Raskoljnjikov.

- Pljuni? A sutra opet ispitivanje! - progovori on ogorčeno. - Zar da se ja s njima objašnjavam? - I to mi se gadi, što sam se jučer u gostionici ponizio i govorio sa Zamjotovom...

- Dođavola! Otići ću ja sam Porfiriju! Pritisnut ću ja njega onako r o đ a č k i : neka on meni sve razloži do najtanjih tančina. A Zamjotov...

"Naposljetku se dosjetio!" - pomisli Raskoljnjikov.

- Stoj! - zavikne Razumihin, hvatajući ga za rame. - Stoj! Što si ti to nabuncao! Ja sam se dosjetio: ti buncaš. Kakva ti je to podvala? Ti veliš, da je ono pitanje o radnicima bila podvala? Promozgaj: da si ti o n o uradio, zar bi se mogao zabrbljati, da si vidio, kako boje stan... i da si vidio radnike? Naprotiv: ništa ne bi vidio, sve da i jesi vidio! Tko li će išta priznavati protiv sebe?

- Da sam ja o n u s t v a r učinio, svakako bih rekao, da sam vidio, i radnike i stan, - odgovarao je dalje Raskoljnjikov preko volje i s očitom mrzovoljom.

- Pa zašto da govoriš protiv sebe?

- Zato, jer jedino seljaci, ili najneiskusniji novajlije, uporito i sve redom poriču kod preslušavanja. Ali čim je čovjek iole naobražen i iskusan, svakako se i po mogućnosti stara, da prizna sve spoljašnje činjenice, koje ne može ukloniti, samo im prišiva druge razloge, upleće kakvu osobitu, nenadanu crtu, koja im daje sasvim drugo značenje, i prikazuje ih u drugoj svjetlosti. Porfirij se valjda baš i nadao, da ću ja svakako odgovarati tako, te ću zato, da bi bilo nalik na istinu, reći, da sam vidio, a usto ću priplesti štogod za objašnjenje...

- Ta on bi ti odmah i rekao, da dva dana pred tim nisu ni mogli biti tamo radnici, pa si ti dakle bio baš na dan ubijstva, u osam sati. Sitnicom bi te zbunio.

- Jest, tome se on i nadao, da ja neću znati promisliti, nego ću se baš požuriti, da odgovorim što bliže istini, pa ću i zaboraviti, da dva dana prije ubijstva nisu mogli radnici tamo ni biti.

- Pa kako bi to zaboravio?

- To ti je najlakše. U takvim se najsitnijim stvarima najlakše i znaju buniti lukavi ljudi. Što je lukaviji čovjek, to se manje nada, da ćeš ga zbuniti običnom stvari. Najlukavijega čovjeka treba da zbuniš baš najpriprostijom stvari. Porfirij nije nipošto tako glup, kako ti misliš...

- Ali nakon svega ovoga, on je podlac!

Raskoljnjikov nije mogao da suspregne smijeh. No u taj mu se isti mah učini čudnim i vlastiti zanos i ta volja, kako je izgovorio posljednje objašnjenje, a ovamo je cio pređašnji razgovor podržavao s mrzovoljnom odvratnošću, jedino zbog cilja, radi potrebe.

"U neke stvari ulazim s užitkom!" - pomisli u sebi.

No skoro u taj se isti čas nekako uznemiri, kao da ga je prenerazila neočekivana, uzbudljiva misao. Nemir mu je sve rastao. Stigoše već do vrata Bakaljejevljeva svratišta.

- Idi sam, - reći će odjednom Raskoljnjikov, - ja ću se odmah vratiti.

- Kamo ćeš? Pa evo smo već stigli?

- Moram, moram, posao... doći ću za po sata... Reci tamo!

- Kako hoćeš, a ja ću za tobom!

- Što, zar bi i ti da me mučiš! - zavikne tako gorko razdražen, s takvim očajanjem u pogledu, da je Razumihin klonuo. Neko je vrijeme stajao na ulazu i mrko gledao, kako onaj brzo korača prema svojoj uličici. Naposljetku stisne zube, zgrči pesnice, zakune se odmah tu, da će još danas ižeti cijelog Porfirija kao limun, te se popne gore, da umiri Puljheriju Aleksandrovnu, koja se već bila usplahirila, što ih tako dugo nema.

Kad je Raskoljnjikov stigao svojoj kući, bile su mu se sljepočice oznojile i teško je disao. Brže se popne uz stube, uđe u nezaključani svoj stan i odmah zakvači vrata. Onda poleti uplašeno i bezglavo u ugao, prema onoj rupi, te je nekoliko časaka pomno čeprkao po njoj, pretraživao svaki kutić i svaku boru na tapeti. Ne nađe ništa, pa ustane i duboko odahne. Kad je maločas bio stigao do stuba Bakaljejevljeve kuće, palo mu je iznenada na pamet, da mu je možda koja stvar, koji lanac, kopča, ili dapače papir, u koji su bile zamotane stvari, sa staričinom zabilješkom, izmakao tada nekako i zapao u koju pukotinu, a onda će odjednom da istupi pred njega i da ga iznenada neminovno oda.

Stajao je kao zamišljen, a na usnama mu je titrao čudan smiješak, potišten, napola besmislen. Uzme naposljetku kapu i tiho iziđe iz sobe. Misli su mu se plele. Zamišljen siđe u kućni trijem.

- Pa evo ga upravo! - zavikne gromak glas.

On digne glavu.

Pazikuća stoji na vratima svoje sobice, te pravo na njega pokazuje nekom oniskom čovjeku, koji je naoko nalik na građanina, a odjeven je u dug haljetak, s prslukom, i iz daljine je sličan ženi. Glavu, na kojoj mu je zamazana kapa, objesio, a i sav je kao zgrbljen. Uvelo, smežurano lice kazuje, da mu je preko pedeset godina; sitne, mutne očice gledaju mrko, oštro, mrzovoljno.

- Što je? - zapita Raskoljnjikov, pristupajući pazikući.

Građanin ga pogleda ispod oka, promotri ga uporito, pomno, ne žureći se, onda se polako okrene i bez ijedne riječi iziđe iz trijema na ulicu.

- Ta što je to? - zavikne Raskoljnjikov.

- Eto je pitao nekakav, stanuje li ovdje student, vas je po imenu nazvao, i kod koga ste. Uto ste sišli, ja sam vas pokazao, a on otišao. Eto na!

I pazikuća je bio u nekoj dvoumici, ali međutim ne u velikoj; još malo promisli, onda se okrene i vrati se u svoju sobicu.

Raskoljnjikov poleti za građaninom i odmah ga smotri, gdje ide drugom stranom ulice, jednakim polaganim korakom, kao i prije, oči uperio u zemlju, te kao da nešto premišlja. Brzo ga stigne, ali neko je vrijeme koračao za njim; naposljetku pođe uporedo s njim i pogleda mu sa strane u lice. Onaj ga zamijeti odmah, promotri ga brzo, ali opet obori oči, i tako su koračali koji časak, jedan do drugoga, bez ijedne riječi.

- Vi ste pitali za mene... pazikuću? - progovori najzad Raskoljnjikov, ali ne jako glasno.

Građanin mu ne odgovori, pa i ne pogleda ga. Opet pošute.

- A što biste vi... dolazite i pitate... i šutite... ta što je to?

Raskoljnjikovu se je trgao glas i nije mogao jasno da izgovara riječi.

Građanin sada digne oči i pogleda Raskoljnjikova zlokobnim, mračnim pogledom.

- Ubojico! - progovori on iznenada tihim, ali jasnim, razgovijetnim glasom.

Raskoljnjikov je stupao kraj njega. Noge mu odjednom užasno oslabe, po leđima ga podiđe jeza, srce mu na časak zamre; onda mu opet zakuca, kao da se otkačilo. Tako prođu stotinjak koračaja, uporedo, i opet mukom mučeći.

Građanin ga nije gledao.

- Ta što vi... što... tko je ubojica? - promrmlja Raskoljnjikov, da se je jedva i čulo.

- T i s i ubojica, - izgovori onaj još razgovjetnije, oštrije i kao sa smiješkom mrskog slavlja, te opet pogleda Raskoljnjikova ravno u blijedo lice i u zamrzle oči.

Stignu obadvojica na raskršće. Građanin zakrene lijevo u ulicu i pođe ne obazirući se. Raskoljnjikov zastane, te je dugo gledao za njim. Vidio je, kako je onaj otišao već pedesetak koračaja, pa se onda obazro, i pogledao njega, koji je još uvijek stajao nepomično na istom mjestu. Razabrati se nije moglo, ali Raskoljnjikovu se učini, da se onaj i sada nasmiješio hladno-mrskim, pobjedničkim smiješkom.

Polaganim, iznemoglim korakom, klecajući i nekako užasno prozebao, vrati se Raskoljnjikov u svoju sobicu. Skine kapu, metne je na stol i prostoji uz sto desetak časaka ne mičući se. Onda legne nemoćan na divan i bolno se, sa slabim jecanjem, ispruži na njemu; oči su mu bile sklopljene. Tako proleži otprilike pola sata.

Nije ni o čemu mislio. Jest, bilo je nekih misli, ili odlomaka misli, nekih prikaza, bez reda i bez veze, - lica ljudi, koje je vidio još za djetinjstva, ili ih je gdjegod sreo jedan jedini put, te ih se ne bi bio nikada ni sjetio zvonika Voznesenjske crkve, biljara u nekoj gostionici i kraj biljara časnika, zadah cigara u nekoj trafici, u niskom prizemlju, krčmi, družinskih stuba, sasvim mračnih, polivenih pomijama i posutih ljuskama od jaja, a odnekud se ori nedjeljna zvonjava... Stvari se mijenjaju i vitlaju se kao vihor. Neke mu se i mile, te ih se hvata, ali se gase, a nešto ga guši u nutrini, ali ne jako. Gdjekada mu je i sasvim dobro... Laka ga zebnja nije prolazila, a to mu je čuvstvo bilo skoro i prijatno.

Začuje žurne korake Razumihinove i glas njegov, te zaklopi oči i pričini se, da spava. Razumihin otvori vrata, pa neko vrijeme prostoji na pragu, kao da premišlja. Onda korakne tiho u sobu i pristupi oprezno divanu. Začuje se šapat Nastasjin.

- Ne diraj ga; neka se ispava; kasnije će jesti.

- I jest tako, - odgovori Razumihin.

Iziđu oprezno obadvoje i pritvore vrata. Prođe još pola sata. Raskoljnjikov otvori oči, izvali se nauznak i zaturi ruke za glavu...

"Tko je on? Tko je taj čovjek, što je iskrsnuo iz zemlje? Gdje je on bio i što je vidio? On je vidio sve, to je nesumnjivo. A gdje je on tada stajao i otkuda je gledao? Zašto on istom sada iskrsava iz zemlje? I kako je vidio, - zar može to biti?... Hm!... - nastavi Raskoljnjikov, mrznući se i trnući, - a korice, što ih je Nikolaj našao za vratima: zar i to može biti? Dokazi! Sićušnu crticu previdiš, pa eto ti dokaza velikih poput piramide egipatske! Muha proletjela i vidjela! Zar može biti tako?"

I on mrzovoljno osjeti odjednom, kako je oslabio, fizički oslabio.

"Bješe mi i znati, - mislio je i gorko se smiješio, - A kad sam znao sebe, kad sam s l u - t i o kakav ću biti, kako sam se smio laćati sjekire i krvaviti se! Trebao sam unaprijed znati... Eh, ta i znao sam unaprijed!..." - prošapće on očajan.

Gdjekada bi se nepomično zaustavljao na kojoj misli.

"Ne, oni ljudi nisu od ovakvog kova; pravi v l a d a r , kome je sve dopušteno, razara Toulon, čini pokolj u Parizu, z a b o r a v l j a vojsku u Egiptu, g u b i pola milijuna ljudi u moskovskoj vojni, a u Vilni se otresa dosjetkom[43]; njemu dižu iza smrti kumirske kipove, - njemu je dakle slobodno s v e . Ta u takvih ljudi i nije tijelo, nego tuč!"

Nenadana ga, neobična misao odjednom skoro nasmije.

"Napoleon, piramide, Waterloo, - i mršava, gadna registratorka, baba, lihvarka, s crvenim kovčegom pod krevetom, ta to ne bi prokuhao ni Porfirij Petrovič!... Otkud i da prokuha!... Estetika će smetati: "Zar će se Napoleon podvući babi pod krevet!" Eh, trice!

Časomice mu se je činilo, da bulazni; zapadao je u grozničavo-zanosno raspoloženje.

"Baba je gluparija! - mislio je vatreno i na mahove. - Baba je pogreška, ne radi se o njoj! Baba je bila samo bolest... ja sam htio brže da prekoračim... ja nisam ubio čovjeka, nego sam ubio princip! Princip sam ja ubio, a prekoračio i nisam, nego sam ostao na ovoj strani. Jedino sam uspio da ubijem. A i to nisam uspio, kako se vidi... Princip? Zato je glupančić Razumihin maločas grdio socijaliste? Marljiv svijet, promućuran, "općom se srećom" bavi. Ta samo mi je jedan jedini put dat život, i nikada ga više neće biti: ja neću da čekam "sveopću sreću". Ja hoću i sam da živim, jer inače mi je bolje i ne živjeti. A što? Ja samo nisam htio da prođem kraj gladne matere i da stisnem u džepu svoj rubalj, očekujući "sveopću sreću". "Prinosim evo ciglicu sveopćoj sreći i zato mi je srce spokojno"[44]. Ha-ha! A zašto ste me propustili? Ta samo jedanput živim, pa hoću i ja... Eh, estetska uš sam ja, ništa više", - priklopi on, te se nasmije, kao da je pomjerio pameću. - "Jest, ja sam zaista uš", - nastavi, zlorado se hvatajući te misli, kopkajući po njoj, igrajući se i zabavljajući se njome -" i već poradi toga jedinog, prvo, što razmatram o tom, jesam li uš, drugo, što sam cio mjesec dana uznemirivao Preblagu Providnost, zazivajući je za svjedoka, da ne poduzimam ono zbog svoje puti i pohote, nego mi je na pameti veličanstven, lijep cilj, ha-ha-ha! Treće, zato, jer sam mislio, da ću u izvršenju paziti na moguću pravednost, važnost i mjeru, i aritmetiku: od svih sam ušiju odabrao najnekorisniju, a kad sam je ubio, smislio sam opet, da od nje uzmem baš onoliko, koliko mi treba za prvi korak, ni više ni manje. (Drugo bi dakle i otišlo manastiru, po oporuci - ha-ha!...) Zato, zato sam ja do kraja uš, - dometne on, škrgućući zubima, - zato, jer sam ja sâm možda još odurniji i gadniji od te ubijene uši i jer sam unaprijed o s j e ć a o , da ću to reći sam sebi n a k o n š t o j e ubijem! Zar se išta može uporediti s takvom strahotom! Oh, niskosti! Oh, podlosti!... Oh, kako ja razumijem "proroka", sa sabljom, na konju: Zapovijeda. Allah, pokoravaj se, "dršćući" stvore! U pravu je, u pravu "prorok", kad ispriječi gdjegod na ulici dobr-r-ranu bateriju, te gruha i u pravog i u krivog, a ne udostojava se čak ni toliko, da se objasni! Pokoravaj se, dršćući stvore i - n e ž e l i , jer to nije tvoj posao!... Oh, nipošto, nipošto neću oprostiti babi!"

Kosa mu se oznojila, drhtave mu se usne sasušile, ukočen pogled upravljen u strop.

---

[43] Odnosi se na Napoleona; u Vilnusu je nakon poraza u Rusiji rekao: "Od uzvišenoga do smiješnoga samo je jedan korak, pa neka sudi potomstvo."

[44] Parafraza krilatice popularne u francuskoj tridesetih godina 19. stoljeća: *Apporter sa pierre à l'édifice nouveau* (prinijeti svoj kamen za novu zgradu).

"Mati, sestra - kako sam ih ja ljubio! Zašto ih sada mrzim? Da, fizički mrzim; ne mogu da ih trpim uza se... Maločas sam prišao majci i poljubio sam je, sjećam se... Da je grlim i da mislim: kad bi doznala, to... zar da joj reknem onda? Od mene neće to postati... Hm! ona je zacijelo isto takva, kakav sam i ja, - dometne on, nastojeći svom silom, da misli, kao da se bori s tlapnjom, koja ga zaokuplja. - Oh, kako ja mrzim sada babu! Da se probudi, ubio bih je valjda i po drugi put! Bijedna Lizaveta! Zašto se je ona tu desila!... Ali začudo mi je, da na nju skoro i ne mislim, kao da je nisam ni ubio!... Lizaveta! Sonja! Bijedne, krotke, krotkih očiju... Mile!... Zašto one ne plaču? Zašto one ne ječe?... One sve daju... gledaju krotko i tiho... Sonja, Sonja! Tiha Sonja!..."

On se zanese. Čudnim mu se učini, da se i ne sjeća, kako je dospio na ulicu. Već je kasno veče. Mrak zapada, puni mjesec svijetli sve jasnije te jasnije, ali zrak je nekako osobito zaparan. Po ulicama vrve ljudi; obrtnici se i posleni ljudi razilaze po kućama, drugi se šetaju; zaudara vapno, prašina, ustajala voda. Raskoljnjikov hoda nujan i zabrinut; jako se dobro sjeća, da je od kuće otišao po nekom naumu, te mora nešto da uradi i da pohiti, ali što, to je zaboravio. Odjednom zastane i opazi, da na drugoj strani ulice stoji na pločniku čovjek i maše mu rukom. Pođe preko ulice k njemu, ali se taj čovjek iznenada okrene i pođe, kao da ništa nije ni bilo, oborene glave, a ne obazire se i ničim ne odaje, da ga je zvao, "Ta da li me je zaista zvao?" - pomisli Raskoljnjikov, ali nagne ipak za njim. Kad bude deset koračaja od njega, odjednom ga poznade i - uplaši se; bio je to malopređašnji građanin, u istom onako dugom haljetku i isto onako zgrbljen. Raskoljnjikov stupa za njim nazorice; srce mu kuca; zakrenu oni u uličicu, - onaj se još uvijek ne obazire. "Zna li on, da ja idem za njim?" - pomisli Raskoljnjikov. Građanin uđe na vrata neke velike kuće. Raskoljnjikov pristupi brže vratima i stane gledati: neće li se onaj obazreti i neće li ga zovnuti? I zbilja, kad je prošao trijem i izišao na dvorište, onaj se iznenada osvrne i kao da mu je opet mahnuo. Raskoljnjikov prođe odmah kroz trijem, ali na dvorištu nije bilo više građanina. Ušao je dakle tu odmah na prve stube. Raskoljnjikov poleti za njim. I zaista, za dva stepeništa više, čuli su se nečiji odmjereni, lagani koraci. Začudo, stube se čine poznatima. Evo prozor u prizemlju; turobno i tajnovito pada kroz stakla mjesečina; evo i prvi kat. Ha! ta to je baš onaj stan, gdje su bojili radnici... Kako ga nije poznao odmah? Koračanje onoga čovjeka, što ide pred njim, stišalo se: "Stao je dakle, ili se negdje sakrio". Evo i drugi kat; bi li dalje išao? I kakva je tu tišina, strašno je dapače... Ali on pođe. Plaši ga i buni lupa vlastitih koračaja. Bože, kakav je mrak! Građanin se zacijelo tu gdjegod pritajio u uglu. A! stan je širom otvoren na stubištu; pomisli i uđe. Predsoblje je sasvim mračno i prazno, ni žive duše; kao da su sve iznijeli; tiho tihano, na prstima, uđe u gostinsku sobu: sva je soba obasjana jasnom mjesečinom; sve je tu kao i prije: stolice, zrcalo, žuti divan i sličice u okvirima. Ogromni, okrugli mjesec, crven kao bakar, gleda ravno u prozore. "To je od mjeseca takva tišina", - pomisli Raskoljnjikov", - on sada jamačno zagoneta zagonetke". Postoji i počeka, počeka dugo, a što je tiša mjesečina, to mu jače kuca srce, te ga već i boli. I vazda tišina. Odjednom se začuje časovit prasak, kao da se slomio iver, i sve zamre opet. Jedna se muha probudila, zaletjela se i udarila o staklo, te žalostivo zazujala. U taj čas smotri u uglu, između ormarića i prozora, kao da visi na zidu neki ogrtač. Što će taj ogrtač? - pomisli. - Ta prije ga nije bilo... Priđe polako i dosjeti se, da se iza tog ogrtača zacijelo sakriva netko. Oprezno odigne rukom ogrtač i spazi, da tu stoji stolica, a na stolici sjedi u uglu baba, sva se zgrčila, a glavu spustila, tako da ne može da joj razabere lice, ali je to ipak ona. Postoji malo kraj nje: "Boji se!" pomisli on, izvuče tiho iz petlje sjekiru i udari babu po tjemenu, i jedan i dva puta. Ali začudo: ona se od tih udara nije ni ganula, kao da je drvena. On se uplaši, nagne se bliže i stane je promatrati; ali i ona nagne glavu još niže. On se onda sagne sasvim do poda i pogleda je

odozgo u lice, pogleda i zamre: baba sjedi i smije se, - sve se kida od tihanog, nečujnog smijeha, a suspreže ga svom silom, da je on ne bi čuo. Odjednom mu se učini, da su se vrata spavaće sobe nešto odškrinula, te kao da se i tamo smiju i šapću. Bijes ga zaokupi; iz sve sile stane udarati babu po glavi, ali uz svaki se udar njegove sjekire čuje sve jači i glasniji smijeh i šapat iz spavaće sobe, a baba se sva uzljuljala od hihota. Poleti da umakne, ali predsoblje je već puno svijeta, vrata su na stube otvorena širom, a po hodniku, na stubama i tuda dolje vrve ljudi, glava do glave, svi gledaju, ali svi su se pritajili i čekaju, šute... Srce mu se stislo, noge mu se ne miču, prirasle... Htjede zaviknuti i - probudi se.

Odahne teško, - ali začudo, kao da još uvijek sanja: vrata su mu otvorena širom, a na pragu stoji sasvim nepoznat čovjek i uporito ga promatra.

Tek što je Raskoljnjikov otvorio oči, odmah ih sklopi opet. Leži na leđima i ne miče se.

"Da li se to produžuje san ili ne produžuje?" - pomisli, te malo, neopazice digne opet trepavice: neznanac stoji sve na istom mjestu i vazda ga motri.

Odjednom on prekorači oprezno prag, pomno pritvori za sobom vrata, priđe stolu, počeka časak, - za sve to vrijeme nije skidao očiju s njega, - polako, tiho sjedne na stolicu do divana; šešir položi do sebe na pod, obadvjema se rukama podupre o trskovac, a na ruke nasloni bradu. Vidi mu se, da se je spremio na dugo čekanje. Koliko Raskoljnjikov može da razabere ispod trepavica, što trepeću, taj čovjek nije više mlad, gojan je, a brada mu je gusta, svijetla, skoro bijela...

Prođe desetak časaka. Vidno je još, ali se već smrkava. U sobi je mrtva tišina. Ni sa stuba ne dopire nikakav zvuk. Samo zuji i muči se neka muha zundarača, te u lijetu nasrće na staklo. Raskoljnjikov nije mogao dulje da otrpi, te se odjednom pridigne i sjedne na divanu.

- No, govorite, što želite?

- Ta ja sam eto i znao, da vi ne spavate, nego se samo pretvarate, - čudno odgovori neznanac i spokojno se nasmije: - Dopustite, da se predstavim: Arkadij Ivanovič Svidrigajlov.

ČETVRTI DIO

I

"Je li to nastavak sna?" - pomisli Raskoljnjikov još jednom.

Oprezno i nepovjerljivo promatrao je neočekivanog gosta. - Svidrigajlov? Gluparija! Ne može biti! - progovori naposljetku glasno, u dvoumici.

Gost kao da se nije ni začudio tom uzviku.

- Zbog dva sam razloga došao k vama, prvo, želio sam, da se lično upoznam s vama, a drugo, nadam se, da mi nećete uskratiti pomoć u jednom poslu, koji se tiče ravno vaše sestrice Avdotje Romanovne i njena interesa. Mene ona samog, bez preporuke, neće možda ni pustiti preda se, zbog predrasude, ali uz vašu pomoć uzdam se naprotiv...

- Uludo se uzdate, - prekine ga Raskoljnjikov.

- One su baš sinoć stigle, zar ne, dopustite, da zapitam?

Raskoljnjikov ne odgovori.

- Jučer, znam ja. Ta i sâm sam došao istom prekjučer. Ja ću dakle o onom evo ovo da vam reknem, Rodione Romanoviču; smatram suvišnim, da pravdam sebe, ali dopustite, da i ja izjavim: što sam ja zaista u svemu tome tako osobito zgriješio, to jest, ako ćemo bez predrasuda, zdravo sudeći?

Raskoljnjikov ga je i dalje šuteći promatrao.

- To, što sam ja u svojoj kući napastovao nezaštićenu djevojku i "vrijeđao je gnusnim ponudama", - je li? (I sam se zatrčavam.) - Pa pomislite samo, da sam i ja čovjek, et nihil humanum...[45] u jednu riječ, da sam i ja podoban pomamiti se i zavoljeti (što se naravno i ne zbiva po vlastitoj volji), i onda se sve objašnjava najprirodnijim načinom. Tu se jedino

[45] I ništa ljudsko... (Izreka Terencijeva: Ja sam čovjek, i ništa ljudsko nije mi tuđe.)

pita: jesam li ja neman ili sam ja sam žrtva? No, a ako sam žrtva? Kad sam joj nudio, da pobjegne sa mnom u Ameriku, ili u švicarsku, ja sam gajio možda najčestitija čuvstva i još mislio da usrećim obadvoje nas!... Ta razum služi strasti, a ja sam eto sebe još gore upropašćivao, molim vas!...

- Ne pita nitko za to, - prekine ga Raskoljnjikov s odvratnošću, - vi ste naprosto mrski, bili vi pravi ili krivi, pa neće ni da vas znaju, nego vas tjeraju; odlazite dakle!

Svidrigajlov prasne u smijeh.

- Ta vas... vas ne može nitko zbuniti! - reče on, smijući se sasvim otvoreno. - Ja sam kanio lukavo da udesim, ali vi ste se ispriječili baš na pravom mjestu!

- Pa i ovo vam je sada još vazda lukavština.

- A što onda? Što onda? - ponavljao je Svidrigajlov i srdačno se smijao. - Ta to je bonne guerre,[46] kako se zove, i najdopuštenija lukavština!... Ali vi ste mene ipak prekinuli: bilo ovako ili onako, ja opet potvrđujem: nikakvih neprijatnosti ne bi bilo, da se nije ono dogodilo u vrtu. Marfa Petrovna...

- I Marfu ste Petrovnu, vele, upropastili vi? - prekine ga Raskoljnjikov grubo.

- I to ste čuli? Uostalom, kako i ne bi čuli... Na to vaša pitanje ne znam zaista, kako bih vam odgovorio, premda je moja savjest u toj stvari nadasve mirna. To jest, nemojte vi misliti, da se ja tu bojim bilo čega: sve je provedeno u potpunom redu i sasvim točno: liječnički je nalaz uglavio apopleksiju, koja je nastala zbog kupanja odmah nakon obilna objeda, za kojim je ona ispila skoro punu bocu vina, a i ništa drugo nije ni mogao uglaviti... No evo, što sam ja mislio neko vrijeme, osobito putem, dok sam sjedio u vagonu: nisam li ja pripomogao svoj toj... nesreći, nekako moralno, uzrujavanjem ili nečim sličnim? Ali sam zaključio, da ni to nije moglo nikako biti.

Raskoljnjikov se nasmije.

- Valjda vas je veselilo uzrujavanje?

- A čemu se vi smijete? Pomislite: ja sam je samo dva puta ošinuo korbačićem, ni modrica nije bilo... Nemojte vi mene, molim vas, smatrati cinikom; znam ja predobro, kako je to gadno od mene, i tako dalje; ali ja također znam pouzdano, da je Marta Petrovna i voljela tu moju, da tako reknem, strastvenost. Slučaj vaše sestrice iscrpen je bio do dna. Marfa je Petrovna već treći dan morala da sjedi kod kuće, nema s čime da se pojavi u gradu, a i dodijala je svima tamo onim svojim pismom. (Čuli ste za čitanje onoga pisma?) I odjednom zviznuo korbač dva puta po njoj, - kao da je s neba, spao! Odmah ona naređuje, da se preže kočija!... Neću ni da spominjem, da se u žene dešavaju slučajevi, kad im je jako, jako prijatno, da budu uvrijeđene, uza svu očitu mrzovolju. U svakoga ima takvih slučajeva; čovjek uopće jako, jako voli biti uvrijeđen, jeste li vi to primijetili? A žene pogotovo. Može se dapače i reći, da se one tim jedinim i prometu.

Jedan je tren Raskoljnjikov bio nakanio, da ustane i ode, i tako prekine sastanak. Ali neka radoznalost i dapače račun zadrži ga na čas.

- Vi volite tući? - zapita on rastreseno.

- Ne, ne volim osobito, - odgovori Svidrigajlov spokojno. A Marfu Petrovnu nisam skoro nikada ni tukao. Jako smo složno živjeli i ona je svagda bila zadovoljna sa mnom. U svih naših sedam godina ja sam se latio korbača samo dva puta (ako se ne priračuna još treći slučaj, koji je uostalom jako dvosmislen): prviput, dva mjeseca nakon naše svadbe, od-

[46] Častan rat.

mah iza dolaska na selo, i evo sada ovaj posljednji slučaj. A vi ste već mislili, da sam ja takva neman, natražnjak, ugnjetavač? He-he... A zbilja, ne sjećate li se vi, Rodione Romanoviču, kako su prije nekoliko godina, još za vrijeme blagotvorne javnosti, osramotili kod nas pred cijelim narodom i u cijeloj literaturi jednog plemića, - zaboravio sam mu prezime! - a on je izmlatio u vagonu neku Njemicu[47], sjećate se? (Onda se još iste godine, čini mi se, pojavio i onaj "Nepristojni postupak Vijeka".[48] (Sjećate li se Egipatskih noći, pa onog javnog čitanja? Crne one oči! Oh, gdje si, zlatno doba naše mladosti!) No, moje je mišljenje dakle ovo: s gospodinom, što je istukao Njemicu, nikako se ne slažem, jer je za ista... kako bih se slagao! Ali ipak moram izjaviti, da se gdjekada nalaze "Njemice", koje te tako jako razdražuju, te mi se čini, da nema ni jednog jedincatog progresiste, koji bi mogao potpuno jamčiti za sebe. S ovog gledišta nije nitko tada razmotrio stvar, a baš ovo je istinski čovječno gledište, zaista je tako!

Kad je to izgovorio, nasmije se Svidrigajlov opet. Raskoljnjikovu je bilo jasno, da je ovo čovjek, koji se na nešto čvrsto odlučio, i jako lukav.

- Vi valjda niste već nekoliko dana govorili ni s kim? - zapita on.

- Skoro da i jest tako. A što: zacijelo se čudite, kako sam ja bistar čovjek.

- Ne, nego se ja tome čudim, što ste vi i suviše bistar čovjek.

- Valjda zato, jer me nije uvrijedila grubost vaših pitanja? Je li? Pa... čemu da budem uvrijeđen? Kako ste me pitali, onako sam vam i odgovarao, - priklopi on sa začudnom prostodušnošću u licu. - Ta ja se zapravo skoro ni za što ne zanimam, boga mi, - nastavi on nekako zamišljeno. - Pogotovo sada nisam ničim zabavljen... Uostalom, volja vas misliti; da vam se ja zbog nekakvih namjera umiljavam, pogotovo gdje imam posla s vašom sestricom, sâm sam vam rekao. Ali ja ću da vam reknem iskreno: jako mi je dosadno! Osobito ova tri dana, tako da sam vam se i obradovao... Nemojte se srditi, Rodione Romanoviču, no vi se meni i sami činite nekako strašno čudnim. Bilo kako bilo, nešto u vama jest, i baš sada, to jest: nije baš u taj čas, nego uopće sada... No, no, neću, neću, nemojte se mrštiti! Ta nisam ja takav medvjed, kako vi mislite.

Raskoljnjikov ga pogleda mrko.

- Vi možda uopće niste medvjed, - reče on. - Meni se dapače čini, da ste vi iz jako dobra društva, ili bar znate prigodice da budete i pristojan čovjek.

- Ta ja se ni za čije mišljenje ne zanimam osobito, - odgovori Svidrigajlov suho i dapače s nešto bahatosti, - zašto dakle ne bih gdjekada bivao i prostakom, kad je pod našim podnebljem tako udobna takva odjeća i... i pogotovo, ako imaš prirođenu sklonost za to, - dometne on i nasmije se opet.

- Ali ja sam čuo, da vi ovdje imate mnogo znanaca. Ta vi ste čovjek, kako se to veli "koji nije bez veza". Što ću vam i čemu ću vam onda ja, ako nemate neke ciljeve?

---

[47] Potkraj 1860. novine su u Rusiji pisale o tome kako je vlastelin Kozljainov pretukao neku građanku iz Rige. Časopis Dostojevskoga Vrijeme napao je reakcionarne novine Sjevernu pčelu koje su branile Kozljainova.

[48] U veljači god. 1861. pojavio se, u Peterburškim Vjedomostima, članak, u kojem je s oduševljenjem opisano, kako je žena činovnika Tomačeva javno čitala Puškinove Egipatske noći. U novinama Vijek P. Vajnberg ismijao je taj članak. U povodu toga objavio je M. Mihajlov u S-S. Peterburškim Vjedomostima feljton: Nepristojni postupak Vijeka, u kome je branio čast Tomačeve, koju je uvrijedio Vajnberg. Ta se tema dugo vremena pretresala u štampi.

- Istinu ste rekli, da ja imam znanaca, - prihvati Svidrigajlov, ne odgovarajući na glavni predmet, - sastajao sam se već s njima; ta već treći dan lunjam; i ja poznajem njih, i oni kao da poznaju mene. Ja sam dabome pristojno odjeven i nisam siromah; prohujala je preko nas i seljačka reforma: šume i livade na poloju, prihoda ne nestaje, ali... neću ja onamo; prije mi je još dodijalo; obilazim već treći dan, nikome se i ne odajem... A to mi je grad! To jest, recite mi, molim vas, kako nam je on nastao? Grad kancelarista i svakojakih seminarista. Jest, mnogo toga ja ovdje nisam primjećivao nekada, prije osam godina, kad sam se ovuda muhao... Jedina se uzdam u anatomiju sada, boga mi!

- U kakvu anatomiju?

- Što se tiče tih klubova, Dussota,[49] pointa vaših, ili, evo još napretka, - no neka bude bez mene, - nastavi on, a pitanje kao da i opet nije primijetio. - Tko ne bi htio da bude varalica u igri?

- A vi ste bili i varalica u igri?

- Kako ne bih bio? Bila nas je cijela družba, najpristojnija, prije osam godina; provodili smo vrijeme; a sve sami, znate, ljudi s manirima, pjesnici, kapitalisti. Uopće su u nas, u ruskom društvu, najbolje manire u onih, koji su bili i na situ i na rešetu, - jeste li vi to primijetili? U to sam se ja sada na selu upustio. Ali mene gotovo strpali u zatvor zbog dugova, Grk neki iz Nježina. Tu se onda namjerila Marfa Petrovna, pocjenkala se i iskupila me za trideset tisuća srebrenjaka. Svega sam dugovao sedamdeset tisuća. Vjenčao se ja s njom zakonitim putem i odmah me odvezla k sebi na selo, kao kakvo blago. Bila je za pet godina starija od mene. Jako me je ljubila. Sedam godina nisam odlazio sa sela. I pazite, za sve to je vrijeme ona čuvala dokument protiv mene, na tuđe ime, na onih trideset tisuća, te da sam ja samo pomislio, da se uzbunim, - odmah bih zapao u klopku! I bi ona učinila! Ta kod žena se sve to slaže jedno s drugim.

- A da ne bješe dokumenta, bi li bili izmakli?

- Ne znam, što da vam reknem. Mene taj dokument nije skoro ni tištao. Nisam htio nikuda ni da idem, a u inozemstvo me je Marfa Petrovna i sama dva puta zvala, kad je vidjela, da se dosađujem. Ali što! U inozemstvo sam ja putovao prije i svagda mi se tamo gadilo. Ništa drugo nego samo zora sviće, zaljev napuljski, more, gledaš, i nekako si nujan. Najmrže mi je, što i zbilja za nečim tuguješ! Ta ljepše je u domaji: tu bar za sve kriviš druge, a sebe pravdaš. Ja bih sada krenuo možda na ekspediciju na sjeverni pol, jer j'ai le vin mauvais,[50] i ne marim ni da pijem, a osim vina mi i ne preostaje ništa drugo. Pokušao sam. A što vele, da će u nedjelju u Jusupovu parku uzletjeti Berg[51] na ogromnom zrakoplovu, pa poziva suputnike uz neku nagradu, je li istina?

- A bi li vi letjeli?

- Ja? Ne bih... tako... - promrmlja Svidrigajlov i kao da se zaista zamislio.

"Pa što on zapravo hoće?" - pomisli Raskoljnjikov.

- Ne, nije meni smetao dokument, - nastavi Svidrigajlov zamišljen, - ja nisam ni sam odlazio sa sela. A bit će i godina dana, kako mi je Marfa Petrovna o imendanu vratila i taj dokument, a kao prid mi poklonila još priličnu svotu novaca. Ta ona je imala čitav kapital. "Vidite, kako ja vjerujem u vas, Arkadije Ivanoviču, - jest, tako je rekla. Vi ne vjeruje-

[49] Vlasnik u ono doba poznatog peterburškog restorana Pointe (rt), mjesto na Jelaginom otoku, gdje su se zabavljali otmjeni Peterburžani.

[50] Tužan sam, kad se napijem.

[51] Berg je bio vlasnik zabavišta koji se zbog reklame proglasio i zrakoplovcem.

te, da je rekla ovako? Ali znate li: ja sam na selu postao pristojnim gazdom; poznaju me u svem okolišu. I knjiga sam naručivao. Isprva mi je Marfa Petrovna povlađivala, ali kasnije se sve bojala, da ću se zaluditi njima.

- Čini mi se, kao da vi jako žalite za Marfom Petrovnom?

- Ja? Možda. Zaista, možda. A zbilja, vjerujete li vi u priviđenja?

- U kakva priviđenja?

- U obična priviđenja, da u kakva!

- A vi vjerujete?

- Pa možda i ne vjerujem, pour vous plaîre...[52] To jest nije da ne...

- Javljaju se dakle?

Svidrigajlov ga pogleda nekako čudno.

- Marfa me Petrovna izvoljava pohađati, - izgovori on, iskrivljujući usta na neki čudni smiješak.

- Kako to: izvoljava pohađati?

- Pa tri puta mi je već dolazila. Prvi sam je put vidio na sam dan pogreba, sat nakon sahrane na groblju. Bilo je to uoči mog puta ovamo. Drugiput prekjuče, na putu, o svanuću, na stanici Maloj Višeri, a trećiput prije dva sata, u stanu, gdje stanujem, u sobi; bio sam sâm.

- Budan?

- Sasvim. Sva tri sam puta bio budan. Dolazi, razgovara se časak i odlazi na vrata; svagda na vrata. Činilo se dapače ko da je čujem.

- Bog bi i znao, zašto sam ja i mislio, da se vama svakako dešava nešto slično! - izrekne iznenada Raskoljnjikov.

A u taj se isti mah i začudi, zašto je to izrekao. Bio je u silnom uzbuđenju.

- Gle-e! Vi ste to pomislili? - zapita Svidrigajlov začuđen. - Zar zbilja? Ta zar ja nisam rekao, da među nama ima neka dodirna točka, a?

- Niste vi to nikada rekli! - odbrusi mu Raskoljnjikov oštro i otresito.

- Nisam rekao?

- Niste!

- Meni se učinilo, da sam rekao. Malo prije, kad sam ušao i vidio, gdje vi ležite zakopljenih očiju, a samo se pričinjate, odmah sam rekao sam sebi: "To i jest onaj!"

- Što je to: onaj? O čemu vi to govorite? - zavikne Raskoljnjikov.

O čemu? Pa zaista i ne znam, o čemu... - promrmlja Svidrigajlov iskreno, a kao da se i sam spleo.

Časak pošute. Gledali su se razrogačenih očiju.

- Sve je to gluparija! - zavikne Raskoljnjikov ljuto. - A što vam govori ona, kad dođe?

- Ona zar? Zamislite, o samim tričarijama, i začudit ćete se čovjeku: mene to i ne srdi. Prvi je put ušla (ja sam, znate, bio sustao: pogrebni obred, so svjatimi upokoj,[53] onda zadušna molitva, daća; naposljetku sam ostao sam u kabinetu, zapalio cigaru, zamislio se),

[52] Da bih vam pružio zadovoljstvo...

[53] Pogrebna pjesma.

ušla na vrata: "Ta vi ste, Arkadije Ivanoviču, danas od posla zaboravili, da u jedaćoj sobi navijete sat". Taj sam sat ja zaista za svih tih sedam godina navijao svake sedmice, a kad bih zaboravio, ona bi me svagda sjećala. Sutradan putujem ja već ovamo. Ušao u rano jutro na kolodvor, noću sam samo malo drijemao, iskrhan sam, oči pospane, naručio kavu, gledam: odjednom sjeda do mene Marfa Petrovna, a u rukama joj igra karata. "Ne bih li vam bacila za put, Arkadije Ivanoviču?" A bila je ona vještakinja u gatanju. Šteta, što nisam pustio, da gata. Uplašio se ja, pobjegao, a uto baš zazvonilo i zvonce. Danas sjedim iza prejadna objeda u gostionici, želudac mi težak, sjedim, pušim, odjednom evo opet Marfe Petrovne, ulazi sva nagizdana, u novoj, svilenoj zelenoj haljini, s jako dugom povlakom: "Zdravo, Arkadije Ivanoviču! Kako vam se sviđa moja haljina? Anjisjka je ne bi sašila." (Anjisjka je vještakinja kod nas na selu, od pređašnje kmetovske porodice, bila je na nauci u Moskvi, ljepuškasta djevojčica.) Stoji, vrti se preda mnom. Ja razmotrim haljinu, onda je jako pozorno pogledam u lice: "Zar vas je volja, Marfa Petrovna, velim, zbog takvih tričarija dolaziti k meni, uznemirivati se?" - "Ah, bože moj, baćuška, ne smijem ni da te bunim više!" Ja joj velim, da je pecnem: "Hoću da se ženim, Marfa Petrovna." - To i odgovara vama, Arkadije Ivanoviču: nije vam na veliku čast, gdje ste istom sahranili ženu i već bi da se ženite. I da ste bar dobro odabrali, ali ja znam, da nećete usrećiti ni nju ni sebe, nego ćete samo nasmijati čestiti svijet." Onda odjurila, a povlakom sve šušti. Takva gluparija, zar nije?

- No vi, uostalom, možda i lažete? - oglasi se Raskoljnjikov.

- Ja rijetko lažem, - odgovori Svidrigajlov zamišljen i kau da nije ni primijetio grubost tog pitanja.

- A prije, pred tim, niste nikada viđali priviđenja?

- Ne-ne, vidio sam, samo jedanput u životu, prije šest godina. Bio kod mene sluga Filjka; tek što smo ga sahranili, ja se zabunio i zaviknuo. "Filjka, lulu!" - a on uđe i ravno će prema stalku, gdje su mi lule. Sjedim i mislim: "To se on meni sveti", jer baš pred smrt njegovu bili smo se ljuto svađali: - "Kako ti smiješ, velim mu, ulaziti k meni s poderanim laktom, - napolje, ništarijo!" Okrenuo se, izišao i nije više dolazio. Nisam onda ni rekao Marfi Petrovnoj. Htjedoh narediti, da mu se služe zadužnice, ali sam se zastidio.

- Otiđite k liječniku.

- To ja i bez vas razumijem, da bolujem, samo ne znam, istina, od čega; po mom sam sudu ja zdraviji od vas pet puta. Nisam ja vas zapitao, vjerujete li vi ili ne vjerujete, da se priviđenja javljaju. Ja sam vas zapitao: vjerujete li vi, da ima priviđenja.

- Ne, nikako ne vjerujem! - zavikne Raskoljnjikov s nekom ljutnjom.

- A kako obično govore? - mrmljao je Svidrigajlov, kao da govori samom sebi, a gledao na stranu i malo nagnuo glavu. - Vele: "Ti si bolestan, ono dakle, što se tebi prikazuje, samo je tlapnja, koja nije zbiljska." Ta u tom nema stroge logike. Priznajem, da se priviđenja javljaju samo bolesnima, ali to dokazuje jedino, da se priviđenja ne mogu drugačije javljati, nego jedino bolesnima, ali ne dokazuje, da njih samih po sebi nema.

- Dabome, da ih nema! - prione Raskoljnjikov razdražen.

- Nema? Vi mislite tako? - nastavi Svidrigajlov, pošto ga je polako promotrio. - A što je onda, ako rasudimo ovako (ded pomozite): "Priviđenja su, da tako reknemo, komadići i odlomci drugih svjetova, njihov začetak. Zdrav ih čovjek, razumije se, ne može ni vidjeti, jer zdrav je čovjek najzemaljskiji čovjek, mora dakle da živi jedino ovdašnjim životom, zbog potpunosti i reda. Ali čim se on razboli, čim se pomrsi normalni zemaljski red u organizmu, odmah se započinje javljati, da može postojati i drugi svijet, a što je čovjek

bolesniji, to je u njega više dodira s drugim svijetom, te kad umre sasvim, onda i prelazi ravno na drugi svijet." O tom sam ja odavno razmišljao. Ako vjerujete u budući život, onda možete i tom mišljenju vjerovati.

- Ja ne vjerujem u budući život, - reče Raskoljnjikov.

Svidrigajlov je sjedio zamišljen.

- A što, ako su ondje samo pauci ili štogod nalik, - reče on odjednom.

"To je luđak", - pomisli Raskoljnjikov.

- Nama se eto vječnost prikazuje vazda kao ideja, koja se ne može razumjeti, kao nešto ogromno, preogromno! A zašto baš ogromno? I odjednom, mjesto svega toga, pomislite, bit će ondje samo jedna sobica, tolika, kolika je seoska kupka, zadimljena, po svim uglovima pauci, i to ti je eto sva vječnost. Znate, meni se sve tako nešto pričinja.

- I zar se vama, zar se vama ne prikazuje ništa utješnije i pravednije! - zavikne Raskoljnjikov s bolesnim čuvstvom.

- Pravednije? A otkud bi znali: možda to i jest pravedno, i da znate, ja bih svakako učinio namjerice ovako, - odgovori Svidrigajlov, nejasno se smješkajući.

Raskoljnjikova poduzme studen, kad je čuo taj nesklapni odgovor. Svidrigajlov digne glavu, uporito ga pogleda i odjednom se rashihoće.

- Ta zamislite vi evo ovo, - zavikne on: - prije pola, sata nismo se još nikad ni vidjeli, smatramo se neprijateljima, među nama je neriješena stvar; mi se okanili te stvari, i gle, u kakvu smo literaturu zašli! Zar nisam dakle rekao istinu, da smo mi na jedno brdo tkani?

- Budite tako dobri, - nastavi Raskoljnjikov razdražen, - molim, izvolite mi što brže objasniti i saopćiti, poradi čega ste vi mene počastili svojim posjetom... i... ja se žurim, nemam kada, hoću da odem od kuće...

- Izvolite, izvolite! Vaša se sestrica, Avdotja Romanovna, udaje za gospodina Lužina, Petra Petroviča?

- Ne bi li se moglo izostaviti svako pitanje o mojoj sestri, da se njeno ime i ne spominje! Ja i ne razumijem, kako se vi usuđujete izgovarati preda mnom njeno ime, ako ste vi zaista Svidrigajlov.

- Ta ja sam zato i došao, da o njoj govorim, kako da je dakle ne spominjem?

- Dobro; govorite, ali brže!

- Ja sam uvjeren, da ste vi o tom gospodinu Lužinu, mom rođaku po ženi, već stvorili mišljenje, ako ste ga bar pola sata gledali ili štogod pouzdano i točno čuli o njem. Nije on par Avdotji Romanovni. Po mom sudu, Avdotja Romanovna u toj stvari žrtvuje jako velikodušno i nepromišljeno sebe za... za svoju obitelj. Po svemu onom, što sam o vama čuo, učinilo mi se da bi vi sami, jako zadovoljni bili, kad bi se ta udaja mogla pokvariti, ali da se interesi ne oštete. Sada pak, gdje sam vas upoznao lično, ja sam o tom i uvjeren.

- Od vas je to jako naivno, oprostite, htjedoh reći: bezobrazno, - reče Raskoljnjikov.

- To jest, time vi velite, da se ja staram za svoj džep. Ne vodite brige, Rodione Romanoviču, kad bih se ja starao za svoju korist, ne bih ja ovako iskreno govorio, ta nisam ja sasvim lud. U tom ću ja vama da otkrijem jednu psihološku neobičnost. Malo prije sam rekao ja, pravdajući svoju ljubav prema Avdotji Romanovnoj, da sam ja i sam bio žrtva. Znajte dakle, da ja sada ne osjećam nikakvu ljubav, n-nikakvu, te mi je to i samom čudno, jer ja sam zaista osjećao nešto...

- Od besposlenosti i pokvarenosti, - prekine ga Raskoljnjikov.

- Zaista, ja sam pokvaren i besposlen čovjek. Uostalom, u vaše su sestrice tolike vrline, da se ni ja ne bih mogao oteti nekom dojmu. Ali sve je to gluparija, kako ja sada vidim i sam.

- Jeste li to odavno primijetili?

- Stao sam primjećivati još prije, ali sam se konačno uvjerio prekjučer, skoro u isti mah, kad sam stigao u Peterburg. Uostalom, još mi je u Moskvi bilo na pameti, kao da ja idem, da steknem ruku Avdotje Romanovne i da budem suparnik gospodinu Lužinu.

- Oprostite, što vas prekidam, ali molim vas, ne biste li mogli skratiti i prijeći ravno na ono, poradi čega ste došli. Ja se žurim, moram od kuće...

- S najvećim veseljem. Kad sam stigao ovamo i odlučio sada, da poduzmem neki... voyage, naumio sam, da unaprijed uredim koješta, što je potrebno. Djeca su mi ostala kod tetke, bogata su, ja im lično ne trebam. A i kakav sam ja otac? Sebi sam uzeo samo ono, što mi je Marfa Petrovna poklonila prije godinu dana. Dosta mi je. Oprostite, odmah ću prijeći na samu stvar. Sada, pred taj voyage, što će se možda i desiti, ja bih da završim i s gospodinom Lužinom. Nije, da ga ja nikako nisam mogao trpjeti, ali je ipak zbog njega i nastala ona moja svađa s Marfom Petrovnom, kad sam doznao, da je sklepala tu svadbu. Želim se sada vašim posredovanjem sastati s Avdotjom Romanovnom, pa da joj pred vama objasnim, prvo, da od gospodina Lužina ne samo da neće imati ni najmanje koristi, nego samo očitu štetu. Onda bih izmolio od nje oproštenje za sve one nedavne neprijatnosti, te zamolio za dozvolu, da joj smijem ponuditi deset tisuća rubalja i ovako joj olakšati raskid s gospodinom Lužinom, raskid, koji ne bl bio, uvjeren sam, mrzak ni njoj, samo ako se desi prilika.

- Ta vi ste zaista, zaista poludjeli! - zavikne Raskoljnjikov, koji se nije toliko ni rasrdio, koliko se zapanjio. - Kako smijete da govorite ovako!

- Ja sam i znao, da ćete se vi uzvikati; ali prvo, iako nisam bogat, ali tih je deset tisuća rubalja slobodnih u mene, to jest, meni nikako, nikako nisu potrebni. Ako ih ne bude primila Avdotja Romanovna, ja ću ih upotrijebiti možda još gluplje. To je jedno. Drugo: savjest je moja sasvim mirna; ja to nudim bez ikakve primisli. Vjerovali vi ili ne vjerovali, kasnije ćete razabrati i vi i Avdotja Romanovna. Sve je u tom, da sam ja zaista prouzrokovao nešto neprilika i neprijatnosti vašoj prepoštovanoj sestrici; iskreno se dakle kajem i srdačno želim, - ne da se otkupim, niti da platim za neprijatnosti, nego da naprosto učinim nešto korisno, poradi toga, jer ja zacijelo nisam stekao povlasticu, da činim jedino zlo. Kad bi u mojoj ponudi bilo i milijunti dio proračunate misli, ne bih ja nudio ovako otvoreno, a ne bih ni nudio samo deset tisuća, kad sam joj tek prije pet nedjelja nudio više. Osim toga ću ja možda vrlo brzo, vrlo brzo uzeti jednu djevojku, te već po tom nestaje svake sumnje, da sam ja išta mislio protiv Avdotje Romanovne. Naposljetku velim, da Avdotja Romanovna, ako se uda za Lužina, prima te iste novce, samo s druge strane... Ta nemojte se srditi, Rodione Romanoviču, prosudite spokojno i hladnokrvno.

Dok je to govorio, bio je sam Svidrigajlov izvanredno hladnokrvan i spokojan.

- Molim vas, da završite, - reče Raskoljnjikov. - To je svakako neoprostivo drsko.

- Nipošto. Ako je tako, onda na ovom svijetu čovjek čovjeku smije samo zlo da čini, a nema nikakva prava, da učini i trunak dobra, sve zbog pustih uobičajenih formalnosti. To je besmislica. Ta da ja na primjer umrem i tu svotu ostavim vašoj sestrici u oporuci, zar bi se ona i onda kratila da primi?

- Može lako biti!

- Ne, nije tako. Uostalom, ako nećete, nemojte, pa neka bude tako. Ali deset je tisuća ipak krasna stvar, u takvom slučaju. Svakako molim, da Avdotji Romanovnoj isporučite, što sam rekao.

- Neću joj isporučiti.

- Onda ću, Rodione Romanoviču, sam ja morati da nastojim, kako bih se sastao s njom, dodijavat ću dakle.

- A ako isporučim, nećete nastojati, da se lično sastanete?

- Ne znam, kako bih vam rekao. Jako bih želio, da se jedanput vidim s njom.

- Ne nadajte se!

- Šteta. Uostalom, vi mene ne znate. Možda ćemo se eto i zbližiti.

- Vi mislite, da ćemo se mi zbližiti?

- A zašto i ne bi? - reče Svidrigajlov, te se nasmiješi, ustane i uzme šešir. - Ja i nisam baš želio, da vam jako dodijavam, te nisam putem ovamo smišljao mnogo, premda me je vaša fizionomija još malo prije, jutros, prenerazila...

- Gdje ste vi mene vidjeli malo prije, jutros? - zapita Raskoljnjikov uznemiren.

- Slučajno... Sve mi se čini, da u vama ima nešto što liči na mene... Ali ne brinite se, nisam ja nametljiv; i s kartaškim sam se varalicama slagao, i knezu Svirbeju, mome dalekom rođaku i velikašu, nisam dodijavao, i o Rafaelovoj sam Madonni znao da napišem gospođi Prilukovoj u album, i s Marlom sam Petrovnom proživio sedam godina, ne odlazeći nikuda, i u kući Vjazemskog na Sijenskom trgu[54] noćivao sam nekada davno, i s Bergom ću možda uzletjeti u balonu.

- No, dobro. A molim, hoćete li skoro na put?

- Na kakav put?

- Pa na taj vaš "voyage"... Ta sami ste rekli.

- Na voyage? Ah, da!... zbilja, spominjao sam vam voyage... No to je opširno pitanje... Ali kad biste samo znali, što vi pitate, - dometne on i odjednom se nasmije glasno, kratko. - Možda ću se ja, mjesto da krenem na voyage, oženiti; mene žene.

- Ovdje?

- Da.

- Kad brže?

- No s Avdotjom bih Romanovnom jako želio da se sastanem jedanput. Ozbiljno molim. No, do viđenja... ah, da! Gle, što sam zaboravio! Isporučite, Rodione Romanoviču, sestrici, da joj je Marfa Petrovna u oporuci ostavila tri tisuće, to je cijela istina. Marfa je Petrovna sedmicu dana prije smrti odredila sve u mojoj prisutnosti. Za dvije, tri sedmice može Avdotja Romanovna dobiti novce.

- Govorite li istinu?

- Istinu. Isporučite! No, sluga sam! Ta ja sam tu sasvim blizu vas.

Kad je Svidrigajlov izlazio, sukobi se na vratima s Razumihinom.

[54] Prenoćište za sirotinju.

II

Bilo je skoro već osam sati; oba se požure Bakaljejevljevoj kući, da stignu onamo prije Lužina.

- A tko je to bio? - zapita Razumihin, čim iziđoše na ulicu.

- To je bio Svidrigajlov, onaj vlastelin, što je uvrijedio moju sestru, kad je kod njih bila guvernanta. Zbog njegova ljubavnog napastovanja i otišla je od njih, otjerala ju je žena njegova, Marfa Petrovna. Ta je Marfa Petrovna molila kasnije Dunju za oproštenje, a sada je iznenada umrla. O njoj smo ono maločas govorili. Ne znam, zašto, ali ja se jako bojim tog čovjeka. Doputovao je odmah nakon ženine sahrane. Jako je čudan i odlučio se na nešto... Kao da on nešto zna. Od njega treba čuvati Dunju... eto, to sam ti i htio reći, čuješ?

- Čuvati! A što on može Avdotji Romanovnoj? Ali hvala ti, Rođa, što mi ovako govoriš... Čuvat ćemo, čuvat ćemo!... Gdje stanuje on?

- Ne znam.

- Zašto ga nisi zapitao? Eh, šteta! Uostalom doznat ću!

- Jesi li ga ti vidio? - zapita Raskoljnjikov nakon kratke šutnje.

- Pa jesam, uočio sam ga; valjano sam ga uočio.

- Jesi li ga dobro vidio? Jasno vidio? - prione Raskoljnjikov.

- Pa jesam, jasno ga se sjećam; poznat ću ga između tisuće, pamtim ja lica.

Opet pošutje.

- Hm!... to ti je... - promrmlja Raskoljnjikov, - jer da znaš... ja sam pomislio... sve mi se čini... da je to možda i fantazija.

- Ta o čemu ti to govoriš? Ja tebe ne razumijem valjano.

- Eto, svi vi govorite, - nastavi Raskoljnjikov i naceri usta na smiješak, - da sam ja lud, meni se sada i učinilo, da sam ja zaista možda lud, te sam vidio samo utvaru.

- Ta što ti to govoriš?

- Tko bi i znao! Možda sam i ja zbilja lud i možda je sve, što je bilo ovih dana, samo uobraženje...

- Eh, Rođa, opet su te uzrujali!... Što je govorio, zašto je došao?

Raskoljnjikov ne odgovori. Razumihin porazmisli trenutak.

- Slušaj dakle moj izvještaj, - započne on. - Ja sam bio svratio k tebi, ti si spavao. Onda smo ručali, a zatim sam otišao k Porfiriju. Zamjotov je vazda kod njega. Htjedoh započeti, ali nije ništa upalilo. Nikako nisam mogao da zavedem razgovor, kako treba. Oni kao da ne razumiju ili neće da razumiju, no ne bune se ni najmanje. Odveo sam Porfirija do prozora i stao mu govoriti, ali opet nije ispalo, kako treba: on gleda u stranu, a ja gledam u stranu. Naposljetku sam mu pred lice digao pesnicu i rekao, da ću ga smlaviti, rođački. On me samo pogleda. Ja pljunuh i otiđoh, to ti je sve. Jako glupo. Sa Zamjotovom nisam progovorio ni riječi. Samo vidiš: mislio sam da sam sve pokvario, ali kad sam silazio niz stube sinula mi jedna misao i razdragala me: čemu se i upinjemo ja i ti? Kad bi postojala

opasnost, ili nešto drugo, onda hajdede! A što i da se brineš? Ne tiče te se, pa pljuni na njih; ismijat ćemo ih kasnije, a ja bih njih na tvom mjestu još i mistificirao. I tako će se sami stidjeti nakon toga. Ni brige te: kasnije ih možemo i namlatiti, a sada ćemo im se narugati.

- Pa dabome! - odgovori Raskoljnjikov.

"A što ćeš ti sutra reći?" - pomisli on u sebi. Začudo, sve dosad mu nije još ni jedanput pala na pamet misao: "Što će pomisliti Razumihin, kad dozna?" Kad je pomislio to, Raskoljnjikov upre pogled u njega. A Razumihinov ga izvještaj o posjetu kod Porfirija sada interesirao jako malo: koliko je toga odonda nestalo, i koliko se pojavilo!...

Na hodniku sretnu Lužina; došao je točno u osam sati i tražio sobu, tako da su sva trojica ušla zajedno, ali se nisu ni pogledali, ni pozdravili. Mladići uđu prvi, a Petar Petrovič zadrži se zbog pristojnosti malo u predsoblju, svlačeći ogrtač. Puljherija Aleksandrovna odmah iziđe da ga dočeka na vratima, Dunja se pozdravljala s bratom.

Petar Petrovič uđe i prilično se ljubazno, ali i pretjerano uljudno pokloni damama. Činilo se uostalom, kao da se malo smeo i još se nije snašao. Puljherija se Aleksandrovna također nešto zbuni, ali onda brže posadi svu trojicu za okrugli sto, na kojem vri samovar. Dunja se i Lužin smjeste sučelice, s obje strane stola. Razumihin i Raskoljnjikov sjednu nasuprot Puljherije Aleksandrovne, Razumihin bliže Lužinu, a Raskoljnjikov do sestre.

Nastane na časak šutnja. Petar Petrovič bez ikakve hitnje izvadi batistani rubac, od kojega zamiriše parfum, i usekne se kao čovjek, koji je pošten doduše, ali ipak nešto povrijeđen u svom dostojanstvu, te je čvrsto odlučio, da će zaiskati razjašnjenje. Još u predsoblju mu je pala na pamet misao, da i ne skida ogrtač, nego da ode, pa da tim strogo i uvjerljivo kazni obadvije dame, i da one odmah sve osjete. Ali se nije odlučio. Usto nije volio neizvjesnost, a tu treba objasniti: ako je tako očito prkršen njegov nalog, mora da je nešto posrijedi, najbolje je dakle ponajprije doznati, a kazni će svagda biti vremena, osim toga je i u njegovim rukama.

- Nadam se, sretno ste doputovali, - obrati se on službeno Puljheriji Aleksandrovnoj.

- Hvala bogu, Petre Petroviču.

- Jako prijatno. Ni Avdotja se Romanovna nije umorila?

- Ja sam mlada i jaka, ne umaram se, a mami je vrlo teško bilo, - odgovori Dunječka.

- Što ćemo; naši su nacionalni putevi jako dugi. Velika je tako zvana "majčica Rusija"... Ali ja, koliko sam god želio, nisam mogao jučer da pohitim i da vas dočekam. Ali mislim ipak, da je sve prošlo bez osobite neprilike?

- Ah, nije, Petre Petroviču, mi smo bile sasvim klonule, - izjavi brže Puljherija Aleksandrovna s osobitom intonacijom, - te da nam nije sam bog valjda poslao jučer Dmitrija Prokofjiča, mi bismo naprosto bile propale. Evo, Dmitrij Prokofjič Razumihin, - dometne ona, predstavljajući ga Lužinu.

- Molim, bio sam već tako sretan... jučer, - promrmlja Lužin, te neprijazno zirne na Razumihina, a onda se namršti i zašuti.

Petar je Petrovič bio očevidno od onih ljudi, što su izvanredno ljubazni u društvu i jako iziskuju ljubaznost, ali čim nije nešto po njihovoj volji, odmah gube sva svoja svojstva, te su naličniji na vreću brašna, nego na neusiljene kavalire, koji razveseljuju ljude. Svi zašute opet: Raskoljnjikov mukom muči, Avdotja Romanovna neće prije vremena da prekida šutnju. Razumihin ne zna, što bi govorio, tako da se Puljherija Aleksandrovna opet usplahirila.

- Marfa je Petrovna umrla, jeste čuli? - započne ona, laćajući se svog glavnog sredstva.

- Kako ne bih čuo, čuo sam. Čim se pročulo, obaviješten sam, a sada sam evo došao i još vam javljam, da je Arkadij Svidrigajlov odmah iza ženine sahrane otputovao brže u Peterburg. Tako je bar po najtočnijim vijestima, što sam ih ja dobio.

- U Peterburg? Ovamo? - zapita Dunječka uzbuđena i zgleda se s majkom.

- Jest, a razumjet ćete, da to nije bez cilja, čim uočite, kako je brže bolje otputovao i kakve su prilike uopće tome prethodile.

- Bože! Zar on ni tu neće pustiti Dunječku na miru? - uzvikne Puljherija Aleksandrovna.

- Meni se čini, da ne trebate ni radi čega da se uznemirujete ni vi ni Avdotja Romanovna, dabome, ako sami ne biste htjeli imati kakve veze s njim. Što se mene tiče, ja pazim, a sada tražim, gdje stanuje...

- Ah, Petre Petroviču, vi mi nećete ni povjerovati, koliko ste me uplašili sada! - nastavi Puljherija Aleksandrovna. - Ja sam ga samo dva puta vidjela i on mi se učinio užasnim, užasnim! Ja sam uvjerena, da je on skrivio smrt pokojne Marfe Petrovne.

- Što se toga tiče, ne može se stvoriti zaključak. Ja imam točnih vijesti. Ne poričem, da je on možda pripomogao ubrzanom toku stvari, da tako reknem, moralnim dojmom uvrede; no što se tiče vladanja i uopće moralne karakteristike toga lica, ja se slažem s vama. Ne znam, da li je on sada bogat i što mu je zapravo ostavila Marfa Petrovna; to ću ja doznati u najkraćem roku; ali ovdje u Peterburgu on će se dabome latiti starog posla, ako bude imao imalo novčanih sredstava. To je od svih ljudi toga roda najpokvareniji čovjek, koji se zaglibio u opačinama! Imam priličnog razloga da smatram, kako je Marfa Petrovna, koja ga je po nesreći zavoljela i iskupila prije osam godina iz dugova, pomogla njemu još i na drugi način: jedino njenim je nastojanjem i žrtvama zabašuren u samom začetku kriminalni slučaj, s primjesom zvjerskog, i tako da reknem fantastičnog zločina, za koji se vrlo lako mogao odšetati u Sibiriju. Evo, kakav je on čovjek, ako želite znati.

- Ah, bože! - uzvikne Puljherija Aleksandrovna.

Raskoljnjikov je pozorno slušao.

- Govorite li vi istinu, da ste o tom pouzdano obaviješteni? - zapita Dunja, prianjajući odrešito.

- Ja vam govorim samo ono, što mi je povjerila pokojna Marfa Petrovna. Moram primijetiti, da je s pravničkog gledišta stvar ta jako tamna. Ovdje je živjela, a čini se, da i sada živi, neka Rösslich, tuđinka i usto još mala lihvarka, koja se bavi još i drugim poslovima. S tom je Rösslichovicom gospodin Svidrigajlov odavno bio u nekoj veoma tijesnoj i tajnovitoj vezi. Kod nje je živjela daleka rođakinja, nećakinja; čini mi se, gluhonijema djevojčica od petnaest godina, ili čak i od četrnaest; nju je ta Rösslichovica silno mrzila i za svaki zalogaj prekoravala, pa i nečovječno je tukla. Jednog je dana nađena na tavanu obješena. Smatrali su, da je samoubojstvo. Iza običnih procedura stvar se i završi na tome, ali kasnije stigne prijava, da je dijete... ljuto ucvilio Svidrigajlov. Sve je to doduše bilo tamno, a prijavila je opet druga Njemica, zloglasna žena, kojoj nisu vjerovali, naposljetku nije zapravo ni bilo prijave, jer se za to postarala Marfa Petrovna i njeni novci; sve je ostalo na prepričavanju. Ali i to je pričanje mnogo značilo. Vi ste dabome, Avdotja Romanovna, čuli kod njih i za onu zgodu sa slugom Filipom, što je umro od mučenja, prije šest godina, za vrijeme kmetstva.

- Ja sam baš protivno čula, da se taj Filip sam objesio.

- Tako i jest, ali prisilio ga je, ili da bolje reknem, nagnao ga na nasilnu smrt neprekidni sistem proganjanja i dodijavanja gospodina Svidrigajlova.

- Ja to ne znam, - odgovori Dunja suho, - ja sam čula jedino neku jako čudnu priču, da je taj Filip bio nekakav hipohondar, neki domaći filozof, koji se "zaludio knjigama", kako su ljudi govorili, a objesio se više zbog toga, što mu se gospodin Svidrigajlov podrugivao, nego što ga je tukao. Za moga je vremena on dobro postupao sa slugama, te su ga voljeli, premda su zaista njega krivili za Filipovu smrt.

- Ja vidim, Avdotja Romanovna, vi ste odjednom voljni da njega pravdate, - primijeti Lužin, i naceri usta na dvoličan smiješak. - On je zaista lukav čovjek i zamaman za dame, kao što se vidi na tužnom primjeru Marfe Petrovne, koja je tako neobično umrla. Ja sam samo s obzirom na njegove nove pokušaje, do kojih će svakako doći, htio savjetom da poslužim vama i vašoj mami. Što se pak mene tiče, ja sam tvrdo uvjeren, da će taj čovjek svakako iščeznuti opet u dužničkom zatvoru. Marfa je Petrovna mislila na djecu, te nije naravno ni sanjala, da bi išta zapisala njemu, pa ako mu je i ostavila štogod, bit će samo najpotrebnije, malovrijedno, ništavo, te neće doteći ni za godinu dana čovjeku njegovih navika.

- Molim vas, Petre Petroviču, - reče Dunja, - prestanite o gospodinu Svidrigajlovu. Mene to boli.

- Maločas je on bio kod mene, - progovori iznenada Raskoljnjikov, prekidajući po prvi-put ćutnju.

Sa svih se strana začuju uzvici. Svi se okrenu k njemu. Uzruja se i Petar Petrovič.

- Prije pola sata, dok sam spavao, ušao on, probudio me i predstavio mi se, - nastavi Raskoljnjikov. - Bio je prilično neusiljen i veseo, te se pouzdano nada, da ćemo se ja i on zbližiti. Među inim, usrdno moli i traži, da bi se sastao s tobom, Dunja, a mene moli, da bih mu bio posrednik pri tom sastanku. On bi da ti nešto ponudi; meni je rekao, što. Osim toga me je pouzdano izvijestio, da je Marfa Petrovna sedmicu dana prije smrti zapisala tebi, Dunja, tri tisuće rubalja, a te novce možeš dobiti vrlo brzo.

- Hvala bogu! - klikne Puljherija Aleksandrovna i prekrsti se. - Moli se za nju, Dunja, moli se!

- To je cijela istina, - izleti Lužinu.

- No, no, a što je dalje? - požurivala ga je Dunječka.

- Onda je rekao, da nije bogat, a sav imetak dobivaju djeca, koja su sada kod tetke. Onda, da se nastanio negdje nedaleko od mene, ali gdje, ne znam, nisam pitao...

- Ali što bi, što bi on da ponudi Dunječki? - zapita zaplašena Puljherija Aleksandrovna. - Je li to rekao?

- Jest, rekao mi je.

- Što je dakle?

- Reći ću kasnije.

Raskoljnjikov zašuti i prihvati se svog čaja.

Petar Petrovič izvadi sat i pogleda.

- Moram za poslom, te vam neću smetati, - dometne on nekako pogođen i poče ustajati.

- Ostanite, Petre Petroviču, - reče Dunja, - ta vi ste kanili ovdje provesti veče. A vi ste i sami pisali, da se o nečem želite razgovarati s mamom.

- Istina je, Avdotja Romanovna, - izgovori Petar Petrovič otržito, te sjedne opet na trenutak, ali šešir ne ispusti iz ruku, - ja sam se zaista želio objasniti i s vama i s prepoštovanom majkom vašom, i to zbog veoma važnih stvari. Ali kao što vaš brat ne može preda

mnom da govori o ponudama gospodina Svidrigajlova, tako ne želim i ne mogu ni ja da se objašnjavam... pred drugima... zbog nekih veoma i veoma važnih stvari. Usto nije ispunjena glavna, svesrdna molba moja...

Lužin udesi gorko lice i zašuti dostojanstveno.

- Vaša molba, da moga brata ne bude na našem sastanku, nije ispunjena jedino zato, jer sam ja to iziskivala, - reče Dunja. Vi pišete, da vas je brat uvrijedio; ja mislim, da to treba odmah razjasniti, pa se morate pomiriti. A ako vas je Rođa zaista uvrijedio, to on i m o r a i z a m o l i t će vas za oproštenje.

Petar Petrovič odmah se ojunači.

- Ima nekih uvreda, Avdotja Romanovna, koje se uza svu dobru volju ne mogu zaboraviti. Svemu ima granica, koju je opasno prekoračiti, jer kad je prekoračiš, ne možeš više natrag.

Ja vam nisam govorila zapravo o tome, Petre Petroviču, - prekine ga Dunja nešto nestrpljivo. - Shvatite, da sva naša budućnost stoji sada do toga, hoće li se sve to razjasniti i urediti što brže, ili neće. Ja vam iskreno i otvoreno velim, da ne mogu drugačije gledati na to, pa ako vam je iole stalo do mene, cijela se ta priča mora završiti, makar i teškom mukom. I opet vam velim: ako je brat kriv, on će vas zamoliti za oproštenje.

- Čudim vam se, Avdotja Romanovna, da vi ovako zamećete pitanje, - razdraživao se Lužin sve jače te jače. - Ako ja vas cijenim, pa da tako reknem, i obožavam, mogu ja u isti mah i da nikako ne volim nekog od vaše svojte. Ja želim, da me usrećite svojom rukom, ali ne mogu da primim na sebe obveze, koje se ne slažu...

- Ah, okanite se sve te osjetljivosti, Petre Petroviču, - prekine ga Dunja žestoko, - i budite onako uman i plemenit čovjek, kakvim sam vas svagda smatrala i hoću da vas smatram. Ja sam obećala, da ću poći za vas, ja sam vaša zaručnica; pouzdajte se u toj stvari u mene i vjerujte, ja ću znati da presudim nepristrano. Što se ja laćam sudačke uloge, to je isto toliko iznenađenje za moga brata, kao i za vas. Kad sam ga pozvala danas, nakon vašeg pisma, da svakako dođe na naš sastanak, nisam mu ništa rekla o tom, što kanim. Shvatite, da ja moram, ako se vi ne pomirite, birati između vas dvojice: ili vi, ili on. Takvo je pitanje i s vaše strane i s njegove. Ja neću i ne smijem da se prevarim u izboru. Vama za volju moram raskrstiti s bratom; bratu za volju moram raskrstiti s vama. Ja hoću i mogu sada da doznam točno; je li on meni brat? A o vama: jesam li vam draga, cijenite li vi mene, da li vi možete biti moj muž?

- Avdotja Romanovna, - progovori Lužin i uzvrpolji se. - vaše riječi su i suviše značajne za mene, ili da još više reknem, vrijeđaju dapače, kad pomislim, u kakvom se odnosu prema vama imam čast nalaziti. Da i ne spominjem, kako vi uvredljivo i čudno izjednačujete mene sa... nadutim mladićem, vi svojim riječima dopuštate, da bi mogli i prekršiti svoje obećanje. Vi velite: "Ili vi, ili on", tim samim kazujete dakle, koliko ja za vas malo značim... ja ne mogu da to dopustim uz ove odnose i... obveze... koje postoje među nama.

- Kako to! - plane Dunja. - Ja vaš interes izjednačujem sa svim, što mi je dosad bilo dragocjeno u životu, što je dosad predstavljalo s a v moj život, a vi se odjednom vrijeđate poradi toga, što vas ja cijenim m a l o !

Raskoljnjikov se nasmiješi šuteći, zajedljivo, Razumihin protrne sav; ali Petru Petroviču ne bude odgovor po volji, nego je svakom riječju postajao svadljivijim i razdražljivijim, kao da mu to počinje goditi.

- Ljubav za budućeg suputnika u životu; za muža, treba da nadvisuje ljubav prema bratu, - izgovori on poučljivo, - a ja svakako ne mogu biti uporeñen... Premda sam ja malo prije odlučno izjavio, da vam pred bratom ne želim i ne mogu saopćiti sve, poradi čega sam došao, ipak sam se ja nakan obratiti sada poštovanoj vašoj majci, da objasnim jednu veoma važnu i za mene osjetljivu stvar, jer je to prijeka potreba. Sin je vaš - obrati se on Puljheriji Aleksandrovni - jučer pred Rasudkinom (ili... čini mi se da je tako, oprostite, zaboravio sam vam prezime, pokloni se on ljubazno Razumihinu), uvrijedio mene, izopačujući misao moju, što sam vam saopćio tada u privatnom razgovoru, za kavom, to jest, da je po mom sudu probitačnije mužu, da uzme siromašnu djevojku, koja je već iskusila jad u životu, nego li onu, koja je živjela u obilju, jer to koristi moralu. Vaš je sin namjerice pretjerao značenje mojih riječi do nesklapnosti, te me obijedio pakosnim nakanama, a ja vidim, da je on to zasnovao na temelju vaše vlastite korespondencije. Bit ću sretan, Puljherija Aleksandrovna, ako me budete mogli uvjeriti o protivnom i time znatno umiriti. Recite mi, kojim ste riječima javili u pismu svom Rodionu Romanoviču ono, što sam rekao?

- Ja se ne sjećam, - zbunila se Puljherija Aleksandrovna, - javila sam mu onako, kako sam sama razumjela. Ne znam, kako vam je kazao Rođa... Možda je on nešto pretjerao...

- Da mu niste udahnuli, ne bi ni mogao pretjerivati.

- Petre Petroviču, - izgovori Puljherija Aleksandrovna dostojanstveno, - da nismo jako zamjerili na vašim riječima, dokaz je evo taj, što smo o v d j e .

- Dobro je, mama! - povladi joj Dunja.

- I to sam dakle skrivio ja! - uvrijedi se Lužin.

- Vi eto, Petre Petroviču, vazda krivite Rodiona, a i sami ste malo prije o njemu napisali u pismu neistinu, - dometne Puljherija Aleksandrovna, koja se ohrabrila.

- Ja se ne sjećam, da sam napisao ikakvu neistinu.

- Vi ste napisali, - progovori oštro Raskoljnjikov, ne obraćajući se Lužinu, - da ja jučer nisam dao novce udovici onog pregaženog, kako je zaista bilo, nego njegovoj kćeri, koju ja do jučer nisam nikad ni vidio. Vi ste to napisali, da mene zavadite s mojima, i zato ste dometnuli još nekoliko gadnih riječi o vladanju te djevojke, koju i ne znate. Sve je to spletka i podlost.

- Oprostite, gospodine, - odgovori Lužin, drščući od bijesa, - ja sam se u svom pismu bavio vašim svojstvima i postupcima jedino zato, jer su me vaša sestra i majka zamolile, da opišem njima: kakvim mi se činite i kako ste me se dojmili? Što se tiče onog spomenutog u mom pismu, to mi nañite i jedan neistinit redak, to jest, da niste spiskali novce i da u onoj obitelji, nesretnoj doduše, nije bilo nepoštenih lica?

- Po mom sudu niste vi sa svim svojim vrlinama vrijedni ni maloga prsta te nesretne djevojke, na koju se nabacujete kamenom.

- Vi bi se dakle odlučili i na to, da nju uvedete u društvo vaše majke i sestre?

- Ako vas je volja znati, ja sam to već i učinio. Posadio sam je danas do mame i Dunje.

- Rođa! - zavikne Puljherija Aleksandrovna.

Dunječka se zacrveni; Razumihin se namršti. Lužin se nasmiješi pakosno i prezirno.

- Izvolite sami vidjeti, Avdotja Romanovna, - reče on, - može li tu biti sloge? Nadam se sada, da je ta stvar svršena i razjašnjena za sve vijeke. Ja odlazim, da ne smetam dalje prijatnom obiteljskom sastanku i saopćivanju tajni. No na odlasku sam slobodan primijetiti i ponadati se, da ću odsad biti jamačno oslobođen ovakvih sastanaka, i tako da rek-

nem, kompromisa. Za ovo molim osobito vas, vrlo poštovana Puljherija Aleksandrovna, pogotovo gdje je moje pismo bilo upravljeno vama, a nikom drugom.

Puljherija se Aleksandrovna malo uvrijedi.

- Vi nas, Petre Petroviču, nekako već sasvim podvrgavate pod svoju vlast. Dunja vam je rekla uzrok, zbog čega vaša želja nije ispunjena: u nje su bile dobre nakane. A vi i pišete meni, kao da mi naređujete. Zar mi moramo svaku vašu želju smatrati za zapovijest? Ja vam nasuprot velim, vi bi baš sada morali biti nježni i obzirni prema nama, jer smo sve ostavile i došle ovamo, uzdajući se u vas, mi smo dakle i onako skoro već u vašoj vlasti.

- Nije sasvim tako. Puljherija Aleksandrovna, osobito sada, gdje vam je javljeno zaviještanje Marfe Petrovne od tri tisuće, što vam je zacijelo došlo u dobar čas, kako sudim po novom tonu, kojim ste počeli govoriti sa mnom, - priklopi on ujedljivo.

- Po ovoj se primjedbi može zaista suditi, da ste vi računali na našu bespomoćnost, - ražesti se Dunja.

- Sada bar ne mogu tako računati, a pogotovo ne želim da smetam priopćivanju tajnih ponuda Arkadija Ivanoviča Svidrigajlova, na koje je on ovlastio vašega brata, i koje, kako vidim, imaju za vas veliko, možda i vrlo prijatno značenje.

- Ah, bože moj! - zavikne Puljherija Aleksandrovna.

Razumihin se uzvrckao na stolici.

- I ti se ne stidiš, sestro? - zapita Raskoljnjikov.

- Stidim se, Rođa, - odgovori Dunja, - Petre Petroviču, odlazite! - obrati se ona njemu, sva blijeda od gnjeva.

Petar Petrovič kao da nije nipošto očekivao takav konac. Suviše se uzdao u sebe, u svoju vlast i u bespomoćnost svojih žrtava. Ne povjeruje on ni sada. Problijedi, a usne mu zadršću.

- Avdotja Romanovna, ako ja sada izađem na ta vrata, s ovakvom poputnicom, onda znajte, da se nikada više neću vratiti. Razmislite čestito! Moja je riječ čvrsta.

- Kakva je to bezobraština! - zavikne Dunja, ustajući naglo. - Pa ja i ne želim, da se vi vratite!

- Što! Dakle ta-a-ko! - zavikne Lužin, koji sve do posljednjega časa nije nikako vjerovao u ovakav rasplet, pa se zato zbunio sasvim. - Dakle tako! No, znate li vi, Avdotja Romanovna, da bih ja mogao i prosvjedovati?

- Kakvo vi imate pravo, da ovako govorite s njom! - žestoko se zauzme za nju Puljherija Aleksandrovna. - Što imate vi da prosvjedujete? I kakva su vaša prava? Zar ću ja vama, ovakvom čovjeku, dati moju Dunju? Odlazite, ostavite nas sasvim! Mi smo same krive, što smo pristale na nepravednu stvar, a najkrivlja sam ja...

- No vi ste, Puljherija Aleksandrovna, - žestio se i bjesnio Lužin, - vezali mene riječju, koju ste dali, a sada se nje odričete... i, i naposljetku, ja sam, da tako reknem, naveden time na troškove...

Ta je preuzetnost toliko priličila karakteru Petra Petroviča, da se Raskoljnjikov, koji je blijedio od gnjeva i od muke, kako bi gnjev suzdržao, nije mogao dulje suspreći, te prasnuo u smijeh. No Puljherija Aleksandrovna plane od bijesa.

- Na troškove? Na kakve to troškove? Vi valjda govorite o našem kovčegu? Ta njega vam je kondukter besplatno dovezao. Bože moj, mi smo vas vezale! Ta shvatite, Petre Petroviču, vi ste nama svezali i ruke i noge, a nismo mi svezale vas!

- Dosta je, mama, ta dosta je! - molila ju je Avdotja Romanovna. - Petre Petroviču, budite tako dobri, te otiđite!

- Otići ću, ali još jednu, posljednju riječ! - izgovori on, a nije skoro ni mogao vladati više sobom. - Vaša je mama, čini mi se, sasvim zaboravila, da sam odlučio uzeti vas, da tako reknem, nakon onoga govorkanja po gradu, što se o vašoj časti raznijelo po cijelom okolišu. Ja nisam mario za javno mišljenje o vama, nego sam uspostavio vaš dobar glas, te bih se zbog toga mogao naravno još i kako nadati uzvratu i čak tražiti zahvalnost vašu... I sada je istom puklo meni pred očima! Vidim i sam, da sam se možda i suviše prenaglio, što nisam mario za javno mišljenje...

- Ta zar se njemu ne može doskočiti! - zavikne Razumihin, skačući sa stolice i već spreman, da razračuna s njim.

- Vi ste podlac i zlobnik! - reče mu Dunja.

- Ni riječi! Ni makli da se niste! - zavikne Raskoljnjikov, zadržavajući Razumihina, a onda priđe Lužinu sasvim blizu. - Izvolite otići! - reče mu tiho i otržito, - i ni riječi više, jer inače...

Petar Petrovič ga je nekoliko časaka gledao blijeda lica, nacerena od bijesa, onda se okrene, iziđe, i teško da je itko toliko jako u srcu mrzio, kao što je ovaj mrzio sada Raskoljnjikova. Njega je, njega je jedinoga okrivio za sve. Začudo, i kad je već silazio niz stube, zamišljao je, da stvar možda još nije sasvim izgubljena, a što se tiče samih dama, "još i kako" bi se mogla popraviti.

III

Najglavnije je bilo, da se on sve do posljednjega časa nije ni nadao ovakvom raspletu. Junačio je sebe do krajnosti i nije ni mislio, da bi se te dvije siromašne i nezaštićene žene mogle izbaviti iz njegove vlasti. Tu mu je vjeru mnogo podržavala taština i onaj stepen samopouzdanja, što se bolje može okrstiti zaljubljenošću u samog sebe. U Petra Petroviča, koji se je probio iz siromaštine, bila je bolesna navika, da uživa u samom sebi, te je silno cijenio svoj um i sposobnosti, a gdjekada nasamo nije mogao da se nagleda svog lica u ogledalu. No više od svega na svijetu volio je i cijenio svoje novce, stečene trudom i kojekakvim načinom: novci su ga izjednačivali sa svim, što je bilo iznad njega.

Kad je on sada s gorčinom spomenuo Dunji, kako se bio odlučio, da je uzme uza sav loši glas, što se pronosio o njoj, govorio je Petar Petrovič sasvim iskreno, te se dapače i duboko zgražao nad tolikom "crnom nezahvalnošću". A ipak je onda, kada je prosio Dunju, potpuno uvjeren bio, da su to gadne spletke, koje je javno pobila sama Marfa Petrovna, a i sav ih je grad odavno napustio, te je vatreno branio Dunju. Pa ni sada on ne bi porekao, da je sve to znao već i tada. A ipak je, uza sve to, jako cijenio svoju odlučnost, da Dunju uzvisi na sebi ravan položaj, te je to smatrao velikim djelom. Kad je maločas prekorio Dunju za to, prekorio je svoju tajnu, omiljenu misao, u kojoj je već često uživao, te nije mogao ni da razumije, kako ne uživaju i drugi u velikom djelu njegovu. Kad je ono posjetio Raskoljnjikova, ušao je s čuvstvom dobrotvora, koji se sprema, da požanje plodove i da sasluša preslatke komplimente. A sada je, silazeći niz stube, smatrao sebe dabome do krajnosti uvriđenim čovjekom, kome nije iskazana dužna zahvalnost.

Dunja je njemu bila upravo prijeko potrebna; nije mogao ni zamisliti, da bi je se mogao odreći. Odavno je već, već nekoliko godina, sa slašću sanjao o ženidbi, ali je samo zgrtao novce i čekao. Zanosio se sasvim potajice mišlju o kreposnoj, siromašnoj djevojci (svakako siromašnoj), jako mlađahnoj, jako ljepušnoj, plemenitoj i naobraženoj, jako zaplašenoj, koja je iskusila mnogu nesreću, i koja bi sasvim ponikla pred njim, o takvoj djevojci, koja bi ga za svega života smatrala svojim spasenjem, te bi zamirala pred njim, pokoravala se, divila se njemu i samo njemu jedinom. Koliko bi prizora, koliko slatkih prigoda zamišljao u pameti o toj zamamnoj, živoj temi, kad bi se u samoći odmarao od poslova! I eto mu se sanjarija tolikih godina skoro ostvarila: krasota i obrazovanost Avdotje Romanovne zapanjile ga, a bezizlazan položaj njen podjario ga do krajnosti. Tu se ukazivalo nešto još i više, nego što je sanjao: javila se ponosna djevojka, značajna, čestita, obrazovanija i uljuđenija od njega (on je to osjećao), i eto takvo će biće biti ropski zahvalno njemu, dokle god živi, za veliko djelo njegovo, te će u štovanju zamirati pred njim, a on će vladati neograničeno i potpuno!... Baš onda je bio nakon duga smišljanja i skanjivanja odlučio konačno, da promijeni karijeru i da stupi u prostraniji krug djelatnosti, a ujedno da prijeđe malo po malo u više društvo, na koje je odavno već pomamno pomišljao... Sve u sve, on se odluči, da pokuša otići u Peterburg. Znao je, da se pomoću žena "još i kako" mnogo može polučiti. Omama dražesne, čestite, obrazovane žene mogla bi divno ukrasiti njegov put, privući k njemu, steći mu aureolu... i eto sve se srušilo! Taj sada nenadani, neugodni raskid djelovao je na njega kao grom. To je neka neugodna lakrdija, besmislica! Samo se malo razjunačio, nije dospio ni da se izjasni, našalio se jedino, zanio se, a završilo se ovako ozbiljno! Naposljetku, ta on je na svoj način i ljubio Dunju, vladao je njome već u svojim sanjama - i odjednom!... Ne! Sutra, odmah sutra mora sve to uspostaviti, izliječiti, ispraviti, a glavno - uništiti onoga uznošljivoga zelenaša, derana, što je sve skrivio. Bolno ga čuvstvo zaokupi, kad se, opet kao preko volje, sjetio Razumihina... uostalom, u tom se nabrzo umiri: "Koješta! Zar takvog da uporedi s njim!" Ali nekog se zaista bojao, - Svidrigajlova. U jednu riječ, mnogo će biti okapanja. ----------

---

Ne, ja sam, ja sam najkrivlja od svih, - govorila je Dunječka, grleći i ljubeći mater. - Ja sam se polakomila na njegove novce, ali kunem ti se, brate, - nisam ni sanjala, da je on ovako nevrijedan čovjek. Da sam ga ja progledala ranije, ne bih se bila polakomila ni na što! Ne krivi mene, brate!

- Bog je izbavio! Bog je izbavio! - mrmljala je Puljherija Aleksandrovna, ali nekako nesvjesno, kao da nije još razabrala sasvim, što se dogodilo.

Svi su se radovali, a za pet su se časaka već i smijali. Samo bi gdjekada Dunječka, kad se sjeti, što se dogodilo, blijedjela i mrštila se. Puljherija Aleksandrovna nije ni sanjala, da će se i ona veseliti tome: raskid s Lužinom činio joj se još jutros strašnom nesrećom. No Razumihin je bio oduševljen. Nije još smio sasvim da iskaže svoje oduševljenje, ali je sav drhtao kao u groznici, kao da mu je sa srca spao uteg od pet pudova. Sada on ima pravo, da njima žrtvuje sav svoj život, da služi njima... I još više! Uostalom, on je sada još plašljivije rastjerivao sve druge misli i bojao se svoje uobrazilje. Jedini je Raskoljnjikov sjedio vazda na svom mjestu, skoro mrk i čak rastresen. On, koji je najviše navaljivao, da odbiju Lužina, kao da se manje od svih zanimao za to, što se sada dogodilo. Dunja pomisli i nehotice, da se on još vazda jako srdi na nju, a Puljherija je Aleksandrovna pogledavala bojažljivo na njega.

- A što ti je rekao Svidrigajlov? - priđe k njemu Dunja.

- Ah, da, da! - zavikne Puljherija Aleksandrovna.

Raskoljnjikov digne glavu.

- Hoće svakako da ti pokloni deset tisuća rubalja i usto se želi jedanput sastati s tobom, u mojoj nazočnosti.

- Sastati se! Ni za što na svijetu! - uzvikne Puljherija Aleksandrovna. - Kako i smije da joj nudi novac.

Onda ispripovjedi Raskoljnjikov (prilično suho) razgovor svoj sa Svidrigajlovom, ali ne spomene ono, kako mu se prikazuje Marfa Petrovna, da ne zastrani, a i zato, jer mu je mrsko razvoditi bilo kakav razgovor osim onog, koji je prijeko potreban.

- A što si mu odgovorio? - zapita Dunja.

- Najprije sam mu rekao, da neću ništa da isporučujem. Onda je on izjavio, da će sam nastojati svim sredstvima, da se sastane. Uvjeravao me, da je strast njegova za tebe bila budalaština i da on sada ne osjeća nikakvo čuvstvo prema tebi... On ne želi, da se ti udaš za Lužina... Uopće je govorio smeteno.

- Kakvim ga ti smatraš, Rođa? Kakvim ti se on učinio?

- Priznajem, da ništa ne razumijem pravo. Nudi ti deset tisuča, a sam mi je govorio, da nije bogat. Izjavljuje, da kani nekuda otputovati, a za deset časaka zaboravlja, da je govorio o tom. Odjednom govori i to, da se kani oženiti i da ga već žene... Jasno je, da je on nešto namjerio i po svoj mu je prilici namjera ružna. Ali opet je nekako čudno i zamisliti, da bi se ovako glupo laćao posla, kad bi zaista imao ružne namjere prema tebi... Ja sam mu, razumije se, odbio u tvoje ime one novce jednom zauvijek. Uopće mi se učinio jako čudnim i... dapače... kao da pokazuje znakove ludila. No ja sam se možda prevario; možda je to naprosto neka osobita varka. Smrt Marfe Petrovne kao da ga se doima...

- Bog joj dao pokoj duši! - klikne Puljherija Aleksandrovna. - Do vijeka ću se, do vijeka moliti bogu za nju! No, što bi od nas bilo sada, Dunja, da nije tih triju tisuća! Bože, kao da s neba padoše! Ah, Rođa, ta u nas su jutros ostala sve u sve tri rublja, pa smo ja i Dunja samo premišljale, da što prije založimo gdjegod sat, samo da ne posuđujemo od njega, dok se on ne sjeti i sam.

Dunju kao da je i suviše prenerazila ponuda Svidrigajlovljeva. Vazda je još zamišljena stajala.

- On je zamislio nešto užasno! - izgovori skoro šaptom sama sebi i skoro protrne.

Raskoljnjikov primijeti taj golemi strah.

- Čini mi se, da ću se ja morati još i više puta sretati s njim, - reče on Dunji.

- Tragat ćemo za njim! Ja ću ga pronaći! - klikne Razumihin odrešito. - Oka neću zaklopiti! Meni je Rođa dopustio. On mi je rekao maločas: "Čuvaj mi sestru!" A vi ćete dopustiti, Avdotja Romanovna?

Dunja se osmjehne i pruži mu ruku, ali zabrinutost joj nije nestajala s lica. Puljherija je Aleksandrovna plaho pogledavala na nju; uostalom, tri su je tisuće očevidno umirivale.

Za četvrt sata svi su bili u najživljem razgovoru. I sam je Raskoljnjikov pozorno slušao, no razgovarao nije. Besjedovao je Razumihin.

- I zašto bi, zašto bi vi odlazili! - zanio se on i razveo oduševljen govor. - I što ćete vi u gradiću? A glavno, ovdje ste svi na okupu i potrebni ste jedno drugom, - još i kako potrebni, razumijete me! Bar neko vrijeme... Mene pak primite za prijatelja, za drugara, i ja vas uvjeravam, da ćemo pokrenuti dobar posao. Slušajte, ja ću vam potanko rastumačiti sve to, - sav projekt! Još jutros, dok se ništa nije bilo dogodilo, meni se već nešto vrzlo po glavi... Evo, što: ja imam strica (upoznat ću vas: jako bistar i jako čestit starkelja!), taj stric

moj ima kapital od tisuću rubalja, a on ima stan i jelo, i ništa mu ne treba. Već drugu godinu navaljuje on na mene, da uzajmim od njega tu tisuću, a njemu da plaćam šest posto kamata. Vidim ja, što je: hoće naprosto da mi pomogne; ali lanjske godine nisam trebao, a ljetos sam samo čekao, da dođe, i odlučio sam da uzmem. Onda ćete vi dati drugu tisuću, od vaše tri tisuće, te je to dovoljno za početak, pa ćemo se udružiti. A što ćemo raditi?

Sada počne Razumihin razvijati svoj projekt i raspripovijeda se, kako se skoro svi naši knjižari i izdavači slabo razumiju u svoju robu, te zato i jesu obično loši izdavači, a ipak se valjana izdanja općenito isplaćuju i odbacuju ponekad znatan dobitak. O izdavačkom je radu maštao Razumihin, koji već dvije godine radi za druge i dobro zna tri evropska jezika, premda je prije šest dana rekao bio Raskoljnjikovu, da je u njemačkom jeziku "schwach", nagovarajući ga, da primi polovicu prijevoda i tri rublja kapare; slagao je onda, a i Raskoljnjikov je znao, da laže.

- Zašto bi, zašto bi mi propustili priliku, kad nam je u rukama jedno od najglavnijih sredstava - vlastiti novci? - raspalio se Razumihin. - Treba dabome mnogo truda, ali mi ćemo se truditi, vi, Avdotja Romanovna, ja Rodion... gdjekoja izdanja odbacuju danas krasan dobitak! A glavna je osnova poduzeća: mi ćemo znati, što baš treba prevoditi. Mi ćemo i prevoditi, i izdavati, i učiti, sve zajedno. Sada ja mogu da budem od koristi, jer imam iskustva. Evo skoro već dvije godine letim od izdavača izdavaču i znam ih u dušu: nisu ni oni mudrost pozobali, vjerujte! A ja znam i ne odajem dva tri takva djela, da bih za svaku knjigu mogao dobiti po sto rubalja, za samu misao, da se to prevede i izda, a za jednu od njih ne bih htio primiti za moju misao čak ni pet stotina rubalja. I što mislite: da kome saopćim, još bi se i skanjivao, toliki su bukvani! A što se tiče zapravo brige i troška oko tiskanja, papira, prodaje, to vi meni prepustite! Znam ja sve začkoljice. Od malog ćemo započeti, do velikoga ćemo doprijeti, bar ćemo se prehraniti, a svakako ćemo izvući svoje novce.

Dunji se zasjale oči.

- To, što vi govorite, Dmitrije Prokofjiču, jako mi se sviđa, - reče ona.

- Ja se u to dabome ne razumijem ništa - progovori Puljherija Aleksandrovna, - možda je dobro, ali opet, bog bi znao. Nekako je novo, nepoznato. Mi dabome moramo ovdje ostati, bar neko vrijeme...

Ona pogleda Rođu.

- Što ti misliš, brate? - reći će Dunja.

- Ja mislim, da je njegova misao jako dobra, - odgovori on. - Ne treba dabome prerano maštati o firmi, ali pet šest knjiga može se zaista izdati sigurno. Ja i sam znam jedno djelo, koje će svakako upaliti. Što se pak tiče toga, da će on znati povesti taj posao, o tom i nema sumnje; razumije on posao... Uostalom, imate još kada, da se dogovorite...

- Živio! - zavikne Razumihin. - Čekajte sada. Ima tu jedan stan, u toj istoj kući, kod istih gazda. Za sebe je, odijeljen stan, nije u vezi s ovim sobama, namješten je, umjerena cijena, tri sobice. Najmite eto za prvi mah. Sat ću vam ja sutra založiti i novce vam donijeti, a onda će se sve udesiti. A glavna je stvar, da možete stanovati sve troje zajedno, i Rođa s vama. Ta kamo ćeš ti, Rođa?

- Rođa, zar ti odlaziš? - zapita Puljherija Aleksandrovna, pa se i uplaši.

- U ovakvom trenutku! - klikne Razumihin.

Dunja je gledala brata s nepovjerljivim čuđenjem. U rukama mu je bila kapa; spremaše se da ode.

- Što vi to, kao da sahranjujete mene ili se zauvijek opraštate sa mnom, - progovori on nekako neobično.

Kao da se nasmiješio, ali kao da to i nije bio smiješak.

- A tko bi i znao, možda se i vidimo posljednji put, - priklopi on iznenada.

Bio je to pomislio u sebi, ali je nekako samo od sebe izletjelo.

- Ta što je tebi? - uzvikne majka.

- Kamo ćeš ti, Rođa? - zapita Dunja neobičnim glasom.

- Tako, moram svakako, - odgovori on nejasno, kao da se skanjuje, što bi rekao, ali na blijedom mu je licu bila neka oštra odlučnost.

- Htjedoh reći... kad sam pošao ovamo... htjedoh reći vama... i tebi, Dunja, da bi nam bolje bilo rastati se na neko vrijeme. Meni nije dobro, nemiran sam... doći ću kasnije, sam ću doći, dok... budem mogao. Ja mislim na vas i ljubim vas... Okanite me se! Ostavite me nasamo! Ja sam tako odlučio, još prije... Odlučio sam to svakako... Što bilo da bilo sa mnom, propao ja ili ne propao, ja hoću da budem sam. Zaboravite sasvim na mene. To je najbolje... Ne pitajte za mene. Kad bude trebalo, ja ću i sam doći, ili ću... pozvati vas. Možda će sve uskrsnuti!... A sada, ako me ljubite, odustanite... Inače ću ja vas zamrziti, ja to osjećam... Zbogom!

- Bože! - zavapi Puljherija Aleksandrovna.

I mati i sestra strašno se uplašile, Razumihin isto tako.

- Rođa, Rođa! Izmiri se s nama, da bude kao nekad! - uzvikne bijedna mati.

On se polako okrene prema vratima i polako pođe iz sobe. Dunja ga stigne.

- Brate! Što ti to radiš od majke! - zašapće ona, a oči su joj gorjele od prijekora.

On je pogleda tmurno.

- Ništa, dolazit ću! - promrmlja u po glasa, kao da i nije sasvim svjestan, što bi da rekne, te iziđe iz sobe.

- Bezosjećajni, zlobni sebičnjak! - zavikne Dunja.

- On je l-u-lud, a nije bezosjećajan! On je mahnit! Zar to ne vidite? Ako ćete tako, onda ste vi bezosjećajni.!... - zašapće joj Razumihin žestoko, baš iznad njena uha, a krepko joj stisnuo ruku.

- Odmah ću doći! - zavikne on, obraćajući se Puljheriji Aleksandrovnoj, koja je zamrla, i istrči iz sobe.

Raskoljnjikov ga je čekao na kraju hodnika.

- Ja sam i znao, da ćeš ti istrčati, - reče on. - Vrati im se i budi s njima... Budi sutra kod njih... i uvijek. Ja ću... možda doći... ako budem mogao.

I ne pružajući mu ruku, napusti ga.

- Ta kamo ćeš ti? Što bi ti? Što je to s tobom? Ta ne valja tako!... gunđao je Razumihin sav zbunjen.

Raskoljnjikov stane i opet.

- Da znaš jednom zauvijek: nikada me ne pitaj ni za što. Ne mogu ti ništa odgovoriti... Ne dolazi k meni. Možda ću ja doći ovamo... Okani se mene... ali njih n e o s t a v l j a j . Razumiješ li me?

U hodniku je bio mrak; stajali su do svjetiljke. Časak su šuteći gledali jedan drugog. Razumihin je za sav život zapamtio taj časak. Uporiti pogled Raskoljnjikovljev gorio je i kao

da je iz časa u čas jačao, prodirao u dušu, u svijest. Odjednom se Razumihin trgne. Kao da je nešto neobično prošlo između njih... Proletjela neka ideja, kao aluzija samo; nešto strašno, neugodno, što su iznenada razumjela obojica... Razumihin problijedi kao mrtvac.

- Razumiješ li sada!? - progovori sada Raskoljnjikov i lice mu se naceri bolno. - Vrati se, idi k njima, - priklopi on, te se brzo okrene i pođe iz kuće.

Neću sada opisivati, što je te večeri bilo kod Puljherije Aleksandrovne, kako im se vratio Razumihin, kako ih je umirivao, kako se kleo, da treba Rođu pustiti, neka odahne nakon bolesti, kleo se, da će Rođa svakako doći, da će dolaziti svaki dan, da je on bolan i prebolan i ne smije ga se dražiti, i kako će on, Razumihin, paziti na njega, te mu nabaviti dobrog, najboljeg liječnika, cio konsilij... U jednu riječ, od te: im večeri Razumihin postade sinom i bratom.

IV

A Raskoljnjikov krene ravno prema onoj kući na kanalu, gdje stanuje Sonja. Kuća je bila dvokatnica, stara, zelene boje. Nađe pazikuću i taj ga nekako nejasno uputi gdje stanuje krojač Kapernaumov. Pronađe u uglu na dvorištu ulaz u usko, mračno stubište, popne se napokon na prvi kat i iziđe na hodnik, što ga je opasivao s dvorišne strane. Dok je lutao po mraku i bio u dvoumici, gdje li je ulaz Kapernaumova, otvore se odjednom tri koraka od njega jedna vrata; i on ih mahinalno uhvati.

- Tko je? - zapita plaho ženski glas.

- Ja sam... k vama idem. - odgovori Raskoljnjikov i uđe u malo predsoblje.

Tu je na provaljenoj stolici stajala svije a u iskrivljenu svijećnjaku.

- Vi ste! Bože! - tiho cikne Sonja i stane kao ukopana.

- Gdje se ulazi k vama? Ovuda?

Raskoljnjikov uđe brže u sobu, starajući se, da je ne gleda.

Za časak uđe sa svijećom i Sonja, stavi svijeću i stane pred njega, sva zbunjena, sva u neizrecivom uzbuđenju i očevidno zaplašena nenadnim njegovim posjetom. Nagla joj rumen prelije blijedo lice, a na oči joj iskoče suze... Bilo joj je teško, i stidjela se, i bilo joj je drago... Raskoljnjikov se brže okrene i sjedne na stolicu uza sto. Letimice ogleda sobu.

Velika je to soba, ali neobično niska, jedina soba, što je Kapernaumovi iznajmljuju. S lijeve su strane u zidu zatvorena vrata koja vode k njima. Na protivnoj su strani, u desnom zidu, još jedna vrata, vazda čvrsto zaključana. Tamo je već drugi, susjedni stan, pod drugim brojem. Sonjina je soba nalik na sušu, liči na sasvim nepravilan četvorokut, i to joj daje nešto nakazno. Zid s tri prozora, što gledaju na kanal, presijeca sobu koso, tako da jedan ugao, silno šiljat, nestaje negdje u dubini, te ga uz slabo osvjetljenje ne možeš pravo ni razabrati; drugi je pak ugao i suviše nespretno tup. U cijeloj toj velikoj sobi nema skoro nikakva pokućstva. Desno je u uglu krevet, odmah do vrata u onaj tuđi stan stoji prosti, sklepan sto, pokriven modrikastim stolnjakom; kraj stola su dvije pletene stolice. Onda je na protivnoj strani, blizu šiljatog ugla, nevelika komoda od prosta drveta, kao izgubljena u toj praznini. To je sve što je bilo u sobi. Žućkaste, otrcane, iskrzane tapete

pocrnjele su po svim uglovima; zimi je tu zacijelo vlažno i sparno. Siromaštvo je očito; ni pred krevetom nema zastora.

Sonja se šuteći zagledala u svog gosta, što ovako pozorno i bez sustezanja razmatra njenu sobu, a naposljetku zadrhtala od straha, kao da stoji pred sucem, koji će joj krojiti sudbinu.

- Kasno dolazim... Ima li jedanaest sati? - zapita on, vazda još ne dižući pogled prema njoj.

- Ima, - promrmlja Sonja. - Ah, da, ima! - požuri se ona odjednom, kao da joj je u tom sve spasenje. - Maločas le kod gospodara izbio sat... ja sam sama čula... Ima...

- Došao sam vam posljednji put, - nastavi Raskoljnjikov mračno, premda mu je ovo bilo istom prvi put, - možda vas nikada više neću vidjeti...

- Vi... putujete?

- Ne znam... sve ću sutra...

- Nećete sutra doći Katerini Ivanovnoj? - zadršće Sonjin glas.

- Ne znam. Sve ću sutra izjutra... Ne radi se o tom: došao sam na jednu riječ...

Digne k njoj svoj turobni pogled i primijeti odjednom, da on sjedi, a ona sve još stoji pred njim.

- A čemu vi stojite? Sjednite, - izgovori glasom, koji se je naglo promijenio, te bio tih i umiljat.

Sonja sjedne. On se na časak zagleda u nju prijazno, kao s nekim žaljenjem.

- Kako ste mršavi! Gle, kakva vam je ruka! Sasvim prozirna. Prsti su vam kao u mrtvaca.

Uhvati je za ruku. Sonja se slabački nasmiješi.

- Ja sam vazda bila takva, - reče ona.

- I kad ste kod kuće živjeli?

- Jesam.

- Pa dabome! - izgovori on otržito, a izražaj mu se na licu i zvuk u glasu opet naglo promijeni.

Još jednom se obazre oko sebe.

- Vi to najmate od Kapernaumova?

- Da...

- Oni su tamo, za tim vratima?

- Jesu... I oni imaju isto takvu sobu.

- Svi u jednoj sobi?

- U jednoj.

- Ja bih se obnoć bojao u vašoj sobi, - primijeti on mračno.

- Gospodar i gospodarica su vrlo prijazni, - odgovori Sonja, a sve se još ne snalazi i ne može da se sabere, - sve je pokućstvo i sve... sve njihovo. I oni su jako dobri, a i djeca zalaze često k meni...

- Oni su mutavi?

- Jesu... On muca i hrom je. I žena također... Ne baš, da muca, ali ne izgovara sve. Ona je dobra, jako. A on je služio kod vlastelina. Djece imaju sedmoro... i samo najstariji muca, a

drugi su naprosto bolesni... ali ne mucaju... A otkud vi znate za njih? - dometne ona nekako u čudu.

- Meni je sve to pripovjedio onda vaš otac. On mi je o vama ispripovijedao sve... I to, kako ste u šest sati otišli, a u devet se vratili, i ono, kako je Katerina Ivanovna klečala kraj vaše postelje.

Sonja se smete.

- Kao da sam ga vidjela danas, - zašapće ona neodlučno.

- Koga?

- Oca. Idem ulicom, tu u blizini, na uglu, u deset sati, a on kao da ide preda mnom. I baš kao da je on. Htjedoh se već svratiti Katerini Ivanovnoj.

- Šetali ste se?

- Jesam, - prošapće Sonja otržito, pa se opet smela i pokunjila.

- Ta Katerina vas je Ivanovna skoro i tukla, dok ste bili kod oca?

- Ah, nije, što vi to govorite, nije! - pogleda ga Sonja nekako zaplašena.

- Vi je dakle volite?

- Nju? Pa svakako! - otegne Sonja žalostivo i bolno, a ruke skrsti. - Ah, vi nju... Da je vi samo znate! Ta ona je pravo dijete... Ona kao da i nije više pri pameti... od jada. A kako je pametna bila... kako velikodušna... kako dobra i Vi ništa, ništa ne znate... ah!

Sonja izgovori to kao u očajanju, u uzrujanosti i bolu, lamajući rukama. Blijedi joj obrazi planu opet, u očima se javi patnja. Vidjelo se, da je mnogo toga dirnuto u njoj i da ona silno želi izreći nešto, kazati, braniti. Neka n e i s c r p n a sućut, ako se može tako reći, javila se u svim crtama njena lica.

- Tukla! Ta što vi to govorite! Bože moj, tukla! Pa da me je i tukla, što onda! Pa što onda! Vi ne znate ništa, ništa... To je takva nesretnica, ah, takva nesretnica! I bolesna... Ona traži pravde... Ona je čista. Ona toliko vjeruje, da u svemu mora biti pravde, i iziskuje... Da je na muke udarite, ne bi ona učinila nepravdu. Ne vidi ona, kako ne može uvijek biti, da pravda vlada u svijetu, i uzrujava se... Kao dijete, kao dijete! Ona je pravednica, pravednica!

- A što će biti od vas?

Sonja ga pogleda, kao da pita.

- Ta oni su ostali na vama. I prije je doduše sve bilo na vama, pa vam je i pokojnik dolazio i molio za pijančenje. A što će sada biti?

- Ne znam, - izgovori Sonja žalosno.

- Hoće li oni ostati tamo?

- Ne znam, dužni su tamo za stan; ali gospodarica je, čujem, govorila danas, da će im otkazati, a Katerina Ivanovna veli, da neće ostati ni trenutak.

- Otkud se ona tako junači? Uzda li se u vas?

- Ah, ne, nemojte govoriti ovako! Mi smo jedno, zajedno živimo, - uzruja se Sonja opet, pa i razdraži se, baš onako, kako bi se rasrdila kanarinka ili kakva druga mala ptičica. - A i što će ona? No, što će, što će? - zapitkuje Sonja, pa se žesti i uzrujava. - A koliko se, koliko se naplakala danas! Njoj se pamet muti, niste li vi to primijetili? Muti se; čas se ona brine kao dijete, da sutra sve bude pristojno, da bude zakuska i sve... čas lama rukama, pljuje krv, plače, a odjednom stane glavom treskati o zid, kao u očajanju. Onda se opet smiruje, a sve se uzda u vas: govori, da ste joj vi sada pomoćnik, pa će ona uzajmiti gdje-

god nešto novca, krenut će u svoj grad, sa mnom, osnovat će institut za plemićke kćeri, mene će uzeti za nadglednicu, i mi ćemo započeti sasvim nov, krasan život, te me ljubi, grli, tješi, i tako vjeruje, tako vjeruje u svoje sanjarije! Zar joj se dakle smije itko oprijeti? A cio dan danas pere, čisti, krpi, sama je svojim slabim snagama uvukla u sobu korito, zaduhala se, pa se srušila na krevet; a jutros sam otišla s njom u kupovinu, da kupimo Polječki i Ljoni cipelice, jer im se raspadoše, samo nam nije doteklo novaca, koliko su iskali, malo je samo još nedostajalo, a ona je odabrala takve zgodne cipelice, jer ana ima ukusa, vi to znate... Onda je odmah u dućanu i zaplakala pred trgovcima, što joj nedostaje novaca... Ah, kako je bilo žalosno gledati.

- No, onda je razumljivo, da vi... ovako živite, - reče Raskoljnjikov s gorkim smiješkom.

- A zar vama nije žao? Nije vam žao? - saleti ga opet Sonja. - Ta vi ste, znam ja, posljednje dali, što ste imali, a niste još ništa bili vidjeli, oh, bože moj! A koliko sam, koliko sam puta ja nju rasplakala! Još i prošle nedjelje! Oh, ja! Još nedjelju dana prije očeve smrti. Okrutno sam postupila! I koliko sam, koliko sam puta činila tako. Ah, kako mi je danas cio dan teško, sjećati se toga!

Sjećanje ju je toliko morilo, da je lamala rukama, dok je to govorila.

- Vi ste dakle tako okrutni?

- Jesam, ja, ja! Došla ja onda, - nastavi ona plačući, - a pokojnik mi veli: "Ded mi čitaj, Sonja, veli; glava me nešto boli, čitaj mi... evo ti knjiga", neku je knjigu imao, dobio od Andreja Semjoniča, od Lebezjatnjikova, tu on stanuje, sve je neke smiješne knjige dobivao. A ja velim, "vrijeme mi je, da idem", pa nisam htjela da čitam, a bila sam svrnula k njima ponajviše zato, da Katerini Ivanovnoj pokažem ovratnike; bila mi je Lizaveta tržarka donijela jeftine ovratnike i narukavnike, krasne, nove novcate, vezene. Jako se svidjeli Katerini Ivanovni: stavila ih na sebe, pogledala se u ogledalu i jako joj se, jako svidjeli: "Molim te, Sonja, pokloni mi ih", veli. M o l i m t e , tako me zamolila, toliko ih se zaželjela. A zar će ih i nositi? Tako samo, sjetila se nekadašnjih sretnih vremena. Gleda se u ogledalu, uživa, a nema nikakve, nikakve odjeće, nikakvih stvari, evo već godinama! A ništa ona ne bi nikada zamolila ni u koga; ponosita je, više voli pokloniti posljednje, a sada je evo zamolila, - toliko joj se svidjeli! A meni bilo žao, da dam. "Što će vam, Katerina Ivanovna?" velim. Tako sam rekla: što će vam. Ali to joj nisam trebala reći! Tako me je pogledala i tako joj je bilo teško preteško, što sam joj odbila molbu, i tako je to bilo žalosno gledati... I nije joj teško zbog ovratnika, nego zato, što sam odbila, vidjela sam. Ah, sve bih sada da vratim, sve da promijenim; sve te riječi, što sam onda izrekla... Oh, ja... ali što!... vama je svejedno!

- Vi ste znali onu Lizavetu tržarku?

- Jesam... A zar ste je vi znali? - uzvrati mu Sonja pitanje nekako u čudu.

- Katerina je Ivanovna u teškoj sušici, umrijet će nabrzo, - reče Raskoljnjikov, pošto je pošutio, a na pitanje nije ni odgovorio.

- Oh, ne, ne, neće!

- I Sonja ga nesvjesnom kretnjom uhvati za obje ruke, kao da ga moli, da ne bude tako.

- Ta to je i bolje, ako umre.

- Nije, nije bolje, nije bolje, nije nipošto bolje! - stane ona ponavljati zaplašeno i nesvjesno.

- A djecu? Kamo će ona, nego k vama?

- Oh, i ne znam! - zavikne Sonja skoro u očaju i uhvati se za glavu.

Vidjelo se, da je ta misao već mnogo i mnogo puta zatitrala bila u njoj i on je samo opet uzvitlao tu misao.

- A ako se vi sada, dok je još živa Katerina Ivanovna, razbolite, te vas odvezu u bolnicu, no, što će onda biti! - prionuo on bez smilovanja.

- Ah, što vi to, što vi to! Ta ne može to biti!

I Sonjino se lice naceri u strašnom užasu.

- I zašto ne bi moglo biti? - nastavi Raskoljnjikov s krutim smiješkom. - Zar ste osigurani? Što će onda biti od njih? Povrvjet će u rulji na ulicu, ona će kašljati i prositi i glavom treskati o zid negdje, kao i danas, a djeca će plakati... A kad se sruši, odvest će je u kvart, u bolnicu, umrijet će, a djeca...

- O, neće!... Neće to dopustit Bog! - istrgne se naposljetku Sonji iz stegnutih grudi.

Ona ga je slušala, gledala ga moleći i u nijemoj molbi sklapala ruke, kao da sve ovisi o njemu.

Raskoljnjikov ustane i ushoda se po sobi. Prođe otprilike časak. Sonja ustane i u strašnom jadu spusti ruke i glavu.

- A zgrtati ne možete? Bijele novce za crne dane? - zapita on, zaustavljajući se naglo pred njom.

- Ne mogu, - prošapće Sonja.

- Dabome da ne možete! A jeste li pokušali? - dometne skoro s porugom.

- Jesam.

- I propalo! Pa dabome! Čemu i pitam!

I on se opet ushoda po sobi. Prođe opet časak od prilike.

- Ne zarađujete svaki dan?

Sonja se smete još gore, nego prije, i opet joj rumen udari u lice.

- Ne, - zašapće s mučnim naporom.

- Polječka će zacijelo postati to isto, - progovori on odjednom:

- Neće! Neće! Ne može biti, neće! - glasno zavikne Sonja, sva očajna, kao da je iznenada ranjena nožem. - Neće bog, neće bog dopustiti takvu strahotu!...

- A druge dopušta.

- Neće, neće! Bog će nju očuvati, bog!... - ponavljala je, i ne znajući za sebe.

- Pa možda boga uopće i nema, - odvrati Raskoljnjikov nekako zlorado, nasmije se i pogleda je.

Sonjino se lice odjednom strašno promijeni: zatrza se grčevito. S neizrecivim prijekorom pogleda ona njega, htjede mu nešto reći, ali nije mogla ništa da izgovori, nego samo prekrije rukama lice i zarida gorko, neobično gorko.

- Vi velite, da se Katerini Ivanovnoj muti pamet; a i vama se pamet muti, - izgovori on nakon oduže šutnje.

Prođe pet časaka. Sve je koračao gore dolje, šuteći i ne gledajući je. Naposljetku joj pristupi; oči su mu se blistale. Uhvati je obadvjema rukama za ramena i pogleda je ravno u zaplakano lice. Pogled mu je bio strog, zažaren, oštar, usne su mu silno podrhtavale... Odjednom se naglo nagne, spusti se na pod, i poljubi joj nogu. Sonja uzmakne prestravljena, kao pred luđakom. A on je zaista bio nalik na luđaka.

- Što vam je, što radite? - Preda mnom! - promrmlja ona i problijedi, a srce joj se neobično bolno stisne.

Raskoljnjikov ustane odmah.

- Nisam se ja poklonio tebi, ja sam se poklonio svima ljudskim patnjama, - izgovori on nekako neobično i ode do prozora. - Slušaj, - dometne još, kad joj se vratio za časak, - ja sam malo prije rekao jednom, koji te je uvrijedio, da on nije vrijedan ni tvog malog prsta... i da sam sestri iskazao danas čast, kad sam je posadio do tebe.

- Ah, što ste im to rekli! I pred njom? - uzvikne Sonja uplašena. - Sa mnom da sjedi! Čast! Ta ja sam... beščasna... Ah, što ste to rekli?

- Nisam ja to rekao o tebi zbog beščasti i grijeha, nego zbog velike patnje tvoje. A da si ti velika grešnica, istina je, - dometne on gotovo zanesen. - A najviše si grešnica zato, što si u l u d o usmrtila i žrtvovala sebe. Kako da to nije strahota! Kako da nije strahota, što ti živiš u tom kalu, ma da ga tako mrziš, i što ipak znaš i sama (treba samo da otvoriš oči), da time nikomu ne pomažeš i da nikoga ni od čega ne spasavaš! Ali reci ti meni najzad, - izgovori on gotovo u zanosu, - kako mogu takva sramota i takva podlost da se nalaze u tebi uz druga, oprečna i sveta čuvstva? Ta bilo bi pravije, tisuću pita pravije i razumnije, sunovratiti se u vodu i mahom završiti!

- A što će biti od njih? - zapita Sonja tiho i pogleda ga paćenički, ali kao da se nije ni začudila njegovu prijedlogu.

Raskoljnjikov je pogleda čudnim pogledom.

Sve je on pročitao u tom jednom njenom pogledu. I u nje je dakle izvjesno bila ta ista misao. Možda je često ozbiljno premišljala u očaju, da bi u jedan mah završila, i tako ozbiljno premišljala, da se sada nije skoro ni začudila njegovu prijedlogu. Nije ni primijetila, kako su mu surove riječi (a nije dabome razabrala smisao njegovih prijekora i osobiti pogled njegov na njenu sramotu, i to je on jasno vidio). Ali on je razumio potpuno, kakvom ju je grdnom boli izmučila već odavno misao o njezinom beščasnom i sramotnom položaju. Što li ju je, što li ju je sve dosad suzdržavalo, da se ne odluči i ne završi u jedan mah? Sada je istom razumio potpuno, što znače za nju ta bijedna, sitna djeca, siročad, i ta jadna, napola luda Katerina Ivanovna, koja je sušičava i treska glavom o zid.

Ali uza sve to mu je ipak bilo jasno, da Sonja, sa svojim karakterom i s kakvom takvom naobrazbom, ne maže ipak ostati u ovakvom stanju. Ipak ga je morilo pitanje: kako je i ovako dugo mogla ostati u tom stanju, te nije pomjerila pameću, kad već nije imala snage, da skoči u vodu? Poimao je dabome, da je Sonjin položaj slučajna pojava u društvu, premda na nesreću nipošto nije osamljena pojava ni izuzetak. Ali baš ta slučajnost, kakva takva naobrazba, i sav njezin pređašnji život mogli su je valjda odmah ubiti, čim je zakoraknula na taj odurni put, što je dakle podržava? Valjda ne razvrat? Sva se ta sramota dirnula nje očevidno samo mehanički; pravi razvrat nije još nijednim trunkom prodro u njeno srce; stoji ona pred njim čista...

"Tri su puta u nje, - pomisli on: - da se baci u kanal, da zapadne u ludnicu, ili... ili naposljetku, da se oda razvratu, koji omamljuje um i okamenjuje srce."

Ta mu je posljednja misao bila najodurnija; ali je već bio skeptik, bio je mlad, zanešenjak, dakle surov, pa se nije mogao oteti vjerovanju, da je taj posljednji izlaz, to jest razvrat, najvjerojatniji.

"No zar je to zaista istina, - kliknu on u sebi, - zar će i to stvorenje, što je još očuvalo duševnu čistoću, svjesno biti uvučeno naposljetku u tu gadnu, smradnu jamu? Zar je to uvlačenje već započelo i zar je ona jedino zato i mogla trpjeti sve dosad, jer joj se sramota i

ne čini više odurnom? Nije, nije, ne može to biti! - uzvikne, kao maločas Sonja. - Nije, od kanala ju je uzdržavala dosad misao na grijeh, i o n i , t i ... Ako pak sve dosad nije još sišla s uma... Ali tko je i rekao, da nije sišla s uma? Zar je ona pri zdravoj pameti? Zar može itko tako govoriti, kao ona? Zar se pri zdravoj pameti može ovako rasuđivati kao što ona rasuđuje? Zar može itko sjedjeti ovako iznad propasti, baš iznad smradne jame, koja ga već uvlači u sebe, pa mahati rukama i zapušivati uši, kad se spomene opasnost? Što bi ona, ne očekuje li možda kakvo čudo? I zacijelo je tako. Zar nisu sve to sami znakovi ludila?"

Tvrdokorno je ostajao pri toj misli. Takav mu se izlaz čak više sviđao od bilo koga drugog. Stane je pozornije promatrati.

- Ti se dakle, Sonja, revno moliš bogu? - zapita je.

Sonja šuti, a on stoji do nje i očekuje odgovor.

- A što bih ja i bila bez boga? - zašapće ona brzo, odlučno, ošine ga očima, koje su joj se zablistale, krepko stisne svojom rukom njegovu.

"Pa tako i jest!" - pomisli on.

- A što tebi bog pruža za to? - stane je dalje ispitivati.

Sonja pošuti dugo, kao da ne može da odgovori. Slabašne joj se grudi uzbibale od uzbuđenja.

- Šutite! Ne pitajte! Vi niste vrijedni... - zavikne ona odjednom, oštro ga i gnjevno gledajući.

"I jest tako! I jest tako!" - prionuo on ponavljati u sebi.

- Sve mi pruža! - zašapće ona naglo i opet se pokunji.

"To i jest izlaz! To i objašnjava izlaz!" - zaključi on u sebi, promatrajući je s pomamnom radoznalošću.

S novim, neobičnim čuvstvom, skoro kao u bolesti, zagledavao se u to blijedo, mršavo, nepravilno, uglasto lišce, u te krotke, modre oči, što mogu da se blistaju ovakvim plamenom, ovakvim surovim, energičnim čuvstvom, i to sitno tijelo, što još dršće od prijekora i od gnjeva, i sve mu se to činilo sve čudnijim te čudnijim, gotovo nemogućim. "Luđakinja,[55] luđakinja!" - ponavljao je u sebi.

- Na komodi je ležala neka knjiga. Kad je god prolazio i amo i tamo, primjećivao ju je, a sada je uzme i pogleda. Bio je to novi zavjet u ruskom prijevodu. Knjiga je bila stara, istrošena, u kožnom uvezu.

- Otkud ovo? - dovikne joj s kraja sobe.

Sonja je još vazda stajala na istom mjestu, tri koraka od stola.

- Donijeli su mi je, - odgovori ona kao preko volje i ne gledajući Raskoljnjikova.

- Tko ti je donio?

- Lizaveta je donijela, ja sam je zamolila.

"Lizaveta! Čudno!" - pomisli on.

Sve mu je u Sonje iz časa u čas bivalo neobičnijim i čudnijim. Odnese knjigu do svijeće i počne listati.

- Gdje je tu ono o Lazaru? - zapita.

[55] Luđak (юродивый) smatra se božjim čovjekom, a u buncanje mu vjeruju često kao u kakvo proročanstvo.

Sonja uprla pogled u zemlju i ne odgovara. Stoji ona porebarke uza sto.

Pogleda ga ispod oka.

- Nemojte tamo tražiti... u četvrtom evanđelju... - šapne ona oporo, ali mu se ne približi.

- Nađi i pročitaj mi, - reče Raskoljnjikov, sjedne, podlakti se na sto, podupre rukom glavu i mrko se zagleda u stranu, spreman da sluša.

"Za tri sedmice na sedmu vrstu,[56] izvolite! Čini mi se, i sam ću tamo doći, ako ne bude još gore", - mrmljao je u sebi.

Sonja sasluša nepovjerljivo čudnu želju Raskoljnjikovljevu i priđe polako stolu. Ali ipak prihvati knjigu.

- Zar vi niste čitali? - zapita ga, te ga ispod oka pogleda preko stola.

Glas joj je bivao sve oštrijim te oštrijim.

- Odavno... dok sam bio u školi. Čitaj!

- A u crkvi niste čuli?

- U crkvu... nisam zalazio. A ti odlaziš često?

- N-ne odlazim, - prošapće Sonja.

Raskoljnjikov se nasmiješi.

- Razumijem... Ni oca nećeš dakle sutra ispratiti?

- Hoću. Bila sam u crkvi i prošle nedjelje... dala sam očitati zadušnicu.

- Za koga?

- Za Lizavetu. Ubili su je sjekirom.

Živci su mu postajali sve napetiji i napetiji. U glavi mu se zavrti.

- Ti si bila Lizavetina prijateljica?

- Jesam... Ona je bila pravednica... dolazila mi je... rijetko... nije se moglo... Čitala sam s njom... razgovarala. Ona će ugledati boga.

Čudno su mu zvučile te knjiške riječi, i eto opet novosti: neki tajnoviti sastanci s Lizavetom, a obadvije su luđakinje.

"Tu možeš i sam postati luđakom! Priljepčivo je!" - pomisli Raskoljnjikov.

- Čitaj! - zavikne on odjednom odrešito i razdraženo.

Sonja se sve skanjivala. Srce joj je kucalo. Nije se usuđivala, da mu čita. Skoro u muci gledao je on tu "nesretnicu sumanutu".

- Što će vam? Ta vi ne vjerujete?... - zašapće ona tiho i kao da joj je zapinjao dah.

- Čitaj! Ja hoću! - navali on. - Čitala si i Lizaveti.

Sonja rasklopi knjigu i nađe ono mjesto. Ruke su joj drhtale, glas joj zamirao. Dva puta je započinjala a da nije mogla izgovoriti ni prvi slog.

"Bijaše pak bolesnik, Lazar iz Betanije"... - izgovori ona napokon teškom mukom, ali od treće joj riječi glas zazvuči i prekine se kao prenapeta žica. Dah joj se presiječe u prsima je stane gušiti.

Raskoljnjikov je poimao donekle, zašto se Sonja nećka, da mu čita, i što je jasnije poimao, to je surovije i razdraženije navaljivao, neka čita. Predobro je razumijevao, kako je njoj teško sada odavati i otkrivati sve s v o j e . Razumio je, da ta čuvstva sačinjavaju zaista

[56] Prva etapa na putu u Sibir, kamo vode kažnjenike.

pravu i možda već davnašnju t a j n u njenu, možda još od djetinjstva, iz porodičnog života, uz nesretnog oca i maćuhu, koja je od jada pomjerila pameću, među gladnom djecom, sred ružne vike i prijekora. Ali u isti je mah razumio sada, točno razumio, da je ona u tjeskobi i da se strašno bojala nečeg, kad je počimala čitati, ali ipak iz sve duše želi i sama da čita, uza svu tjeskobu i strahovanje, i baš n j e m u , da on čuje, i to svakako s a d a , - ma što se kasnije desilo!... Pročitao joj je to u očima, razabrao joj je po oduševljenom uzbuđenju!... Upne se ona svom silom, prevlada grč, što joj je gušio grlo i prekinuo joj glas na početku onog retka, te nastavi čitanje jedanaeste glave u evanđelju svetog Ivana. Tako dočita do devetnaestog retka:

"I mnogi od Judejaca dođoše k Marti i Mariji, da ih tješe u tuzi za bratom. Kad Marta začuje, da Isus ide, iziđe preda Nj, a Marija sjeđaše doma. Onda reče Marta Isusu: Gospodine, da si Ti bio ovdje, ne bi umro moj brat. A i sada znam, da što zaišteš u Boga, dat će Tebi Bog."

Tu zastane opet, stidljivo osjećajući unaprijed, da će joj glas zadrhtati i prekinuti se opet...

"Isus joj reče: Uskrsnut će brat tvoj. Marta mu reče: Znam, da će uskrsnuti o uskrsnuću, na posljednji dan. A Isus joj reče: J a s a m u s k r s n u ć e i ž i v o t ; koji vjeruje u Mene, ako umre, oživjet će. I tko živi i vjeruje u Mene, neće umrijeti zauvijek. Vjeruješ li ovo? Ona mu reče:"

(Sonja odahne nekako bolno, a onda pročita razgovijetno i snažno, kao da to ona ispovijeda, da svi čuju:)

"Da, Gospodine! Ja vjerujem, da si Ti Krist, sin božji, koji dolazi na svijet."

Zastane, digne naglo oči na n j e g a , ali se brzo svlada i stane čitati dalje. Raskoljnjikov je sjedio i slušao nepomičan, ne obazirući se, a podlaktio se na stol i zagledao se u stranu. Dođoše do trideset i drugog reda.

"A Marija, kad dođe onamo, gdje bješe Isus, i kad ga vidje, pade pred noge Njegove i reče mu: Gospodine! Da si Ti bio ovdje, ne bi umro moj brat. Onda Isus, kad je vidje gdje plače i gdje plaču Judejci, koji dođoše s njom, zgrozi se u duhu i ražalosti se. I reče: Kamo ste ga položili? Rekoše mu: Gospodine! hajde da vidiš. Udariše suze Isusu. Onda Judejci govorahu: Gledaj, kako ga je ljubio. A neki od njih rekoše: Nije li mogao Ovaj, koji je otvorio oči slijepcu, učiniti da i onaj ne umre?"

Raskoljnjikov se okrene prema njoj i uzbuđeno je pogleda. Jest, tako je zaista! Sva ona dršće u istinskoj, pravoj groznici. Nadao se tome. Približavale se riječi o najvećem, nečuvenom čudu, te je zaokupilo čuvstvo velikog slavlja. Glas joj je jasan kao zvono; slavlje i radost ozvanjaju iz njega i krijepe ga. Redovi joj se brkaju, pred očima joj se mrači, ali ona zna naizust ono, što čita. Čitajući posljednji redak: "Nije li mogao Ovaj, koji je otvorio oči slijepcu"... - stišala ona glas, te žarko, strasno iskazala sumnju, prijekor i hulu slijepih Judejaca, koji ne vjeruju, a odmah će, za čas, kao udareni gromom, pasti, zarida ti i povjerovati... "I o n , o n , - koji je također zaslijepljen i ne vjeruje, i on će odmah čuti, i on će povjerovati, da, da, odmah ovoga časa", - sanja ona i dršće od radosne nade.

"A Isus se opet zgrozi i priđe grobu. A bijaše pećina i kamen je ležao na njoj. Isus reče: Maknite kamen! Reče Mu Marta, sestra umrloga: Gospodine! smrdi već, jer je četiri dana u grobu.

Snažno naglasi ona riječ: č e t i r i .

"Isus, joj reče: Nisam li ti rekao: ako povjeruješ, vidjet ćeš slavu božju? Maknuše dakle kamen s pećine, gdje je ležao mrtvac. A Isus podiže oči k nebu i reče: Oče, hvala Ti, što si

me uslišao. Ja sam i znao, da ćeš Ti svagda uslišati Mene, ali rekoh to radi naroda, koji ovdje stoji, da povjeruje, da si Ti poslao Mene. I ovo rekavši, zovne iza glasa: Lazare! Izađi! I izađe mrtvac",

(glasno i oduševljeno pročita drščući i zebući, kao da ga sama gleda pred očima:)

"obavijen mrtvačkim pokrovom po rukama i nogama, a lice mu bješe povezano ubrusom. Isus im reče: Razdriješite ga i pustite, neka ide".

"Onda mnogi od Judejaca, koji bijahu došli k Mariji i vidješe, što učini Isus, povjerovaše u Njega."

Nije dalje čitala, i nije ni mogla da čita, nego zaklopi knjigu i ustane naglo sa stolice.

- Sve o uskrsnuću Lazarovu, - prošapće ona iskidano, oštro, stane nepomična, odvrati se i ne smjede dići k njemu oči, kao da se stidi. Grozničava ju je drhtavica vazda još tresla. Ugarak se već odavno gasio u nakrivljenom svijećnjaku, mutno osvjetljujući u toj prosjačkoj sobi ubojicu i bludnicu, što se na čudan način sastadoše, da čitaju vječnu knjigu. Prođe pet časaka ili i više.

- Ja sam došao, da govorim o poslu, - progovori Raskoljnjikov glasno, namršten, te ustane i priđe Sonji.

Ona uzdigne šuteći oči k njemu. Pogled mu je bio osobito surov i neka se divlja odlučnost opažala u njemu.

- Ja sam danas napustio svojtu, - reče on, - mater i sestru. Neću više k njima. Tamo sam raskinuo sve.

- Zašto? - zapita Sonja sva zaprepaštena.

Onomadašnji sastanak s njegovom majkom i sestrom proizveo je na nju neobičan utisak, iako i samoj njoj nejasan. Glas o raskidu saslušala je skoro s užasom.

- U mene si sada jedina ti, - dometne Raskoljnjikov. - Hajdemo zajedno... Ja sam došao k tebi. Mi smo zajedno prokleti, zajedno ćemo i poći.

Oči su mu se blistale. "Kao da je sulud!" - pomisli sada i Sonja.

- Kamo da idemo? - zapita u strahu i izmakne nehotice.

- Zar ja i znam? Znam samo, da ćemo istim putem, znam pouzdano, - to ti je sve. Isti je cilj!

Sonja ga gledala i nije ništa razumijevala. Poimala je jedino, da je on užasno, beskrajno nesretan.

- Nitko od njih neće ništa razumjeti, ako im budeš govorila, - nastavi Raskoljnjikov, - a i ja sam razumio. Ti si meni potrebna, zato sam ja i došao k tebi.

- Ne razumijem... - prošapće Sonja.

- Razumjet ćeš kasnije. Zar ti nisi uradila to isto? I ti si počinila zločin... bila si u stanju, da počiniš zločin. Ti si kidisala sebi, ti si ubila život... s v o j . (To je svejedno!) Ti bi mogla živjeti po duhu i razumu, a završit ćeš na Sijenskoj... Ali ti ne možeš izdržati, pa ako ostaneš s a m a , poludjet ćeš, kao i ja. Ti si i sada nekako sumanuta; treba dakle da idemo zajedno, jednim putem! Hajdemo!

- Čemu? Čemu sve to? - progovori Sonja, čudno i jaka uzbuđena njegovim riječima.

- Čemu? Zato, jer tako ne može ostati, - eto čemu! Ta treba naposljetku rasuditi ozbiljno i iskreno, a ne valja djetinjski plakati i vikati, da bog neće dopustiti! No, a što će biti, ako tebe sutra zaista odvezu u bolnicu? Ona nije pri pameti i sušičava je, umrijet će nabrzo, a što će djeca? Zar neće Polječka propasti? Zar ti nisi viđala ovuda djecu, koju majke šalju

da prose milostinju? Ja sam se zanimao, gdje te majke žive i u kakvim prilikama. Tamo djeca ne mogu ostati djeca. Tamo je dječak od sedam godina pokvaren i kradljivac. A djeca su ipak slika Isukrstova: "Njihovo je kraljevstvo božje". On je zapovjedio, da ih cijenimo i ljubimo, oni su buduće čovječanstvo.

- Što da se radi, što da se radi? - ponavlja Sonja, histerično plačući i lamajući rukama.

- Što da se rad:? Slomiti treba zavijek ono, što se mora slomiti, i gotovo: i patnje primiti na sebe! Što? Ne razumiješ? Razumjet ćeš kasnije... Sloboda i vlast, a glavno vlast! Nad svim drščućim stvorovima i nad cijelim mravinjakom!... Eto cilja! Pamti to! To ti je moja poputnica! Možda ja ovo posljednji put govorim s tobom. Ako ne dođem sutra, čut ćeš sve i sama, i onda se sjeti ovih sadašnjih riječi. I jednoć, kasnije, nakon godina i godina, dok poživiš, možda ćeš razumjeti, što su te riječi značile. Ako pak dođem sutra, reći ću ti tko je ubio Lizavetu. Zbogom!

Sonja sva zadršće od prepasti.

- Ta zar vi znate, tko ju je ubio? - zapita, trnući od užasa i u strahu ga gledajući.

- Znam i reći ću ti... Tebi, jedino tebi. Ja sam tebe odabrao. Neću ti doći, da te molim za oproštenje, nego ću naprosto reći. Odavno sam tebe odabrao, da ti to kažem; još onda, kad je otac tvoj govorio o tebi i dok je živjela Lizaveta, namislio sam ja to. Zbogom! Ne daj mi ruku! Sutra!

Iziđe. Sonja je gledala na njega kao na luđaka, ali i ona je bila kao bez pameti, i osjećala je to. U glavi joj se vrtjelo. "Bože! Otkud on zna, tko je ubio Lizavetu? Što su značile te riječi? Strašno je to!" Ali ipak joj m i s a o nije padala na pamet. Nipošto! Nipošto!... "Oh, on jezacijelo strašno nesretan!... Napustio je majku i sestru. Zašto? Što je bilo? I što je nakanio? Što joj je to govorio? Poljubio joj je nogu i govorio... (jest, jasno je rekao to), da bez nje ne može više živjeti... Oh, bože!"

U groznici i bunilu provede Sonja svu noć. Skakala je na noge, plakala, lamala rukama, a onda opet zapadala u grozničav san, te joj se prisnivala Polječka, Katerina Ivanovna, Lizaveta, čitanje evanđelja i on... on, blijeda lica, zažarenih očiju... Ljubi joj noge, plače... O bože!

Za vratima na desnoj strani, za tim istim vratima, što dijele Sonjin stan od stana Gertrude Karlovne Rösslich, ima još srednja soba, odavno već prazna, koja pripada stanu gospođe Rösslich i ona je iznajmljuje, što priopćuju natpisi na vratima i prilijepljene cedulje na prozorima, što gledaju na kanal. Sonja je odavno navikla, da tu sobu smatra nenastanjenom. A međutim je za sve to vrijeme na vratima u toj praznoj sobi stajao gospodin Svidrigajlov, te se pritajio i prisluškivao. Kad je Raskoljnjikov otišao, postoji on još malo razmisli, ode na prstima u svoju sobu, do te prazne sobe, uzme stolicu i odnese je tiho do onih vrata, što vode u Sonjinu sobu. Razgovor mu se učinio zanimljivim i važnim i jako mu se, jako svidio, - toliko mu se svidio, te je donio i stolicu, da ne mora odsad, na primjer sutra, opet ovako neprijatno stajati cio sat, nego da se udobnije smjesti, kako bi u svakom pogledu bio potpuno zadovoljan.

V

Kad je Raskoljnjikov sutradan, upravo u jedanaest sati, ušao u zgradu -og[57] kvarta, u odio istražiteljev, te zamolio, da ga najave Porfiriju Petroviču, čak se i začudio, kako ga dugo ne prima: prošlo je bar deset časaka, dok ga nisu zovnuli. Po njegovu bi ga sudu morali, čini mu se, odmah saletjeti. A ovamo eto on stoji u primaćoj sobi, te kraj njega hodaju i prolaze ljudi, koji očevidno ne mare za njega. Soba do te nalik je na kancelariju, tamo sjedi i piše nekoliko pisara, a jasno je, da nitko od njih ne zna: tko je i što je Raskoljnjikov? Nemirnim, sumnjivim pogledom ogledava se oko sebe i motri: nema li uz njega bar koji stražar, koji tajanstven pogled, određen da pazi na njega, kako ne bi kamo otišao? Ali nema ništa slično: vidi on samo kancelarijska lica, sitnih briga, onda još neke ljude, a nitko i ne haje za njega, ma kamo on otišao. Sve čvršće i čvršće se vriježila u njemu misao: kad bi ona prikaza, onaj zagonetni jučerašnji čovjek zaista sve znao i sve vidio, - zar bi onda pustili njega, Raskoljnjikova, da ovako stoji sada i da mirno čeka? I zar bi ga: ovdje očekivali do jedanaest sati, da sam izvoli doći? Ili dakle taj čovjek još ništa nije prijavio, ili... ili naprosto ni on ne zna ništa, nije svojim očima ništa vidio, (pa i kako bi mogao vidjeti?), te je sve to, što se jučer desilo njemu, Raskoljnjikovu, ipak priviđenje, uveličano razdraženom bolesnom uobraziljom njegovom. Ta se slutnja stala učvršćivati u njemu još jučer, za najsilnijega uzbuđenja i očajanja. Kad je sve to promislio sada, kad se sprema na nov boj, osjeti odjednom, da dršće, - te zlovolja zakipi u njem od misli, da dršće od straha pred mrskim Porfirijem Petrovičem. Najstrašnije mu je sastajati se opet s tim čovjekom; mrzi ga nadasve, beskrajno, pa se i boji, da se zbog te svoje mržnje nekako ne oda. I takva ga silna mrzovolja spopala, da ga je odmah minula drhtavica; spremi se da uđe hladna i drska lica, a zavjerio se, da će šutjeti, koliko god bude mogao, motriti i slušati, te po što po to svladati ovaj put svoju bolesno razdraženu prirodu. Baš u taj ga mah zovnu Porfiriju Petroviču.

Porfirij Petrovič bio je u taj čas sam samcat u kabinetu. Njegov kabinet je soba, ni velika, ni mala; stoje u njoj: veliki sto za pisanje pred divanom, koji je presvučen voštanim platnom, pisaći sto, ormar u uglu i nekoliko stolica, - samo erarsko pokućstvo od žuta, polirana drveta. U uglu, otraga u zidu, ili bolje rečeno u pregratku, nalaze se zatvorena vrata: tamo su dalje dakle, iza tog pregratka, zacijelo još neke sobe. Čim je ušao Raskoljnjikov, pritvori Porfirij Petrovič odmah ta vrata, na koja je on ušao, te oni ostanu nasamo. Dočekao je gosta, vidi mu se, jako radosna i prijazna lica, te istom nakon nekoliko časaka primijeti Raskoljnjikov na njemu, po nekim znacima, kao da je smeten, kao da ga je tko iznenada zbunio ili zatekao pri nečem skrovitom i tajnovitom.

- A, najpoštovaniji! Eto i vas... našim krajevima... - započe Porfirij i pruži mu obje ruke. - No, sjednite, baćuška! Ili vi možda ne volite, da vas zovu najpoštovanijim i... baćuškom, - ovako tout court?[58] Nemojte, molim vas, smatrati kao familijarnost... Evo ovamo, na divančić.

Raskoljnjikov sjedne ne skidajući očiju s njega.

[57] Spaskog kvarta.

[58] Jednostavno, kratko.

"U našim krajevima", ispričavanje zbog familijarnosti, francuska riječ "tout court" i tako dalje, i tako dalje, sve su to značajni znaci. - "Ali on mi je pružio obadvije ruke, a nijednu mi nije dao, povukao ih je za vremena", - sine mu sumnjiva misao. Obadvojica paze jedan na drugog, ali čim im se pogledi sukobe, obojica ih opet skidaju jedan s drugoga brzo kao munje.

- Donio sam vam onaj spis... bog... evo izvolite. Jesam li dobro napisao, ili bih nanovo prepisao?

- Što? Spis? Da, da, ni brige vas, u redu je, - izgovori Porfirij Petrovič, kao da se žuri nekamo, a kad je već bio izgovorio to, uzme spis i pregleda ga. - U redu je. Ništa drugo i ne treba, - potvrdi on isto onako brzoreko i položi spis na sto.

Onda nakon trenutka, kad je već govorio o drugoj stvari, uzme opet spis sa stola i položi ga preda se na pisaći sto.

- Vi ste mi, čini mi se, govorili jučer, da bi me željeli ispitati... formalno... o mom poznanstvu s onom... ubijenom? - započne opet Raskoljnjikov.

"No čemu sam umetnuo: č i n i m i s e ?" - sine mu u glavi poput munje. - "Ali čemu se uzrujavam zbog toga, što sam umetnuo to č i n i m i s e ?" - sine mu odmah i druga misao poput munje.

I on osjeti odjednom, da je njegova sumnjičavost već od samog susreta s Porfirijem Petrovičem, od same dvije riječi, od sama dva pogleda, poprimila već za jedan trenutak čudovišne razmjere... i da je to strašno opasno: živci se razdražuju, uzbuđenje raste. "Zlo je! Zlo je!... Opet ću se izbrbljati."

- Da, da, da! Ni brige vas! Ima kada, ima kada, - mrmljao je Porfirij Petrovič, hotkajući amo tamo uz sto, ali nekako bez ikakve svrhe, čas srljajući prema prozoru, čas prema pisaćem stolu, čas opet prema stolu, sad se uklanjajući sumnjivom pogledu Raskoljnjikovljevu, sad iznenada zastajući i upirući pogled ravno u njega.

Neobično se čudnom činila pritom njegova maljucna, debeljkasta, okrugla spodobica kao lopta, koja se valja amo tamo i istodobno odbija od svih stijena i uglova.

- Dospjet ćemo, gospodine, dospjet ćemo!... Pušite li vi? Imate li? Evo izvolite cigaretu, - nastavi on, dajući gostu cigaretu. - Znate, ja vas primam ovdje, a stan je moj evo tu za pregradom... erarski, ali ja stanujem zasad u svom stanu. Morali su se izvesti neki popravci. Sada je skoro gotovo... erarski stan, to vam je, znate, divota, a? Što mislite vi?

- Jest, divota, - odgovori Raskoljnjikov, gledajući ga skoro podrugljivo.

- Divota, divota... - ponovi Porfirij Petrovič, kao da se odjednom zadubio u nešto sasvim drugo. - Jest, divota! - skoro on zavikne naposljetku, pa baci pogled na Raskoljnjikova i stane dva koraka daleko od njega.

To neprestano poglupo ponavljanje, da je erarski stan divota, bilo je po svojoj nesklapnosti i suviše oprečno ozbiljnom, misaonom, zagonetnom pogledu, što ga je sada uperio u gosta.

Ali to podjari još jače mržnju u Raskoljnjikova, te on nikako više nije mogao da suspregne podrugljivi i prilično neoprezni izazov:

- A znate li vi, - zapita on iznenada, gledajući skoro drsko Porfirija Petroviča i osjećajući kao neku slast, što je tako drzak, - ta postoji, čini mi se, takvo pravničko pravilo, takva pravnička manira, - za sve redom istražitelje, - da isprvice započinju izdaleka, od sitnice, ili od ozbiljne stvari, ali takve, koja nikako ne spada ovamo, zato, da bi (da tako reknem) obodrili onoga, koga ispituju, ili još bolje da reknem, da ga zabave, da mu uspavaju op-

reznost, a onda da mu odjednom, sasvim iznenada tresnu o tjeme najkobnije i najopasnije pitanje. Je li tako? Čini mi se, da se to sve do danas kao sveto spominje u svim pravilima i uredbama.

- Jest, jest... Vi dakle mislite, da sam ja vas erarskim stanom... onaj... a?

Kad je Porfirij Petrovič izgovorio to, zaškilji i namigne; nešto mu veselo, lukavo preleti licem, bore mu se na čelu zaglade, očice mu se suze, crte mu se na licu rastegnu i on prasne u nervozan, dug smijeh, ljuljajući se i njišući se cijelim tijelom i gledajući Raskoljnjikovu ravno u oči. Raskoljnjikov se nasmije i sam, donekle silom, ali kad je Porfirij opazio, da se i on također smije, stao se kidati od tolika smijeha, da je skoro pomodrio, Raskoljnjikovljeva odvratnost prevlada naglo svu opreznost: on se prestane smijati, namršti se, pa je dugo, s mržnjom gledao Porfirija, ne skidajući s njega očiju za sve vrijeme tog dugog smijeha, koji kao da se namjerice nije prekidao. Neopreznost je uostalom bila očita na obadvije strane činilo se kao da se Porfirij Petrovič u lice smije svome gostu, koji s mržnjom prima taj smijeh, ali to slabo buni Porfirija Petroviča. Ovo posljednje vrlo je važno Raskoljnjikovu: da se Porfirij Petrovič po svoj prilici i malo prije nije nipošto bunio, nego je sam on, Raskoljnjikov, zapao valjda u klopku; da tu očevidno ima nešto, što on ne zna, neki cilj; da je možda sve to pripravljeno, te će se odmah, ovoga časa otkriti i survati...

On odmah prijeđe na stvar, ustane i uzme kapu.

- Porfirije Petroviču, - započne odrešito, ali u prilično jakoj uzrujanosti. - Vi ste jučer izjavili želju, da bih došao k vama na neko preslušanje. (Osobito on naglasi riječ: p r e s l u š a n j e .) Ja sam došao, pa ako vam što treba, pitajte, a ako vam ne treba, dopustite da odem. Nemam kada, imam posla... Moram na sahranu onom istom činovniku, što su ga pogazili konji, a i vi... znate za njega... - dometne, te se mahom rasrdi, što je to dometnuo, a onda se odmah razdraži još i gore. - Meni je sve to dodijalo, čujete li, i odavno već... ja sam dakle poradi toga i bolovao... u jednu riječ, - gotovo zavikne osjetivši, da je ta riječ o bolesti još nezgodnija, - u jednu riječ: ili me izvolite pitati, ili me pustite odmah... a ako hoćete da me ispitujete, neću inače, nego formalno! Ne dopuštam drugačije; a međutim zbogom, jer nas dvojica nemamo ništa zajedničko.

- Gospode! Ta šta vi to! Ta o čem da vas ispitujem - zakikoće Porfirij Petrovič, te odmah promijeni i ton i izraz u licu i toga se trena prestane smijati, - ta nemojte se, molim vas, uzrujavati, - upeo se on, te čas leti amo tamo, čas bi opet da posadi Raskoljnjikova, - ima kada, ima kada, sve su to same sitnice! Ja se naprotiv veselim, što ste mi napokon došli... Ja vas primam kao gosta. A za taj prokleti smijeh oprostite mi, baćuška Rodione Romanoviču! Rodion Romanovič? Tako vam je, čini mi se, očinsko ime?... Nervozan sam čovjek, rasmijali ste me jako dosjetljivom primjedbom; gdjekada se zatresem zaista kao gumilastika, pa se tresem po pola sata... Smješljiv sam. Kakvog sam sastava, bojim se i kapi. Ta sjednite, što vi to?... Izvolite, baćuška, jer ću još pomisliti, da ste se rasrdili...

Raskoljnjikov je šutio, slušao i pazio, vazda još gnjevno namršten. Sjedne doduše, ali nije kapu puštao iz ruku.

- Ja ću vam, baćuška Rodione Romanoviču, pripovjediti nešto o sebi, da tako reknem, za razbistrenje karakteristike. - nastavi Porfirij Petrovič, muhajući se po sobi, a sve se uklanja, kao i prije, da ne sretne pogled svoga gosta. - Ja sam, znate, neženja, takav nedruževan i nepoznat čovjek, i gotov čovjek, ukočen, u sjeme se dao, i... i... jeste li vi primijetili, Rodione Romanoviču, da kod nas, to jest kod nas u Rusiji, ako se sastanu dva umna čovjeka, koja se još ne poznaju, ali se, da tako reknem, štuju, evo kao nas dvojica sada, onda pola sata ne znaju nikako da nađu temu za razgovor, - koče se jedan pred drugim, sjede i

uzajamno se zbunjuju. U svih ima tema za razgovor, u dama na primjer... u svjetskih na primjer ljudi, višega tona, vazda ima tema za razgovor, c'est de rigueur,[59] a ljudi srednje vrste, kao što smo mi, svi su smušeni i nerazgovorljivi... to jest oni, koji misle. Zašto to biva, baćuška? Ili u nas nema interesa za društvo, ili smo prepošteni, te nećemo da varamo jedan drugog, ne znam. A? Što mislite vi? Ta odložite kapu, što ste nagli da idete, neugodno mi je i gledati... Ja naprotiv baš volim...

Raskoljnjikov odloži kapu, te je i dalje šuteći, ozbiljan, namršten, slušao ispraznu, zbrkanu brbljariju Porfirijevu "Zar nije on zaista nakanio zabaviti moju pažnju glupom brbljarijom?"

- Kave vam ne nudim, nije zgodno na ovom mjestu, ali zašto ne bi pet časaka posjedili s prijateljem, za zabavu, - sipao je Porfirij bez prestanka, - a znate, sve te službene dužnosti... ali nemojte, baćuška zamjeravati, što sam se ja ushodao amo tamo; oprostite baćuška, jako me je strah, da vas ne bih uvrijedio, ali motion[60] mi je naprosto potrebna. Vazda sjedim, te uživam, kad mogu da se prohodam pet časaka... šuljevi... sve se spremam da ih liječim gimnastikom; vele, da sve u šesnaest preskakuju uže državni, pravi državni, pa i tajni savjetnici; eto, što je nauka u naše doba... jest, gospodine... A što se tiče ovdje ovih dužnosti, preslušavanja i cijele te formalnosti... vi ste baš, baćuška, maločas izvoljeli spomenuti preslušavanje... da znate, baćuška Rodione Romanoviču, ta preslušavanja zbunjuju gdjekada gore onog, koji ispituje, nego onog koga preslušavaju... O tom ste vi ono malo prije, baćuška, sasvim pravo i oštroumno izvoljeli primijetiti. (Raskoljnjikov nije primijetio ništa slično.) Splećeš se! Baš se splećeš! I vazda jedno te jedno, kao u bubanj da bubaš! Evo će naskoro reforma i mi ćemo bar po imenu biti prekršteni, he-he-he! A što se tiče naših pravnih manira, - kako ste izvoljeli oštroumno primijetiti, - u tom se sasvim slažem s vama. Ta recite, da li i jedan okrivljenik, pa i najzatucaniji seljak, ne zna, da će njega, na primjer, najprije započeti da uspavljuju (kako ste se jako zgodno izrazili) sporednim pitanjima, a onda će ga odjednom tresnuti ušicama po tjemenu, he-he-he, baš po tjemenu, kako ste dobro uporedili, he-he! Vi ste dakle zaista pomislili, da sam ja vas htio stanom... He-he! Podrugljiv ste vi čovjek. No, neću! Ah, da, zbilja, jedna riječ mami drugu, jedna misao izaziva drugu, - vi ste maločas izvoljeli spomenuti i formalnost! Formalnost je, znate, u mnogim prilikama besmislica. Gdjekada se prijateljski razgovoriš, pa je i probitačnije. Formalnost neće nikada pobjeći, o tom vi ne vodite brigu; a što je zapravo formalnost, pitam ja vas. Ne smije formalnost smetati istražitelju na svakom koraku. Ta istražiteljev je posao, rekao bih, slobodna umjetnost svoje vrste, ili nešto nalik... he-he!

Porfirij Petrovič odahne trenutak. Neumorno on sipa, čas besmisleno prazne fraze, čas izušćuje neke zagonetne riječi i onda opet skreće na besmislicu. Po sobi se skoro već ustrčkao, te sve brže i brže miče svojim debelim nožicama, vazda gleda u zemlju, desnicu zadjenuo za leđa, a ljevicom neprestano maše i pravi razne geste, koje se za čudo nikada ne slažu s njegovim riječima. Raskoljnjikov primijeti odjednom, kao da je on u svom trčkanju po sobi zastao dva puta kod vrata, trenutak, te kao da je prisluškivao...

"Da ne očekuje štogod?"

- Zaista sasvim pravo imate, - prihvati opet Porfirij riječ, gledajući Raskoljnjikova veselo, s neobičnom prostodušnošću, tako da je Raskoljnjikov od tog pogleda zadrhtao i odmah se spremio, - zaista pravo imate, što ste onako oštroumno izvoljeli ismijati pravničku formalnost, he-he! Ti naši (neki dabome) dubokoumni i psihološki postupci i jesu do

[59] To je neophodno potrebno.

[60] Kretanje (francuski i njemački).

krajnosti smiješni, pa i beskorisni, kod nas te forme stješnjavaju. Ali... Opet sam ja evo za formalnost: ako ja smatram, ili da točnije reknem, ako ja sumnjam da je ovaj, ili drugi, ili treći, da tako reknem, zločinac u kakvoj stvarci, koja je meni povjerena... Vi ćete u pravnike, Rodione Romanoviču?...

- Jest, spremao sam se...

- No, evo vam dakle primjerčić za budućnost, - to jest, nemojte misliti, da bih se ja usuđivao učiti vas; eno kakve vi članke štampate o zločinima! Ne, nego bih ja ovako, kao činjenicu da vam prikažem primjerčić: ako ja dakle, na primjer, smatram ovog drugog, trećeg zločincem, zašto bih ja njega, molim vas, uznemirivao prije vremena, sve ako i imam dokaza, koji ga obličuju? Gdjekoga sam ja i dužan zatvoriti odmah, ali drugi nije zaista takvog karaktera; čemu ga dakle ne bih pustio, da se prošeta gradom, he-he! Vidim, da vi to ne razumijete do kraja, ja ću vam dakle prikazati jasnije: ako janjega, na primjer, prerano strpam u zatvor, tim ću ja njemu možda pribaviti, da tako reknem, moralni oslonac, he-he, vi se smijete? (Raskoljnjikovu nije bilo ni na kraj pameti, da se smije: sjedi on, stisnuo usne, te i ne skida ražareni pogled svoj s očiju Porfirija Petroviča.) A ipak je to ovako, osobito s ponekim subjektom, jer ljudi su različni i iznad svega je jedino praksa. Vi ste sada izvoljeli reći: dokazi, koji obličuju; ali sve ako to i jesu dokazi, ta u dokaza su, baćuška, ponajviše dva lica, a ja sam samo istražitelj, slab čovjek dakle, što ću: želio bih, tako da reknem, matematski jasno iznijeti, volio bih takav dokaz smoći, da bude nalik na dvaput-dva-četiri! Da bude nalik na pravi, neporecivi dokaz! A ako ga strpam u nevrijeme u zatvor, - sve ako i jesam uvjeren, da je to o n a j , - još ću sam sebi možda oteti sredstva, da ga sasvim obličim, a zašto? Zato, jer ću mu, rekao bih, dati određenu osnovu, psihološki ću ga odrediti i umiriti, pa će se on od mene uvući u svoju ljusku: razumjet će najzad, da je on uznik. Pripovijeda se, kako su se nakon Alme[61] umni ljudi u Sevastopolju još kako bojali, da će ih evo odmah otvoreno neprijatelj napasti i odmah zauzeti Sevastopolj; a kad su vidjeli, da je neprijatelju draža pravilna opsada, te kopa prvi jarak, silno su se obradovali umni ljudi: stvar se dakle otegnula bar za dva mjeseca, jer kad će i zauzeti pravilnom opsadom? Opet se smijete, opet ne vjerujete? Pravo imate dabome i vi. Pravo, pravo imate! Sve su to osobiti slučajevi, slažem se s vama; ovaj je spomenuti slučaj zaista osobit! Ali evo, na što treba paziti pritom, predobri moj Rodione Romanoviču; općeg slučaja, onakvog, kome bi pristajale sve pravne forme i pravila, i po kome su te forme i pravila sračunana i u knjige zapisana, takvog slučaja uopće nema baš zato, jer se svako djelo, svaki na primjer zločin, čim se zaista dogodi, odmah prevraća u sasvim osobit slučaj, da, gdjekada i u takav slučaj, da nije nikako ni nalik na onaj pređašnji. Izvanredno se komične zgode ovakve vrste ponekad dešavaju. Ali kad se ja nekog takvog gospodina sasvim okanim, te ga ne hvatam i ne uznemirujem, ali on zna svaki sat i svaki čas, ili bar sluti, da ja sve znam, i što je crno pod noktom, te i obdan i obnoć pazim na njega i budno stražim, pa kad je on svjesno pod vječnom sumnjom i u vječnom strahu od mene, bome će mu se zavrtjeti u glavi i on će zaista doći i sam, te će još i počiniti koješta, što će već biti nalik na dvaput-dva, bit će dakle, da tako reknem, matematskog lika, - a to i jest prijatno. To se može desiti i nespretnjaku seljaku, a još lakše čovjeku, kakvi smo mi, sasvim pametnu čovjeku, koji je, obrazovan u izvjesnom pravcu! Zato vam je, dragi moj, vrlo važna stvar, da dokučite, u kom je pravcu obrazovan čovjek. A živci, živci, na njih ste vi i zaboravili! Ta sve je to sada bolesno, loše, razdraženo!... A žuči, žuči, koliko je nje u njima svima! Sve je to, velim ja, pokatkad rudnik svoje vrste! I što bi mene uznemiriva-

[61] Bitka kod Alme, prva nakon iskrcanja neprijateljske vojske 20. IX 1854., u početku jedanaestomjesečne obrane Sevastopolja.

lo, što on nesputan hoda po gradu! Ta neka ga, neka se prošeta još zasad, neka; ja i onako znam, da je on moja žrtvica i nikuda mi neće umaći! A i kamo bi pobjegao, he-he! U inozemstvo? U inozemstvo će pobjeći Poljak, a neće o n , pogotovo gdje ja pazim, i poduzeo sam sve mjere. Da utekne duboko u domovinu? Ali tamo žive seljaci, pravi, priprosti, Rusi, a savremeno obrazovan čovjek voljet će i u tamnicu, nego da živi s takvim strancima, kao što su naši seljaci, he-he! Ali sve je to glupo i vanjsko. Što je to: hoće li pobjeći? To je formalnost, a nije glavna stvar; neće pobjeći od mene, ne samo zbog toga, jer nema kamo da pobjegne: od mene neće pobjeći p s i h o l o š k i , he-he! To ti je riječca! Po prirodnom zakonu neće on pobjeći od mene, sve da i ima kamo. Jeste li vidjeli leptirića kod svijeće? Eto tako će i on vazda, vazda biti uz mene, kao uz svijeću, lepršat će; teško će mu biti na slobodi, stat će se zamišljati, plesti, sam će sebe zaplesti svega kao u mrežu, zaplašit će sebe na mrtvo ime!... I još više: sam će mi udesiti kakvu matematsku majstoriju, nalik na ono dvaput-dva, - samo da mu odredim malo dulji entr'acte.[62] I sve, sve će se, sve će se u krugu vrtjeti oko mene i suživati radijus, dok ne bude: cap! Uletjet će mi baš u usta, a ja ću ga progutati, pa to i jest prijatno, he-he-he! Ne vjerujete vi?

Raskoljnjikov nije odgovarao, nego je sjedio blijed i nepomičan, sve onako napeto gledajući Porfiriju u lice.

"Dobro mi je očitao!" - mislio je, trnući sav. - "To nije više igra mačka s mišem, kao što je bilo jučer. A i ne iskazuje on i... ne utuvljuje meni uludo svoju moć, prepametan je on... Tu je drugi cilj, ali kakav? He, brate moj, trice su to, uzalud ti mene plašiš i mudruješ! Nemaš ti dokaza i ne postoji onaj jučerašnji čovjek! Ti bi naprosto da zbuniš mene, da me prije vremena razdražiš, pa da me u takvom stanju uvrebaš, ali to je sve koješta, izjalovit će se, izjalovit će se! Ali čemu, čemu da mi ovoliko utuvljuje?... Uzda li se on u moje bolesne živce?... Varaš se, brate, izjalovit će ti se, sve ako si i spremio koješta... Pa vidjet ćemo, što si to spremio."

I on se svom silom sabere, spremajući se za strašnu, nepoznatu katastrofu. Gdjekad ga je snalazila želja, da poleti na Porfirija i da ga odmah tu zaguši. Još kad je ulazio, bojao se je tog bjesnila. Osjećao je, da su mu se osušile usnice, da mu srce kuca, a na ustima se stinula pjena. Ali ipak odluči, da će šutjeti, te neće ni riječi izustiti, dok ne bude trebalo. Razumio je, da mu je to najbolja taktika u ovom položaju, jer ne samo da se neće onda izbrbljati, nego će naprotiv razdražiti šutnjom samog neprijatelja, te će mu se on možda izbrbljati. Tome se bar nadao.

- Ja vidim, da vi eto ne vjerujete, sve mislite, da ja vama podvaljujem nevine šale, - prihvati riječ Porfirij, sve bolje i bolje volje, neprestano hihoćući od zadovoljstva, te se opet uzvrcka po sobi. - Ono, naravno, vi imate pravo; meni ja već sam bog stvorio takvu spodobu, da uzbuđuje u svijetu samo smiješne misli; lakrdijaš; ali ja vam evo velim i još ću jednom ponoviti: oprostite vi, baćuška Rodione Romanoviču, meni starcu; vi ste još mlad čovjek, da tako reknem, u prvoj mladosti, te zato cijenite čovječji um nadasve, kao i sva mladež. Živahna bistroća uma i apstraktni dokazi razbora sablažnjuju vas. To vam je baš sasvim onako, kako je radio na primjer nekadašnji austrijski Hofkriegsrat[63], koliko ja mogu da sudim o ratnim prilikama: na papiru su oni i potukli Napoleona, i zarobili ga, i sve kod sebe u sobi na najoštroumniji način proračunali i dokončali, a kad tamo, general

[62] Međučin, stanka između činova, odmor.

[63] Dvorsko ratno vijeće.

se Mack predaje s cijelom svojom vojskom,[64] he-he-he! Vidim ja, vidim, baćuška Rodione Romanoviču, vi se smijete meni, gdje ja civilist sve pribiram primjere iz ratne historije. Što ću, to mi je slabost, volim ratništvo i jako volim da čitam sve te ratne izvještaje... promašio sam zaista svoju karijeru. Morao sam zbilja služiti u vojsci. Napoleonom možda i ne bih postao, ali majorom bih, he-he-he! No, ja ću vam sada, rođeni moj, potanko cijelu istinu reći o ovom o s o b i t o m s l u č a j u : zbilja i priroda, gospodine moj, važna su stvar, te još kako podsijecaju gdjekada i najbistriji račun! Hej, poslušajte vi starca, ozbiljno ja govorim, Rodione Romanoviču (dok je to govorio, Porfirij je Petrovič, kome jedva ima trideset i pet godina, zaista odjednom nekako sav ostario: i glas mu se promijenio, i sav se on nekud zgrbio), usto sam ja i iskren čovjek... Jesam li ja iskren ili nisam? Što sudite vi? Čini mi se, da jesam sasvim: takve vam stvari kazujem besplatno i ni ne tražim nagrade, he-he! Evo dakle nastavljam: oštroumnost je po mom sudu divna stvar; ona je, da tako reknem, ukras prirode i utjeha životu, i kojekakve majstorije stvara ona, te otkud bi gdjekada i pogodio nekakav bijedni istražitelj, koji se usto zanosi i svojom fantazijom, kao što to uvijek biva, jer i on je napokon čovjek! Ali priroda spasava bijednog istražitelja, eto ti zla! A na to i ne misli mladež, koja se zanosi oštroumnošću i "prekoračuje sve prepreke", kako ste izvoljeli jučer reći veoma oštroumno i lukavo. On će, recimo, i slagati, to jest čovjek, o s o b i t s l u č a j , inkognito, i slagat će divno, na najlukaviji način; eto mu, čini ti se, i slavlja, eto će da uživa plodove svoje oštroumnosti, ali uto: cap! na najzanimljivijem, na najskandaloznijem se mjestu onesvješćuje! Recimo, da je bolest, i zapara je gdjekada u sobama, ali ipak! Ipak je navratio na misao! Slagao je nečuveno, ali s prirodom nije umio da računa. Eto ti, gdje je lukavština! Drugi će se put opet zanijeti svojom živahnom oštroumnošću, uzet će da se titra čovjekom, koji na njega sumnja, te će poblijedjeti kao namjerice, kao u igri, ali s u v i š e ć e p r i r o d n o poblijedjeti, suviše nalik na istinu, pa je eto i opet navratio na misao! Ma i nasamario prvi put, ali preko noći će i onaj smisliti, ako je od onih, koji se ne daju lako prevariti. Ovako vam je na svakom koraku! I što: sam će se zatrkivati; petljat će se, gdje ga i ne pitaju, neprestano će započinjati razgovor o tom, o čemu bi baš trebao da šuti, svakakve će alegorije uzeti da nabacuje, he-he. Sam će doći i stat će da zapitkuje: zašto me dugo ne hvataju, he-he-he! A to može da se dogodi najbistrijem čovjeku, psihologu, literatu! Priroda je zrcalo, najvjernije zrcalo! Pogledaj u njega i uživaj, eto tako je, gospodine! Ali što ste vi tako poblijedjeli, Rodione Romanoviču, nije li vam zaparno, ne bih li otvorio prozor?

- Nemojte se, molim vas uznemirivati! - zavikne Raskoljnjikov i odjednom zahihoće. - Molim vas, ne uznemirujte se!

Porfirij stane pred njega, počeka, a onda i sam udari za njim u smijeh. Raskoljnjikov ustane s divana i u jedan mah prekine svoj smijeh, što ga je bio spopao kao nastup bolesti.

- Porfiriju Petroviču! - progovori on glasno i razgovijetno, premda je jedva i stajao na drhtavim nogama - ja vidim napokon jasno, vi svakako sumnjate na mene, da sam ja ubio onu babu i njenu sestru Lizavetu. Ja vam izjavljujem, da mi je to već odavno dozlogrdjelo. Ako vi sudite, da imate pravo progoniti me po zakonu, progonite me; ako je potrebno zatvoriti, zatvorite me. Ali da mi se smijete u lice i da me mučite, to ja ne dopuštam...

Usne mu iznenada zadršću, oči mu se zažare od bjesnila i suspregnuti mu dosad glas zaori.

[64] U bici kod Ulma 1805; austrijska vojska predala se Napoleonu, što je opisano u Tolstojevom *Ratu i miru*.

- Ne dopuštam! - zavikne on i grune iz sve snage pesnicom o sto. - Čujete li vi, Porfiriju Petroviču? Ne dopuštam!

- A, bože, ta što je to opet! - uzvikne Porfirij Petrovič, očito sav poplašen. - Baćuška, Rodione Romanoviču! Rođeni! Dragi! Ta što vam je?

- Ne dopuštam! - zavikne Raskoljnjikov i po drugi put.

- Tiše, baćuška! Ta čut će, doći će, doći će! A što ćemo im onda reći, pomislite! - zašapće prestravljeni Porfirij Petrovič, prilazeći licem sasvim Raskoljnjikovljevu licu.

- Ne dopuštam, ne dopuštam! - ponovi Raskoljnjikov mahinalno, ali i on također potpunim šapatom.

Porfirij se brzo okrene i pohiti, da otvori prozor.

- Svježega zraka da pustim! I vode da se napijete, golube, ta to je nastup!

I on potrči vratima, da pošalje po vodu, ali se baš u uglu desi boca s vodom.

- Ispijte, baćuška, - šaptao je, žureći se k njemu s bocom, - možda će vam pomoći.

Strah i samo saučešće Porfirija Petroviča bili su toliko prirodni, da je Raskoljnjikov ušutio i s plahom ga radoznalošću stao promatrati. Ali vode ne primi.

- Rodione Romanoviču! Mili! Ta vi ćete na ovaj način natjerati sebe u ludilo, uvjeravam vas, u-uh! A-h! Napijte se! Ta napijte se malo!

Natjera ga ipak, da je uzeo u ruke čašu vode.

Raskoljnjikov prinese mahinalno vodu usnama, ali se osvijesti i s gađenjem metne čašu na sto.

- Jest, bio je u vas mali nastup! Ovako ćete vi, golube, opet vratiti pređašnju bolest, - zakikoće Porfirij Petrovič s prijateljskim saučešćem, ali još uvijek nekako zbunjeno. - Bože, kako se vi to ne čuvate? Eto i Dmitrij je Prokofjič jučer bio kod mene, - priznajem, priznajem, moja je narav zajedljiva, gadna, a eto što su oni iz toga izveli!... Gospode! Došao jučer, iza vas, ručali smo, govorio je, govorio, ja samo ruke raširio u čudu: no, mislim... ah, gospode! Je li on po vašoj poruci došao? Ta sjednite, baćuška, sjednite na časak, za boga miloga!

- Nije po mojoj poruci! Ali ja sam znao, da je otišao k vama i zašto je otišao, - odgovori Raskoljnjikov oštro.

- Znali ste?

- Jesam. Pa što!

- Pa to, baćuška, Rodione Romanoviču, da ja znam još i više vaših podviga; sve ja znam! Ta znam ja, kako ste vi otišli, da n a j m i t e s t a n , pod noć, kad se smrklo, pa ste stali zvoniti, i za krv ste pitali, zbunili ste i radnike i pazikuće. Razumijem ja vaše duševno raspoloženje, tadašnje... ali vi ćete sebe ovako ipak natjerati u ludilo, boga mi! Zavrtjet će vam se! Mrzovolja već prejako kipi u vama, plemenita mrzovolja, zbog nepravde, što ste je pretrpjeli, najprije od sudbine, a onda od redarstva, pa se sada bacakate amo tamo, da sve prisilite, neka govore što brže, pa da se sve svrši brže, jer su vam dodijale te gluposti i sve te sumnje. Je li tako? Jesam li pogodio vaše raspoloženje? Ali na ovaj način nećete vi samo sebe zaluditi, nego ćete mi zaluditi i Razumihina; on je i suviše d o b a r čovjek za to, znate i sami. U vas je bolest, u njega vrlina, pa je bolest opasna za njega... Ali sjednite, baćuška za boga miloga! Odahnite, molim vas, ta kakvi ste u licu; sjednite malo!

Raskoljnjikov sjedne; zebnja ga je prolazila, vrućina ga stane probijati po svem tijelu. U silnoj dvoumici sluša on pozorno zaplašenog Porfirija Petroviča, koji ga prijateljski tetoši.

Ali mu ne vjeruje ni jedu riječ, premda nekako neobično želi, da bi mu povjerovao. Nenadane riječi Porfirijeve o stanu sasvim su ga prenerazile: "Kako, zar on dakle zna ono o stanu? - pomisli odjednom, - pa mi i sam pripovijeda!"

- Da, bio je skoro isto takav slučaj, psihološki, u našoj sudskoj praksi, takav slučaj s bolesnikom, - nastavi Porfirij brzoreko. - Isto je tako jedan obijedio sam sebe za ubijstvo i još kako je obijedio: udesio cijelu halucinaciju, prikazao činjenice, pripovjedio prilike, smeo i zbunio sve i svakoga, a šta je bilo? On je, bez ikakve namjere, bio donekle uzrokom tog ubijstva, ali samo donekle, a kad je doznao, da je on dao povod ubojicama, stao se žalostiti, gristi, stalo mu se koješta prikazivati, šenuo sasvim, pa uvjerio sam sebe, da je on ubojica! Ali naposljetku istražio tu stvar upravni senat, pa je nesretnik riješen i stavljen pod pasku. Hvala bila upravnom senatu! Ah jao! A ovako baćuška, što? Ovako možete zapasti i u vrućicu, kad se u vas javlja već takva volja, da razdražujete svoje živce, te obnoć idete i zvonite, i za krv pitate. Ta tu sam psihologiju proučio ja svu u praksi. Tako spopada gdjekada čovjeka želja, da skoči kroz prozor, ili sa zvonika, i to je čuvstvo sablažnjivo. Pa i zvonca... Bolest je to, Rodione Romanoviču, bolest! Jako ste počeli zanemarivati svoju bolest. Morali bi se posavjetovati s iskusnim liječnikom, a što će vam onaj debeljko!... Bunilo je u vas! Sve vi to radite u bunilu...

Na trenutak se sve zavrti Raskoljnjikovu.

"Zar on, zar on i sada laže? - titrala je u njemu misao. - Ne može biti, ne može biti!" - odbijao je od sebe tu misao, osjećajući unaprijed, do kolikog bi ga stepena bjesnila i razjarenosti ta misao mogla dotjerati, osjećajući, da bi od bjesnila mogao i s uma sići.

- Nije to bilo u bunilu, to je bilo pri svijesti! - zavikne, naprežući sve snage svog razbora, da pronikne u Porfirijevu igru. Pri svijesti, pri svijesti! Čujete li?

- Jest, razumijem i čujem! Vi ste i jučer govorili, da nije bilo u bunilu, osobito ste dapače isticali, da nije bilo u bunilu! Sve, što god vi možete da reknete, razumijem ja! E-eh!... Ali poslušajte, Rodione Romanoviču, dobrotvore moj, bar evo ovu okolnost. Ta kad bi vi zaista bili zločinac, ili nekako umiješani u tu prokletu stvar, zar bi vi, molim vas, sami isticali, da niste sve to radili u bunilu, nego baš naprotiv pri potpunoj svijesti? I zar bi baš isticali osobito, isticali s ovakvom osobitom tvrdokornošću? Bi li to moglo biti, no, bi li to moglo biti, molim vas? Baš sasvim obratno, sudim ja. Ta kad bi vi osjećali kakvu krivicu, vi bi baš morali isticati, da je to svakako bilo u bunilu! Je li tako? Zar nije tako?

Nešto se lukavo začulo u tom pitanju. Raskoljnjikov uzmakne ispred Porfirija, koji se bio nagnuo k njemu, na sam naslon divana, te ga uzme promatrati šuteći, upornim pogledom, u dvoumici.

- Ili evo, što se tiče gospodina Razumihina, to jest, da li je on jučer sam od sebe došao na razgovor, ili na vaš nagovor. Pa vi bi baš morali govoriti, da je on došao sam od sebe, morali bi kriti, da je došao na vaš nagovor! A vi eto ne krijete! Vi baš naglašujete, da je došao na vaš nagovor!

Raskoljnjikov nije to nikada naglašivao. Trnci ga prođu po leđima.

- Vi sve lažete, - progovori on polako, tiho, a usne mu se nacerile na bolan smiješak, - vi mi opet želite pokazati, da znate svu moju igru, da znate unaprijed sve moje odgovore, - govorio je, a osjećao je skoro i sam, da ne mjeri riječi, kako bi trebalo, - hoćete da me zaplašite... ili me naprosto ismijavate...

Gledao ga je i dalje upornim pogledom, dok je to govorio, i odjednom mu opet sine u očima beskrajna mržnja.

- Sve vi lažete! - zavikne. - Vi i sami dobro znate, da je zločincu najbolja smicalica, ako govori istinu, koliko god može... koliko god može, da ne skriva ono, što može da ne krije! Ne vjerujem ja vama!

- Kakav ste vi vjetropir! - udari Porfirij u hihot, - tko bi se s vama, baćuška, i složio! Nekakva se monomanija uvriježila u vama. Ne vjerujete dakle meni? A ja vam velim, da vi već vjerujete, četvrt ste aršina povjerovali, a ja ću poraditi, da mi povjerujete i cio aršin, jer ja vas iskreno volim i iskreno vam želim dobro.

Raskoljnjikovu zadršću usne.

- Jest, želim, velim vam konačno, - nastavi Porfirij, pa uhvati Raskoljnjikova lako, prijateljski za ruku, malo više lakta, - konačno vam velim: pazite na svoju bolest! Usto vam je eto sada došla i svojta; mislite i na njih. Treba da ih mirite i mazite, a vi ih samo plašite...

- Što se to vas tiče? Otkud vi to znate? Čemu se tako zanimate za to? Vi dakle pazite na mene i hoćete da mi to pokažete!

- Baćuška! Ta od vas sam, od vas samog doznao sve i Vi i ne opažate, da u svom uzbuđenju sve unaprijed iskazujete sami i meni i drugima. I od gospodina sam Razumihina, Dmitrija Prokofjiča, doznao jučer mnogo zanimljivih potankosti. Vi ste me eto prekinuli, ali ja vam velim, da ste vi uz svoju sumnjičavost, uza svu svoju oštroumnost, izgubili dapače i zdravi pogled na stvari. Evo dakle, na primjer, o onoj istoj temi, o zvoncu: ovakvu dragocjenost, ovakvu činjenicu (ta cijelu činjenicu!) ja sam vama odao cijelu cjelcatu, ja, istražitelj! I vi ne vidite u tom ništa? Da ja iole sumnjam na vas, zar bi valjalo da ovako postupim? Trebao bih vam naprotiv uspavati najprije sumnje, pa i ne odavati, da već znam tu činjenicu; odvući vas na protivnu stranu, a odjednom vas tresnuti ušicama po tjemenu, kako sami rekoste. "A što ste vi, gospodine, da vas zapitam, izvoljeli raditi u stanu one ubijene u deset sati naveče, a gotovo da je bilo jedanaest? A zašto ste zvonili? A zašto ste ispitivali o krvi? A zašto ste zbunjivali pazikuće i zvali ih u kvart, kvartskom poručniku?" Eto, kako bi trebalo postupiti, da je u mene bilo i trunka sumnje na vas. Morao bih sasvim formalno uzeti vaš iskaz, pretragu provesti, pa vas možda i zatvoriti... Ja dakle ne sumnjam na vas, dok sam postupio drugačije! A vi ste izgubili zdravi pogled, pa ne vidite ništa, velim vam i opet!

Raskoljnjikov zadršće cijelim tijelom, tako da je to i suviše jasno primijetio Porfirij.

- Sve vi lažete! - zavikne on, - ja ne znam vaših ciljeva, ali vi sve lažete... Malo prije niste u tom smislu govorili i ja se nikako ne varam... Vi lažete!

- Ja lažem? - prihvati riječ Porfirij, koji se očito ražestio, ali je još vazda bio sasvim veseo, podrugljiv, kao da nimalo ne mari, što o njem sudi gospodin Raskoljnjikov. - Ja lažem? No, a kako sam ja maločas postupio s vama (ja, istražitelj), kad sam vam ja sam kazivao i odavao sva sredstva za obranu, i sam vas upućivao u svu tu psihologiju: "Bolest, kaže, bunilo, uvrijeđen sam ljuto; melanholija, pa ovi iz kvarta, i sve drugo? A? He-he-he! Premda su u ostalom, - usput da reknem, - sva ta psihološka sredstva za obranu, izgovori, smicalice, sasvim labave, pa i dvosjekle: "Bolest, kaže, bunilo, priviđenja, prikazalo mi se, ne sjećam se", sve je to tako, ali zašto se, baćuška, u bolesti i u bunilu baš sve same ovakve prikaze priviđaju, a ne neke druge? Ta mogle bi biti valjda i druge? Je li tako? He-he-he!

Raskoljnjikov ga pogleda ponosito i s prezirom.

- U jednu riječ, - reče on odrešito i glasno, te ustane i malo odgurne pritom Porfirija, - u jednu riječ, ja hoću da znam: jeste li me konačno prestali sumnjičiti ili n i s t e ? Govorite, Porfiriju Petroviču, govorite jasno i konačno, i brže, odmah!

- Gle, kako navaljuje! Nevolja je s vama, - klikne Porfirij veselo, lukava lica, na kojem nije bilo ni najmanjeg uzbuđenja. - Pa i čemu bi da znate, čemu bi tako mnogo da znate, kad vas nitko nije ni započeo uznemirivati! Vi ste kao dijete: Daj mi, daj mi vatru u ruke! I čemu se tako uzrujavate? Čemu nam se sami tako narivavate, zbog kakvih razloga? A? He-he-he!

- Velim vam opet, - zavikne Raskoljnjikov razjaren, - da ne mogu dulje da trpim!...

- Što? Neizvjesnost? - prekine ga Porfirij.

- Ne zajedajte! Ja to ne dopuštam!... Velim vam, da ne dopuštam!... Ne mogu da trpim i ne dopuštam!... Čujete li! Čujete! - zavikne i opet grune pesnicom o stol.

- Tiše, ta tiše! Čut će svijet! Ozbiljno vas opominjem: čuvajte se! Ja se ne šalim, - izgovori Porfirij šaptom, ali mu sada nije više bilo na licu onog malopređašnjeg, ženskog, dobrodušnog i zaplašenog izražaja, nego je on sada upravo z a p o v i j e d a o , strogo, namrštenih obrva, i kao da je mahom oborio sve tajne i dvosmislenosti.

Ali to je bilo samo na čas. Raskoljnjikov se zaprepasti, no onda se odjednom razgoropadi, ali začudo: ipak posluša nalog da govori tiše, premda je bio u najjačem paroksizmu bjesnila.

- Ja ne dopuštam, da me mučite! - zašapće on kao i malo prije, s bolom i s mržnjom priznajući sam u sebi, da nije kadar ne pokoriti se nalogu, i zapadajući pri toj misli još u jače bjesnilo. - Zatvorite me, pretražujte me, ali izvolite postupati prema formalnostima, a ne titrajte se sa mnom! Da se niste usudili...

- Ta ne vodite brigu o formalnostima, - prekine ga Porfirij s onim pređašnjim lukavim smiješkom, kao da se čak slatko zabavlja s Raskoljnjikovom, - ja sam vas, baćuška, pozvao danas po domaći, sasvim tako prijateljski!

- Ne treba mi vaše prijateljstvo i pljujem na nj! Čujete li? I evo: uzimam kapu i odlazim. Nuder: što veliš sada, ako si me nakan zatvoriti?

On zgrabi kapu i pođe prema vratima.

- A bi li da vidite jedno malo iznenađenje? - dade se Porfirij u hihot, te ga opet uhvati malo više lakta i zadrži ga na vratima.

Bivao je očito sve veseliji i nestašniji, što je potpuno raspaljivalo Raskoljnjikova.

- Kakvo iznenađenje? Što je to? - zapita on, zastajući i uplašeno gledajući Porfirija.

- Malo iznenađenje, evo tu, sjedi kod mene iza ovih vrata, he-he-he! - On pokaže prstom na zatvorena vrata u pregratku, što vode u erarski stan. - I zaključao sam ga, da ne utekne.

- Što je to? Gdje? Što?

Raskoljnjikov priđe vratima i htjede ih otvoriti, ali su bila zaključana.

- Zaključana su, evo ključ!

I zbilja on izvadi iz džepa ključ i pokaže mu.

- Sve ti lažeš! - zacikne Raskoljnjikov, ne suspređući se više, - lažeš, lakrdijašu prokleti! - I on poleti na Porfirija, koji je uzmicao prema vratima, ali se nije nimalo uplašio.

- Sve ja, sve razumijem! - prileti on k njemu. - Ti lažeš i dražiš mene, kako bi se ja odao...

- Ta gore se i ne možete odati više, baćuška, Rodione Romanoviču. Ta vi ste pobjesnili. Ne vičite, jer ću zvati ljude.

- Lažeš, ništa neće biti! Zovi ljude! Ti si znao, da sam ja bolestan, pa si htio da mene razdražiš do bjesnila, kako bih se odao, eto, za čim si išao. Ali daj ti činjenica! Sve sam ja ra-

zumio! Ti nemaš činjenica, u tebe je samo tričavo, ništavo nagađanje Zamjotovljevo!... Ti si znao moju ćud, naumio si, da me razbjesniš, a onda da tresneš po meni popovima i izaslanicima... Očekuješ ih? A? Što čekaš? Gdje su? Daj ih!

- Ta kakvi izaslanici, baćuška? Prikazuje se čovjeku! Ali tako se i ne može postupiti prema formalnostima, kako vi velite, vi ne znate te poslove, rođeni... A formalnost neće izmaći, vidjet ćete i sami!... - mrmljao je Porfirij, osluškujući na vratima.

I zaista se u taj mah začuje za tim vratima u drugoj sobi kao neki šum.

- A, idu! - zavikne Raskoljnjikov. - Poslao si po njih!... Čekao si ih!... Proračunao si... No, deder ih amo sve: izaslanike, svjedoke, bilo koga... daj! Ja sam pripravan! Pripravan!

Ali sada se desi neobična zgoda, nešto tako nenadano u inače običnom toku događaja, da se ni Raskoljnjikov ni Porfirij Petrovič nisu naravno mogli nadati takvom raspletu.

VI

Kad se kasnije Raskoljnjikov sjećao ovog trenutka, prikazivalo mu se sve ovako:

Buka, što se čula za onim vratima, naglo poraste i vrata se odškrinu malo.

- Što je? - zavikne Porfirij Petrovič ljutito. - Ta ja sam upozorio...

Jedan trenutak ne odgovori nitko, ali je bilo jasno, da iza tih vrata ima nekoliko ljudi i kao da nekoga otiskuju.

- Ta što je to? - ponovi Porfirij Petrovič uzbuđen.

- Doveli srno uznika, Nikolaja, - oglasi se nečiji glas.

- Ne treba! Odlazite! Čekajte!... Što on srlja ovamo! Kakav nered! - zavikne Porfirij i poleti vratima.

- Ta on... - započne opet onaj glas, ali naglo zapne.

Dva trenutka samo potraje prava borba; onda kao da je netko nekoga snažno odgurnuo i odmah nakon toga zakorakne neki jako blijedi čovjek ravno u kabinet Porfirija Petroviča.

Lik toga čovjeka bio je na prvi pogled jako neobičan. Gleda on ravno pred sebe, ali kao da nikoga ne vidi. U očima mu sija odlučnost, ali mu je u isti mah smrtno bljedilo palo po licu, kao da su ga doveli na stratište. Usne su mu sasvim poblijedile i malo podrhtavaju.

Sasvim je još mlad, u prostim haljinama, srednjega rasta, prilično mršav, uokrug ošišane kose, finih, nekako suhoparnih crta. Čovjek, koga je on onako naglo odgurnuo, poleti prvi za njim u sobu i uhvati ga za rame: bio je to sprovodnik; ali Nikolaj povuče ruku i istrgne mu se opet.

Na vratima se zgrne nekoliko radoznalih ljudi. Neki se od njih guraju, da uđu. Sve se to dogodilo u jednom trenu.

- Odlazi, prerano je još! Pričekaj, dok budeš pozvan!... Zašto ste ga doveli ranije? - gunđao je Porfirij, sasvim bijesan i kao zbunjen.

Ali Nikolaj odjednom padne na koljena.

- Što ti je? - zavikne Porfirij u čudu.

- Kriv sam! Grijeh moj! Ja sam ubojica! - odgovori Nikolaj prilično glasno, premda se malo gušio.

Deset časaka potraje tišina, kao da su se svi okamenili: čak i sprovodnik uzmakne, te nije više prilazio Nikolaju, nego se mahinalno povukao prema vratima i tamo se ukočio.

- Što je? - zavikne Porfirij Petrovič, kad se trgnuo iz časovitog zaprepaštenja.

- Ja sam... ubojica... - ponovi Nikolaj, pošto je časak pošutio.

- Što... ti... Što... Koga si ubio?

Porfirij se Petrovič očito zbunio. Nikolaj pošuti opet časak.

- Aljonu Ivanovnu i sestricu njenu, Lizavetu Ivanovnu, ja sam ih... ubio... sjekirom. Pamet mi se smračila... - dometne on i zašuti.

Još je uvijek klečao.

Porfirij Petrovič postoji nekoliko časaka, kao da premišlja, ali onda se naglo opet trgne i zamaše rukama prema nezvanim svjedocima. Oni nestanu odmah i vrata budu pritvorena. Onda on pogleda Raskoljnjikova, koji je stajao u uglu i zaprepašten gledao Nikolaja, već pođe k njemu, ali naglo zastane, pogleda ga, baci odmah pogled na Nikolaja, onda opet na Raskoljnjikova, te odjednom bukne i saleti Nikolaja.

- Što ti tu meni istrkuješ sa svojim pomračenjem! - zavikne na njega skoro u bjesnilu. - Ja te nisam još ni pitao: je li te napalo pomračenje ili nije... Govori: jesi li ti ubio?

- Ja sam ubojica... izjavljujem... - izgovori Nikolaj.

- E-eh! Čime si ubio?

- Sjekirom. Nabavio sam.

- Al se žuri! Sam?

Nikolaj nije razumio pitanje.

- Jesi li sam ubio?

- Sam. A Mićka nije kriv i nema s tim nikakve veze.

- Ne istrkuj ti s Mićkom! Eh!...

- Kako si ti, no, kako si ti onda strčao niz stube? Ta pazikuće su vas sreli obadvojicu?

- To sam ja, da zamažem oči... onda... trčao s Mićkom, - odgovori Nikolaj brže bolje, kao da se pripravio unaprijed.

- Jest, tako je! - zavikne Porfirij bijesno. - Ne govori on svoje riječi! - promrmlja sam sebi, a onda opazi odjednom Raskoljnjikova.

Očigledno se toliko bio zanio Nikolajem, da je na časak i zaboravio na Raskoljnjikova. Sada se iznenada prisjeti, i čak zbuni...

- Rodione Romanoviču, baćuška! Oprostite, - pohiti on k njemu, - ne može ovako; molim vas... vi tu nemate posla... ja i sam... vidite, kakvo iznenađenje!... Izvolite!...

I uzme ga za ruku, te mu pokaže na vrata.

- Čini mi se, da to niste očekivali? - reći će Raskoljnjikov, koji dabome ništa nije jasno shvaćao, ali je već dospio, da se jako ohrabri.

- Pa ni vi niste očekivali, baćuška. Gle, kako vam ruka dršće! He-he!

- Pa i vi držćete, Porfiriju Petroviču.

- I ja držćem; nisam se nadao!

Stajali su već na vratima. Porfirij je nestrpljivo čekao, da Raskoljnjikov iziđe.

- Malo iznenađenje nećete mi dakle pokazati? - odjednom će podrugljivo Raskoljnjikov.

- Eto on govori, a zubi mu u ustima cvokoću, he-he! Ironičan ste vi čovjek! Do viđenja dakle!

- Ja bih rekao: z b o g o m !

- Kako bog bude dao, kako bog bude dao! - progunđa Porfirij i naceri se na smiješak.

Kad je prolazio kroz kancelariju, primijeti Raskoljnjikov, da su ga mnogi pogledali uporno. U predsoblju razabere među svijetom obadvojicu pazikuća iz one kuće, što ih je onda zvao kvartskom činovniku. Stoje oni i nešto čekaju. Ali tek što je izišao na stube, začuje iznenada za sobom glas Porfirija Petroviča. Okrene se i vidi, da on sav zadihan trči za njim.

- Jednu riječ, Rodione Romanoviču; o svemu onom drugom, kako bog da, ali ću vas morati koješta zbog formalnosti ispitati... mi ćemo se dakle još vidjeti, je li?

Porfirij stane preda nj smiješeći se.

- Je li? - dometne on još jedanput.

Činilo se, kao da bi još nešto da kaže, ali ne može nekako da izrekne.

- A vi meni oprostite, Porfiriju Petroviču, zbog onoga maločas... ražestio sam se, - započe Raskoljnjikov, koji se sasvim ojunačio, te ga sada spopala neodoljiva želja za razmetanjem.

- Ništa, ništa, - prihvati Porfirij skoro radosno. - Ja sam i sâm... Zagrižljive sam ćudi, kajem se, što ću! Ali mi ćemo se vidjeti, ako bog da, svakako, svakako!

- I upoznat ćemo jedan drugog do kraja? - prihvati Raskoljnjikov.

- I upoznat ćemo jedan drugog do kraja, - pristane Porfirij Petrovič, te zažmuri i vrlo ga ozbiljno pogleda. - Sada ćete na imendan?

- Na sahranu.

- Jest, zbilja, na sahranu! Zdravlje čuvajte! Zdravlje...

- A što bih vam poželio, i ne znam! - prihvati Raskoljnjikov, te stane silaziti niz stube, ali se odjednom okrene Porfiriju, - želio bih vam većih uspjeha, ali eto vidite, kakva vam je smiješna služba!

- Zašto smiješna? - naćuli odmah uši Porfirij Petrovič, koji se također bio okrenuo, da ode.

- Kako da i nije! Ta toga ste jadnika Mikolku vi zacijelo kidali i mučili psihološki, na svoj način, dok nije priznao. I po danu i po noći ste mu dokazivali jamačno: "Ti si ubojica, ti si ubojica!..." no, a sada, gdje je priznao, opet ćete da mu lomite kosti: "Lažeš! Nisi ti ubojica! Nisi ni mogao biti. Ne govoriš svoje riječi!" Kako dakle da to nije smiješna služba?

- He-he-he! A ipak ste primijetili, što sam maločas rekao Nikolaju, da on ne govori svoje riječi?

- Kako ne bih primijetio!

- He-he! Oštroumni ste vi, oštroumni, gospodine! Sve vi primjećujete. Zaista živahan um! I u najsmješniju žicu znate dirnuti... he-he!... U Gogolja je, od pisaca, bila ta crta, vele, najrazvijenija?

- Jest, u Gogolja.

- Jest, u Gogolja... do najprijatnijeg viđenja.

- Do najprijatnijeg viđenja...

Raskoljnjikov krene ravno kući. Bio je tako smeten i zbunjen, da je došao kući i bacio se na divan, pa onda četvrt sata prosjedio, samo se odmarajući i nastojeći, da bar donekle sabere misli. Nije ni pokušavao, da razmišlja o Nikolaju: osjećao je, da je poražen, i da je u Nikolajevu priznanju nešto neobjašnjivo, čudno, što on sada nikako ne može da razumije. Ali Nikolajevo je priznanje stvarna činjenica. Posljedice te činjenice bile su mu odmah jasne: laž se mora otkriti i onda će se opet prihvatiti njega. Ali bar dotle je slobodan i mora svakako učiniti nešto u svoju korist, jer je opasnost neukloniva.

Ali ipak u kolikoj mjeri? Stanje se započelo bistriti. Kad se sjeti samo otprilike, općenito, cijele malopređašnje scene s Porfirijem, mora i opet da se trza od užasa. Ne zna dabome sve, za čim ide Porfirij, i ne može da dokuči, što je on sve računao ono malo prije. Ali jedan se dio njegove igre otkrio, te nitko nije dabome bolje mogao shvatiti od njega, kako mu je strašan bio taj "potez" u Porfirijevoj igri. Još malo samo, i on bi se m o g a o odati sasvim, činjenički. Porfirij, koji mu je znao bolesnu narav, te ga na prvi pogled dobro razumio i progledao, postupao je doduše suviše odrešito, ali skoro sigurno. Raskoljnjikov se dabome i maločas suviše kompromitirao, ali do činjenica ipak nije došlo; sve je to samo još relativno. No da li on to, da li on to sada sve valjano prosuđuje? Ne vara li se? Za kakvim je rezultatom išao danas Porfirije? Da li je on zaista bio danas pripravio nešto? A što to? Je li on zaista nešto očekivao ili nije? Kako bi se bili rastali danas, da se nije desila ona nenadana katastrofa s Nikolajem?

Porfirij je pokazao skoro cijelu svoju igru, rizikovao je dabome, ali ju je ipak pokazao, a da je u njega bilo još štogod, Raskoljnjikovu se čini, da bi on bio pokazao i to. Kakvo li je ono "iznenađenje"? poruga, što li? Je li to nešto značilo ili nije? Da li se pod tim moglo išta kriti, što nalikuje na činjenicu, na osnovano okrivljenje? Jučerašnji onaj čovjek? A kamo je propao? Gdje je on danas? Ta ako u Porfirija ima išta osnovano, onda je dabome u vezi s jučerašnjim čovjekom...

Sjedi on na divanu, spustio glavu, podlaktio se na koljena i prekrio rukama lice. Nervozna mu drhtavica trese još vazda cijelo tijelo. Naposljetku ustane, uzme kapu, razmisli i pođe prema vratima.

Slutio je nekako da se bar za današnji dan može smatrati skoro potpuno sigurnim od neke opasnosti. Osjeti odjednom u srcu skoro neku radost: poželi, da što brže ode Katerini Ivanovnoj. Na sahranu je dabome zakasnio, ali na daću će dospjeti i tamo će odmah vidjeti Sonju.

Stane, promisli, a bolan mu se smiješak protisne na usne.

- Danas! Danas! - ponovi on u sebi. - Jest, još danas! Mora biti...

Htjede otvoriti vrata, ali uto se stanu vrata otvarati sama. On zadršće i odskoči natrag. Vrata su se otvarala polako, tiho, a odjednom se javi spodoba - jučerašnjeg čovjeka, koji se pojavio kao i s p o d z e m l j e .

Čovjek stane na pragu, pogleda šuteći Raskoljnjikova i korakne korak u sobu. Bio je sasvim isti kao i jučer, ista spodoba, u istoj odjeći, a lice mu se i pogled silno promijenio: čini se sada nekako snuždenim; tako postoji malo, a onda uzdahne duboko. Samo da je još položio dlan uz obraz, a glavu nakrivio, sasvim bi bio nalik na ženu.

- Što vam je? - zapita Raskoljnjikov, koji je bio zamro.

Čovjek pošuti, a onda mu se pokloni duboko, skoro do zemlje. Bar je dirnuo zemlju prstom desne ruke.

- Što vi to? - zavikne Raskoljnjikov.

- Kriv sam, - izgovori čovjek tiho.

- Zbog čega?

- Zbog zlih misli.

Zgledaju se njih dvojica.

- Krivo mi je bilo. Kad ste izvoljeli doći onamo, možda pripiti, pa ste pazikuće zvali u kvart i za krv ste pitali, krivo mi je bilo, što su vas ludo pustili i što su vas smatrali pijanim. Tako mi je krivo bilo, da mi se razbio san. A zapamtili smo adresu, pa smo jučer ovamo došli i pitali...

- Tko je došao? - prekine ga Raskoljnjikov, sjećajući se odmah.

- Ja, to jest, ja sam vam na žao učinio.

- Vi ste dakle iz one kuće!

- Ta ja sam baš tamo stajao onda s njim na vratima, zar ste zaboravili? Imamo mi svoj zanat, odvajkada. Mi smo krznari, građani. Primamo posao u kuću... a nadasve mi je krivo bilo...

Raskoljnjikovu sine jasno u pameti sav onaj prekjučerašnji prizor na vratima; sjeti se, da je osim pazikuće stajalo tamo još nekoliko ljudi, te da su stajale i žene. Sjeti se jednog glasa koji je predlagao, da ga odvedu ravno u kvart. Nije mogao da se sjeti lica čovjeka, koji je govorio to, pa ni sada ga ne poznaje, ali je zapamtio, da mu je onda čak odgovorio nešto, okrenuo se k njemu...

Evo dakle, kako se je razriješila sva ta jučerašnja strahota. Najstrašnije mu je pomisliti, da je zaista skoro poginuo, skoro upropastio sebe poradi ovakve n i š t a v e stvari. Osim najmanja stana i razgovora o krvi, ne zna dakle taj čovjek ništa da kaže. Nema dakle ničeg ni u Porfirija, ničeg osim tog bunila, nikakvih činjenica, osim te p s i h o l o g i j e, koja je od dva kraja, nema ničeg osnovanog. Ako se dakle ne jave nikakve činjenice više (a i ne smiju se više javljati, ne smiju, ne smiju!), onda... što mu i mogu? Čime ga mogu obličiti konačno, sve ako ga i zatvore? Porfirij je dakle istom sada, istom malo prije doznao ono o stanu, a dotle nije ni znao.

- Vi ste to rekli danas Porfiriju... da sam ja dolazio onamo? - zavikne Raskoljnjikov, zaprepašten od nenadane misli.

- Kakvom Porfiriju?

- Pristavu istražitelju.

- Jesam rekao. Pazikuće onda nisu otišli u kvart, ali sam ja otišao.

- Danas?

- Čas prije vas bio sam. I sve sam čuo, sve, kako vas je mučio.

- Gdje? Što? Kada?

- Pa tamo sam sjedio cijelo vrijeme, za pregradom kod njega.

- Što? Vi ste dakle bili ono iznenađenje? Kako je to moglo biti? Molim vas!

- Kad sam ja vidio, - započne građanin, - da pazikuće neće da idu, kako sam im rekao, jer je, vele, već kasno, a on će se još i rasrditi, što nismo onda došli, bude meni krivo, san mi se razbije i ja uzmem mozgati. Juče sam dokučio, a danas otišao. Došao ja po prviput, nema ga, došao za sat, nisu me primili, došao trećiput, pustili me. Uzmem mu javljati sve, kako je bilo, a on sve skače po sobi i pesnicom se gruha u prsa: "Što vi to, razbojnici, veli, radite od mene? Da sam ja to znao, ja bih ga dao dotjerati?" Onda istrčao, zovnuo nekog i stao s njim govoriti u uglu, a zatim će opet k meni, pa uzeo pitati i psovati. Jako je prekoravao; a ja sam mu javio sve i rekao sam mu, da se niste vi usudili, da mi išta od-

govorite na moje jučerašnje riječi i da me niste poznali. I opet se on sada ustrči, pa se sve lupa u prsa, i srdi se, i trči, a kad su javili vas, - no veli, odlazi za pregradu, sjedi zasad, da se nisi ni ganuo, što čuo da čuo, i stolicu mi donio onamo, i zaključao me; možda ću, veli, ispitivati i tebe. A kad su doveli Nikolaja, onda me, kad vas već nije bilo, otpravio; ja ću tebe, veli, zovnuti još i još ću da te pitam.

- A Nikolaja je ispitivao pred tobom?

- Kad je vas otpravio, otpravio je odmah i mene, a Nikolaja je uzeo da ispituje.

Građanin zastane i odjednom se opet pokloni, dodirne se prstom zemlje.

- Za objedu i za zlobu moju oprostite mi!

- Bog će oprostiti, - odgovori Raskoljnjikov.

Čim je izgovorio to, građanin se pokloni, ali ne pokloni se opet do zemlje, nego do pojasa, okrene se polako i iziđe iz sobe. "Sve ima dva kraja, sve ima dva kraja", - govorio je Raskoljnjikov, te iziđe iz sobe hrabriji nego ikada.

"Sada ćemo se još boriti", - izgovori on gnjevnim smiješkom, kad je silazio niz stube. A gnjev se odnosio na njega samog; s prezirom se i sa stidom sjećao svoje "malodušnosti".

PETI DIO

I

Jutro, nakon kobnog objašnjenja Petra Petroviča s Dunječkom i Puljherijom Aleksandrovnom, otrijezni i njega. Jako mu je neprijatno bilo, ali je morao ono, što mu se još jučer činilo skoro događajem, koji se doduše zbio, ali ipak činio nekako nemogućim, - smatrati sada pomalo za činjenicu, koja se zbila i koja se ne može ispraviti. Ljuta guja povrijeđenog samoljublja svu noć mu je pila srce. Čim je ustao iz kreveta, pogleda se u zrcalo. Bojao se je, da mu nije preko noći pukla žuč. Ali što se toga tiče bilo je zasad sve u redu. Pogleda svoj otmjeni, bijeli lik, koji je u posljednje vrijeme nešto odebljao, te se na časak utješi, potpuno uvjeren, da će naći mladu negdje na drugom mjestu, pa i čestitiju; ali odmah se trgne i odrešito otpljune, te time izazove šutljiv, no sarkastičan smiješak svog mladog prijatelja i sustanara, Andreja Semjonoviča Lebezjatnjikova. Petar Petrovič primijeti taj smiješak i u sebi odmah to zamjeri mladom prijatelju. Mnogo mu je štošta on već zamjerio u posljednje vrijeme. Njegov bijes se udvostručio, kad je pomislio, da nije ni bilo podesno juče spominjati Andreju Semjonoviču jučerašnje rezultate. To mu je bila druga jučerašnja pogreška, a počinio ju je u žestini, u pretjeranoj ekspanzivnosti, u razdraženju... Onda se cijelo to jutro kao namjerice stade redati neprijatnost za neprijatnošću. I u senatu ga je očekivao neki neuspjeh u stvari, na kojoj je radio. Osobito ga je razdražio vlasnik onog stana, što ga je najmio i stao udešavati na svoj trošak, misleći, da će se nabrzo oženiti: taj gospodar, nekakav njemački obrtnik, koji se obogatio, nikako neće da odustane od ugovora, što su ga upravo sklopili, nego iziskuje, da Petar Petrovič plati cijelu ugovorenu globu, iako mu vraća stan skoro sasvim obnovljen. Isto mu tako ni u trgovini pokućstva nikako neće da vrate ni jedan rubalj od kapare za pokućstvo, koje je doduše kupio, ali ga još nije prevezao u stan. "Neću se valjda ženiti navlaš zbog pokućstva!" - škrguće Petar Petrovič u sebi, a u isti mu mah sine mahnita nada: - "Ta zar je zaista sve to ovako u nepovrat propalo i završilo se? Zar se ne može još jednom pokušati?"

Misao na Dunječku još ga jedanput zamamljivo dirne u srce. S teškom mukom pretrpi on taj trenutak, a da je mogao sada odmah samom svojom željom usmrtiti Raskoljnjikova, izgovorio bi dabome tu želju.

"Pogreška je bila još i u tom, što im nisam nikako davao novaca", - mislio je, turoban se vraćajući u Lebezjatnjikovljevu sobicu, - "a i čemu sam se do bijesa tako pročivutario? Nije taj račun valjao! Kanio sam ih držati u oskudici i natjerati ih, da mene smatraju nekom providnošću, a oni utekoše!... Pi!... Ali da sam ja njima za to vrijeme dao na primjer tisuću i po za opremu, za darove, za kojekakve kutijice, nesesere, karneole, tkanine i za sve one tričarije od Knoppa[65] i iz engleskog magazina, bilo bi valjanije... i čvršće! Ne bi mi sada otkazali ovako lako! To je svijet takvog kova, te bi svakako smatrali dužnošću, da mi vrate i darove i novce, ako me odbiju, a vraćati bi im bilo i poteško i žao! A i savjest bi ih pekla: ta kako da ovako odjednom otjeramo čovjeka, koji je dosad bio tako darežljiv i prilično nježan?... Hm! Promašio sam!"

Jaš jednom zaškrguće Petar Petrovič, te sada okrsti sebe glupanom, - u sebi, razumije se.

Kad je došao do tog zaključka, vrati se kući dvaput ljući i razdraženiji, nego što je otišao. Spremanje za daću u sobi Katerine Ivanovne zaokupi mu donekle radoznalost. Načuo je i jučer o toj daći; sjeća se nekako da su i njega pozvali; ali je imao svojih briga, te nije pazio ni na što drugo. Raspita se brže kod gospođe Lippewechsel, koja se brinula oko namještanja stola, jer Katerine Ivanovne nema (otišla je na groblje), te dozna, da će daća biti svečana, da su pozvani skoro svi stanari, među njima i oni, koje pokojnik ni ne zna, da je pozvan i Andrej Semjonovič Lebezjatnjikov, usprkos njegovoj svađi s Katerinom Ivanovnom, i da je naposljetku i on, Petar Petrovič, ne samo pozvan, nego ga i očekuju s velikim nestrpljenjem, jer on je skoro najvažniji gost od svih stanara. I sama je Amalija Ivanovna pozvana s velikom čašću, uza sve pređašnje neprijatnosti, zato ona zapovijeda sada i stara se, pa joj to skoro i godi, a i ona se svečano obukla, u crninu doduše, ali ipak se sva nagizdala i ponosi se time. Sve ovo, što biva i što je doznao, navede Petra Petroviča na neku misao i on ode nekako zamišljen u svoju sobu, to jest u sobu Andreja Semjonoviča Lebezjatnjikova. Stvar je bila u tom, što je on dočuo, da je među pozvanima i Raskoljnjikov.

Andrej je Semjonovič prosjedio, bogzna zašto, cijelo jutro kod kuće. S tim je gospodinom Petar Petrovič udesio neki čudan, uostalom donekle i prirodan odnos: prezirao ga je i mrzio nadasve, skoro od onoga dana, kad se doselio k njemu, ali ga se u isti mah kao nekako bojao. Kad je doputovao u Peterburg, nije odsjeo kod njega, ne samo zbog svoje tvrdičave štedljivosti, premda mu je to bio skoro glavni razlog, nego je postojao još i drugi razlog. Još u provinciji je slušao o Andreju Semjonoviču, svom bivšem pitomcu, da je to jedan od prvih mladih progresista, te igra dapače znatnu ulogu u nekim jako zanimljivim, fantastičnim društvima. To je iznenadilo Petra Petroviča. Ta moćna društva, sveznajući, svakog preziru i svakog obličuju, odavno već straše Petra Petroviča nekim osobitim strahom, uostalom sasvim nejasnim. Nije on dabome mogao, pogotovo u provinciji, ni o čem t a k v o m stvoriti točan sud, pa čak ni otprilike. Čuo je, kao i svatko drugi, da ima, osobito u Peterburgu, nekih progresista, nihilista, obličatelja i t. d. i t. d., ali je, kao i drugi svijet, precjenjivao i izopačivao smisao i značenje tih imena do besmislice. Najgore se boji, evo već nekoliko godina, o b l i č e n j a , i to mu je bio glavni razlog neprestanoj pretjeranoj uzrujanosti, pogotovo kad je pomišljao, da prenese svoje djelovanje u Peterburg. U tom je pogledu bio on, kako se kaže, z a p l a š e n ; kao što su gdjekada z a -

[65] Poznata robna kuća u Peterburgu.

p l a š e n a mala djeca. U provinciji su mu se prije nekoliko godina, kad je istom započeo da stvara svoju karijeru, desila dva slučaja, gdje su ljuto obličene prilično važne gubernijske ličnosti, na koje se on dotada oslanjao i koje su ga zaštićivale. Jedan se slučaj završio po obličenu ličnost nekako osobito skandalozno, a drugi zamalo da se nije završio i jako mučno. Zato je eto Petar Petrovič odlučio, da će odmah, čim stigne u Peterburg, razvidjeti, što je u stvari, pa ako ustreba, odmah će unaprijed pohrliti, da se ulaže "mladom našem naraštaju". U tom se je uzdao i u Andreja Semjonoviča, te kad je na primjer pohodio Raskoljnjikova, već je bio naučio, da nekako zaokružuje neke fraze, što ih je čuo od drugih...

Brzo je dabome razabrao, da je Andrej Semjonovič izvanredno ništav i priprost čovjek. Ali to nije nipošto razuvjerilo a ni ohrabrilo Petra Petroviča. Sve kad bi se uvjerio, da su i svi progresisti ovakvi zvekani, ni onda mu se ne bi stišao nemir. Do sviju tih nauka, misli, sistema (kojima ga je Andrej Semjonovič odmah zaokupio) nije njemu zapravo ni stalo. On je imao svoj vlastiti cilj. On bi što brže, odmah da dokuči: što se i kako se t o t u dogodilo? Imaju li t i l j u d i moći ili nemaju? Treba li on da se boji čega ili ne treba? Hoće li njega obličiti, ako se lati toga i toga, ili ga neće obličiti? A ako ga budu obličili, - poradi čega baš i zašto zapravo obličuju danas? I još ne bi li im se mogao kakogod ulagivati i u isti mah zavarati, ako su zaista tako jaki? Je li to potrebno ili nije? Ne bi li mogao na primjer i svoju karijeru unaprijediti baš uz njihovu pomoć? U jednu riječ, ima tu tisuću pitanja.

Taj je Andrej Semjonovič malokrvan, skrofulozan čovjek, niska rasta, u nekoj je službi, neobično je plav, sa zaliscima u obliku kotleta, i on se silno diči njima. A usto ga i skoro navijek bole oči. Srca je prilično blaga, ali govor mu je jako samopouzdan, gdjekada i jako nadut, a to je, kraj onakve spodobice njegove, skoro svagda smiješno. Amalija Ivanovna broji njega uostalom među prilično ugledne stanare, to jest, on ne pijančuje i točno plaća stan. Uza sva ta svojstva Andrej je Semjonovič zaista nešto glup. A progresu i "mladom našem naraštaju" prikrpio se - iz strasti. On je jedan iz one bezbrojne, raznolike čete ništavaca, crknute nedonoščadi i nedoučenih uobraženjaka, što mahom pristaju uz najpomodniju ideju, koja je u prometu, da je odmah zagade i da za čas izvrgnu ruglu sve, čemu gdjekada i oni sami najodanije služe.

Uostalom i Lebezjatnjikov, iako je jako dobroćudan, već pomalo ne podnosi svog sustanara i nekadašnjeg skrbnika Petra Petroviča. Desilo se to s obadviju strana nekako iznenada i uzajamno. Koliko god bio Andrej Semjonovič priprost, ipak je on započeo pomalo razbirati, da Petar Petrovič njega zavarava i tajom ga prezire, i da to "nije nipošto onakav čovjek". Pokušao mu je razložiti sistem Fourierov i teoriju Darwinovu, ali Petar Petrovič sluša, osobito u posljednje vrijeme, nekako suviše sarkastično, a u najposljednje vrijeme - započinje i da grdi. Stvar je u tom, što je on po instinktu stao dokučivati, da Lebezjatnjikov nije samo ništav i prilično glup čovjek, nego je možda i lažac, te nipošto nema važnijih veza ni u svom društvu, nego je tek čuo nešto iz trećih usta; štoviše, ni svoj p r o p a g a n d n i posao ne zna on valjda valjano, jer se nekako suviše buni, pa zar je on dorastao, da bude obličitelj! Da se usput spomene, za tu je sedmicu i po Petar Petrovič drage volje primao (osobito ispočetka) i suviše veliku hvalu Andreja Semjonoviča, to jest, nije se opirao, nego je šutio, kad bi mu Andrej Semjonovič pripisivao, da je voljan pripomoći budućem i brzom ustrojstvu nove " k o m u n e ", tamo negdje u Mješčanskoj ulici; ili kako neće na primjer braniti Dunječki, ako odmah od prvoga mjeseca nakon udaje zamisli da uzme ljubavnika; ili kako neće krstiti djecu, ako ih bude, i tako dalje, i tako dalje, - sve na ovaj način. Petar Petrovič nije se po svojem običaju ništa protivio, kad

bi mu se pripisivala takva svojstva, te je puštao, da ga ovako hvali, - toliko mu je bila prijatna svaka hvala.

Petar Petrovič bio je zbog nekog razloga unovčio jutros nekoliko papira od pet postotaka, te sjeo sada za sto i broji svežnjiće banknota i vrijednosnih papira. Andrej Semjonovič, koji skoro nikada nema novaca, hoda po sobi i pričinja se, da sve te svežnjiće gleda ravnodušno, dapače i ne hajući za njih. Petar Petrovič ipak nipošto ne vjeruje, da Andrej Semjonovič može ravnodušno da gleda tolike novce. Andreja Semjonoviča međutim srdi opet misao, da je možda Petar Petrovič kadar uistinu ovako misliti o njemu, pa se možda i poradovao ovoj prilici da mladoga prijatelja poškaklja i bocne, te mu napomene svu kukavnost njegovu i svu razliku, što je eto među njima.

Činio mu se sada neobično razdražljivim i nepažljivim, premda je on, Andrej Semjonovič, uzeo da razvija pred njim svoju omiljenu temu o osnutku nove, osobite "komune". Kratki odgovori i primjedbe, što ih izbacuje Petar Petrovič u razmacima, dok ne lupka koštanim kuglicama na računaljci, odaju sasvim jasnu i namjerice neuljudnu porugu. Ali "čovječni" je Andrej Semjonovič raspoloženje Petra Petroviča pripisivao dojmu jučerašnjeg raskida s Dunječkom, te je ginuo od želje, da što prije progovori o tom: on bi o toj stvari da rekne štošta progresivno i propagandističko, što bi moglo utješiti njegovog poštovanog prijatelja i "bez sumnje" koristiti njegovom duševnom razvitku.

- Kakva se to daća priređuje kod te... udovice? - zapita Petar Petrovič, prekidajući Andreja Semjonoviča - na najzanimljivijem mjestu.

- Kao da ne znate! A jučer sam govorio s vama baš o tom i raspredao sam misao o svim tim ceremonijama... Ta ona je i vas pozvala, čuo sam. Vi ste i sami govorili jučer s njom...

- Nisam nipošto mislio, da će ta glupa prosjakinja protratiti na daću sve novce, što ih je dobila od drugog glupana... Raskoljnjikova. Čak sam se začudio maločas, kad sam prolazio: kakve su tamo pripreme, vina!... Pozvano je nekoliko ljudi, - vrag bi znao, šta je to! - nastavi Petar Petrovič, ispitujući i navraćajući na taj razgovor kao da ima neki cilj. - Što? Vi velite, da sam i ja pozvan? - priklopi on odjednom, dižući glavu. - Kada to? - Ne sjećam se. Uostalom, neću otići. Što ću tamo? Juče sam tek govorio s njom tako usput, da li će moći dobiti, kao siromašna činovnikova udovica, godišnju plaću njegovu kao jednokratnu potporu. Da me ne zove zbog toga? He-he-he!

- Ni ja ne kanim otići, - reći će Lebezjatnjikov.

- Pa naravno! Svojim ste je rukama izbili. Dabome da se stidite, he-he!

- Tko ju je izbio? Kada? - usplahiri se Lebezjatnjikov, pa i pocrveni.

- Pa vi ste izbili Katerinu Ivanovnu, prije mjesec dana, što li. Čuo sam jučer. Eto vam vaših načela!... A i žensko vam pitanje nije upalilo. He-he-he!

I Petar Petrovič stane opet, kao da se razveselio, kvrckati na računaljci.

- Sve su to besmislice i klevete! - plane Lebezjatnjikov, koji je vazda zazirao, da mu se ne bi spomenula ta zgoda. - Nije to nipošto bilo ovako. Drugačije je bilo... Niste vi pravo čuli; spletka je to! Ja sam se onda naprosto branio. Ona je prva poletjela kandžama na mene... Sav mi je zalizak iščupkala... Mislim, da svaki čovjek smije braniti sebe. Usto ne dopuštam ja nikom, da mi nasilje čini... Iz načela. Jer to je skoro despotizam. A što sam mogao: zar da stojim pred njom? Ja sam je samo odgurnuo.

- He-he-he! - zlobno se je smješkao Lužin i dalje.

- Vi zato peckate, jer ste sami rasrđeni i bijesni... A to je besmislica i nikako se, nikako ne tiče ženskog pitanja! Vi to ne razumijete pravo; ja sam dapače mislio, ako se već priznaje, da je žena jednaka muškarcu u svemu, pa i u snazi (i to već tvrde), onda treba i u tome

da postoji jednakost. Ja sam dabome kasnije zaključio, da takvo pitanje ne treba zapravo ni postojati, jer ne treba da postoje ni tučnjave, i da se u budućem društvu uopće i ne može zamisliti tučnjava... i da je, razumije se, čudno tražiti jednakost u tučnjavi. Nisam ja tako glup... premda je tučnjava uostalom... to jest, neće je biti kasnije... ali sada je eto ima još... pi, da, vraga! Pred vama se čovjek buni! Nije, da ja neću zbog tog na daću, jer se desila ona neprijatnost. Ja naprotiv iz načela ne idem, da ne učestvujem u odurnoj predrasudi daće, eto! Uostalom, mogao bih i otići, samo tako, da se nasmijem... Ali šteta, što neće biti popova. Inače bih svakako otišao.

- To jest, otišli bi na tuđu gozbu i tamo bi je popljuvali, pa isto tako i one, što su vas pozvali. Je li tako?

- Nikako ne bih popljuvao, nego bih prosvjedovao. Ja imam koristan cilj. Ja mogu time usput pomoći napretku i propagandi. Svaki čovjek mora da pomaže napredak i da propagira, a čim oštrije, tim je možda i bolje. Možda ću ja zasijati ideju, zrno... Iz toga će zrna izrasti činjenica. Čime ja njih vrijeđam? U prvi će se mah uvrijediti, a onda će i sami uvidjeti, da sam im donio korist. Eto kod nas su bijedili Terebjovu (onu, što je sada u komuni), zato što je otišla iz obitelji i... podala se, te pismom javila materi i ocu, da neće da živi u predrasudama, nego stupa u građanski brak, - zato što je to tobože bilo suviše grubo prema roditeljima, te da je morala biti obzirnija i blaže im pisati. Po mom je sudu sve to besmislica i ne treba nipošto da bude blaže, nego naprotiv, naprotiv, treba baš prosvjedovati. Eno ona Varena sedam je godina proživjela s mužem, pa dvoje djece ostavila i odjednom odrezala mužu u pismu: "Ja sam uvidjela, da s vama ne mogu biti sretna. Nikad vam neću oprostiti, što ste vi mene varali, što ste mi zatajili, da ima i drugi društveni poredak, komuna. Ja sam to nedavno doznala od jednog velikodušnog čovjeka, kome sam se i dopala, te ću s njim udesiti komunu. Govorim vam ravno, jer smatram nepoštenim varati vas. Činite, kako vas volja. Ne nadajte se, da ćete mene vratiti, suviše ste zakasnili. Želim vam, da budete sretni". Eto, kako se pišu ovakva pisma.

- A ta je Terebjova ona ista, o kojoj ste vi onda govorili, da živi u trećem građanskom braku?

- Istom u drugom, ako ćemo pravo! Pa makar bila i u četvrtom, pa i u petnaestom, sve je to besmislica! A ako sam ikada požalio, što su mi umrli otac i mati, to svakako žalim sada. Nekoliko sam već puta sanjario o tom, kako bih ja njih, da su živi, opalio protestom! Baš bih namjerice udesio tako... Što je to jedan "otpadnik", pi! Ja bih njima pokazao! Ja bih ih zapanjio! Žalim zaista, što nemam nikog!

- Da ga zapanjite! He-he! Pa neka bude po vašoj volji, - prekine ga Petar Petrovič, - a vi meni recite ovo: vi znate tu pokojnikovu kćer, kržljavicu tu! Je li zbilja istina, što o njoj govore, a?

- Što to? Po mom sudu, to jest po mojem ličnom uvjerenju to je najnormalnije stanje žene. Čemu i ne bi bilo? To jest, distinguons.[66] U današnjem društvu dabome da nije normalno, jer je prisilno, ali u budućem će društvu to biti sasvim normalno stanje, jer će biti slobodno. A i sada je pravo učinila: stradavala je, a to je bio njen fond, da tako reknem, kapital, kojim je imala potpuno pravo da raspolaže. Razumije se, da u budućem društvu i neće trebati fondova; ali njena će uloga biti udešena u drugom smislu, udešena uredno i racionalno. Što se pak tiče Sofje Semjonovne lično, ja sada promatram ovo, što ona čini, kao energičan i utjelovljen protest protiv društvenog poretka i jako je cijenim; radujem se dapače gledajući nju!

[66] Razlikujmo.

- A meni ste pričali, da ste baš vi nju istisli odavde iz stana!

Lebezjatnjikov se čak razbjesni.

- To je i opet spletka! - zacikne. - Nije nipošto, nije nipošto bilo tako! Ni izdaleka nije tako! Sve je to onda nalagala Katerina Ivanovna, jer nije ništa razumjela! Nisam ja nikako oblijetao oko Sofje Semjonovne! Ja sam nju naprosto posjećivao, sasvim nesebično, nastojeći da u nje razbudim protest... Meni je bio potreban samo protest, a Sofja Semjonovna i onako nije mogla ostati ovdje na stanu!

- Jeste li je zvali u komunu, što li?

- Vi se vazda podrugujete i to jako nespretno, dopustite da primijetim. Vi ne razumijete ništa! U komuni takvih uloga nema. Komune se i staraju zato da takvih uloga ne bude. U komuni će ta uloga promijeniti cio svoj sadašnji oblik, te što je ovdje glupo, tamo će biti umno, što je ovdje u današnjim prilikama neprirodno, tamo će biti sasvim prirodno. Sve stoji do toga, u kakvim je prilikama i u kakvoj je sredini čovjek. Sve stoji do društva, a sam čovjek nije ništa. A sa Sofjom sam Semjonovnom ja i sada u prijateljstvu, pa neka vam to bude dokazom, da ona mene nije nikada smatrala svojim neprijateljem i zlotvorom. Da! Ja mamim nju sada u komunu, ali sasvim, sasvim na drugačijim osnovama. Što je vama smiješnu? Mi hoćemo da osnujemo vlastitu komunu, zasebnu, ali samo na širim osnovama, nego što su bile pređašnje. Mi smo uznapredovali u svojim načelima. Mi poričemo još više! Da ustane iz groba Dobroljubov, ja bih se s njim zakvačio. A Bjelinskog bih stjerao u tikvu. Ja i dalje prosvjećujem Sofju Semjonovnu. To vam je divna, divna narav!

- Pa se onda koristite tom divnom naravi, a? He-he!

- Ne, ne! Nipošto! Naprotiv!

- Pa dobro, naprotiv! He-he-he! Al ste izvolili!

- Ta vjerujte mi! A molim vas, čemu bih ja i krio od vas? Naprotiv, meni je i samom čudno: sa mnom je ona nekako prisiljeno, nekako bojažljivo pristojna i stidljiva!

- A vi nju dabome prosvjećujete... he-he! Dokazujete joj, da je sva ta stidljivost besmislica?

- Nipošto! Nipošto! Oh, kako vi grubo, kako vi dapače glupo - oprostite mi! - poimate riječ prosvjećivanje. N-ništa vi ne razumijete! Oh, bože, kako vi još... niste spremni! Mi tražimo slobodu za žena, a vama je na pameti sve jedno te jedno... Ne dirajući nikako u pitanje o čistoći i o ženskoj stidljivosti, kao o stvarima, koje su same po sebi beskorisne i dapače predrasude, ja potpuno, potpuno priznajem, da ona može biti nevina uza me, jer to je sasvim njena volja, sasvim njeno pravo. Razumi je se, kad bi mi ona rekla: "Ja hoću tebe", ja bih to smatrao velikim uspjehom, jer mi se djevojka jako sviđa; ali dosad, dosad bar nije još nitko nikada nježniji i učtiviji bio prema njoj od mene, niti je više cijenio njenu vrijednost... ja čekam i nadam se - to je sve!

- Bolje bi bilo, da joj poklonite štogod. Kladim se, da vi na to niste ni pomislili.

- N-ništa vi ne razumijete, rekao sam vam već! Njezin je položaj doduše takav, ali to je drugo pitanje! Sasvim drugo! Vi nju naprosto prezirete. Vi vidite činjenicu, koju vi u zabludi svojoj smatrate vrijednom prezira, i čak uskraćujete ljudskom biću čovječan pogled na nj. Vi i ne znate još, kakva je to priroda.! Jedino me ljuti što je u posljednje vrijeme, nekako sasvim prestala da čita, pa i ne posuđuje više knjige od mene. A prije je uzimala. Žao mi je i to, što uza svu njenu energiju i odlučnost za protestiranje - koju je ona jednom već dokazala, - ipak je u nje premalo samostalnosti, da tako reknem, nezavisnosti, malo poricanja, da bi se sasvim otrgla od nekih predrasuda i... gluposti. Uza sve to razumije

ona krasno neka pitanja. Ona je na primjer krasno razumjela pitanje o ljubljenju ruku, to jest, da muškarac vrijeđa ženu time što ističe njenu neravnopravnost, ako joj ljubi ruku[67]. O tom smo pitanju debatirali mi, i ja sam joj odmah saopćio. I o radničkim zadrugama u Francuskoj slušala je pozorno. Sada joj tumačim pitanje slobodnog ulaska u sobu u budućem društvu.

- Što je to?

- Debatiralo se u posljednje vrijeme o pitanju: ima li član komune pravo, da drugom članu komune, muškarcu ili ženi, ulazi u svako doba u sobu... pa je riješeno, da ima...

- No ako je onaj ili ona u taj čas baš zabavljena prijekom potrebom, he-he!

Andrej se Semjonovič sav rasrdi.

- Vi vazda te vazda o tom! Vi bi samo o tom da govorite, o tim prokletim "potrebama"! - zavikne on s mržnjom. - Pi, ljutim se i srdim, što sam vam onda, kad sam vam tumačio sistem, spomenuo prerano te proklete potrebe i Do vraga! To je kamen smutnje za sve, koji su nalik na vas, a nadasve zajedaju, dok još nisu doznali, što je na stvari! I baš, kao da imaju pravo! Kao da se ponose nečim! Pi! Nekoliko sam puta govorio već, da se to pitanje može novajlijama tumačiti jedino na koncu, kad čovjek već vjeruje u sistem, kad je već prosvijećen i upućen. A molim vas, recite, što vi nalazite tako sramotno i prezirno recimo čak i u pomijarama? Ja sam prvi pripravan čistiti bilo kakvu pomijaru! U tom nema dapače ni samopožrtvovanosti! To je naprosto, posao, plemenit rad, koristan društvu, koji je vredniji od svakog drugog, kudikamo viši na primjer od rada nekog Rafaela ili Puškina, zato što je korisniji.[68]

- I plemenitiji, plemenitiji, he-he-he!

- Što to znači: plemenitiji? Ja ne razumijem ovakve izražaje u smislu određivanja čovječjega rada. "Plemenitije", "velikodušnije", - sve su to besmislice, nesklapnosti, stare predrasudne riječi, koje ja niječem! Što god je k o r i s n o čovječanstvu, to je i plemenito. Ja razumijem samo jednu riječ: k o r i s n o ! Hihoćite vi, koliko vas volja, ali tako jest!

Petar Petrovič se jako smijao. Prebrojao je novce i spremao ih. Uostalom, nešto je novaca još uvijek ostalo na stolu, bogzna zašto. To je "pitanje o pomijarama", uza svu svoju otrcanost, nekoliko puta već bilo povodom raskidu i nesuglasju između Petra Petroviča i mladog mu prijatelja. Sva je glupost bila u tom, što se je Andrej Semjonovič zaista srdio. Lužin pak iskaljivao srce pritom, a u ovaj je mah osobito voljan bio da rasrdi Lebezjatnjikova.

- Vi ste to zbog jučerašnjeg neuspjeha svojeg ovako zlobni, pa zajedate, - istrese naposljetku Lebezjatnjikov, koji se zapravo uza svu svoju "nezavisnost" i uza sve "proteste" nije nekako usuđivao, da oponira Petru Petroviču, te mu je uopće iskazivao neko štovanje, na koje se naučio još pređašnjih godina.

- Bolje bi bilo, da vi meni reknete, - prekine ga Petar Petrovič bahato i ljuto, - možete li vi... ili da bolje reknem, jeste li vi zaista tako intimni s mladom osobom, da bi je odmah mogli pozvati na čas ovamo, u ovu sobu? Čini mi se, oni su se tamo svi već vratili s groblja... Čujem, ushodali se... Morao bih se sastati s njom, s tom osobom.

---

[67] Lebezjatnjikov parafrazira riječi Vere Pavlovne iz romana *Što da se radi?* N. G. Černiševskog: "Ne treba da muškarci ljube ženama ruke. To bi, dragi moj, moralo biti veoma uvredljivo za žene; to znači da ne smatraju da su i one ljudi, misle da se muškarac ne može poniziti pred ženom..."

[68] Lebezjatnjikov se referira na ruskog književnog kritičara i revolucionarnog demokrata Pisareva koji je od svake djelatnosti, pa i umjetničke, zahtijevao praktičnu korist.

- A zbog čega? - zapita Lebezjatnjikov u čudu.

- Pa tako, potrebna mi je. Danas ili sutra iselit ću se ja: odavde, te bih joj zato želio saopćiti... Uostalom, izvolite ostati ovdje i za vrijeme objašnjenja. I bolje je dapače. Jer inače bi vi koješta pomislili.

- Neću ja baš ama ništa pomisliti... Ja sam samo tako zapitao, a ako imate posla s njom, lako ću je pozvati. Odmah ću otići onamo. A da znate, ja vam neću smetati.

I zaista, za pet se časaka Lebezjatnjikov vrati sa Sonječkom. Ona uđe sva u čudu i kao obično zaplašena. Svagda se plašila u ovakvim zgodama i jako se je bojala novih lica i novih znanaca; bojala ih se je i prije, još od djetinjstva, a sada još i više... Petar Petrovič ju dočeka "prijazno i uljudno", uostalom s malom nijansom neke vesele familijarnosti, kakva uostalom priliči, po sudu Petra Petroviča, takvom časnom i valjanom čovjeku, kakav je on, u općenju s ovako mladim i u neku ruku z a n i m l j i v i m bićem, kakva je ona. On se požuri, da je "ohrabri", i posadi je za sto, sučelice sebi. Sonja sjedne, ogleda se uokolo, pogleda Lebezjatnjikova, novce što leže na stolu, onda opet Petra Petroviča i sada nije više skidala očiju s njega kao da je prikovana za nj. Lebezjatnjikov već pođe prema vratima. Petar Petrovič ustane, mahne Sonji, neka sjedi, i zaustavi Lebezjatnjikova na vratima.

- Je li taj Raskoljnjikov tamo? Je li došao? - zapita on šaptom.

- Raskoljnjikov? Tamo je! Pa što? Jest, tamo je. Upravo je došao, vidio sam... A što je?

- No, onda vas ja osobito molim, da ostanete ovdje s nama i da me ne ostavljate nasamo s tom... djevojkom. Stvar je tričava, a svijet će koješta izmudriti. Ja neću, da to Raskoljnjikov pripovjedi t a m o ... Razumijete li, o čemu ja govorim?

- A, razumijem, razumijem! - dosjeti se odjednom Lebezjatnjikov. - Jest, pravo imate... Po mom ličnom sudu pretjerujete u svojoj bojažljivosti, ali... ipak imate pravo. Molim, ostajem. Stat ću ovdje kod prozora i neću vam smetati... Po mom sudu imate vi pravo...

Petar Petrovič vrati se na divan, sjedne sučelice Sonji, pozorno je pogleda i onda poprimi izvanredno ozbiljan, dapače nešto strog izraz, kao da veli: "Nemoj si ti možda pomisliti štogod gospođice!" - Sonja se zbuni sasvim.

- Ponajprije, molim vas, Sofja Semjonovna, ispričajte me kod poštovane vaše majke... Tako je, čini mi se? Katerina Ivanovna vam je što i mati? - započne Petar Petrovič jako ozbiljno, ali ipak prilično prijazno.

Vidjelo se je, da su u njega najprijateljskije nakane.

- Jest, tako je, ona mi je što i mati, - odgovori mu Sonja naglo, zaplašeno.

- Onda me dakle ispričajte kod nje, što se ja poradi razloga, koji ne stoje do mene, ne mogu odazvati, te vam neću doći na palačinke... to jest na daću, uza sav ljubazni poziv vaše majke.

- Dobro... reći ću... odmah.

I Sonja skoči brže sa stolice.

- J o š to nije sve, - zadrži je Petar Petrovič i nasmiješi se tome, kako je priprosta i ne zna da se vlada, - a vi mene, najljubaznija Sofja Semjonovna, slabo znate, ako ste pomislili, da bih ja zbog tako ništavog razloga, koji se tiče jedino mene, uznemirivao lično i pozivao k sebi ovakvu osobu, kao što ste vi. Ja imam cilj.

Sonja sjedne brže. Banknote, i sive i u duginim bojama, što ih nije bio pokupio sa stola, opet joj zatitraju pred očima, no ona brže odvrati lice od njih i digne ga prema Petru Petroviču; učini joj se odjednom strašno nepristojnim, da osobito o n a gleda tuđe novce.

Pogled joj zastane na zlatnom lornjetu Petra Petroviča, što ga je držao u lijevoj ruci, pa na velikom, masivnom, jako lijepom prstenu sa žutim kamenom, što mu je na srednjem prstu te ruke, ali onda ukloni naglo pogled i otud, te ne znajući, kamo bi s očima, upre ih naposljetku opet ravno u oči Petra Petroviča. On pošuti još ozbiljnije, nego malo prije, pa nastavi:

- Juče sam slučajno usput progovorio dvije tri riječi s nesretnom Katerinom Ivanovnom. Dvije tri riječi bilo mi je dostatno da doznam, da je ona u protuprirodnom stanju, - ako se tako može reći...

- Jest... u protuprirodnom, - potvrdi brže Sonja.

- Ili da se rekne jasnije i razumljivije, - u bolesnom stanju.

- Jest, jasnije i razumljivije... jest, bolesna je.

- Da. Ja bih evo dakle iz osjećaja čovječnosti, i-i-i da tako reknem, saučešća, želio da joj koristim, jer vidim unaprijed, kakva će je sudbina stići. Čini mi se, cijela je ta siromašna obitelj jedino na vašoj brizi.

- Dopustite da zapitam, - ustane odjednom Sonja, - što ste joj juče govorili, da bi mogla doći do mirovine? Jer ona mi je jučer govorila, vi ste se prihvatili, da joj isposlujete mirovinu. Je li to istina?

- Nipošto, a donekle je dapače besmisleno. Ja sam joj samo natuknuo o privremenoj potpori udovici činovnika, koji je umro u službi, - ako samo bude protekcije, - ali vaš pokojni otac nije, čini mi se, odslužio propisano vrijeme, a u posljednje doba nije nikako ni služio. U jednu riječ, nade bi doduše moglo biti, ali sasvim efemerne, jer u ovom slučaju nema zapravo nikakvog prava na potporu nego dapače protivno... A ona već i na mirovinu pomislila, he-he-he! Ponaglila se!

- Jest, na mirovinu... Jer ona je lakovjerna i dobra i zbog svoje dobrote vjeruje svemu i... i... ona je takve pameti... Da... oprostite, - reče Sonja i opet ustane, da ode.

- Molim, niste još sve čuli.

- Jest, nisam sve čula, - promrmlja Sonja.

- Sjednite dakle!

Sonja se strašno zbuni i sjedne opet, po treći put.

- Vidim, u kakvom je položaju, s jadnom sitnom djecom, pa bih želio, kako sam već i rekao, - prema svojim mogućnostima - koristiti čime, to jest, kako se već to kaže, prema svojim mogućnostima, ne više. Mogao bih na primjer u njenu korist udesiti sabiranje, ili da tako reknem, lutriju... ili štogod tako, kao što svagda u ovakvim slučajevima udešavaju bliski ljudi, pa i strani ljudi, koji žele da pomognu. To sam vam eto kanio saopćiti. Moglo bi se.

- Jest, dobro je... Bog vam za to... - promuca Sonja, upirući pogled u Petra Petroviča.

- Moglo bi se, no... o tom ćemo kasnije... to jest, moglo bi se započeti i danas. Večeras ćemo se vidjeti, dogovoriti i udariti, da tako reknem, temelj. Dođite ovamo k meni tako oko sedam sati. Andrej će nam se Semjonovič, nadam se, također priključiti... Ali... ima jedna stvar, koju treba unaprijed i pomno spomenuti. Zato sam vas, Sofja Semjonovna, i uznemirio, pozvavši vas ovamo. Moje mišljenje baš i jest, da se ne može, pa i opasno bi bilo, kad bi se novci dali u ruke samoj Katerini Ivanovnoj; tomu je dokaz evo ova današnja daća. Nema ona, da tako reknem, ni kore suha hljeba za sutra, pa... ni obuće, ničeg, - a onamo kupuje danas jamajski rum, čini mi se i madeiru, i-i-i... kavu. Vidio sam na prolasku. Sutra će se opet svaliti sve na vas, do posljednjeg komadića kruha; ta to ne valja.

Zato bi se sabiranje moralo po mom ličnom sudu udesiti tako, da nesretna udovica i ne zna za novce, nego da znate na primjer samo vi. Govorim li ja istinu?

- Ja ne znam... Ona to samo danas, tako... to je jedan jedini put u životu... jako je zaželjela, da pomene, čast da iskaže, pomen... a ona je jako pametna. Uostalom, kako vas volja, a ja ću vam jako, jako, jako... svi će vam oni... i vas će bog... i siročad...

Sonja ne izgovori nego zaplače.

- Dakle tako. Neka vam to bude na umu, a sada izvolite primiti od mene lično, koliko mogu, za prvu potrebu, u korist vaše rođakinje. Jako, jako žalim, da se moje ime ne spominje pritom. Evo... i sam imam briga, ne mogu više...

I Petar Petrovič pruži Sonji, pomno je rasklopivši, banku od deset rubalja. Sonja primi, zažari se, skoči, nešto promrmlja i pokloni se, brže, opraštajući se. Petar Petrovič je svečano otprati do vrata. Ona istrči napokon iz sobe, sva uzbunjena i izmučena, i vrati se Katerini Ivanovnoj potpuno smetena.

Za cijelog tog prizora Andrej je Semjonovič čas stajao kraj prozora, čas hodao po sobi. Nije htio da prekida razgovor. Ali kad je Sonja otišla, pristupi on Petru Petroviču i svečano mu pruži ruku:

- Ja sam sve čuo i sve v i d i o , - reče i osobito naglasi ovu posljednju riječ. - To je plemenito, čovječno, htjedoh reći! Vi ste htjeli da izbjegnete zahvalnost, vidio sam! Iz principa nisam doduše, priznajem, prijatelj privatnog dobročinstva, jer ono ne samo da ne iskorjenjuje zlo radikalno, nego ga još i jače podržava, ali ipak moram priznati, da sam sa zadovoljstvom pratio vaš postupak, - jest, jest, to mi se sviđa.

- Eh, sve je to besmislica! - promrmlja Petar Petrovič, nešto uzbuđen i pogledavajući na Lebezjatnjikova.

- Ne, nije to besmislica! Čovjek, koji je, kao što ste vi, uvrijeđen i ozlovoljen onom jučerašnjom zgodom, a u isti je mah sposoban da misli na tuđu nesreću, - takav je čovjek... sve ako svojim postupkom zapada u socijalnu pogrešku, - ipak vrijedan štovanja! Nisam se ni nadao od vas, Petre Petroviču, pogotovo zbog vaših načela! Oh, kako vam još smetaju ta vaša načela! Kako vas na primjer uzrujava sva ta jučerašnja nezgoda, - klikne dobrijan Andrej Semjonovič, koji je sada opet osjetio jaču sklonost prema Petru Petroviču. - I čemu, čemu vam je neophodan taj brak, taj z a k o n i t i brak, najplemenitiji, najljubazniji Petre Petroviču? Što vam je neophodna ta z a k o n i t o s t braka? Bijte me, ako vas je volja, ali ja volim, volim, što se taj brak izjalovio i što vi još niste sasvim propali za čovječanstvo, volim... Eto vidite: izbrbljao sam se!

- Zato, jer ja neću da u vašem građanskom braku nosim rogove i da uzgajam tuđu djecu, eto zato mi je potreban zakoniti brak, - reče Lužin, da nešto odgovori.

Bio je nečim jako zabavljen i zamišljen.

- Djecu? Vi ste se dotakli djece? - zadršće Andrej Semjonovič, kao bojni konj, kad začuje bojnu trubu. - Djeca su socijalno pitanje, i to nadasve važno, priznajem; no pitanje o djeci riješit će se drugačije. Neki čak poriču djecu, kao nešto što ima bilo kakvu vezu s porodicom. O djeci ćemo kasnije govoriti, a sada da se pozabavimo rogovima! Priznajem, to je moja slabost. Taj gadni, husarski, puškinski izraz ne može se ni zamisliti u budućem leksikonu. Pa i što su rogovi? Oh, kakva je to zabluda! Kakvi rogovi? Čemu rogovi?... Kakva je to besmislica! A baš naprotiv, u građanskom braku neće njih ni biti! Rogovi su samo prirodna posljedica svakog zakonitog braka, da tako reknem: ispravak njegov, protest, te oni u tom smislu nikako i ne ponizuju... Pa ako ja - da reknem ovakvu besmislenost - budem ikada u zakonitom braku, bit će mi i mili vaši toliko proklinjani rogovi; ja ću onda

reći svojoj ženi: "Draga prijateljice, dosad sam ja tebe samo ljubio, ali sada te cijenim, jer si znala i prosvjedovati!" Vi se smijete! To je zato, jer u vas nema snage, da se otresete predrasuda! Do bijesa, razumijem ja, u čemu je baš neprijatnost, kad budeš prevaren u zakonitom braku: ali to je samo podla posljedica podloga fakta, gdje su poniženi i jedno i drugo. Ali kad se rogovi nasađuju javno, kao u građanskom braku, onda ih i nema više, ne mogu se niti zamisliti i gube dapače naziv rogova. Naprotiv, žena će vaša samo dokazati vama, koliko vas i ona cijeni, kad smatra, da se vi ne možete usprotiviti njenoj sreći, i kad vas smatra toliko prosvijećenim, da joj se nećete svetiti zbog novog muža. Do vraga, ja sanjarim gdjekada: kad bi mene udali, pi! kad bih se ja oženio (na građanski ili na zakoniti način, svejedno), ja bih, mislim, sam doveo ženi ljubavnika, ako ga ona zadugo ne bi stekla. "Draga prijateljice, - rekao bih joj, - ja tebe ljubim, ali povrh toga još ja želim, da ti mene cijeniš, - evo ti!" Je li pravo, govorim li pravo?

Petar Petrovič je hihotao slušajući njega, ali ne osobito oduševljen. I slušao ga je slabo. Premišljao je zaista nešto drugo, pa to naposljetku primijeti Lebezjatnjikov. Petar Petrovič je bio uzrujan, tro je ruke, zapadao u misli. Sve je to Andrej Semjonovič kasnije shvatio i svega se sjetio...

II

Teško bi bilo označiti točno razloge, zbog kojih se u smetenoj glavi Katerine Ivanovne rodila misao o toj besmislenoj daći. Za tu je daću zaista spiskala skoro deset rubalja od onih dvadeset i više rubalja, što ih je od Raskoljnjikova dobila zapravo za sahranu Marmeladovljevu. Katerina je Ivanovna smatrala možda svojom dužnošću prema pokojniku, da iskaže čast njegovoj uspomeni, "kako dolikuje", pa neka znaju svi stanari, a osobito Amalija Ivanovna, da on "ne samo da nije bio mnogo gori od njih, nego možda i daleko bolji", te nitko od njih nema prava, da pred njim "diže nos". Možda je tu najviše djelovao onaj osobiti p o n o s b i j e d n i h , poradi koga se u nekim društvenim ceremonijama, koje mora kod nas da vrše svi i svatko, mnogi bijednici razmeću, koliko god mogu, i troše posljednje ušteđene kopjejke, samo da ne budu "gori od drugih" i da ih ti drugi ne bi nekako, "pokudili". Veoma je vjerojatno i to, da je Katerina Ivanovna baš u ovoj zgodi, baš u taj čas, kad se čini, da su je svi na svijetu ostavili, htjela pokazati svim tim "kukavnim i gadnim stanarima", kako ona ne samo da "umije živjeti i umije dočekivati", nego uopće i nije odgojena za ovakvo živovanje, jer je odgojena. "u odličnoj, može se dapače kazati, u aristokratskoj pukovničkoj kući", i nikako se nije spremala za to, da sama mete pod i obnoć pere dječje prnje. Ti paroksizmi ponosa i taštine znaju zaokupljati najbjednije i utučene ljude, pa im se prevraćaju gdjekada u prijeku potrebu, koja ih podjaruje. A Katerina Ivanovna nije usto ni bila od onih utučenih: nju bi mogle prilike ubiti, ali ništa je ne bi moglo u t u ć i moralno, to jest zaplašiti je i podvrći svojoj volji. Osim toga je Sonječka sasvim opravdano rekla o njoj, da joj se pamet muti. To se doduše još nije moglo reći pouzdano i konačno, ali za posljednje vrijeme, cijele ove godine jadna joj se glava i suviše namučila, a da ne bi bar donekle stradala. Jako razvijena sušica pripomaže također, vele liječnici, pomućenju umnih sposobnosti.

P i ć a nije bilo mnogo, ni različnih vrsta, pa ni m a d e i r e ; to je bilo pretjerano, ali pića je ipak bilo. Bilo je votke, ruma i lisabonca, najlošije vrste, ali svega dovoljno. Jela je bilo, osim kutje,[69] još tri četiri tase (među inim i palačinke), sve iz kuhinje Amalije Ivanovne, a osim toga su spremljena odmah dva samovara za čaj i punč poslije objeda. Nakupovala je to sve sama Katerina Ivanovna uz pomoć jednog stanara, nekog jadnog Poljačića, koji bogzna zašto živi kod gospođe Lippewechsel; on se odmah pridružio Katerini Ivanovnoj kao trčkalo i natrčkao se jučer cio dan i danas cijelo jutro, lomeći se, isplažena jezika, nastojeći, čini se, da to bude primjetljivo. Zbog svake je sitnice dotrkivao svaki čas Katerini Ivanovnoj, letio za njom i tražio je i po dućanima, govorio joj neprestano: "pani chorežnyna"[70], dodijao joj naposljetku i dozlogrdio, premda je isprva govorila, da bi bila sasvim stradala bez tog "uslužnog i velikodušnog čovjeka". Karakteru Katerine Ivanovne bilo je prirođeno, da počne u zvijezde kovati, na koga naiđe, toliko ga hvaliti, da je i njemu na nepriliku, izmišljati njemu u hvalu koješta, što nije ni bilo, vjerovati sasvim iskreno i nevino, da je sve to istina, a onda odjednom, u jedan mah, razočarati se, izgrditi, ispljuvati, grubo istjerati čovjeka, kome se još prije nekoliko sati doslovno klanjala. Po prirodi je bila smješljiva, vesela, miroljubive ćudi, ali od neprestanih je nesreća i nedaća tako b i j e s n a stala željeti iziskivati, da svi žive u miru i radosti i da se n e u s u đ u j u drugačije živjeti, te ju je i najmanja disonansa u životu, najsitnija nezgoda dovodila odmah skoro do bjesnila. I onda bi za tren, nakon najsjajnijih nada i sanjarija, stala kleti sudbinu, trgati i bacati sve, što god joj se desi pri ruci, i udarati glavom o zid. I Amalija je Ivanovna odjednom stekla u Katerine Ivanovne neko štovanje, možda jedino zato, što je priređena ta daća i što se Amalija Ivanovna od svega srca latila, da pomaže u poslu: prihvatila se ona, da prostre sto, da nabavi stolnu rubeninu, suđe i drugo i u svojoj kuhinji prigotovi jelo. Njoj je Katerina Ivanovna povjerila sve i ostavila je mjesto sebe, kad je odlazila na groblje. I zaista je sve bilo spremljeno, da je divota: sto je bio prostrt dapače prilično čisto, suđe, viljuške, noževi, čašice, čaše, kupe, - sve je to bilo dabome posabirano, svakojake vrste i veličine, od raznih stanara, ali sve je bilo zgodno prema prilici, te je Amalija Ivanovna, osjećajući, da je valjano svršila posao, dočekala njih, kad su se vratili, s nekim ponosom, svečano odjevena, s kapicom s novim žalobnim vrpcama i u crnoj haljini. Taj ponos, premda zaslužen, nije se zbog nečeg svidio Katerini Ivanovnoj. "Zbilja, kao da bez Amalije Ivanovne ne bi znali, ni da prostremo sto!" Nije joj se sviđala ni kapica s novim vrpcama: "Ta se glupa Njemica još i ponosi valjda, što je ona gazdarica i što je iz samilosti pristala, da pomogne siromašnim stanarima! Iz milosti! Jest dabome! Kod oca Katerine Ivanovne, koji je bio pukovnik i skoro gubernator, prostirao se sto gdjekada za četrdeset osoba, te ne bi tamo neku Amaliju Ivanovnu, ili zapravo Ludvigovnu, ni u kuhinju pustili..." Katerina Ivanovna odluči uostalom, da neće zasad iskazivati svojih čuvstava, premda je u sebi naumila, da joj danas valjano očita i da je stjera u rog, jer inače bog bi znao, kako će se još uznijeti, - ali zasad se jedino pokaže hladna prema njoj. Još se jedna neprijatnost desi, koja razdraži Katerinu Ivanovnu: od stanara, što ih je pozvala na sahranu, nije došao skoro nitko osim Poljačića, koji je dospio da trkne i na groblje, a na daću, to jest na zakusku, dođoše samo najneznatniji i najsiromašniji, čak kojekakvi, neki ološ. Stariji i ozbiljniji su svi izostali, kao namjerice, kao po dogovoru. Nije na primjer došao Petar Petrovič Lužin, za koga se može reći, da je najugledniji od svih stanara, a ovamo je Katerina Ivanovna još sinoć nabila uši svima, to jest Amaliji Ivanovnoj, Polječki, Sonji i Poljačiću, da je to najplemenitiji, najvelikodušniji čovjek, sa sil-

[69] Koljivo.

[70] Gospođo zastavnikovice.

nim vezama i bogat, bivši prijatelj prvog joj muža, koji je zalazio u očinsku kuću njenu i sada joj obećao, da će upotrijebiti sva sredstva, da bi njoj isposlovao priličnu mirovinu. Primijetit ćemo ovdje, da se Katerina Ivanovna hvalila doduše koječijim vezama i bogatstvom, ali bez ikakvog interesa, bez ličnog računa, sasvim nesebično, od prepuna srca, od samog uživanja, da veliča i uzvisuje onog, koga hvali. Za Lužinom se valjda "poveo i onaj najgadniji nitkov Lebezjatnjikov", te nije došao ni on. A što je taj opet mislio o sebi? On je samo iz milosti pozvan, i to jer stanuje u jednoj sobi s Petrom Petrovičem i znanac mu je, pa je "nezgodno bilo ne pozvati ga". Nije došla niti fina dama sa svojom "prezrelom djevicom", kćerju, koje istinabog istom dvije nedjelje stanuju kod Amalije Ivanovne, ali su se već nekoliko puta tužile na buku i viku, što se diže iz sobe Marmeladovljevih, osobito onda, kad se pokojnik pijan vraćao kući, a to je Katerina doznala dabome od same Amalije Ivanovne, kad bi se ona svađala s Katerinom Ivanovnom, grozila joj se, da će otjerati cijelu obitelj, i vikala na sav glas, da oni uznemiruju "čestite stanare, kojima nisu vrijedni ni da poljube petu". Katerina je Ivanovna namjerice odlučila, da pozove tu damu i njenu kćer, kojima "ona tobože nije vrijedna ni da poljubi petu", tim više, što se ta dama naduveno odvraća od nje, kad je slučajno sretne, pa neka ona dozna od nje, da ovdje "plemenitije misle i osjećaju, te pozivaju zaboravljajući uvredu" i neka one vide, da je Katerina Ivanovna naučena i na drugačiji život. To im je nakanila svakako objasniti za stolom, a i o gubernatorstvu pokojnog oca, i za jedno s tim usput natuknuti, da nema razloga odvraćati se od nje, kad je sretne, i da je to izvanredno glupo. Nije došao ni debeli potpukovnik (zapravo umirovljeni kapetan drugog razreda), ali se razabralo, da su njega "izdale noge" još od jučer izjutra. U jednu riječ, dođoše samo: Poljačić, onda neki odurni, šutljivi kancelarist, u zaprljanu fraku, kozičav i gadna zadaha; onda još jedan gluhi i skoro sasvim slijepi starčić, koji je nekada služio na nekoj pošti, a sada ga već od pamtivijeka izdržava netko i bog te pita zašto kod Amalije Ivanovne. Došao i pijani umirovljeni poručnik, zapravo provijantski činovnik, s jako nepristojnim glasnim kikotom i - "pomislite" bez prsluka! Jedan sjeo odmah za sto, nije ni pozdravio Katerinu Ivanovnu, a naposljetku se neko lice javilo u kućnoj haljini, jer nema odijela, ali to je već toliko bilo nepristojno, da je nastojanjem Amalije Ivanovne i Poljačića pošlo za rukom otpremiti ga. Poljačić je uostalom doveo još dva Poljačića, koji uopće nisu nikada ni stanovali kod Amalije Ivanovne i nitko ih dosad nije ni vidio u tom stanu. Sve je to neobično razdražilo Katerinu Ivanovnu. "Za koga se onda sve to i spremalo?" Da bude dosta mjesta, nije čak ni djecu posađivala za sto, koji je i tako zapremio svu sobu, nego su njima prostrli sasvim u kutu na sanduku, te ono dvoje manje djece posadili na klupicu, a Polječka mora kao najveća na njih da pazi i da im useče nosiće, "kao otmjenoj djeci". U jednu riječ, Katerina je preko volje morala sve njih dočekati dvostruko ozbiljno, pa i uznošljivo. Osobito je oštro promotrila neke i svisoka ih pozvala za sto. Kriveći Ivanovnu za sve one, što ne dođoše, počme se prema njoj vladati do krajnosti nehajno, tako da je ona to primijetila i jako se uvrijedila. Takav početak ne sluti na dobar svršetak. Sjednu najzad. Raskoljnjikov uđe skoro baš u onaj čas, kad su se vratili s groblja. Katerina mu se Ivanovna silno obraduje, što joj je on od svih gostiju jedini "obrazovani gost", i "kako se zna, sprema se on, da za dvije godine zasjedne na profesorsku stolicu na ovdašnjem sveučilištu", a drugo zato, jer joj se odmah uljudno ispričao, što uza svu svoju želju nije mogao doći na sahranu. Ona ga odmah saleti, posadi ga slijeva do sebe za sto (zdesna joj sjedi Amalija Ivanovna), te se uza svu neprestanu žurbu i brigu, da se u redu raznosi jelo i da ga bude svima, uza sav svoj mučni kašalj, što je časomice zadržava i guši i kao da se osobito uvriježio za ova dva posljednja dana, - neprestance obraćala Raskoljnjikovu i polušapatom mu iskazivala brzo sva čuvstva, što su se nagomilala u njoj, i svu svoju pravednu mrzovolju, što se daća

izjalovila, ali tu je mrzovolju često odmjenjivalo najveselije, najneobuzdanije ismijavanje sabranih gostiju, ponajviše pak same gazdarice.

- Sve je skrivila ta kukavica. Vi znate, o kome ja govorim: o njoj, o njoj! - I Katerina Ivanovna mahne glavom na gazdaricu. - Pogledajte je: izbuljila oči, osjeća, da o njoj govorimo, ali ne može da razumije, pa zato razrogačila oči. Pi, sovuljaga, ha-ha-ha!... Khi-khi-khi! I što bi ona s tom svojom kapicom. Jeste li vi primijetili: ona bi vazda, da svi misle, da je ona moja zaštitnica i čast mi iskazuje, što je ovdje. Ja sam nju kao čestitu ženu zamolila, da pozove poviše svijeta, i to znance pokojnikove, pa gledajte, kakav je svijet skupila: neke lakrdijaše! Musavce! Pogledajte onog s prljavim licem; neki dvonožni balavko! A ti Poljačići... ha-ha-ha! Khi-khi-khi! Nitko ih, još nitko nije nikada vidio ovdje, ni ja ih nisam vidjela; što su dakle došli, pitam vas? Sjede svečano jedan do drugoga. - Pane, hej! - dovikne ona jednom od njih, - izvolite uzeti palačinki! Uzmite još! Piva pijte, piva! Ne bi li votke! Gledajte ga: skočio, klanja se, gledajte, gledajte: valjda su sasvim izgladnjeli jadnici! Svejedno, neka jedu! Oni bar ne halabuče samo... samo se ja zaista bojim za gazdaričine srebrne žlice!... - Amalija Ivanovna, - obrati se ona k njoj skoro na glas, - ako vam možda pokradu žlice, ja vam ne odgovaram za njih, unaprijed vam javljam! He-he - zasmija se ona, obraćajući se ponovo Raskoljnjikovu, pokazujući mu opet glavom na gazdaricu i uživajući kako joj je zasolila. - Nije razumjela, i opet nije razumjela! Zinula i sjedi, gledajte je: sovuljaga, prava sovuljaga, buljina s novim vrpcama, ha-ha-ha!

Smijeh joj se stade opet prevrtati u nepodnosiv kašalj, koji potraja pet časaka. Na rupcu joj ostane nešto krvi, na čelu joj iskoče kapi znoja. Šuteći pokaže ona Raskoljnjikovu krv, ali čim je odahnula, zašapće mu opet sa silnim žarom, a crvene joj mrlje iskočile po obrazima.

- Gledajte, ja sam joj, može se reći, utuvila, neka pozove tu damu i njenu kćer; razumijete li, o kom ja govorim? Tu treba najfinijeg vladanja, treba postupati na najfiniji način, a ona izradila tako, te ova glupa došljakinja, to naduto stvorenje, ta glupa provincijalka, jedino zato, jer je nekakva udovica majorova, pa je došla da moli mirovinu i da obija pragove po uredima, a uza svih svojih pedeset i pet godina gari se, bijeli se, rumeni se (to se zna)... i takvo stvorenje ne samo da nije izvoljela doći, nego se nije ni ispričala, ako već nije mogla doći, kao što u ovakvim zgodama iziskuje najobičnija uljudnost! Nikako ne razumijem, zašto nije došao Petar Petrovič? Ah gdje je Sonja? Kamo je otišla? A, evo napokon i nje! Što je? Sonja, gdje si bila? Čudno je to, što si čak tako netočna na očevoj sahrani. Rodione Romanoviču, pustite je, da sjedne do vas. Eto ti mjesto, Sonječka... uzimaj, što te volja! Uzmi hladetine, to je najbolje. Odmah će donijeti palačinke. A jesu li djeca dobila? Polječka, imate li vi tamo svega? Khi-hi-khi! No, dobro je. Budi, Ljonja, pametna, a ti, Kolja, ne mlati nožicama; sjedi, kako otmjeno dijete treba da sjedi. Što veliš, Sonječka?

Sonja joj brže isporuči poruku Petra Petroviča, nastojeći da govori glasno, da bi je svi čuli, upotrebljavajući najbiranije riječi, pune štovanja, koje je sama u ime Petra Petroviča smišljala i kitila. Dometne još, da joj je Petar Petrovič naročito isporučio, da će i on sam doći odmah, čim bude mogao, te će se nasamo razgovarati s njom o p o s l o v i m a i uglaviti, što se može uraditi i poduzeti u budućnosti, i tako dalje, i tako dalje.

Sonja je znala, da će to umiriti i uspokojiti Katerinu Ivanovnu i polaskati joj, a što je glavno, udovoljit će njenu ponosu. Sjedne do Raskoljnjikova, kome se površno poklonila, te ga časom pogleda s radoznalošću. Ali dalje se nekako klonila, da ga i gleda i da govori s njim. Bila je nekako rastresena, premda je Katerinu Ivanovnu vazda gledala u lice, samo da joj ugodi. Ni ona, ni Katerina Ivanovna nisu u žaobi, jer nemaju crnih haljina; na

Sonji je smeđa prilično zagasita, a na Katerini Ivanovnoj jedina njena cicana haljina, potamna, s prugama. Izvještaj o Petru Petroviču prođe glatko. Katerina Ivanovna saslušala Sonju ozbiljno, a onda je zapita isto tako ozbiljno: kako je zdravlje Petra Petroviča. Zatim pak odmah i gotovo glasno šapne Raskoljnjikovu, da bi se ovako ugledan i ozbiljan čovjek, kao što je Petar Petrovič, zaista i prenerazio, da zapadne u ovako "neobično društvo", uza svu naklonost prema njenoj obitelji i uza sve staro prijateljstvo s njenim taticom.

- Eto zato sam ja vama, Rodione Romanoviču, veoma zahvalna, što niste prezreli moje ugošće, pa ni u ovakvim prilikama, - dometne ona skoro na glas. - Ja sam uostalom uvjerena, da ste jedino iz osobitog prijateljstva prema mom jadnom pokojniku održali riječ.

Onda ona još jedanput ponosito i dostojanstveno ogleda svoje goste, te iznenada jako brižljivo i na glas zapita preko stola gluhoga starčića: "Ne bi li on pečenja i jesu li mu dali lisabonca?" Starčić ne odgovori i dugo nije mogao da razumije, što ga pita, premda su ga susjedi stali od šale gurkati. On samo zinuo, pa se obazire oko sebe, čime još podstakne opće veselje.

- Kakav tikvan! Gledajte, gledajte! Čemu su njega doveli? Što se pak tiče Petra Petroviča, ja sam vazda bila sigurna u njega, - nastavi Katerina Ivanovna Raskoljnjikovu, - i on, razumije se, nije nalik... - obrati se ona oštro i glasno, jako odlučna lica, Amaliji Ivanovnoj, koja se od tog čak i zaplašila, nije nalik na te vaše nacifrane vrtirepove, kojih moj otac ne bi bio primio ni u kuhinju za kuharice, a pokojni bi im muž moj dabome iskazao čast i primio bi ih, i to jedino po svojoj neiscrpivoj dobroti.

- Jest, volio je popiti; volio je, pio je! - zavikne odjednom bivši provijantski činovnik, sušeći dvanaestu čašicu votke.

- U pokojnog mi je muža zaista bila ta slabost i svi to znaju, - zakvači se Katerina Ivanovna za njega, - ali on je bio dobar i plemenit čovjek, koji je ljubio i cijenio svoju obitelj; jedino je zlo, što je po dobroti svojoj suviše vjerovao kojekakvim pokvarenim ljudima, a bog bi ga znao, s kim sve on nije pio, - s ljudima, koji nisu vrijedni, ni da mu poljube petu! Pomislite Rodione Romanoviču, u džepu mu se našao pjetlić medenjak: mrtav pijan, a misli na djecu!

- Pje-tlić? Vi izvoljeste reći: pje-tlić? - zavikne provijantski gospodin.

Katerina ga Ivanovna ne udostoji odgovorom. Nešto se zamislila i uzdahnula.

- Vi zacijelo mislite, kao i svi, da sam ja s njim bila prestroga, - nastavi ona obraćajući se Raskoljnjikovu. - Ta nije tako! On je mene cijenio, on je mene cijenio jako, jako! Bio je čovjek dobre duše! I kako sam ga žalila često! Sjedi on tako, gleda me iz ugla i tako mi ga je žao, da bih ga htjela pomilovati, ali onda mislim u sebi: "Pomilovat ćeš ga, a on će se opet opiti". Jedino sam ga strogošću i mogla suzdržavati donekle.

- Jest, bilo je čupanja za čupu, bivalo je počesto, - zavikne opet provijantski činovnik i istrusi još jednu čašicu votke.

- Ne samo čupanja za čupu, nego i pajalica bila bi od koristi za neke glupane! Ne mislim više pokojnika, - otkreše Katerina Ivanovna provijantskomu činovniku.

Crvene pjege na obrazima rumenile su joj se sve jače te jače, grudi su joj se bibale. Samo još trenutak i ona je spremna započeti prepirku. Mnogi su hihotali, mnogima je to, vidi se, bilo prijatno. Provijantskog činovnika stadoše gurkati i nešto mu šaptati. Očito je, da ih žele nadraškati.

- A dozvo-o-lite, da zapitam, o čemu vi to, - započne provijantski činovnik, - to jest na čiji... blagorodni račun... izvoljeste vi malo prije... Uostalom, ne treba! Besmislica! Udova! Udovica! Opraštam... Passe![71] - I on istrusi opet votku...

Raskoljnjikov je sjedio i slušao šuteći i gadeći se. A jeo je tek iz učtivosti i dotičući se komadićaka, što mu ih je Katerina Ivanovna svaki čas metala na tanjur, i to jedino zato, da je ne uvrijedi. Promatrao je uporito Sonju. Ali Sonja je zapadala u sve veću uzrujanost i zabrinutost, i ona je slutila, da se daća neće završiti mirno, te je u strahu motrila sve veću razdraženost Katerine Ivanovne. Znala je međutim, da je ona, Sonja, glavni razlog, poradi koga su one dvije pridošle dame onako prezirno primile poziv Katerine Ivanovne. Čula je od same Amalije Ivanovne, da je majku dapače i uvrijedio taj poziv, te je zapitala: "Kako bi ona i mogla posaditi svoju kćer d o t e d j e v o j k e ?" Sonja je slutila, da je Katerina Ivanovna nekako već doznala to, a vrijeđanje nje, Sonje, znači za Katerinu Ivanovnu više, nego da vrijeđaju nju samu, njenu djecu, njenog oca, u jednu riječ, smrtna uvreda, te je Sonja znala, da se Katerina Ivanovna neće sada umiriti, "dok ne dokaže tim vrtirepovima, da su njih dvije" itd. itd. I baš sada netko s drugoga kraja stola pošalje Sonji tanjur s dva srca, slijepljena od crna kruha i probodena strijelom. Katerina Ivanovna plane i odmah primijeti na glas, preko stola, da je onaj, što je to poslao, "pijani magarac". Amalija Ivanovna, koja je također slutila nešto nemilo, a i ljuto bila uvrijeđena nadutošću Katerine Ivanovne, htjede da odvrati neprijatno raspoloženje u društvu na drugu stvar i usput da se sama uzvisi u javnom mišljenju, pa stane odjednom, sasvim iznenada, pripovijedati, kako je nekog znanca njezinog, "Karl iz apoteke", vozio noću izvoščik i "izvoščik ga je htjela ubiti, i Karl ga jako, jako molila, da ga ne ubila, i plakala, i ruke skrstila, i uplašila, i od straha njemu srce probola". Katerina se Ivanovna nasmiješi doduše, ali odmah primijeti, da Amalija Ivanovna ne bi smjela pripovijedati ruskim jezikom pošalice. Ta se sada još i gore uvrijedi i odvrati, da je njen "Vater aus Berlin bila jako, jako važna šovjek i sve ruke po džep hodala". Smješljiva Katerina Ivanovna ne izdrža, nego prasne u silan smijeh, tako da se Amaliji Ivanovnoj prevršila strpljivost i ona se jedva jedvice suspregla.

- Kakva sovuljaga! - opet zašapće odmah Katerina Ivanovna Raskoljnjikovu i skoro se poveseli. - Htjela da rekne: držao ruke u džepovima, a ono ispalo, da je zavlačio ruke po džepovima, khi-khi! I jeste li vi, Rodione Romanoviču primijetili već to, da su svi ti peterburški Nijemci, što nam dolaze odnekud, svi redom gluplji od nas! Evo recite, zar je to pametno pripovijedanje, da je "Karl iz apoteke strahom probola srce", i da je on (šmrkavac!), mjesto da sveže izvoščika, "krstila ruke i plakala i jako molila". Ah glupača! I misli eto, da je sve to vrlo ganutljivo, i ni ne sanja, kako je glupa! Po mom je sudu i taj pijani provijantski činovnik mnogo pametniji od nje, bar mu se vidi, da je propalica, svu je pamet zapio, a svi su ti tako afektirani, ozbiljni... Gle kako sjedi, izbuljila oči. Srdi se! Srdi se! Ha-ha-ha! Khi-khi-khi!

Kad se Katerina Ivanovna odobrovoljila, odmah se zanese za razne sitnice i stane govoriti o tom, kako će ona, dok joj se izradi mirovina, osnovati svakako u svom rodnom gradu T... pension za otmjene gospođice. O tom nije još govorila Raskoljnjikovu, pa se odmah zanese u najzamamnije sitnice. Ne zna se, otkud joj se odjednom našla u rukama ona "pohvalnica", koju je još pokojni Marmeladov spomenuo Raskoljnjikovu i objasnio mu u krčmi, da je žena njegova Katerina ivanovna, pri odlasku iz instituta, igrala sa šalom "pred gubernatorom i drugim ličnostima". Pohvalnica treba sada očevidno da posluži

[71] Dalje (kod kartanja).

kao potvrda, da Katerina Ivanovna ima pravo osnovati pension, a donijela ju je baš zato, da sasvim postidi "ona dva nacifrana vrtirepa", ako dođu na daću, i da im jasno dokaže, da je ona iz najodličnije, "može se reći i aristokratske kuće", pukovnikova kći i zacijelo bolja od kojekakvih pustolovica, što su se toliko rasplodile u posljednje vrijeme". Pohvalnica pođe odmah pijanim gostima iz ruke u ruku, Katerina Ivanovna nije to priječila, jer je u pohvalnici zaista bilo označeno en toutes lettres,[72] da je ona kći dvorskoga savjetnika i kavalira, dakle i zbilja skoro pukovnička kći. Katerina se Ivanuvna raspalila i odmah se raspripovijedala o svim sitnicama, kako će ona divno i spokojno živovati u T...; i o gimnazijskim učiteljima, što će ih pozvati, da poučavaju u pensionu; i o nekom časnom starčiću, Francuzu Mangotu, koji je loš samu Katerinu Ivanovnu u institutu učio francuski, a sada proživljuje stare svoje dane u T... i zacijelo će stupiti u njen zavod uz prejeftinu plaću. Onda će ona i o Sonji, "koja će s njom u T... i tamo će joj pomagati u svemu". Ali sada frkne odjednom netko na dnu stola. Katerina Ivanovna doduše odmah pokuša pokazati da podcjenjuje i ne primjećuje smijeh, što je nastao na dnu stola, ali u isti mah povisi namjerice glas i s oduševljenjem poče govoriti o nesumnjivim sposobnostima Sofje Semjonovne, da bude njenom pomoćnicom, "o njenoj krotkosti, strpljivosti, požrtvovanosti, plemenitosti i obrazovanju", te potapša Sonju po obrazu, pridigne se i vatreno je poljubi dvaput. Sonja se zacrveni, a Katerina Ivanovna zaplače i odmah primijeti o samoj sebi, da je "luda slabih živaca, suviše rastrojena, treba da se to svrši, a jer je zakuska svršena, treba dakle da se ponudi čaj." U taj se isti čas Amalija Ivanovna, duboko uvrijeđena, što u cijelom razgovoru nije ni najmanje učestvovala i što je i ne slušaju, odvaži na posljednji pokušaj, te se usudi, da s potajnim jedom saopći Katerini Ivanovnoj izvanredno praktičnu i dubokoumnu primjedbu o tom, kako u budućem pensionu treba osobito paziti na djevojačko čisto rublje (die Wäsche) i "svakak treba bila jedna dobra dam (die Dame), da dobro pazi rublje", a drugo, "da sve mladi djevojki u noć kradom ne čita nikakva romana. Katerina Ivanovna, koja je zaista bila rastrojena i jako umorna i kojoj je već dodijala daća, odmah "otkreše" Amaliji Ivanovnoj, da "melje koješta", a ništa ne razumije, da se za "Wäsche" ima brinuti ključarica, a ne ravnateljica otmjenog pensiona; a što se tiče čitanja romana, to je već nepristojnost i ona je moli, neka šuti. Amalija Ivanovna plane, prozli se i odvrati, da je samo "dobra željelo"; i da je "mnogo jako dopra željelo", a ona joj"za stanu davno već ne platila Gelda. Katerina je Ivanovna odmah "poklopi" i reče joj, da laže, kad veli, da joj je "dopra željelo", jer je i jučer navaljivala zbog stana, dok je još pokojnik ležao na stolu. Amalija Ivanovna odgovori na to sasvim dosljedno, da je "pozvala one dam, ali te dam nisu došli, jer te su dam otmjeni dam i ne mogu doći kod dam, koje nisu otmjen". Katerina joj Ivanovna odmah zasoli, da je neopranica i ne može niti suditi, što je prava otmjenost. Amalija Ivanovna ne otrpi to i odmah izjavi, da je njen "Vater aus Berlin[73] bila jako, važno šovjek i obadva ruk po džep hodala i sve radila tako: puf! puf!" I da istinitije prikaže svog Vatera, odskoči Amalija Ivanovna sa stolice, turi obadvije ruke u džepove, napne obraze i uzme istiskivati iz usta neke nejasne glasove, nalik na puf, puf, uz glasan hihot svih stanara, koji namjerice povlađuju Amaliji Ivanovnoj i draže je, jer slute, da će se one pograbiti. Ali Katerina Ivanovna nije mogla dulje da trpi, nego odmah, da svi čuju, "odbrusi", da Amalija Ivanovna možda nije nikada ni imala Vatera, nego je peterburška pijana Finkinja i zacijelo je bila negdje kuharica, a možda još i što gore. Amalija se Ivanovna zacrveni kao rak i zavrišti, da to valjda u Katerine Ivanovne "nije nikako otac bila, a njen je otac bila aus Berlin, i tako dugačka kaput nosila

[72] Jasno, od riječi do riječi.

[73] Otac iz Berlina.

i sve radila: puf, puf!" Katerina Ivanovna primijeti prezirno, da je njeno porijetlo poznato svima i na toj je samoj pohvalnici štampanim slovima označeno, da joj je otac bio pukovnik, a otac Amalije Ivanovne (ako je u nje i bio kakav otac!) zacijelo je bio kakav peterburški Finac, koji je prodavao mlijeko; no po svoj prilici nije ni imala oca, jer sve dosad se i ne zna, kako se Amalija Ivanovna zove po ocu: Ivanovna ili Ludvigovna? Sada se Amalija Ivanovna razbjesni sasvim, uzme gruhati pesnicom po stolu i zavrišti, da je ona Amalj-Ivan, a ne Ludvigovna, i Vater joj se "zvala Johann i bila Bürgermeister[74]", a otac Katerine Ivanovne "baš nikada nije bila Bürgermeister". Katerina Ivanovna ustade i odvrati joj oštro, ali spokojnim glasom (premda je bila sva poblijedjela i prsa joj se uzljuljala), ako se samo jedan jedincati put usudi još "da uporedi svoga kukavca Vaterčića s njenim taticom, to će joj ona, Katerina Ivanovna, strgnuti kapicu i zgaziti je nogama". Kad je to čula Amalija Ivanovna, ustrči se po sobi i uzviče se iza glasa, da je ona gazdarica i neka se Katerina "ovoga časa seli iz stan"; onda pohiti da skuplja srebrne žlice. Zaori buka i grohot; djeca zaplaču. Sonja poleti, da zadrži Katerinu Ivanovnu, ali kad joj je Amalija Ivanovna odjednom doviknula nešto o žutoj cedulji, odgurne Katerina Ivanovna Sonju i nasrne na Amaliju Ivanovnu, da odmah i izvrši, kako je poprijetila, što se tiče kapice. U taj se čas otvore vrata i na pragu se javi iznenada Petar Petrovič Lužin. Stoji on i oštrim pozornim pogledom promatra cijelo to društvo. Katerina Ivanovna poleti k njemu.

III

- Petre Petroviču, - zavikne ona, - zaštitite me bar vi! Utuvite toj glupači, da se nije usudila ovako postupati s otmjenom damom u nesreći, da za to ima sud... ja ću samom general-gubernatoru... Ona će odgovarati... Sjetite se gostoljublja moga oca i zaštitite siroticu.

- Molim, gospođo... Molim, molim, gospođo, - branio se Petar Petrovič, - oca vašega, kako i sami znate, nisam imao čast da poznajem... molim, gospođo i (netko zahihoće na glas), a u vašim neprestanim razmiricama s Amalijom Ivanovnom nisam nakan da učestvujem... Ja sam došao svojim poslom... i želim da se odmah razgovaram s vašom pastorkom, Sofjom... Ivanovnom... Čini mi se, tako joj je ime? Dopustite, da prođem...

I Petar Petrovič obiđe Katerinu Ivanovnu i uputi se u protivni ugao, gdje se nalazila Sonja.

Katerina Ivanovna, gdje je stajala, tamo i zastane, kao da ju je grom opalio. Nije mogla da razumije, kako je Petar Petrovič mogao poreći gostoprimstvo njena oca. Čim je izmislila to gostoprimstvo, odmah je sveto povjerovala u to. Prenerazio ju je i poslovan i hladan ton Petra Petroviča, u kojem je i neka prezirna prijetnja. A i svi se nekako stišali malo po malo, kad se on pojavio. Taj "poslovni, ozbiljni" čovjek i suviše odudara od cijelog ovog društva, a i vidjelo se, da je došao radi nečeg važnog i da ga je valjda kakav neobičan razlog doveo u ovo društvo, pa će se odmah nešto dogoditi, nešto zbiti. Raskoljnjikov, koji je stajao do Sonje, ukloni se, da ga propusti; Petar Petrovič kao da ga nije ni primijetio. Za čas se javi na pragu i Lebezjatnjikov, ali u sobu on ne uđe, nego zastane također s

[74] Gradonačelnik.

nekom osobitom radoznalošću, skoro i u čudu; stao slušati, ali kao da dugo nije mogao nešto da shvati.

- Oprostite, što vas možda prekidam, ali stvar je prilično važna, - reći će Petar Petrovič kao svima, ne obraćajući se nikom zasebno. - Ja i volim, što je to pred publikom Amalija Ivanovna, molim vas kao gazdaricu, da pripazite na ovaj moj razgovor sa Sofjom Ivanovnom. Sofja Ivanovna, - nastavi on, obraćajući se ravno Sonji, koja je bila neobično začuđena i unaprijed već zaplašena, - nakon vašeg posjeta nestala je s moga stola u sobi moga prijatelja Andreja Semjonoviča Lebezjatnjikova jedna moja banknota u vrijednosti od sto rubalja. Ako vi odnekud znate i možete nam saopćiti, gdje je ta banka sada, ja vas uvjeravam poštenom riječju i pozivam sve za svjedoke, da će se stvar na tome i završiti. U protivnom slučaju morat ću se ja latiti veoma ozbiljnih sredstava, a onda... krivite sebe!

Mrtva tišina zavlada u sobi. Umirila se i djeca, što su plakala. Sonja stoji blijeda kao smrt, gleda Lužina i ne može ništa da odgovori. Kao da ga još ne razumije. Prođe nekoliko časaka.

- No, što je dakle? - zapita Lužin, motreći je uporito.

- Ja ne znam... Ja ništa ne znam... - progovori Sonja naposljetku slabim glasom.

- Ne? Ne znate? - uzvrati joj pitanje Lužin i pošuti još nekoliko časaka. - Razmislite, mademoiselle, - započne on oštro, ali još uvijek, kao da je nagovara, - promozgajte, ja sam vam voljan ostaviti još vremena, da promislite. Molim vas: da ja nisam ovako uvjeren, ne bih se uz ovo svoje iskustvo, razumije se, odvažio, da vas ovako naprečac krivim; jer kad vas ovako otvoreno i očito krivim, pa ako to bude lažna, ili samo i pogrešna osvada, ja sam donekle odgovoran. Ja to znam. Jutros sam ja razmijenio, jer mi je trebalo, nekoliko papira od pet postotaka, u nominalnom iznosu od tri tisuće rubalja. Račun je u mene zapisan u novčarki. Kad sam došao kući, ja sam, - svjedok mi je Andrej Semjonovič - uzeo brojati novce; prebrojao sam dvije tisuće i tri stotine rubalja i stavio ih u novčarku, a novčarku u džep na kaputu. Na stolu je ostalo oko pet stotina rubalja u banknotama i među njima tri novčanice po sto rubalja. U taj ste čas došli vi (na moj poziv) - i za sve ste vrijeme kod mene bili neobično zbunjeni, tako da ste do tri puta usred razgovora ustajali i nekako se žurili da odete, premda naš razgovor još nije bio završen. Andrej Semjonovič može sve to posvjedočiti. Vi se, mademoiselle, nećete valjda nećkati, da potvrdite i izjavite, da sam ja vas po Andreju Semjonoviču pozvao jedino zato, da se s vama porazgovorim o jadnom i bespomoćnom stanju vaše rođakinje, Katerine Ivanovne, kojoj ja nisam mogao doći na daću, i o tom, kako bi probitačno bilo udesiti u njenu korist kakvo sabiranje, lutriju, ili što nalik. Vi ste mi zahvalili i čak ste zaplakali. (Ja pripovijedam sve onako, kako je bilo, da vas ponajprije podsjetim, a onda i pokažem, da se meni u pameti nije zatrla ni najmanja sitnica). Onda sam uzeo sa stola banknotu od deset rubalja i dao vama, kao moj dar vašoj rođakinji za prvu pomoć. Sve je to vidio Andrej Semjonovič. Onda sam vas otpratio do vrata, - sve u onoj vašoj zbunjenosti; nakon toga sam ostao sam s Andrejem Semjonovičem i razgovarao se s njim desetak časaka, a kad je Andrej Semjonovič izišao, ja sam opet prišao stolu, na kojem su ležali novci, da ih prebrojim i zasebno spremim, kako sam već prije bio naumio. Na moje začuđenje nestalo jedne stotinarke. Izvolite dakle razmisliti: na Andreja Semjonoviča ne mogu nikako posumnjati; stid me je i same misli. U računu se također nisam mogao zabuniti, jer sam časak prije vašeg dolaska bio završio račun i konačna se svota slagala. Priznajte i sami: kad sam se sjetio vaše zbunjenosti, vaše hitnje, da odete, i onda toga, da ste neko vrijeme držali ruke na stolu, pa kad sam uočio najzad društveni vaš položaj i navade, što nastaju u njem, m o r a o sam ja, rekao bih, s užasom i dapače preko volje zastati na sumnji, surovoj doduše, - ali pra-

vednoj! Domećem još i ponavljam: uza svu moju očiglednu uvjerenost ja u ovoj sada optužbi ipak rizikujem nešto. Ali kao što vidite, ja nisam to ostavio samo onako; optužio sam vas i velim vam, zašto: jedino poradi crne vaše nezahvalnosti, gospođice! Što? Ja vas sam pozivam u interesu vaše prebijedne rođakinje, ja vam dajem prema svojim mogućnostima milostinju od deset rubalja, a vi meni tu odmah uzvraćate za sve to ovakvim postupkom! Ne, to ne valja! Treba da dobijete pouku! Rasudite, štoviše, ja vas molim kao istinski prijatelj (jer boljeg prijatelja ne možete u ovaj čas ni imati), opametite se! Inače ću ja biti neumoljiv! No, dakle?

- Ja vam nisam ništa uzela, - prošapće Sonja prestravljena, - vi ste mi dali deset rubalja, evo vam ih!

Sonja izvadi iz džepa rubac, nađe uzao, razveže ga, izvadi banknotu od deset rubalja, i pruži ruku Lužinu.

- A ovih sto rubalja ne priznajete vi dakle? - izgovori on prijekorno i uporito, ne uzimajući banknotu.

Sonja se ogleda. Svi je motre takvim užasnim, oštrim, podrugljivim, neprijateljskim licima. Pogleda Raskoljnjikova... On stoji do zida, ruke skrstio i promatra je ognjenim pogledom.

- Oh, gospode bože! - istrgne se Sonji vapaj.

- Amalija Ivanovna, treba javiti redarstvu, molim vas za to najpokornije, pošaljite zasad po pazikuću, - progovori Lužin tiho i dapače prijazno.

- Gott der Barmherzige![75] Ja sam i znao, da je ona kralo! - pljesne rukama Amalija Ivanovna.

- Vi ste znali? - prihvati Lužin. - Vi ste dakle i prije imali bar neki razlog da zaključujete ovako. Molim vas, prepoštovana Amalija Ivanovna, da zapamtite svoje riječi, što ste ih uostalom izrekli pred svjedocima.

Sa svih strana zaori sada glasan razgovor. Svi se uskomešaju.

- Što-o-o! - zavikne odjednom Katerina Ivanovna, pošto se snašla, i poleti na Lužina, kao da se otrgla! - Što! Vi nju krivite za kradu? Gar Sonju? Ah, podlaci, podlaci!

Ona poleti k Sonji i obuhvati je isušenim rukama kao tijeskom.

- Sonja! Kako si smjela primiti od njega deset rubalja! Oh, ti ludo! Daj mi to! Daj mi odmah tih deset rubalja, - eto!

I Katerina Ivanovna istrgne Sonji banknotu, zgužva je u rukama i baci je omaške Lužinu pravo u lice. Smotak ga pogodi u oko i odskoči na pod. Amalija Ivanovna poleti, da digne novac. Petar Petrovič se rasrdi.

- Držite tu luđakinju! - zavikne on.

U taj se čas javi na vratima do Lebezjatnjikova još nekoliko lica, između kojih su izvirivale one dvije doputovale dame.

- Što? Luđakinja? Ja sam luđakinja zar? Glupan! - vrisne Katerina Ivanovna. - Sam si ti glupan, mutikaša sudačka, podlac! Sonja, Sonja će njemu uzeti novce! Sonja je kradljivica! Ta ona će još i tebi dati, glupane! - I Katerina Ivanovna zahihoće u histeriji. - Jeste li vidjeli glupana! - posrlja ona na sve strane pokazujući svima Lužina. - Što, zar i ti? - smotri odjednom gazdaricu, - zar i ti, kobasičarko, potvrđuješ, da je "kralo", ti podla pruska kokošja nogo u krinolini! Ah, vi! Ah, vi! Ta ona nije ni iz sobe izlazila, a kad je došla od

[75] Milostivi Bože!

tebe podlaca, tu je sjela do mene; svi su vidjeli. Evo je sjela do Rodiona Romanoviča!... Pretražite je! Kad nije nikuda odlazila, moraju kod nje biti novci! Ded traži, traži, traži! Ali ako ne nađeš, onda oprosti, golube, odgovarat ćeš! Poletjet ću caru, caru, samom caru milosrdnom, pred noge ću mu se baciti, odmah, još danas! Ja sam sirotica! Mene će pustiti! Ti misliš, da me neće pustiti? Ne buncaj, doći ću do njega! Doći ću! U to si se ti pouzdao, što je ona krotka? U to si se pouzdao! Ali zato sam ja odrešita! Nastradat ćeš! Ded traži! Traži, traži, no, traži!

I Katerina Ivanovna poče sva bijesna potezati Lužina i vući ga k Sonji.

- Ja sam voljan i odgovaram... ali smirite se gospođo, smirite se! I predobro vidim, da ste odrešiti!... To... to... kako to? - progunđa Lužin, - to treba pred policijom... premda uostalom i sada ima i suviše svjedoka... Ja sam voljan... No u svakom je slučaju nezgodno muškarcu... zbog spola... ako bi pomogla Amalija Ivanovna... ali tako se to i ne radi... - Kako bi to?

- Kako god vas je volja! Tko hoće, neka pretražuje! - uzvikala se Katerina Ivanovna, - Sonja, izvrati im džepove! Eto, eto! Gledaj, uzmite, evo, prazan je džep, tu je bio rubac, prazan džep, vidiš! Evo i drugi džep, evo, evo! Vidiš, vidiš!

I Katerina Ivanovna nije samo izvratila obadva džepa, nego ih i izvukla, jedan za drugim. No iz drugoga džepa, desnog, iskoči odjednom banknota, zaokruži zrakom i padne Lužinu pred noge. Svi to opaze, mnogi uzviknu. Petar Petrovič se sagne, dohvati s dva prsta banknotu s poda, digne je, da svi vide, i razmota je. Bila je banknota stotinarka, složena na osmoro, Petar Petrovič zakruži rukom uokolo, pokazujući svima banknotu.

- Kradljivica! Napolje iz stan! Polic, polic! - zacići Amalija Ivanovna, - treba ih protjerati u Sibirija! Napolje!

Sa svih strana zaore uzvici. Raskoljnjikov je šutio, nije skidao očiju sa Sonje i samo je gdjekad pogledavao naglo Lužina. Sonja je stajala sve na istom mjestu, kao bez svijesti; nije se skoro ni začudila. Odjednom joj rumen prelije lice, te ona zacikne i pokrije lice rukama.

- Nisam, nisam ja! Nisam ja uzela! Ja ne znam! - zavikne ona u vapaju, koji kida srce, i poleti Katerini Ivanovoj.

Katerina je Ivanovna uhvati i snažno prigrli, kao da je želi svojim grudima zaštititi od sviju.

- Sonja! Sonja! Ja ne vjerujem! Vidiš, ja ne vjerujem! - uzvikala se (uza svu očiglednost) Katerina Ivanovna, tresući je u rukama kao dijete, ljubeći je nebrojeno puta, hvatajući je za ruke i upijajući se poljupcima u njih. - Da si ti ukrala! Ta to su glupani! Oh, gospode bože! Vi glupani, glupani, - zavikne ona, obraćajući se svima, - ta vi i ne znate, i ne znate, kakvo je to srce, kakva je to djevojka! Zar ona da uzme, ona! Ta ona će skinuti svoju posljednju haljinu i prodati je, bosa će hodati, a vama će dati, ako vam treba, takva je ona! Ona je i žutu cedulju dobila zato, jer su moja djeca umirala od gladi, prodala je sebe za nas!... Ah, pokojniče, pokojniče! Ah, pokojniče, pokojnice! Vidiš li? Vidiš li? Eto ti daće! Gospode bože! Ta branite je, što tu stojite svi! Rodione Romanoviču! Zašto se ne zauzimate? Zar i vi vjerujete? Maloga prsta njena niste vi vrijedni, svi, vi, svi, svi, svi! Gospode bože! Ta zaštitite je napokon.

Plač bijedne, sušičave, nesretne Katerine Ivanovne kao da se silno dojmio prisutnih. Toliko je bilo jada i stradanja u tom licu, iskrivljenom od boli, isušenom, sušičavom, na tim suhim usnama, na kojima se stinula krv, u tom hriputljivom, krikljivom glasu, u tom ri-

danju, koje liči na dječji plač, u toj povjerljivoj, djetinjskoj i u isti mah očajnoj molbi za zaštitu, da su svi, čini se, požalili nesretnicu. Bar Petar Petrovič p o ž a l i odmah.

- Gospođo! Gospođo! - klikne on uvjerljivo. - Vas se ta stvar i ne tiče! Nitko se neće ni usuditi, da vas obijedi za takav naum, ili za dogovor, pogotovo što ste vi i odali to, kad ste joj izvratili džep; vi niste dakle ni slutili. Ja sam još kako voljan požaliti, ako je siromaština zavela Sofju Semjonovnu na to, ali zašto niste, mademoiselle, htjeli da priznate? Sramote ste se pobojali? Prvi korak? Smeli ste se možda? Razumljiva je stvar, jako razumljiva... Ali čemu se odajete takvim svojstvima! Gospodo! - obrati se on svim nazočnim, - gospodo! Ja žalim, i da tako reknem, saučestvujem, te sam pripravan oprostiti, dapače i sada, uza sve lične uvrede, što sam pretrpio. Vama pak, mademoiselle, neka današnja sramota bude poukom za budućnost, - obrati se on Sonji, - a sve ostalo smećem s uma i prekidam, kao da nije ni bilo. Dosta je!

Petar Petrovič pogleda ispod oka Raskoljnjikova. Pogledi im se sukobe. Žarki pogled Raskoljnjikovljev bio je spreman da sažeže. Katerina Ivanovna kao da nije međutim ništa više ni slušala: kao mahnita grlila je ona i ljubila Sonju. I djeca obujmila ručicama Sonju sa svih strana, a Polječka, koja nije pravo razumijevala, što je to, sva se zaplakala, pa se kida od ridanja, ljepuškasto joj se lice raspuzlo od plača i ona ga skrila na Sonjino rame.

- Kako je to podlo! - progovori iznenada jak glas na vratima.

Petar Petrovič ogleda se naglo.

- Kakva podlost! - ponovi Lebezjatnjikov, uporito mu gledajući u oči.

Petar Petrovič kao da je zadrhtao. Svi to primijetiše. (Kasnije su se tog sjećali.) Lebezjatnjikov stupi u sobu.

- I vi ste se usudili, da mene zovete za svjedoka? - reče on, prilazeći Petru Petroviču.

- Što to znači, Andreju Semjonoviču? O čemu vi to govorite? - progunđa Lužin.

- To znači, da ste vi... klevetnik, eto što znače moje riječi! - izgovori Lebezjatnjikov vatreno, oštro ga gledajući svojim kratkovidnim očima.

Užasno se on rasrdio. Raskoljnjikov upiljio u njega oči, kao da mu hvata i mjeri svaku riječ. Opet zavlada tišina. Petar Petrovič se čak skoro zbuni, osobito u prvi tren.

- Ako vi to meni... - započe on mucajući, - što je vama? Jeste li vi pri pameti?

- Ja jesam pri pameti, a vi ste eto... varalica! Ah, kako je to podlo! Ja sam sve slušao, ja sam namjerice čekao, da sve shvatim, jer ni sada još, priznajem, nije sve logično sasvim... Ali čemu ste vi sve to uradili? - ne razumijem.

- Pa što sam ja uradio? Hoćete li prestati da govorite u tim svojim besmislenim zagonetkama! Ili ste se možda napili?

- Vi možda pijete, podli čovječe, a ne ja! Ja ni votke nikada ne pijem, jer to ne odgovara mojim načelima! Pomislite: on je, on sam svojim vlastitim rukama dao tu stotinarku Sofji Semjonovnoj - ja sam vidio, ja sam svjedok, ja ću se zakleti! On, on! - ponavljao je Lebezjatnjikov, obraćajući se svima i svakome.

- Ta jeste li vi, žutokljunče, šenuli? - zapita Lužin. - Evo nje glavom pred vama, - ona je sama maločas ovdje pred svima potvrdila, da osim onih deset rubalja nije ništa više dobila od mene. Kako sam joj dakle onda ja to i dao?

- Ja sam vidio, vidio! - vikao je i tvrdio Lebezjatnjikov. - Premda je protiv mojih načela, da se kunem, ja sam se voljan ovog časa zakleti pred sudom bilo kakvom zakletvom, jer ja sam vidio, kako ste joj vi kradom tutnuli! Samo sam ja glupan pomislio; vi ste joj tutnuli, da učinite dobro djelo! Kad ste se na vratima opraštali s njom, ona se okrenula i vi

ste joj jednom rukom stisli ruku, a drugom ste joj rukom, lijevom, kradom turili banknotu u džep. Ja sam vidio! Vidio!

Lužin problijedi.

- Što lažete! - zavikne drsko. - A i otkud ste vi mogli razabrati banknotu, kad ste stajali kraj prozora! Vama se prikazalo... kratkovidnim očima. Vi trabunjate.

- Nije, nije mi se prikazalo! Jesam doduše stajao podaleko, ali sam ipak sve, sve vidio, pa iako je od prozora zaista teško razabrati banknotu, - istinu velite vi, - ipak sam po osobitom slučaju znao pouzdano, da je to baš stotinarka, jer kad ste vi Sofji Semjonovnoj pružali deseticu, ja sam vidio, - uzeli ste sa stola stotinarku. (To sam ja vidio, jer sam onda stajao blizu, pa kako mi je odmah sinula jedna misao, nisam ja zaboravio, da u ruci imate banknotu.) Vi ste je složili, stisli u ruci i držali za sve to vrijeme. Onda sam ja opet zaboravio, ali kad ste ustajali, prometnuli ste je iz desnice u ljevicu i skoro ste je ispustili; sada sam se opet sjetio, jer mi je opet sinula ona ista misao, to jest, da joj vi kanite krijući preda mnom učiniti dobro djelo. Pogodit ćete i sami, kako sam ja počeo paziti, - pa sam i opazio, kako vam je pošlo za rukom, da joj tutnete u džep. Ja sam vidio, vidio, ja ću se zakleti.

Lebezjatnjikovu skoro zapeo dah. Sa svih strana zaore svakojaki uzvici, ponajviše od čuđenja, ali se začuju i uzvici, koji poprimaju prijeteći ton. Svi se slegli oko Petra Petroviča. Katerina Ivanovna poleti k Lebezjatnjikovu.

- Andreju Semjonoviču, ja sam se prevarila u vama. Obranite je! Ona je sirota, bog je poslao vas! Andreju Semjonoviču, golube, baćuška!

I Katerina se Ivanovna, skoro i ne znajući, što radi, baci preda nj, na koljena.

- Gluparija! - zacikne Lužin u bijesu i u jarosti. - Gluhariju vi buncate, gospodine... Zaboravio, sjetio se, sjetio se, zaboravio", - što je to! Ja sam joj dakle namjerice podmetnuo? Čemu? S kakvim ciljem? Što ja imam s tom...

- Čemu? To ja baš i sam ne razumijem, ali je istina, da ja pripovijedam istinitu činjenicu! Ne varam se ja nikako, vi odurni, opaki čovječe, te se i sjećam, kako mi se poradi toga odmah javilo na pameti pitanje, i to baš onda, kad sam vam zahvaljivao i ruku vam stiskao. Zašto ste joj baš tutnuli kradom u džep? To jest, zašto baš kradom? Da nije samo zato, jer htjedoste skriti od mene, znajući da sam ja oprečnih načela, te osuđujem privatnu dobrotvornost, koja ništa ne liječi radikalno. Bio sam dakle zaključio, da se stidite davati preda mnom toliki novac, a osim toga sam pomislio: možda hoće da je iznenadi, zadivi, kad nađe u džepu cijelih sto rubalja. (Jer znam, da se gdjekoji dobrotvori vole ovako šepiriti svojim dobrim djelima.) Zatim sam pomislio i to, da je želite iskušati, hoće li doći da zahvali, kad bude našla. Zatim, da se želite ukloniti zahvali i da bi vi, kako se ono veli: neka desnica, kako li, ne zna... u jednu riječ nekako tako... No, mnogo mi je misli palo onda na pamet, pa sam odlučio, da ću sve promisliti kasnije, ali ipak sam smatrao nedelikatnim odati vam, da znam vašu tajnu. No u isti mi je mah sinulo u glavi još i pitanje: neće li Sofja Semjonovna možda izgubiti novce, i prije nego ih opazi, zato sam odlučio, da dođem ovamo, pa ću je zovnuti i obavijestiti, da joj je turnuta u džep stotinarka. Ali usput sam zašao još u sobu gospođama Kobyljatnjikovima, da im odnesem O p ć i z a k l j u č a k p o z i t i v n e m e t o d e i da im osobito preporučim Pideritov članak (uostalom i Wagnerov),[76] onda sam došao ovamo, a ovdje eto ovo! Ali zar bi mogle, zar

[76] *Opći zaključak pozitivne metode*, zbornik članaka, što je izašao u Peterburgu god. 1866, u prijevodu N. Nekljudova. Theodor Piderit je njemački pisac i liječnik, a Adolf Wagner njemački ekonomist.

bi mogle u mene biti sve te misli i takvi zaključci, da ja nisam zaista vidio, kako ste joj turili u džep stotinarku?

Kad je Andrej Semjonovič završio svoje opširno razlaganje i na koncu govora stvorio onako logičan zaključak, bio je užasno iznemogao i znoj mu je curio s lica. Na žalost, nije znao čestito da to iskaže (nije uostalom znao ni jedan drugi jezik), tako da se je u jedan mah sav iscrpao i nekako izmršavio nakon tog svog advokatskog podviga. Ali ipak je njegov govor proizveo izvanredan dojam. Govorio je tako vatreno, s takvim uvjerenjem, da su mu očito povjerovali. Petar Petrovič osjeti, da mu se zlo piše.

- Što se mene tiče, - zavikne on, - što su vama na pamet pala kojekakva glupa pitanja! To nije dokaz! Sve ste vi to možda vidjeli u snu, eto! A ja vama velim, gospodine, da vi lažete! Lažete i klevećete iz neke mržnje prema meni, i to baš iz pakosti, što ja nisam pristao uz vaše slobodnjačke i bezbožne socijalne nazore, eto što je!

Ali ta smicalica nije koristila Petru Petroviču, te se odasvud začuje mrmljanje.

- A, otale bi ti! - zavikne Lebezjatnjikov. - Što buncaš! Zovi policiju, a ja ću se zakleti! Samo jedno ne mogu da pojmim: zašto se odvažio na ovako podlo djelo! Oh jadni, podli čovječe!

- Ja mogu da objasnim, zašto se odvažio na ovakvo djelo, pa ako treba, i ja ću se zakleti! - izgovori odlučnim glasom Raskoljnjikov i stupi naprijed.

Vidjelo se, da je odlučan i spokojan. Svima bude jasno, čim ga pogledaše, da on zaista zna, što je u stvari, i da je došlo do raspleta.

- Sada mi je sasvim jasno sve, - nastavi Raskoljnjikov obraćajući se ravno Lebezjatnjikovu. - Od samog početka te zgode ja sam stao sumnjati, da je to neka gadna podvala: stao sam sumnjati zbog nekih osobitih okolnosti, koje ja jedini znam, a odmah ću ih i objasniti: u njima i jest sve! Vi ste pak, Andreju Semjonoviču, dragocjenim iskazom svojim konačno objasnili meni sve. Molim, da poslušaju svi, svi! Taj je gospodin (on pokaže Lužina) htio nedavno da uzme jednu djevojku, i to moju sestru, Avdotju Romanovnu Raskoljnjikovu. Ali kad je doputovao u Peterburg, on se prekjučer pri prvom našem sastanku svadio sa mnom i ja sam ga istjerao; imam za to dva svjedoka. Taj je čovjek jako zao... Prekjuče nisam još ni znao, da on stanuje u ovom stanu, kod vas, Andreju Semjonoviču, da je dakle onog istog dana, kad smo se svadili, to jest prekjučer, vidio, kako sam ja kao prijatelj pokojnog gospodina Marmeladova dao njegovoj ženi Katerini Ivanovnoj nešto novaca za sahranu. Odmah je napisao mojoj majci pismo i javio joj, da sam ja dao sve novce, ali ne. Katerini Ivanovni, nego Sofji Semjonovnoj i pritom je najpodlijim riječima spomenuo... značaj Sofje Semjonovne, to jest, natuknuo je nešto o značaju moga odnosa prema Sofji Semjonovnoj. Svemu je tom, kako vidite, cilj, da mene svadi sa majkom i sestrom, i da njima ulije, da ja u nevaljale svrhe rasipam posljednje novce, kojima me one pomažu. Sinoć sam ja pred majkom i sestrom i u njegovoj nazočnosti uglavio istinu i dokazao, da sam novce dao Katerini Ivanovni za sahranu, a nisam ih dao Sofji Semjonovnoj, i do prekjuče nisam Sofju Semjonovnu još ni znao i nikada je nisam bio ni vidio. Dometnuo sam pritom, da on, Petar Petrovič Lužin, sa svim svojim vrlinama, nije vrijedan ni malog prsta Sofje Semjonovne, koju on ovako opada. A na njegovo pitanje: bih li ja Sofju Semjonovnu posadio do svoje sestre? - odgovorio sam mu, da sam to baš toga dana i učinio. Rasrdio se on, što mati i sestra neće da se zbog njegovih kleveta svade sa mnom, pa im stao nizati neoprostive drskosti. Nastao konačni raskid i mi ga istjerali iz kuće. Sve se to dogodilo sinoć. Sada molim da dobro pazite: kad bi njemu, pomislite, pošlo za rukom dokazati sada, da je Sofja Semjonovna kradljivica, on bi u prvom redu mojoj sestri i majci dokazao, da je skoro imao pravo u svojim sumnjama; da se pravedno

rasrdio, kad sam ja uporedio sestru moju sa Sofjom Semjonovnom; da je on dakle, napadajući mene, štitio i branio čast moje sestre, a svoje zaručnice. U jednu riječ, svim je tim mogao mene opet zavaditi s mojima, te se dabome nadao, da će im se tim ulagati opet. I ne govorim o tom, da se meni lično svetio, jer ima razloga da pretpostavlja, da je za me neobično vrijedna čast i sreća Sofje Semjonovne. Eto svega računa njegova! Evo ovako ja poimam tu stvar. To je jedino uzrok i drugog ne može ni biti!

Tako ili otprilike tako završi Raskoljnjikov svoj govor, često prekidan usklicima prisutnih, koji su ga uostalom jako pozorno slušali. Ali uza sve je prekide izgovorio to oštro, spokojno, točno, jasno, odrešito. Oštri glas njegov, uvjereni ton i odlučno lice neobično se dojmiše sviju.

- Jest, jest, tako je! - potvrđivao je Lebezjatnjikov zanosno. - Tako je zacijelo, jer čim je Sofja Semjonovna ušla k nama u sobu, odmah je on zapitao mene, "jeste li vi tamo? Nisam li vidio vas među gostima Katerine Ivanovne?" Poradi toga me je zovnuo prozoru i tamo me tiho zapitao. Njemu je dakle svakako bilo potrebno, da vi budete ovdje! Tako je, sve je tako.

Lužin je šutio i prezirno se smješkao. Međutim bio je jako blijed. Činilo se je, da premišlja, kako bi se iskopao. Možda bi se on sa zadovoljstvom okanio svega i otišao, ali u ovaj mah nije skoro ni mogao; to bi značilo priznanje, da su istinite sve objede, što se dižu na njega, i da je zaista oklevetao Sofju Semjonovnu. Usto se suviše uskomešali prisutni, i onako napiti. Provijantski činovnik, premda nije sve razumio, uzvikao se jače nego drugi i stao predlagati neka sredstva, jako neprijatna za Lužina. Ali bilo je i takvih, koji nisu bili pijani; skupili su se i sabrali iz svih soba. Sva tri se Poljačića užasno ražestila, te mu neprestano dovikuju: "Pane lajdak!"[77] i usto gunđaju poljskim jezikom još neke prijetnje Sonja sluša napeto, ali kao da ne razumije sve i kao da se tek osvješćuje. Samo nije skidala očiju s Raskoljnjikova, osjećajući, da joj je on sva zaštita. Katerina je Ivanovna teško i hripljući disala, i činilo se, da je potpuno iznemogla. Najgluplje se držala Amalija Ivanovna; zinula, kao da ništa ne shvaća. Vidjela je samo, da je Petar Petrovič nekako zapao u klopku. Raskoljnjikov zamoli, da bi opet govorio, ali ga ne pustiše, da dokrajči; svi se uzvikali i slegli se oko Lužina grdeći i prijeteći. Ali Petar Petrovič se ne zastraši. Čim je vidio, da se objeda Sonje sasvim izjalovila, uteče se on ravno drskosti:

- Molim, gospodo, molim; ne gurajte se, pustite me, da prođem! - govorio je protiskujući se kroz gomilu, - i molim vas, ne prijetite; ja vas uvjeravam, da ništa neće biti, ništa nećete postići, nisam ja kukavica, nego ćete, gospodo, baš naprotiv, odgovarati, što ste nasiljem prikrili krivično djelo. Kradljivica je zaista uhvaćena i ja ću je proganjati. Kod suda nisu tako slijepi i... nisu pijani, i neće povjerovati dvojici poznatih bezbožnika, bundžija i slobodnih mislilaca, koji iz lične osvete okrivljuju mene, a po gluposti svojoj priznaju to i sami... Da, dopustite!

- Da još ovog trena ne ostane ni traga od vas u mojoj sobi! Selite se i sve je svršeno među nama! I kad smislim, koliko sam se ja upinjao i njemu tumačio... cijele dvije sedmice!

- Ta ja sam vama, Andreju Semjonoviču, još maločas dok ste vi mene još zadržavali, rekao, da se selim, a sada ću još dometnuti, da ste vi glupan. Želim vam, da izliječite svoju pamet i svoje bolesne oči. Molim, gospodo!

On se progura, ali provijantski ga činovnik ne htjede ovako olako pustiti, tek uz psovke: zgrabi dakle sa stola čašu, izmahne njome i baci je na Petra Petroviča; ali čaša poleti ravno na Amaliju Ivanovnu. Ona vrisne, a provijantski činovnik izgubi od zamaha ravnote-

[77] Gospodine huljo!

žu i bubne pod sto. Petar Petrovič ode u svoju sobu i za po sata ga više nije bilo u toj kući. Sonja, kako je plaha po naravi, znala je i prije, da je nju lakše upropastiti nego bilo koga i da je svak smije vrijeđati, gotovo nekažnjivo. Ali ipak joj se sve dosad činilo, da se nevolji može nekako izbjeći - opreznošću, krotkošću, pokornošću pred svim i svakim. Njezino razočaranje bilo je preteško. Znala je dabome strpljivo i bez mrmljanja podnositi sve, pa i to. Ali u prvi joj mah bješe preteško. Unatoč svojoj pobjedi i opravdanju, ipak joj je, kad ju je minula prva strava i prva prepast, te sve razumjela i jasno shvatila, - čuvstvo bespomoćnosti i potištenosti bolno stislo srce. Zapadne u histeriju. Naposljetku ne izdrža, nego poleti iz sobe i odjuri kući. Bilo je to skoro odmah nakon odlaska Lužinova. Ni Amalija Ivanovna, kad ju je, uz gromki smijeh svih nazočnih, pogodila čaša, ne htjede, da bude tuđe izdiralo. Zavrisne kao da je pobješnjela, i saleti Katerinu Ivanovnu, smatrajući je krivom za sve.

- Napolje iz stan! Odmah! Marš!

I s tim riječima počme grabiti stvari Katerine Ivanovne, koje bi joj dopale ruku, i bacati na pod. Katerina Ivanovna, i onako utučena, skoro onesviještena, bez daha, blijeda, skoči s postelje, na koju se bila srušila od iznemoglosti, i poleti na Amaliju Ivanovnu. Ali borba je bila i suviše nejednaka; Amalija je Ivanovna odgurne kao perce.

- Što! Kud su nju onako bezočno oklevetali, tud će ta gadura i na mene! Što! Na dan sahrane mog muža tjera ona mene iz stana, nakon mog gošćenja, na ulicu, sa sirotama! A kamo da odem! - zavapi jadnica, ridajući i dršćući. - Gospode bože! - zavikne odjednom i oči joj se zablistaju, - zar nema pravde! Koga ćeš ti zaštititi, ako nećeš nas, sirotice? Ali vidjet ćemo! Ima na svijetu suda i pravde, ima, ja ću ih naći! Odmah, čekaj samo, bezbožni gade! Polječka, ostani s djecom, ja ću se vratiti. Pričekajte me, makar i na ulici! Da vidimo, ima li na svijetu pravde!

Prebacivši preko glave onaj podsukneni zeleni rubac, što ga je spominjao pokojni Marmeladov u svom pričanju, progura se kroz uskomešanu rulju pijanih stanara, šio se još neprestano guraju po sobi, i istrči na ulicu vapijući i plačući, - s nejasnim naumom, da odmah bilo gdje, ovog časa i po što po to nađe pravdu. Polječka se u strahu stisne s djecom u ugao na sanduk, ogrli obadvoje malih i uzme dršćući očekivati povratak majčin. Amalija se Ivanovna užurbala po sobi, ciči, jadikuje, baca sve o pod, štogod joj dopadne ruku, galami. Stanari nadali viku, svaki na svoj način - neki još govore, koliko znaju o toj zgodi, drugi se svađaju i psuju, a neki pjevaju.

"Vrijeme je sada i meni!" - pomisli Raskoljnjikov. - "Nuder, Sofja Semjonovna, da vidimo, kako ćete vi sada govoriti!"

IV

Raskoljnjikov je bio valjan i srčan advokat Sonjin protiv Lužina, premda je i sam nosio u duši toliki vlastiti užas i patnju. Ali kako se jutros onoliko namučio, sada se i veseli prilici, da promijeni svoje dojmove, koji su mu postali nepodnosivi, bez obzira na to, koliko je ličnog i srdačnog bilo u nastojanju njegovu, da obrani Sonju. Osim toga mu je bio na pameti i strašno ga je uzrujavao, pogotovo na trenutke, ovaj skori sastanak sa Sonjom: m o r a joj saopćiti, tko je ubio Lizavetu, a osjeća u sebi unaprijed strašnu patnju i brani se od nje odmahujući rukama. I zato, kad je izlazeći od Katerine Ivanovne kliknuo: "No,

šta ćete sada reći, Sofja Semjonovna?" bio je očito još u nekom spoljašnjem uzbuđenom stanju hrabrosti, izazova i nedavne pobjede nad Lužinom. Ali mu se onda desi čudna promjena. Kad je došao do Kapernaumovljeva stana, osjeti u sebi nenadanu nemoć i strah. Zastane u dvoumici pred vratima u čudnom pitanju: "Treba li kazivati, tko je ubio Lizavetu?" Pitanje je bilo čudno, jer u isti je mah osjetio, da ne samo što se ne može oteti tome, da rekne, nego čak ne može ni malo da odgodi taj trenutak. Nije još znao, zašto ne može; samo je o s j e ć a o , a ta bolna svijest o svojoj nemoći pred onim, što mora da bude, morila ga je. Da ne razmišlja dulje i da se ne muči, otvori naglo vrata i još s praga pogleda Sonju. Sjedi ona, podlaktila se na stolić i prekrila rukama lice, ali kad smotri Raskoljnjikova ustane brže i pođe mu u susret, kao da ga je očekivala.

- Što bi bilo od mene, da nije bilo vas! - progovori ona brzo, kad su se sastali nasred sobe.

Bilo je očito, da mu je samo to i željela što prije reći. Zato je i čekala.

Raskoljnjikov priđe stolu i sjedne na stolicu, s koje je baš ona bila ustala. Sonja stane pred njega, na dva koraka, isto onako kao jučer.

- Što je, Sonja? - reče i osjeti odjednom, da mu dršće glas. - Ta ova se stvar osnivala "na društvenom položaju i na navadama, koje ih prate". Jeste li vi to razabrali maločas?

Na njenu se licu javi bol.

- Samo nemojte sa mnom govoriti kao jučer! - prekine ga. - Molim vas, nemojte započinjati! I tako je dosta muka...

Onda se uplaši, da mu se možda neće svidjeti taj prijekor, i nasmiješi se brže.

- Ludo sam učinila, što sam otišla otale. Što je tamo sada? Baš sam htjela da odem onamo, ali sam sve mislila, da ćete odmah... doći vi.

Raskoljnjikov joj pripovjedi, kako ih Amalija Ivanovna tjera iz stana i kako je Katerina Ivanovna otrčala nekuda, da. "traži pravdu".

- Ah, bože moj! - poleti Sonja. - Hajdemo brže...

I ona zgrabi svoj ogrtač.

- Vazda jedno te jedno! - zavikne Raskoljnjikov razdražen. - Vama su neprestano na pameti jedino oni! Ostanite sa mnom!

- A... Katerina Ivanovna?

- Katerina vam Ivanovna neće izmaći, doći će k vama i sama, kad je već otrčala od kuće, - priklopi on čangrizavo. - Ako vas ne zatekne, sami ćete biti krivi...

Sonja sjedne u mučnoj neodlučnosti na stolicu. Raskoljnjikov je šutio, gledao u zemlju i nešto premišljao.

- Recimo, Lužin sada nije htio, - započne on, ne gledajući Sonju. - Ali da je htio, ili da mu je nekako išlo u račun, on bi vas strpao u zatvor, da se nisam tamo našao ja i Lebezjatnjikov. A?

- Jest, - odvrati Sonja slabim glasom. - Jest! - ponovi on razdraženo i uzrujano.

- A moglo je zaista i biti, da se nisam našao tamo! A Lebezjatnjikov je isto sasvim slučajno i naišao.

Sonja je šutjela.

- A da vas je strpao u zatvor, što onda? Sjećate li se, što sam vam govorio jučer?

Sonja mu i opet ne odgovori. Raskoljnjikov počeka.

- A ja sam mislio, vi ćete opet zaviknuti: "Ah, ne govorite, prestanite!" - nasmije se Raskoljnjikov, ali nekako na silu. Što je, zar opet šutnja? - zapita za časak. - Ta treba da raz-

govaramo o nečem. Mene je eto zanimalo da doznam, kako bi vi sada riješili jedno "pitanje", kao što govori Lebezjatnjikov. (Započeo se kao nekako mesti). Nije, ja to velim zaista ozbiljno. Pomislite, Sonja, da ste vi unaprijed znali sve naume Lužinove, znali biste i to pouzdano, da bi zbog njih propala do kraja Katerina Ivanovna, pa i djeca, a i vi kao prid, jer vi sebe i ne smatrate ničim drugim nego p r i d o m . Polječka također... jer i ona će tim istim putem. No dakle: kad bi vama dali da odlučite, tko treba da živi na svijetu, to jest, treba li da živi Lužin i da čini zlo, ili da umre Katerina Ivanovna, - kako bi vi odlučili: tko da umre od njih? Ja vas pitam.

Sonja ga pogleda uznemirena: načula je ona nešto osobito u tom neodlučnom govoru, što se iz daljine približuje nečemu.

- Ja sam već slutila, da ćete vi ovako zapitati, - reče gledajući ga radoznalo.

- Dobro, u redu; ali kako bi vi odlučili?

- Čemu me pitate o onom, što je nemoguće? - odvrati Sonja mrzovoljno.

- Bolje je dakle, da Lužin živi i čini zlo! Vi se niste usudili, da tako zaključite?

- Ta ja ne mogu znati božju providnost... I čemu vi mene pitate, što se ne smije pitati? Čemu ovakva pusta pitanja? Kako bi se i moglo dogoditi, da to zavisi od moje odluke? I zar je meni dano, da sudim: tko treba da živi, a tko da ne živi?

- Ako se božja promisao umiješa, ne možeš ništa, - promrmlja mračno Raskoljnjikov.

- Bolje je, da otvoreno govorite, što želite! - uzvikne Sonja bolno. - Opet navodite na nešto... Zar ste samo zato došli, da mene mučite!

Nije mogla da otrpi, nego zaplače gorko. Raskoljnjikov ju je gledao mrk i ojađen. Prođe pet časaka.

- Pravo i veliš, Sonja, - reče on naposljetku.

U jedan se mah promijenio; nestalo mu namješteno-drskog i nemoćno-izazovnog tona. I glas mu odjednom oslabio.

- Rekao sam ti jučer i sam: neću doći, da molim za oproštenje, a evo sam skoro i započeo time, da molim za oproštenje... To sam ja govorio u sebi o Lužinu i o providnosti... To sam ja molio za oproštenje, Sonja...

Htjede se nasmiješiti, ali na blijedom mu se licu javi nešto nemoćno, nešto nedovršeno. Spusti glavu i pokrije rukama lice.

Neobično, neočekivano čuvstvo ljute mržnje na Sonju prođe mu srcem. Kao u čudu i zaplašen tim čuvstvom digne glavu i upre pogled u nju, ali skobi nespokojni i od muke zabrinuti pogled njen; tu je bila ljubav; mržnje mu nestade kao prikaze. Nije ono bilo, što je mislio; jedno mu se čuvstvo učinilo drugim. To je značilo samo, da je došao o n a j čas.

Opet pokrije rukama lice i obori glavu. Ali onda problijedi, ustane, pogleda Sonju i bez ijedne riječi sjedne mahinalno na njen krevet.

Taj je čas po njegovu osjećaju silno nalikovao na onaj, kad je stajao iza babe, izvukao već sjekiru iz petlje i osjetio, da "ni trenutak ne smije više gubiti".

- Što je vama? - zapita Sonja sva zaplašena.

Raskoljnjikov nije mogao ni riječ da izgovori. Sasvim je, sasvim drugačije mislio da će s a o p ć i t i , pa nije ni sam poimao sada, što mu je. Sonja mu pristupi tiho, sjedne do njega na krevet, i počeka, ne skidajući očiju s njega. Srce joj je kucalo i zamiralo. Bilo je već nepodnosivo; Raskoljnjikov joj okrene svoje lice, blijedo kao u mrtvaca; usne su mu se nemoćno cerile, mučeći se da izgovore nešto. Strava prođe Sonjinim srcem.

- Što je vama? - ponovi ona, uzmičući malo od njega.

- Nije ništa, Sonja. Ne plaši se... Gluparija! Ako pravo razmislim, gluparija, - mrmljao je, kao da je u bunilu i da ne zna za sebe. - Čemu sam i došao, da tebe mučim? - dometne on gledajući je. - Čemu zaista? To vazda pitam sebe, Sonja...

Možda je prije četvrt sata zbilja zadavao sebi to pitanje, ali sada je to izgovorio sasvim nemoćan, jedva znajući za sebe i u neprekidnoj drhtavici, što mu prolazi cijelim tijelom.

- Oh, kako se vi mučite! - izgovori ona bolno, upirući pogled u njega.

- Sve je to samo tričarija!... Znaš što, Sonja (on se nešto nasmiješi na čas dva nekako blijedo i nemoćno), sjećaš li se ti, što sam ti juče htio reći.

Sonja je čekala nemirno.

- Rekao sam ti na odlasku, da se možda zauvijek opraštam s tobom, ali ako dođem danas, reći ću ti... tko je ubio Lizavetu.

Sonja zadršće cijelim tijelom.

- Evo sam dakle došao, da ti reknem.

- Vi ste juče zaista... - jedva jedvice prošapće ona. - Otkud vi to znate? - zapita brže, kao da se odjednom snašla.

Sonja poče teško disati. Lice joj je sve jače blijedjelo.

- Znam.

Ona pošuti časak.

- Zar su n j e g a našli? - zapita plaho.

- Nisu, nisu našli.

- Otkud dakle t o vi znate? - zapita Sonja opet, da se jedva čulo, i opet nakon šutnje od cijelog trenutka.

Raskoljnjikov joj se okrene i upilji pogled u nju.

- Pogodi! - izgovori on s onim nacerenim, nemoćnim smiješkom kao i prije.

Kao da su mu grčevi zatrzali cijelo tijelo.

- Ali vi... mene... ta što vi mene tako... plašite? - reče ona, smješkajući se kao djetence.

- Ja sam sigurno dobar prijatelj n j e g o v ... kad znam, - nastavi Raskoljnjikov, neprestano je gledajući u lice, i kao da više ne može odvojiti očiju od nje. - On tu Lizavetu... nije htio da ubije... Nju je... ubio slučajno... Staricu je htio da ubije... kad je bila sama... i došao je... A uto ušla Lizaveta... I nju je ubio.

Prođe još jedan užasan trenutak. Neprestano su se gledali.

- Ne možeš dakle da pogodiš? - zapita on s takvim čuvstvom, kao da se sunovraćuje sa zvonika.

- N-ne mogu, - prošapće Sonja, tek da se čuje.

- De pogledaj dobro!

Čim je to izrekao, opet mu zaledi dušu ono pređašnje poznato čuvstvo: gleda nju, a odjednom kao da je u njenu licu ugledao Lizavetino lice. Jasno je zapamtio izražaj Lizavetina lica, kad joj se približavao sa sjekirom, a ona uzmicala od njega prema zidu, s potpuno djetinjskom prepašću na licu, baš onako, kao da se mala djeca stanu plašiti od čega, pa ukočeno nespokojno gledaju ono, što ih straši, uzmiču, pružaju preda se ručicu i samo da zaplaču. Skoro to isto se desilo sada i sa Sonjom: isto tako nemoćna, s isto takvom prepašću gledala ga je ona neko vrijeme, a onda brže ispružila ljevicu, uprla mu lako,

jedva osjetljivo prste u prsa i polako se stala dizati s kreveta, sve više i više uzmičući od njega i sve ga ukočenijim pogledom gledajući. Njena strava zahvati i njega: isto se takva prepast javi i njemu na licu, isto tako stane i on gledati nju, i skoro istim onakvim d j e t i n j s k i m smiješkom.

- Jesi li pogodila? - prošapće on najzad.

- Gospode bože! - istrgne joj se užasan vapaj iz grudi.

Iznemogla se sruši na postelju, licem u uzglavlje. Ali za tren se digne brzo, primakne mu se brzo, uhvati ga za obadvije ruke, stisne ih svojim tankim prstima snažno kao u tijesku i poče opet nepomično, kao ukočena gledati mu u lice. Tim posljednjim, očajnim pogledom htjede da primijeti i ulovi bar neku posljednju nadu. Ali nade nije bilo; nestalo je svake sumnje; sve je bilo t a k o ! Još kasnije, kad se sjećala ovog časa, bilo joj je neobično i čudno, otkud je ovako o d j e d n o m razabrala tada, da nema više nikakve sumnje. Ta nije mogla reći na primjer, da je išta slutila o tom. A ipak joj se sada, čim joj je on to rekao, učinilo, da je zaista i slutila baš t o .

- Nemoj, Sonja, mani se! Ne muči me! - zamoli Raskoljnjikov paćenički.

Nipošto nije mislio ovako da joj otkrije, ali je t a k o ispalo.

Sonja skoči, kao da ne zna za sebe, zalama rukama i dođe do sredine sobe, ali se naglo vrati i sjedne opet do njega, dodirujući mu skoro ramenom rame. Onda se, kao da je probodena, trgne odjednom, uzvikne, te i sama ne znajući, zašto, baci se pred njega na koljena.

- Što ste, što ste učinili od sebe! - progovori ona u očaju.

Skočivši s poda, poleti i zagrli ga i svom ga snagom stisne.

Raskoljnjikov uzmakne i s tužnim je smiješkom pogleda.

- Kako si čudna, Sonja, - grliš me i ljubiš, nakon što sam ti rekao o n o . Ti ne znaš za sebe.

- Nitko, nitko na svijetu nije sada nesretniji od tebe! - uzvikne ona sva izvan sebe, a njegovu primjedbu nije ni čula, i zarida kao u histeriji.

Davno već neznano čuvstvo jurnulo mu poput vala u dušu i mahom je omekšalo. Nije mu se protivio: dvije mu suze polete iz očiju i zastanu na trepavicama.

- Ti me dakle nećeš ostaviti, Sonja? - zapita Raskoljnjikov, gledajući je skoro kao da se nada.

- Neću, neću; nikada i nigdje! - uzvikne Sonja. - Ja ću za tobom, svuda ću za tobom! Oh, gospode bože!... Oh, nesretnice mene!... I zašto, zašto nisam ja tebe znala prije! Zašto nisi dolazio prije? Oh, gospode!

- Evo sam došao.

- Sada! Oh, što ćemo sada!... Zajedno, zajedno! - promrmljala je kao u nesvjestici i opet ga grlila. - Na robiju ću s tobom.

Raskoljnjikov se trgne, a pređašnji mu se neprijateljski, skoro naduti smiješak istisne opet na usne.

- Ja, Sonja, možda još i neću da idem na robiju, - reče on.

Sonja ga pogleda naglo.

Nakon prvog, strasnog, bolnog smilovanja prema nesretniku opet je zaprepasti strahovita misao o ubijstvu. Iz promijenjenog tona njegovih riječi progovorio je odjednom ubojica. Sonja ga je gledala preneražena. Ništa još nije znala, ni zašto, ni kako, ni zbog čega je

to bilo. Sada joj u jedan mah sinu u svijesti sva ta pitanja. I opet ona ne povjeruje: "On, on ubojica! Zar može to da bude?"

- Ta što je to? Ta gdje sam ja? - progovori Sonja u dubokoj dvoumici, kao da se još ne osvješćuje. - Ali kako ste se vi, vi o v a k a v ... mogli odlučiti na to?... Ta što je to?

- Pa da, da opljačkam. Prestani, Sonja! - odgovori Raskoljnjikov nekako umorno i kao zlovoljno.

Sonja je stajala kao omamljena, ali onda zavikne iznenada:

- Ti si bio gladan! Tim si htio... majci da pomogneš? Je li?

- Nije, Sonja, nije, - promrmlja Raskoljnjikov, a odvratio se i oborio glavu, - nisam toliko bio gladan... ja sam zaista htio da pomognem majci, ali... ni to nije sasvim istina... nemoj me mučiti, Sonja.

Sonja pljesne rukama.

- Zar je to, zar je to zaista istina! Gospode bože, ta kakva je to istina! Tko će i da povjeruje u to?... I kako je to, da vi sami dajete posljednje što imate, a onamo ste ubili, da opljačkate!... Ah!... - cikne ona odjednom. - Oni novci, što ste ih dali Katerini Ivanovnoj... oni novci... bože, da nisu i oni novci...

- Nisu, Sonja, - prekine je Raskoljnjikov brže, - nisu ti novci bili od onih, umiri se! Te mi je novce poslala mati ponekom trgovcu, a ja sam ih dobio u bolesti, onog istog dana, kad sam ih i dao... Razumihin je vidio... on ih je i primio za mene... ti su novci moji, moji vlastiti, istinski moji.

Sonja ga je slušala u dvoumici i svom silom nastojala, da nešto shvati.

- A o n i novci... ja uostalom i ne znam, da li je tamo bilo kakvih novaca, - dometne on tiho i kao da se skanjuje, - ja sam joj onda skinuo s vrata kožnu kesicu... punu puncatu, nabijenu kesicu... ali nisam ni zavirio u nju; nisam valjda dospio... No, a stvari, sve same neke zaponke i lančiće, - sve sam te stvari i kesicu u nečijem dvorištu na V-skom prospektu sakrio sutradan pod kamen... Sve tamo leži i danas.

Sonja ga je napregnuto slušala.

- No, zašto dakle... kad rekoste sami: da opljačkate, a niste ništa uzeli? - zapita ona brže, hvatajući se za slamčicu.

- Ne znam... nisam se još odlučio, hoću li ili neću uzeti te novce, - odgovori Raskoljnjikov opet kao u dvoumici, a onda se snađe, te se brzo i kratko nasmiješi. Eh, kakvu sam glupost sada izvalio, a?

Sonji sine misao: "Nije li on luđak?" Ali odmah se okani te misli: "Nije, tu je nešto drugo". Ništa, ništa nije shvaćala ona!

- Znaš, Sonja, - progovori Raskoljnjikov u nekom zanosu, - znaš, što ću ti reći: da sam ja njih ubio samo zato, jer sam bio gladan, - nastavi on, naglašujući svaku riječ i gledajući je zagonetno, ali iskreno, - ja bih sada... bio s r e t a n ! Znaj to! I što je tebi, što je tebi stalo do toga, - zavikne nakon časka u nekom očaju, - no, što je tebi stalo do toga, da ja i priznam sada odmah, da sam učinio zlo! Što je tebi stalo do te glupe pobjede nada mnom? Ah, Sonja, zar sam ja zato došao k tebi sada!

Sonja htjede opet nešto reći, ali zašuti.

- Zato sam ja jučer i pozvao tebe, da pođeš sa mnom, jer si mi ostala jedino ti.

- Kamo si me pozvao? - zapita Sonja.

- Nisam te zvao da kradeš i ubijaš, ne boj se, nisam zvao za to, - nasmiješi se on ujedljivo, - mi smo različiti ljudi... I znaš li, Sonja, ja sam istom sada, istom ovog časa razumio, k a m o sam te zvao jučer! A jučer, kad sam te pozvao, nisam ni sam znao, kamo te zovem. Poradi jednog sam i zvao, poradi jednog sam i došao: da me ne ostaviš. Nećeš me ostaviti, Sonja?

Ona mu stisne ruku.

- A zašto sam, zašto sam joj rekao, zašto sam joj otkrio! - uzvikne on nakon časka u očajanju, gledajući je u beskrajnoj boli. - Ti eto, Sonja, očekuješ od mene objašnjenje, sjediš i čekaš, vidim ja; a što da ti reknem? Ta ništa nećeš razumjeti, a namučit ćeš se... poradi mene! Eto plačeš i opet me grliš, - a zašto me grliš? Zato, jer nisam mogao sam da izdržim, nego sam došao i svalio na drugoga: "Pati i ti, lakše će mi biti!" I zar možeš ljubiti takvoga podlaca?

- A zar se mučiš i ti? - uzvikne Sonja.

Opet mu ono isto čuvstvo jurne poput vala u dušu i opet je omekša na časak.

- Sonja, u mene je zlo srce, pamti: tim se mnogo može da objasni. Zato sam i došao, što sam znao. Ima ih i takvih, koji ne bi došli. A ja sam plašljivac i... podlac! Ali... neka! Sve to nije ono... Treba sada govoriti, a ja ne znam da počnem...

Zastane i zamisli se.

- E-eh, različiti smo mi ljudi! - zavikne on opet. - Nismo par. I zašto sam, i zašto sam došao ja! Nikada neću sebi oprostiti to!

- Nije, nije, dobro je, što si došao! - uzme kliktati Sonja. - Bolje je, da ja znam! Mnogo je bolje.

On je pogleda bolno.

- A što je to zapravo! - reče on, kao da je smislio, - ta tako je i bilo! Htio sam eto da postanem Napoleonom, zato sam i ubio... No, razumiješ li sada?

- N-ne razumijem, - prošapće Sonja bezazleno i plaho, - samo... govori, govori! Ja ću razumjeti, ja ću u s e b i razumjeti sve! - molila ga je.

- Razumjet ćeš? Dobro dakle, vidjet ćemo.

On je zašutio i dugo premišljao.

- Eto što je: ja sam jednom zadao sebi ovakvo pitanje: da se na primjer na mom mjestu našao Napoleon i da njemu nema za početak karijere ni Toulona, ni Egipta, ni prelaska preko Montblanca, nego bi se mjesto svih tih krasnih monumentalnih stvari ispriječila naprosto nekakva smiješna babuskara, registratorka, koju treba još ubiti, da joj iz kovčega ugrabi novce (za karijeru, razumiješ?), bi li se on odlučio na to ako ne bi imao drugog izlaza? Ne bi li se žacnuo zbog toga, što to nije nimalo monumentalno i... i što je grešno? Ja ti dakle velim tim sam se "pitanjem" mučio strašno dugo, tako da sam se silno zastidio, kad sam se napokon dosjetio (nekako iznenada), da se on ne bi nipošto žacao, pa mu ne bi ni na pamet palo, da to nije monumentalno... i ne bi niti shvatio: čemu se tu treba žacati? Pa ako ne bi imao drugog izlaza, zagušio bi je, da ne bi ni pisnula, bez ikakvog premišljanja! I ja sam se eto okanio premišljanja... zagušio... po uzoru tih autoriteta. Sasvim je tako baš i bilo! Tebi je smiješno? Jest, Sonja, tu ti je najsmješnije, što je baš tako i bilo...

Sonji to nije nikako bilo smiješno.

- Bolje je, da mi govorite otvoreno i bez primjera, - zamoli ona plaho, tek da se čuje.

Raskoljnjikov se okrene k njoj, tužno je pogleda i uhvati je za ruke.

- Opet pravo veliš, Sonja. Ta sve je to besmislica, skoro sama brbljarija! Vidiš: ti znaš, da je moja mati skoro bez ičega. Sestra je slučajno stekla naobrazbu, pa joj je sudbina dosudila, da se kao guvernanta potuca po svijetu. Sva sam im nada bio ja. Ja sam učio, ali nisam mogao da se uzdržavam na sveučilištu, nego sam morao da se ispišem na neko vrijeme. No sve da sam i nastavio ovako, ja bih se za desetak dvanaestak godina (kad bi se prilike poboljšale) mogao svejedno nadati, da ću biti kakav učitelj ili činovnik, s plaćom od tisuće rubalja... (Govorio je to, kao da je naučio naizust.) A dotle bi mi se mati sasušila od brige i jada, i ja je ipak ne bih mogao smiriti, a sestra... sestri bi se moglo desiti još i gore zlo!... Pa i kakvo je uživanje cijelog života prolaziti pokraj svega i od svega se odvraćati, na mater zaboraviti, a otrpjeti, što je na primjer sestra osramoćena? Čemu? Zar zato, da njih sahranim i nove da steknem, - ženu i djecu, i da ih opet ostavim bez prebijene pare i bez komadića kruha? No dakle... ja sam odlučio, da se domognem babinih novaca i da si njima, bez majčine muke, osiguram prve godine na sveučilištu, prve korake nakon sveučilišnih nauka, - i sve da to uradim zamašno, temeljito, tako, da stvorim sasvim novu karijeru i da stupim na nov, samostalan put... No... eto to je sve... Ja sam dabome ubio babu, - to sam zlo učinio... ali dosta!

Posve se iznemogao dovuče do konca svoje priče i ponikne nikom.

- Ah, nije tako, nije, - uzvikala se ojađena Sonja, - kako bi i moglo biti... nije, nije onako!

- Sama vidiš, da nije!... Ta ja sam iskreno ispripovijedao istinu!

- Kakva je to istina! Oh, bože!

- Ta ja sam, Sonja, samo ubio uš, beskorisnu, gadnu, škodljivu.

- Ali čovječje je čeljade ta uš!

- Znam ja, da nije uš, - odgovori Raskoljnjikov, čudno je gledajući. - Uostalom, ja već odavno buncam koješta, Sonja, - dometne on, - odavno već buncam... Nije to ono, pravo ti veliš. Tu su sasvim, sasvim drugi razlozi!... Odavno već nisam govorio ni s kim, Sonja... Jako me sada boli glava.

Oči su mu gorjele ognjem kao u groznici. Započe skoro bulazniti i nespokojan mu je smiješak titrao na usnama. Iz duševne je uzbuđenosti izvirivala već strašna nemoć. Sonja razabere, koliko se on muči. I njoj se zavrti u glavi. Ali čudno on govori: kao da je nešto razumljivo, no... "Ta kako! Kako! Oh, bože!" I ona zalama u očajanju rukama.

- Nije, Sonja, nije tako! - započne Raskoljnjikov opet i digne glavu, kao da se sam prenerazio i iznova, se uzbudio od tog novog preokreta u mislima, - nije tako! Bolje je, da pomisliš (jeste tako je zaista bolje!), pomisli, da sam ja samoljubiv, zavidan, zao, oduran, osvetljiv, pa... makar i sklon ludilu. (Neka sve bude mahom! O ludilu su i govorili prije, primijetio sam!) Ja sam ti dakle rekao maločas, da se nisam mogao uzdržavati na sveučilištu. A znaš, možda sam i mogao. Mati bi mi poslala, što moram da uplatim, a za cipele, odjeću i hljeb zaradio bih zacijelo i sam! Bilo je instrukcija; nudili su po pola rublja. Razumihin eto radi! Ali ja se prozlio i ne htjedoh. Baš p r o z l i o s e ! (Ta je riječ zgodna!) Ja se onda kao pauk zavukao u svoj kut. Pa bila si u mojoj rupčagi, vidjela si... A znaš Sonja, niski stropovi i tijesne sobe guše dušu i um! Uh, kako sam ja mrzio tu rupčagu! A ipak nisam htio da izađem iz nje. Nisam baš htio! Po cio dan i noć nisam izlazio i nisam htio da radim, pa nisam htio ni da jedem, neprestano sam ležao. Ako mi Nastasja donese, ja pojedem; ako ne donese, dan mi prođe i tako; od zloće nisam navlaš ni iskao! Obnoć nemam svjetlosti, ležim u mraku, a neću da zaradim za svijeću. Treba da učim, a ja porasprodavao knjige; na stolu kod mene, na bilješkama, na tekama, leži i sada prst prašine. Volio sam ležati i premišljati. I sve sam premišljao. I sve su u mene bili takvi sni,

čudni, svakakvi sni, ne mogu ni reći, kakvi! Ali onda mi se stalo prikazivati, da... Nije, nije tako! Opet ne pripovijedam, kako valja! Vidiš, ja sam onda zapitkivao vazda sebe: zašto sam ja tako glup, te ako su drugi glupi i ja to pouzdano znam, da su glupi, zašto neću ja da budem pametnijim? Onda sam dokučio, Sonja, da neću dočekati, ako budem čekao, da sve svi opamete... Onda sam dokučio još, da to neće nikada ni biti, jer ljudi se neće nikada promijeniti i nitko ih ne može preobraziti, pa i ne vrijedi se truditi! Jest, tako je to!... To je njihov zakon... zakon, Sonja! Tako je to! I ja sada znam, Sonja, da je njihov gospodar onaj, tko je snažan i jak umom i duhom! Tko se mnogo usudi, taj ima po njihovu sudu i pravo. Tko na više toga može da pljune, taj im je zakonodavac, a tko se više od svih usudi, taj ima i najviše pravo. Tako je bivalo dosad i tako će biti dovijeka! Samo slijepac to ne opaža.

Dok je Raskoljnjikov govorio ovo, gledao je doduše Sonju, ali se nije brinuo, da li će ga ona razumjeti ili neće. Groznica ga uzela tresti. Bio je kao u nekom mračnom zanosu. (Zaista, odavno nije ni s kim razgovarao!) Sonja razabere, da je taj mračni katehizam postao njegovom vjerom i zakonom.

- Dokučio sam onda, Sonja, - nastavi on zanosno, - da vlast zadobiva samo onaj, koji se usudi da se sagne i da je uzme. Radi se samo o jednom: treba se samo usuditi! U meni se onda pojavila jedna misao, prviput u životu, a tu misao nije još nitko nikada zamislio prije mene! Nitko! Sinulo mi u jedan mah jasno kao sunce, kako se još nitko nije dosad usudio i ne usuđuje se, da prolazeći kraj sve te besmislice zgrabi naprosto sve za rep i trese do đavola! Ja... ja sam htio da se u s u d i m i ubio sam... ja sam jedino htio da se usudim, Sonja, to je razlog svemu!

- Oh, šutite, šutite! - cikne Sonja i pljesne rukama. - Vi ste otpali od boga i bog vas je pokarao, predao vas đavolu!

- Zbilja, Sonja, kad sam ležao u mraku i kad mi se pričinjalo, to me je đavo smućivao. A?

- Šutite i Ne smijte se, bogohulniče, ništa vi ne razumijete, ništa! Oh, gospode bože! Ništa, ništa ne razumije on!

- Šuti, Sonja, ja se i ne podrugujem, ta ja i sam znam, da je mene đavo vukao. Šuti, Sonja, šuti! - ponovi on mračno i odrešito. - Ja sve znam. Sve sam to ja promislio i šaptao sebi, kad sam ležao onda u mraku... Sve sam to raspravio ja sam sa sobom do posljednje crtice, i sve ja znam, sve! I koliko mi je dodijala, koliko mi je dodijala tada sva ta brbljarija! Ja sam htio, Sonja, sve da pozaboravljam i iznova da započnem, te da prestanem brbljati! I zar ti misliš, da sam ja kao luđak krenuo nasumce? Ja sam krenuo kao uman čovjek, pa to me je i upropastilo! I zar ti misliš, da ja nisam znao bar na primjer to: ako sam već započeo da pitam i ispitujem sebe, imam li ja pravo da vladam, - onda već i nemam prava da vladam. Ili ako zadajem sebi pitanje: je li čovjek uš? - onda taj čovjek z a m e n e već nije uš, nego je uš za onog, kome takva misao i ne pada na pamet, i tko stupa ravno bez pitanja... Kad sam se toliko dana mučio pitanjem: bi li se Napoleon odlučio na to ili ne bi? - ta onda sam već jasno osjećao, da ja nisam Napoleon... Svu, svu muku cijele te brbljarije prepatio sam ja, Sonja, te sam poželio, da je cijelu stresem s ramena: prohtjelo mi se, Sonja, da ubijem bez kazuistike, da ubijem za sebe, za sebe samog! Nisam u tom htio da lažem čak ni sebi! Nisam ubio zato, da pomognem majci, - to je gluparija! Nisam zato ubio, da steknem sredstva i vlast, te da budem dobrotvor čovječanstvu. Gluparija! Ja sam naprosto ubio; za sebe sam ubio, jedino za sebe, a da li bih postao čijim dobrotvorom, ili bih, dok živim, poput pauka hvatao sve u paučinu i iz sviju isisavao životne sokove, to mi je u onaj mah bilo dabome svejedno!... I što je glavno, Sonja, nisu meni trebali novci, kad sam ubijao, i nisu mi toliko trebali novci, koliko mi je trebalo nešto drugo...

Sve ja to sada znam... Razumij me: da krenem opet tim putem, ne bih ja možda nikada ponovio ubijstvo. Drugo mi je bilo potrebno da doznam, drugo me je guralo naprijed; morao sam da doznam tada, i to što brže da doznam, jesam li ja uš, kao svi, ili čovjek? Hoću li biti sposoban da učinim zločin ili neću? Hoću li se usuditi da se sagnem i uzmem, ili neću? Jesam li ja dršćući stvor ili imam p r a v o ...

- Da ubijate? Imate li pravo da ubijate? - pljesne Sonja rukama.

- E-eh Sonja! - klikne on razdražen i htjedne joj nešto odvratiti, ali prezirno zašuti. - Ne prekidaj me, Sonja! Htio sam da ti dokažem samo jedno: da je mene onda đavo navukao, a tek nakon toga mi objasnio, da ja nisam imao pravo odlaziti onamo, jer sam i ja baš onakva uš, kao i svi ostali. Narugao se on meni, pa sam eto i došao k tebi sada! Primi gosta! Da ja nisam uš, zar bih i došao k tebi? Slušaj: kad sam ono išao k babi, ja sam samo dolazio, d a p o k u š a m ... Znaj, dakle!

- I ubili ste, ubili!

- A kako sam ubio? Zar se ovako ubija? Zar tako idu da ubijaju, kako sam krenuo ja? Pripovjedit ću ti jednom, kako sam pošao! Zar sam ja ubio babu? Sebe sam ubio, a nisam babu! Odmah sam tu i sebe umlatio na sve vijeke!... A tu je babu ubio đavo, nisam ja... Meni se, mani, Sonja, mani se! Okani me se! - zavikne on naglo u grčevitu jadu, - okani me se!

Podlakti se na koljena i stisne glavu dlanovima kao kliještima.

- Ljute li muke! - trgne se Sonji bolan vapaj.

- Što bih dakle sada, govori! - zapita Raskoljnjikov, a digao glavu i zagledao se u Sonju, dok mu je lice bilo grdno unakaženo u očajanju.

- Što da se radi! - uzvikne ona, odskoči sa svoga mjesta, a oči joj se, dosad pune suza, odjednom zablistaju. - Ustani! (Uhvati ga za rame i on ustane, gledajući je skoro u čudu.) Otiđi odmah, ovog časa, stani na raskršće, pokloni se, poljubi najprije zemlju, koju si oskvrnio, a onda se pokloni cijelom svijetu, na sve četiri strane, i reci svima na glas: "Ja sam ubio!" Onda će ti bog opet poslati života. Hoćeš li otići? Hoćeš li otići? - zapitkivala ga je, sva dršćući, kao da ju je spopala groznica, a uhvatila ga za obje ruke, krepko ih stisnula i zagledala se ognjenim pogledom u njega.

Raskoljnjikov se prenerazi, pa i zaprepasti od nenadanog njenog zanosa.

- Ti to, Sonja, govoriš o robiji, je li? Zar da prijavim sebe? - zapita on mrko.

- Da primiš patnju na sebe i da se njom iskupiš, eto to treba.

- Neću! Neću poći k njima, Sonja.

- A kako ćeš živjeti, kako ćeš živjeti! I čime ćeš živjeti? - klikne Sonja. - Zar i možeš sada? Ta kako ćeš govoriti sada s majkom? (Oh, što će od njih, što će od njih sada biti!) Ali što mi je! Ta ti si već napustio mater i sestru. Već si ih napustio, napustio. Oh, bože! - cikne ona. - Sve on to zna i sam. Ali kako ćeš, kako ćeš proživjeti bez čovjeka? Što će biti sada od tebe?

- Nemoj djetinjariti, Sonja - progovori Raskoljnjikov tiho. - Što sam ja skrivio njima? Čemu da idem! Što da im reknem? To je samo priviđenje... Oni i sami tamane ljude na milijune i još to smatraju vrlinom! Varalice su oni i podlaci, Sonja!... Neću otići. I zar da reknem, da sam ubio, da se nisam usudio uzeti novce, nego sam ih skrio pod kamen? - dometne on s ujedljivom porugom. - Ta oni će me ismijavati i reći će: Glupan si, što nisi uzeo. Kukavica i glupan! Ništa, ništa neće oni razumjeti, Sonja, i nisu ni dostojni, da razumiju. Čemu da idem? Neću otići! Nemoj djetinjariti, Sonja...

- Izmorit ćeš se, izmorit ćeš se, - ponavljala je Sonja, u vatrenom preklinjanju pružajući ruke prema njemu.

- Možda sam ja j o š i obijedio sebe, - primijeti Raskoljnjikov mrko, kao u mislima, - možda sam ja j o š čovjek, a nisam uš, te sam prenaglo osudio sebe. J o š ću se ja boriti.

Uznošljiv mu se smiješak protisne na usne.

- Toliku muku da mučiš! Ta vascijeli život, vascijeli život!...

- Naučit ću se... - odgovori Raskoljnjikov mrko, nujno. - Slušaj, - započne on nakon časka, - mani se plača, vrijeme je radu; došao sam, da ti kažem: mene sada traže, love...

- Ah! - vrisne Sonja uplašena.

- Pa što si vrisnula! Sama želiš, da odem na robiju, a sada si se uplašila? Samo ja im se evo ne dam. Još ću se ja boriti s njima i ništa mi ne mogu. Nemaju, čime bi me istinski obličili. Jučer sam bio u velikoj opasnosti i mislio sam, da sam već propao, ali danas se stvar popravila. Sve je njihovo obličenje od dva kraja, to jest, ja mogu njihove objede prevrnuti, jer sam naučio sada... Ali u zatvor će me strpati svakako. Da ne bješe jednog slučaja, možda bi me bili strpali i danas, zacijelo, pa možda će me j o š i strpati danas... Ali svejedno, Sonja, posjedjet ću i pustit će me, jer nemaju ni jednog pravog dokaza, a neće ni imati, evo ti moje riječi. A ovim, što imaju, ne mogu oni čovjeka otjerati na robiju. Ali neka... Samo da znaš... Sa sestrom i s majkom ću nastojati tako nekako postupiti, kako bih ih razuvjerio i kako ih ne bih uplašio... Sestra je uostalom sada, čini se, osigurana... dakle i mati... Eto, to ti je sve. Ali budi na oprezu! Hoćeš li mi dolaziti u zatvor, dok budem sjedio?

- O, hoću, hoću!

Sjede jedno do drugoga, tužni i utučeni, kao da su nakon bure izbačeni sami samcati na pustu obalu. Raskoljnjikov gleda Sonju i osjeća, kolika je njena ljubav prema njemu, i začudo mu odjednom bude teško i bolno, što ima netko da ga ovako ljubi. Jest, čudno je i užasno bilo to čuvstvo! Idući k Sonji osjećao je, da mu je u njoj sva njegova nada i sve spasenje; mislio je, da će stresti sa sebe bar jedan dio svojih muka, a sada, gdje se cijelo srce njeno obratilo k njemu, osjetio je i spoznao odjednom, da je kudikamo nesretniji, nego što je bio prije.

- Sonja, - reče joj, - nemoj mi ni dolaziti, dok budem u zatvoru.

Sonja ne odgovori, plakala je. Proteče nekoliko časaka.

- Imaš li na sebi križ? - zapita ona iznenada, kao da se odjednom sjetila.

On u prvi mah nije razumio pitanje.

- Nemaš, ta nemaš? Na, evo ti ovaj čempresov. Meni je ostao drugi, bakren, Lizavetin. Ja sam s Lizavetom zamijenila križ: ona mi je dala svoj križ, a ja njoj svoju ikonicu. Sada ću ja nositi Lizavetin križ, a ovaj evo tebi. Uzmi... ta moj je! - molila ga je. - Ta zajedno ćemo patiti, zajedno ćemo i križ nositi!

- Daj! - reče Raskoljnjikov.

- Nije htio da je ogorči. Ali odmah trgne opet ruku, koju je bio pružio za križem.

- Neću sada, Sonja. Bolje će biti kasnije, - dometne, da je umiri.

- Jest, jest, bolje, bolje, - prihvati Sonja zanosno. - Kad počne tvoja patnja, onda ćeš ga objesiti. Doći ćeš k meni, ja ću ti ga objesiti, pomolit ćemo se i krenut ćemo.

U taj čas kucne netko triput u vrata.

- Sofja Semjonovna, je li slobodno? - začuje se nečiji jako poznati, uljudan glas.

Sonja poleti zaplašena prema vratima. U sobu promoli lice bjeloliki gospodin Lebezjatnjikov.

V

Lebezjatnjikov je, činilo se, bio usplahiren.

Evo me k vama, Sofja Semjonovna. Oprostite... Ja sam i mislio, da ću vas zateći, - obrati se on Raskoljnjikovu, - to jest, nisam ništa mislio... ništa tako... nego sam baš mislio... Tamo nam je poludjela Katerina Ivanovna, - odreže on Sonji, ostavivši Raskoljnjikova.

Sonja vrisne.

- To jest, bar se čini tako. Uostalom... mi tamo ne znamo, što bi, eto tako je. Vratila se ona, istjerali je odnekud, čini se, a možda i izbili... Tako se bar čini... Otrčala starješini Semjona Zahariča, ali ga nije zatekla kod kuće: na objedu je isto kod nekog generala... Pomislite, ona odjurila onamo, gdje objeduje... onom drugom generalu, - i zamislite, - navalila ona, izazvala starješinu Semjona Zahariča, pa još od stola, čini se. "Zamislite i sami, što se onda zbilo. Nju su dabome istjerali, a ona pripovijeda, da ga je nagrdila i nešto bacila na nj. To i vjerujem... Ali ne razumijem, kako je nisu zatvorili! Sada pripovijeda svima, i Amaliji Ivanovnoj, samo ju je teško razumjeti, viče i batrga se... Ah, da: govori i viče, da su je svi sada ostavili, pa će ona uzeti djecu i otići na ulicu s organcem, djeca će pjevati i igrati, ona također, i novce će skupljati i svaki će dan odlaziti generalu pod prozor... "Neka svijet vidi, - veli ona, - kako blagorodna djeca oca činovnika obilaze prosjačeći po ulicama!" Djecu redom tuče, a djeca plaču. Ljonju uči da pjeva "Hutorok", mališa da igra, Poljinu Mihajlovnu također, sve haljine kida; pravi im neke kapice kao glumcima; a ona će nositi tepsiju i lupati u nju, mjesto muzike... Ništa neće da čuje... Zamislite: što je to? Nikako to ne valja!

Lebezjatnjikov bi još i dalje govorio, ali Sonja, koja ga je slušala bez daha, zgrabi ogrtač i šešir i istrči iz sobe, oblačeći se u trku. Raskoljnjikov pođe odmah za Sonjom, a za njim i Lebezjatnjikov.

- Svakako je poludjela! - govorio je Raskoljnjikovu, izlazeći s njim na ulicu. - Nisam samo htio da uplašim Sofju Semjonovnu, pa sam rekao: "čini se", ali i nema sumnje. Kažu, da u sušici iskaču neki čirići na mozgu; žao mi je, što ne znam medicinu. Ja sam uostalom nastojao, da je uvjerim, ali ona ne sluša ništa.

- Jeste li joj govorili o tim čirićima?

- To jest, nisam baš o čirićima. A i nije ništa razumjela! Ali ja velim: ako čovjeka logički uvjeriš, da zapravo ne treba ni rad čega da plače, on će se i okaniti plača. To je jasno. A zar vi mislite, da se neće okaniti?

- Bilo bi onda i prelako živjeti, - odgovori Raskoljnjikov.

- Molim, molim; Katerini je Ivanovnoj dabome prilično teško da to razumije; ali znate li vi, da su se u Parizu izveli već ozbiljni pokušaji, da li se ludilo može liječiti samim logičnim uvjeravanjem? Jedan je tamo profesor, koji je nedavno umro, ozbiljan učenjak, zamislio, da se može liječiti ovako. Osnovna mu je ideja, da u luđaka zapravo i nema rastrojstva u organizmu, nego je ludilo, da taka reknem, logična zabluda, zabluda u zaključcima, nepravilan pogled na stvari. On je postupice pobijao bolesnika, pa zamislite, vele

da je postizavao uspjeh! Ali kako je pritom upotrebljavao tuš, to su rezultati njegova liječenja dabome sumnjivi... Tako se bar čini...

Raskoljnjikov ga već odavno nije slušao. Kad je došao do svoje kuće, mahne glavom Lebezjatnjikovu i zakrene u vežu. Lebezjatnjikov se trgne, ogleda se i pojuri dalje.

Raskoljnjikov uđe u svoju sobicu i stane na sredinu. "Zašto se vratio amo?" Razgleda te žućkaste, otrcane tapete, tu prašinu, svoj ležaj... S dvorišta se razliježe neka oštra, neprestana lupa: kao da nešto negdje zabijaju, neki čavao... Pristupi prozoru, propne se na prste, te je dugo i izvanredno pozorno gledao u dvorište. Ali dvorište je bilo pusto i nije vidio tko to lupa. Lijevo se na kućnom krilu vide otvoreni prozori, a na daskama stoje lončići s jadnom geranijom. Za prozorima je povješana rubenina... Sve je to znao napamet. Odvrati se i sjedne na divan.

Nikada, još nikada nije osjećao, da je ovako sam samcat!

Jest, osjetio je ponovo, da će možda zaista zamrziti Sonju, i baš sada, gdje ju je unesrećio, da bude još nesretnija.

"Čemu joj je došao i tražio njene suze? Kakva mu je prijeka potreba, da njoj izjada život? Oh, podlosti!"

- Ja ću ostati sam! - izgovori odlučno, - i neće mi ona dolaziti u zatvor!

Za pet časaka digne glavu i nasmiješi se neobično. Bila je to neobična misao.

"Možda je na robiji zaista i bolje", - pomisli iznenada.

Nije se sjećao, koliko je prosjedio kod kuće, u tim neodređenim mislima, što su mu se rojile po glavi. Odjednom se otvore vrata i uđe Avdotja Romanovna. U prvi mah zastane i pogleda ga s praga, kao maločas on Sonju, onda uđe i sjedne mu sučelice na stolicu, gdje je sjedjela jučer. On je pogleda šuteći i nekako bez misli.

- Ne srdi se, brate, došla sam samo na časak, - reče Dunja.

Lice joj je bilo nujno, ali nije bilo mrko. Pogled joj bješe jasan i miran. Vidio je, da mu je i ona došla s ljubavlju.

- Brate, ja sada znam sve, s v e . Dmitrij Prokofjič objasnio mi je sve i ispripovijedao. Tebe proganjaju i muče zbog glupe i gnusne sumnje... Dmitrij mi je Prokofjič rekao, da nema nikakve opasnosti i da ti ne bi smio strahovati ovoliko. Ja ne mislim tako i p o t - p u n o r a z u m i j e m , kako se u tebi uzbunilo sve i da to ogorčenje može ostaviti trag dovijeka. Toga se ja bojim. Za ono, što si nam se otuđio, ne sudim ja tebi i ne smijem ti suditi, i oprosti mi, što sam te prekorila ranije. Ja osjećam i na samoj sebi: kad bi u mene bio tolik jad, i ja bih izbjegavala sve. Majci ja neću ništa reći o t o m , ali ću joj vazda govoriti o tebi i javit ću joj tvoju poruku, da ćeš vrlo brzo doći. Ne mori se brigom o njoj, j a ću je umiriti; ali ne mori ni ti nju, nego dođi bar jedanput; sjeti se, da ti je mati. A sada sam došla, da ti reknem (Dunja poče ustajati), ako ti slučajno budem trebala zbog čega, ili ako ustreba tebi... sav moj život ili što... zovni me, ja ću doći. Zbogom!

Okrene se odrešito i pođe prema vratima.

- Dunja! - zaustavi je Raskoljnjikov, ustane i priđe joj. - Taj je Razumihin, Dmitrij Prokofjič, jako dobar čovjek.

Dunja se zacrveni tek nešto.

- No! - zapita ona i počeka časak.

- Poslen je čovjek, marljiv, pošten i sposoban da ljubi snažno... Zbogom, Dunja.

Dunja plane sva, onda se naglo usplahiri.

- Ta što ti, brate, zar se mi zbilja rastajemo zauvijek, da mi ti... spominješ ovakve zavještaje?

- Svejedno... zbogom...

Raskoljnjikov se okrene od nje i ode prozoru. Ona postoji časak, pogleda ga nespokojno i iziđe uznemirena.

Ne, nije on bio hladan prema njoj. Bio je jedan trenutak (najposljednji) kad ga je spopala strahovita želja, da je zagrli i da se o p r o s t i s njom, pa i da joj r e k n e , ali se nije odlučio ni da joj pruži ruku.

"Kasnije će možda još i protrnuti, kad se sjeti, da sam je ja grlio sada, i reći će, da sam joj ukrao poljubac!"

"A hoće li t a izdržati ili neće?" - dometne on u sebi nakon nekoliko časaka. - "Ne, neće izdržati, t a k v e ne mogu izdržati! Takve ne mogu izdržati nikada..."

I on pomisli na Sonju.

Kroz prozor uđe svježina. Vani se već smrkavalo. Raskoljnjikov uzme kapu i iziđe.

Nije dabome mogao, a nije ni htio da se obazire na svoje bolesno stanje. Ali sve to neprestano uzbuđenje i sva ta duševna strava ne mogoše minuti bez posljedica. Pa ako sada još ne leži u zbiljskoj vrućici, možda je to baš zato, jer ga nutarnje, neprestano uzbuđenje podržava još na nogama i pri svijesti, ali nekako umjetno, privremeno.

Lutao je bez cilja. Sunce stalo zapadati. Neka mu se osobita tuga stala javljati u posljednje vrijeme. U njoj nema ništa osobito jetko, bolno; ali ona odiše nečim stalnim, vječnim, nagovješćuje godine tog hladnog jada što ubija, nagovješćuje neku vječnost na "aršinu prostora". U večernje bi ga doba obično to čuvstvo mučilo još i ljuće.

- Eto uz ovakve preglupe, sasvim fizičke boljetice, koje zavise o nekakvom sunčanom zapadu, ded se suzdrži, da ne počiniš glupost! Nećeš otići samo k Sonji, nego i k Dunji! - progunđa on s mržnjom.

Netko ga zovne. Raskoljnjikov se ogleda; pohrlio prema njemu Lebezjatnjikov.

- Pomislite, ja sam bio kod vas, tražim vas. Pomislite, izvršila je, što je naumila, i odvela djecu! Ja i Sofja Semjonovna jedva smo je i našli. Udara u tavu, a djeca moraju da igraju. Djeca plaču. Staju na raskršćima i pred dućanima. Za njima juri glupi svijet. Hajdemo!

- A Sonja! - zapita uzrujan Raskoljnjikov, žureći se za Lebezjatnjikovom.

- Sva je izvan sebe. To jest, nije Sofja Semjonovna izvan sebe, nego Katerina Ivanovna; uostalom, i Sofja je Semjonovna izvan sebe. A Katerina je Ivanovna sva izvan sebe. Velim vam, sasvim je poludjela. Otjerat će ih na policiju. Znate i sami, kako će to djelovati... Sada su na kanalu kod ...skog mosta, u neposrednoj blizini Sofje Semjonovne. Blizu.

Na kanalu, nedaleko mosta i za dvije kuće razdaleko od one kuće, gdje stanuje Sonja, slegla se hrpica svijeta. Sletjeli se osobito dječaci i djevojčice. Promukao isprekidan glas Katerine Ivanovne čuo se još cd mosta. I zbilja je bio neobičan prizor, koji može zanimati uličnu publiku. Katerina je Ivanovna u svojoj postaroj haljini, s polusuknenim šalom i s iskrhanim slamnim šeširom, koji joj se sav zgužvao i naherio, zaista bila sva izvan sebe. Umorila se i zaduhala. Izmoreno sušičavo lice njeno bilo je bolnije nego ikada (uza to se sušičavi na ulici, na suncu, svagda čini bolesnijim i nakaznijim nego kod kuće), ali njeno uzbuđenje nije prestajalo i ona se iz časa u čas razdraživala sve ljuće. Leti k djeci, viče na njih, nuka ih, uči ih tu pred svijetom, kako će igrati i što će pjevati, počinje im tumačiti, zašto je to potrebno, očajava, što djeca ne razumiju, tuče ih... I ne svršava, nego onda leti publici i ako primijeti iole dobro odjevena čovjeka, koji je stao i gleda, odmah mu počne

objašnjavati, do čega su eto dotjerana djeca "iz plemenite, može se dapače reći aristokratske kuće". Ako začuje iz gomile smijeh ili neku zagrižljivu riječcu, odmah navaljuje na bezobraznike i počinje se svađati s njima. Neki se zaista smiju, drugi mašu glavama, a svima je redom zabava gledati ludu ženu sa zaplašenom djecom. Tave, o kojoj je govorio Lebezjatnjikov, nema tu, Raskoljnjikov bar nije primijetio, ali mjesto lupe o tavu Katerina Ivanovna plješće takt suhim svojim dlanovima, pa tjera Polječku, da pjeva, a Ljonju i Kolju, da igraju, a uza to hoće da pripijeva i sama, ali od kašlja, što je muči, zapinje svagda već na drugom glasu, zapada zbog toga opet u očaj, proklinje svoj kašalj, pa i plače. Najgore je srdi plač i strah Koljin i Ljonjin. Djecu je zaista uznastojala da odjene kao što se odijevaju ulični pjevači i pjevačice. Mališu natakla na glavu crveno-bijeli turban, da naliči na Turčina. Za Ljonju nije imala kostima, nego joj je natakla crvenu pletenu, vunenu kapicu, zapravo spavaću kapu pokojnog Semjona Zahariča, a za kapu zadjenula komadić bijela nojeva pera, što ga je imala još baka Katerine Ivanovne, a uščuvalo se sve dosad u sanduku kao obiteljska rijetkost. Polječka je u svojoj običnoj haljinici. Gleda majku plaho i zbunjeno, ne miče se od nje, krije suze, dosjeća se, da je mati šenula, i nespokojno se ogledava. Ulica i gomila užasno je zaplašiše. Sonja ne odstupa od Katerine Ivanovne, ide za njom, plače i svaki je čas moli, neka se vrati kući. Ali Katerina Ivanovna je neumoljiva.

- Okani se, Sonja, okani se! - viče ona brzoreko, hitno, jedva dišući i kašljajući. - I ne znaš, što moliš, kao da si dijete! Rekla sam ti već, da se neću više vratiti k onoj pijanoj Njemici. Neka vide svi, sav Peterburg, kako milostinju prose djeca oca plemića, koji je sav život proslužio vjerno i istinski, pa se može reći, da je i umro u službi. (Katerina je Ivanovna uspjela već smisliti tu priču i slijepo povjerovati u nju.) Neka vidi, neka vidi ta ništarija generalčić! A i jesi glupa, Sonja; što i da jedemo sada, je li? Dosta smo te isisali, neću dalje! Ah, Rodione Romanoviču, vi ste to! - uzvikne, kad je smotrila Raskoljnjikova, te poleti k njemu; - molim vas, rastumačite toj ludici, da se ništa pametnije ne može ni učiniti! I verglaši zarađuju, a nas će odmah svi zamijeniti, doznat će, da smo bijedna, plemenita, sirotna obitelj, koja je spala na prosjački štap, a taj će generalčić izgubiti mjesto, vidjet ćete! Mi ćemo mu svaki dan odlaziti pod prozor, a ako se proveze car, ja ću kleknuti, njih ću sve postaviti preda se i pokazat ću na njih: "Zaštiti, oče!" On je otac sirotama on je milosrdan, zaštitit će nas, vidjet ćete, a onog generalčića... Ljonja! Tenez-vous droite![78] Ti ćeš, Kolja, odmah igrati opet. Što se kmeziš? Opet se on kmezi! Ta što se bojiš, glupančiću! Bože, što ću s njima, Rodione Romanoviču? Da vi znate, kako su nespretni! Što i da radiš s njima!...

Plače skoro i sama (ali to ne smeta njenoj neprestanoj, nepresušivoj brzorečici), a pokazuje na djecu, što se kmeze. Raskoljnjikov je pokuša nagovoriti, neka se vrati i čak reče, da bi dirnuo u njezino samoljublje, da joj ne priliči hodati po ulicama, kako verglaši hodaju, kad se sprema, da bude ravnateljicom pensiona za plemićke kćeri...

- Pensiona, ha-ha-ha! Na vrbi svirala! - uzvikne Katerina Ivanovna, a iza smijeha se odmah zakašlje. - Ne, Rodione Romanoviču, nestalo je sanjarije! Svi su nas ostavili! A onaj generalčić... Znate, Rodione Romanoviču ja sam tintaricu bacila na njega, - tamo je u lakajskoj sobi stajala na stolu, do arka, na kojem se potpisuju i ja sam se potpisala, bacila i pobjegla. Oh, podlaci, podlaci! Ali pljujem ja, sama ću ja da hranim sada ove, nikome se neće pokloniti. Dosta smo nju mučili. (Ona pokaže na Sonju.) Polječka, koliko ste skupili, pokaži! Što? Svega dvije kopjejke. Oh, gadovi! Ništa ne daju, samo trče za nama isplažena jezika! A što se smije ovaj bukvan? (Ona pokaže na jednoga iz svjetine.) Sve je zato, jer

[78] Drži se uspravno!

je Koljka tako nenaučljiv, muka je s njim! Što bi ti, Polječka? Govori sa mnom francuski, parlez-moi français.[79] Ta ja sam te učila, ta ti znaš nekoliko fraza!... Po čemu će inače primijetiti ovakvi, da ste plemenita roda, obrazovana djeca i da niste nipošto onakvi, kakvi su svi verglaši; ne prikazujemo mi po ulicama kakvog "Petrušku",[80] nego ćemo da otpjevamo otmjenu romancu... Ah, da! Što bi pjevali? Sve me prekidate, a mi... vidite, Rodione Romanoviču, mi smo tu zastali, da odaberemo, što bi pjevali, - štogod, da i Kolja može odigrati... jer i sami znate, da je sve ovo bez pripreme; moramo se dogovoriti, da sve valjano uvježbamo, a onda ćemo na Njevski prospekt, gdje le mnogo više svijeta iz višeg društva, pa će nas primijetiti odmah. Ljonja zna "Hutorok"... Ali svi "Hutorok" te "Hutorok", svi ga pjevaju! Mi moramo otpjevati štogod mnogo otmjenije... No, Polja, što si smislila? Deder bar ti pomozi majci! Samo pamćenja, pamćenja da mi nije nestalo, sjetila bih se ja! Ne ćemo valjda pjevati: "Na husarsku se sablju upirući!"[81] Ah, deder da otpjevamo francuski: "Cinq sous!"[82] Ta ja sam vas učila, učila sam vas. A glavno, to je francuski, pa će odmah vidjeti, da ste vi plemićka djeca i to će biti mnogo ganutljivije... Mogli bi i: "Malborough s'en va-t-en guerre!" jer to je prava dječja pjesmica i u svim je aristokratskim kućama pjevaju, kad uspavljuju djecu:

Malborough s'en va-t-en guerre,[83]
Ne saot quand reviendra...

- zapjeva ona. - Ali ne, bolje je c i n q s o u s ! Deder, Kolja, podboči se, brže, ti se, Ljonja, vrti na protivnu stranu, a ja ću i Polječka pripijevati i pljeskati!

Sinq sous, cinq sous[84]
Pour monter notre ménage.

Khi-khi-khi! (Opet se sva zatrese od kašlja.) Udesi, Polječka, haljinicu, ramena su ti se spustila, - primijeti kroz kašalj, hvatajući dah. - Sada se pogotovo morate vladati pristojno i fino, neka svi vide, da ste plemićka djeca. Ja sam govorila onda, da treba dulji struk krojiti i usto od dva komada. To si ti, Sonja, savjetovala ovako. "Kraće te kraće", pa eto što je, sasvim smo nakaradili dijete... No, opet plačete svi! Ta što vam je, lude! Ded, Kolja, započni brže, brže, brže, - ali, kakvo si ti nepodnošljivo dijete!...

Cinq sous, cinq sous -

Opet vojnik! Na, što bi ti?

---

[79] Govori sa mnom francuski.

[80] Ruski lakrdijaš u crvenoj haljini i s crvenom kapom na glavi.

[81] Pjesma na riječi K. N. Batjuškova.

[82] Pet sousa!

[83] Malborough kreće u rat, / Ne zna se, kad će se vratiti... Popularna francuska šaljiva pjesmica, spominje se i u *Ratu i miru.*

[84] Pet sousa, pet sousa, / Da osnujemo kućanstvo.

I zaista se kroz svijet gurao policajac. Ali uto pristupi neki gospodin u vicmundiru,[85] u kabanici, ozbiljan činovnik od pedesetak godina, s ordenom o vratu (to je Katerini Ivanovnoj bilo jako prijatno, a djelovalo je na redara), te šuteći dade Katerini Ivanovnoj zelenkastu banknotu od tri rublja. S lica mu se čitalo iskreno saučešće. Katerina Ivanovna primi i pokloni mu se uljudno, dapače svečano.

- Zahvaljujem vam, milostivi gospodine, - započne ona uznošljivo, - uzroci, koji su nas naveli... uzmi novce, Polječka. Vidiš, ima plemenitih, velikodušnih ljudi, koji su odmah voljni da pomognu bijednoj plemkinji u nesreći. Vi eto vidite, milostivi gospodine, plemićke sirote, s aristokratskim vezama, može se dapače reći... A onaj generalčić sjedi i jede lještarku... nogama je zatoptao, što ga bunim... "Vaša preuzvišenosti, - velim, - zaštitite sirote, jer vi znate - velim - pokojnog Semjona Zahariča, a pošto je najpodliji od sviju podlaca na sam dan njegove smrti oklevetao rođenu mu kćer..." Opet taj vojnik! Zaštitite! - zavikne ona činovniku. - Što hoće taj vojnik? Već smo iz Mješčanske ulice pobjegli od jednog ovamo... no, šta ćeš, glupane!

- Zato, jer je to zabranjeno po ulicama. Da niste činili nevaljalštine!

- Sam si ti nevaljalac! Ja kao da i hodam s organcem, pa što se tiče tebe?

- Što se tiče organca, za to treba dozvola, a vi ste evo već i ovako svijetu na smutnju. Gdje stanujete vi?

- Što, dozvola? - zacikne Katerina Ivanovna. - Danas sam sahranila muža, kakva dozvola!

- Gospođo, gospođo, smirite se, - započne činovnik, - hajdemo, ja ću vas odvesti... Ovdje među svijetom ne dolikuje... vi ste bolesni...

- Milostivi gospodine, milostivi gospodine, vi ne znate ništa! - uzviče se Katerina Ivanovna. - Mi ćemo na Njevski prospekt... Sonja, Sonja! Ta gdje je ona? I ona plače! Ta što je vama svima?... Kolja, Ljonja, kamo ćete? - zapita odjednom uplašena. - Oh, glupa djeca! Kolja, Ljonja, kamo će oni!...

Desilo se pak, da su se Kolja i Ljonja sasvim zaplašili od te ulične gomile i od ispada šenute majke, a kad naposljetku spaziše vojnika, koji hoće da ih prihvati i nekuda odvede, uhvate se kao po dogovoru za ručice i potrče. Jaučući i plačući poleti jadna Katerina Ivanovna za njima. Ružno je i žalostivo bilo gledati nju, kako trči i plače i guši se bez daha. Sonja i Polječka polete za njom.

- Vrati ih, Sonja, vrati! - Oh, glupa, nezahvalna djeca! Polja! Hvataj ih... Ta za vas ja...

Ona se u trku spotakne i padne.

- Raskrvarila se! Oh, bože! - zajaukne Sonja naginjući se nad nju.

Svi se slete i zgrnu oko nje. Raskoljnjikov i Lebezjatnjikov pritrče među prvima; pohiti i činovnik, a za njim i redar, koji progunđa: "Uh ti!" i mahne rukom, sluteći, da će se izleći neprilika.

- Odlazite! Odlazite! - rastjerivao je on svijet, što je navalio.

- Umire! - zavikne netko.

- Poludjela! - progovori drugi.

- Očuvaj, bože! - reći će neka žena križajući se. - Jesu li ulovili djevojčicu i derana? Eno ih vode, starija ih je sestra stigla... Bez pameti su eto!

[85] Uniforma civilnih činovnika.

Ali kad valjano razmotriše Katerinu Ivanovnu, razabraše, da se ona nije nipošto ugruhala o kamen, kako je pomislila Sonja, nego joj je iz prsiju udarila na grlo ta krv, što je okrvarila kaldrmu.

- To ja poznajem, viđao sam, - promrmlja činovnik Raskoljnjikovu i Lebezjatnjikovu, - to je sušica: tako udari krv i zaguši. U jedne moje rođakinje još sam nedavno vidio, pa tako, čaša i po... odjednom... A što se i može, odmah će umrijeti.

- Ovamo, ovamo, k meni! - stane moliti Sonja. - Evo tu stanujem ja!... Evo ta kuća, što je odavde... K meni, brže, brže!... - salijeće ona sve. - Pođite po doktora... Oh, bože!

Činovnik se postara i sve se udesi; čak i redar pripomogne, da odnesu Katerinu Ivanovnu. Unesu je skoro mrtvu k Sonji i polože na krevet. Krv joj je vazda tekla, ali kao da joj se vraćala svijest. U sobu uđu istodobno, osim Sonje, Raskoljnjikov i Lebezjatnjikov, činovnik i policajac, pošto je najprije rastjerao gomilu iz koje su ih neki dopratili do samih vrata. Polječka uvede za ruku Kolju i Ljonju, koji su drhtali i plakali. Zgrnu se i Kapernaumovi: on, hrom i iskrivljen, čovjek čudna lika, četinave, nakostriješene kose i zalizaka, žena njegova, vazda nekako zaplašena izraza, i nekoliko djece njihove, ukočenih lica od neprestana čuđenja i razvaljenih usta. U toj publici se javi iznenada i Svidrigajlov. Raskoljnjikov ga pogleda u čudu, ne razumijevajući, otkud on ispade, jer ga u gomili nije vidio.

Spomenuše doktora i svećenika. Činovnik šapne doduše Raskoljnjikovu, da doktora valjda i ne treba više, ali ipak pošalje po njega. Otrči sam Kapernaumov.

Dotle je Katerina Ivanovna odahnula i krv joj prestala na čas. Gledala je bolnim, ali upornim, pronicavim pogledom blijedu, drhtavu Sonju, koja joj rupcem briše kapi znoja s čela; naposljetku zamoli, da je pridigne. Posade je na postelji i podrže je s obadvije strane.

- Gdje su djeca? - zapita slabim glasom. - Jesi li ih dovela, Polja? Oh, lude... Ta šta ste otrčali... Oh!

Krv joj je još bila na usahlim usnama. Prijeđe pogledom uokolo, ogledajući se.

- Ovdje ti dakle stanuješ, Sonja! Ni jedan jedini put nisam bila kod tebe... sada se desilo!...

Pogleda je bolno.

- Isisali smo mi, Sonja, tebe... Polja, Ljonja, Kolja, hodite... Evo ih svih, Sonja, uzmi ih... iz ruke u ruku... a meni je kraj!... Odigrala sam! Ha!... Spustite me, bar da umrem spokojno...

Spuste je opet na uzglavlje.

- Što? Svećenika?... Ne treba... Zar vi imate koji suvišni rubalj?... Nemam ja grijeha!... Bog mi i bez toga mora oprostiti... Zna i sam, kako sam patila!... A ako ne oprosti, i ne treba!...

Nemirno ju je bunilo zaokupljalo sve jače te jače. Čas se trgala, šibala očima uokolo, poznavala ih sve na trenutak, ali odmah bi joj bunilo odmjenjivalo svijest. Disala je hriputljivo, teško, kao da joj nešto klokoče u grlu.

- Ja mu velim: "Vaša preuzvišenosti!" - uzvikivala je i predisala iza svake riječi. - Ta Amalija Ludvigovna... ah! Ljonja, Kolja! Podbočite se, brže, brže, glissez, glissez, pas de basque![86] Lupkaj nožicama... Budi dražesno dijete!

Du hast Diamanten und Perlen...[87]

[86] Klizite, klizite, baskijskim korakom!

Kako je dalje? Da zapjevamo...

Du hast die schönsten Augen...
Mädchen, was willst du noch mehr?...[88]

No da, dabome, was wilist du mehr, bijes bi se sjetio!... Ah, da, evo još:

В полдневый жар, в долине Дагестана...[89]

Ah, kako sam voljela... Voljela sam i obožavala sam tu romancu, Polječka!... Znaš, tvoj ju je otac... pjevao, dok je još bio zaručnik... Oh, oni dani!... Da zapjevamo, da zapjevamo! Ali kako je, kako je... zaboravila sam... ta sjetite me, kako je.

Bila je neobično uzbuđena i silom je htjela da se pridigne. Naposljetku zapjeva strašnim, promuklim, istrganim glasom, uzvikujući i gubeći dah uz svaku riječ, kao u nekoj prepasti, što raste.

В полдневый жар!... В долине!... Дагестана!
С свинцом в груди!...[90]

Vaša preuzvišenosti! - zavapi ona opet prodornim vapajem, i brizne u plač. - Zaštitite sirote! Sjetite se gostoljublja pokojnog Semjona Zahariča!... Može se dapače reći, aristokratskog!... Ha! - trgne se, snađe se, stane prestravljena promatrati sve redom i pozna odmah Sonju. - Sonja, Sonja! - progovori ona krotko, umiljato, kao da se začudila, što nju vidi pred sobom. - Sonja, mila, zar si i ti ovdje?

Opet je pridignu.

- Dosta je!... Vrijeme je!... Zbogom, jadnice!... Premorili su kljuse!... Pretrglo se! - zavikne očajno i bijesno, te grune glavom o uzglavlje.

Opet se onesvijesti, ali ta nesvjestica ne potraje dugo. Blijedožuto isušeno lice njeno zavrati se natrag, usta se razjape, noge se grčevito otegnu. Ona uzdahne duboko, duboko i izdahne.

Sonja se baci na njen leš, obujmi je rukama, priljubi se glavom uz isušene grudi pokojničine i onesvijesti se tako. Polječka se svali do majčinih nogu, ljubeći ih i ridajući. Kolja i Ljonja, koji još ne razumiju, što se je dogodilo, ali slute, da je nešto strahovito, uhvatili se obadvjema rukama za ramena, zgledali se, te obadvoje u isti mah zinuli i dali se u plač. Obadvoje su još u kostimima: jedno s turbanom na glavi, a drugo s kapicom, za koju je zadjenuto nojevo pero.

[87] Imaš dijamante i bisere...

[88] Imaš prekrasne oči... / Djevojko, što bi više? (Heineovi stihovi)

[89] Za podnevne žege, u dolini Dagestana...

[90] Za podnevne žege, u dolini Dagestana... / S olovom u grudima... Poznata romanca skladana na riječi iz Ljermontovljeve pjesme *San*.

Ali otkud se ona "pohvalnica" našla odjednom na postelji Katerine Ivanovne? Leži odmah do nje na uzglavlju; Raskoljnjikov je smotri.

On ode do prozora. Priskoči mu Lebezjatnjikov.

- Umrla je! - reče Lebezjatnjikov.

- Rodione Romanoviču, moram da vam reknem dvije tri vrlo važne riječi, - priđe mu Svidrigajlov.

Lebezjatnjikov mu odmah ustupi mjesto i učtivo se ukloni. Svidrigajlov odvede začuđenog Raskoljnjikova još podalje u ugao.

- Svu tu nepriliku, to jest sahranu i drugo, primam ja na sebe. Znate, tu su novci, a ja sam vam rekao, da ih ja imam previše. Ovo dvoje mališa i tu Polječku smjestit ću u koje bolje sirotište, te ću za svako položiti, do punoljetnosti, po tisuću i po, da Sofja Semjonovna bude bez ikakve brige. A i nju ću izvući iz ponora, jer ona je dobra djevojka, je li? No, isporučite dakle Avdotji Romanovnoj, da sam evo ovako upotrijebio njenih deset tisuća.

- Kakvi su vas ciljevi nagnali na ovako dobročinstvo?

- E-eh! Vi nepovjerljivi čovječe! - nasmije se Svidrigajlov. - Ta ja sam rekao, da su mi ti novci suvišni. Pa zar ne dopuštate, da ja to naprosto iz čovječnosti? Ta nije "uš" bila ona (on upre prstom u ugao, gdje pokojnica leži), kao neka baba lihvarka. No, recite i sami, no, "zar zaista Lužin da živi i nevaljalštine da radi, ili ona da umre?" A ako ja ne pomognem, "Polječka će na primjer krenuti tim istim putem..."

Te je riječi izgovorio, kao da nekako veselo, obješenjački p o d m i g u j e , a nije skidao očiju s Raskoljnjikova. Raskoljnjikov problijedi i protrne, slušajući svoje vlastite riječi, što ih je rekao Sonji. Uzmakne naglo i pogleda divlje Svidrigajlova:

- O-otkud znate vi? - zapita on jedva dišući.

- Pa ja stanujem tu kod madame Rösslich, samo nas zid dijeli. Ovdje je Kapernaumov, a ovdje madame Rösslich, stara, odana prijateljica. Susjed sam.

- Vi?

- Ja, - nastavi Svidrigajlov, tresući se od smijeha, - i ja vas uvjeravam poštenjem svojim, premili Rodione Romanoviču, da ste vi mene neobično zainteresirali. Ta ja vam rekoh, da ćemo se zbližiti, prorekao sam vam to, - pa smo se eto i zbližili. I vidjet ćete, kakav sam ja zgodan čovjek. Vidjet ćete, da se sa mnom može još živjeti...

ŠESTI DIO

I

Za Raskoljnjikova nastadoše neobični dani Kao da je odjednom pala pred njim magla i zatočila ga u bezizlaznu, tešku samoću. Sjećajući se tog vremena kasnije, nakon dugoga razmaka, nagađao je, da mu se gdjekada mračila svijest i da je tako potrajalo, uz neke prekide, sve do konačne katastrofe. Bio je pouzdano uvjeren, da se u mnogom bunio tada, na primjer u roku i vremenu nekih događaja. Bar je kasnije, kad se sjećao i nastojao da objasni sebi to, čega se sjeća, mnogo doznao o sebi samom tada već po obavijestima, što ih je dobivao od drugih lica. Miješao je na primjer jedan događaj s drugim, a drugi opet smatrao posljedicom kakvog događaja, koji je postojao samo u njegovoj mašti. Gdjekada ga je zaokupljalo bolesno i mučno uzbuđenje, pa se dapače prevraćalo i u panički strah. Ali se sjećao također, da je bivalo časova, sati, pa možda i dana, punih apatije, koja ga je zaokupljala kao protivnost predašnjem strahu, - apatije, nalične na ono bolesno, ravnodušno stanje u gdjekojih ljudi na samrti. Uopće za tih posljednjih dana kao da je i sam nastojao, da izbjegne jasnom i potpunom poimanju svog stanja; neke vazdanje činjenice, koje iziskuju, da budu odmah objašnjene, tištale su ga osobito; još kako bi se volio osloboditi i umaći nekim brigama, na koje kad bi zaboravio u svom položaju, zaprijetila bi mu potpuna, neminovna propast.

Osobito ga je uznemirivao Svidrigajlov: moglo bi se čak i reći, da je nekako zastao na Svidrigajlovu. Otkad mu je Svidrigajlov u Sonjinoj sobi, u smrtnom času Katerine Ivanovne, izrekao one i suviše grozne i suviše jasne riječi, kao da se prekinuo uobičajen tok njegovih misli. Ali iako ga je ta nova činjenica izvanredno uznemirila, ipak se nije žurio da razjasni stvar. Gdjekada, kad se nađe gdjegod u dalekom, zabitnom gradskom kraju, u nekoj jadnoj gostionici sam za stolom, u mislima, i ne znajući pravo, kako je dospio ovamo, sjećao se iznenada Svidrigajlova: i suviše bi mu se jasno i nespokojno javljalo iznenada u svijesti, da bi se morao što prije dogovoriti s tim čovjekom i konačno riješiti,

sve što je moguće riješiti. Jednom otišao nekud iza mitnice i onda zamislio, da tu očekuje Svidrigajlova i da su tu urekli sastanak. Drugi se put opet probudio pred zoru negdje na zemlji, među grmljem, te nije skoro mogao da dokuči, kako je zabasao ovamo. Uostalom, za ta dva tri dana nakon smrti Katerine Ivanovne već se dvaput sastajao sa Svidrigajlovom, skoro svagda u Sonjinu stanu, kamo je zalazio nekako bez cilja, ali skoro svagda na časak. Pala bi među njima po koja riječ, ali ni jedan jedini put nisu progovorili o glavnoj stvari, kao da je samo po sebi uglavljeno među njima, da će privremeno šutjeti o tom. Tijelo Katerine Ivanovne ležalo je još u lijesu. Svidrigajlov je određivao sve i brinuo se za sahranu. I Sonja je bila jako zabavljena. Na posljednjem je sastanku Svidrigajlov javio Raskoljnjikovu, da je za djecu Katerine Ivanovne sve uredio, i zgodno uredio; uz pomoć nekih svojih veza našao je neke ličnosti, uz čiju mu je pomoć pošlo za rukom, da sve troje siročadi smjesti odmah u zavode, koji su jako podesni za njih; tomu su mnogo pripomogli i novci, što je položio za njih, jer je kudikamo lakše smjestiti siročad s kapitalom, nego siromašne sirote. Reče nešto o Sonji, obeća, da će ovih dana svrnuti kojom prilikom sam Raskoljnjikovu, i spomene, da bi se "želio posavjetovati, da bi se morao razgovoriti, da ima takvih poslova..." Taj razgovor se vodio u trijemu, uz stubište. Svidrigajlov upre pogled Raskoljnjikovu u oči, malo pošuti, a onda snizi glas i upita:

- Što ste vi tako izgubili glavu, Rodione Romanoviču? Zaista jeste! Slušate i gledate, a kao da i ne razumijevate. Priberite se! Deder da se porazgovorimo; šteta samo, što imam mnogo posla, i tuđeg i svog... Eh, Rodione Romanoviču, - dometne on, - svakom čovjeku treba zraka, zraka... U prvom redu!

Ukloni se brže, da propusti svećenika i crkvenjaka, što dođoše sa stuba. Došli oni, da služe zadušnice točno dvaput na dan. Svidrigajlov ode svojim putem. Raskoljnjikov postoji, razmisli i uđe onda za svećenikom u Sonjin stan.

Stane na vratima. Služba započne, tiho, svečano, žalobno. U svijesti o smrti i u osjećaju o nazočnosti smrti bilo je svagda za njega nešto teško, mistički užasno, još od djetinjstva; a i odavno već nije slušao zadušnice. Ali bilo je tu još nešto drugo, i suviše strašno i uzbudljivo. Gledao je djecu; sva ona kleče kraj lijesa, Polječka plače. Iza njih se moli Sonja, tiho i kao da zaplašeno plače. "A eto ona nije za tih dana ni jedan jedini put pogledala mene i ni riječi mi nije rekla", pomisli odjednom Raskoljnjikov. Sunce je jasno osvjetljivalo sobu; iz kadionice se uzvijao gusti dim; svećenik molio: "Upokoj, Gospodi!" Raskoljnjikov odstoji svu službu. Kad je svećenik blagosivljao i opraštao se, nekako se čudno ogledavao. Poslije službe pristupi Raskoljnjikov Sonji. Ona ga iznenada uhvati za obje ruke i povije glavu prema njegovu ramenu. Ta brza prijateljska kretnja baci Raskoljnjikova u dvoumicu; bilo mu je čudno: što? ni najmanje mržnje, ni najmanje gađenja ne osjeća ona prema njemu, ruka joj ni najmanje ne dršće! To je već nekako bezgranično vlastito poniženje. Tako je bar on razumio. Sonja nije ništa govorila. Raskoljnjikov joj stisne ruku i iziđe. Bilo mu je strašno teško. Kad bi mogao toga časa otići bilo kamo i ostati sam samcat, makar i cio život, on bi sebe smatrao sretnim. Ali baš u posljednje vrijeme, premda je skoro vazda bio sam, nikako nije mogao da osjeti, da je sam. Bivalo je, da je izlazio iz grada, odlazio na glavnu cestu, jedan put otišao čak i u neki gaj; no čim je zabitnije bilo mjesto, tim je jače osjećao nečiju blisku, uzbudljivu nazočnost, nešto, što nije tako strašno, ali jako razdražuje, pa se brže vraćao u grad, miješao se među svijet, ulazio u gostionice, u krčme, odlazio na Staržarsko tržište, na Sijenski trg. Tu mu je bilo nekako lakše i samotnije. U jednoj su javnoj kuhinji, bilo je predveče, pjevali pjesme; prosjedi tamo cio sat slušajući, a sjetio se onda, da mu je i jako prijatno bilo. Ali potkraj se počne opet uzrujavati, kao da ga je stala gristi savjest: "Evo sjedim, slušam pjesme, a zar to treba da radim!" pomisli on. Uostalom, odmah se sjeti, da ga i ne uznemiruje jedino to; ima

nešto, što iziskuje, da odmah bude riješeno, ali se ne može niti jasno razabrati, niti iskazati riječima. Sve se sklupčalo kao u klupko. "Ta bolja je ma kakva borba! Bolje je, da opet Porfirij... ili Svidrigajlov... Da izbije što brže opet kakav izazov, bilo čiji napadaj... Da! da!" mislio je. Iziđe iz javne kuhinje i skoro potrči trkom. Misao na Dunju i majku natjerala ga, bogzna zašto, u paničan strah. I te se noći probudio pred zoru među grmljem, na Krestovskom otoku, sav prozebao, u groznici: krene kući i stigne onamo već u zoru. Iza nekoliko sati sna prođe ga groznica, ali se probudi jako kasno; bila su već dva sata poslije podne.

Sjeti se, da je taj dan određen za pokop Katerine Ivanovne, te se obraduje, što nije prisustvovao. Nastasja mu donese jelo, pa je jeo i pio s velikim apetitom, skoro pomamno. Glava mu je bila vedrija i on sam spokojniji nego za posljednja tri dana. Čak se i začudio malo, što ga je onako spopadao panički strah. Vrata se otvore i uđe Razumihin.

- Ah! Jede, nije dakle bolestan! - reče Razumihin, uzme stolicu i sjedne za sto sučelice Raskoljnjikovu.

Bio je uzrujan i nije nastojao da to sakrije. Govorio je s očitom mrzovoljom, ali se nije žurio i nije osobito dizao glas. Moglo bi se pomisliti, da je u sebi stvorio neku osobitu, dapače jedinstvenu nakanu.

- Slušaj! - započne on odlučno; - dođavola svi vi skupa, ali po ovom, što ja vidim sada, vidim jasno, da ništa ne mogu da razumijem; nemoj možda misliti, da ja hoću da ispitujem tebe. Pljujem ja na to! Neću ja! Da mi staneš ti sam otkrivati sada sve vaše tajne, ne bih ja možda ni poslušao, nego bih pljunuo i otišao. Ja sam došao samo zato, da lično i konačno doznam: je li istina, ponajprvo, da si ti lud? O tebi, vidiš, postoji uvjerenje (no, tamo negdje), da si ti možda lud ili vrlo sklon tome. Priznajem, i ja sam bio jako voljan, da podržim ta mišljenje, jer sam sudio prvo po tvojim glupim i donekle gnusnim djelima, koja se ničim ne mogu objasniti, a drugo po tvom nedavnom vladanju prema majci: i sestri. Samo izmet i podlac, ako nije lud, mogao bi ovako postupiti s njima, kako si ti postupio; ti si dakle... lud...

- Kada si bio s njima?

- Maločas. A ti ih odonda nisi vidio? Molim te, reci kuda ti to lutaš; ja sam već tri puta svraćao k tebi. Majka je od jučer ozbiljno bolesna. Naumila k tebi; Avdotja Romanovna stala zadržavati; ali neće ona ni da sluša: "Ako je on bolestan," - veli, - "ako mu se pamet muti, tko će mu i pomoći, ako neće mati?" Došli mi svi ovamo, jer je samu ne možemo ostaviti. Sve do tvojih smo je vrata molili, da se umiri. Ušli mi, ali tebe nema; evo tu je ona sjedjela. Prosjedjela deset časaka, a mi stajali do nje i šutjeli. Ustala te veli: "Ako on odlazi od kuće, ako je dakle zdrav, pa je na mater zaboravio, onda ne priliči materi i sramota joj je stajati na njegovu pragu i moliti njegovu nježnost kao milostinju". Vratila se kući i pata u postelju; sada je u vrućici: "Vidim", - veli, - "za s v o j u ima on vremena". On sudi, da je ta s v o j a - Sofja Semjonovna, tvoja vjerenica, ljubavnica, i ne znam što već. Otišao ja odmah Sofji Semjonovnoj, jer htjedoh, brate, sve da saznam, - došao, a vidim: stoji lijes, a djeca plaču. Sofja im Semjonovna udešava žalobne haljinice. Tebe nema. Pogledao ja, ispričao se otišao, pa i javio to Avdotji Romanovnoj. Sve je to dakle besmislica i nema tu nikakve s v o j e , nego si ti po svoj prilici lud. No ti evo sjediš i ždereš kuhanu govedinu, kao da tri dana nisi jeo. I luđaci jedu doduše, ali sve ako mi nisi rekao ni riječi, ti... nisi lud! Na to ću se ja zakleti. Nikako nisi lud. Dođavola dakle svi vi, jer tu je nekakva tajna, neko prešućivanje, a ja nisam nakan razbijati glavu o vašim tajnama. Samo sam evo došao, da se ispsujem, - završi on ustajući, - da iskalim srce, a ja znam, što ću sada!

- Pa što ćeš sada?

- A što se tebe tiče, što ja kanim?

- Pazi, udarit ćeš u piće!

- Otkud... otkud si ti to dokučio?

- Baš i jest čudo!

Razumihin pošuti časak.

- Ti si uvijek bio jako rasudljiv čovjek i nikada nisi bio lud, - primijeti on iznenada vatreno. - Istina je: udarit ću u piće! Zbogom!

I on se pokrene da ode.

- Ja sam prekjučer, čini mi se, govorio sa sestrom o tebi, Razumihine.

- O meni... A gdje si ti mogao biti s njom prekjučer? - zastane naglo Razumihin, pa i poblijedi malo.

Moglo se pogoditi, da mu je srce polako, s naporom zakucalo u grudima.

- Došla je ovamo, sama, tu je sjedjela, govorila je sa mnom.

- Ona!

- Jest, ona!

- A što si ti govorio... mislim, o meni?

- Rekao sam joj, da si ti jako valjan, čestit i radin čovjek. Da je ljubiš, nisam joj govorio, jer to zna i sama.

- Zna i sama?

- Kako ne bi znala! Kamo god ja krenuo, što god od mene bilo, ti bi ostao njihovom providnošću. Ja ih, da tako reknem, predajem tebi, Razumihine. Govorim ti to, jer dobro znam, kako ti nju ljubiš, i jer sam uvjeren o čistoći tvog srca. Znam također, da i ona tebe može da ljubi, pa možda te već i ljubi. Sada odluči sam, kako ti se čini najbolje, treba li ili ne treba li, da udariš u piće?

- Rođka... Vidiš... No... Ah, đavola! A kamo bi ti da kreneš? Znaš: ako je sve to tajna, onda ništa! Ali ja... ja ću doznati tajnu... I uvjeren sam, da je to jamačno nekakva glupost i pusta tričarija, i da si ti to sam i spetljao. Uostalom, ti si divan čovjek! Divan čovjek!...

- A ja htjedoh baš dometnuti, ali si me prekinuo: jako si dobro primijetio ono nedavno, da ne treba dokučivati te skrivene tajne. Ostavi privremeno, i ne vodi brigu. Sve ćeš pravovremeno doznati, onda baš, kad bude trebalo. Jučer mi je rekao jedan čovjek, da čovjeku treba zraka, treba zraka, zraka! Kanim da odem odmah k njemu i da doznam, što on pod tim razumijeva.

Razumihin je stao zamišljen i uzrujan i zaključivao nešto.

"To je politički zavjerenik! Zacijelo! I on je pred nekim odlučnim korakom, - zacijelo! Ne može drugačije ni biti i... i Dunja zna..." pomisli on odjednom u sebi.

- Avdotja Romanovna dolazi dakle k tebi, - reče Razumihin, skandirajući riječi, - a ti bi da se sastaneš s čovjekom, koji veli, da treba više zraka, zraka i... dakle je i to pismo... nešto odatle, iz tog istog, - završi on, kao da govori sam sebi.

- Kakvo pismo?

- Dobila je neko pismo, danas, jako ju je uzrujalo. Jako. I suviše. Ja uzeo govoriti o tebi, a ona me zamolila, da šutim. Onda... onda mi je rekla, da ćemo se možda nabrzo rastati, onda mi počela na nečem silno zahvaljivati; onda otišla u svoju sobu i zaključala se.

- Pismo je dobila? - zapita opet Raskoljnjikov.

- Jest, pismo; a zar ti nisi znao? Hm!...

Obadvojica pošute.

- Zbogom, Rodione. Ja sam, brate... neko vrijeme... uostalom, zbogom, vidiš, neko se... vrijeme... No zbogom! Moram i ja ići. Neću piti. Sada nije potrebno... Koješta govoriš!

Žurio se, ali kad je već izlazio i skoro već zatvorio za sobom vrata, otvori ih i opet reče, gledajući nekamo u stranu: - Zbilja! Sjećaš li se onog ubijstva, no, Porfirija: one babe? Znaj dakle, da se pronašao taj ubojica, sam je priznao i sve je dokaze pružio. To je baš jedan od onih radnika, ličilaca, pomisli, sjećaš se, ja sam ih još branio? Bi li ti vjerovao, on je namjerice, samo da svijetu zamaže oči, upriličio cio onaj prizor, tučnjavu i smijeh s drugom na stubama, kad su se penjali pazikuća i ona dva svjedoka. Tolika lukavština, tako sabran duh u ovakvog šteneta! Teško je povjerovati, ali on je sam objasnio, sam je priznao sve! I kako sam ja nasjeo! Što ćeš, to je po mom sudu veleum pretvorstva i domišljatosti, veleum u pravničkom zamazivanju očiju, - čemu dakle da se čudimo osobito! Zar ne može biti takvih? A što je bio preslaba karaktera, da izdrži, te priznao, zato ja njemu vjerujem još i više. Vjerojatnije je!... Ali kako sam ja, kako sam ja onda nasjeo! Ja sam se za njih bio upeo iz petnih žila!

- Reci, molim te, otkud si ti to doznao i čemu te to zanima ovoliko? - zapita Raskoljnjikov u očitoj uzbuđenosti.

- Baš koješta! Zašto me zanima! I pitaš!... Među inim, doznao sam od Porfirija. Uostalom, od njega sam skoro sve i doznao...

- Od Porfirija?

- Od Porfirija.

- A što... što kaže on? - zapita Raskoljnjikov zaplašen.

- On mi je to divno razjasnio. Psihološki razjasnio, po svome.

- Razjasnio? Sam ti je razjašnjavao?

- Sam, sam; zbogom! Kasnije ću ti pripovjediti još koješta, a sad imam posla. Ono... neko vrijeme sam i ja mislio... Ali što, kasnije!... Čemu bih se sada opijao? Opio si me ti i bez vina. Ta ja sam pijan. Rođka! Bez vina sam pijan sada, pa zbogom. Svrnut ću k tebi; naskoro.

Ode on.

"To je, to je politički zavjerenik, zacijelo, zacijelo!" - zaključi Razumihin konačno u sebi, kad je polako silazio niz stube. - "I sestru je uvukao; to bi jako, jako odgovaralo karakteru Avdotje Romanovne. Započeli bi sa sastancima!... A i ona mi je natuknula... Po mnogim njenim riječima... i riječima... i aluzijama izlazi sve baš ovako! A i kako bih inače objasnio sav taj zamrsak! Hm! A ja sam bio mislio... Oh, bože, što sam ja bio mislio. Jest, smutila se bila pamet i ja sam pred njim kriv! On je onda meni kod svjetiljke u hodniku smutio pamet. Pi! Kakvu sam gadnu, podlu misao zamislio! Junačina je Mikolka, što je priznao... A kako se sada objašnjava i sve predašnje! Njegova tadašnja bolest, sve kojekakvi čudni postupci njegovi, pa i prije, prije, još na sveučilištu, kako je bio vazda mrk, mrgodljiv... Ali što znači sada ono pismo? I tu je možda nešto. Od koga je to pismo? Ja sumnjam. Hm! Sve ću ja to dokučiti."

Sjeti se i shvati sve ono o Dunječki i srce mu zamre. Trgne se i poleti.

Čim je bio otišao Razumihin, ustane Raskoljnjikov, okrene se prozoru, udari u jedan ugao, u drugi, kao da je zaboravio, kako mu je tijesna rupčaga, i... sjedne opet na divan. Kao da se sav preporodio; opet borba, - našao se dakle izlaz.

"Jest, našao se dakle izlaz! I suviše se bilo već sleglo sve i zagušilo, stalo bolno gnjesti, omaglica me neka spopadala. Još od onog prizora s Mikolkom kod Porfirija počeo je gubiti dah u tjeskobi, ne videći izlaza. Nakon toga s Mikolkom, došlo je još istog dana do prizora kod Sonje, a nije ga odigrao ni završio nipošto, nipošto onako, kako je prije zamišljao... klonuo je dakle naglo i sasvim! Odjednom! I složio se onda sa Sonjom, složio se; srcem se složio, da ne može ovako živjet sam samcat, s takvim djelom na duši! A Svidrigajlov? Svidrigajlov je zagonetka... Svidrigajlov ga uznemiruje, istina je, ali nekako drugačije. I sa Svidrigajlovom će se možda još boriti. Svidrigajlov je možda ishod, ali Porfirij je druga stvar.

"Porfirij je dakle sam objašnjavao Razumihinu, p s i h o l o š k i mu objašnjavao! Opet je stao da provodi svoju prokletu psihologiju! Baš Porfirij! Zar da je Porfirij ma i na časak povjerovao, da je Mikolka kriv, nakon onog što je onda bilo među njima, nakon onog prizora oko u oko prije Mikolke, čemu nema nikakvog valjanog objašnjenja, osim j e d - n o g ? (Raskoljnjikovu je tih dana nekoliko puta sinuo u glavu, samo iskidan, cio taj prizor s Porfirijem; bilo bi mu neizdrživo sjećati ga se cijelog.) Za to su vrijeme među njima pale takve riječi, došlo do takvih kretnji i gesta, izmijenih se takvi pogledi, izrečeno je štošta takvim glasom, došlo do takvih granica, da nakon toga Mikolka ne može (koga je Porfirij od prve riječi i kretnje progledao naskroz), ne može Mikolka uzdrmati sam temelj njegova uvjerenja.

"A što! Čak i Razumihin je počeo sumnjati! Onaj prizor u hodniku, kraj svjetiljke, nije dakle prošao uzalud. Poletio on eto Porfiriju... Ali što ga je taj počeo ovako varati? Kakav ima cilj, da Razumihina navraća na Mikolku? Ne, on je svakako nešto zamislio; tu su neke namjere, ali kakve? Od onog je jutra prošlo doduše mnogo vremena, - i suviše mnogo, a Porfiriju nema ni glasa ni traga. To je dabome i gore..." Raskoljnjikov uzme kapu i pođe zamišljen iz sobe. Ovo mu je za sve to vrijeme prvi dan, gdje osjeća, da je bar pri zdravoj svijesti. "Moram završiti sa Svidrigajlovom, - mislio je, - po što po to, što brže; i on, čini mi se, čeka, da mu ja sam dođem". I u taj mu tren navre iz umornog srca tolika mržnja, da bi možda bio podoban ubiti jednog od te dvojice: Svidrigajlova ili Porfirija. Osjetio je bar da bi bio u stanju učiniti to, ako ne sada, a ono kasnije. "Vidjet ćemo, vidjet ćemo!" - ponovi on u sebi.

Ali tek što je otvorio vrata u hodnik, sudari se sa samim Porfirijem. Ulazi on k njemu. Raskoljnjikov se ukipi na časak, ali samo na časak. Začudo, nije se jako začudio Porfiriju i nije ga se skoro ni uplašio. Trgnuo se samo, ali se brzo, za tren snašao. "Možda je to rasplet! Ali kako se došuljao tiho kao mačka, te nisam ni čuo ništa? Da nije prisluškivao?"

- Niste očekivali gosta, Rodione Romaniču, - klikne Porfirij Petrovič smijući se. - Odavno se skanjujem, da svratim; prolazim, mislim: zašto ne bih svrnuo i pohodio vas na pet časaka. Kamo ste naumili? Neću vas zadržavati. Samo evo jednu cigaretu, ako dopustite.

- Pa sjednite, Porfiriju Petroviču, sjednite, - stane Raskoljnjikov nuditi gosta da sjedne, tako očito zadovoljno i prijateljski, da bi se i sam začudio sebi, kad bi se mogao pogledati.

To su skupljeni posljednji ostaci, talog! Tako će gdjekada čovjek trpjeti po sata smrtni strah od razbojnika, a kad mu konačno metnu nož pod grlo, onda će ga i strah proći. Sjedne on baš pred Porfirija, zagleda se u njega i ni ne trene okom. Porfirij zažmiri i zapali cigaretu.

"No, ded govori, ded govori!" - kao da je htjelo iskočiti Raskoljnjikovu iz srca. - "No, zašto, zašto, zašto ne govoriš?"

II

- No, te cigarete! - progovori naposljetku Porfirij, kad je zapušio i odahnuo. - Na štetu su, na puku štetu, a ne mogu da se okanim! Kašljem, počelo me grepsti u vratu, sipnja. Ja sam znate, strašljiv; otišao sam onomad k B-nu;[91] svakog bolesnika pretražuje on minimum po pola sata; čak se i nasmijao gledajući mene: i lupkao je i slušao, - vama, veli, među inim, škodi duhan; pluća se raširila. No, a kako da ga se okanim? Čime da ga zamijenim? Ne pijem, to i jest sva nevolja, he-he-he, što ne pijem, nevolja je! Ta sve je relativno, Rodione Romaniču, sve je relativno!

"Što on to, opet hoće službeno kao i onda, što li!" - pomisli Raskoljnjikov s gađenjem. Sav mu se nedavni prizor posljednjeg sastanka njihova javi iznenada na pameti i ono mu tadašnje čuvstvo zapljusne srce kao val.

- A ja sam k vama svraćao i preksinoć; vi i ne znate? - nastavi Porfirij Petrovič ogledavajući sobu. - Ulazio sam baš u tu sobu. Isto tako kao i danas prolazim, pa mislim: ded da ga pohodim. Svratio se, a soba širom otvorena; ogledao sam se, počekao, ni sluškinji se vašoj nisam javio, nego otišao. Ne zaključavate?

Raskoljnjikovu se lice sve jače te jače mračilo. Porfirij kao da mu je pogodio misli.

- Došao sam, da se objasnim, golubane Rodione Romanoviču, da se objasnim! Dužan sam i moram da vam dam objašnjenje, - nastavi on sa smiješkom, pa i lako potapše Raskoljnjikova dlanom po koljenu.

Ali skoro u taj isti mah lice mu se uozbilji i zabrine; kao da ga je i spopala tuga, na čudo Raskoljnjikovu. Nikada još nije vidio u njega ovakva lica i nije ni sanjao, da bi ga mogao imati.

- Neobičan se prizor odigrao posljednji put među nama, Rodione Romanoviču. I kad smo se prviput sastali, odigrao se također neobičan prizor; ali onda... No sada je svejedno! Ja sam evo možda i kriv pred vama; ja to osjećam. Sjećate li se, kako smo se rastali: vama živci titraju i koljena dršću, i meni živci titraju i koljena dršću. I znate, nekako se to onda svršilo među nama nezgodno, nije bilo gentlemanski. A mi smo ipak gentlemani, to jest, svakako, prije svega gentlemani; to treba znati. Ta vi znate, dokle je došlo... nije nikako ni pristojno bilo.

"Što će on to, za koga me on drži?" - pitao se je Raskoljnjikov u čudu, a glavu digao i netremice se zagledao u Porfirija.

- Ja sam smislio, da nam je bolje sada postupati otvoreno, - nastavi Porfirij Petrovič, a malo odvratio glavu i oborio oči, kao da ne želi više buniti pogledom svoju predašnju žrtvu i kao da ne mari za svoje predašnje lukavštine i smicalice. - Jest, takve sumnje i takvi prizori ne mogu dugo trajati. Razvadio nas je onda Mikolka, a inače ne znam, do čega bi bili dotjerali. Onaj je prokleti građanin sjedio onda za pregradom kod mene, - možete li to zamisliti? Vi to dabome već znate; a ja i sam znam, da je on nakon toga otišao k

[91] Botkinu.

vama; ali to što ste vi onda nagađali, nije bilo; nisam ja ni po koga slao i ništa još nisam onda određivao. Pitat ćete zašto nisam odredio? A kako da vam reknem: i mene je samog sve to nekako omamilo. Jedva sam i naredio, da odu do pazikuće. (Pazikuće ste valjda primijetili, kad ste prolazili.) Sinula mi je jedna misao naglo kao munja; čvrsto sam ja onda već bio uvjeren, vidite, Rodione Romanoviču. Neka dakle, mislim, jedno ću ispustiti doduše na neko vrijeme, ali zato ću drugo uhvatiti za rep, svoga, svoga bar neću pustiti. Vi ste jako razdražljive naravi, Rodione Romanoviču; dapače i suviše, uza sva druga osnovna svojstva vašeg značaja i srca, što sam ih ja donekle slutio, kako se nadam i laskam sebi. No, ja sam mogao dabome već i onda rasuditi, da se ne događa vazda, da iskrsne čovjek i sve skrovito istrese pred vas. Događa se to doduše, osobito onda, kad čovjeka razdražiš, te ne može dulje, da otrpi, ali svakako rijetko. To sam i ja mogao shvatiti. Ali da mi je bar ikakva crtica, mislim. Ma i najmanja crtica, samo jedna, ali samo takva, mislio sam, onda svakako možeš nešto stvarno dočekati od njega; smiješ dapače i da računaš i na najneočekivaniji rezultat. Na narav sam vašu računao ja onda, Rodione Romanoviču, ponajviše na karakter! Jako sam se ponadao onda u vas.

- Ali vi... ta što vi sada ovako govorite? - promrmlja naposljetku Raskoljnjikov, ne smisliv̌ši dobro pitanje.

"O čem on to govori, - bunio se sam u sebi, - zar on mene zaista smatra nevinim?"

- Što ovako govorim? Pa došao sam, da objasnim, smatram to svetom dužnošću, da tako reknem. Hoću da vam sve temeljito protumačim kako je bilo, svu tu priču svega tadašnjeg, da tako reknem, pomračenja pameti. Mnogu sam muku navalio na vas, Rodione Romaniču. Ali nisam ja izmet. Ta razumijem i ja, kako sve to teško snosi čovjek prignjeten, ali ponosit, svoj i osjetljiv, osobito osjetljiv! Ja vas zacijelo smatram najplemenitijim čovjekom, dapače sa zamecima velikodušnosti, premda se ne slažem s vama u svim vašim načelima, te smatram svojom dužnošću, da vam to saopćim unaprijed, otvoreno i sasvim iskreno, jer prije svega ne želim na vas varam. Kad sam vas upoznao, osjetio sam sklonost prema vama. Vi ćete se možda nasmijati tim mojim riječima? Pravo imate. Znam, da vi mene već pri prvom pogledu niste zavoljeli, jer zapravo i zašto bi me zavoljeli? Ali mislite, što vas volja, ja sada želim svim sredstvima zbrisati dojam, što sam ga proizveo, i dokazati, da sam i ja čovjek sa srcem i savješću. Iskreno vam govorim.

Porfirij Petrovič zastane dostojanstveno. Raskoljnjikov osjeti, da ga opet zaokuplja neki novi strah. Misao, da ga Porfirij smatra nevinim, započe ga odjednom plašiti.

- Nije valjda potrebno pripovijedati sve redom, kako je ono onda počelo iznenada, - nastavi Porfirij Petrovič; - ja mislim, da je i suvišno. A teško da bih i mogao. Jer kako da to objasnim potanko? Najprije je počelo govorkanje. Kakvo je to bilo govorkanje, čije i kada... i kojim je povodom stvar zapravo došla do vas, - i to je suvišno, mislim. Kod mene lično počelo je zbog slučaja, zbog jednog potpuno slučajnog slučaja, koji se vrlo lako mogao i desiti i ne desiti - a kojeg? Hm! O tom također, mislim, ne treba govoriti. Sve to, i govorkanje i slučajevi, stvorilo je onda u meni jednu misao. Priznajem otvoreno, jer ako ću već da priznajem, onda priznajem sve, - ja sam ono prvi i naišao na vas. One kojekakve, recimo, bilješke babine na stvarima, i tako dalje, i tako dalje, - sve je to tričarija. Ovakve se stvari mogu nabrojati na stotine. Desila mi se onda prilika, da sam u tančine doznao za onaj prizor u policiji, i to slučajno, ali ne onako površno, nego od osobitog pripovjedača, glavnog, koji je, i sam ne znajući, divno iznio taj prizor. Sve to izlazi na jedno, na jedno, Rodione Romaniču, golube! Kako dakle da ne skrenem na izvjesnu stranu? Od sto kunića neće se nikada stvoriti konj, od stotine sumnja nikada se neće stvoriti dokazi, kako veli engleska poslovica; ali to je samo po zdravom razboru, a sa strastima, sa stras-

tima, pokušajte izići na kraj, jer i istražitelj je čovjek. Sjetio sam se tu i vašega člančića u časopisu, sjećate se, govorili smo o njem, kad ste me prviput pohodili. Ja sam onda zbijao šalu, ali zato, da vas još više izazovem. Velim i opet, osjetljivi ste vi i bolesni jako, Rodione Romaniču. Da ste vi smioni, uznošljivi, ozbiljni i... da ste osjećali, mnogo već osjećali, sve sam to znao već odavno. Svi su mi ti osjećaji poznati i člančić sam vaš pročitao kao poznatu stvar. Zamišljali ste ga za besanih noći, u zanosu, kad vam je srce skakalo i kucalo, s prigušenim oduševljenjem. A opasno je to prigušeno, ponosito oduševljenje u mlađarije! Ja sam onda zbijao šalu, a sada ću vam reći, da ja uopće silno volim, to jest kao ljubitelj, taj prvi, mladi, žarki pokušaj pera. Dim, magla, žica brenča u magli. Vaš je članak nesklapan i fantastičan, ali u njem titra takva iskrenost, u njemu je mladi, nepotkupljivi ponos, u njemu je smionost očaja; mračan je članak, ali to i valja. Člančić sam vaš pročitao onda i ostavio, a... kad sam ga ostavio, pomislio sam: "No, neće taj čovjek proći tek onako!" Recite dakle i sami, kako se ne bih nakon takvog početka zanio ovim kasnijim! Ah, bože, zar ja govorim nešto? Zar ja nešto sada tvrdim? Ja sam onda samo primijetio. Što tu ima, mislim? Ništa, to jest, baš ništa, možda i sasvim ništa. Ne priliči dakle meni nikako, da se zanosim ovako: meni je evo u rukama Mikolka, i to s činjenicama, - bilo kako bilo, ipak su činjenice! I on izlaže svoju psihologiju; treba se pozabaviti njime, jer tu se radi o životu i smrti. Čemu ja vama sada objašnjavam sve to? Pa zato, da znate i da uz vaš um i srce ne krivite mene za moje tadašnje zlobno vladanje. Nije bilo zlobno. Iskreno vam velim, he-he! Što mislite: zar nisam bio onda kod vas zbog pretrage? Bio sam, bio, he-he! Bio sam, dok ste vi bolesni ležali tu na postelji. Nisam bio službeno ni lično, ali bio jesam. Sve je do posljednje dlačice pregledano kod vas u stanu, odmah po prvim tragovima, ali umsonst![92] Mislim: sada će taj čovjek doći, sam će doći, i vrlo brzo; ako je kriv, svakako će doći. Drugi neće doći, ali on hoće. A sjećate li se, kako vam se gospodin Razumihin izbrbljao? To smo udesili zato, da vas uzrujamo, jer zato smo namjerice i razglasili, da bi vam on izbrbljao, a gospodin je Razumihin takav čovjek, da ne može suspreći bijes. Gospodinu je Zamjotovu ponajprije pao u oči vaš gnjev i vaša otvorena smionost; ta kako bi se u krčmi izlanuli: "Ja sam ubio!" Presmiono je, predrzovito, a ako je on, mislim, kriv, strašan je to borac! Tako sam onda pomislio. Čekam! Čekam vas željno, a Zamjotova ste vi onda naprosto prigušili i... to i jest ono, što sva ta prokleta psihologija ima dva kraja! Čekam ja dakle vas, izgledam, a bog vas šalje, - dolazite! Zakucalo mi srce. Eh! Zašto ste dakle i dolazili? Smijeh, smijeh onaj vaš, kad ste onda ušli, sjećate se, sve sam vidio kao kroz staklo, a da vas nisam na ovako osobiti način očekivao, ne bih ništa primijetio ni u vašem smijehu. Eto što vrijedi biti raspoložen. A gospodin Razumihin onda, - ah! kamen, kamen, sjećate se, kamen, pod kojim su skrivene stvari? Kao da ga vidim tamo u vrtu; u vrtu, govorili ste vi Zamjotovu, a onda kod mene po drugi put? A kad smo uzeli tada razglabati vaš članak i kad ste ga vi stali tumačiti, - svaka se riječ vaša čini dvostrukom, kao da je pod njom još jedna! Eto, Rodione Romaniču, ovakvim sam ja načinom dospio do posljednjih stupova, a kad sam o njima udario čelom, osvijestio sam se. Što mi je, velim. Ta ako hoćeš, sve se to, rekoh, do posljednje crtice može objasniti baš i oprečno, pa će dapače još i prirodnije biti. Sam evo priznajem, da će biti prirodnije. Muka! "Da mi je samo ikakva crtica, mislim..." Ali kad sam začuo onda za ona zvonca, sav sam zamro i drhtavica me spopala. Eto, mislim, imam crticu! Ono! Nisam dalje ni razmišljao, nisam naprosto htio. Bio bih dao u taj čas tisuću rubalja svojih vlastitih novaca, da mi vas je samo bilo vidjeti s v o j i m o č i m a kako ste onda prešli sto koračaja uporedo s građaninom, kad vam je bio u oči otkresao "ubojicu", a vi se niste za cijelih sto

[92] ***umsonst*** (njem.) - uzalud

koračaja usudili, da ga išta zapitate!... No, a zebnja u moždanima? Zvonca ta, u bolesti, u polubunilu? Čemu dakle da se čudite nakon toga, Rodione Romaniču, što sam ja onda zbijao s vama onakvu šalu? I zašto ste u onaj mah došli i sami? I vas kao da je netko gurkao, boga mi, a da nas nije razvadio Mikolka, onda bi... a Mikolke se sjećate onda? Dobro ste ga zapamtili? Ta to je bio grom! Ta to je grom tresnuo i: oblaka, strijela gromovita! A kako sam ga ja dočekao? Nisam strijeli povjerovao ni tolicko, i sami ste vidjeli! Ali što! Kasnije već, kad ste vi bili otišli, a on stao ne neke stvari odgovarati vrlo, vrlo skladno, da sam se začudio i ja, ni onda mu nisam povjerovao ni trunak! Eto kako sam očvrsnuo poput dijamanta. Nećeš, mislim, morgen früh![93] Što će tu Mikolka.

- Meni je maločas govorio Razumihin, da vi i sada krivite Nikolaja, te ste i sami uvjeravali Razumihina o tom...

Zapne mu dah i on ne završi. Slušao je u neizrecivu uzbuđenju, kako se sam sebe odriče taj čovjek, koji ga je posve izgrizao. Bojao se da povjeruje i nije vjerovao. U tim još dvosmislenim riječima pomno je tražio i hvatao nešto određenije i konačnije.

- Gospodin Razumihin! - klikne Porfirij Petrovič, kao da se poradovao pitanju Raskoljnjikova, koji je sve šutao. - He-he-he! Gospodina sam Razumihina i morao odvratiti: dva trećeg ne čekaju. Gospodin Razumihin nije od toga posla, ne tiče ga se, a dotrčao mi sav tako blijed... bog s njim, čemu da ga miješamo u ovo! A što se tiče Mikolke, bi li da znate, kakvo je to lice, to jest u onom značenju, kako ga poimam ja? Prvo i prvo, to je još maloljetnik, dijete, nije baš strašljivac, ali je nešto kao umjetnik. Zaista, nemojte se smijati, što ja njega ovako opisujem. Nevin i sve ga se prima. Srce je u njega; fantast. I pjeva, i igra, i priče zna da priča, te vele, da iz drugih mjesta dolaze i da ga slušaju. I u školu ide, i puca od smijeha, čim mu pokažeš prst, i pije do besvijesti, ali nije pijanac od zanata, nego pije prigodice, kad ga opiju, djetinjski još. Tako je onda i ukrao, a ne zna ni sam, jer "ako je dignuo sa zemlje, zar je ukrao?" A znate li vi, da je on raskolnik,[94] pa i nije samo raskolnik, nego baš sektaš; u njegovoj je porodici bivalo bjeguna,[95] pa i on je još nedavno proboravio cijele dvije godine u selu, pod duhovnom paskom nekog starca.[96] Sve sam to doznao od Mikolke i od njegovih zarajskih seljana. Štoviše, htio je i u manastir da pobjegne! Zaokupila ga žarka revnost, molio se bogu po noći, čitao i prečitavao stare "istinske" knjige.[97] Peterburg ga se silno dojmio, osobito žene, pa i vino. Dojmljiv je, zaboravio je i na starca i na sve. Znam, jedan ga je umjetnik ovdje zavolio, k njemu je stao odlaziti, a uto se desio taj slučaj. No, uplašio se, - hajde da se objesi! Da pobjegne! I što bi, kad je u narodu ovakvo mišljenje o našem sudstvu. Gdjekome je strašna i sama riječ: "Sudit će!" Tko je i kriv! Da vidimo, što će reći novi sudovi! Oh, dao bog! No, sada mu u zatvoru opet pao na pamet časni starac; i biblija se opet javila u njega. Znate li vi, Rodione Romaniču,

---

[93] Sutra. (U prenesenom smislu - nikada).

[94] U ruskoj pravoslavnoj crkvi naziv za pristalicu svakog pokreta koji se odvojio od službene crkve. U užem smislu naziv se koristi za "starovjerce" ili staroobrednike, pripadnike pokreta kojeg su izazvale reforme patrijarha Nikona 1653-1656. godine.

[95] Bjeguni su sekta, koja propovijeda bježanje od javnih službi i dužnosti kao od Antikrista. Da zatre svoj trag, ne kazuje bjegun nikome ni svoje ime. Zato svakoga zovu "Ivan Ivanovič" i označuju ga brojem.

[96] Starci su kod pravoslavnih i kod raskolnika "popovaca" duhovnici, koje štuju kao čudotvorce. Raskolnici "popovci" (jer ima "bespopovaca") imaju svoje manastire.

[97] Raskolnicima su istinske crkvene knjige one, što se nisu iskvarile prepisivanjem; oni su se radi ispravka crkvenih knjiga i raskrstili s pravoslavnom crkvom.

što u nekih od njih znači "propatiti?" Ne znači, da je to radi koga, nego naprosto "treba patiti"; patnju moraš trpjeti dakle zbog vlasti, pa tim gore. Za moga je vremena sjedio u zatvoru cijelu godinu dana jedan vrlo uman uznik, obnoć je na peći čitao neprestano bibliju, začitao se, znate, začitao se sasvim, pa ni pet ni šest istrgnuo opeku i bacio na starješinu, koji mu ništa nije na žao učinio. A i kako je bacio: promašio namjerice za aršin, da mu ne nahudi! Zna se, što će stići uznika, koji s oružjem ustaje na starješinu: "Primio je dakle "patnju". Ja dakle i sada nagađam, da Mikolka želi "primiti patnju", ili nešto nalik. To ja znam zacijelo, dapače i po činjenicama. Samo on ne zna, da ja znam. Zar vi ne priznajete, da iz takvog svijeta izlaze fantastični ljudi? Izlaze redom. Sada je opet počeo da djeluje starao, pogotovu mu je zbog petlje pao na pamet. Uostalom, sam će mi sve ispripovijedati, doći će. Mislite li, da će izdržati? Počekajte, istresti će se još. Sve čekam, da dođe i da stane poricati iskaz. Zavolio sam tog Mikolku i temeljito ga proučavam. I što mislite! He-he, na gdjekoje mi je stvari odgovarao vrlo skladno, očevidno je pribavio potrebne obavijesti, vješto se pripravio; ali o drugim stvarima ne zna ni da probijeli, niti išta zna niti razumije, a i ne sanja, da ništa ne zna! Nije, baćuška Rodione Romaniču, ne radi se tu o Mikolki! Tu je fantastično djelo, mračno, suvremeno, slučaj našeg doba, kad se smutilo srce čovječje, kad se citira fraza da krv "osvježuje", kad se propovijeda, da je sav život u komforu. Tu su književne sanjarije, tu je teoretski razdraženo srce; tu se vidi odlučnost, da se učini prvi korak, ali odlučnost osobite vrste, - odlučio se, ali kao da je pao s gore ili sletio sa zvonika, pa kao da nije došao na svojim nogama da pučini zločin. Vrata je za sobom zaboravio zatvoriti, a ubio je, ubio ih je dvije, po teoriji, a ni novce nije umio da ugrabi, a što je pogodio da zahvati, spremio pod kamen. Malo mu je bilo, što je muku pretrpio, kad je sjedio za vratima, a oni gruhali u vrata i zvonce zvonilo, - i opet se on vraća u prazan stan, u polubunilu, da se sjeti tog zvonca, opet bi da osjeti zebnju po leđima... To je, recimo, u bolesti, ali evo još: ubio je, a smatra sebe čestitim čovjekom, prezire ljude, drži se, kao da je anđeo, - ta takav Mikolka, golube, Rodione Romaniču, ne radi se tu o Mikolki!

Ove posljednje riječi, nakon svega, što je prije rekao i što je ličilo na odricanje, bile su i suviše nenadane. Raskoljnjikov zadršće sav, kao da je proboden.

- Tko je dakle... ubio? - ne izdrži on, nego zapita, a glas mu se guši.

Porfirij Petrovič uzmakne na naslon od stolice, kao da je i njega isto tako iznenadilo i prenerazilo to pitanje.

- Kako, tko je ubio?... ponovi on, kao da ne vjeruje svojim ušima. - Ta v i ste ubili, Rodione Romaniču! Vi i jeste ubili... - dodade on skoro šapćući, glasom punim uvjerenja.

Raskoljnjikov skoči s divana, postoji nekoliko časaka i sjedne opet, bez ijedne riječi. Maleni grčevi zatrzaju mu cijelo lice.

- Usna vam opet podrhtava, kao i onda, - promrmlja Porfirij Petrovič kao sa saučešćem. - Čini mi se, Rodione Romaniču, da vi mene niste razumjeli valjano, - dometne on, pošto je malo pošutio, - zato ste se tako i zaprepastili. Ja sam baš zato došao, da sve reknem i da stvar povedem otvoreno.

- Nisam ja ubio, - prošapće Raskoljnjikov kao uplašeno malo dijete, kad bude zatečeno tamo, gdje je što skrivilo.

- Ne, vi ste, Rodione Romaniču, vi i nitko drugi, - oštro i uvjereno prošapće Porfirij.

Zašute oba i šutnja im potraje neobično dugo, desetak časaka. Raskoljnjikov se podlakti na stol i stane šuteći razbarušivati prstima kosu. Porfirij je Petrovič mirno sjedio i čekao. Odjednom Raskoljnjikov pogleda prezirno Porfirija.

- Vi opet na ono staro, Porfiriju Petroviču. Sve na one vaše smicalice! Kako da vam to zaista ne dodija?

- Eh, manite, što će meni sada smicalice! Druga bi stvar bila, da tu ima svjedoka, ali mi evo šapćemo nasamo. I sami vidite, nisam zato došao k vama, da vas lovim i gonim kao zeca. Priznali vi ili ne priznali, u ovaj mi je čas svejedno. Što se mene tiče, ja sam uvjeren i bez vašega priznanja.

- Ako je tako, čemu ste došli? - zapita Raskoljnjikov razdražen. - Ja vam zadajem ono predašnje pitanje: ako me smatrate krivim, zašto me ne zatvorite?

- Eto ti pitanje! Odgovorit ću vam redom po točkama: prvo, nije mi probitačno, da vas ovako odmah zatvorim.

- Zašto nije probitačno? Ako ste uvjereni, onda morate.

- Eh, pa što onda ako sam uvjeren? Sve je to zasad moje nagađanje. Zar da vas smjestim onamo u m i r ? Sami to znate, kad tražite. Dovest ću na primjer onog građanina, da vas obličuje, a vi ćete mu reći: "Jesi li ti pijan ili nisi? Tko je mene vidio s tobom? Ja sam tebe naprosto smatrao pijanim, a i jesi bio pijan". No, što ću vam ja odvratiti na to, pogotovo gdje je vaš iskaz vjerojatniji od njegova, jer u njegovu je iskazu sama psihologija, - njegovoj njuški i ne priliči, - a vi pogađate bas u žilicu, jer on i jest ljuta pijanica, i suviše poznata. A ja sam vam i sam već nekoliko puta, priznao otvoreno, da ta psihologija ima dva kraja i da će drugi kraj biti veći i mnogo vjerojatniji, a osim toga nema zasada u mene ništa protiv vas. Ja ću vas doduše zatvoriti, ipak, pa sam evo došao sam (nije to nikako čovječanski), da vam sve saopćim unaprijed, ali vam ipak u oči velim (opet to nije čovječanski), da mi to neće biti probitačno. No, ja sam vam došao zato...

- No, da, drugo? (Raskoljnjikov je sve još bio bez daha.)

- Zato, jer kako već rekoh maločas, mislim, da sam vam dužan objasniti. Neću, da vi mene smatrate izmetom, pogotovo gdje sam ja vama iskreno sklon, vjerovali vi ili ne vjerovali. Poradi toga sam ja, treće, došao k vama s otvorenom i ravnom ponudom, - da se vi prijavite kao krivac. To će vam biti neiskazano korisnije, a korisnije i meni, - jer ću skinuti teret sa sebe. No, što je, je li to iskreno od mene ili nije?

Raskoljnjikov razmisli časak.

- Slušajte, Porfiriju Petroviču, vi sami govorite, da je to samo psihologija, a eto ste zašli u matematiku. A što je, ako se vi i sami sada varate?

- Ne, ne varam se, Rodione Romaniču. Imam ja tu crticu. Crticu sam tu našao ja i onda; poslao mi bog!

- Kakvu crticu!

- Neću da reknem, kakvu, Rodione Romaniču. A nemam svakako ni prava, da dulje odgađam: zatvorit ću vas. Prosudite dakle, meni je s a d a svejedno, prema tome govorim ja jedino u vašu korist. Tako mi boga, bolje će biti, Rodione Romaniču.

Raskoljnjikov se osmjehne zajedljivo.

- Ta to nije smiješno, to je već i besramno. Sve da sam ja i kriv (što ja nipošto ne kažem), čemu bih se ja vama prijavio, kad i sami velite, da ću ja k vama onamo u m i r ?

- Eh, Rodione Romaniču, nemojte sasvim vjerovati riječima; možda to i neće biti baš u m i r ! To je samo teorija, i još moja, a kakav sam autoritet vama ja? Možda ja još i sada krijem štošta od vas. Ta neću ja sve zgrabiti i pred vas razastrti, he-he! Drugo: kakva je korist? Znate li vi, koliko će vam se time kazna sniziti? Kada ćete se dakle javiti, u koje vrijeme? To ćete vi odlučiti! Sada, gdje je već drugi primio na sebe i zamrsio cijelu stvar.

A ja vam se evo kunem samim bogom, tako ću "tamo" preudesiti i upriličiti, da će vaša prijava ispasti tobože sasvim nenadanom. Svu ćemo tu psihologiju uništiti sasvim, sve sumnje na vas ću prevratiti ni u što, tako da će se vaš zločin prikazati nekim ludilom, jer po savjesti ludilo to i jest. Ja sam pošten čovjek, Rodione Romaniču, i održat ću riječ.

Raskoljnjikov zašuti nujan i obori glavu; dugo je premišljao i naposljetku se osmjehne opet, ali smiješak mu je već bio krotak i žalostiv.

- Eh, ne treba! - progovori, kao da već nikako i ne taji pred Porfirijem, - ne vrijedi, ne treba meni nikakvo vaše sniženje!

- Toga sam se eto i bojao! - uzvikne Porfirij žestoko, kao nehotice. - Toga sam se i bojao, da vama ne treba naše sniženje.

Raskoljnjikov ga pogleda nujno i uporito.

- Hej, ne titrajte se životom! - nastavi Porfirij. - Mnogo će ga još biti. Kako vam ne bi trebalo sniženje, kako ne bi trebalo! Nestrpljiv ste vi čovjek!

- Čega će još mnogo biti?

- Života! Kakav ste vi prorok, zar tako mnogo znate? Tražite i naći ćete. Vas je možda bog tu i čekao. A i nisu oni vječni, okovi...

- Bit će sniženje... - nasmije se Raskoljnjikov.

- Ta što je, jeste li se uplašili građanske sramote? Možda se i jeste uplašili, pa i sami ne znate, jer ste mladi! A ipak ne treba ni da se bojite, ni da se stidite prijaviti.

- E-eh, pljujem ja! - prošapće Raskoljnjikov prezirno i gadeći se, kao da i ne želi govoriti.

Bio je opet ustao, kao da hoće da ode nekuda, ali opet sjedne u očitu očajanju.

- Pljujete eto! Izgubili ste povjerenje, pa mislite, da ja vama grubo laskam; a zar ste vi i živjeli mnogo. Razumijete li vi mnogo? Izmislio on teoriju, te ga je stid, što mu nije uspjelo i što nije ispalo nipošto originalno! Ispalo je podlo, istina je, ali vi ipak niste beznadan podlac. Nipošto niste takav podlac! Bar nije dugo varao sebe, nego je odmah išao do kraja. Kakvim ja vas smatram? Ja vas smatram za jednog od onih, kome možeš i crijeva rezati, a on: će stajati i sa smiješkom će gledati mučitelje, - ako samo nađu vjeru ili boga. No, nađite, pa ćete živjeti. Vi ste ponajprvo morali već odavno promijeniti zrak. Šta ćete, i patnja je dobra. Patite! Mikolka možda i pravo čini, što želi patnju. Znam, da ne vjerujete; ali ne mudrujte lukavo; odajte se sasvim životu, ne razmišljajući; ne uznemirujte se, - izbacit će vas ravno na obalu i osovit će vas na noge. Na kakvu obalu? Otkud bih ja znao? Ja samo vjerujem, da ćete vi još dugo živjeti. Znam, da vi sve moje riječi slušate sada kao propovijed, koju sam ja napamet naučio, ali možda ćete ih se kasnije sjetiti, pa će vam jadnom dobro doći; zato vam i govorim. Sva sreća još, što ste ubili samo babu. Ali da ste zamislili drugu teoriju, počinili bi možda još i sto milijuna puta drskije djelo! Možda treba još i da hvalite bogu; što i znate; možda vas bog čuva za nešto. U vas je veliko srce, pa se ne bojte toliko! Jeste li se uplašili velikog čina, što je pred vama? Sramota je bojati se tu. Kad ste zakoračili, izdržite! Takva je već pravednost. Eto izvršite, što pravednost iziskuje! Znam, da vi ne vjerujete, ali tako mi boga, život će nas iznijeti. I sami ćete zavoljeti kasnije. Vama treba sada samo zraka, zraka, zraka!

Raskoljnjikov protrne.

- Pa tko ste vi, - zavikne, - kakav ste vi prorok? S kakve to visine veličanstvene smirenosti izričete vi meni ta premudra proročanstva?

- Tko sam ja? Ja sam čovjek, koji je svršio svoje. Čovjek, koji možda čuvstvuje i saučestvuje, ali je već svršio svoje. A vi ste nešto drugo; vama je bog upriličio život. (Tko bi

znao, možda će i vama otići u dim, te neće ništa biti.) Što onda, ako prijeđete u drugi ljudski razred?... Vi sa svojim srcem nećete valjda žaliti za udobnošću! Što marite, što vas dugo predugo neće nitko vidjeti. Ne radi se o vremenu, nego o vama samom. Budite sunce i svi će vas ugledati. Sunce treba prije svega da bude sunce. Čemu se opet smješkate: što sam ja takav Schiller? Kladim se, vi mislite, da ja vama laskam! A možda vam i laskam, he-he-he! Makar vi, Rodione Romaniču, i ne vjerovali mojoj riječi, makar nikada i nipošto ne vjerovali, - takva je već moja narav, priznajem; samo ja evo još dodajem: koliko sam ja loš čovjek i koliko sam ja pošten, možete valjda i sami prosuditi.

- Kada vi mene kanite zatvoriti?

- Pa dan i po ili dva dana mogu vas još pustiti, da se prošetate. Ded razmislite, golube, pomolite se bogu! I korisnije je, tako mi boga, korisnije.

- A ako ja pobjegnem? - zapita Raskoljnjikov smiješeći se nekako neobično.

- Nećete, nećete pobjeći. Seljak će pobjeći, pomodni će sektar pobjeći, - lakaj tuđe misli, - jer njemu samo pokaži vrh prsta, kao pomorskom zastavniku Dirki[98], on će povjerovati za sav život, što god želite. A vi ne vjerujete više ni u svoju teoriju, - s čim ćete dakle pobjeći? Pa i čemu da bježite? Na bijegu je gadno i teško, vama pak treba ponajprvo života i određeni položaj, odgovarajući zrak, a zar je tamo vaš zrak?

Pobjeći ćete i sami ćete se vratiti. B e z n a s v i n e m o ž e t e . A ako vas stavim u zatvor, odsjedit ćete mjesec, dva, pa i tri mjeseca, te ćete se odjednom sjetiti moje riječi i javiti se, možda nenadano i za samog sebe. Sat pred tim nećete ni sami znati, da ćete priznati svoju krivicu. Ja sam dapače uvjeren: vi ćete "smisliti, da primite patnju na sebe"; mojoj riječi ne vjerujete sada, ali ćete sami zastati na tom. Jer patnja je velika stvar, Rodione Romaniču; ne gledajte vi na to, što sam ja odebljao; svejedno je, znam; ne smijte se tome, u patnji ima ideja. Mikolka ima pravo. Ne, nećete vi pobjeći, Rodione Romaniču.

Raskoljnjikov ustane i uzme kapu. Ustane i Porfirij Petrovič.

- Hoćete da se prošetate? Lijepo će biti veče, samo da ne bude nepogode. Uostalom, i bolje bi bilo, da zahladi...

I on uzme kapu.

- Nemojte, Porfiriju Petroviču, zabiti sebi u glavu, - izgovori Raskoljnjikov prianjajući surovo, - da sam ja vama danas nešto priznao. Vi ste čudan čovjek, ja sam vas slušao jedino iz radoznalosti. A priznao vam nisam ništa... Zapamtite to!

- No, znam već, zapamtit ću, - gle, i dršće čak. Ne uzrujavajte se, golube, bit će po vašoj volji. Provedite se malo, ali suviše se ne smijete provoditi. Za svaki slučaj bih vas još nešto neznatno zamolio, - dometne on tišim glasom, - nemilo je, ali važno: ako, to jest za svaki slučaj (u šta ja uostalom ne vjerujem i smatram vas nesposobnim za to), ako bi vas slučajno, - no, tako, za svaki slučaj, - snašla volja, da za tih četrdesetak pedesetak sati završite stvar kakogod drugačije, na neki fantastični način, - da ruke dignete na sebe (nesklapna misao, ali oprostite mi!), onda - ostavite kratku, ali pojasnu bilješku! Tako, samo dva reda, samo dva retka, i kamen spomenite; bit će plemenitije. No, do viđenja... Pamet u glavu, pa radite, kako valja!

Porfirij iziđe nekako sagnut, a izbjegavao je, da ne pogleda Raskoljnjikova. Raskoljnjikov priđe prozoru, te razdražen i nestrpljiv sačeka toliko, koliko je bilo potrebno da onaj iziđe na ulicu i odmakne podalje. Onda iziđe brže i sam iz sobe.

[98] Pisac pogrešno naziva Dirkom pomorskog natporučnika Petuhova iz Gogoljeve *Ženidbe*.

III

Žuri se Svidrigajlovu. Što očekuje od tog čovjeka, ne zna ni sam. Taj je čovjek imao neku tajanstvenu moć nad njim čim je to spoznao, nije više mogao da se umiri, a usto je sada i bilo vrijeme.

Putem ga je osobito mučilo jedno pitanje: je li Svidrigajlov bio kod Porfirija?

Koliko može da sudi, a i zakleo bi se, - nije, nije bio! Promisli više puta, sjeti se cijelog posjeta Porfirijeva i zaključi: nije, nije bio, dabome da nije bio!

No ako još nije bio, hoće li ili neće otići Porfiriju?

Zasad mu se čini, da neće otići. Zašto? Ne bi znao objasni ti, a sve da i može, ne bi sada stao razbijati glavu o tom. Muči ga sve to, a u isti mu mah i nije stalo do toga. Nitko ne bi možda povjerovao, ali on se za čudo nekako slabo i rastreseno brine za svoju sadašnju skoru sudbinu, što će ga za čas stići. Muči njega nešto drugo, mnogo važnije, izvanredno, - što se tiče njega samog i nikog drugog, nešto drugo, nešto bitno. Usto osjeća beskrajni moralni umor, premda mu je razbor radio toga jutra bolje, nego posljednjih dana.

A i vrijedi li mu sada, nakon svega, što se dogodilo, brinuti se, da savdala sve te jadne prepreke? Vrijedi li na primjer brinuti se i spletkariti, da Svidrigajlov ne ode Porfiriju; proučavati, uhađati, tratiti vrijeme na nekog Svidrigajlova!

Oh, kako mu je sve to dozlogrdjelo!

A ipak se žuri Svidrigajlovu; da ne očekuje možda od njega n o v o , kakvu uputu, spas? Ta i za slamku se hvataju! Ne združuje li njih sudbina, kakav instinkt? Možda je to samo umor, očajanje; možda mu i ne treba Svidrigajlov, nego netko drugi, a Svidrigajlov je samo slučajno tu upao. Sonja? I čemu bi sada otišao Sonji? Sonja mu predstavlja neumoljivu osudu, nepromjenjivu odluku. Radi se o njezinom ili njegovom putu. Zar nije bolje ispitati Svidrigajlova: o čemu se radi? I morade priznati u sebi, da mu je taj čovjek odavno već nekako potreban.

Ali ipak, što je njima zajedničko? Ni zločin ne bi u njih mogao biti isti. Usto je taj čovjek neprijatan, očevidno je izvanredno pokvaren, svakako je lukav i prevaran, možda i vrlo zloban. O njemu se svašta govori. Zauzeo se donekle za djecu Katerine Ivanovne, ali tko bi znao, zašto i što to znači? U toga su čovjeka uvijek neke namjere i projekti.

Sve te dane titrala je Raskoljnjikovu u glavi jedna misao i strašno ga uznemirivala, premda je on nastojao da je otjera, - toliko mu je bila teška! Mislio je gdjekada: Svidrigajlov se vazda vrtio oko njega, pa i sada se vrti; Svidrigajlov je doznao njegovu tajnu; u Svidrigajlova je bila zamisao protiv Dunje. A je li ta zamisao i sada u njega? Skoro se pouzdano može reći, da j e s t . A ako on sada, gdje je saznao njegovu tajnu, i tako stekao vlast nam njim, ushtjedne da se posluži tom vlašću kao oružjem protiv Dunje?

Ta ga je misao mučila gdjekada, pa i u snu, ali još u prvi mu se mah javila ovako svjesno i jasno, kao i sada, kad ide Svidrigajlovu. Sada ga misao ta ljuto jari. Ponajprvo, onda će se sve promijeniti, pa i u njegovu vlastitu stanju: mora dakle odmah Dunječki otkriti tajnu. Morat će možda žrtvovati samog sebe, da nju odvrati od neoprezna koraka. Pismo? Jutros je Dunja dobila neko pismo! Od koga bi ona u Peterburgu mogla dobivati pisma?

(Da nije Lužin?) Istinabog, tamo pazi Razumihin; ali Razumihin ne zna ništa. Možda treba priznati i Razumihinu. Raskoljnjikov mrzovoljno pomisli na to.

Svakako se mora što prije sastati sa Svidrigajlovom, odluči on konačno u sebi. Hvala bogu, tu nisu toliko potrebne potankosti, nego samo srž stvari; no ako je on samo sposoban, ako Svidrigajlov išta spletkari protiv Dunje, - onda...

Raskoljnjikov je toliko klonuo za to vrijeme, za mjesec dana, da ovakva pitanja nije više znao rješavati drugačije, nego jednim jedinim zaključkom: "Onda ću ja njega ubiti", - pomisli on u ledenu očajanju. Teško mu čuvstvo pritislo srce; zastane nasred ulice i stane se ogledavati: kojim putem ide i kamo je zašao? Bio je na Obuharskom prospektu, tridesetak četrdesetak koračaja od Sijenskoga trga, koji je prešao. Cio je prvi kat u kući s lijeve strane zauzimala gostionica. Svi su prozori otvoreni širom; po likovima, što se kreću kraj prozora, gostionica je dupkom puna. U dvorani se ore pjesme, ciči klarineta i gusle, gruha turski bubanj. Čuje se žensko pocikivanje. Htjede se vratiti, u dvoumici, zašto je skrenuo na -ski prospekt, kad odjednom smotri na jednom od krajnjih otvorenih prozora Svidrigajlova, gdje sjedi baš do prozora za čajnim stolom, s lulom u zubima. To ga prenerazi strašno, do užasa. Svidrigajlov ga je šuteći gledao i promatrao, a opet, na zaprepaštenje Raskoljnjikovljevo, kao da je htio ustati i polako se ukloniti, dok ga ovaj još nije opazio. Raskoljnjikov se odmah pričini, kao da ga ni sam nije primijetio, nego se zamislio i gleda u stranu, ali ga je i dalje motrio ispod oka. Srce mu je nemirno kucalo. Istina je: Svidrigajlov očito neće, da ga on opazi. Odmaknuo lulu od usta i htjede da se skrije; ali kad je ustao i maknuo stolicu, primijeti valjda, da ga Raskoljnjikov vidi i motri. Među njima se desi nešto nalik na onaj prizor pri prvom njihovu sastanku kod Raskoljnjikova, dok je ovaj spavao. Obješenjački se smiješak javi Svidrigajlovu na licu i sve se jače širio. I jedan je i drugi znao, da se vide i promatraju. Naposljetku prasne Svidrigajlov u glasan smijeh.

- No, no! Ta uđite, ako hoćete; ja sam tu! - zavikne on kroz prozor.

Raskoljnjikov se popne u gostionicu.

Nađe Svidrigajlova u maljucnoj krajnjoj sobi s jednim prozorom, do velike dvorane, gdje na dvadeset malih stolića, uz kriku divljeg pjevačkog zbora, piju čaj trgovci, činovnici i mnoštvo svakojakog svijeta. Odnekud se čuje lupa kugalja na biljaru. Na stoliću pred Svidrigajlovom stoji načeta boca šampanjca i čaša, do pola puna vina. U sobi je još dječak verglaš s malim ručnim organcem i jedra djevojka od osamnaest godina, rumenih obraza, sa zadignutom, prugastom suknjom, i s tirolskim šeširom s vrpcama; ne mareći za pjevanje u zboru u drugoj sobi, pjeva ta pjevačica prilično promuklim kontraaltom neku prostačku pjesmu, a organac je prati.

- No, dosta je! - prekine ju Svidrigajlov, kad je ušao Raskoljnjikov.

Djevojka pretrgne odmah i zastane u smjernu očekivanju. Svoj prostakluk u stihovima otpjevala je također s nekom ozbiljnošću i smjernošću na licu.

- Ej, Filipe, čašu! - zavikne Svidrigajlov.

- Neću da pijem vina, - reći će Raskoljnjikov.

- Kako vas volja; ne ištem za vas. Pij, Katja! Danas neće trebati ništa više, idi!

Nalije joj punu čašu vina i izvadi žutu banknotu. Katja iskapi čašu onako, kako žene piju vino, to jest, ne skidajući čašu s usta, u dvadeset gutljaja, uzme banknotu, poljubi Svidrigajlovu ruku, koju je on sasvim ozbiljno prepustio na ljubljenje, i iziđe iz sobe, a za njom se odvuče i dječak s organcem. Obadvoje su bili dozvani s ulice. Svidrigajlov nije u Peterburgu još ni nedjelju dana, a sve je oko njega nekako patrijarhalno. Konobar Filip već mu

je "znanac" i umire pred njim od pokornosti. Vrata se u dvoranu zatvaraju; Svidrigajlov je u toj sobi kao kod kuće i provodi u njoj skoro cijele dane. Gostionica je prljava, jadna, čak ni srednje ruke.

- Išao sam k vama i vas sam tražio, - progovori Raskoljnjikov. - Ali sam nekako sada skrenuo sa Sijenskoga trga na -ski prospekt! Nikada ne zakrećem i ne svrćem ovamo. Ja zakrećem sa Sijenskoga trga na desnu stranu. A ni k vama se ne ide ovuda. Tek što sam zakrenuo, a eto vas! Neobično je to!

- Zašto ne velite otvoreno: to je čudo!

- Zato, jer je to možda samo slučaj.

- Eto, kakva su kova svi ti ljudi! - zahihoće Svidrigajlov. - Ne priznaje on, sve ako u sebi i vjeruje u čudo! Ta i sami velite, da je "možda" samo slučaj. I kakve su ovdje same kukavice, što se tiče vlastitog mišljenja, ne bi vi mogli ni zamisliti, Rodione Romaniču. Ja ne govorim o vama. U vas je vlastito mišljenje i vi se ne bojite, da ga imate. Time ste vi i zaokupili moju radoznalost.

- Ničim više?

- Pa i to je dosta.

Svidrigajlov je bio očevidno u uzbuđenom stanju, ali samo malo; vina je bio ispio samo pola čaše.

- Čini mi se, vi ste k meni došli prije, nego što ste doznali, da bih ja mogao imati ono, što vi krstite vlastitim mišljenjem, - primijeti Raskoljnjikov.

- No, onda je bila druga stvar. Svako korača svojim putem. A što se tiče čuda, reći ću vam, da ste vi, čini mi se, prespavali ta dva tri posljednja dana. Ja sam vam sam označio ovu gostionicu i nije tu bilo nikakvog čuda, što ste došli ravno ovamo; sâm sam vam objasnio sav put, kazao vam, gdje je, i urekao sat, kada ćete me zateći. Sjećate se?

- Zaboravio sam, - odgovori Raskoljnjikov začuđen.

- Vjerujem. Dvaput sam vam govorio. Adresa vam se mehanički uvriježila u pameti. Vi ste ovamo zakrenuli mehanički, ali sasvim prema adresi; a niste ni sami znali za to. I kad sam vam govorio, nisam se nadao, da ste me razumjeli. Jako se izdajete, Rodione Romaniču. Još nešto: ja sam uvjeren, da u Peterburgu ima mnogo ljudi, koji u hodu razgovaraju sami sa sobom. To je grad poluluda svijeta. Kad bi u nas bilo nauke, liječnici bi, pravnici i filozofi mogli vršiti na Peterburgu različita istraživanja, svaki u svojoj specijalnoj struci. Rijetko se na tom mjestu nalazi toliko mračnih, oštrih i neobičnih utjecaja na čovječju dušu, koliko u Peterburgu. Što vrijede sami klimatski utjecaji! A ovamo je to upravno središte cijele Rusije i njegov se karakter mora odraziti na svemu. Ali ne radi se sada o tome, nego o tome da sam ja vas već nekoliko puta promatrao sa strane. Kad izlazite iz kuće, držite još glavu uspravno. Kad prijeđete dvadesetak koračaja, spustite je već, a ruke skrstite na leđima. Vi gledate, a očevidno ne vidite, ni što je pred vama, ni što je uz vas. Naposljetku stajete micati usnama i razgovarate sami sa sobom, a onda znate pružati ruku i deklamirati, pa napokon zastajete nasred puta i dugo stojite. To ne valja nikako. Možda vas još tkogod osim mene promatra, a to nije probitačno. Meni je zapravo svejedno, ja vas neću izliječiti, ali vi mene dabome razumijete.

- A znate li vi, da na mene paze? - zapita Raskoljnjikov ispitujući ga pogledom.

- Ne, ne znam ništa, - reče Svidrigajlov kao u čudu.

- Okanimo se dakle mene! - promrmlja Raskoljnjikov namršten.

- Dobro je, okanimo se vas!

- Recite mi radije: ako vi ovamo dolazite piti i sami ste mi dvaput urekli, da ovamo dođem k vama, zašto ste se sada skrivali i htjeli da se uklonite, kad sam ja s ulice gledao na prozor? Ja sam to vrlo dobro primijetio.

- He-he! A zašto ste vi onda, kad sam ja stajao kod vas na pragu, ležali sklopljenih očiju na divanu, pa ste se pričinjali, da spavate, a niste uopće spavali? Ja sam to vrlo dobro primijetio.

- Možda sam imao... razloga... vi to i sami znate.

- Možda sam imao razloga i ja, premda ih vi nećete doznati.

Raskoljnjikov spusti desni lakat na sto, podnimi prstima desne ruke bradu i uperi pogled u Svidrigajlova. Časak mu je promatrao lice, koje ga je i prije presenećivalo. To je neko neobično lice, nalik na krinku: bijelo, rumeno, rumenih, crvenih usana, svijetlomodre brade i još prilično guste svijetle kose. Oči su mu i suviše modre, a pogled njihov preteža k i ukočen. Nešto je užasno neprijatno na tom krasnom licu, neobično mladom, ako se sudi po godinama. Odjeća je na Svidrigajlovu gizdelinska, ljetna, laka, a osobito se on gizda rubeninom. Na prstu mu je golem prsten s dragim kamenom.

- Zar i s vama da se ja natežem! - progovori Raskoljnjikov odmah otvoreno, s grčevitom nestrpljivošću; - vi možda i jeste najopasniji čovjek, ako hoćete da naškodite, ali ja neću dulje da se prenemažem. Ja ću vama odmah pokazati, da meni nije toliko stalo do sebe, kako vi vjerojatno mislite. Znajte dakle, ja sam došao, da vam otvoreno kažem: ako je u vas vaša pređašnja namjera protiv moje sestre i ako se vi za to kanite okoristiti bilo čime od onog, što je otkriveno u posljednje vrijeme, onda ću ja vas ubiti, prije nego vi mene strpate u zatvor. Moja je riječ odlučna: vi znate, da ću ja znati održati. Drugo, ako hoćete da mi saopćite što, - jer meni se činilo za sve to vrijeme, da mi želite nešto kazati, govorite brže, jer vrijeme leti i možda će već nabrzo biti prekasno.

- Ta kamo se vi žurite toliko? - zapita Svidrigajlov, radoznalo ga promatrajući.

- Svak ide svojim putem, - reče Raskoljnjikov mračno i nestrpljivo.

- Vi ste sami pozivali maločas na iskrenost, a na prvo se pitanje nećkate da odgovorite, - primijeti Svidrigajlov i nasmiješi se. - Vama se sve čini, da su u mene neke nakane, pa me zato i gledate sumnjičavo. Što ću, to je sasvim razumljivo u vašem stanju. No koliko god se ja želio zbližiti s vama, ipak se neću truditi, da vas razuvjeravam o protivnom. Nije boga mi vrijedno, a nisam ni kanio govoriti s vama o nečem osobitom.

- Čemu sam vam onda i toliko potreban? Ta vi ste mene oblijetali!

- Oblijetao sam vas kao zanimljivo lice za promatranje. Svidjeli ste mi se fantastičnošću stanja, u kome ste, - eto čime! Osim toga ste vi brat osobe, koja je mene jako zanimala, a naposljetku, ja sam od te iste osobe u ono vrijeme silno mnogo i često slušao o vama, pa sam po tom zaključio, da vi imate veliki uticaj na nju; zar je to malo! He-he-he! Uostalom priznajem, da je vaše pitanje meni jako zamršeno, te mi je teško odgovoriti vam na nj. Evo na primjer, vi k meni niste došli sada samo po poslu, nego i s nečim novim? Je li tako? Je li tako? - stane Svidrigajlov navaljivati, obješenjački se smješkajući. - I pomislite nakon toga, da sam ja i sam, još kad sam putovao ovamo, u vagonu računao baš na vas, da ćete i vi meni reći nešto novo i da ću od vas moći pozajmiti nešto! Eto, kakvi smo mi bogataši.

- Što bi da pozajmite?

- Što da vam reknem? Zar ja znam, što bih? Evo vidite, u kakvoj ja jadnoj gostionici sjedim vazda i to mi je uživanje, to jest, nije baš uživanje, nego tako, moram negdje sjesti. Eto ona jadnica Katja, - vidjeli ste?... No, da sam ja na primjer izjelica, klupski gastronom,

a evo, što mogu da pojedem! (On pokaže prstom u ugao, gdje su na malom stoliću na limenoj zdjelici bili preostaci jadnog bifteka s krumpirom.) Zbilja, jeste li vi ručali? Ja sam okusio i neću više. Vina na primjer nikako i ne pijem. Nikakvog osim šampanjca, a i šampanjca cijelo veče jednu čašu, pa, i onda me boli glava. Ovo sam ja sada naručio, da se okrijepim, jer sam nakanio nekud, i vi vidite, da sam u osobitom raspoloženju. Zato sam se ono maločas i sakrio kao đačić, jer sam mislio, da ćete mi smetati, ali mi se čini (on izvadi sat), da mogu ostati s vama jedan sat, a sada je četiri i po. Vjerujete li, da bih želio biti bilo što: no, vlastelin, no, otac, no, ulan, fotograf, novinar... n-ništa, nikakve specijalne struke nemam! Gdjekada je i dosadno. Mislio sam zaista, da ćete mi reći koju novost.

- Pa tko ste vi i čemu ste doputovali amo?

- Tko sam ja? Vi znate: plemić, služio sam dvije godine kod konjaništva, onda sam se ovuda klatario po Peterburgu, onda sam se oženio Marfom Petrovnom i živio na imanju. Eto vam moje biografije.

- Vi ste, čini mi se, kartaš?

- Nisam, kakav kartaš! Kartaška varalica, - a ne kartaš.

- Zar ste vi bili kartaška varalica?

- Jesam, bio sam i kartaška varalica.

- Pa što, jesu li vas tukli?

- Dešavalo se. A što?

- Mogli ste dakle izazvati, na dvoboj... a to uopće razveseljuje.

- Ne protivim se, a nisam vještak u filozofiranju. Priznajem vam, da sam se ovamo požurio da dođem više radi žena.

- Tek što ste sahranili Marfu Petrovnu?

- No, da, - nasmiješi se Svidrigajlov s pobjedničkom iskrenošću. - Što onda dakle? Vi mislite da je ružno, što ja ovako govorim o ženama?

- To jest, mislim ili ne mislim, da je razvrat ružan?

- Razvrat! Ta što vi to? Uostalom, ja ću redom da odgovaram, ponajprije o ženi uopće; znate, ja sam raspoložen da brbljam. Dede recite, čemu bih se ja susprezao? Čemu da se okanim žena, kad jedino njih volim? Bar mi je to neko zanimanje.

- Vi se dakle ovdje jedino razvratu i nadate?

- No što vi to o razvratu! Vazda vi o razvratu. Ali ja volim u najmanju ruku otvoreno pitanje. U tom razvratu ima u najmanju ruku nešto stalno, što je osnovano dapače na prirodi i nije podvrgnuto fantaziji, nešto, što kao žeravica pali vazda u krvi, uvijek podjaruje, te ga još dugo nećeš ugasiti, možda ni nakon mnogo godina. Priznajte i sami: zar to nije neko zanimanje?

- Čemu bi se tu radovali? To je bolest i to opasna bolest.

- A što vi! Ja se slažem, da je bolest, kao i sve, što prevršuje mjeru, - a tu se svakako mora prevršiti mjera, - ali to je, prvo, u ovoga ovako, u onoga onako, a drugo, drži se u svemu mjere, računa, ma i podlog, ali što da se radi? Da ti nema toga, morao bi se valjda ubiti. Ja priznajem, da je čestit čovjek obavezan dosađivati se, ali ipak...

- A bi li se vi mogli ubiti?

- Eto dakle! - odbije Svidrigajlov mrzovoljno. - Molim vas, nemojte govoriti o tom, - priklopi brže i dapače bez ikakvog hvalisanja, što je izbijalo iz svih dojakošnjih riječi. I lice

kao da mu se promijenilo. - Priznajem, da mi je to neoprostiva slabost, ali što ću: bojim se smrti i ne volim, da se govori o njoj. Znate li vi, da sam ja donekle mistik?

- A, prikaze Marfe Petrovne! Zar se još vazda javljaju?

- Manite ih se, ne spominjite ih; u Peterburgu ih nije još bilo: a i neka ih đavo nosi! - zavikne on nekako razdražen. - Bolje da o tom... ali uostalom... Hm! Eh, malo vremena imam, ne mogu dugo s vama, a šteta! Imao bih štošta, da vam saopćim!

- A što je to, žena?

- Jest, žena, jedna nenadana slučajnost... nije, neću o tom.

- A zar ne djeluje više na vas odurnost, odurnost svih tih prilika? Izgubili ste već snagu, da se zaustavite?

- A vi bi i da ste neka snaga? He-he-he! Zapanjili ste me evo sada, Rodione Romaniču, premda sam i prije znao, da će ovako biti. Vi dakle propovijedate meni o razvratu i o estetici! Vi ste Schiller, vi ste idealist! Sve to mora dabome i da bude tako, i čudo bi bilo, da je drugačije, ali ipak je u zbilji nekako čudno... Ah, šteta, što imam malo vremena, jer vi ste jako zanimljiv stvor! Ali zbilja, vi volite Schillera? Ja ga strahovito volim.

- Kakav ste vi razmetljivac! - izgovori Raskoljnjikov mrzovoljno.

- Nisam razmetljivac, tako mi boga! - odgovori Svidrigajlov hihoćući; - uostalom, ja se i ne opirem, pa neka sam i razmetljivac; ali zašto se i ne bih razmetao, kad to nikome ne škodi. Sedam sam godina proživio kod Marfe Petrovne na imanju, pa zato sada, kad sam našao umna čovjeka, kakav ste vi, - umna i nadasve zanimljiva čovjeka, uživam da naklapam, a usto sam ispio triput po pola čaše vina i već mi je malo udarilo u glavu. A glavno, ima jedna stvar, koja me je jako uzbunila, ali ja ću o njoj... da šutim. Kamo ćete vi? - zapita odjednom Svidrigajlov.

Raskoljnjikov se stao dizati. Bilo mu je i teško i zagušljivo i nekako neugodno zbog toga što je došao ovamo. Uvjerio se da je Svidrigajlov najplići i najništaviji zlikovac na svijetu.

- Nisam razmetljivac, tako mi boga! - odgovori Svidrigajlov najplići i najništavniji zlikovac na svijetu.

- E-eh! Sjedite, ostajte, - molio je Svidrigajlov, - i naručite bar čaja. No, sjedite, no, neću ja brbljati besmislice, to jest o sebi. Pripovjedit ću vam usto. Ako hoćete, pripovjedit ću vam, kako je mene žena, da govorim vašim stilom "spasavala"? To će biti i odgovor na vaše prvo pitanje, jer ta je osoba vaša sestra. Smijem li pripovijedati? Pa i utući ćemo vrijeme.

- Pripovijedajte, ali ja se nadam, vi...

- O, ne vodite brigu! Osim toga, Avdotja Romanovna može čak i u ovakvom pokvarenom ništavnom čovjeku, kao što sam ja, pobuditi jedino najdublje poštovanje.

IV

- Vi možda znate (a ja sam vam uostalom i sam pripovjedio) - započne Svidrigajlov, - da sam sjedio ovdje u dužničkom zatvoru zbog ogromne svote, a nisam imao ni najmanjih sredstava, da platim. Čemu da vam potanko pričam, kako me je onda iskupila Marfa Petrovna; znate li, koliko može da se zaludi žena, kad koga zavoli? Bila je to čestita žena i

jako razborita, premda bez ikakve naobrazbe. Pomislite dakle, da se ta ista ljubomorna i čestita žena, nakon mnogih užasnih ispada i prekoravanja, odlučila da se ponizi i pristane na neki ugovor sa mnom, te se je tog ugovora držala za sve vrijeme našeg braka. Ona je naime bila prilično starija od mene, osim toga joj je vazda bio u ustima neki karanfilić. U mene je bilo toliko svinjstva u duši i poštenja svoje vrste, te sam joj u lice izjavio, da joj ne mogu biti sasvim vjeran. To ju je priznanje razjarilo, ali moja joj se gruba iskrenost na neki način svidjela: "Ne kani dakle da vara, mislila je, kad unaprijed izjavljuje ovako", - a to je ljubomornoj ženi najvažnije. Nakon mnogih suza uglavismo ovakav usmen ugovor: prvo, ja neću nikada ostaviti Marfu Petrovnu i vazda ću joj biti mužem; drugo, bez njene dozvole neću nikuda odlaziti; treće, stalnu ljubavnicu neću nikada uzimati; četvrto, zato mi Marfa Petrovna dopušta, da se gdjekad ogledam za nekom služavkom, ali jedino uz njenu prećutnu privolu; peto, očuvaj bože, da bih ja zavolio koju ženu našeg staleža, šesto, ako bi mene, ne dao bog, spopala kakva velika i ozbiljna strast, ja sam to dužan saopćiti Marfi Petrovnoj. Što se tiče ove posljednje točke, Marfa je Petrovna bila za sve vrijeme spokojna; bila je to pametna žena, nije dakle ni mogla da me smatra ničim drugim, nego razuzdanikom i vucibatinom, koji nije u stanju, da koga zavoli ozbiljno. Ali: pametna žena i ljubomorna žena dvije su različite stvari, a to i jest nevolja. Uostalom, tko hoće nepristrano da sudi o nekim ljudima, mora se unaprijed odreći nekih predrasuda u mišljenju i svakidašnje navike na ljude i na stvari, što su oko nas. U vaš se sud imam pravo uzdati više nego u ičiji. Vi ste možda vrlo mnogo smiješna i nesklapna slušali o Marfi Petrovni. U nje su zaista bile neke jako smiješne navade, ali vam izričito velim, da je iskreno žalim, što sam joj zadao one nebrojene jade. No to je valjda dovoljno za jako pristojan oraison funèbre[99] najnježnijoj ženi najnježnijeg muža. U našim sam razmiricama ponajviše šutao i nisam se uzrujavao, i taj je gentlemanski postupak skoro svagda postizavao cilj; nje se doimao i sviđao joj se je dapače; dešavale su se zgode, da se i ponosila mnome. Ali sestricu vašu nije mogla podnijeti. Kako se i dogodilo, da se i odvažila te uzela u kuću za guvernantu ovakvu divnu krasoticu! Ja to objašnjavam tim, što je Marfa Petrovna bila vatrena i čuvstvena žena, pa se naprosto i sama zaljubila - bukvalno zaljubila u vašu sestricu. No, a i Avdotja Romanovna! Ja sam jako dobro razabrao, da stvar ne valja, i što mislite? Odlučio sam, da i ne navraćam oči na nju. No. Marfa je Petrovna sama učinila prvi korak, - vjerujete li vi ili ne vjerujete? Vjerujete li vi i to, da se isprva srdila na mene, što vazda šutim o vašoj sestri i što sam tako ravnodušan prema njenim vječitim, zaljubljenim besjedama o Avdotji Romanovnoj. Ni sam ne razumijem, što je htjela! Marfa je Petrovna dabome Avdotji Romanovnoj ispripovijedala o meni sve u tančine. U nje je bila nesretna navika, da svakom pripovijeda naše obiteljske tajne i da se svima neprestano tuži na mene; kako bi dakle propustila ovako novu i krasnu prijateljicu? Mislim, da u njih nije ni bilo drugoga razgovora, do li o meni, te je Avdotja Romanovna bez sumnje doznala sve one mračne, tajanstvene priče, što se meni pripisuju... Kladim se, da ste i vi ponešto čuli od toga?

- Čuo sam. Lužin vas bijedi, da ste i krivi za smrt nekog djeteta. Je li to istina?

- Molim vas, manite se svih tih gadarija, - odbrani se Svidrigajlov gadljivo i mrzovoljno. - Ako želite svakako da doznate svu tu besmislicu, ja ću vam jednom pripovjediti zasebno, a sada...

- Govorili su i o nekom lakaju na imanju, pa da ste i tu nešto skrivili.

- Molim vas, okanite se! - prekine opet Svidrigajlov s očitom nestrpljivošću.

[99] Nadgrobni govor.

- Nije li to onaj lakaj, što vam je nakon smrti dolazio i punio lulu... i sami ste mi pripovijedali? - razdraživao se Raskoljnjikov sve više te više.

Svidrigajlov pogleda pozorno Raskoljnjikova i ovome se učini, da je u tom pogledu bljesnula na tren poput munje zlobna poruga, no Svidrigajlov se suspregne i odgovori jako uljudno.

- To je onaj isti. Vidim, da i vas zanima sve to, smatrat ću dakle dužnošću, da prvom prilikom zadovoljim vašu radoznalost u svakom pogledu. Đavola! Vidim, da bi me netko zbilja mogao smatrati licem iz romana. Rasudite eto, kako onda silno treba da zahvalim pokojnoj Marfi Petrovni, što je vašoj sestrici nagovorila o meni onolike tajnovite, zanimljive stvari. Ne smijem da sudim o dojmu; ali to je svakako bilo u moju korist. Uza sve to, što se Avdotja Romanovna mene dabome gadila, uza sav moj vazda mračni lik, koji je odbijao, - ipak me je naposljetku požalila, požalila propalicu. A kad djevojačko srce stane da žali, onda je to, razumije se, nadasve opasno za nju. Onda će svakako htjeti da "izbavi", i da uskrisi, i da navede na plemenitije ciljeve, i da preporodi na nov život i rad, - no, zna se, što znaju ovako da poizmišljaju. Ja sam odmah dokučio, da ptičica sama leti u mrežicu, pa sam se pripravio i ja. Vi kao da se mrštite, Rodione Romaniču? Ništa, stvar se završila tričarijama, kako i znate. (Đavola, koliko ja pijem vina!) Znate, ja sam vazda žalio, još od početka, što sudbina nije dopustila vašoj sestri, da se rodi u drugom ili u trećem stoljeću naše ere kao kćerka kakvog vladarčića, ili kakvog namjesnika, ili prokonzula u Maloj Aziji. Ona bi bila bez sumnje jedna od onih, što su pretrpjele mučeništvo, te bi se jamačno smiješila, kad bi joj prsa palili ražarenim kliještima. Ona bi i sama namjerice srnula u to, a u četvrtom bi i u petom stoljeću krenula u egipatsku pustinju i tamo bi proživjela trideset godina, hraneći se korijenjem, zanosom i priviđenjima. Ona jedino za tim gine i traži, da bi što prije pretrpjela kakvu muku za nekog, a ako joj uskratite tu muku još će i kroz prozor skočiti. Čuo sam nešto o nekom gospodinu Razumihinu. On je, vele, razborit čovo (i prezime njegovo kazuje to, jamačno je seminarist), pa neka on čuva vašu sestru. U jednu riječ, ja mislim, da sam ja razumio, i to smatram čašću. Ali onda, u početku poznanstva, znate i sami, čovjek je nekako lakomisleniji i gluplji; pogrešno gledaš i vidiš drugačije, nego što treba. Đavola, zašto je ona tako krasna? Ja nisam kriv! U jednu riječ, u mene je to započelo nesuzdrživom požudom. Avdotja je Romanovna kreposna užasno, nečuveno i neviđeno. (Pamtite, ja vam to o vašoj sestri govorim kao istinu. Ona je čak možda i bolesno kreposna, uza sav svoj jaki um, i to će joj naškoditi.) Bila je tu u nas neka djevojka, Paraša, crnooka Paraša, koju su tek bili doveli iz drugog sela, služavka, nikada je još nisam vidio, - jako ljepuškasta, ali glupa, da ne bi povjerovali: udarila u plač, zajaukala, da sva kuća ori, nastao skandal. Jednom poslije objeda Avdotja Romanovna naročito potražila mene samog u aleji u vrtu i zažarenih očiju z a i s k a l a od mene, da se okanim bijedne Paraše. Bio je to tako reći i prvi razgovor naš udvoje. Ja sam naravno smatrao čašću, da udovoljim njenoj želji, uznastojao da se pričinim utučenim, zbunjenim, no, u jednu riječ, valjano sam odigrao ulogu. Započeše odnosi, tajnoviti razgovori, moralisanje, pouke, molbe, zaklinjanje, čak i suze, - vjerujete li, čak i suze! Eto, do kolike jakosti raste u nekih djevojaka strast da vrše propagandu! Ja sam dabome svalio sve na svoju sudbinu, pričinio se, da ginem i žeđam za svjetlošću, a naposljetku upotrijebio najjače i neodoljivo sredstvo za osvajanje ženskog srca, sredstvo, koje nikad i nikog neće iznevjeriti, nego djeluje ama na svaku ženu, bez ikakvog izuzetka. To je poznato sredstvo - laskanje. Ništa na svijetu nije teže od iskrenosti i nema ništa lakše od laskanja. Ako je u iskrenosti ma i stoti dio note kriv, odmah nastaje disonansa, a za njom skandal! Ali ako je u laskanju i sve do posljednje note krivo, i onda je ona prijatna i ne sluša se bez zadovoljstva; makar i s grubim zadovoljstvom, ali ipak sa zadovoljstvom. I kako god

grubo bilo laskanje, u njemu se svakako bar polovica čini istinom. I to za čeljad svake naobrazbe i svakog staleža. Čak i vestalku možeš zavesti laskanjem. A o običnim ljudima ne vrijedi ni govoriti. Moram da se smijem, kad se sjetim kako sam jednom zavodio jednu gospođu, odanu svomu mužu, svojoj djeci i svojim vrlinama. Kako ja to bilo zabavno i kako je malo posla bilo! A gospođa je zaista bila kreposna, bar na svoj način. Sva se moja taktika sastojala u tom, da sam svaki čas padao satrven i padao ničice pred njenom krepošću. Laskao sam joj nemilo, a čim postignem, da mi stisne ruku, da me pogleda, odmah korim sebe, da sam joj to silom oteo, da se branila, da se toliko branila, te zacijelo ne bih nikada ništa postigao, da sam nisam toliko pokvaren; ali ona je nevina i nije slutila lukavštinu, nego se podala nehotice, i ne znajući, i tako dalje, i tako dalje. U jednu riječ, postigao sam, a moja je gospođa naskroz bila uvjerena, da je nevina i kreposna i da izvršuje sve dužnosti i obveze, a nastradala je sasvim nenadano. I kako se rasrdila na mene, kad sam joj na koncu konca izjavio, da je po mojem iskrenom uvjerenju ona isto tako išla za nasladom kao i ja! I bijedna je Marfa Petrovna također bila slaba prema laskanju, pa da sam samo htio, mogao sam još za života njena sav imetak prepisati na sebe. (Ali ja međutim, silno pijem vina i brbljam.) Nadam se, da se nećete rasrditi, ako spomenem sada, da se to isto događalo i s Avdotjom Romanovnom. Ali ja sam bio glup i nestrpljiv i sve sam iskvario. Avdotji se Romanovni nekoliko puta još i prije (a jedan put osobito) nikako nije svidio izražaj mojih očiju, vjerujete li? Ukratko, u očima mi se sve jače i neopreznije raspaljivao neki oganj, koji je nju plašio i naposljetku joj omrznuo. Čemu da pričam; ali smo se mi razišli. Tu sam ja opet počinio glupost. Stadoh se najprostijim načinom rugati svim tim propagandama i obraćenjima; opet iskrsla na sceni Paraša, a nije bila samo ona jedina, - ukratko, nasta sodoma. Oh, da vi vidite, Rodione Romaniču, bar jednom u životu očice vaše sestrice, kako znaju gdjekada sijevati! Ne mari, što sam ja sada pijan i evo sam ispio već punu čašu vina, ja govorim istinu; uvjeravam vas, da mi se taj pogled prisnio; a šuštanje njene odjeće nikako već nisam mogao podnositi. Mislio sam zaista, da će me spopasti padavica; nikada nisam ni sanjao, da bih se mogao ovoliko uzbuditi. Ukratko morao sam se svakako pomiriti; ali to se nije više moglo. I pomislite, što sam ja onda učinio! Kako može bjesnilo da zatupi čovjeka! Nikada ne poduzimajte ništa u bijesu, Rodione Romaniču. Mislio ja, da je Avdotja Romanovna zapravo puka sirotinja (ah, oprostite, nisam htio to... ali zar nije svejedno, ako se tim izriče isti pojam?) ukratko, živi od zarade svojih ruku, - uzdržava i mater i vas (ah, dođavola, opet o vama buncam...), odlučio dakle, da joj ponudim sve svoje novce (tridesetak sam tisuća mogao i onda smoći), pa da ona pobjegne sa mnom, ma i ovamo u Peterburg. Razumije se, ja bih se zakleo na vječnu ljubav, blaženstvo, i tako dalje, i tako dalje. Vjerujete li, toliko sam se bio zacopao, te da mi je rekla: zakolji ili otruj Marfu Petrovnu i uzmi mene za ženu, - odmah bih bio učinio! Ali sve se završilo katastrofom, koju vi već znate, pa i sami možete rasuditi, koliko sam se razbjesnio, doznavši, da je Marfa Petrovna izvukla ono prepodlo sudsko piskaralo Lužina i skoro skrpila svadbu; - a to bi zapravo bilo ono isto, što sam i ja nudio. Je li tako? Je li tako? Tako je, zar ne? Ja primjećujem, da ste vi nekako jako pozorno stali da slušate... zanimljiv mladić...

Svidrigajlov tresne od nestrpljivosti pesnicom o sto. Zarumeni se on. Raskoljnjikov je vidio jasno, da ta čaša ili čaša i po šampanjca, što je ispio, srčući pomalo, na gutljaje, djeluje na nj bolesno - i naumi da se okoristi slučajem. Svidrigajlov mu je jako sumnjiv.

- No, nakon toga sam ja potpuno uvjeren, da ste vi ovamo doputovali poradi moje sestre, - reče on Svidrigajlovu u lice i ne ševrdajući, da ga još ljuće razdraži.

- Eh, manite se! - trgne se nekako Svidrigajlov, - ta ja sam govorio... a osim toga vaša me sestra i ne trpi.

- I ja sam uvjeren, da vas ne trpi, ali o tom se sada i ne radi.

- Vi ste dakle uvjereni, da me ne trpi? - (Svidrigajlov zažmuri i nasmiješi se podrugljivo.) - Pravo velite, ona me ne ljubi; ali nemojte nikada jamčiti za ono, što biva između muža i žene, ili između ljubavnika i ljubavnice. Tu ima svagda neki kutić, što svagda ostaje nepoznat cijelom svijetu i samo ga znaju njih dvoje. Jamčite li, da me je Avdotja Romanovna gle dala s odvratnošću?

- Po nekim vašim riječima i rječicama za ovog vašeg pričanja primjećujem, da se vi niti sada ne odričete nekih nauma i nakana, dabome podlih, u vezi s Dunjom.

- Što! Zar sam izlanuo takve riječi i riječce? - jako se naivno trgne Svidrigajlov, ne mareći ni najmanje za epitet, prišiven njegovim namjerama.

- Pa i sada ste se izlanuli. Čemu se na primjer bojite tako? Što ste se sada odjednom uplašili?

- Ja se bojim i plašim? Plašim se vas? Prije se možete vi bojati mene, cher ami[100]. Kakva je to čudna zbrka... Uostalom, ja sam se napio, vidim; malo što se nisam izbrbljao opet. Đavola vino! Hej, vode!

Zgrabi bocu i ni pet ni šest baci je kroz prozor. Filip donese vode.

- Sve je to gluparija, - reče Svidrigajlov, močeći ručnik i mećući ga na glavu, - a ja vas mogu jednom riječju poklopiti i sve vaše sumnje satrti u prah. Znate li vi na primjer, da se ja ženim?

- Vi ste mi to govorili još i prije.

- Govorio sam? Zaboravio sam. No onda nisam mogao govoriti pouzdano, jer još nisam ni vidio mlade; samo sam namjeravao. A sada već imam i mladu, i stvar je gotova, te samo da nemam neodgodivih poslova, ja bih vas sada zacijelo poveo i odveo k njima, - jer hoću da vas zapitam za savjet. Eh, đavola! Samo još deset časaka imam. Vidite, gledajte na sat; no ja ću vam pripovjediti, jer to je zanimljiva stvarca, moja ženidba, to jest, na svoj način, - kamo vi? Opet bi da odete?

- Neću, ja sada ne odlazim.

- Nikako nećete otići? Vidjet ćemo! Ja ću vas odvesti onamo, istina je, pokazat ću vam mladu, ali samo neću sada, a sada će vama skoro biti i vrijeme. Vi ćete na desnu stranu, ja na lijevu. Vi znate tu Rösslichovicu? Tu istu Rösslichovicu, kod koje ja sada stanujem, - a? Čujete? A što vi mislite, to je ta ista, o kojoj vele, ta djevojčica, u vodi, zimi, - čujete li? Čujete li? No, eto ona mi je sve to i udesila; tebi je dosadno, veli, zabavi se neko vrijeme! A ja sam mrk čovjek, dosadan. Vi mislite, da sam veseo? Nisam, mrk sam: nikome ne činim zla, sjedim u kutu; gdjekada ne mogu po tri dana da me razgovore. A ta obješenjakinja Rösslichovica, velim vam, evo što je naumila: meni će žena dosaditi, ostavit ću je i otići ću, a žena će dopasti njoj i ona će je pustiti u promet; to jest u našem društvenom sloju i u višem. Ima, veli, neki kljenuti otac, bivši činovnik, sjedi na naslonjaču, i već treću godinu ne može da miče nogama. Ima, veli, i mati, rasudljiva dama, ta majka. Sin služi negdje u guberniji, ne pomaže. Kći im se udala i ne posjećuje ih, na brizi su im dva mala nećaka (kao da im je malo svojih), a iz gimnazije izvadili djevojčicu, prije nego što je svršila, najmlađu kćer svoju, za mjesec dana tek će navršiti šesnaestu godinu, mogu je dakle za mjesec dana udati. Za mene dakle. Otišli mi onamo; smiješno je kod njih; predstavio se ja: vlastelin, udovac, poznato ime, s tim i tim vezama, s kapitalom, - što za to, ako je meni pedeset godina, a njoj nema ni šesnaest? Tko pazi na to? A zamamljivo je, a, i jest

[100] Dragi prijatelju.

zamamljivo, ha-ha! Da ste vidjeli, kako sam se razgovarao s ocem i majkom! Vrijedilo bi platiti, da me samo pogledaš za to vrijeme. Izlazi ona, klanja se, no, znate i sami, u kratkoj haljinici, još nerazvijen pupoljak, crveni se, bukti kao zora. (Rekoše joj dabome). Ne znam, što vi sudite o ženskim lišcima, ali po mojem sudu, tih šesnaest godina, te očice djetinjske, još, ta plahost i stidljive suze, - po mom je sudu to bolje od krasote, a ona je uza to i sama po sebi lijepa, kao da je naslikana. Plava kosica, maljucni uvojčići, što se viju u kovrčice, punačke rumene usnice, nožice - divota!... Upoznali se dakle, ja saopćio, da mi je hitno zbog domaćih prilika, a sutradan, to jest prekjučer, blagoslovili nas. Otad, čim dođem, odmah nju sebi na koljena, pa je i ne puštam... Ona se žari kao sunce o zori, a ja je cjelivam; mati joj, razumije se, tuvi, da je to, veli, tvoj muž i tako mora da bude; ukratko, uživanje! I takvo je stanje mladoženje zaista možda i bolje od supružanskog. Tu je, kako se to zove, la nature et la vèritè[101]. Ha-ha! Dva sam se puta razgovarao s njom; nije nipošto glupa djevojčica; zna me gdjekada kradom pogledati, pa me naskroz pali. A znate, u nje je lišce Rafaelove Madonne. U sikstinske je Madonne fantastično lice, lice tužne luđakinje, zar vam to nije palo u oči? Nešto tako. Čim su nas blagoslovili, ja odmah sutradan donio za tisuću i po: alemov nakit jedan, drugi biserov, pa srebrnu toaletnu škatulju za dame, sa svakojakim stvarima, tako da se je i njoj, Madonni, zarumenilo, lišce. Posadio ja nju jučer sebi na koljena, ali valjda i suviše bezobzirno, a ona se sva zažarila i suzice joj vrcnule na oči, ali neće da se oda, premda sva gori. Otišli svi na časak, ja ostao sam samcat s njom, odjednom mi se ona baca oko vrata (prvi put sama), grli me obadvjema ručicama, ljubi me i kune se, da će mi biti poslušna, vjerna, dobra žena, da će me usrećiti, da će nastojati sav svoj život, svaki trenutak, sve, sve žrtvovati, a za sve to želi s a m o š t o v a n j e m o j e , i više meni, veli, "ništa, ništa, ništa ne treba, nikakvih darova!" Recite i sami, da ovako priznanje slušati nasamo od anđelka od šesnaest godina, u haljinici od tila, kovrčavih uvojaka, uz rumenilo djevojačkoga stida i sa suzicama od zanosa u očima, - recite i sami, to je prilično zamamljivo! Je li da je zamamljivo? Ta vrijedi nešto, a? No, vrijedi li? No... no, slušajte... no, hajdemo k mojoj zaručnici... samo ne odmah!

- Ukratko, u vama ta silna razlika po godinama i naobrazbi raspaljuje požudu? I zar se vi zbilja ženite?

- Pa što? Dabome da se ženim. Svak o sebi vodi brigu, a od svih živi najveselije onaj, koji od svih zna najbolje prevariti samog sebe. Ha-ha! A što ste vi ovako do grla zapali u čestitost? Manite se mene, baćuška, ja sam čovjek grešnik. He-he-he!

- Ali vi ste ipak smjestili djecu Katerine Ivanovne. Uostalom... uostalom, vi ste imali razloga za to... ja sada razumijem sve.

- Djecu ja uopće volim, ja jako volim djecu, - zahihoće Svidrigajlov. - O tom vam mogu pripovjediti zanimljivu priču, koja zapravo još uvijek traje. Prvog dana nakon dolaska krenuo ja po tim raznim kloakama, no, prihvatio se opet nakon sedam godina. Vi valjda primjećujete, da se ja ne žurim, da se sastanem sa svojom družbom, s nekadašnjim prijateljima i drugovima. Pa i što god dulje budem mogao, produljit ću bez njih. Znate: na selu kod Marfe Petrovne živa me izmoriše uspomene o svim tim tajnovitim mjestima i mjestašcima, po kojima onaj, što zna, mnogo može naći. Dođavola! Narod pijanči, naobražena mladost od besposlice gine u neostvarivim snima i maštanju, oglupljuje u teorijama; odnekud navrvjeli Židovi, spremaju novce, a svi drugi udarili u razvrat. Na mene je dakle taj grad dahnuo odmah od prvih sati poznatim zadahom. Dopao ja na neku tako

[101] Priroda i istina.

zvanu igranku, - strašna kloaka (a ja baš volim kloake s prljavštinom), no, razumije se, kankan, kakvoga nema i kakvog i nije bilo za moje vrijeme. Da, u tom je napredak. Odjednom vidim, djevojčica od trinaestak godina, jako zgodno odjevena, igra s jednim virtuozom; drugi joj je sučelice. A do zida joj na stolici sjedi mati. Pomislite i sami, kakav je to kankan! Djevojčica se mete, crveni, naposljetku se vrijeđa i udara u plač. Virtuoz je grabi, počinje je vrtjeti i izigravati pred njom, svi naokolo hihoću, a ja volim u takvim časovima našu publiku, pa i kankansku, hihoću i viču. "Tako baš i treba! Što i dovode djecu!" No, što me briga, ne tiče me se: da li oni logično ili nelogično sami sebe tješe! Odmah sam razabrao, što ću i kako ću, te sjedoh uz mater i započeh joj pripovijedati, da sam i ja tek doputovao, a ovo su same neznalice, ne znaju da cijene pravu čestitost i da je uvažavaju, kako treba; saopćio sam joj, da imam mnogo novaca; ponudio joj, da ću ih odvesti u svojoj kočiji; odvezao ih kući i upoznao se. (Stanuju kod drugih u nekoj sobici, istom su doputovale.) Meni izjaviše, da je poznanstvo sa mnom samo čast i njoj i njenoj kćeri; doznam, da nemaju pod bogom ništa, a došle su, da nešto mole kod nekog ureda, ponudim im svoje usluge, novce; doznam, da su onamo na igranku otišle, misleći, da tu zbilja uče igrati; ponudim se, da ću i ja pripomoći odgoju mlade djevojke, učenju francuskog jezika i igranju. One to prime s oduševljenjem, smatraju za čast i ja sam evo sada poznat... Hoćete li, hajdemo, samo ne odmah.

- Manite se, manite svojih podlih, odurnih priča, razvratni, gadni, pohotljivi čovječe!

- Schiller eto, Schiller naš, Schiller! Où va-t-elle la vertu se nicher?[102] A znate, ja ću baš namjerice da vam pripovijedam takve stvari, da slušam vaše uzvike. Užitak!

- Koješta, zar ja nisam u ovaj čas smiješan sam sebi? - promrmlja Raskoljnjikov pakosno.

Svidrigajlov da pukne od smijeha; naposljetku zovnu Filipa, plati i počne ustajati.

- No, i jesam pijan, assez causé![103] - reče. - Užitak!

- Pa kako vam i ne bi bio užitak! - uzvikne Raskoljnjikov ustajući i sam. - Kako i ne bi otrcanom razvratniku pogotovo kad mu je na umu ovakva odurna nakana, bila slast pripovijedati o takvim pustolovinama, i još, u ovakvim prilikama i takvom čovjeku, kakav sam ja... To pali!

- No, ako je tako, - odgovori Svidrigajlov nekako začuđen, promatrajući Raskoljnjikova, - ako je tako, onda ste vi i sami pravi cinik. Materijal je bar ogroman u vama. Mnogo možete spoznati, mnogo... ali i mnogo možete i raditi. Ali neka, dosta je! Iskreno žalim, što sam se samo malo razgovarao s vama, ali vi mi nećete izmaći... Samo počekajte...

Svidrigajlov krene iz gostionice. Raskoljnjikov za njim. No Svidrigajlov ipak nije bio jako pijan; vino mu je bilo udarilo u glavu, ali se sve više trijeznio. Zaokupilo ga nešto izvanredno važno i on se namrštio. Neko ga očekivanje očigledno uzrujava i uznemiruje. Prema Raskoljnjikovu se za posljednjih časaka nekako odjednom promijenio i sve bivao grubljim i podrugljivijim. Raskoljnjikov je primijetio sve to, pa se i sam uzrujao. Svidrigajlov mu postade jako sumnjivim; odluči dakle, da pođe za njim.

Siđu na pločnik.

- Vi ćete na desnu stranu, a ja na lijevu, ili makar i obratno, samo adieu, mon plaisir,[104] do radosna viđenja!

---

[102] Kamo se to skriva krepost?

[103] Dosta smo razgovarali!

[104] Zbogom, mili moj.

I on krene na desnu stranu prema Sijenskom trgu.

V

Raskoljnjikov pođe za njim.

- Što to znači? - zavikne Svidrigajlov obraćajući se. - Ta ja sam, čini mi se, kazao...

- To znači, da vas ja sada neću ostaviti.

- Što-o-o?

Obadvojica stanu i obadvojica se zgledaju, kao da se mjere.

- Iz cijelog vašeg polupijanog pričanja - oštro mu odreže Raskoljnjikov - zaključio sam ja p o z i t i v n o , da vi ne samo što se niste okanili svojih prepodlih nauma protiv moje sestre, nego ste zabavljeni njima jače nego ikada. Ja znam, da je moja sestra jutros dobila neko pismo. Vi ste se ste vrckali na stolici... Vi ste možda usput i iščeprkali kakvu ženu; ali to ne znači ništa. Ja hoću lično da se uvjerim...

Raskoljnjikov teško da bi znao i sam ustanoviti, što je to zapravo sada htio i o čemu bi da se lično uvjeri.

- Tako dakle! A hoćete li, da ja odmah zovnem policiju?

- Zovi!

Opet oni postoje časak sučelice. Na posljetku se Svidrigajlovu izmijeni lice. Kad se uvjerio da se Raskoljnjikov nije uplašio prijetnje, odmah mu bude lice veselije i prijaznije.

- Kakvi ste vi! Namjerice nisam zapodijevao s vama razgovor o vašoj stvari, premda me dabome mori radoznalost. Stvar je fantastična. Odgodio sam bio za drugi put, ali vi ste zaista sposoban razdražiti i mrtvaca... No, hajdemo, ali vam velim unaprijed: ja ću samo na časak kući, da uzmem novaca; onda zatvaram stan, naimam izvoščika, pa ću cijelo veče provesti na otocima. Kamo ćete dakle za mnom?

- Ja ću zasad u stan, a i to ne k vama, nego Sofji Semjonovnoj, da se ispričam, što nisam bio na pokopu.

- Kako vas volja, ali Sofje Semjonovne nema kod kuće. Odvela je svu djecu k nekoj dami, k nekoj odličnoj starici dami, k mojoj nekadanjoj znanici, koja upravlja nekim zavodima za siročad. Ja sam očarao tu damu, jer sam uplatio novce za sve troje nejačadi Katerine Ivanovne, osim toga sam još poklonio novaca i za zavode; naposljetku sam joj ispripovijedao historiju Sofje Semjonovne, sve potanko, ništa ne krijući. To je proizvelo neopisiv efekt. Zato je Sofji Semjonovni i rečeno, da dođe još danas ravno u -ski hotel, kamo je, na neko vrijeme došla s ladanja ta gospođa.

- Svejedno je, ja ću ipak da svratim.

- Kako vas volja, samo nećete sa mnom; a što me briga! Evo nas odmah i kod kuće. Je li, vi valjda zato sumnjate na mene, što sam ja bio toliko delikatan i sve dosad vam nisam dodijavao ispitivanjem... vi razumijete? Vama se to učinilo neobičnim; kladim se, da je tako! E budite onda još delikatnim!

- I prisluškujte na vratima!

- A, vi o tom! - nasmije se Svidrigajlov. - Jest, i čudio bih se, da ste vi nakon svega toga propustili ovo bez primjedbe. Ha-ha! Bar sam nešto razumio od onog, što ste vi tada...

tamo... počinili i sami ispripovijedali Sofji Semjonovni, ali i što je to napokon? Ja sam možda sasvim zaostao čovjek i ništa ne poimam više. Objasnite mi, za boga miloga, golube! Prosvijetlite me najnovijim idejama!

- Ništa vi niste mogli čuti, sve vi lažete!

- Ta ne govorim ja o tom, ne govorim o tom (premda i jesam čuo mnogo toga), nije, ja govorim o tom, što vi evo vazda stenjete te stenjete! Schiller se u vama buni svaki čas. A onda de, ne prisluškuj na vratima! Ako je tako, idite i prijavite vlasti, da se, recite, tako i tako, dogodio meni ovakav slučaj: u teoriji se dogodila mala pogreška. Ako ste pak uvjereni, da ne valja prisluškivati na vratima, a babe se mogu slobodno mlatiti čime dohvatiš, na svoje zadovoljstvo, onda vi putujte brže nekamo u Ameriku! Bježite, mladiću! Možda još imate vremena. Ja vam govorim iskreno. Možda nemate novaca? Ja ću vam dati za put.

- Na to ja i ne mislim, - prekine ga Raskoljnjikov s gađenjem.

- Razumijem (vi se uostalom nemojte truditi: ako želite, nemojte mnogo ni govoriti), razumijem, kakva su vas pitanja zaokupila: moralna, je li? Pitanja građanina i čovjeka? Otresite ih se; što će vam sada? He-he! Zar zato, što ste još vazda i građanin i čovjek? Ako je tako, ne bješe vam se ni prtljati u to, niti se laćati onog, što nije za vas. No, ubijte se; što, zar vam se neće?

- Vi kao da namjerice želite mene razdražiti, samo da bih vas se okanio sada...

- Gle čudaka! Evo nas, molim vas, već na stubama. Vidite, evo tu se ulazi Sofji Semjonovnoj; gledajte, nema nikog i Ne vjerujete? Zapitajte Kapernaumova; ona predaje njima ključ. Evo i nje same, madame de Kapernaumov, a? Što? (Ona je nagluha). Otišla? Kuda? No, jeste li čuli sada? Nema je i neće doći možda do kasne večeri. Hajdemo sada k meni! Ta vi ste htjeli i k meni? Evo nas u mom stanu. Madame Rösslich nije kod kuće. Ta je žena vazda zaposlena, ali dobra žena, uvjeravam vas... možda bi i vama pokoristila, da ste išta razboritiji. No, evo izvolite vidjeti; vadim iz stola ovaj papir od pedeset postotaka (eto, koliko ih još imam!), a taj će danas da ode u mjenjačnicu. No, jeste vidjeli? Dalje ne smijem tratiti vrijeme. Što se zaključava, stan se zaključava, i mi smo opet na stubama. Hoćete li, da najmimo izvoščika? Ja ću na otok. Želite li, da se provezete? Evo ja naimam tu kočiju za Jelagin, što? Nećete? Ne možete izdržati? Hajde da se provezemo, svejedno. Kao da će kiša, svejedno, spustit ćemo krov.

Svidrigajlov je već sjedio u kočiji. Raskoljnjikov zaključi, da su mu sumnje bar u ovaj čas neosnovane. Ne odgovori ni riječi, nego se okrene i udari natrag u pravcu Sijenskog trga. Da se bar jedanput obazro putem, vidio bi, kako se Svidrigajlov nije odvezao ni sto koračaja, te isplatio kočiju i sišao na pločnik. Ali on nije više ništa mogao vidjeti i bio je već zakrenuo za ugao. Silno ga je gađenje odbijalo od Svidrigajlova. "Zar sam ma i časak mogao išta očekivati od tog grubog zlikovca, od tog pohotljivog razvratnika i podlaca!" - uzvikne on i nehotice. Istina je, Raskoljnjikov je prenaglo i lakomisleno izrekao svoj sud. Bilo je nešto u cijeloj toj pojavi Svidrigajlovljevoj, što mu je davalo bar neku originalnost, ako ne dapače i tajanstvenost. Što se tu pak tiče sestre, Raskoljnjikov je ipak i dalje bio tvrdo uvjeren, da je Svidrigajlov neće ostaviti na miru. Ali preteško mu je i nepodnosivo bilo misliti i razmišljati o svemu tom!

Kad je ostao sam, za dvadesetak koračaja zapadne po svom običaju u duboku zamišljenost. Popne se na most, stane do ograde i zagleda se u vodu. A međutim je nešto poviše njega stajala Avdotja Romanovna.

Sreo se s njom, kad se je uspinjao na most, ali je nije primijetio, nego je prošao mimo nje. Dunječka ga još nikad nije srela na ulici u ovakvom stanju, i sva se zaprepastila. Zastala te nije znala: bi li ga zovnula ili ne bi? Odjednom smotri, gdje od Sijenskog trga hiti Svidrigajlov.

Ali on kao da se približuje kradom i oprezno. Ne pope se na most, nego se zaustavi postrance, na pločniku, nastojeći na svaki način, da ga Raskoljnjikov ne primijeti. Dunju je već odavno opazio i stao joj domahivati. Njoj se učini, da je tim znacima moli, neka ne zove brata i neka ga pusti na miru, te da je zove k sebi.

Dunja i učini tako. Tiho obiđe brata i priđe Svidrigajlovu.

- Hajdemo brže! - šapne joj Svidrigajlov. - Ja ne bih, da Rodion Romanič zna za naš sastanak. Upozorujem vas, da sam ja s njim sjedio tu nedaleko u gostionici, gdje me je on našao, i jedva sam ga se otresao. On zna odnekud za moje pismo vama i nešto sumnja. Valjda mu niste vi odali? A ako niste vi, tko je onda?

- Evo smo zakrenuli već za ugao, - prekine ga Dunja, - pa nas brat neće opaziti. Izjavljujem vam, da ne idem s vama dalje. Kažite mi sve ovdje; sve to možete reći i na ulici.

- Prvo, to se nikako ne može reći na ulici; drugo, treba da saslušate i Sofju Semjonovnu; treće, ja ću vam pokazati neke dokumente... No ako vi na koncu niste voljni doći k meni, odustajem ja od svakog objašnjenja i odlazim odmah. Pritom vas molim, nemojte zaboraviti, da je vrlo zanimljiva tajna vašeg ljubljenog brata sasvim u mojim rukama.

Dunja zastane neodlučna i zagleda se pronicavim pogledom u Svidrigajlova.

- Što se bojite? - primijeti on spokojno. - Grad nije selo. I na selu ste više nahudili vi meni, nego ja vama, a tu...

- Je li Sofja Semjonovna obaviještena?

- Nije, nisam joj rekao ni riječi, pa i ne znam pouzdano, da li je sada kod kuće. Uostalom, po svoj je prilici kod kuće. Danas je sahranila svoju rođakinju; na ovakav dan neće ići u goste. Za sada neću nikome govoriti o tom, pa se i kajem donekle, što sam i vama saopćio. Tu je i najmanja neopreznost jednaka što i prijava. Ja stanujem evo tu u ovoj kući, evo joj prilazimo. Evo pazikuće naše kuće, pazikuća me vrlo dobro poznaje; evo pozdravlja; vidi, da idem s damom, te je naravno zapazio već vaše lice, a to će vam dobro doći, ako se jako bojite i na mene sumnjate. Oprostite, što ovako prosto govorim. Ja sam stanujem kod drugih. Sofja Semjonovna stanuje odmah do mene, također kod drugih. Sav je kat iznajmljen. Čemu da se bojite kao dijete? Zar sam ja baš tako strašan?

Svidrigajlovu se naceri lice na milostiv smiješak; ali njemu više nije bilo do smiješka. Srce mu je kucalo i dah mu zapinjao u grudima. Namjerice je govorio na glas, da prikrije sve jače uzbuđenje; ali Dunja nije primijetila to osobito uzbuđenje; prejako ju je razdražila primjedba, da se ona kao dijete boji njega i da joj je on tako strašan.

- Ja znam doduše, da ste vi čovjek... bez poštenja, ali vas se ni najmanje ne bojim. Idite prvi, - reče, naoko mirno, ali lice joj bješe jako blijedo.

Svidrigajlov zastane pred Sonjinim stanom.

- Dopustite, da saznam, je li kod kuće... Nije. Nezgoda! No ja znam, da će vjerojatno brzo doći. Ako je već otišla, mogla je jedino otići k nekoj dami poradi svojih sirota. Umrla im je mati... I ja sam se tu umiješao i pouređivao. Ako se Sofja Semjonovna ne vrati za deset časaka, ja ću nju samu poslati k vama, ako hoćete, još danas; no, evo i moje sobe. Evo, moje dvije sobe. Ovdje iza tih vrata, stanuje moja gazdarica, gospođa Rösslich. Sada zavirite ovamo, ja ću vam pokazati glavne dokumente! Ova vrata iz moje spavaće sobe vo-

de u dvije sasvim prazne sobe, koje se iznajmljuju. Evo ih... to treba da pogledate malo pozornije...

Svidrigajlov je stanovao u dvije prilično prostrane, namještene sobe. Dunječka se nepovjerljivo ogledavala, ali ne primijeti ništa osobito ni na pokućstvu ni na položaju, tih soba, premda se i moglo štošta primijetiti, na primjer, da je Svidrigajlovljev stan nekako između dva gotovo nenastanjena stana. Ulaz mu nije ravno s hodnika, nego vodi kroz dvije gazdaričine sobe, koje su skoro prazne. Iz spavaće pak sobe otključa Svidrigajlov zaključana vrata, te pokaže Dunječki opet praznu sobu, što se sada iznajmljuje. Dunječka stane u prvi mah na pragu, ne razumijevajući, čemu je i zove, da gleda sobu, ali Svidrigajlov se požuri, da joj objasni.

- Eto, pogledajte ovamo u ovu drugu veliku sobu. Vidite ova vrata, zaključana su. Do vrata stolica, samo ta jedna stolica u obadvije sobe. Ja sam je donio iz svog stana, da udobnije slušam. Tamo odmah za tim vratima, stoji sto Sofje Semjonovne: tamo je ona sjedjela i razgovarala s Rodionom Romaničem. A ja sam ovdje sjedio na stolici i prisluškivao dvije večeri redom, svaki put po dva sata, pa sam dabome i imao prilike, da doznam koješta; što mislite?

- Vi ste prisluškivali?

- Da, prisluškivao sam; sada hajdemo u moj stan; ovdje nemamo ni gdje sjesti.

Dovede Avdotju Romanovnu u svoju prvu sobu, koja mu služi za salon, i ponudi joj, neka sjedne. On sjedne na drugi kraj stola, barem hvat od nje, ali mu je u očima zablistao valjda onaj isti plamen, što je nekad uplašio onako Dunječku. Ona se trgne i opet se ogleda nepovjerljivo. Kretnja joj je bila nehotična; očevidno nije htjela da pokaže svoje nepovjerenje. Ali ta osamljenost Svidrigajlovljeva stana prenerazi je napokon. Htjede zapitati, je li bar kod kuće njegova gazdarica, ali ipak ne zapita... iz ponosa. Usto joj je bila u srcu još i druga, kudikamo veća muka, negoli bojazan za sebe. Morila ju je nepodnosiva muka.

- Evo vašeg pisma, - započne Dunja i položi pismo na sto. - Zar je moguće ovo, što vi pišete? Vi natucate o zločinu, što je tobože počinio moj brat. I suviše jasno natucate, ne smijete se sada izvlačiti. Znajte dakle, da sam još prije, nego od vas, čula za to glupo pričanje i ne vjerujem ni riječcu. To je odurna i smiješna sumnja. Znam tu priču, kako i zašto je izmišljena. U vas ne može biti nikakvih dokaza. Vi ste obećali, da ćete dokazati: govorite dakle! Ali unaprijed znajte, da ja vama ne vjerujem! Ne vjerujem!...

Dunječka mu to izgovori brzorečicom, žurno i na časak joj rumen prelije lice.

- Kad vi ne bi vjerovali, kako bi se i moglo desiti, da bi se usudili doći sami k meni? Zašto ste dakle došli? Jedino iz radoznalosti?

- Ne mučite me, govorite, govorite!

- Treba priznati da ste vi hrabra djevojka! Tako mi boga, ja sam mislio, da ćete zamoliti gospodina Razumihina, da vas doprati ovamo. Ali njega nije bilo ni uz vas ni u vašoj blizini; ja sam gledao: to je odvažno, htjedoste dakle da poštedite Rodiona Romaniča. Uostalom, sve je u vama božansko... Što se pak tiče vašeg brata, što da vam reknem? Maločas ste ga vidjeli i sami. Kakav vam se čini.

- Da vi ne temeljite sve samo na tom?

- Ne, ne temeljim na tom, nego na njegovim vlastitim riječima. Evo ovamo je on dvije večeri redom dolazio k Sofji Semjonovnoj. Pokazivao sam vam, gdje su sjedjeli. On joj se potpuno ispovjedio. On je ubojica. On je ubio udovu činovnika, lihvarku, kod koje je zalagao stvari; ubio je i sestru njenu, tržarku, imenom Lizavetu, koja je iznenada ušla, kad

joj je ubijao sestru. Ubio ih je obadvije sjekirom, koju je donio sa sobom. Ubio ih je, da ih orobi, pa i orobio ih je, uzeo novce i kojekakve stvari... Sve je to doslovce on sam pričao Sofji Semjonovnoj, koja jedina i zna za tajnu, ali u ubistvu nije učestvovala ni riječju ni djelom, nego se prestravila isto tako, kao i vi sada. Ne uznemirujte se, neće ona njega odati.

- To je nemoguće! - zamrmlja Dunječka blijedim, obamrlim usnama; dah joj zastao. - To je nemoguće, nije zato imao nikakvog, ni najmanjeg uzroka, nikakvog povoda... To je laž, laž!

- Orobio ju je, to je uzrok. Uzeo novce i stvari. Istina je, on se po svom vlastitom priznanju nije okoristio novcima ni stvarima, nego ih je spravio negdje pod kamen, gdje i sada leže. Ali to je zato, jer se nije usudio, da se okoristi njima.

- Ali zar je moguće, da bi on ukrao, orobio! Da bi on i pomislio na to! - zavikne Dunja i skoči sa stolice. - Ta vi njega znate, vidjeli ste ga? Zar on može biti kradljivac?

Bilo je, kao da moli Svidrigajlova; zaboravila je na svaki strah.

- Tu ima, Avdotja Romanovna, na tisuće i na milijune kombinacija i mogućnosti. Kradljivac krade, i ako on zna, da je podlac; a ja sam čuo kako je jedan čestiti čovjek orobio poštu; tko bi ga znao, možda je on i zaista mislio, da je učinio valjano djelo! Ja dabome ni sam ne bih vjerovao, kao ni vi, da mi je tko to pripovjedio. No svojim sam vlastitim ušima povjerovao. On je Sofji Semjonovnoj iznosio i sve razloge; a ona nije isprvice vjerovala ni svojim ušima, ali očima je napokon, svojim vlastitim očima povjerovala. Ta on joj je sam glavom pripovjedio.

- Kakvi su dakle... uzroci?

- Duga je to priča, Avdotja Romanovna. Tu ima, kako bih vam rekao, teorija svoje vrste, ono isto, u čemu se meni na primjer čini, da je pojedini zločin dopušten, ako je konačni cilj valjan. Jedno zlo i sto dobrih djela! I jest dabome mladu čovjeku, u koga su sposobnosti i pretjerano samoljublje, teško kad zna: da ima na primjer svega samo tri tisuće, sva bi mu se karijera, sva budućnost u njegovom životnom cilju preobrazila, a eto nema tih triju tisuća. Dometnite tome razdraženost od gladovanja, od tijesnog stana, od dronjaka, od jasne svijesti o ljepoti svog socijalnog položaja, a u isti mah položaja sestrina i majčina. A najviše taština, ponos i taština, uostalom, bog bi ga znao, možda i uz dobre sklonosti... Ta ja ga ne krivim, nemojte misliti, molim vas; a i ne tiče me se. Tu je bila još i jedna vlastita teorijica, onako, teorija, - po kojoj se, vidite, ljudi dijele na materijal i na osobite ljude, to jesi na takve ljude, koji su na tolikoj visini, te im i nema zakona, nego oni sami kroje zakone ostalim ljudima, materijalu, ološu. Ništa, tek teorijica: une théorie comme une autre.[105] Napoleon ga je silno zanio, to jest zanijelo ga je zapravo, što mnogi genijalni ljudi nisu pazili na pojedinačno zlo, nego su bez razmišljanja prelazili preko njega. On je, čini mi se, uobrazio sebi, da je i sam genijalan čovjek, - to jest, bio je neko vrijeme uvjeren u to. Jako ga je mučila i sada ga muči misao, da je znao stvoriti teoriju, ali nije bio u stanju da prijeđe bez razmišljanja, dakle nije genijalan čovjek. A to ponizuje mlada čovjeka, u koga ima samoljublja, pogotovo u naše doba...

- A grižnja savjesti? Vi njemu poričete dakle svako moralno čuvstvo. Zar je on takav?

- Ah, Avdotja Romanovna, sada se sve zamutilo, uostalom, nikada nije ni bilo u osobitom redu. Rusi su uopće, Avdotja Romanovna, ljudi široke naravi, kao što im je prostrana i zemlja, i izvanredno su skloni onom, što je fantastično, neuredno; ali nevolja je biti

[105] Jedna teorija kao druga.

široke naravi bez osobite genijalnosti. Sjećate se, koliko sam se ja ovako i o toj temi narazgovarao s vama u četiri oka kad srno naveče uvijek poslije večeri znali sjedjeti na terasi u vrtu. Vi ste mene baš zbog te široke naravi prekoravali. Tko bi znao, možda smo mi baš i u onaj čas govorili, kad je on ovdje ležao i razmišljao. Ta u nas u obrazovanom društvu, Avdotja Romanovna, i nema osobito svetih tradicija: jedino ako tko sebi stvori iz knjiga... ili izvede štogod iz ljetopisa. Ali to su veliki učenjaci, i da znate, sve nekakvi šupljoglavci, tako da i ne priliči svjetskom čovjeku. Uostalom, vi moje mišljenje znate i sami; ja ne krivim baš nikog. I sâm sam danguba, toga se i držim. Ali o tom smo već počešće govorili. Bio sam toliko sretan, te sam vas zainteresirao svojim sudovima... Vi ste jako blijedi, Avdotja Romanovna!

- Ja tu njegovu teoriju znam. Pročitala sam u časopisu njegov članak o ljudima, kojima se sve dopušta... Donio mi ga je Razumihin.

- Gospodin Razumihin? Članak vašega brata? U časopisu? Ima takav članak? Nisam znao. Bit će zacijelo zanimljivo! Ali kamo ćete vi, Avdotja Romanovna?

- Hoću Sofji Semjonovnoj, - izgovori Dunječka slabim glasom. - Kuda se može k njoj? Možda je došla; hoću svakako da budem odmah s njom. Neka ona...

Avdotja Romanovna nije mogla da izgovori: dah joj se bukvalno posjekao.

- Sofja se Semjonovna neće vratiti do noći. Morala je doći vrlo brzo, a kad nije, onda će vrlo kasno...

- A, ti dakle lažeš! Ja vidim... ti si lagao... sve si lagao!... Ne vjerujem ja tebi! Ne vjerujem! Ne vjerujem! - uzvikala se Dunječka sva bijesna i sasvim izvan sebe.

Skoro se onesviještena sruši na stolicu, što joj je Svidrigajlov brže podmaknuo.

- Avdotja Romanovna, što je vama, osvijestite se! Evo vam vode. Gutnite gutljaj...

On je prsne vodom. Dunječka se trgne i prene.

- Snažno je djelovalo! - promrmlja Svidrigajlov u sebi i namršti se. - Avdotja Romanovna, primirite se! Znajte, da on ima prijatelja. Izbavit ćemo ga, spasit ćemo ga. Hoćete li, da ga odvedem u inozemstvo? Ja imam novaca; za tri ću dana nabaviti kartu. A što se tiče toga, što je ubio, učinit će on još mnogo dobrih djela, tako da će se sve to zbrisati: umirite se! Može još postati velikim čovjekom. No, kako vam je? Kako ste?

- Zlobniče! Još se i podrugujete. Pustite me...

- Kamo ćete? Ta kamo ćete?

- K njemu. Gdje je on? Vi znate! Zašto su ta vrata zaključana? Na ta smo vrata ušli, a sada su zaključana. Kada ste uspjeli, da ih zaključate?

- Ne smije se izvikivati kroz sve sobe ovo, što smo govorili tu. Ja se nipošto ne podrugujem; samo mi je dodijalo govoriti onakvim jezikom. No, kuda ćete ovakvi? Zar želite da ga prijavite? Vi ćete ga razbjesniti i on će se prijaviti sam. Znajte, da već paze na njega, natragali su mu već na trag. Vi ćete ga samo izdati. Počekajte: ja sam maločas s njim bio i govorio; još se on može spasiti. Počekajte, sjednite, promislit ćemo zajedno. Zato sam vas i pozvao, da se nasamo razgovorimo o tom i valjano da promislimo. Ta sjednite!

- Kako vi njega možete spasiti? Zar se on može spasiti? Dunja sjedne. Svidrigajlov sjedne do nje.

- Sve to stoji do vas, do vas, do vas jedine, - započne on šapćući, zažarenih očiju, zapinjući i od uzrujanosti ne izgovarajući neke riječi.

Dunja se uplaši i uzmakne od njega. I on je drhtao sav.

- Vi... jedna vaša riječ, i on je spasen! Ja... ja ću njega spasiti. Ja imam novaca i prijatelja. Odmah ću ga otpraviti, a ja ću uzeti putnicu, dvije putnice. Jednu njemu, drugu meni. Ja imam prijatelja; imam ljudi, vještih tomu... Hoćete li? Uzet ću i vama putnicu... vašoj majci... što će vama Razumihin? I ja vas ljubim... Ja vas ljubim beskrajno. Dajte, da poljubim okrajak vaše haljine, dajte! Dajte! Ne mogu da slušam, kako ona šušti. Recite mi: učini to, i ja ću učiniti! Sve ću učiniti. Učinit ću, i što se ne može. U što vi vjerujete, u to ću vjerovati i ja. Ja ću učiniti sve, sve! Nemojte me, nemojte me gledati ovako! Zar ne znate, da me ubijate...

Započeo i on buncati. Postao je odjednom takav, kao da mu se odjednom smutila pamet. Dunja skoči i poleti prema vratima.

- Otvorite! Otvorite! - vikala je ona kroz vrata, kao da nekog doziva i drmala ih rukama. - Ta otvorite! Zar nema nikog?

Svidrigajlov ustane i snađe se. Zloban, podrugljiv smiješak polako mu se istiskivao na usne, što mu još dršću.

- Nitko nije ondje kod kuće, - izgovori on tiho, sa stankama; - gazdarica je otišla i zalud vam je vikati toliko: sama sebe uzrujavate uludo.

- Gdje je ključ? Odmah otvaraj vrata, odmah, podli čovječe!

- Izgubio sam ključ i ne mogu da ga nađem.

- A! To je dakle nasilje! - zavikne Dunja, problijedi na smrt, poleti u ugao i tamo se zagradi stolićem, što joj se desio pri ruci.

Nije vikala, ali se upila pogledom u svog mučitelja i oštro mu pazila na svaku kretnju. Ni Svidrigajlov se nije micao s mjesta, nego stajao njoj sučelice na drugom kraju sobe. On je čak zavladao sobom, bar naoko. Ali lice mu je blijedo kao i prije. Podrugljiv mu smiješak ne nestaje s lica.

- Vi rekoste maločas: "nasilje", Avdotja Romanovna. Ako je nasilje, i sami možete zaključiti, da sam ja poduzeo mjere. Sofja Semjonovna nije kod kuće, do Kapernaumovih je jako daleko, pet zatvorenih soba. Na koncu, ja sam bar dvaput jači od vas, a osim toga nemam ničega da se bojim, jer vi se iza toga i ne možete žaliti: valjda nećete htjeti da zbilja izdate brata? A nitko vam neće ni povjerovati; no, otkud djevojka i dolazi sama u stan čovjeku, samcu? Ako dakle i žrtvujete brata, ni onda nećete ništa dokazati: nasilje se jako teško dokazuje, Avdotja Romanovna.

- Podlače! - prošapće Dunja bijesno.

- Kako vas volja, ali da znate, ja sam to izrekao samo kao pretpostavku. Po mom ličnom uvjerenju imate posve pravo: nasilje je gadno. Ja sam govorio samo o tom, da se vi ne bi nipošto ogriješili o svoju savjest, kad bi dapače... kad bi dapače naumili da izbavite brata dobrovoljno, onako, kako vam predlažem. Vi bi se dakle pokorili naprosto prilikama, pa i sili naposljetku, ako baš ne može da bude bez te riječi. Razmislite o tom: sudbina vašeg brata i vaše majke u vašim je rukama. A ja ću vam biti rob... dokle god živim... ja ću evo tu da čekam...

Svidrigajlov sjedne na divan, otprilike osam koračaja od Dunje. Nije više ni najmanje sumnjala u njegovu nepokolebivu odlučnost. A i znala ga je.

Iznenada trgne ona iz džepa revolver, zapne ga i spusti ruku s revolverom na stolić Svidrigajlov skoči s mjesta.

- Ha! Dakle tako! - uzvikne on u čudu, ali zlobno se smješkajući. - No, to sasvim mijenja tok stvari! Vi mi sami, Avdotja Romanovna, izvanredno olakšavate posao! Otkud vama

revolver? Da nije od gospodina Razumihina? Ha! Ta to je moj revolver! Stari znanac! A koliko sam ga ja onda tražio!... Ipak nije propala ututanj pouka u strijeljanju, što sam imao čast da vam dajem na selu.

- Nije tvoj revolver, nego Marfe Petrovne koju si ti ubio, zlikovče! Ničeg svoga nisi ti imao u njenoj kući. Ja sam ga uzela, kad sam počela slutiti, što si ti kadar učiniti. Da nisi ni korak koraknuo, jer se kunem, da ću te ubiti!

Dunja je bila sva bijesna. Uperila zapeti revolver.

- No, a brat? Iz radoznalosti pitam? - zapita Svidrigajlov, sve još stojeći na istom mjestu.

- Prijavi, ako hoćeš! Ni s mjesta! Ne miči se! Ispalit ću! Ti si otrovao ženu, ja znam, ti si sam ubojica!...

- A vi ste tvrdo uvjereni, da sam ja otrovao Marfu Petrovnu?

- Jest! Sam si mi natucao; sam si mi govorio o otrovu... ja znam, da si odlazio po otrov... sve je bilo spremno kod tebe... Ti si to uradio... Jesi zacijelo ti... podlače!

- Sve da je i istina, zbog tebe je... ti bi ipak bila razlog.

- Lažeš! Ja sam tebe mrzila uvijek, uvijek...

- Ehe, Avdotja Romanovna! Očigledno ste zaboravili, kako ste u žaru propagande popuštali već i zamirali... Vidio sam vam po očicama; sjećate li se: naveče, na mjesečini, slavuj je biglisao?

- Lažeš, - Dunji sine u očima bjesnilo, - lažeš, klevetniče!

- Lažem? Pa hajde, neka lažem! Slagao sam. Ženama se te stvari ne smiju spominjati. (On se nasmiješi.) Znam, da ćeš ispaliti, lijepa zvijerko. No, ded, pucaj!

Dunja digne revolver, blijeda na smrt, doljnja joj usna pobijeli i zadršće, krupne joj se crne oči zablistaju kao oganj; zagledala se u Svidrigajlova, odrešita, mjereći i očekujući, da se on samo gane. Nikada je još nije vidio ovaku krasnu. Oganj, što joj se sinuo u očima u onaj čas, kad je dizala revolver, kao da je opalio njega i srce mu se bolno stisne. On korakne, i hitac prasne. Tane mu klizne po kosi i udari otraga u zid. On zastane i tiho se nasmije.

- Bocnula osa! Ravno u glavu nišani... Što je to? Krv!

Izvadi rubac, da obriše krv, što mu tankim mlazom curi s desne sljepočice; tane mu zacijelo odrezalo malo kožu na glavi. Dunja spusti revolver i zagleda se u Svidrigajlova, ali ne u strahu, nego u nekoj pustoj dvoumici. Kao da sama ne razumije više, što je učinila i što se to zbiva.

- No, što ćete, promašili ste! Pucajte opet, ja čekam, - progovori tiho Svidrigajlov, sve se još smješkajući, ali nekako mračno. - Ovako ću vas još i zgrabiti, dok još niste ni zapeli!

Dunječka se trgne, brzo zapne revolver i opet ga digne.

- Okanite me se! - izgovori ona u očaju. - Kunem vam se, opet ću ispaliti... Ubit ću vas...

- Pa neka... na tri koraka i ne možete da ne ubijete...

Oči mu se zaiskre i on korakne još dva koraka.

Dunječka odapne, ali revolver slaže!

- Niste ga dobro nabili. Svejedno! Imate tamo još jednu kapslu. Popravite, ja ću počekati.

Stajao je dva koraka pred njom, čekao i gledao u nju zažarenim, strasnim, teškim pogledom, sa surovom odrešitošću. Dunja razumje, da mu je draže umrijeti, nego da pusti nju. "I... i ona će zacijelo ubiti sada, na, dva koraka!..."

Odjednom ona odbaci revolver.

- Bacila! - izgovori Svidrigajlov u čudu i odahne duboko.

U jedan mu mah odlanulo u srcu, a nije to bila samo tjeskoba smrtnog straha; teško da ga je i osjećao u taj čas. Bilo je to izbavljenje od drugog, bolnijeg i mračnijeg čuvstva, koga on ne bi mogao ni sam odrediti potpuno.

Priđe Dunji i lagano joj obuhvati struk. Ona se nije branila, nego sve trepetala kao list i gledala ga molećim očima. Svidrigajlov joj htjede nešto reći, ali usne su mu se samo cerile i nije mogao ništa da izgovori.

- Pusti me! - reče Dunja moleći.

Svidrigajlov se trgne; ovo t i nije bilo više onako izrečeno, kao maločas.

- Ne ljubiš me dakle? - zapita on tiho.

Dunja niječno odmahne glavom.

- I... ne možeš?... Nikada? - prošapće on očajno.

- Nikada! - prošapće Dunja.

Prođe časak užasne, nijeme borbe u Svidrigajlovljevoj duši. Neopisivim je pogledom pogledao Dunju. Onda trgne ruku, okrene se, ode brzo do prozora i stane preda nj.

Prođe još časak.

- Evo ključa. - On izvadi iz lijevog džepa ogrtača ključ i položi na sto iza sebe, ne okrećući se Dunji. - Uzmite; idite brže!...

Gledao je uporno kroz prozor.

Dunja pristupi stolu, da uzme ključ.

- Brže! Brže! - ponovi Svidrigajlov, sve se još ne mičući i ne okrećući.

Ali u tom je "brže" zazvučio neki strašan ton.

Dunja ga shvati, zgrabi ključ, poleti prema vratima, otključa ih žurno i izjuri iz sobe. Kao sumanuta, ne znajući za sebe, istrči za časak na kanal i pohrli u pravcu -kog[106] mosta.

Svidrigajlov postoji još tri časka kraj prozora, naposljetku se polako okrene, ogleda se oko sebe i tiho prijeđe dlanom preko čela. Neobičan mu smiješak naceri lice, jadan, tužan, slab smiješak, smiješak očaja. Krv se već stala sušiti i okrvavila mu dlan; on pogleda ljutito krv; onda umoči ručnik i otare sljepočicu. Uto mu padne u oči revolver, što ga je Dunja odbacila i što je bio odletio do vrata. Digne ga i ogleda ga. Bio je to mali, džepni revolver stare konstrukcije s tri metka; ostala su u njem još dva naboja i jedna kapsla. Jedanput se još može ispaliti. Svidrigajlov promisli malo, turi revolver u džep, uzme šešir i iziđe.

VI

Cijelo to veče do deset sati provede po raznim gostionicama i kloakama, prelazeći iz jedne u drugu. Nađe negdje i Katju, te mu ona otpjeva drugu prostačku pjesmu, kako je neki "podlac i tiranin".

[106] Voznesenskoga mosta.

"*Stao Katju ljubiti*".

Svidrigajlov je pojio i Katju, i verglaša, i pjevače, i sluge, i nekakva dva pisarčića. S tim se pisarčićima združio zapravo zato, jer su u obadvojice krivi nosovi i jednome se nos nakrivio nadesno, a drugome nalijevo. To je iznenadilo Svidrigajlova. Oni ga odvuku napokon u neko vrtno zabavište, gdje je za njih platio i ulaznicu. U tom je vrtu tanana, trogodišnja jela i tri grmića. Osim toga je sagrađen i "vrtni paviljon", zapravo krčma, no tamo se dobiva i čaj, a stoji tu i nekoliko zelenih stolića i stolica. Zbor jadnih pjevača i neki pijani munchenski Nijemac, nalik na pajaca, crvena nosa, ali nekud izvanredno nujan, zabavljaju publiku. Pisarčići se svadili s nekakvim drugim pisarčićima i zapodjeli tučnjavu. Svidrigajlova odabrali, da im bude sudac. Sudi im već četvrt sata, ali oni viču toliko, da se nikako ništa ne može razabrati. Najpouzdanije je to, da je jedan od njih ukrao nešto i dapače pogodio da odmah proda nekom židovu koji se je tu desio, ali kad je prodao nij htio da dijeli s drugom. Naposljetku se razabralo da je ta prodana stvar bila čajna žlica, svojina "vrtnog paviljona". U "vrtnom paviljonu" naišli, da je nema, i stvar se stala neugodno razvijati. Svidrigajlov plati žlicu, ustane i izađe iz vrta. Bilo je oko deset sati. Nije za sve to vrijeme popio ni kap vina, nego je samo u "vrtnom paviljonu" naručio čaj, pa i to više reda radi. Veče je bilo sparno i mračno. Oko deset sati nagrnu sa svih strana strašne oblačine, tresne grom i kiša zapljuska kao iz kabla. Nije padala u kapima, nego je potokom pljuštala zemlju. Munja je sijevala svaki čas i za svake si sijavice mogao izbrojiti do pet. Svidrigajlov prokisne sav do kože, dođe kući, zaključa se, otvori svoj sto, izvadi sve svoje novce i razdere dva tri papira. Onda turi novce u džep i htjede se preobući, ali pogleda na prozor, osluhne zvukove oluje i kiše, mahne rukom, uzme šešir i izađe, a stan ne zaključa. Ode ravno k Sonji. Bila je kod kuće.

Nije sama, nego je oko nje četvoro male djece Kapernaumovljeve. Sofja ih Semjonovna poji čajem. Šuteći i smjerno dočeka ona Svidrigajlova, u čudu promotri njegovu prokvašenu odjeću, ali ne reče ni riječi. A djeca se silno uplaše i odmah pobjegnu.

Svidrigajlov sjedne za sto, a Sonju zamoli, neka sjedne do njega. Ona se zaplašeno spremila, da sluša.

- Ja ću Sofja Semjonovna, otputovati možda u Ameriku, - reče Svidrigajlov, - pa kako se vidimo valjda posljednji put, to sam došao, da štošta uredim. No, vi ste vidjeli danas onu damu? Znam, što vam je govorila, ne trebate mi pričati. (Sonja se makne i zacrveni se.) U toga je svijeta već onakav način. Što se pak tiče vaših sestrica i brata, oni su zaista udomljeni, a novce, koji im pripadaju, uplatio sam za svako dijete, uz potvrdu, gdje već treba, u pouzdane ruke. Vi uostalom uzmite te potvrde, tako, za svaki slučaj. Evo vam, uzmite! No, sada je sve svršeno. Evo tri papira od pet postotaka, svega tri tisuće. To zadržite vi, lično vi, i neka ostane onako među nama, da nitko ne zna, ma što vi i dočuli. Trebat će vam, Sofja Semjonovna, jer ovakav život, kakvim ste dosad živjeli, gadan je, a i ne morate više živjeti ovako.

- Vi ste meni toliko dobro iskazali, i siročadi, i pokojnici, - požuri se Sonja, - pa ako sam vam dosad tako malo zahvaljivala, to... ne smatrajte...

- E, manite se, manite se!

- A ti novci, Arkadije Ivanoviču, hvala vam velika meni sada nisu potrebni. Ja ću sebe samu prehraniti svagda, nemojte to smatarti nezahvalnošću; kad ste toliki dobrotvor, to ove novce...

- Vama, vama, Sofja Semjonovna, manite se, molim vas, razgovora, jer i nemam vremena. A vama će trebati. U Rodiona su Romaniča dva puta: ili tane u čelo, ili na Vladimirku.[107] (Sonja ga pogleda plaho i zadršće.) Ne uzrujavajte se, ja sve znam od njega samog, a ja nisam brbljavac; neću nikome reći. Dobro ste vi njega onda upućivali, neka ode i neka prizna. To će mu biti mnogo korisnije. No kad se ukaže Vladimirka, on će njome, a vi valjda za njim? Je li da je tako? A ako je tako, trebat će vam dakle novaca. Za njega će trebati, razumijete? Dajući vama isto je, kao da dajem njemu. Usto ste vi obećali, da ćete Amaliji Ivanovnoj platiti dug, ja sam čuo. Čemu vi, Sofja Semjonovna, ovako nepromišljeno primate na sebe sve takve ugovore i obveze? Ta toj je Njemici ostala dužna Katerina Ivanovna, a niste vi, pa što vas briga za Njemicu. Ovako se ne da živjeti na svijetu. No, ako vas bude tkogod pitao za mene, no, sutra ili prekosutra, ili o meni, nemojte spominjati, da sam dolazio k vama, novce nipošto ne pokazujte i nikome ne govorite, da sam vam ih dao. No, sada do viđenja! (On ustane sa stolice.) Pozdravite Rodiona Romaniča! Zbilja; novce držite zasad ma i kod gospodina Razumihina. Vi znate gospodina Razumihina. Dabome da znate. On je onako zgodan čovjek. Odnesite mu sutra, ili... kad bude vrijeme. A dotle ih spremite dobro.

I Sonja skoči sa stolice, te se zaplašena zagleda u njega. Htjela bi da mu nešto rekne, da ga nešto zapita, ali u prvi čas nije smjela, a i nije znala, kako bi započela.

- Kako ćete... kako ćete sada po ovakvoj kiši?

- No, u Ameriku se spremati, a kiše se bojati, he-he! Zbogom, golube, Sofja Semjonovna! Živite i poživite, drugima ćete trebati. Zbilja... recite gospodinu Razumihinu, da ga pozdravljam. Tako mu isporučite: Arkadij Ivanovič Svidrigajlov, recite, pozdravlja vas, ali svakako.

On ode, a Sonja ostade u čudu, u strahu i u nekoj nejasnoj, teškoj sumnji.

Kasnije se pokazalo, da je Svidrigajlov te iste večeri prije dvanaest sati učinio još jedan ekscentričan, nenadan posjet. Kiša još nikako nije prestajala. U jedanaest sati dvadeset časaka uđe on sav mokar k roditeljima svoje zaručnice, u tijesni im stanić na Vasiljevskom otoku, na trećoj liniji, na Malom prospektu. Nakucao se, dok mu ne otvoriše, te je u prvi mah izazvao veliku uzbunu; ali Arkadij je Ivanovič, kad hoće, bio čovjek vrlo zamamnih manira, tako da se odmah i sama razbila prvotna (uostalom jako razumna) slutnja zaručničinih razboritih roditelja, da se Arkadij Ivanovič valjda gdjegod nakresao, te i ne zna za sebe. Kljenutog oca dotura na naslonjaču do Arkadija Ivanoviča milosrdna i razborita mati zaručničina, te se po svom običaju odmah prihvati nekih sporednih pitanja. (Ta žena nije nikada pitala otvoreno, nego bi se najprije započela smješkati i trti ruke, a onda bi, ako treba da dozna štogod pod svaku cijenu i pouzdano, na primjer: kada želi Arkadij Ivanovič odrediti svadbu, otpočinjala od sasvim radoznalih i skoro požudnih pitanja o Parizu i o tamošnjem dvorskom životu, a tek nakon toga bi dolazila redom i do Treće linije Vasiljevskog otoka). Drugom bi prilikom sve to znalo dabome udahnuti veliko štovanje, ali sada je Arkadij Ivanovič bio nekako osobito nestrpljiv, te naprečac zaželi, da odmah vidi zaručnicu, premda su već u početku bili rekli, da je već legla. Zaručnica dabome dođe. Arkadij joj Ivanovič otvoreno saopći, da radi veoma važne stvari mora na neko vrijeme iz Peterburga, pa joj je zato donio petnaest tisuća rubalja srebra, u raznim papirima, i moli je, neka to izvoli primiti na dar, jer on je i tako odlučio već odavno pokloniti prije svadbe tu sitnicu. To objašnjenje nije doduše nipošto pokazalo osobitu logičku vezu između tog poklona s neodgovornim odlaskom i s prijekom potrebom, da im

[107] Cesta koja vodi prema Vladimiru, t. j. kojom se ide u Sibiriju.

poradi toga dolazi po kiši i u ponoć, ali stvar se završi ipak vrlo skladno. Čak i najnužnije kukanje i jadanje, zapitkivanje i čuđenje postade odjednom neobično umjereno i suzdržljivo; ali za to bude iskazana najtoplija zahvalnost, potkrepljena dapače i suzama prerazborite majke. Arkadij Ivanovič ustane, nasmije se, poljubi zaručnicu, potapše je po obrazu, saopći, da će nabrzo doći, a kad joj je zapazio u očima djetinjsku doduše radoznalost, ali ujedno i neko vrlo ozbiljno, nijemo pitanje, porazmisli, poljubi je i po drugiput i odmah se iskreno ozlovolji u duši, što će poklon odmah dopasti na čuvanje i pod ključ toj najrazboritijoj od svih matera. Ode, a oni ostanu svi u neobičnom uzbuđenju. No milosrdna majka razriješi odmah polušapatom i brzorečicom neke najvažnije dvoumice, to jest, da je Arkadij Ivanovič velik čovjek, poslovan, i da ima veze, bogataš, - bog bi znao, što je njemu na pameti; zamislio i otputovao, zamislio i dao novce, ne treba da se dakle čude. Čudno je dabome, što je sav mokar, ali Englezi su na primjer još i ekscentričniji, a i svi ti ljudi viših slojeva ne mare, što se o njima govori, pa se ni u čem ne prenemažu. Možda on i namjerice obilazi ovakav, da pokaže, kako se nikog ne boji. A glavno, da nikome ne govore ni riječi, jer bog bi znao što će se još izleći iz toga, a novci će pod ključ; najbolje je ipak, razumije se, u svem tom, što je Fedosja za sve to vrijeme sjedjela u kuhinji, a glavno je: nipošto, nipošto ne treba ništa kazivati onoj lupeškinji Rösslichovici, i tako dalje, i tako dalje. Posjede i našapću se dva sata. No zaručnica ode spavati mnogo prije, u čudu i nešto žalosna.

A Svidrigajlov je dotle, u samu ponoć, prelazio -kov most, u pravcu Peterburške strane. Kiša je bila prestala, ali je hujao vjetar. Svidrigajlov zadršće i na tren se s nekom osobitom radoznalošću i čak upitno zagleda u crnu vodu Male Njeve. Ali nabrzo mu bude prehladno stajati nad vodom; okrene se i pođe na -oj[108] prospekt. Po beskrajnom -omu prospektu koračao je jako dugo, skoro pola sata; počesto se spoticao na cesti, popločenoj drvom, ali je vazda radoznalo tražio nešto na desnoj strani prospekta. Negdje tamo već pri kraju prospekta opazio je nedavno, kad je prolazio, drvenu gostionicu, ali prostranu; ime joj je, koliko se sjeća, nešto kao Drinopolje. Nije se prevario u računu; gostionica je u toj zabiti tako vidna točka, ne možeš je promašiti ni po mraku. To je duga, drvena, pocrnjela zgrada, u kojoj se i u ovo kasno doba svijetli svjetlost i zapaža neki život. Svidrigajlov uđe, sretne u hodniku odrpanca i zaište sobu. Odrpanac ga ošine pogledom, trgne se i odmah ga odvede u udaljenu sobu, zagušljivu i tijesnu negdje na samom kraju hodnika, u kutu pod stubama. Ali druge sobe nema; sve su zapremljene. Odrpanac je gledao, kao da pita.

- Ima li čaja? - zapita Svidrigajlov.

- Možete dobiti.

- Što još ima?

- Teletina, votka, zakuska.

- Donesi teletine i čaja.

- A ništa više ne zapovijedate? - zapita odrpanac nešto i u čudu.

- Ništa, ništa!

Odrpanac ode sasvim razočaran.

"Dobro je valjda mjesto, - pomisli Svidrigajlov; kako ga nisam znao! I ja sam zacijelo nalik na nekog, što se vraća odnekud iz cafe chantanta, a već je putem doživio koješta. Samo da je znati, tko odsjeda i noćuje ovdje?"

[108] Boljšoj prospekt.

Zapali svijeću i razgleda sobu pomnije. Maljucna je to komorica, skoro preniska za Svidrigajlova, s jednim prozorom; vrlo prljava postelja, prosti obojeni sto i stolica zapremaju skoro sav prostor. Stijene kao da su slupane od dasaka, a na njima su otrcane tapete, tako prašne i izderane, da im boju (žutu) možeš još da pogodiš, ali crtež se nikako ne razbira. Jedan je dio stijene i stropa kos, kao obično u mansardama, a nad tom su kosinom stube. Svidrigajlov postavi svijeću, sjedne na krevet i zamisli se. Ali neobični, neprestani šapat u susjednoj komorici, koji se gdjekada diže do krike, zaokupi mu naposljetku pažnju. To šaptanje ne prestaje sve odonda, kad je ušao. Prisluhne: netko grdi i skoro u suzama prekorava drugog, ali se čuje samo jedan glas. Svidrigajlov ustane, zasloni rukom svijeću i na stijeni bljesne odmah pukotina; on priđe i stane gledati. U sobi, nešto većoj od njegove, dva su gosta. Jedan je od njih bez kaputa, jako kudrave kose, crvena, zažarena lica, stoji u govorničkoj pozi, raskrečio noge, da očuva ravnotežu, pa se gruha rukom u prsa i patetički grdi onog drugog, da je prosjak, nitko i ništa, da ga je on izvukao iz gliba, pa ga može otjerati kad god hoće, a sve to vidi jedino prst svevišnjeg. Grđeni prijatelj sjedi na stolici i nalik je na čovjeka, koji bi od svega srca da kihne, ali mu nikako ne polazi za rukom. Porijetko zvjera ovnujskim, mutnim pogledom na govornika, ali je jasno, da i ne zna, o čemu je govor, pa teško da i sluša. Na stolu dogara svijeća, stoji škoro prazna boca s votkom, čašice, kruh, čaše, krastavci i sud, iz koga je davno ispit čaj. Svidrigajlov promotri pozorno tu sliku, odstupi nehajno od pukotine i sjedne opet na krevet.

Odrpanac se vrati s čajem i teletinom, te se nije mogao suspreći, da ne zapita još jednom: "Ne treba li još štogod?" a kad je opet čuo odgovor, da ne treba, ode konačno. Svidrigajlov se naklopi na čaj, da se ugrije, i ispije čašu, ali kako je apetit bio sasvim izgubio, to ne okusi ni zalogaja. Očito ga hvata groznica. Svuče gornji kaput, doljnji kaput, omota se pokrivačem i legne na krevet. Ljutilo ga je: "Ipak bi bolje bilo, da sam zdrav", pomisli i nasmiješi se. U sobi je zagušljivo, svijeća gori tmurno, napolju huji vjetar, negdje u uglu čagrlja miš, a sva soba zaudara po miševima i po nekim kožama. Leži i kao da bulazni: misao mu odmjenjuje misao. Kao da bi svom silom, da maštom prione uz nešto. "Pod prozorom je valjda kakav vrt, - pomisli on, - drveće šušti; ne volim, da drveće šušti po noći, na oluji i u mraku, gadno je to čuvstvo!" I on se sjeti, kako je otoič prolazio kraj Petrovskog parka, te s gađenjem pomisli na to. Onda se sjeti odmah i -vog mosta, i Male Njeve i opet ga zazebe kao maločas, čak je stajao nad vodom. "Nikada otkad živim, nisam volio vodu, pa ni na paysageima, - pomisli iznova i opet se nasmiješi čudnoj misli: ta sada bi mi valjda moralo biti svejedno, u pogledu sve te estetike i udobnosti, a ja postadoh baš sada izbirljiv, kao zvijer, koja svakako odabire mjesto... u ovakvoj zgodi. Baš sam se morao svrnuti maločas u Petrovski park! Valjda mi se učinilo, da je mrak, zima, he-he! Kao da mi je trebalo prijatnih čuvstava!... Zbilja, zašto ja ne gasim svijeću? (Izgasi je.) Susjedi su polijegali, - pomisli on, kad nije više vidio svijetla u malopređašnjoj pukotini. - Evo sada izvolite doći, Marfa Petrovna; mrak je, prikladno je mjesto, a čas je originalan. A baš sada nećete doći"...

Odjednom se sjeti, kako je nedavno, sat prije nego što je izvršio svoj naum s Dunječkom, posavjetovao Raskoljnjikovu, neka je preporuči Razumihinovljevoj zaštiti. "Ja sam to zapravo govorio možda najviše iz prkosa, kao što je i pogodio Raskoljnjikov. Ali i jest lupež taj Raskoljnjikov! Mnogo je podnio. Velikim lupežom može on još postati s vremenom, dok mu ishlapi gluparija, ali sada je još s u v i š e željan da živi. U toj su stvari ti ljudi podlaci. No, đavo ga odnio, neka mu bude po volji, što se mene tiče."

Nikako mu se ne spava. Pomalo mu se stane javljati malopređašnji lik Dunječkin i po svem ga tijelu prođe drhtavica. "Svega se toga moram sada okaniti," - pomisli, kad se prenuo, - "treba na štogod drugo da mislim. Čudno je i smiješno je: nikog ja nisam nika-

da tako mrzio, ni osvetiti se nisam nikada želio osobito, a to je eto loše znamenje, loše znamenje, loše znamenje. Nisam se volio niti svađati i nisam se ni žestio, - i to je loše znamenje! A koliko sam ja njoj otoič naobećavao, - pa dođavola! A i smotala bi ona mene nekako." - Opet zašuti i stisne zube: opet mu se javi Dunječkin lik, sasvim onakav, kakva je bila ona, kad je prviput ispalila te se užasno uplašila, spustila revolver, ukočila kao mrtvac i zagledala se u njega, tako da bi je mogao i dvaput uhvatiti, a ona ne bi ni ruku digla na obranu, da joj on sam nije spomenuo. Sjeti se, kako ju je u taj čas skoro i požalio i na srce mu pao teret... "Eh, dođavola! Opet te misli: svega toga treba da se okanim, da se okanim!..."

Stao ga hvatati san, grozničava ga drhtavica prolazi; odjednom mu nešto pod pokrivačem potrči po ruci i po nozi. Trgne se: "Pi, dođavola, da to nije miš?" - pomisli. - "Ostavio sam teletinu na stolu..." Nikako mu se ne da, da se otkriva, da ustaje, da zebe, ali odjednom mu opet nešto neprijatno začeprka po nozi; strgne sa sebe pokrivač i zapali svijeću. Dršćući od groznice nagne se, da pregleda krevet, - nema ništa; protrese pokrivač i odjednom iskoči na plahtu miš. On poleti, da ga uhvati, ali miš ne bježi s postelje, nego juri amo tamo, izmiče ispod prstiju, trči po ruci, a onda šmugnuo pod uzglavlje; zbaci uzglavlje, ali u jedan mah osjeti, kako mu je nešto skočilo u njedra, čeprka mu po tijelu, i već mu je za leđima, pod košuljom. Nervozno zadršće i probudi se. U sobi je mrak, on leži na postelji, sav zamotan u pokrivač, kao i malo prije, a pod prozorom huji vjetar. "Takva gadarija!" pomisli mrzovoljno.

Ustane i sjedne nakraj postelje, a leđa okrene prozoru. "Bolje je i ne spavati nikako", odluči. Ali od prozora udara hladnoća i vlaga; ne ustajući navuče na sebe pokrivač i omota se njime. Svijeću ne pali. Ni na što ne misli, a i neće da misli, ali tlapnje mu iskrsavaju jedna za drugom, titraju izraskidane misli bez početka i bez svršetka i bez veze. Kao da zapada u poludrijem. Bilo da je hladnoća, ili mrak, ili vlaga, ili vjetar, što zavija pod prozorom i drma drvećem, izazvao u njem neku uporno fantastičnu sklonost i želju, tek se njemu stade priviđati cvijeće. Prividio mu se divan cvjetan kraj: svijetao, topao, skoro vruć dan, blagdan, Duhovi. Bogati, raskošni seoski cottage, u engleskom stilu, sav obrastao mirisnim cvijećem, što je posađeno u lijehama i okružuju svu kuću; vanjske su stube ovijene povijušama, ograđene lijehama od ruža; nutarnje stube, svijetle, hladovite, pokrivene raskošnim sagom, a oko njih rijetko cvijeće u kineskim vazama. U vazama s vodom, na prozorima, opazi bukete bijelih nježnih narcisa, što se naginju na jarkozelenim, debelim, dugim strukovima, sa silnim aromatskim mirisom. Ne da mu se odatle ni otići, ali ipak se popne uz stube i uđe u veliku, visoku dvoranu, a i tu je opet svuda cvijeće, po prozorima do otvorenih vrata, što vode na terasu, na samoj terasi. Pod je posut svježe nakošenom, mirisavom travom, prozori su otvoreni, svjež, lak, hladovit zrak navire u sobu, ptičice cvrkuću pod prozorima, a nasred dvorane je sto, pokriven bijelim atlasnim pokrovom, i na stolu lijes. Lijes je optočen krutom bijelom svilom, opšiven bijelim gustim rucheom. Cvjetni ga vijenci obavijaju sa svih strana. U njem leži sva u cvijeću djevojčica u bijeloj haljini od tila, a skrstila i pritisla na prsa ruke, kao da su isklesane iz mramora. Ali razasuta kosa, kosa svijetle plavuše, mokra je; oko glave joj je vijenac od ruža. I kruti, već ukočeni profil njena lica kao da je isklesan iz mramora, ali smiješak na blijedim usnama pun je nekog beskrajnog jada i velike tuge, koja nije djetinjska. Svidrigajlov zna tu djevojčicu; ni ikona, ni zapaljenih svijeća nema kraj tog lijesa i ne čuju se molitve. To je djevojčica samoubojica, utopljenica. Bilo joj je tek četrnaest godina, ali joj je srce bilo već iscrpljeno, te je umorilo sebe, ucviljeno jadom, koji je zaprepastio i prenerazio njenu anđeoski čistu dušu i istrgnuo iz nje posljednji očajni krik, koji je drsko obružen zamro u tamnoj noći, u tami i studeni, u vlažnoj jugovini, kad je zavijao vjetar...

Svidrigajlov se prene, ustane s postelje i korakne prema prozoru. Napipa zasun i otvori prozor. Vjetar sukne bijesno u tijesnu komoricu, te mu kao ledenim injem obaspe lice i prsa, pokrivena jedino košuljom. Pod prozorom će zaista biti neki vrt, a čini se, da je i to zabavište, i tu valjda po danu pjevaju pjevači i iznosi se na stoliće čaj. Ali sada s drveća i grmova brizgaju u prozor mlazovi, a mrak je kao u podrumu, tako da se jedva jedvice razabiru neke tamne mrlje, što predstavljaju stvari. Svidrigajlov se nagne, podlakti se o dasku na prozoru i tako je gledao u tu maglu pet časaka, ne otkidajući se otud. U mraku i noći zaori topovski metak, za njim drugi.

"A, signal! Voda navaljuje!" - pomisli on. - "Ujutro će tamo, gdje je niže, poplaviti ulice, zaplaviti podrumske stanove i pivnice, isplivat će podrumski štakori, a ljudi će po kiši i na vjeru, uz psovke, mokri, vucariti svoju ropotariju u gornje katove... A koliko je sada sati?" I tek što je to pomislio, izbije negdje u blizini zidni sat tri sata, kao da kuca i da se žuri, što brže može. - "He, za sat će već svitati! Što i da čekam? Otići ću odmah i ravno u Petrovski park: tamo ću odabrati gdjegod velik grm, sav pokvašen kišom, i čim ga okrznem leđima, milijuni će mi brizgova obasuti svu glavu"... Odmakne se od prozora, zatvori ga, zapali svijeću, obuče prsluk, kaput, natakne šešir i iziđe sa svijećom u hodnik, da nađe odrpanca, koji sigurno negdje spava u komorici, među svakakvom ropotarijom i ogorcima od svijeća, pa da mu plati sobu i ode iz gostionice. - "Najzgodniji časak, zgodniji ne bih ni mogao odabrati!"

Dugo je hodao cijelim dugim, uskim hodnikom, ali nije nikoga nalazio. Htjede već zovnuti glasno, kad li spazi u tamnom kutu, između starog ormara i vrata, neku neobičnu stvar, kao nešto živo. Sagne se sa svijećom i smotri dijete: djevojčica je to od najviše pet godina, u haljinici vlažnoj poput krpe sudopere, drhtava i zaplakana. Kao da se i nije uplašila Svidrigajlova, nego ga motri krupnim, crnim očima kao u tupu čudu i gdjekada jeca, poput djece, koja su se naplakala i prestala, pa se i utješila, a onamo ipak svaki čas jecaju. Lice je djevojčice blijedo, ispijeno; ukočila se od studeni, ali "otkud je dospjela amo? Sakrila se evo ovamo i nije svu noć spavala". Počne je ispitivati. Djevojčica oživi mahom i nešto mu zaćereta brzo prebrzo svojim djetinjim jezikom. Bilo je tu nešto o "mamici" i da će "mamica tuci", pa o nekoj tasi, koju je "lazbila". Djevojčica govori te govori; nekako se iz tog cijelog pripovijedanja može razabrati, da je to dijete, koje ne voli majka neka uvijek pijana kuharica, valjda u ovoj gostionici, pa je dijete od mlaćenja otupjelo i zaplašeno; djevojčica je razbila majčinu tasu i tako se prestrašila, da je još sinoć pobjegla i dugo se skrivala valjda gdjegod u dvorištu, na kiši, naposljetku se ušuljala amo, sakrila se za ormar i prosjedjela tu u kutu cijelu noć, plačući, drščući od mokrine, od mraka i od straha, da će sada biti ljuto bijena za sve to. Svidrigajlov je uzme na ruke, ode u sobu, posadi je na krevet i stane je svlačiti. Poderane cipelice na bosim nogama tako su joj mokre, kao da su svu noć proležale u bari. Kad ju je skinuo, položi je u krevet, pokrije je i omota preko glave u pokrivač. Ona zaspi odmah. Kad je to svršio, opet se mrko zamisli.

"Još sam naumio da se spetljam!" - zaključi on najzad s teškim, pakosnim osjećajem. - "Gluparija!" Zlovoljan prihvati svijeću, da ode i po što po to nađe odrpanca, pa da što prije ode odavde. "Eh, djevojčica!" - pomisli s kletvom, otvarajući već vrata, ali se još jednom vrati, da pogleda djevojčicu, spava li i kako spava. Oprezno odigne pokrivač. Djevojćica spava tvrdim, blaženim snom. Ugrijala se pod pokrivačem i blijede joj obraščiće prelila već rumen. Ali začudo: ta je boja jarča i jača od obične dječje rumeni. "To je rumen od groznice", - pomisli Svidrigajlov, to je baš kao rumenilo od vina, kao da su joj dali, da ispije punu čašu. Crvene usne kao da joj gore, plamte, ali što je? Odjednom mu se učini, kao da joj duge, crne trepavice podrhtavaju i trepću, kao da se dižu, a ispod njih proglédava lukavo, oštro oko, koje namiguje nedjetinjski, kao da djevojčica ne spava, nego se

pričinja. Jest, tako je: usne joj se rastežu na smiješak, a pri kraju joj podrhtavaju, kao da se još susprežu. Ali se evo već sasvim okanila susprezanja; to je već smijeh, očiti smijeh; nešto se bezobrazno, izazovno sija na tom posve nedjetinjskom licu; to je razvrat, to je lice kamelije,[109] bezobrazno lice prodajne kamelije-Francuskinje. Evo se i ne kriju više, nego se otvaraju oba oka: šibaju ga ognjenim, besramnim pogledom, zovu ga, smiju se... Nešto je beskrajno nesklapno i uvredljivo u tom smijehu, u tim ocima, u svoj toj odurnosti na djetinjem licu. "Što! Petogodišnja!" - prošapće Svidrigajlov u istinskom užasu, - "to... što je to?" Ali evo mu se ona sasvim obraća cijelim zažarenim lišcem, pruža ruke... "Ah, prokletnice!" - uzvikne Svidrigajlov u užasu, izmahujući na nju... Ali u taj se čas probudi.

Na onoj je istoj postelji, sve još onako zamotan u pokrivač; svijeća nije zapaljena, a kroz prozor sija bijeli dan.

"Mora me je morila svu noć!" Ustane bijesan, osjećajući, da je sav satrven; kosti ga bole. Napolju je sasvim gusta magla, ništa se ne razabire. Skoro je pet sati; prespavao je! Ustane i navuče gornji i donji kaput, vlažan je. Napipa u džepu revolver, izvadi ga i namjesti kapslu; onda sjedne, izvadi iz džepa bilježnicu, te napiše krupnim slovima nekoliko redaka na prvom, najvidnijem listu. Pročita ih, podlakti se na sto i zamisli se. Revolver i bilježnica leže mu kraj lakta. Muhe se probudile i navalile na nedirnuti obrok teletine, što je također tu na stolu. Dugo ih je gledao, te stane najzad slobodnom desnom rukom hvatati jednu muhu. Dugo se je mučio uludo, ali nikako nije mogao da je uhvati. Naposljetku uvidi, u kakvom je zanimljivom poslu, prene se, trgne se, ustane i odrešito pođe iz sobe. Za čas je bio na ulici.

Gusta magla kao mlijeko leži nad gradom. Svidrigajlov pođe po skliskoj, prljavoj cesti, popločenoj drvom, i udari prema Maloj Njevi. Priviđa mu se voda u Maloj Njevi, nabujala po noći, Petrovski otok, mokre staze, mokra trava, mokro drveće i grmovi i naposljetku onaj grm... Ljutito stane promatrati kuće, da bi mislio na što drugo. Ni prolaznika ni izvoščika ne susreće na prospektu. Nujne i prljave se pojavljuju svijetložute, drvene kućice s pozatvaranim kapcima. Studen i vlaga mu prodiru kroz sve tijelo i on stane zepsti. Pogdjekada nailazi na dućanske i povrtlarske cimere i čita pomno svaki. Evo kraja ceste popločene drvom. Stigao je pred veliku kamenu kuću. Prljavo, prozeblo pseto podvijena repa pretrčalo mu preko puta. Neki čovjek, pijan kao zemlja, u kabanici, leži poprijeko na pločniku, licem na zemlji. Pogleda ga i pođe dalje. Visoka mu se stražarnica pojavi s lijeve strane.

"Ha! - pomisli - eto meni mjesta; čemu bih išao na Petrovski otok? Bar je pred službenim svjedokom"...

Skoro se nasmijao toj novoj misli. Zakrene u -sku ulicu.[110] Tamo stoji velika kuća sa stražarnicom. Pred zatvorenim velikim vratima stoji i naslonio se na njih leđima malen čovječuljak, umotan u sivu vojničku kabanicu i s bakrenim ahilovskim šljemom. Sanjivim pogledom pogleda on hladno ispod oka Svidrigajlova, koji mu je pristupio. Na licu mu se čitao vječni, mrzovoljni jad, što se tako kiselo utisnuo na sva bez iznimke lica jevrejskog plemena. Neko se vrijeme uzeše šutke gledati njih dvojica, Svidrigajlov i Ahil. Ahilu se naposljetku učini, da nije u redu, što taj čovjek nije pijan nego stoji tri koraka pred njim, uporno ga gleda i ništa ne govori.

---

[109] Poslije pojave romana A. Dumasa sina, *Gospođa s kamelijama* (1848), a osobito njegove dramske preradbe (1852) i pojave opere *Traviata*, (1858), riječ kamelija dugo se vremena upotrebljavala u značenju žene slobodna ponašanja.

[110] Sježinska ulica.

- A što ga vam trebala ovdje? - progovori on, još se uvijek ne mičući i ne mijenjajući svoj položaj.

- Pa ništa, brate, zdravo! - odgovori Svidrigajlov.

- Ovdje ga nije mjesta.

- Ja ću, brate, u tuđinu.

- U tuđinu?

- U Ameriku.

- U Ameriku?

Svidrigajlov izvadi revolver i zapne ga.

- A što će ga taki šali, onde ga nije mjesto!

- A zašto ne bi bilo mjesto?

- Jer ga ovdje nije mjesto!

- No, brate, svejedno je. Mjesto je dobro; ako te budu pitali, odgovori im, da sam otputovao, reci, u Ameriku.

On upre revolver u desnu sljepočicu.

- Nije ga mjesta ovde, nije ga mjesta ovde! - zaprepasti se Ahil, sve jače i jaće rogačeći oči.

Svidrigajlov odapne revolver...

VII

Tog istog dana, ali već naveče u sedam sati, približavao se Raskoljnjikov stanu svoje majke i sestre, onom istom stanu u Bakaljejevljevoj kući, gdje ih je smjestio Razumihin. Ulaz na stubište je s ulice. Raskoljnjikov prilazi, ali sve još zadržava korak i koleba se: bi li ušao ili ne bi? Ali vratio se ne bi ni za što; čvrsto je odlučio.

"A i svejedno je, one još ništa ne znaju, - mislio je, - a već su navikle, da me smatraju čudakom"...

Odjeća je na njem užasna: sasvim uprljana, kako je svu noć bila na kiši, izderana, otrcana. Lice mu se skoro izobličilo od umora, nevremena, fizičke iznemoglosti i gotovo dvadesetčetirisatne borbe sa samim sobom. Svu je tu noć proboravio sam, bog bi ga znao gdje. Ali se bar odlučio.

Zakuca na vrata i mati mu otvori. Dunječka nije bila kod kuće. Ni sluškinja se nije u taj mah desila kod kuće. Puljherija Aleksandrovna u prvi tren zanijemi od radosna čuda, onda ga uhvati za ruku i potegne u sobu.

- No, evo tebe! - započne, zapinjući od radosti. - Nemoj se srditi na mene, Rođa, što te ovako glupo dočekujem, u suzama; ja se to smijem, a ne plačem. Ti misliš, da ja plačem? Nije, ja se to radujem, a u mene je već takav glup običaj: suze mi teku. To mi je od smrti tvog oca, za svašta plačem. Sjedni, golube, sustao si valjda, vidim. Ah, kako si se uprljao!

- Bio sam jučer na kiši, mama... - započne Raskoljnjikov.

- Ta nije, nije! - usplahiri se Puljherija Aleksandrovna i prekine ga, - ti si mislio, ja ću odmah započeti da te ispitujem, po pređašnjem ženskom običaju; ne boj se! Ta ja razumijem, razumijem sve; sada sam se ja već naučila na ovo ovdašnje i vidim zaista i sama, da

je ovdje pametnije. Ja sam shvatila sada, jednom zauvijek: otkud da ja razumijem tvoje misli i od tebe da iziskujem, da odgovaraš? Tebi su možda u glavi bog bi znao kakve stvari i planovi ili se tamo rađaju kakve misli; pa zar ja tebe da gurkam: o čemu ti to misliš? Ja eto... Ah, bože! Ta što sam se ja tu uzvrckala kao mahnita... Tvoj članak u časopisu, Rođa čitam ja evo već po treći put, donio mi ga je Dmitrij Prokofjič. Huknula sam, kad sam vidjela članak; gle, lude mene, mislim u sebi, evo, čim se on bavi, to i jest odgonetka svega! Učenjaci su svagda takvi. Njemu su možda u ovaj mah nove misli na pameti; premišlja ih on, a ja ga mučim i bunim. Čitam, prijane moj, mnogo dabome i ne razumijem, ali tako mora i da bude: otkud bih ja!

- Ded pokažite, mama!

Raskoljnjikov uzme novine i letimice pregleda svoj članak. Kako god to bilo u opreci s njegovim položajem i sta njem, ipak osjeti ono neobično, bolno-slatko čuvstvo, što zaokuplja autora, kad prviput vidi svoju stvar štampanu; usto su progovorile i njegove dvadeset i tri godine. To potraje jedan trenutak. Kad je pročitao nekoliko redaka, namršti se i strašan mu jad padne na srce. U jedan mu se mah javi na pameti sva duševna borba ovih posljednjih mjeseci. S gađenjem i mrzovoljan baci članak na sto.

- No, samo koliko ja god glupa bila, ali tek, Rođa, ipak mogu rasuditi, da ćeš ti nabrzo postati jednim od prvih ljudi, a možda baš i prvi u našem učenom svijetu. Kako su i smjeli misliti, da si ti poludio! Ha-ha-ha! Ti ne znaš, - ta i jesu to mislili! Ah, jadni crvi, otkud bi oni i poimali, što je um! A i Dunječka je povjerovala skoro, - što veliš! Pokojni otac tvoj dvaput je slao u listove, - najprije pjesme (uščuvala sam sveščić, pokazat ću ti ga jednom), a onda i cijelu pripovijest (ja sam ga sama namolila, da mi dade da prepišem) i još kako smo moljakali obadvoje, - nisu primili! Ja sam, Rođa, prije sedam dana živa ginula, gledajući tvoju odjeću, kako ti živiš što jedeš i u čem hodaš! A sada vidim, da sam ipak bila glupa, jer ako ti htjedneš, sve ćeš mahom postići umom i talentom. Ti to dakle zasad nećeš, nego se baviš mnogo važnijim stvarima...

- Dunja nije kod kuće, mama?

- Nije, Rođa. Vrlo često odlazi od kuće, ostavlja mene samu. Dmitrij Prokofjič, hvala mu bila, dolazi da sjedi sa mnom i vazda govori o tebi. Voli on tebe i uvažava, mili moj. A, o sestri tvojoj ne velim, da mi baš ne iskazuje štovanje. Ja se i ne tužim. Ona je svoje naravi, a ja svoje; u nje su se pojavile neke tajne, a ja nemam nikakvih tajna pred vama. Ja sam dabome tvrdo uvjerena, da je Dunja i suviše pametna, a osim toga ljubi i mene i tebe... ne znam dakle, do čega će to dovesti. Razdragao si me, Rođa, što si svrnuo k meni, a ona je eto otišla na šetnju; kad dođe, reći ću joj: o tvojoj odsutnosti, bio je tu brat, a gdje si ti izvoljela provesti vrijeme? Nemoj ti, Rođa, suviše ugađati meni: kad možeš, svrni, a ako ne možeš, svejedno, počekat ću. Ta ja ću ipak znati, da ti mene ljubiš, a to je meni dosta. Čitat ću evo tvoje sastavke, slušat ću od svih o tebi, a na čas ćeš i ti svrnuti, da što doznaš, pa i kud ću više. Evo i sada si svrnuo, da obraduješ majku, ta vidim ja...

Puljherija Aleksandrovna zaplače sada odjednom.

- Opet ja! Ne pazi na mene ludu! Ah, bože, što ja to sjedim, - uzvikne skočivši s mjesta, - imam kave, a i ne nudim ti! Eto, što je bablja sebičnost. Odmah, odmah!

- Manite se, mamice, odmah ću otići. Nisam došao zato. Molim vas, poslušajte me!

Puljherija mu Aleksandrovna pristupi plaho.

- Mamice, ako se dogodi ma što, ako vi budete ma što ćuli o meni, ako vama ma što reknu o meni, - hoćete li vi mene ljubiti isto kao sada? - zapita on iz puna srca, kao da i ne misli na svoje riječi i ne mjeri ih.

- Rođa, Rođa, što je tebi? Kako možeš i pitati to! Tko će o tebi išta i reći meni? A neću nikome niti povjerovati, tko mu drago došao, naprosto ću ga otjerati.

- Došao sam i uvjeravam vas, da sam vas svagda ljubio, a sada volim, što smo sami, volim, što nema Dunječke, - nastavi Raskoljnjikov onim istim žarom, - došao sam, da vam reknem: ako i nesretni budete, znajte ipak, da vas sin ljubi sada jače nego sebe i da je sve ono neistina, što ste vi mislili o meni, da sam ja grub te ne ljubim vas. Nikada neću prestati da vas ljubim... No dosta je; mislio sam, da tako moram učiniti i time započeti...

Puljherija ga je Aleksandrovna šuteći grlila, pritiskivala na grudi i plakala tiho.

- Ne znam, Rođa, što je to tebi, - reče ona naposljetku. - Za sve sam to vrijeme mislila, da ti mi prosto dosađujemo, a sada vidim po svemu, da se tebi sprema velik jad, pa zato ti i tužiš. Odavno ja to slutim, Rođa. Oprosti mi, što sam o tom progovorila; sve na to mislim i obnoć ne spavam. I sestra je tvoja svu noćašnju noć provela u tlapnji i sve je tebe spominjala. Nešto sam razabrala, ali nisam ništa razumjela. Cijelo mi je jutro bilo tako, kao da me čeka smrtna kazna, sve sam nešto očekivala, slutila, pa i dočekala sam evo! Rođa, Rođa, ta kamo ćeš ti? Putuješ li kuda?

- Putujem.

- To sam ja i mislila! I ja ću s tobom, ako zatreba, i Dunja će; ona tebe ljubi, ona tebe jako ljubi, pa neka putuje s nama i Sofja Semjonovna, ako treba; eto vidiš, ja ću je drage volje povesti mjesto kćerke. Pomoći će nam Dmitrij Prokofjič, da zajedno krenemo... no... kuda... putuješ ti?

- Zbogom, mamice!

- Što! Već danas! - uzvikne ona, kao da ga gubi na sve vijeke.

- Ne mogu, vrijeme mi je, svakako je potrebno...

- I ja ne mogu s tobom?

- Ne možete; nego kleknite i pomolite se bogu za mene. Vaša će molitva možda stići bogu.

- Ded da te prekrižim, da te blagoslovim! Evo tako, evo tako! O bože, što mi to radimo!

Bilo mu je drago, vrlo drago, što nikog nema tu, što je nasamo s majkom. Kao da mu se za sve to užasno vrijeme iznenada omekšalo srce. Padne pred majku, izljubi joj noge, onda se zagrle i zaplaču. Majka mu se nije čudila i nije ga ni ispitivala sada. Odavno već shvaća ona, da se sa sinom događa nešto strašno, a sada mu je kucnuo neki užasan čas.

- Rođa, mili moj, prvenče moj, - govorila je mati, ridajući, - evo sada si onakav, kakav si bio i za maloće; isto si mi tako dolazio, grlio me i ljubio, još dok sam s ocem živjela i sirotavala, ti si nas tješio već tim, što si s nama, a kad sam sahranila oca, - koliko smo se puta zagrlili ovako na očevu grobu i plakali. A što ja odavno već plačem, to zato, jer je materinsko srce naslutilo nesreću. Čim sam te prvi put vidjela one večeri, sjećaš se, tek što smo bile doputovale ovamo, sve sam pogodila već po tvom pogledu, pa mi je srce protrnulo, a kad sam ti danas otvorila i tebe pogledala, pomislila sam, da je evo i nastao kobni čas. Rođa, Rođa, valjda ne odlaziš odmah?

- Ne odlazim.

- Hoćeš li doći još?

- Hoću... doći ću.

- Rođa, ne srdi se, ne smijem ni da te ispitujem. Znam, da ne smijem, ali ded mi reci samo dvije riječce: putuješ li daleko?

- Vrlo daleko.

- A što ti je tamo, služba kakva, karijera?

- Što bog dade... samo se pomolite za mene...

Raskoljnjikov pođe prema vratima ali mati se uhvati za njega i očajnim mu se pogledom zagleda u oči. Lice joj se iznakazilo od užasa.

- Nemojte, mamice, - reče Raskoljnjikov, duboko se kajući, što se i odlučio da dođe k njoj.

- To nije zauvijek! Ta nije još zauvijek? Ta ti ćeš doći, sutra ćeš doći?

- Doći ću, doći ću, zbogom.

Naposljetku se istrgne.

Veče je bilo svježe, toplo, vedro; vrijeme se bilo proljepšalo još od jutra. Raskoljnjikov krenuo u svoj stan: žuri se. Želi sve da završi do sunčanog zapada. Ne bi htio dotle ni s kim da se sastane. Kad se penjao u svoj stan, primijeti, da se Nastasja trgla od samovara, pa ga uporno promatra i prati očima. "Da nije tko kod mene?" - pomisli. Pomisli s gađenjem na Porfirija. Ali kad je došao do svoje sobe i otvorio je, smotri Dunječku. Sjedi ona sama samcata, duboko zamišljena, i kao da ga već odavno čeka. Raskoljnjikov zastane na pragu. Dunječka se zaplašena digne s divana i ispravi se pred njim. Pogled njen, nepomično uperen u njega, iskazivao je užas i neutaživ jad. I po tom samom pogledu razabere Raskoljnjikov odmah, da ona sve zna.

- Da li da uđem ili da odem? - zapita on nepovjerljivo.

- Cio sam dan sjedjela kod Sofje Semjonovne, čekale smo te obadvije. Mislile smo, da ćeš svakako svrnuti ovamo.

Raskoljnjikov uđe u sobu i sjedne iznemogao na stolicu.

- Slab sam nekako, Dunja; jako sam sustao; a ja bih htio, da bar u ovaj trenutak potpuno vladam sobom.

Nepovjerljivo je ošine očima.

- A gdje si bio cijelu noć?

- Ne sjećam se pravo; vidiš, sestro, htio sam konačno da se odlučim i mnogo puta sam prolazio kraj Njeve; toga se sjećam. Htio sam tamo i da svršim, ali... nisam se odlučio... - prošapće pogledavajući opet nepovjerljivo Dunju.

- Hvala bogu! A kako smo se mi bojale baš toga, ja i Sofja Semjonovna! Ti dakle vjeruješ još u život; hvala bogu, hvala bogu.

Raskoljnjikov se gorko osmjehne.

- Nisam vjerovao, a maločas smo se mati i ja zagrlili i zaplakali smo; ja ne vjerujem, a zamolio sam majku, neka se moli za mene. Bog bi znao, Dunja, kako to biva, a ja ne razumijem ništa od toga.

- Bio si kod majke? Zar si joj rekao? - uzvikne Dunja u užasu. - Zar si se odlučio, da joj rekneš?

- Nisam, nisam joj rekao... riječima, ali ona je razumjela mnogo. Noću je čula, kako ti bulazniš. Ja sam uvjeren, da ona polovicu već razumije. Možda sam loše učinio, što sam svrnuo k njoj. Pa i ne znam, zašto sam i došao. Ja sam podlac, Dunja.

- Podlac, a patnju si spreman podnositi! Ta ti ideš?

- Idem. Odmah. Jest, da izmaknem toj sramoti, zato se i htjedoh utopiti, Dunja, ali kad sam već stajao kraj vode, pomislio sam: kad sam dosad smatrao sebe jakim, neka se sada ne bojim ni sramote, - reče Raskoljnjikov zalijećući se. - To je ponos, Dunja.

- Ponos, Rođa.

Kao da mu je oganj sinuo u prigašenim očima; kao da mu je godilo, što je još uvijek ponosit.

- Ti valjda ne misliš, sestro, da sam se ja prosto uplašio vode? - zapita on smiješkom drskim, zagledavajući joj se u lice.

- Oh, Rođa, nemoj! - gorko uzvikne Dunja.

Dva časa potraje šutnja. Raskoljnjikov sjedi skunjen i gleda u zemlju; Dunječka stoji na drugom kraju stola i u bolu ga motri. Onda on ustane.

- Kasno je, vrijeme je! Idem da se odmah prijavim. Ali ne znam, čemu da se prijavljujem.

Krupne joj suze potekle niz obraze.

- Ti plačeš, sestro, a možeš li mi pružiti ruku?

- I ti sumnjaš u to?

Ona ga ogrli snažno.

- Zar ti, kad se spremaš na patnju, ne spiraš već time napola svoj zločin! - uzvikne Dunječka, stiskajući ga u zagrljaju i ljubeći ga.

- Zločin? Kakav zločin? - uzvikne on odjednom u nekom nenadanom bjesnilu. - Što sam ja ubio gadnu, škodljivu uš, babu lihvarku, koja nikome nije potrebna, koju ako ubiješ, oprostit će ti se četrdeset grijeha, koja je siromasima isisavala krv, zar je to zločin? Ja i ne mislim na nj, i ne mislim da ga spiram. I što me spopadaju sa sviju strana: "Zločin, zločin!" Istom sada vidim jasno svu nesklapnost svog malodušja, kad sam se već odlučio, da podnesem tu nepotrebnu sramotu! Odlučujem se naprosto po niskosti i plitkoći svojoj, i još poradi koristi, kako je predlagao... onaj... Porfirij!...

- Brate, brate, što ti to govoriš! Ta ti si prolio krv! - uzvikne Dunja u očaju.

- Koju svi prolijevaju, - prihvati on skoro u bijesu, - koja se lije i svagda se lila na svijetu kao slap, koju liju kao šampanjac i poradi koje vjenčavaju na Kapitolu i nazivaju kasnije dobrotvorom čovječanstva. Samo ti pogledaj i pomnije razmotri! Ja sam želio dobro ljudima i učinio bih stotine, tisuće dobrih djela, mjesto te jedne gluposti, koja i nije glupost, nego naprosto nespretnost, jer sva ta misao nije nipošto bila tako glupa, kako se čini, sada, poslije neuspjeha... (Poslije neuspjeha se sve čini glupim!) Tom sam glupošću htio samo da zadobijem nezavisan položaj, da učinim prvi korak, sredstava da se domognem, a onda bi se sve to zbrisalo kudikamo većom korišću... Ali ja, ja nisam izdržao ni početak, jer ja sam - podlac! Eto, to ti je sve! Pa ipak neću da gledam vašim očima: da mi je pošlo za rukom, mene bi ovjenčali, a ovako u klopku!

- Ta to ne valja, nikako ne valja! Što ti to govoriš, brate.

- A! Ne valja forma, nije estetski lijepa forma! No ja nikako ne razumijem: zašto je čestitija forma, gruhati u ljude bombama, pravilnom opsadom? Strah od estetike prvi je znak nemoći!... Nikada, nikada nisam svjesnije znao to nego sada, ta ja sada još manje nego ikada smatram, da je to zločin! Nikada, nikada nisam bio jači i uvjereniji nego sada!

Rumen mu prelije blijedo, ispijeno lice. Ali kad je izricao taj posljednji usklik, sretne iznenada pogledom Dunjine oči, a u tom pogledu njenu sretne toliku, toliku patnju, da se i nehotice osvijestio. Osjeti, da je ipak unesrećio te dvije bijedne žene. Ipak je on uzrok...

- Dunja, mila! Ako sam kriv, oprosti mi! (Premda se meni i ne može oprostiti, ako sam kriv.) Zbogom! Ne ćemo se prepirati! Vrijeme je, krajnje vrijeme. Nemoj za mnom da ideš, molim te, moram još svrnuti... Nego otiđi sada i sjedni odmah uz majku. Molim te to! To je moja posljednja i najveća molba na tebe. Ne odlazi od nje za sve vrijeme: ja sam

je ostavio u nemiru i teško da će ga podnijeti: ili će umrijeti ili poludjeti. Budi dakle uz nju! Razumihin će biti uz vas; ja sam mu govorio... Ne plači poradi mene! Ja ću nastojati, da budem i junačan i čestit, dokle god živim, iako sam ubojica. Možda ćeš kada čuti za moje ime. Neću vas osramotiti, vidjet ćeš; dokazat ću ja još... a zasad do viđenja, - završi Raskoljnjikov brže, kad je opet pri tim svojim posljednjim riječima i obećanjima primijetio u Dunjinim očima neki čudni izraz. - A čemu ti plačeš tako? Ne plači, ne plači; ta ne rastajemo se posve! - Ah! da! Čekaj, zaboravio sam!...

Pristupi stolu, uzme neku debelu, zaprašenu knjigu, rasklopi je i izvadi spravljen među listove mali portretić, akvarel na slonovoj kosti. Bila je to slika gazdaričine kćeri, njegove bivše zaručnice, koja je umrla u vrućici, one čudne djevojke, što je htjela u samostan. Časak se zagleda u to izrazito i bolesno lišce, poljubi portret i preda ga Dunječki.

- S njom sam ja mnogo razgovarao i o t o m , s njom jedinom, - izgovori on zamišljen. - Njenu sam srcu saopćio mnogo od toga, što se kasnije tako nezgrapno zbilo. Ne uznemiruj se, - obrati se Dunji, - nije se ona slagala s tim, kao ni ti, i ja volim, što nje sada nema. Glavno je, glavno je sada to, da će sada sve udariti novim putem, prekrhati se, - uzvikne on naglo, opet se vraćajući svom jadu, - sve, sve, a jesam li se ja spremio za to? Želim li ja to? To je, vele, potrebno zbog moje kušnje! Čemu, čemu sve te besmislene kušnje? Čemu one, - zar ću ja biti svjesniji onda, u staračkoj nemoći, kad me robija od dvadeset godina ubije mukama, idiotstvom, nego što sam svjestan sada, a usto čemu onda i da živim? Zašto sada pristajem, da živim tako? O, ja sam znao, da sam podlac, kad sam jutros o svanuću stajao nad Njevom.

Iziđu napokon obadvoje iz stana. Teško je bilo Dunji, ali ljubila ga je! Ona pođe, no kad je odmakla, pedeset koračaja, okrene se još jednom, da ga vidi. Još ga je uvijek mogla vidjeti. Kad je pak došao do ugla, okrene se i on, te se posljednji put sretnu pogledima; ali kad je Raskoljnjikov opazio, da ga Dunječka gleda, nestrpljivo joj pa i zlovoljno mahne rukom, neka ide, a on zakrene naglo za ugao.

- "Ja sam zao, ja to vidim", - mislio je u sebi, kad se nakon časka zastidio, što je onako zlovoljno mahnuo rukom Dunji. - "Ali zašto me one ljube toliko, kad ja to nisam zavrijedio! Oh, da sam sâm i da me nitko ne ljubi, ne bih ni ja nikada nikoga ljubio! N e b i b i l o s v e g a t o g a ! A da je znati, da li će se za tih budućih petnaest dvadeset godina duša moja smiriti toliko, te ću smjerno kukati pred ljudima i uz svaku riječ nazivati sebe razbojnikom? Jest, baš to, baš to! Zato oni mene i gone sada u progonstvo, to im je i potreba... Eto švrljaju oni po ulici amo tamo, a svaki je od njih podlac i razbojnik već prema prirodi svojoj; još i gore, - idiot! A ded da mene mine progonstvo, svi bi oni pobjesnili od plemenitog zgražanja! Oh, kako ja njih mrzim sve!"

Duboko se zamisli nad tim: "Kakav proces može prouzročiti, da se on naposljetku pred svima njima smiri bez razmišljanja, da mu se smiri uvjerenje! Pa što, zašto i ne bi? Dabome da tako i mora biti. Zar da me dvadeset godina neprekidnog pritiska ne dotuče konačno? Voda dube kamen. I čemu, čemu da živim nakon toga, čemu da idem sada, kad i sam znam, da će sve to biti baš tako, kao što u knjizi piše, a nikako drugačije!"

Možda već stoti put od sinoć zadaje on sebe to pitanje, ali ipak ide.

VIII

Kad je ušao Sonji, mračilo se već. Sonja ga je uzrujana očekivala cio dan. Čekala ga je zajedno s Dunjom. Dunja joj je došla još izjutra, sjetivši se jučerašnjih riječi Svidrigajlovljevih, da Sonja "to zna". Nećemo potanko pripovijedati o razgovoru i o suzama njih dviju, ni koliko su se zbližile. Dunja je na tom sastanku stekla bar utjehu, da joj brat neće biti sam: k njoj je, k Sonji, došao prvoj sa svojom ispoviješću i u njoj je tražio čovjeka, kad mu je ustrebao čovjek; a ona će i krenuti za njim, kamo ga god bacila sudbina. Nije ni pitala, ali je znala, da će tako biti. Gledala je Sonju čak s nekim smjernim poštovanjem i isprva ju je čak i zbunjivala tim smjernim čuvstvima, što joj iskazuje. Sonja zamalo da nije zaplakala: ona sebe smatra naprotiv nedostojnom, da i pogleda Dunju. Otkad joj se pri prvom sastanku kod Raskoljnjikova poklonila Dunja s onolikom pažnjom i štovanjem, krasni je lik njen zauvijek ostao u duši Sonjinoj, kao jedna od najkrasnijih, najnedostiživijih priviđenja u životu.

Dunječka ne istraje, nego napusti najzad Sonju, da dočeka brata u njegovu stanu; sve joj se činilo, da će on prije doći onamo. Kad je Sonja ostala sama, odmah je počne moriti strah pri pomisli, da će se on ubiti. Toga se bojala i Dunja. Ali cio su se dan nadmetale uvjeravajući jedna drugu i dokazujući, da to ne može biti, te su bile spokojnije, dok su bile u društvu. Ali sada, kad su se razišle, stade i jedna i druga misliti jedino na to. Sonja se sjećala, kako je jučer Svidrigajlov rekao, da su u Raskoljnjikova dva puta: Vladimirka ili... Znala je usto taštinu njegovu, uznošljivost, samoljublje i bezbožništvo.

"Zar ga sama malodušnost i strah od smrti može primorati, da živi?" - pomisli ona naposljetku u očaju.

Sunce je već zapadalo. Sonja je tužna stajala do prozora i uporno gledala kroza nj, ali kroz prozor se vidi samo glavni neokrečeni zid susjedne kuće. Naposljetku, kad je Sonja već bila sasvim uvjerena, da se ubio, - uđe Raskoljnjikov u sobu.

Radostan joj se krik izvije iz grudi. Ali kad mu je uprla pogled u lice, problijedi naglo.

- No, da! - reče Raskoljnjikov smješkajući se. - Došao sam, Sonja, po tvoje križeve. Ti si me sama poslala na raskršće; što je, zar si se uplašila sada, kad je došlo do zbilje?

Sonja ga je gledala u čudu. Neobičnim joj se učinio taj ton; hladna je drhtavica spopadne po tijelu, ali za časak se ona dosjeti, da je sve namješteno, i taj ton, i te riječi. A i dok je govorio s njom, gledao je u ugao, kao da izbjegava da pogleda u njeno lice.

- Ja sam, vidiš, Sonja, zaključio, da će ovako biti valjda i korisnije. Tu ima jedna okolnost... No, dugo bih ti morao pripovijedati, a i čemu! Znaš samo, što mene ljuti! Mrsko mi je, što će me odmah okružiti, pa će buljiti u mene, zadavati mi glupa pitanja, na koja moram odgovarati, i prstom pokazivati u mene... Pi! Znaš, ja ne idem Porfiriju; dozlogrdilo mi je. Radije ću otići mom prijatelju Barutu, pa ću ga začuditi, postići ću neki efekt. A treba da budem što hladnokrvniji; suviše sam postao žučljiv u ovo posljednje vrijeme. Vjeruješ li, ja sam maločas sestri poprijetio skoro pesnicom, a samo zato, što se okrenula, da me pogleda posljednji put. Takvo je stanje odvratno! Hej, dokle sam dotjerao! No, što je, gdje su križevi?

Kao da nije bio pri sebi. Nije mogao ni jedan časak da stoji na mjestu, niti da pažnju svrati na jednu stvar; misli su mu se preskakivale i govor mu se meo; ruke su mu podrhtavale.

Šuteći izvadi Sonja iz ladice dva križa, čempresov i bakren, prekriži sebe, prekriži njega i objesi mu na prsa čempresov križić.

- To je dakle simbol toga, što uzimam na sebe, križ, he-he! I kao da sam malo patio dosad! Čempresov je križ pučki; bakreni je Lizavetin, njega uzimaš ti, - ded ga pokaži! Na njoj je dakle bio... u onaj čas? I ja znam ovakva dva križa, srebren i ikonicu. Bacio sam ih onda babi na prsa. Dobro bi sada došli, da ih objesim... Uostalom, ja koješta buncam, pa ću zaboraviti na stvar; rastresen sam nekako!... Znaš, Sonja, ja sam zapravo zato došao, da ti unaprijed znaš... No, to ti je sve... Poradi toga sam jedino i došao. (Hm! ja sam uostalom mislio, da ću više reći.) Ti si i sama željela, da odem, pa ću evo tamnovati i želja će ti se ispuniti, što plačeš dakle? Zar i ti? Prestani, nemoj; o, kako mi je teško sve to!

Čuvstvo se ipak ganulo u njem, srce ga zaboljelo, kad ju je gledao: "Zašto, zašto ona?" - mislio je u sebi. - "Što sam ja njoj? - Čemu plače, čemu oprema mene, kao mati, ili kao Dunja? Dadilja će mi biti!"

- Prekriži se, pomoli se bar jedanput, - zamoli ga Sonja drhtavim, plahim glasom.

- O, drage volje, koliko god želiš! I od sveg srca...

Ali drugo je bio kanio da rekne.

Prekriži se nekoliko puta. Sonja uzme svoj rubac i prebaci ga preko glave. Bio je to zelen polusukneni rubac, valjda onaj isti, što ga je tada spominjao Marmeladov, "obiteljski". Raskoljnjikovu sine ta misao, ali on ne zapita. Stao je zaista i sam osjećati, da je strašno rastresen i nekako nesklapno uzrujan. Uplaši se toga. Zaprepasti ga i to, što Sonja hoće da ide s njim.

- Što ćeš ti? Kamo ćeš? Ostani, ostani! Ta ću sam! - uzvikne on u malodušnoj zlovolji, a onda se skoro razbjesni i pođe prema vratima. - I što će tu cijela povorka! - mrmljao je izlazeći.

Sonja ostane nasred sobe. Raskoljnjikov se nije ni oprostio s njom, već je i zaboravio bio na nju; u duši mu uskipjela sumnja, pa ga grize i buni se:

"Dakle je sve tako, baš tako?" - pomisli on opet, kad je silazio niz stube. - "Zar ne mogu zastati i opet sve izmijeniti... i ne otići?"

Ali ipak je išao. U jedan mah osjeti konačno, da mu je uzalud zadavati sebi pitanja. Kad je izišao na ulicu, sjeti se, da se nije oprostio sa Sonjom, da je ona ostala nasred sobe, sa svojim zelenim rupcem na glavi, ne usuđujući se maknuti, zbog njegovog povika, te stane na trenutak. U taj mu mah jasno sine druga misao, - kao da je čekala, da ga prenerazi konačno.

"No čemu sam, zašto sam dolazio ja sada k njoj? Ja sam rekao njoj: po poslu; ali po kakvom poslu? Nikakvog posla nije uopće bilo! Saopćiti joj, da i d e m ; pa što onda? Baš je I bilo potrebno! Ljubim li ja nju, što li? Ta ne ljubim, valjda? Eto sam je otjerao sada kao psa. Zar su zbilja bili potrebni njezini križevi? Oh, kako sam duboko pao! Nije, meni su bile potrebne njene suze, bilo mi je potrebno vidjeti njenu prepast, gledati, kako je srce boli i kida se! Morao sam ma za što da se uhvatim, da odgodim, da vidim ljudsko stvorenje! I ja sam se usuđivao toliko uzdati u sebe, toliko maštati o sebi, ja prosjak, ja ništarija, ništarija, podlac, podlac!"

Ide obalom uz kanal i ne ostaje mu još mnogo. No kad je došao do mosta, zastane, zakrene odjednom na most, u stranu, i ode na Sijenski trg.

Pomamno se obazirao i desno i lijevo, zagledavao se pozorno u svaku stvar i ni na čemu nije mogao da ustavi pažnju; sve mu bježi. "Za sedmicu dana dakle, za mjesec dana, provest će me nekamo u kažnjeničkim kolima preko ovog mosta; kako ću onda pogledati na taj kanal, - da zapamtim to?" - sine mu u glavu. "Evo ovaj cimer; kako ću onda pročitati ta slova? Tu piše: Tavariščestvo;[111] ded da zapamtim to *a,* slovo *a*, pa da ga pogledam za mjesec dana, to isto *a*; kako ću ga pogledati onda? Što li ću onda osjećati i misliti?... Bože, kako je sve to zacijelo kukavno, sve te moje sadašnje... brige! Dabome, sve je to valjda zanimljivo... na svoj način... (ha-ha-ha! na što ja mislim!) ja djetinjarim, sam se pred sobom razmećem; no, čega li se stidim ja? Pi, kako se guraju! Evo ovaj debeljko (valjda je Nijemac), što me je gurnuo, zna li on, koga je gurnuo? Žena s djetetom moli milostinju; zanimljivo, da ona mene smatra sretnijim od sebe. A zašto ne bih dao, zbog kurioziteta! Pa eto mi je još ostao u džepu petak, otkuda? Na, na... uzmi, majčice!"

- Bog te očuvao! - začuje se plačni glas prosjakinje.

Stigne na Sijenski trg. Bilo mu je neprijatno, vrlo neprijatno gurati se među svijetom, ali ide baš onamo, gdje vidi da ima više svijeta. Dao bi sve na svijetu, samo da bude sam, ali je osjećao, da ni jedan časak neće probaviti sam. U gomili se raskalašio neki pijanac; sve bi da igra, ali sve pada u stranu. Okružili ga. Raskoljnjikov se protura kroz gomilu, zagleda se nekoliko časaka u pijanca i odjednom zahihoće kratko, oštro. Za tren je već i zaboravio na pijanca, nije ga ni vidio, premda ga je gledao. Ode napokon, i ne znajući, gdje se nalazi; ali kad je došao do sredine trga, snađe ga neka volja, ovlada njime neko čuvstvo i zaokupi ga svega, i tijelo i misao.

Padoše mu na pamet Sonjine riječi: "Otiđi na raskršće, pokloni se narodu, poljubi zemlju, jer si se i o nju ogriješio, i reci cijelom svijetu na glas: ja sam ubojica!" Zadršće sav, kad se sjetio toga. I toliko ga je već bio dotukao beskrajni jad i nemir za sve ovo vrijeme, osobito pak posljednjih sati, da je i sam srnuo u to cjelovito, novo, potpuno čuvstvo, što mu se nametalo. Zahvatilo ga kao nastup: upalilo mu se u duši kao iskra i u jedan ga mah kao oganj zaokupilo svega. Za tren se razblažilo sve u njem i udarile mu suze na oči. Kako je stajao, sruši se na zemlju...

Klekne na sred trga, pokloni se do zemlje i s užitkom i sretan poljubi tu prljavu zemlju. Pridigne se i pokloni se pa drugi put.

- Ih, nakvasio se! - primijeti momak do njega.

Zaori smijeh.

- Ide on u Jeruzalem, braćo, oprašta se s djecom i sa zavičajem, cijelom se svijetu klanja, prijestolni grad Peterburg i zemlju njegovu cjeliva! - dometne neki nakresani građanin.

- Mlad je još momčić! - priklopi treći.

- Od otmjena je svijeta! - primijeti netko ozbiljnim glasom.

- Ne možeš ih sada ni znati, tko je otmjen, a tko nije.

Svi ti uzvici i razgovori zadrže Raskoljnjikova, te u njemu zamru riječi: "Ja sam ubio", što mu možda već htjedoše sletjeti s jezika. Ali ipak mirno pretrpi sve te uzvike i ne obazirući se krene ravno uličicom u kvart. Putem sine pred njim jedna prikaza, ali on joj se i ne začudi; slutio je već, da tako mora i biti. U onaj čas, kad se na Sijenskom trgu poklonio po drugiput i okrenuo se na lijevu stranu, smotri pedesetak koračaja od sebe Sonju. Sakrila se za jednu od onih daščara na trgu, prati ga dakle na cijelom tužnom putu! Raskoljnjikov osjeti i razumjede u taj čas zauvijek, da je Sonja sada s njime za sve vijeke i da

[111] Pravilno je *tovariščestvo* (društvo, kompanija).

će krenuti za njim ma i na kraj svijeta, kamo god mu odredi sudbina. Sve mu se srce uzbuni... ali uto stiže i do kobnog mjesta...

Prilično bodro uđe u dvorište. Treba da se popne u drugi kat. "Zasad se još penjem", - pomisli. - Uopće mu se je činilo, da je još daleko do sudbonosnog časa, mnogo vremena ima još, mnogo još može promisliti.

Opet ono isto smeće, one ljuske na vijugastom stepeništu, opet širom pootvarana vrata na stanovima, opet one iste kuhinje, iz kojih udara dim i smrad. Raskoljnjikov nije odonda bio ovdje. Noge mu trnu i klecaju, ali idu. Stane na čas, da odahne i da se oporavi, da uđe kao č o v j e k . "A čemu? Zašto?" - pomisli, kad je uvidio, što radi. - "Ako već moram da ispijem tu čašu, zar nije svejedno? Čim je ružnije, tim je bolje". U pameti mu sine u taj čas lik Ilje Petroviča Baruta. Zar zbilja da ode k njemu? A ne bi li mogao kome drugom? Ne bi li mogao Nikodimu Fomiču? Da se odmah vrati i da ode u stan samom kvartskom nadzorniku! Bar će sve ispasti po domaćem... Ne, ne! K Barutu, k Barutu! Ako mora da pije, sve će da ispije mahom"...

Protrne i jedva znajući za sebe otvori uredska vrata. Bilo je tu sada vrlo malo svijeta, stajao je neki podvornik i još neki pučanin. Podvornik nije ni izvirivao iza svoje pregrade. Raskoljnjikov ode u drugu sobu. "Možda ću moći i da ne govorim", - sinulo mu u pameti. Tu se neki pisar, u civilnom kaputu, spremao da nešto piše na pisaćem stolu. U uglu sjedi još jedan pisar. Zamjotova nema. Nikodima Fomiča, razumije se, također nema.

- Nikoga nema? - zapita Raskoljnjikov, obraćajući se onom licu uz sto.

- A koga bi vi?

- A-a-a! Niti se ušima čuje, niti se očima vidi, a ruski duh... kako je ono u priči... zaboravio sam! M-moje p-poštovanje! - uzvikne odjednom poznati glas.

Raskoljnjikov zadršće. Pred njim stoji Barut; izišao iznenada iz treće sobe. "Baš je suđeno", - pomisli Raskoljnjikov, - "otkud on ovdje?"

- K nama? Po kakvom poslu? - kliče Ilja Petrovič. - (Bio je, vidi mu se, jako dobre volje i nešto uzbuđen.) - Ako je po poslu, još je prerano. I ja sam samo slučajno ovdje... Uostalom, što god mogu. Ja, priznajem vam... kako ono? Kako? Oprostite.

- Raskoljnjikov.

- A što: Raskoljnjikov! Zar vi mislite, da sam zaboravio! Nemojte me, molim vas, smatrati takvim... Rodion Ro... Ro... Rodionić, tako je, čini mi se.

- Rodion Romanič.

- Jest, jest, jest! Rodion Romanič, Rodion Romanič! Tome sam se i domišljao. Često sam se raspitkivao. Priznajem vam, iskreno, iskreno sam žalio odonda, što smo tada onako s vama... saopćili su mi kasnije, doznao sam, da ste vi mlad literat, dapače učenjak... i tako da se rekne, prvi koraci... O, bože! Ta koji literat i učenjak nije u početku originalno zakoračio! Ja i žena moja, - mi obadvoje cijenimo literaturu, a žena moja strastveno!... Književnost i umjetnost! Samo ako si plemenit, sve drugo možeš steći talentom, znanjem, razboritošću, genijalnošću. - Šešir - što na primjer znači šešir? Šešir je tričarija, ja ću ga kupiti kod Zimmermanna; ali što se pod šeširom čuva i šeširom pokriva, to ja ne mogu kupiti!... Priznajem, htio sam k vama doći, da vam objasnim, ali sam mislio: možda vi... No eto i ne pitam, da li zaista želite nešta. Došla vam je, vele, rodbina?

- Jest, mati i sestra.

- Imao sam dapače čast i sreću, da sam se upoznao s vašom sestrom, - naobražena i umiljata osoba. Priznajem, požalio sam, što smo se onda onako raspalili. Slučaj! A što sam ja

vas onda, poradi vaše nesvijesti, ošinuo nekim pogledom, to se kasnije objasnilo na najsjajniji način! Zanesenost i fanatizam! Razumijem vaše zgražanje. Mijenjate li možda stan, kako vam je došla svojta?

- N-ne, ja sam samo ovako... Došao sam, da zapitam... mislio sam, da ću ovdje naći Zamjotova.

- Ah, da! - Ta vi ste se sprijateljili, čuo sam. No Zamjotov nije kod nas, - niste ga zatekli. Da, izgubili smo Aleksandra Grigorijeviča! Od juče nije više kod nas; prešao je... a kad je prelazio, sa svima se posvadio... čak i neuljudno... Mlad vjetropir, ništa više; čak je mogao i pružati nade; ali eto tako vam je s divnom mlađarijom našom! Hoće neki ispit da položi, ali ded samo brbljaj i razmeći se, pa je gotov ispit. Nije to ono, što ste na primjer vi ili gospodin Razumihin, prijatelj vaš! Vaša je karijera naučna, vas neće uništiti nedaće! Vama sve ove krasote u životu, može se reći, - nihilist, asket, monah, pustinjak. Za vas je knjiga, pero za uhom, učena istraživanja, - tuda lebdi vaš duh! Ja i sam donekle... Vi ste čitali Livingstonove zapiske?[112]

- Nisam.

- A ja sam čitao. Danas su se uostalom jako raširili nihilisti; a i razumljivo je; pa i kakva su vremena, pitam vas ja? Uostalom, ja i vi... vi dabome niste nihilist! Odgovorite iskreno, iskreno!

- Nisam.

- Znate, budite otvoreni sa mnom, ne sustežite se, kao da ste sami sa sobom! Druga je stvar služba, druga stvar... vi ste mislili, da sam htio reći: d r u ž b a ,[113] ali niste pogodili! Nije prijateljstvo nego čuvstvo građanina i čovjeka, čuvstvo čovječnosti i ljubavi za svevišnjeg. Ja mogu da budem službena ličnost i u službi, ali ipak sam dužan da se svagda u sebi osjećam građaninom i čovjekom i da polažem račun... Vi ste izvoljeli zapodjeti razgovor o Zamjotovu. Zamjotov vam zna na francuski način izazvati skandal u nepristojnom lokalu, za čašom šampanjca ili donskog vina, - eto takav je vaš Zamjotov i A ja možda, da tako reknem, izgaram od odanosti i visokih čuvstava, a osim toga nešto značim, imam čin, zapremam mjesto! Oženjen sam i imam djecu. Izvršujem dužnost građansku i čovječju, a tko je on, dopustite da zapitam? Govorim vam kao čovjeku, oplemenjenom naobrazbom. A te su se primalje suviše raširile.[114]

Raskoljnjikov digne obrve, kao da pita. Riječ Ilje Petroviča, koji je očevidno malo prije ustao od stola, zvučale su i padale pred njega ponajviše kao prazni zvuci. Ali jedan je dio ipak nekako razumio; gledao je pitajući i nije znao, čime će se završiti sve to.

- Ja govorim o tim ošišanim djevojkama, - nastavi govorljivi Ilja Petrovič, - ja sam ih okrstio primaljama i sudim, da je to ime sasvim podesno. He-he! Srljaju u akademiju, uče anatomiju; no, recite, ako se ja razbolim, hoću li zovnuti djevojku, da me liječi? He-he!

Ilja Petrovič se hihotao, sasvim zadovoljan svojim dosjetkama.

- Ono je, recimo, žeđa za prosvjetom beskrajna; ali prosvijetlio si se eto, i dosta je. Čemu da nju zlo upotrebljavaš? Čemu da vrijeđaš čestite ličnosti, kao što radi onaj nevaljalac

---

[112] Misli se na knjigu engleskog istraživača Davida Livingstonea (1813-1873) *Putovanje po Zambeziji*, koja je izašla u Londonu 1865. godine, a preveo ju je na ruski prijatelj Dostojevskoga N. N. Strahov 1867.

[113] Družba je u ruskom jeziku prijateljstvo.

[114] Šezdesetih godina 19. stoljeća žene su u Rusiji mogle biti samo primalje i učiteljice; drugim se zanimanjima nisu smjele baviti.

Zamjotov? Čemu je on mene uvrijedio, pitam vas? Evo, koliko su se raširila ta samoubijstva, - vi i ne sanjate. Svi ti trate posljednje novce i ubijaju se. Djevojčure, derani, starci... Evo je jutros javljeno o nekom gospodinu, što je nedavno doputovao. Nil Pavlič, hej, Nil Pavlič! Kako se zove taj gentleman, što su maločas javili, da se ubio na Peterburškoj strani?

- Svidrigajlov, - odgovori netko iz druge sobe promuklim, ravnodušnim glasom.

Raskoljnjikov se trgne.

- Svidrigajlov! Svidrigajlov se ubio! - zavikne.

- Što! Vi znate Svidrigajlova?

- Da... znam... Nedavno je doputovao...

- No, da, nedavno je doputovao, žena mu umrla, čovjek je razuzdan, pa se odjednom ubio, i to tako skandalozno, da se ne može zamisliti... ostavio je u svojoj bilježnici nekoliko riječi, da umire pri zdravoj pameti, te moli, neka nikog ne krive za njegovu smrt. Taj je, vele, imao novaca. Otkud ga vi znate?

- Ja sam... poznat... moja je sestra bila guvernanta u njihovoj kući...

- Eh-eh-eh! vi nas dakle možete izvijestiti o njemu? Niste niti sumnjali?

- Jučer sam ga vidio... on je... pio vina... ja nisam ništa znao.

Raskoljnjikov je osjećao, kao da je nešto palo na njega i prignječilo ga.

- Kao da ste opet poblijedjeli. Kod nas je ovdje tako zagušljiv zrak...

- Da, vrijeme mi je, - promrmlja Raskoljnjikov, - oprostite, što sam vas uznemirio...

- Ta, molim vas, izvolite samo! Priredili ste mi zadovoljstvo, i drago mi je što vam mogu reći...

Ilja mu Petrovič pruži ruku.

- Ja sam htio samo... Zamjotovu...

- Razumijem, razumijem i milo mi je bilo.

- Vrlo mi je milo... do viđenja... - nasmiješi se Raskoljnjikov.

On iziđe teturajući. U glavi mu se vrtjelo. Nije osjećao, da li stoji na nogama. Poče silaziti niz stepenice, upirući se desnicom o zid. Učini mu se, da ga je neki podvornik, s knjižicom u ruci, sreo, penjući se u ured, i gurnuo ga, da neko psetance negdje u doljnjem katu laje na sav glas, i da je neka žena bacila na njega oklagiju i zaviknula. Siđe na dvorište. Tamo na dvorištu, nedaleko ulaza, stoji Sonja, blijeda, sva ukočena i plaho ga, plaho gleda. Stane pred nju. Nešto se bolno, izmučeno javilo na njenu licu, nešto očajno. Ona pljesne rukama. Nezgrapan se, beznadan smiješak protisne na njegove usne. On postoji, osmjehne se i vrati se gore, opet u ured.

Ilja je Petrovič bio sjeo i stao čeprkati po nekim spisima. Pred njim stoji onaj isti čovjek, koji je netom gurnuo Raskoljnjikova, penjući se uz stube.

- A-a-a! Vi opet! Je li vam što ostalo ovdje?... Ta što je vama?

Raskoljnjikov se blijedih usana, ukočena pogleda približi njemu, pristupi tik do stola, podupre se rukom o sto i htjede nešto reći, ali nije mogao; čuli su se sami neki iskidani glasovi.

- Vama je zlo, stolicu! Evo, sjednite na stolicu, sjednite! Vode!

Raskoljnjikov se spusti na stolicu, ali nije skidao oči s lica Ilje Petroviča, koji bijaše neprijatno začuđen. Promatrali su trenutak jedan drugog i čekali. Voda bude donesena.

- Ja sam... - započne Raskoljnjikov.

- Napijte se vode!

Raskoljnjikov otkloni rukom vodu i izgovori tiho, na prekide, ali razgovijetno:

- Ja sam to onda ubio sjekirom staricu činovnikovicu i sestru njenu Lizavetu, i orobio.

Ilja Petrovič zine. Sa svih se strana slete.

Raskoljnjikov ponovi svoj iskaz ----------

EPILOG

I

Sibirija. Na obali široke, pustinjske rijeke leži grad, jedan od administrativnih centara Rusije; u gradu je tvrđava, u tvrđavi kaznionica. U kaznionici je već devet mjeseci zatvoren prognanik-robijaš drugog reda Rodion Raskoljnjikov. Od dana njegova zločina prošlo je skoro godina i po.

Njegovo suđenje prošlo je bez velikih teškoća. Zločinac je odlučno točno i jasno stajao uz svoj iskaz, nije brkao okolnosti, nije ih ublaživao sebi u korist, nije iskrivljivao činjenice, nije zaboravljao ni najsitniju potankost. Ispripovijedao je u tančine cio tok ubijstva, objasnio tajnu z a l o g a (drvene daščice s metalnom pločicom), što se ubijenoj babi našao u rukama; ispričao potanko, kako je ubijenoj uzeo ključeve, opisao te ključeve, opisao kovčeg i čime je bio napunjen; nabrojao čak i pojedine stvari, što su bile u kovčegu; protumačio zagonetku o ubijstvu Lizavetinu i pripovjedio, kako je došao i lupao Koch, a za njim đak; saopćio sve, što su oni razgovarali; kako je onda on, zločinac, otrčao niz stube i čuo ciku Mikolkinu i Mićkinu; kako se sakrio u praznom stanu i došao kući; pokazao je naposljetku kamen u dvorištu, na Voznesenskom prospektu, kraj vrata, a pod tim se kamenom nađoše stvari i novčarka. Ukratko, stvar se razjasnila. Istražitelji su se i suci među inim jako čudili, što je novčarku i stvari sakrio pod kamen i nije se okoristio njima, a najviše su se čudili, što ne samo da se nije potanko sjećao svih stvari, što ih je napljačkao, nego im se bunio i u broju. Baš to, što nije ni jedanput otvorio novčarku, pa nije ni to znao, koliko je novaca u njoj, činilo se nevjerojatnim. (U novčarki je bilo tristosedamnaest rubalja srebra i tri komada od dvadeset kopjejaka; od dugog su se ležanja pod kamenom jako iskvarile neke gornje banknote, baš najkrupnije.) Dugo su se mučili, da doznaju: zašto okrivljenik jedino u tom laže, kad sve drugo priznaje dragovoljno i iskreno? Naposljetku neki (osobito psiholozi) dopuste, da je možda zbilja tako, te on nije zavirivao u novčarku, nije dakle ni znao, što je u njoj, nego ju je i ne znajući spravio pod kamen, ali iz

toga izvedu odmah, da se zločin nije mogao drugačije ni dogoditi, nego u nekom časovitom ludilu, to jest, u bolesnoj monomaniji ubijstva i grabeža, bez konačnog cilja i želje da se okoristi. Tu je baš dobro došla najnovija pomodna teorija o časovitom ludilu, što je u naše doba tako često nastoje primijeniti na neke zločince. Usto su davno hipohondrijsko stanje Raskoljnjikovljevo točno potvrdili mnogi svjedoci, doktor Zosimov, pređašnji drugovi njegovi, gazdarica, sluškinja. Sve je to mnogo pripomoglo zaključku, da Raskoljnjikov nije sasvim nalik na običnog ubojicu, razbojnika i pljačkaša, nego da je tu nešto sasvim drugo. Na najveću zlovolju svih, koji su branili to mišljenje, nije sam zločinac ni pokušavao da se brani; na konačna pitanja: što li ga je zapravo nagnalo na ubijstvo i što ga je navelo na otimačinu, odgovarao je vrlo jasno, s najgrubljom točnošću, da je svemu bilo uzrok kukavno stanje, siromaštvo i nevolja, želja da osigura sebi prvi početak u životnoj karijeri, bar s te tri tisuće rubalja, što je mislio da će naći kod ubijene. Odlučio se pak na ubijstvo po svojoj lakomislenoj i malodušnoj naravi, razdraženoj osim toga oskudicom i nedaćama. A na pitanje, što ga je navelo, da se prijavi, odgovori otvoreno, da ga je navelo iskreno kajanje. Sve je to bilo skoro i grubo...

Osuda je bila ipak blaža, nego što se moglo očekivati, kad se uzme u obzir izvršen zločin, a možda je bila blaža baš zato, jer zločinac ne samo da nije nastojao opravdati sebe, nego je nekako i sam iskazivao želju, da sam sebe okrivi još više. Sve neobične i osobite okolnosti u toj stvari bijahu uzete u obzir.

O bolesnom i bijednom stanju zločinca, prije nego što je izvršio zločin, nije bilo ni najmanje sumnje. Što se nije okoristio grabežom, pripisalo se donekle probuđenom kajanju, donekle pak nepotpunom zdravlju umnih sposobnosti za vrijeme izvršivanja zločina. Nenadano ubijstvo Lizavete poslužilo je dapače primjerom koji potvrđuje taj sud: čovjek izvršuje dva ubijstva, a onamo zaboravlja, da su otvorena vrata! Naposljetku prijava njegova, da je on krivac, u onaj čas, kad se stvar neobično zamrsila time, što je fanatik Nikolaj klonuo duhom i lažno obijedio sebe, a pravi zločinac ne samo da se nije mogao jasno obličiti, nego se na njega nije skoro ni sumnjalo. (Porfirij je Petrovič potpuno održao riječ), - sve je to konačno pripomoglo, da je okrivljeniku ublažena sudbina.

Osim toga se sasvim nenadano pojave i druge okolnosti, vrlo povoljne za optuženika. Bivši student Razumihin iskopa odnekud vijest i iznese dokaze, da je zločinac Raskoljnjikov, dok je bio na sveučilištu, posljednjim svojim sredstvima pomagao jednog svog siromašnog, sušičavog sveučilišnog druga i skoro ga izdržavao pola godine. A kad je taj umro, pazio je Raskoljnjikov na starog uzetog oca, što je preživio sina, pokojnog druga njegova, (koji je skoro od trinaeste godine uzdržavao i hranio oca), smjestio napokon starca u bolnicu i sahranio ga, kad je umro. Sve su te vijesti donekle povoljno djelovale na odluku o Raskoljnjikovljevoj sudbini. I bivša gazdarica njegova, mati pokojne zaručnice Raskoljnjikovljeve, udovica Zarnjicyna, posvjedoči također, da je Raskoljnjikov još onda, dok su stanovali u drugoj kući, kod Pet Uglova, za požara po noći izbavio iz stana, koji se već bio upalio, dvoje male djece, pa se pritom i sam opekao. Taj se fakt pomno istražio, te su ga pouzdano posvjedočili mnogi svjedoci. Ukratko, završilo se tim, da je zločinac osuđen na robiju drugog reda, svega na osam godina, uzevši u obzir, da se prijavio sam, i neke druge olakotne okolnosti.

Još u početku procesa Raskoljnjikovljeva se mati razboljela. Dunja i Razumihin upriliče i odvedu je iz Peterburga za sve vrijeme suđenja. Razumihin odabere grad na željezničkoj pruzi, blizu Peterburga, da može redovno pratiti sve događaje na procesu, a i sastajati se što češće s Avdotjom Romanovnom. Bolest Puljherije Aleksandrovne bila je neka neobična, živčana, a u bolesti joj se nekako i pomutila pamet, iako ne sasvim, nego donekle. Kad se Dunja vratila s posljednjeg sastanka s bratom, zatekla je mater već sasvim boles-

nu u vrućici i u bunilu. Još te večeri dogovori se s Razumihinom, što će odgovarati majci na pitanja o bratu, pa i izmisli s Razumihinom cijelu pripovijest, kako je Raskoljnjikov otputovao nekuda daleko, na granicu Rusije, nekim privatnim poslom, kojim će se naposljetku domoći i novaca i glasa. Ali ih zaprepasti, što Puljherija Aleksandrovna ni onda ni kasnije ništa nije raspitivala o tom. Naprotiv, i ona je sama stvorila cijelu pripovijest o nenadanom odlasku sinovljevu; u suzama je pričala, kako joj je došao, da se oprosti s njom; pritom je natucala, kako ona jedina zna mnoge vrlo važne i tajnovite okolnosti, a Rođa ima vrlo mnogo jakih neprijatelja, te mora i da se krije. Što se pak tiče buduće karijere njegove, i ta joj se čini sigurnom i sjajnom, samo dok minu neke nepovoljne okolnosti! Razumihina je uvjeravala, da će joj sin biti s vremenom državnik, jer to dokazuje njegov članak i sjajna književna darovitost. Članak je taj čitala neprestano, čitala ga gdjekada i na glas, skoro i spavala s njim, a ipak je jedva i pitala, gdje je sada Rođa, premda su očito pazili, da o tom ne govore s njom, pa joj je već to moglo pobuditi sumnju. Stadoše se naposljetku plašiti, što Puljherija Aleksandrovna tako neobično šuti o nekim stvarima. Nije se na primjer ni tužila, što od njega ne dobiva pisma, a prije, dok je živjela u svom gradiću sav joj je život predstavljala jedino nada i izgledanje, hoće li skoro dobiti pismo od ljubljenog Rođe. To je bilo već i suviše neobjašnjivo i silno je uznemirivalo Dunju; zaokupljala ju je misao, da mati možda sluti nešto strašno u sinovljevu udesu a boji se pitati, da ne bi doznala štogod još strašnije. Bilo kako bilo, Dunja je jasno vidjela, da Puljherija Aleksandrovna nije pri zdravoj pameti.

Dvaput se uostalom desilo, da je ona sama zapodjela takav razgovor, te nisu mogli izbjeći, da ne spomenu, gdje je sada Rođa; kako su odgovori bili dabome nedovoljni i sumnjivi, neobično se rastužila ona odjednom, namrštila se i zašutjela, pa to potraja dugo. Dunja uvidi napokon, da je teško lagati i izmišljati, te odluči konačno, da je bolje i sasvim šutjeti o nekim stvarima; ali sve je bivalo jasnijim i očiglednijim, da jadnica mati sluti nešto užasno. Dunja se sjeti bratovih riječi, da joj je mati slušala bulažnjenje one noći uoči onog posljednjeg kobnog dana, nakon scene njene sa Svidrigajlovom; da nije onda čula štogod? Često je gdjekada, nakon nekoliko dana i dapače nedjelja mrke, mračne šutnje i tihih suza, bolesnica oživljavala kao u histeriji i započinjala odjednom govoriti na glas, skoro bez prestanka, o svom sinu, o svojim nadama, o budućnosti... Maštanja su joj bila gdjekada jako neobična. Tješili su je, povlađivali joj (ona je možda i sama vidjela jasno, da joj povlađuju i samo je tješe), ali je ipak govorila...

Pet mjeseci nakon zločinčeve prijave, puče mu osuda. Razumihin se sastajao s njim u zatvoru, kad god je mogao. I Sonja također. Naposljetku svane i rastanak. Dunja se zakune bratu, da to nije rastanak zauvijek, a Razumihin isto tako. Razumihinu se u mladoj, vatrenoj glavi ugnijezdio naum, da za buduće tri do četiri godine udari po mogućnosti temelj budućem imetku, da skucka bar nešto novaca i da se preseli u Sibiriju, gdje je zemlja bogata u svakom pogledu, a radne snage, ljudi i kapitala malo; tamo će se naseliti u istom gradu, gdje bude Rođa i... svi će zajedno započeti nov život. Kad su se rastajali, svi su plakali. Raskoljnjikov je posljednjih dana bio jako nujan, mnogo je pitao za mater, neprestano se brinuo za nju. Toliko je ginuo za njom, da se Dunja uznemirila. Kad je potanko doznao za boljeticu majčinu, postao je vrlo mračan. Sa Sonjom je za sve to vrijeme bio nekud jako nerazgovorljiv. Sonja se onim novcima, što joj je ostavio Svidrigajlov, odavno već pripremila i spremila, da krene za onom četom hapšenika, kojom će biti otpravljen i on. O tom nije nikada ni riječ izrečena između nje i Raskoljnjikova, ali obadvoje su znali, da će biti tako. Za posljednjeg se rastanka čudno smješkao vatrenom uvjeravanju sestrinu i Razumihinovu o sretnoj budućnosti njihovoj, kad on iziđe iz kaznionice,

te prorekne, da će se majčina bolest brzo završiti nesrećom. Naposljetku krenu on i Sonja.

Dva mjeseca nakon toga udade se Dunja za Razumihina. Svadba je bila žalosna i tiha. Među pozvanicima su bili Porfirij Petrovič i Zosimov. Za sve to posljednje vrijeme Razumihin se činio čovjekom, koji se čvrsto na nešto odlučio. Dunja je slijepo vjerovala, da će on sve izvršiti, što god je naumio, a i kako ne bi vjerovala; u tom se čovjeku mogla zapaziti željezna volja. Među inim opet je stao slušati sveučilišna predavanja, kako bi svršio nauke. Njih su dvoje svaki čas sastavljali planove o budućnosti; obadvoje su se čvrsto uzdali, da će se za pet godina zacijelo preseliti u Sibiriju. A dotle su se uzdali u Sonju...

Puljherija je Aleksandrovna s radošću blagoslovila kćerkinu udaju za Razumihina; ali nakon te udaje kao da je zapala još u goru tugu i brigu. Kako bi je na čas razvedrio, Razumihin je između ostalog pripovjedio o studentu i nemoćnom ocu njegovu, pa kako se Rođa opalio i čak bolovao, kad je lanjske godine izbavio dva mališa od smrti. Te dvije vijesti dovedu Puljheriju Aleksandrovnu, kojoj je i onako razum bio pomućen, do pravog zanosa. Neprestano je govorila o tom, pa i zapodijevala razgovor na ulici, iako ju je Dunja pratila vazda. U kolima, na ulici, po dućanima, gdje god uhvati koga slušaoca, navodila bi razgovor na svoga sina, na njegov članak, kako je pomagao studentu, kako se je opalio kod požara, i tako dalje. Dunječka nije ni znala, kako bi je suzdržala. Osim opasnosti zbog tog uzbudljivog, bolesnog raspoloženja prijetila je nevolja još i otud, što se mogao tkogod po prezimenu Raskoljnjikova sjetiti te krivične stvari i progovoriti o njoj. Puljherija je Aleksandrovna doznala čak i adresu matere onih dvaju mališa, što ih je Raskoljnjikov izbavio iz požara, te htjede silom da ode k njoj. Nemir njen poraste naposljetku do krajnosti. Znala je odjednom udariti u plač, često se razbolijevala i bulaznila u vrućici. Jednom ona izjutra izjavi otvoreno, da po njenu računu mora Rođa naskoro stići, jer ona se sjeća, kako je on sam rekao, kad se opraštao, neka mu se nadaju za devet mjeseci. Stade uređivati stan, spremati se za doček, udešavati sobu, što mu je odredila (svoju vlastitu), čistiti pokućstvo, prati i vješati nove zastore i tako dalje. Dunja se uznemiri, ali je šutjela, pa i pomagala joj, da udesi sobu za doček bratov. Nakon burnog dana, provedenog u neprestanom maštanju, u radosnim sanjama i suzama, razboli se ona noću, a izjutra je već bila u groznici i bulaznila. Spopala je vrućica. Za dvije sedmice umre. U bunilu su joj se izmicale riječi, po kojima se moglo razabrati, da ona mnogo više sluti o užasnom udesu sinovu, nego što su i mislili.

Raskoljnjikov nije dugo znao za majčinu smrt, premda je dopisivanje s Peterburgom uspostavljeno, čim se on naselio u Sibiriji. Udesila je to Sonja, koja je točno svaki mjesec pisala u Peterburg na adresu Razumihina, i točno svaki mjesec dobivala iz Peterburga odgovor. Sonjina su se pisma Dunji i Razumihinu činila u prvi mah nekako hladnim i nedovoljnim, ali na koncu oni zaključe, da se i ne može pisati bolje, jer iz tih se pisama dobiva napokon najpotpuniji i najtočniji prikaz o udesu nesretnog im brata. Sonjina su pisma bila puna najobičnije svakidašnjosti, najpriprostijeg i najjasnijeg opisivanja svega robijaškog života Raskoljnjikovljeva. Nije tu bilo ni razglabanja o vlastitim nadama, ni nagađanja o budućnosti, niti opisivanja vlastitih čuvstava. Mjesto da nastoji objašnjavati duševno raspoloženje i uopće sav nutarnji život njegov, javljala je same činjenice, to jest vlastite riječi njegove, potanke vijesti o njegovu zdravlju, što je poželio, kad su se sastali, što ju je zamolio, što joj je naredio, i tako dalje. Sve je te vijesti javljala izvanredno potanko. Lik nesretnog brata pojavio se naposljetku sam po sebi i ocrtao se točno i jasno; tu nije moglo biti pogrešaka, jer sve su bile samo pouzdane činjenice.

Ali malo utjehe su mogli Dunja i njezin muž izvući iz tih vijesti, pogotovo ispočetka. Sonja je jednako javljala, da je on neprestano mrk, mučaljiv i skoro se i ne zanima za vijesti,

što mu ih ona saopćuje svaki put, kad dobije pismo; da pita gdjekada za mater; a kad je vidjela, da već sluti istinu, te mu napokon saopćila, da je mati umrla, nije ga se na čudo njeno ni glas o majčinoj smrti jako dojmio, bar tako joj se učinilo naoko. Javljala je između ostalog, da se doduše očevidno zadubao u samog sebe i nekako se zatvorio pred svima, ali novi život svoj promatra ipak ravno i otvoreno; jasno poima svoj položaj, ne očekuje naskoro ništa bolje, nema nikakvih lakomislenih nada (što je u ovakvom stanju obično), i skoro se ničemu ne čudi u tim svojim prilikama, što tako slabo nalikuju na pređašnje. Javila je, da mu je zdravlje prilično. Ide na rad, niti mu se uklanja niti ga traži. Prema jelu je skoro ravnodušan, ali to je jelo, osim u nedjelju i na blagdan, tako loše, te je napokon rado primio od nje, Sonje, nešto novaca, da kuha svaki dan čaj; što se pak tiče svega drugog, moli je neka se ni za što ne uznemiruje, jer ga sva ta briga samo ozlojeđuje. Dalje je Sonja javljala, da stanuje u kaznionici u zajedničkoj sobi s drugima; unutarnjost njihovih zgrada nije vidjela, ali misli, da je tamo tijesno, gadno i nezdravo; spava on na ljesi, podastire pod sebe ćebe, a ništa drugo neće da udesi. No ovako prosto i bijedno ne živi on po nekom određenom planu ili namjerno, nego naprosto od nehaja i od spoljašnje ravnodušnosti prema svom udesu. Sonja je iskreno pisala, da on, pogotovo ispočetka, nije ni mario za njene posjete, pa se skoro i ljutio na nju, te je bio šutljiv i skoro grub prema njoj, ali na koncu su mu se ti sastanci prevratili u naviku i skoro u potrebu, tako da se jako rastužio, kad je ona nekoliko dana probolovala i nije ga mogla posjećivati. Sastaje se s njime na blagdane na kaznioničkim vratima ili u stražarnici, kamo ga zovu k njoj na nekoliko časaka; a u radne dane na radu, kamo mu ona odlazi, ili u radionicama, ili na ciglanama, ili u sušama na obali Irtiša. O sebi je Sonja javljala, da joj je pošlo za rukom, te je u gradu stekla neka poznanstva i naklonosti, bavi se šivanjem, a kako u cijelom gradu skoro i nema modistice, ne mogu u mnogim kućama ni da budu bez nje; nije spominjala jedino, da je po njoj i Raskoljnjikov stekao naklonost uprave, te mu se olakšava rad, i drugo. Naposljetku stigne vijest (Dunja je čak i primijetila neku osobitu uzbuđenost i uzrujanost u posljednjim njenim pismima), da se on tuđi od svih i da ga kažnjenici u kaznionici nisu zavoljeli, te da po vas dan šuti i jako blijedi. Onda Sonja javi u posljednjem pismu, da je jako ozbiljno obolio i leži u bolnici, u kažnjeničkom odjelu...

II

Bolovao je već odavno; ali nisu njega skrhale strahote robijaškog života, ni hrana, ni obrijana glava, ni dronjava odjeća: oh, što je njemu stalo do svih tih muka i patnji! Naprotiv, još je i volio posao: kad se u poslu namuči fizički, bar je stekao nekoliko časaka spokojna sna. I što je njemu stalo do te hrane, - te prazne šči sa švabama? Prije, dok je bio student, često nije imao ni toga. Odjeća mu je topla i udešena za ovakav život. Okove skoro i ne osjeća na sebi. Zar da se stidi svoje obrijane glave i kaputa od dvije pole? Od koga? Od Sonje? Sonja se boji njega, pa zar da se on stidi nje?

Pa što? Stidi se i Sonje, pa je zato muči svojim prezirnim, prostim vladanjem. Ali ne stidi se obrijane glave i okova: ponos mu je povrijeđen, od povrijeđena je ponosa i obolio. Uh, kako bi bio sretan, da može sam sebe okriviti! Pretrpio bi onda sve, pa i stid i sramotu. Ali on je strogo sudio sebi i ljuta mu savjest nije pronalazila u prošlosti nikakvu osobito strašnu krivicu, nego jedino običnu o m a š k u , koja se svakom može desiti. Stidi se baš toga, što je on, Raskoljnjikov, propao ovako slijepo, bez nade, napušteno i glupo, po ne-

koj osudi slijepe sudbine, pa se mora poniziti i pokoriti pred "besmislenošću" nekakve osude, ako hoće ikoliko da umiri sebe.

Nemir bezrazložan i bez cilja u sadašnjosti, a u budućnosti tek neprestano žrtvovanje, kojim se ništa ne dobiva, - eto, što ga očekuje na svijetu. I što mu je stalo do toga, što će mu za osam godina biti istom trideset i dvije godine, te će još moći iznova započeti življeti! Čemu da živi? Na što bi mogao računati? Za čim da teži? Zar da živi, samo da postoji? Ali on je i prije bio tisuću puta voljan žrtvovati svoje postojanje za ideju, za nadu, pa i za maštanje. Svagda mu je bilo premalo, da samo postoji: svagda je želio više. Možda je jedino i po snazi svojih želja smatrao sebe onda čovjekom, kome je dozvoljeno više nego drugom.

I da mu sudbina dade bar kajanje, - ljuto kajanje, koje kida srce, razbija san, takvo kajanje, da u užasnim patnjama sanja o omči i o bezdanu! Oh, obradovao bi se tome! Muke i suze, ta i to je život. Ali za svoj se zločin nije kajao.

Morao bi se bar ljutiti na svoju glupost, kako se i ljutio prije na svoja drska i preglupa djela, što su ga dovela do kaznionice. Ali sada, gdje je već u kaznionici, n a s l o b o d i , ocijenio je i promislio sve svoje predašnje postupke i nikako ih ne smatra tako glupim i nezgrapnim, kako su mu se učinili u ono kobno vrijeme, nekad.

"Po čemu je, - misli on, - po čemu je moja misao bila gluplja od drugih misli i teorija, što se roje na svijetu i sudaraju jedna s drugom, sve otkad postoji ovaj svijet? Treba samo promotriti stvar sasvim nezavisnim, širokim pogledom, oslobođenim od svakidašnjih utjecaja, pa se onda moja misao dabome neće činiti nipošto tako... čudnom. Oj vi poricatelji i mudraci sićušni, zašto zastajete na polovini puta!"

"No, zašto im se moje djelo čini tako drskim?" - govorio je sam sebi. - "Zar zato, što je zlodjelo? Što znači ta riječ: zlodjelo? Moja je savjest mirna. Počinio sam doduše kriminalni zločin; ogriješio sam se o slovo zakona i prolio krv, no pa uzmite za slovo zakona moju glavu... i dosta je! Ako je tako, onda bi dabome mnogi dobrotvori čovječanstva, koji nisu baštinili vlast, nego su je sami oteli, morali biti pograbljeni, pri svojim prvim koracima. Ali ti su ljudi izdržali pri svojim koracima i zato su u p r a v u , a ja nisam izdržao, nisam dakle imao prava, da se odvažim na taj korak."

U ovom je jedinom priznavao svoj zločin: samo u tom, što ga nije izdržao i što se prijavio.

Mučila ga je također misao: zašto se onda nije ubio? Zašto je stajao onda kraj rijeke, i radije se prijavio? Zar je tolika sila u toj želji, da živiš, i zar ju je tako teško svladati? A svladao ju je Svidrigajlov, koji se bojao smrti.

U muci je zadavao sebi to pitanje i nije mogao da razumije, da je još i onda, kad je stajao kraj rijeke, slutio možda u sebi i u svojim uvjerenjima duboku laž. Nije razumio, da je ta slutnja možda bila glasnicom budućeg preokreta u njegovu životu, budućeg uskrsnuća, budućeg novog pogleda na život.

Radije je dopuštao, da je to glupi teret instinkta, koji on nije mogao da uklanja i nije u stanju da prekorači, jer je slab i ništav. Gledao je svoje drugove kažnjenike i čudio se; kako i svi oni ljube život i kako ga cijene! Učinilo mu se baš, da u kaznionici još više ljube i cijene život i da im je vrednji nego na slobodi. Kolike su strašne muke i patnje pretrpjeli neki od njih, na primjer skitnice! Zar toliko može za njih da znači kakvagod zraka sunčana, gusta šuma, gdjegod u pustoj zabiti hladni izvor, što ga je skitnica opazio još preklanjske godine, te sanja o sastanku s njim kao o sastanku s ljubavnicom, gleda ga u snu, i

travu oko njega, i ptičicu, gdje pjeva u grmu? Motreći dalje viđao je još neobjašnjivih primjera.

U kaznionici, u sredini koja ga je okruživala, mnogo on dabome nije primjećivao i nije nikako ni htio da, primjećuje. Živio je nekako oborenih očiju; mrsko mu je i nepodnosivo bilo gledati. Ali na koncu ga poče koješta čuditi i on stane kao nehotice zapažati, o čemu nije prije ni sanjao. Uopće se najviše čudio onoj strašnoj, neprelaznoj provaliji, što je zinula između njega i cijelog tog svijeta. Činilo mu se, kao da su on i oni iz različitih naroda. Gledali su se nepovjerljivo i neprijazno. Znao je i razumijevao je opće razloge tom tuđenju; ali nikada nije prije mislio, da bi ti razlozi bili zaista ovako duboki i jaki. U kaznionici je bilo i zatočenika Poljaka, političkih zločinaca. Ti su naprosto sav taj svijet smatrali neznalicama i seljacima i bahato ga prezirali; no Raskoljnjikov nije mogao tako gledati: jasno je vidio, da su te neznalice u mnogom kudikamo umnije od tih istih Poljaka. Bilo je tu i Rusa, koji su također i suviše prezirali taj svijet, - jedan bivši časnik i dva seminarista. Raskoljnjikov je jasno primjećivao i njihovu zabludu.

I njega nisu voljeli i svi su ga se klonili. Potkraj ga stadoše i mrziti, - zašto? Nije znao. Prezirali su ga, ismijavali ga, smijali se njegovu zločinu oni, koji su bili još mnogo veći zločinci od njega.

- Ti si gospodin! - govorili su mu. - Zar ti da ideš sa sjekirom. Nije to nikako gospodski posao.

U drugoj sedmici velikoga posta dođe i na njega red, da posti s cijelom kaznionicom. Otišao je u crkvu i molio se zajedno s drugima. Nije ni sam znao, zašto, samo odjednom nastane svađa; svi ga mahom slete kao bijesni:

- Ti si bezbožnik! Ti ne vjeruješ u boga! - dovikuju mu. - Tebe treba ubiti.

Nikada nije s njima govorio o bogu i o vjeri, ali oni ga htjedoše ubiti kao bezbožnika; šutio je i nije im uzvraćao. Jedan kažnjenik navali sav bijesan na njega; Raskoljnjikov ga sačeka spokojno i šuteći; ni obrva mu ne trene, nijedna mu crta na licu ne zadršće. Stražar skoči još za vremena između njega i ubojice, - inače bi bila potekla krv.

Nerazrješivo mu je bilo još jedno pitanje: zašto su svi tamo zavoljeli Sonju. Nije im se ulagivala: sastajali su se rijetko, gdjekada samo za rada, kad je dolazila samo na časak, da ga vidi. A ipak su je svi znali, znali su i to, da je došla z a n j i m , znali, kako ona živi i gdje živi. Novaca im nije davala, osobitih im usluga nije iskazivala. Jedino je o božiću donijela cijeloj kaznionici dar: piroga i kolača. Ali pomalo se između njih i Sonje stvorila uža veza: ona im je pisala pisma rodbini i otpravljala ih na poštu. Njihovi rođaci i rođakinje, kad doputuju u grad, po njihovoj su uputi ostavljali kod Sonje stvari za njih, pa i novce. Žene i ljubavnice njihove znale su nju i dolazile joj. I kad ona dođe za njihova rada, da pohodi Raskoljnjikova, ili kad se sretne s kažnjeničkom četom, koja ide na posao, svi skidaju kape, svi je pozdravljaju: "Majčice, Sofja Semjonovna, majko ti naša, blaga i milostiva!" govore ti grubi, žigosani kažnjenici, tom malom mršavom stvorenju. A ona im se smješka i klanja, i svi uživaju, kad im se smješka. Voljeli su čak i hod njen, te se obazirali za njom, gledali, kako ide, i hvalili je; hvalili su je i za to, što je tako mala, čak već nisu ni znali, zbog čega bi je hvalili. K njoj su odlazili i da se liječe.

Raskoljnjikov je odležao u bolnici cio konac posta i veliku sedmicu. Kad je ozdravljao već, sjeti se svojih snova još iz onog vremena, dok je ležao u groznici i bunilu. Sanjao je u bolesti, da je cio svijet osuđen za žrtvu nekoj strašnoj, nečuvenoj i neviđenoj kugi, što dolazi iz krila Azije u Evropu. Svi moraju pasti, osim nekolikih, jako rijetkih, odabranih. Javile su se neke nove trihine, mikroskopska bića, što se nastanjuju u čovječjem tijelu. Ali ta su bića dusi, obdareni umom i voljom. Ljudi, koji ih primiše u sebe, postadoše odmah

bjesomučnici i luđaci. Ali nikada, nikada nisu ljudi smatrali sebe tako umnim i nepokolebljivim u istini, kao što sebe smatraju ovi zaraženi ljudi. Nikada nisu smatrali nepokolebljivim svoje presude, svoje naučne izvode, svoja moralna načela i vjerovanja. Cijela se sela, cijeli gradovi i narodi zaražuju i silaze s pameti. Svi se uzbunili i jedan drugoga ne razumije, svak misli, da je u njemu jedinom istina, te mu je muka gledati druge, udara se u prsa, plače i lama rukama. Ne znaju, koga bi i kako bi sudili, ne mogu da se slože, što bi smatrali zlom, a što dobrim. Ne znaju, koga bi krivili, koga bi opravdali. Ljudi ubijaju ljude u nekoj besmislenoj mržnji. Dižu se ljudi na ljude u cijelim vojskama, ali vojske se već na pohodu počinju raspadati, redovi se rasipaju, vojnici lete jedan na drugog, bodu se i sijeku, grizu i proždiru. Po gradovima cio dan bubnjaju na uzbunu; sazivaju sve, ali tko zove i zašto zove, nitko ne zna i svi su usplahireni. Okanili se najobičnijih zanata, jer svaki nudi svoje misli, svoje ispravke, i ne mogu da se slože; prestala i zemljoradnja. Ponegdje se ljudi skupljaju, uglavljuju nešto, kunu se, da se neće razići, - ali odmah započinju nešto sasvim drugo, nego što su maločas mislili sami, staju kriviti jedan drugog, tuku se i kolju se. Nastaju požari, nastaje glad. Sve i sve gine. Kuga napreduje i širi se sve dalje i dalje. Uspjelo se spasiti na cijelom svijetu samo nekoliko ljudi; to su čisti i odabrani, određeni da započnu novi rod ljudski i novi život, da obnove i očiste zemlju, ali nitko nije nikada vidio te ljude, nitko im nije čuo riječ i glas.

Raskoljnjikova je mučilo, što mu se to besmisleno bunilo tako žalosno i tako bolno oziva u uspomenama, što tako dugo ne prolazi dojam tih grozničavih sanjarija. Već je druga sedmica nakon velike sedmice; topli su, vedri, proljetni dani; u kažnjeničkom su odjelu pootvarali prozore s rešetkama, pod kojima hoda stražar. Sonja ga je za sve bolesti samo dvaput mogla da pohodi; svaki je put morala da moli za dozvolu, a to je bilo teško. Ali je često dolazila u bolničko dvorište, pod prozore, osobito pred veče, a gdjekada samo tako, da na dvorištu odstoji koji časak i bar iz daljine da pogleda na prozore njegove sobe. Jednom pod veče zaspao Raskoljnjikov, koji je već bio skoro sasvim ozdravio; kad se probudio, pristupi slučajno prozoru i smotri u daljini, kod bolničkih vrata, Sonju. Stoji i kao da nešto čeka. Kao da mu je u taj čas nešto probolo srce; trgne se i brže odmakne od prozora. Sutradan nije Sonja dolazila, a ni preksutra; on razabere, da je očekuje u nemiru. Naposljetku bude otpušten iz bolnice. Kad je došao u kaznionicu, dozna od kažnjenika, da se Sofja Semjonovna razboljela, da leži kod kuće i da nikuda ne odlazi.

Uznemirio se jako, te je slao i raspitivao se o njoj. Naskoro dozna, da nije opasno bolesna. A kad je Sonja doznala, da on za njom tuguje, i brine se za nju, pošalje mu bilješku, napisanu olovkom, i javi mu, da joj je mnogo lakše, da se samo malo prehladila. Dok je čitao tu bilješku, srce mu je kucalo snažno i bolno.

Opet nastao topao, vedar dan. U rano jutro, u šest sati, krenuo on na rad, na obalu rijeke, gdje je pod sušom peć, u kojoj se pali alabastar i gdje se on tuče. Otišla onamo samo tri radnika. Jedan kažnjenik uzeo stražara i otišao s njim u tvrđavu po neko oruđe; drugi počeo pripravljati drva i slagati ih u peć. Raskoljnjikov iziđe iz suše na obalu, sjedne na grede, naslagane pred sušom, i zagleda se u široku, pustinjsku rijeku. S visoke obale jedva se čuju pjesme. Tamo se na nedoglednoj stepi, obasjanoj suncem, crne nomadski šatori kao točke, koje se jedva i primjećuju. Tamo je sloboda, tamo žive drugačije ljudi, koji nikako nisu nalik na ovdašnje, kao da je tamo zastalo i samo vrijeme, kao da nije još minuo vijek Abrahama i njegovih stada. Raskoljnjikov sjedi, gleda i ne odmiče očiju; misao mu prilazi u sanjarije, u razmatranje; ne misli ni na što, ali neka ga tuga uzbuđuje i muči.

Odjednom se nađe kraj njega Sonja. Prišla mu, da je skoro nije ni čuo, i sjela do njega. Bilo je još jako rano; jutarnja studen još nije bila jenjala. Na Sonji je siromaški, stari halje-

tak i zeleni rubac. Na licu joj se još vide tragovi bolesti, osušilo se, poblijedjelo, izmršavilo. Prijazno mu se ona i radosno nasmiješi, ali mu po običaju plaho pruži ruku.

Svagda mu je plaho pružala ruku, a gdjekada mu je nije ni pružala, kao da se boji, neće li je odgurnuti. Raskoljnjikov joj je svagda zlovoljno prihvatio ruku, svagda je dočekivao nekako s gađenjem, a gdjekada je i uporno šutao, dokle god je ona bila kod njega. Znala je drhtati pred njim i odlaziti sva ojađena. Ali sada im se ruke nisu rastavljale; Raskoljnjikov je pogleda letimice; ništa ne reče i obori oči zemlji. Bili su sami, nitko ih nije vidio. Stražar se bio u taj mah odvratio.

Kako se dogodilo, nije Raskoljnjikov ni sam znao, ali kao da ga je odjednom nešto prihvatilo i bacilo Sonji pred noge. Zaplakao i počeo joj obuhvatati koljena. U prvi se mah Sonja užasnu uplaši i sve joj lice mrtvački poblijedi. Skoči, zadršće i zagleda se u njega. Ali odmah, u taj isti tren razumjede sve. U očima joj zasine beskrajna sreća; razumjede i ne sumnja više, da je on ljubi, beskrajno ljubi i da je napokon kucnuo taj čas...

Htjedoše govoriti, ali nisu mogli. Suze im se pojavile u očima. Obadvoje su blijedi i slabi, ali na tim se bolesnim blijedim licima sija već zora obnovljene budućnosti, potpunog uskrsnuća na nov život. Uskrisila ih ljubav, srce jednog sadržava neiscrpne izvore života za srce drugog.

Odluče da čekaju i trpe. Još im ostaje sedam godina, a koliko će dotle biti nepodnosive muke i isto toliko beskrajne sreće! Ali on je uskrsnuo i on to zna, osjeća potpuno, svim svojim obnovljenim bićem, a ona, - ta ona jedino i živi njegovim životom!

Te večeri, kad je već bila zaključana kaznionica, ležao je Raskoljnjikov na ljesi i mislio o njoj. Toga mu se dana učinilo dapače, kao da ga drugačije gledaju i svi ti kažnjenici, bivši neprijatelji njegovi. Stane i sam razgovarati s njima, a oni mu odgovaraju prijazno. Sjeti se sada toga, ali tako i treba da bude: zar se ne mora sad sve promijeniti?

Mislio je o njoj. Sjeti se, kako joj je vazda mučio i kidao srce; sjeti joj se blijedog, mršavog lišca; ali te ga uspomene sada skoro i ne muče: on zna, kakvom će beskrajnom ljubavlju iskupiti sada sve njene patnje.

A i što su sve te, s v e muke prošlosti! Sve, dapače i zločin njegov, pa i osuda i progon, čine mu se sada, u prvom zanosu, nekim spoljašnjim, čudnim faktom, koji kao da se i nije dogodio njemu. Ali te večeri nije mogao dugo ni neprestano da misli na jedno te isto, da usredotoči misao na nešto, ali ne bi sada ništa ni odlučio svjesno; samo je čuvstvovao. Dijalektiku mu odmijenio život i u svijesti mu se moralo stvoriti nešto sasvim drugo.

Pod uzglavljem mu je ležalo evanđelje. Uzme ga mahinalno. Njena je to knjiga, ona ista, iz koje mu je čitala o uskrsnuću Lazarevu. Na početku robije mislio je, da će ga Sonja mučiti religijom, da će mu sve govoriti o evanđelju i narivavati mu knjige. Ali na preveliko čudo njegovo, nije ni jedanput progovorila o tom, nije mu ni jedanput ponudila evanđelje. On ga je sam zaiskao od nje kratko vrijeme prije svoje bolesti i ona mu je šuteći donijela knjigu. Dosad je nije ni rasklapao.

Nije je rasklopio ni sada, ali jedna mu misao sine glavom: "Zar mogu njena uvjerenja sada ne biti i mojim uvjerenjima? Njena čuvstva, njene težnje bar..."

I Sonja je cio taj dan bila uzrujana, a na noć opet oboljela. Ali tako je sretna bila, tako neočekivano sretna, da se skoro uplašila svoje sreće. Sedam godina, s a m o sedam godina! Na početku svoje sreće tih se sedam godina čini njima pogdjekada, kao da je to sedam dana. I ne zna on, da mu se novi život ne poklanja, nego da ga mora skupo platiti, mora ga platiti velikim budućim podvigom...

Ali tu već započinje nova historija, - historija postepenog obnovljenja čovjekova, historija postepenog preporoda njegova, postepenog prijelaza iz jednoga svijeta u drugi, upoznavanja nove, dosad posve nepoznate stvarnosti. To bi moglo poslužiti kao tema za novu pripovijest, ali sadašnja je naša pripovijest završena.

RJEČNIK

asesorka – žena asesora, prisjednika, savjetnika neke javne ustanove
avenantan (franc.) - privlačan

baćuška (rus.) – otac
batisan, batistan – od batista, vrste laganog i finog platna
blanbek (franc. *blanc-bec*) – žutokljunac
Bürgermeister (njem.) - gradonačelnik

daća – gozba u čast pokojnika nakon crkvenog obreda

erarski (lat.) - državni

ganz (njem.) – čitav
gedrückt (njem.) – tiskao
gubernija (rus.-lat.) - najviša upravna jedinica u carskoj Rusiji

ich danke (njem.) – zahvaljujem
izvoščik (rus.) - kočijaš

jurisprudencija (lat.) - pravna znanost

kaftan (tur.) – dugi ogrtač
kajita (nizoz.) – sobica, kabina na brodu
kamer-junker - niža dvorska titula u carskoj Rusiji
knut (rus.) – kožni bič
kopjejka (rus.) – ruski sitni novac, stoti dio rublja

lisabonac – vrsta vina
lornjet (franc.) - sklopljive naočale s drškom (ne drže se stalno na očima nego samo kad zatreba)
lot - mjera za težinu, 13 grama

ljesa – plot; drvena vrata na plotu

madeira – poznato vino s istoimenog portugalskog otoka u Atlantskom oceanu
mademoiselle (franc.) – gospođica
monomanija (grč.) – u psihijatriji vrsta paranoje ili opsesije kod koje pacijent ima samo jednu ideju, fiksaciju; ***monoman*** – osoba koja pati od monomanije

nanking - vrsta žutog pamučnog platna (prema kineskom gradu Nankingu)

otoič – nedavno, maloprije, onomad

parta – nakit na glavi djevojke
paysage (franc.) – pejzaž
poloj – vodoplavno područje
pomijara – noćna posuda
pud – ruska mjera za težinu, oko 16 kg

Reaumur – ljestvica za mjerenje temperature nazvana po francuskom znanstveniku Renéu Antoine Ferchault de Réaumuru, ledište vode je 0 stupnjeva a vrelište 80
ruche (franc.) - obrub, optok, nabrana traka od platna
rukunica – motka, vratilo, osovina

safijan – fino izrađena ovčja ili kozja koža
sarafan - gornji haljetak ruskih seljanki,

običnо od pamučne tkanine crvene boje
schwach (njem.) – slab
Strafe (njem.) - kazna

tasa (tur.) - plitica, pladanj, podmetač, poslužavnik

ulan (polj.) - prvotno konjanik oboružan kopljem, a kasnije naziv posebnih konjaničkih jedinica koje su se od ostalih razlikovale samo uniformom

voyage (franc.) – putovanje
vrsta – ruska mjera za dužinu, 1,06 km